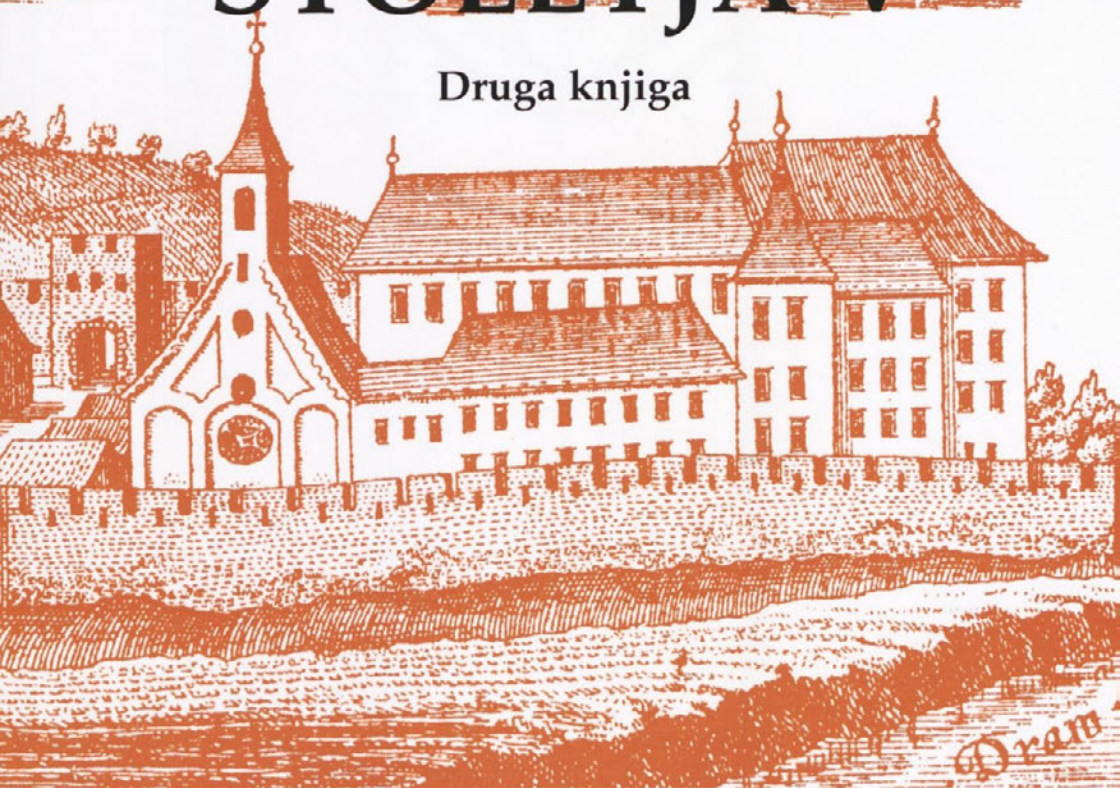

Schloß

IV

ORMOŽ SKOZI STOLETJA V

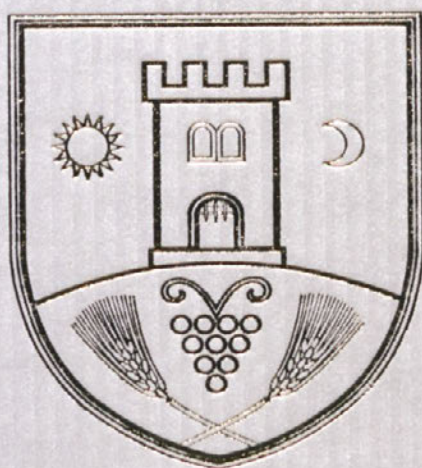
Druga knjiga

Dram

Mig

28-10-2005

OBČINA ORMOŽ

Ormož skozi stoletja V

Ormož 2005

Ormož skozi stoletja V

© Občina Ormož, zanjo župan, Vili Trofenik

Založnik in izdajatelj: Občina Ormož

Glavna urednica: Marija Hernja Masten
Sourednici: Nevenka Korpič, Zdenka Kresnik

Uredniški odbor:

Vili Trofenik, župan občine Ormož

Aleš Arih

Robert Belec

Marija Hernja Masten

Nevenka Korpič

Zdenka Kresnik

Anton Luskovič

Dr. Anton Ožinger

Mag. Slavica Tovšak

Cirila Vuk Gabron

3776/5/2

Lektoriranje: Mira Medved, prof.

Prevodi v nemški jezik: Mihael Toš

Lektoriranje nemških prevodov: Dr. Gerhard Pferschy

Prevodi v angleški jezik: Ksenija Vidic

Lektoriranje angleških prevodov: Chris Wherry

Grafična priprava in prelom: Grafični studio OK

Tisk: Ptujaska tiskarna d.o.o.

Naklada: 800 izvodov

Leto: 2005

51/44513
14. M. 2005

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Članki so bili odkupljeni in se lahko uporabljajo za reproduciranje le z dovoljenjem založnika.

CIP- Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Ormož)(082)

ORMOŽ skozi stoletja V / [glavna urednica Marija Hernja Masten ;
prevodi v nemški jezik Mihael Toš, prevodi v angleški jezik Ksenija
Vidic]. - Ormož : Občina, 2005

ISBN 961-90048-2-5

1. Hernja-Masten, Marija

220849920

Ormož skozi stoletja V

Druga knjiga

KAZALO

2. KNJIGA: ORMOŽ SKOZI STOLETJA V/2

ZGODOVINA

Emica Ogrizek

Gradivo za zgodovino zadruženstva v Ormožu in okolici,
ki ga hrani sodni register Okrožnega sodišča v Mariboru 380

Irena Mavrič Žižek

Krajevna skupnost Središče ob Dravi v času nacistične okupacije
in osvobodilnega boja 1941–1945 398

Bojan Burgar

Slovenska šola na Hardeku in v Ormožu od 1901–2001 424

Zdenka Kresnik

Gradnja in obnova šolskih objektov občine Ormož
v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja 444

Jože Bešvir

Razvoj veterinarske službe v Ormožu 474

Franc Krnjak

Ustanova Jakoba Klemenčiča – kmetijska in gospodinjska šola
v Središču ob Dravi 492

Tone Luskovič

Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec petdesetih
in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja 506

Branko Oblak

Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož
do združitve s Slovinom 522

UMETNOSTNA ZGODOVINA

Jože Curk

Ormoško gradbeništvo med barokom in secesijo 538

Branko Vnuk

Pregled zgodovinskih podatkov pomembnih za poznavanje
umetnostne podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba 554

Branko Vnuk

Stavbnozgodovinski razvoj ormoške župnijske cerkve 592

Polona Vidmar

Sedeča Madona z detetom v ormoški cerkvi sv. Jakoba 618

Stanka Gačnik

Grajska likovna kolonija Ormož / Izgubljen kamenček
v mozaiku likovnih kolonij na Slovenskem 632

ETNOLOGIJA

Jelka Skalicky

Propadanje stavbne dediščine na območju ormoške občine 644

Monika Simonič Roškar

Duhovna kultura na območju Huma pri Ormožu 662

DRUŽBENE DEJAVNOSTI

Milica Šavora

Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003 698

Robert Belec

Božidar Raič 716

Ogrizek, Emica, arhivska svetovalka
Pokrajinski arhiv Maribor
SI-2000 Maribor, Glavni trg 7

UDK 334.73(497.4 Ormož)“1898/1941”

Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici, ki ga hrani sodni register Okrožnega sodišča v Mariboru

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 380–397

Prispevek obravnava zadružništvo Ormoža in okolice v obdobju med letoma 1898 in 1941. Temelji na zapisih v zadružnem registru Okrožnega sodišča v Mariboru. V uvodu predstavi pravno podlago in pogoje za delovanje zadrug v avstrijskem in jugoslovanskem obdobju, nato predstavi zadruge na področju tedanjega ormoškega sodnega okraja z osnovnimi podatki o njih.

KLJUČNE BESEDE: sodni register, zadruga, zadružna zveza, revizijska zveza, zadružna pravila, zadružni delež, zadružno jamstvo, Schulze - Delitsch Franz Herman (1808–1883), Raiffeisen Friedrich Wilhelm (1818–1888), Vošnjak Mihael (1837–1920), Krek Janez Evangelist (1865–1917).

Ogrizek, Emica, Special Consultant to the Archives
Maribor Regional Archive
SI-2000 Maribor, Glavni trg 7

UDK 334.73(497.4 Ormož)“1898/1941”

Historical material on the system of cooperative societies in Ormož and its surroundings kept by the court register of Maribor District Court

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 380–397

The article discusses the cooperative society system in Ormož and its surroundings from 1898 to 1941, based on entries in the cooperative register of Maribor District Court. Beginning with the legal basis and conditions for the operation of cooperatives in the Austrian and later Yugoslavian period, the article continues by presenting cooperatives in the area of the then Ormož court district including some basic information about them.

KEY WORDS: Court register, Cooperative society, Cooperative association, Revisional association, Cooperative regulation, Cooperative share, Cooperative guarantee, Schulze - Delitsch Franz Herman (1808–1883), Raiffeisen Friedrich Wilhelm (1818–1888), Vošnjak Mihael (1837–1920), Krek Janez Evangelist (1865–1917).

Gradivo za zgodovino zadružništva v Ormožu in okolici, ki ga hrani sodni register Okrožnega sodišča v Mariboru

1. Uvod

Prispevek zajema obdobje med letoma 1898 in 1941, čas od ustanovitve Okrožnega sodišča v Mariboru do nemške okupacije. Sodni register vsebuje predvsem podatke za gospodarsko zgodovino, saj se je vanj vpisoval del gospodarskih subjektov. Kot javna evidenca naj bi sodni register zagotavljal pravno varnost v poslovanju. Delil se je na trgovski in zadružni register. Podatki v obeh registrih so dragoceni, ker je veliko drugega gradiva propadlo, deloma zaradi okupacije, saj so Nemci zaplenili premoženje slovenskih gospodarskih ustanov, nato pa je na različne načine prešlo pod splošno ljudsko premoženje.

V sodnem registru se je ohranilo gradivo vseh subjektov, ki so se bili dolžni vpisovati vanj, skoraj za vse je ohranjeno tudi spisovno gradivo, to so listine, ki so rabile kot podlaga za vpis v sodni register. Ker je bila glavna naloga sodnega registra zagotavljanje pravne varnosti, so morali biti vpisani podatki verodostojni. Kljub temu pa gradivo zadružnega in trgovskega registra ne more dati popolne gospodarske podobe nekega okolja.

Prvi razlog je ta, da v trgovskem registru ne bomo našli vseh, ki se ukvarjajo s trgovino. Ta register šteje za trgovce vse, ki se ravna po veljavnem trgovskem zakoniku. Poleg trgovcev v pravem pomenu besede zajema tudi industrijo, bančništvo, rudarstvo, skratka kapitalistične oblike gospodarstva. Ne zajema pa obrti, gostinstva in male trgovine, ki so se ravnali po obrtnem zakonu. Evidenco o njih so vodili upravni organi. V trgovski register vpisani trgovec ali protokoli-rani trgovec ni nujno edini trgovec nekega kraja. Za vpis v trgovski register sodišča je bila pomembna tudi višina plačanega davka, deloma pa je šlo za odločitev trgovca samega. V zadružni register so se bile dolžne vpisati vse zadruga, ki so poslovale v skladu z zadružnim zakonom. Šele z jugoslovanskim zadružnim zakonom iz leta 1937 so prepovedali uporabljati naziv zadruga vsem organizacijam, ki se ne ravna po zadružnem zakonu. Prej pa je uporabljalo ime zadruga tudi nekaj organizacij, ki to v resnici niso bile.

Drugi razlog, da v sodnem registru raziskovalec ne bo našel vseh podatkov, ki bi jih potreboval, je v tem, da so se v register vpisovala tista dejstva, ki jih je sodišče zahtevalo oziroma potrebovalo. Tako bomo našli popolne podatke o odgovornih osebah, podpisnikih, pravilih, družbenih pogodbah..., ne pa toliko o samem poslovanju, dobičkih, gospodarskih povezavah in premoženju.

Po drugi strani pa lahko s pomočjo zadružnega registra sledimo tudi krepitev obrambe štajerskih Slovencev pred germanizacijo, saj so slovenske zadruga za vpis uporabljale slovenski jezik, nemške ali štajercijanske pa nemškega. Politična

razdelitev Slovencev na klerikalni in liberalni tabor je vidna tudi v dveh tipih zadrug, ki so nastale na Slovenskem, s tem pa tudi v združnem registru. Fond Okrožnega sodišča v Mariboru do leta 1941 hrani Pokrajinski arhiv Maribor.

2. Pravna podlaga za nastanek in organiziranje združništva

2. 1. Zadruge

V času, ki ga obravnava ta zapis, so se zadruge ravnale po dveh zakonih. Po avstrijskem iz leta 1873¹ in jugoslovanskem iz leta 1937². Če so se ukvarjale s trgovsko dejavnostjo, so zanje veljala tudi določila trgovskega zakonika. Avstrijski »Zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih ali tovarištvih«, ki je zadruge izvzel iz splošnega avstrijskega zakona o društvih³, je dopustil možnosti združnega organiziranja za hranilnice, posojilnice, surovinske ali »magacinske«, produktivne, potrošne in stanovske zadruge. Določal je pogoje za ustanovitev ki so predvsem sprejem naziva ali »firme«, pravil ali družabne pogodbe in vpis v združni register.

V pravilih zadruge mora biti navedeno ime in sedež zadruge, predmet ali dejavnost, vrsta jamstva, čas obstoja, pogoji za pristop članov, določila o morebitnem izstopu članov, velikost in število opravičnih deležev članov, način izdelave bilance, računanje dobička in njegova delitev, sestava in način postavljanja organov zadruge, glasovalna pravica članov, opredeljene morajo biti zadeve, za katere se pri glasovanju zahteva kvalificirana večina. Pravila vsebujejo tudi imena prvega načelstva oziroma tistih, ki so dolžni izpeljati vpis v združni register. Organi zadruge so načelstvo ali upravni odbor, nadzorstvo in skupščina ali veliki zbor. Upravne in nadzorne organe volijo člani zadruge na občnem zboru, pod določenimi pogoji je mogoče sklicati tudi izredni občni zbor. Vse zборе je bilo potrebno vpisati v knjigo zapisnikov, en izvod zapisnika ali izvlečke iz njega so morali dostaviti še registrskemu sodišču. Pravila so lahko določila glasovalno pravico po načelu 1 član – 1 glas, lahko pa tudi po številu vplačanih deležev. Za sklepčnost je zadostovala desetina navzočih članov, če sklepčnost ni bila zagotovljena, pa se je lahko sklical drugi zbor, ki je lahko odločal ne glede na sklepčnost. Običajna praksa je bila, da so se občni zbori zato začeli uro po prvotno določenem času. Načelstvo ali upravni odbor je vodil(o) zadrugo v skladu s pravili in na podlagi pooblastil, ki jih je dobil(o) od skupščine. Člani vodstvenih organov so lahko dobili nagrado, bili pa so tudi odškodninsko odgovorni. Prav glede nagrad za člane načelstva in nadzorstva so se zadruge zelo razlikovale med seboj in tudi zakonodaja nagradam ni bila enako naklonjena v različnih časovnih obdobjih.

Zadruge je bilo možno razdružiti in likvidirati. Razdružila se je, če ji je potekel rok, kar velja za zadruge, ki so bile ustanovljene za določen čas, če se je za to odločila zadruga sama oziroma njeni člani niso več videli smisla v njenem obstoju,

¹ Državni zakonik XXXV/1873.

² Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine 81/1937.

³ Reich-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich 253/1868.

če je prešla v stečaj (konkurz), če je pristojni upravni organ izdal odločbo o razpustitvi, kar se je zgodilo, če je zadruga prekoračila pooblastila ali predmet svojega poslovanja.

Jugoslovanski zakon o gospodarskih zadrugah iz leta 1937 se je moral ozirati tudi na to, kaj se je z zadrugami dogajalo v času velike gospodarske krize. Večina zadrug je bila povezana s kmečkim prebivalstvom, prav to pa je zašlo v krizo, ker se je skoraj ustavil izvoz kmetijskih pridelkov. Kmečka kriza je državo prisilila v zaščito kmečkih dolžnikov z moratorijem na kmečke dolgove, to pa je prizadelo številne podeželske kreditne zadruge, ki niso mogle izterjati kmečkih dolžnikov, zato pa niso mogle izplačevati hranilnih vlog. Tako je morala država s posebno uredbo o zaščiti kmetijskih zadrug⁴ poskrbeti tudi za njih, s tem da jim je omogočila odlog plačil, nato pa še prenos starih dolgov na Privilegirano agrarno banko od leta 1937 dalje, ko so bili sprejeti ukrepi o končni likvidaciji kmečkih dolgov. Ob olajšavah so morale zadruge izpolniti več pogojev države.

Jugoslovanski zakon je prepisoval limit za višino obrestovanja hranilnih vlog in deležev, prepovedal je izplačevanje nagrad članom upravnega in nadzornega odbora, delitev rezervnega sklada med zadružnike, omejil poslovanje zadrug z nečlani. Članstvo v zadružni zvezi je postalo obvezno. Za zadružne ali revizijske zveze je bilo tudi določeno najmanjše število članic. Tako je morala imeti zveza kreditnih zadrug najmanj 300 članic. Vse zveze so se morale včlaniti še v jugoslovansko Glavno zadružno zvezo. Zadruge so se združevale že prej prostovoljno, avstrijska zakonodaja pa je predpisovala od leta 1903 obvezne in redne revizije zadrug po revizijski zvezi, s tem pa je spodbujala vključevanje zadrug v zadružne zveze.

Tako je zadružništvo prišlo pod večji državni nadzor, po drugi strani pa je država zadružništvo podpirala, za podporo je predvidela del dobička od državne loterije, Poštne banke in Državne hipotekarne banke.

2.1.1. Vodenje zadružnega registra

Šele z vpisom v zadružni register postane zadruga pravna oseba, vse spremembe pravil in vodstva dobijo pravno veljavo prav tako šele z vpisom. Register vodi tisto trgovsko sodišče, ki je krajevno pristojno za kraj, kjer je sedež zadruge. Vpisati je bilo potrebno tudi podružnice. Pri nas ni bilo specializiranih trgovskih sodišč (imeli so jih Dunaj, Praga in Trst), zato ga je vodilo okrožno sodišče kot trgovsko sodišče.

Po sprejetju avstrijskega zakona o zadrugah je izšel predpis o vodenju registra ali vpisnika za »gospodarska društva«⁵. Z njim so se določile nove obveznosti zadruge do registrskega sodišča, dokumentacija ob priglasitvi, obveznosti drugih organov (konkurznih ali stečajnih sodišč, notarjev) v zvezi z zadružnim registrom. Predpisan je bil obrazec za vodenje registra z rubrikami. Največ podatkov o zadrugi dobimo v rubriki pravna razmerja zadruge. Tu so bile vpisane glavne

⁴ Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine 100/1934.

⁵ Ukaz ministrstev za notranje zadeve in trgovine po dogovoru s finančnim ministrstvom, Državni zakonik XXV/1873.

lastnosti zadruga, kot so jih določala njena pravila, datum ustanovitve in sprejema pravil, čas, za katerega je bila zadruga ustanovljena (neomejen ali določen), poznejše spremembe pravil, dejavnost zadruga, vrsta jamstva ali zaveze (omejena ali neomejena), velikost opravnega deleža članov, podatki o vodstvu zadruga ob ustanovitvi in vse poznejše spremembe, način razglašanja uradnih naznanil. Ker se je z občnimi zbori zadrug vedno menjal vsaj del vodstva, so se redno vpisovale spremembe tudi v zadrugni register. Zadruga so bile dolžne predložiti sodišču tudi zapisnike občnih zborov. Vendar registrsko sodišče ni zahtevalo zapisnikov v celoti, ampak samo prepis le tistih točk, ki so pomembne za zadrugni register, to so novi člani vodstva in spremembe pravil. Večina zadrug je uporabila to možnost, da jim ni bilo potrebno preveč prepisovati, zato pa sodišču predloženi zapisniki ne vsebujejo poročil in zaključnih računov, ki bi lahko največ povedali o uspešnosti zadrug. V register so vpisali tudi morebitni stečaj zadruga. Če je zadruga prešla v likvidacijo, so vpisali imena likvidatorji, k nazivu zadruga pa so pripisali tudi »v likvidaciji«. Izbris iz registra se je izvedel šele po končani likvidaciji in zaključnem poročilu likvidatorjev.

Revizijske zveze so sodišča obveščale, kdaj so izvedle revizijo določene zadruga.

V času velike gospodarske krize po letu 1929 so vpisali v zadrugni register tudi, če je (kreditna) zadruga zaprosila za odlog plačil in če ji je bilo to odobreno. Do tega je prišlo zaradi moratorija na kmečke dolgove.

Po sprejetju novega jugoslovanskega zadrugnega zakona je registrsko sodišče vpisalo tudi prilagoditev zadrugnih pravil določilom novega zakona. Če zadruga tega ni storila v zahtevanem roku, je sodišče lahko izdalo sklep, da zadruga ne obstaja več. Nekaj takšnih sklepov je res bilo sprejetih v letu 1940, vendar zaradi vojne ni bilo več možno izvesti vseh postopkov, ki bi takšnemu sklepu morali slediti.

Register kot javna knjiga je omogočal pravico do vpogleda, uradnih prepisov in potrdil.

Poleg zadrugnega registra ali vpisnika (knjige) je registrsko sodišče hranilo tudi vso dokumentacijo, ki je rabila kot podlaga za vpise. Danes se imenuje zbirka listin sodnega registra. Listine so združevali za vsako vpisano zadruga. Tako se je oblikoval spis, ki je nosil enako številko kot vpis v registru. Za zadruga, ki so preživele dolgotrajno obdobje, se je zbrala kar zajetna količina dokumentov. Registrskim listinam so bila priložena tudi pravila zadrug.

3. Tipi in vrste zadrug na ormoškem območju

3.1. Tipi zadrug

Kot v drugih deželah habsburške monarhije sta se tudi na Slovenskem oblikovala najprej dva tipa zadrug, razlike med njima pa so najbolj razvidne v delovanju kreditnih zadrug. Prvi se po svojem utemeljitelju označuje kot Schulze-

Delitschev tip, drugi je Raiffeisenov tip zadrug⁶. Z razvojem delavskega gibanja se tudi na Slovenskem pojavi še rochdalski tip zadrug⁷, ki mu ustrezajo delavske konzumne zadruge, namenjene oskrbi, a jih v primeru Ormoža lahko zanemarimo.

Zadragam Schulze-Delitschevega tipa je na Slovenskem, zlasti še na Štajerskem, utiral pot Mihael Vošnjak⁸. »Rajfejnove« so zadruge, ki jih je propagiral Janez Evangelist Krek in so na slovenskem podeželju doživele velik razmah. Vse zadruge so si zastavile za cilj hitrejši razvoj gospodarstva z združenimi močmi, spodbujanje varčnosti prebivalstva, solidarnosti. Vošnjakov tip zadrug naj bi ustrezal predvsem premožnim slojem. Te zadruge so predpisovale višje deleže, omogočale posameznikom vpisovanje več deležev in s tem njihov večji vpliv, poslovale so tudi z menicami, širile poslovanje z nečlani, nagrajevale člane vodstvenih organov, jamstvo članov je bilo po navadi omejeno. V slovenskem političnem prostoru so se uvrščale v liberalni tabor. Krekove zadruge so povezale majhne kmečke posestnike, obrtnike, ki praviloma vplačajo en delež. Meničnega poslovanja njihova pravila ne dopuščajo, posojila izplačujejo na podlagi dolžnih pisem, ki jih mora poleg posestnika podpisati tudi žena, če je vknjižena kot solastnica. Neomejeno jamstvo zadrugnikov naj bi povečalo skrb za odgovorno poslovanje njihove zadruge. Omejujejo se po navadi na eno občino ali župnijo, zato so majhne. Veliko število teh zadrug pa je okrepilo katoliški tabor, množičnost sicer majhnih deležev in hranilnih vlog pa je vseeno omogočala rast kapitala.

Na zadruge so vplivale poleg zamisli utemeljiteljev združništva tudi potrebe in interesi okolja, v katerem so delovale. Za določitev pripadnosti zadruge je gotovo zelo pomemben podatek, kateri zadrugni zvezi pripada zadruga. Vendar pripadnost »liberalni« zvezi še ni pomenilo, da zadruga popolnoma sledi Schulze-Delitschevim načelom, Krekove zadruge pa so vse sledile Raiffeisenovim načelom. Po prizadevanjih Mihaela Vošnjaka je nastala leta 1883 prva slovenska zadrugna zveza v Celju, ki je delovala do leta 1929. Poleg nje je povezovala »liberalne« zadruge Zveza slovenskih zadrug v Ljubljani. Janez Evangelist Krek je svoje zadruge povezoval v Zadrugno zvezo v Ljubljani, ki jo je tudi vodil. Po številu včlanjenih zadrug je daleč prekašala konkurenčno zvezo, po vrednosti kapitala pa jo je postopoma dohajala.⁹ Nemške zadruge so se včlanjevale v zveze s sedežem v Gradcu, po prevratu pa so morale izbrati novo zadrugno zvezo.

3.2. Vrste zadrug po dejavnosti

Kot povsod na Slovenskem je bilo tudi na ormoškem območju največ kreditnih zadrug, poleg njih so bile še nabavno-prodajne zadruge, zadruge za pospeševanje

⁶ Žarko Lazarevič, Zadrugništvo v Sloveniji v času kapitalizma, Arhivi XVII, 1994. Jurij Perovšek, Prilagoditev Schulze-Delitschevih zadrugno gospodarskih zamisli na Slovenskem v letih 1872–1895), Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana 1998.

⁷ Ime so dobile po prvi znani konzumni delavski zadrugi v angleškem Rochdalu leta 1844.

⁸ Zadrugni zbornik, izdan ob 100-letnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slovenskega zadrugništva, Ljubljana 1937.

⁹ O zadrugnih zvezah: Vladimir Murko, Denarni zavodi in zadrugarstvo, Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1947, Vlado Valenčič, Pregled našega zadrugnega gibanja in stanja, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939.

neke določene veje gospodarstva. V Ormožu in okolici so te dejavnosti vinogradništvo, trsničarstvo in živinoreja. Med obema vojnama so odpirali zadružne elektrarne, ki so bile slovenska posebnost in so skrbele za elektrifikacijo krajev, v katerih so nastale. Ni se pa razvilo delavsko zadružništvo, ki je razvilo v bolj industrijskih krajih delavske konzume, delavske pekarnice in podobne oblike za cenejšo oskrbo. Ustanovljena je bila le ena agrarna zadruga ali t. i. agrarna zajednica, ki je povezala agrarne interesente, da bi dobili veleposestniško zemljo na podlagi agrarne reforme v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Značilnost ormoškega področja je tudi viničarska zadruga. V celotnem zadružnem registru Okrožnega sodišča v Mariboru sta le dve taki zadrugi, druga je še v ljutomerskem sodnem okraju. Z ustanovitvijo zadruge se je zgradil tudi en Sokolski dom.

3.3. Pregled zadrug ormoškega sodnega okraja¹⁰

Agrarna zajednica v Cvetkovcih (Zadr IV 53)

Ustanovljena je bila 5. 5. 1929: Zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Alojz Senica, posestnik, Cvetkovci. Namen zadruge je bil izvedba nalog agrarne reforme, likvidacija odnosov in obveznosti, nastalih med državo in člani zadruge zaradi agrarne reforme¹¹. Leta 1940 je bila zadrugi odobrena izvenkonkurno likvidacija na podlagi uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug iz leta 1934.

Vinarska zadruga »Jeruzalem« v Ivanjkovcih (Zadr. II 42)

Ustanovljena je bila 3. 9. 1925: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Lovro Petovar, veleposestnik, Ivanjkovci. Namen zadruge je bil posredovanje pri prodaji vina in drugih pridelkov na debelo, izobraževanje članov, prirejanje razstav, licitacij.

Zadružna elektrarna v Ivanjkovcih (Zadr. I 27)

Ustanovljena je bila 10. 5. 1926: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Lovro Petovar, veleposestnik, Ivanjkovci. Namen zadruge je bil dobava električnega toka, izvajanje potrebnih instalacij, nabava svetilk in drugega materiala.

Strojna zadruga na Lešnici (Zadr. II 36)

Ustanovljena je bila 5. 7. 1934: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Matija Podgorelec, mizar in posestnik, Lešnica. Namen zadruge je bil nabava kmetijskih strojev in njihovo posojanje članom.

¹⁰ Zadruge so v pregledu razvrščene po krajih, ki so navedeni v njihovih imenih. V oklepaju je oznaka s številko vpisa v register. Ker so imele kreditne zadruge enake ali zelo podobne naloge, se ne navaja pri vseh namen, za katerega so bile ustanovljene. Konec delovanja zadruge se navaja pri onih, ki so prenehale obstajati pred letom 1941.

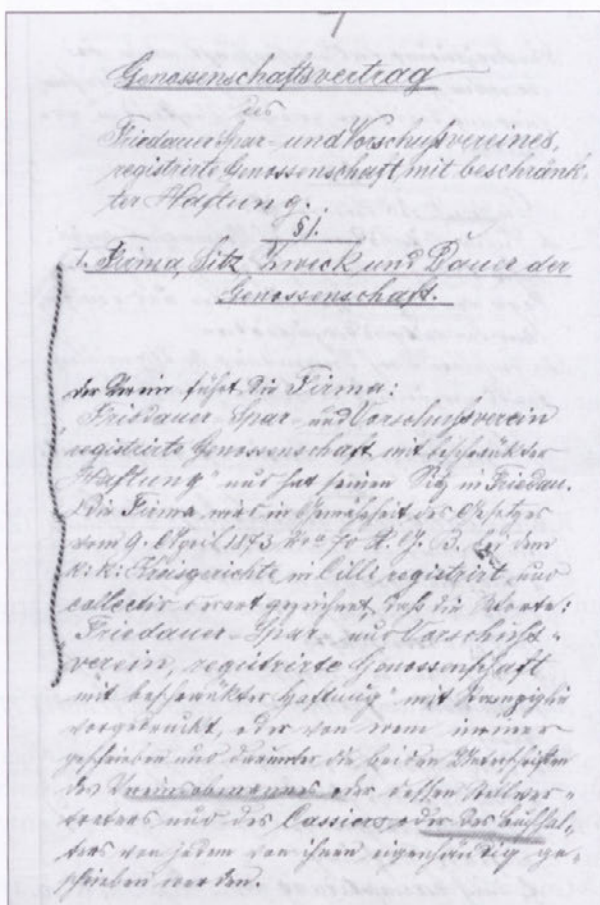
¹¹ Vse agrarne zajednice so imele enaka pravila.

Ljudska hranilnica in posojilnica v Ormožu (Zadr. I 72)

Ob ustanovitvi 2. 1. 1876 se je imenovala Friedauer Spar- und Vorschussverein¹² oziroma Ormoška posojilnica; ta naziv je imela do leta 1925. Prvi načelnik je bil Ivan Geršak, notar v Ormožu. Člani so vplačali razmeroma visoke deleže – 25 goldinarjev, dopustna so bila posojila na menico.

Okrajna posojilnica v Ormožu (Zadr. II 44)

Zadruga z neomejeno zavezo je bila ustanovljena 28. 5. 1899, prvi načelnik je bil dr. Ivan Omulec, odvetnik v Ormožu. Dajala je posojila tudi na menico kar jo uvršča v zadruge Schulze-Delitschevega tipa.

Slika 1: Zadružna pravila, sprejeta ob ustanovitvi Ormoške posojilnice 1876, so najstarejša pravila iz ormoškega območja v registru Okrožnega sodišča Maribor

¹² Nemško ime zadruga ne pomeni, da je šlo za zadrugo spodnještajerskih Nemcev, saj je zadruga vodila zapisnike občnih zborov v slovenskem jeziku od leta 1886, od leta 1892 pa je pošiljala tudi registrskemu sodišču vloge v slovensščini. Dokumenti te zadruga v sodnem registru so zgovorno pričevanje o težavnem prebijanju slovenščine v urade na Spodnjem Štajerskem.

Prenarejena

Zadružna pogodba

(pravila)

ormoške posojilnice

registrirane zadruga z neomejeno zavezo.

§ 1.

Zadruga se imenuje: „Ormoška posojilnica, registrirana zadruga z neomejeno zavezo,“ ter ima svoj sedež v Ormoži. — Ta firma se ima po postavi od 9. aprila 1873 stev. 70 drž. zak. pri c. kr. okrožni sodnji v Celju registrirati in tako podpisavati, da se besede: „Ormoška posojilnica, registrirana zadruga z neomejeno zavezo“ s pečatom matične ali od koga goder zapišejo, pod nje pa se lastno-ročno podpisajo društveni predstojnik ali njegov namestnik, in blagajnik ali pa knjigovodja.

Namen društva je, da se v obrtniji in gospodarstvu potrebni denarji po vzajemnem zaupu (kreditu) dobijo in zadružnikom proti obrestovanju izposojujejo, pa tudi, da se zadružniki vzabujajo k varčnosti. Doba zadružnega obstanka ni določena.

§ 3.

Zadružna zaloga se nareja po vplačilih zadružnikov in iz delov čistega dobička, ter se deli:

- v zadružno premoženje, ki je lastina cele zadruge in njena pričuvana pomoč;
  - v premoženje zadružnikov, v opravilne deleže pojedinih v blagajnici.
- Razun tega se še društvena zaloga vrši tako:
- da se sprejemajo vloge na obresti, katere tudi nezadružniki lahko vlagajo;
  - da si zadruga proti obrestim denarja izposodi;
  - da dobiva obresti od izplačanih posojil;
  - da se manjice reeskontirajo;
  - da se drugi dohodki na to obrnejo.

§ 4.

Zadružnik postane lahko vsaka oseba, ki je po državljskem zakoniku svojepravna; pa tudi krajne ali šolske občine, okrajni

Slika 2: Tiskana pravila Ormoške posojilnice v slovenskem jeziku so iz leta 1883

Kmetska hranilnica in posojilnica v Ormožu (Zadr. I 17)

Zadruga z neomejeno zavezo se je ustanovila 25. 10. 1925. Med svojimi nalogami je imela tudi izvrševanje konverzije hipotekarnih dolgov ter oskrbo članov z raznimi potrebščinami.

Agrarna kreditna zadruga v Ormožu. (Zadr. I 77)

Kot zadruga z omejeno zavezo je bila ustanovljena 21. 6. 1939. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Martin Skoliber iz Pušencev. Namen je bil spodbujanje varčevanja, dajanje posojil, posredovanje v zavarovalnih opravilih.

Gospodarska zadruga za ormoški okraj (Gen. II 59)

Ustanovljena je bila 20. 9. 1919: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Petek, veleposestnik, Hardek. Namen zadruge je bil prodaja in predelava kmetijskih pridelkov in oskrbovanje s potrebščinami za gospodarstvo. Leta 1933 se je občni zbor zadruge odločil za likvidacijo zaradi gospodarske krize.

1940

Št. 106/36

PRAVILA
Zadružne elektrarne
Elektrarniške zadruga

zadruga z omejenim jamstvom

Ormož

I. Ime, sedež in čas trajanja.

Ime se glasi: ^{§ 1.} *Zadružna*
elektrarna

zadruga z omejenim
jamstvom v *Ormožu*

Sedež zadruga je v *Ormožu*

Okoliš zadruga obsega *Ormož*
in okolice

Sliki 3 in 3a: Pravila Zadružne elektrarne v Ormožu iz leta 1940, usklajena z jugoslovanskim zadružnim zakonom in predložena registrskemu sodišču

§ 43.

Skupščinski sklep o prenehanju zadruga mora upravni odbor v 15 dneh prijaviti obenem z izvoljenimi likvidatorji registrskemu sodišču za vpis v zadružni register. Prav tako mora javiti sodišču, če ostane število zadružnikov čez leto dni izpod deset.

Skupščina lahko vsak čas z nadpolovično večino glasov menja izvoljene likvidatorje.

§ 44.

Po likvidaciji morebiti preostalo imovino se odda revizijski zvezi, ki jo izroči enaki zadrugi, če se ustanovi v tem sodnem okraju v teku 5 let in se velani pri isti revizijski zvezi.

X. Revizije.

§ 45.

Zaradi zakonite revizije pristopi zadruga k Zvezi slovenskih zadrug v Ljubljani.

v *Ormožu* dne *16. julija 1940.*

J. Jovančič *huda*

J. Jovančič
huda

Vpisano v led. skena z dne *19/10 1940*
posl. št. *106/36* v *262* listužni register
zvezek *1* vložek *24* stran *64-66*
Okrajno kot trgovaško sodišče v *Mariboru*
dne *14/9.* *1940*

J. Jovančič

Kletarsko društvo v Ormožu (Zadr. I 65)

Zadruga z omejeno zavezo je bila ustanovljena 18. 9. 1898. Prvi načelnik je bil Franc Hanželič, posestnik iz Hardeka. Predmet poslovanja je bil kupovanje in prodaja grozdja ali vina, naprava vzornih vinogradov, pivnic in kleti. Je ena redkih zadrug, ki ni bila razpuščena med okupacijo; takrat se je imenovala Wein – Kellereigenossenschaft. Kot taka je bila izbrisana iz registra leta 1945, njena pravna naslednica je postala Vinarska zadruga Ormož.

Vinarska posredovalna zadruga v Ormožu (Zadr. IV 37)

Ustanovljena je bila 9. 12. 1928: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Rojs. Namen zadruge je bil skupna prodaja vinskega pridelka, zatiranje mešanja vina s kemikalijami in šmarnico, pospeševanje vzornega vinogradništva in kletarstva.

Konjerejska zadruga za noriško plemensko pasmo za Ormož in okolico (Gen. II 37)

Ustanovljena je bila 10. 12. 1910 kot Pferdezuchtgenossenschaft des norischen Pferden für Friedau und Umgebung: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil grof Wilhelm Wurmbrand, graščak v Ormožu. Namen zadruge je bil dvig konjereje, ureditev rodovniških knjig, pomoč pri nakupu plemenskih kobil. Delež je bil 20 kron, jamstvo zadružnikov pa tridesetkratna vrednost deleža. Leta 1925 so zadružniki sprejeli sklep o likvidaciji, iz registra je bila izbrisana leta 1929.

Zadružna elektrarna v Ormožu (Zadr. II 27)

Ustanovljena je bila 19. 6. 1922: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Veselič, veleposestnik v Ormožu. Namen zadruge je bil dobava električnega toka, nabava instalacij, svetilk. Delež je bil 200 kron. Premoženje zadruge je leta 1947 pripadlo Državnim elektrarnam Ljudske republike Slovenije.

Hranilnica in posojilnica v Središču ob Dravi (Zadr. I 41)

Ustanovljena je bila 31. 1. 1907: Zadruga z neomejeno zavezo, Schulze – Delitschevega tipa in članica Zadružne zveze v Celju. Prvi načelnik je bil Jožef Šinko, posestnik in župan, Središče ob Dravi. Namen je bil oskrbovanje članov s kreditom za nizke obresti, uporabljala se je tudi menica.

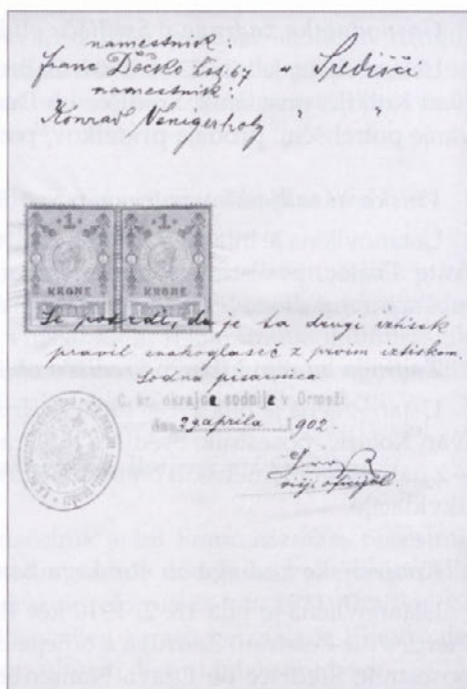
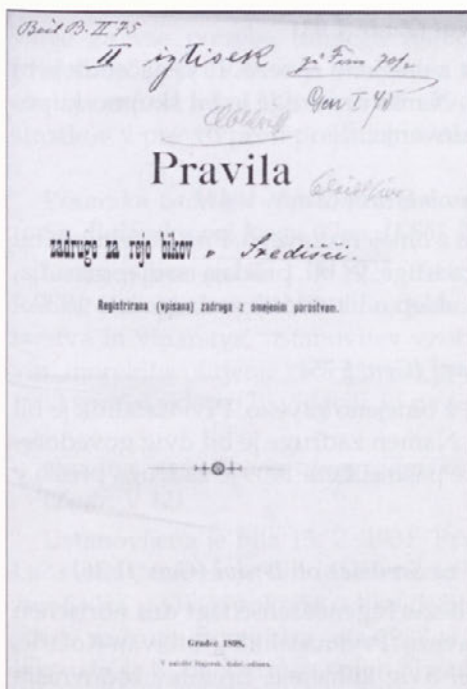
Kmečka hranilnica in posojilnica v Središču ob Dravi (Zadr. I 145)

Ustanovljena je bila 18. 11. 1912. Najprej je imela sedež v Grabah. Prvi načelnik je bil Ivan Kočevar, posestnik, Obrež. Namen je bil spodbujanje članov k varčnosti, oskrbovanje z zadružnim kreditom.

Kmetijska zadruga v župniji središki (Gen. I 59)

Ustanovljena je bila 7. 1. 1900. Zadruga z omejeno zavezo. Sedež je imela na Grabah. Prvi načelnik je bil Ivan Ravšl, posestnik, Obrež. Namen zadruge je bil skupno kupovanje potrebščin za poljedelstvo, skupna prodaja, posredovanje. Zadruga je prešla v likvidacijo leta 1903.

vilne deleže, rezervni zaklad, ter mora sestavljen biti po trgovskih pravilih tako le, da se iz njega razvidi dobiček in izguba.

Letni račun ima sestaviti zadržni blagajnik; on ga potem predloži predstojniku, da ga pregleda in prosvodi in za tem obnemu zboru, ki ga odobri. Dobitek pripada rezervnemu zakladu. Zguba se poplaja iz premoženja rezervnega zaklada in ako ta ne zadostuje, morajo se plačati zadržniki po razmerju njihovega poročila.

Prepiri.
§ 20.

Prepiri, ki nastanejo o razlaganju posameznih pravilnih točk ali med zadržniki v zadržnih zadevah, pomiruje razsodnja, ktero izvoli občni zbor. Proti odloki razsodnje ni dopuščena kaka prava. Ta razsodnja je sestavljena iz treh udov in dveh namestnikov, ktero vsako leto na novo izvoli občni zbor. Na mestu preprijetega ude stopi v razsodnjo namestnik.

Razglas.
§ 21.

Razglas zadrage se približno na razglasno tablo v *Središču* dalje, ako bi pred stojnostvo za to spoznalo, se razpisujejo in z omejenimi na ude ali se pa tudi razkazajo na drugi način, kakov je v kraju v navadi.

Razpust zadrage.
§ 22.

Zadruga se razpusti:

1. po sklepu občnega zbora;
2. po razglasu konkursa čez zadrugo;
3. ako to znakaza politična oblast v smislu § 37, postavio x dne 9. aprila 1873 o obrtnijskih in gospodarskih zadrugah.

§ 23.

Zadruga se zamore razpusti le tedaj, ako so to sklenile dve tretjine vseh zadržnikov v občnem zboru, kteri je bil zahtevan od več kakor polovice vseh zadržnikov, v ta namen da bi se zadruga razpustila, in ako je bil omejen namen postavljen na dnevni red.

Vso zadrugno premoženje, ako bi tako po poplajanju plačil in kakih dolgov še ostalo, se da na zamisljive obresti in v odobranje občinskemu zastopu do časa, ko bi se sestet ustanovila v občini kaka zadruga z namenom povadigniti govedorejo. Taki le zadrugi se sme potem prepustiti omejeno premoženje z obresti in obrestmi od obrestin.

Ako se pa ne ustanovi taka zadruga v 10 letih po razpustu zadruge, tako pripada vso premoženje z obrestmi in obrestmi od obrestin, kteri je potem prepuščen prostovoljno poročilo vso imetje za povadigo govedorejo v občini.

Središče dne 29. aprila 1902

načelnik: *Jovan Kolarić*

načelnik namestnik: *Jakov Klemenčič*

čelnik in blagajnik: *Zuj Poljanec*

načelnik namestnik: *Jovan Kobenar*

načelnik namestnik: *Martin Čiček*

načelnik namestnik: *Jakov Horjanec*

načelnik namestnik: *Jane Dulčević*

Slike 4, 4a in 4b: Pravila zadruge za rejo bikov; naslovnica, podpisi članov načelstva ter potrdilo Okrajnega sodišča v Ormožu o istovetnosti z izvornimi pravili

Gospodarska zadruga v Središču ob Dravi (Zadr. I 93)

Ustanovljena je bila 22. 4. 1900: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Kolarič, posestnik, Središče ob Dravi. Namen zadruga je bil skupno kupovanje potrebščin, prodaja pridelkov, posredovanje.

Vinska in sadjarska zadruga v Središču ob Dravi (Zadr. V 43)

Ustanovljena je bila 20. 11. 1932: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ante Tkalec, posestnik, Obrež. Namen zadruga je bil prodaja sadja, grozdja, mošta in vina članov. Občni zbor je sprejel sklep o likvidaciji zadruga leta 1939.

Zadruga za rejo bikov v Središču ob Dravi (Gen. I 75)

Ustanovljena je bila 29. 4. 1902: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Kolarič, posestnik, Središče ob Dravi. Namen zadruga je bil dvig govedoreje z nakupom plemenskih bikov pinegavske pasme. Leta 1939 je zadruga prešla v likvidacijo.

Konjerejska zadruga za norškega konja za Središče ob Dravi (Gen. II 36)

Ustanovljena je bila 18. 2. 1910 kot Pferdezuchtgenossenschaft des norischen Pferdes für Polstrau: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Kolarič, posestnik, Središče ob Dravi. Namen je bil dvig konjereje, ureditev rodovniških knjig za noriško pasmo, ureditev skupnih tekališč, travnikov. Zadruga je bila leta 1943 izbrisana po uradni dolžnosti, ker ni delovala že od prve svetovne vojne dalje.

Stavbena zadruga »Sokolski dom« v Središču (Gen. II 109)

Ustanovljena je bila 1. 10. 1922: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Franjo Kočevar, trgovec in veleposestnik, Središče ob Dravi. Namen zadruga je bil gradnja in vzdrževanje sokolskega doma. Leta 1927 se je občni zbor odločil za likvidacijo zadruga, ker je dosegla svoj namen. Sokolski dom je bil zgrajen, stroški vzdrževanja pa majhni, da zadruga zaradi njih ni bila potrebna.

Kmečka hranilnica pri Sv. Bolfenku pri Središču (Zadr. II 47)

Ustanovljena je bila 29. 11. 1908. Zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Jožef Munda, posestnik, Vodranci.

Narodna hranilnica in posojilnica pri Sv. Bolfenku pri Središču (Zadr. I 16)

Ustanovljena je bila 4. 12. 1908. Prvi načelnik je bil Franc Zabavnik, posestnik, Vodranci. Poleg hranilnih in kreditnih opravilih naj bi zadruga skrbela še za prodajo pridelkov članov ter njihovo oskrbo. Leta 1938 je bil zadrugi odobren odlog plačil.

Trsničarska zadruga za župnijo Sv. Bolfenk pri Središču (Gen. I 128)

Ustanovljena je bila 2. 9. 1908: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Ivan Tomažič, posestnik, Vitan. Namen zadruga je bil skupna nabava in pridelo-

vanje za vse potrebe umnega trsničarstva, skupna prodaja sadik in drugih pridelkov. Leta 1920 se je v register vpisal zaznamek, da zadruga dejansko ne obstaja več od leta 1912, ko je članstvo zadruge veliko izgubilo zaradi pravnih stroškov v pravdi proti prejšnjemu vodstvu¹³.

Vinarska zadruga »Ljutomerčan« za ljutomerski in ormoški okraj pri Sv. Bolfenku pri Kogu (Gen. II 86)

Ustanovljena je bila 1. 7. 1921: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Robert Košar, vinogradnik v Središču. Namen zadruge je bil razvoj umnega kletarstva in vinarstva, ustanovitev vzorne vinske kleti, reklamiranje ljutomerskih vin, morebitno širjenje zadružne dejavnosti tudi na sadjarstvo. Občni zbor je leta 1933 sprejel sklep o likvidaciji, ki pa se ni zaključila zaradi kmečke zaščite.

Gozdna, pašniška in vinogradniška zadruga Sv. Bolfenk pri Središču (Zadr. V 12)

Ustanovljena je bila 13. 7. 1931. Prvi načelnik je bil Franc Rizman, posestnik Lača ves. Namen je bil združevanje kmetov zaradi dodeljene veleposestniške zemlje na podlagi zakona o likvidaciji agrarne reforme iz leta 1931. Predlog za izbris zadruge iz registra leta 1937 je bil zavrnjen zaradi neizvršene likvidacije. Izkazalo se je, da zadruga sploh ni začela poslovati, ker ni imela sredstev.

Agrarna kreditna zadruga pri Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji (Zadr. I 75)

Ustanovljena je bila 11. 6. 1939: Zadruga z omejenim jamstvom. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Simon Žuran, posestnik, Podgorci. Namen zadruge je bil spodbujanje varčevanja, podeljevanje posojil, posredovanje v zavarovalnih opravilih.

Posojilnica za Sv. Miklavž in okolico (Zadr. I 32)

Ustanovljena je bila 22. 4. 1897: Zadruga z neomejeno zavezo (***)jamstvo od leta 1938 dalje). Prvi načelnik je bil Franc Štampar. Zadruga je prešla leta 1937 v likvidacijo na podlagi Uredbe o zaščiti kmetijskih kreditnih zadrug. Dokončana je bila leta 1948, dolgotrajen postopek je bil zaradi zaščite kmečkih dolgov.

Ljudska hranilnica in posojilnica pri Sv. Miklavžu (Zadr. II 28)

Ustanovljena je bila 19. 12. 1925 kot Hranilnica in posojilnica pri Sv. Miklavžu. Prvi načelnik je bil Peter Mlinarič, posestnik, Kajžar.

Hranilnica in posojilnica pri Sv. Tomažu pri Ormožu (Zadr. I 6)

Ustanovljena je bila 18. 6. 1906 za župnijo Sv. Tomaž in nekaj okoliških župnij: Zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Janko Škrlec. Namen je bil sprejemanje hranilnih vlog, izdajanje posojil z osebnim poroštvom in na zastavo.

¹³ Ko registrsko sodišče ni več dobivalo predlogov za vpis, moralo pa bi jih vsaki dve leti, je pozvalo člane zadnjega znanega vodstva, da v primeru nedejavnosti zadruge izvedejo likvidacijo in poskrbijo, da se zadruga lahko izbrše iz registra.

Kmečka hranilnica in posojilnica v Sv. Tomažu (Zadr. I 56)

Ustanovljena je bila 28. 3. 1911: Zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Alojz Majcen.

Nabavna in prodajna zadruga pri Sv. Tomažu pri Ormožu (Zadr. II 20)

Ustanovljena je bila leta 1939: Zadruga z omejenim jamstvom. Prvi načelnik je bil Franc Brumec, posestnik, Savci. Namen zadruge je bil prevzemanje kmetijskih pridelkov in njihovo vnovčevanje preko Osrednje kmetijske zadruge v Mariboru, nabava potrebščin za gospodarstvo, podpora novim nasadom.

Hranilnica in posojilnica v Svetinjah (Zadr. II 23)

Ustanovljena je bila 1. 10. 1908: Zadruga z neomejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Anton Jerebič, posestnik, Ivanjkovci. Namen zadruge je bil spodbujanje članov k varčnosti, sprejemanje hranilnih vlog, preskrba z zadružnim kreditom.

Zadružna elektrarna v Veliki Nedelji (Zadr. I 117)

Ustanovljena je bila 11. 2. 1940: Zadruga z omejenim jamstvom. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Franc Medik, trgovec, Velika Nedelja. Namen je bil dobava električnega toka, skrb za instalacije, nabava svetilk.

Viničarska gospodarska zadruga Vinski vrh (Zadr. IV 47)

Ustanovljena je bila 16. 3. 1929: Zadruga z omejeno zavezo. Prvi načelnik je bil Jože Košnik, viničar, Vinski vrh. Namen je bil ustanavljanje trsnic in drevesnic za viničarje, podpiranje hišnih obrti, nabava hišnih potrebščin, oskrbovanje stavb. Leta 1931 je občni zbor zadruge ugotovil, da le-ta nima sredstev za nadaljnji razvoj in je sprejel sklep o likvidaciji.

3. Zaključek

Prvi udarec je obstoječi zadružni mreži na Slovenskem Štajerskem zadal nemški okupator. Med prvimi ukrepi šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko je bila zaplomba premoženja slovenskih ustanov. Kreditne zadruge so razpustili z odredbo 19. 5. 1941, ostale gospodarske zadruge pa so razpustili na podlagi nemškega zakona iz leta 1934. Izbris iz registra so izvedla nemška sodišča, ki so jih obnovili leta 1943. Namesto ukinjenih kreditnih zadrug so nastale nekatere »raifejznovke«, zadruge z neomejenim jamstvom, ki so se združevale v Verbands der Südmärkischer landwirtschaftlichen Genossenschaften: ta zadružna zveza pa je tudi razpolagala z zaplenjenim premoženjem kreditnih zadrug. Iz ormoškega območja so se ohranili spisi za sedem »raifejznovk« (Raiffeisen Kasse), v njih pa so le podatki, ki so jih te zadruge posredovale ob vpisu v register. Od starih zadrug se je med okupacijo ohranilo Kletarsko društvo v Ormožu, seveda pod nemškim imenom.

Po vojni se je uveljavil drugačen tip zadružništva. Formalno so sicer ukinili ukrepe, ki jih je uveljavil nemški okupator. V Ormožu so leta 1946 spojili Ljudsko

hranilnico in posojilnico v Ormožu, Okrajno posojilnico v Ormožu ter Kmetško hranilnico in posojilnico v Ormožu v eno kreditno zadrugo. Leta 1947 so prešle z uredbo vlade Ljudske republike Slovenije v likvidacijo vse slovenske kreditne zadruge in leta 1955 so jih kot po tekočem traku izbrisali iz sodnega registra. Ukinjene so bile tudi zadružne elektrarne, njihovo premoženje pa je prešlo pod Državne elektrarne Slovenije. Vrsta gospodarskih, za določeno panogo specializiranih zadrug se po vojni ni več obnovila. Začela se je doba socialističnega zadružništva.

Bistvena razlika med klasičnim in socialističnim zadružništvom je v tem, da je prvo temeljilo na prostovoljni osnovi, država je nanj vplivala tako, da je zakonsko urejala to področje, sicer pa je posegala v delo zadrug z davčnimi ukrepi, tako da je spodbujala zadružništvo in nagrajevala zadruge, ki so krepile svoje rezervne sklade, namesto da bi delile dobičke in nagrajevale vodstva. Socialistično zadružništvo je bilo državno dirigirana oblika, kar je vidno tudi v sodnem registru, v katerega se naenkrat vpiše množica t. i. »naproz«, ki se nato množično preoblikujejo v kmetijske zadruge.

Zadružno gibanje, ki se je oblikovalo od druge polovice 19. stoletja, je svojo vlogo dobro opravilo. Lahko rečemo, da sta Slovencem koristila oba tedanja tipa zadrug. Zadruge, ki jih je propagiral Mihael Vošnjak, so krepile slovensko meščanstvo in obrambno moč Slovencev proti germanizaciji. Krekove zadruge so obranile kmečki sloj pred propadanjem in izseljevanjem. Obe skupini zadrug sta pripomogli k izkoreninjenju oderuštva. Prizadevanja zadrug, da uvajajo za tiste čase moderno živinorejo z dobrimi pasmami, vinogradništvo s kvalitetnimi sortami, vzorno kletarjenje, je pustilo sledove še v času, ko je klasično zadružništvo že propadlo. Prav omenjene vrste zadrug pa so bile značilne za ormoško področje.

VIRI IN LITERATURA

PAM, fond Okrožno sodišče Maribor 1898–1941.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich 1853 – 1868, od leta 1970 do 1918 v slovenski izdaji Državni zakonik za kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru.

Službeni list Kraljeve banske uprave Dravske banovine.

Borak, Neven, Lazarevič, Žarko, Prinčič, Jože, 1997: Od kapitalizma do kapitalizma: izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju, Ljubljana.

Granda, Stane, 1994: Zadrugništvo v slovenskih deželah. Dokumenti slovenstva, Ljubljana: Cankarjeva založba.

Lazarevič, Žarko – Prinčič, Jože, 2000: Zgodovina slovenskega bančništva, Ljubljana.

Murko, Vladimir, 1937: Denarni zavodi in zadrugarstvo. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana.

Perovšek, Jurij, 1998: Prilagoditev Schulze-Delitschevih zadrugno gospodarskih zamisli na Slovenskem v letih 1872–1895. Prispevki za novejšo zgodovino, Ljubljana.

Valenčič, Vlado, 1939: Pregled našega zadrugnega gibanja in stanja. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana.

Zadrugni zbornik, izdan ob 100-letnici rojstva Mihe Vošnjaka, očeta slovenskega zadrugništva, Ljubljana 1937.

3. Zaključek

Prvi delovni sklop raziskave zadrugno gibanje na Slovenskem. Slovenski zadrugi so nastale v obdobju od leta 1872 do leta 1918, kar je bilo obdobje največje zadrugne dejavnosti. V letih 1872–1895 so nastale zadrugi, ki so bile namenjene reševanju lokalnih potreb, medtem ko so zadrugi, nastale v letih 1895–1918, bile namenjene reševanju lokalnih potreb, medtem ko so zadrugi, nastale v letih 1895–1918, bile namenjene reševanju lokalnih potreb. V letih 1872–1895 so nastale zadrugi, ki so bile namenjene reševanju lokalnih potreb, medtem ko so zadrugi, nastale v letih 1895–1918, bile namenjene reševanju lokalnih potreb. V letih 1872–1895 so nastale zadrugi, ki so bile namenjene reševanju lokalnih potreb, medtem ko so zadrugi, nastale v letih 1895–1918, bile namenjene reševanju lokalnih potreb.

Prvi delovni sklop raziskave zadrugno gibanje na Slovenskem. Slovenski zadrugi so nastale v obdobju od leta 1872 do leta 1918, kar je bilo obdobje največje zadrugne dejavnosti. V letih 1872–1895 so nastale zadrugi, ki so bile namenjene reševanju lokalnih potreb, medtem ko so zadrugi, nastale v letih 1895–1918, bile namenjene reševanju lokalnih potreb.

Materialien für die Genossenschaftsgeschichte von Friedau/Ormož und Umgebung, die vom Gerichtsregister des Bezirksgerichtes in Marburg/Maribor aufbewahrt werden

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel umfasst die Epoche zwischen 1898 und 1941. Im Jahre 1898 entstand das Bezirksgericht in Maribor, das sich auch zum Registergericht für den Gerichtsbezirk von Ormož entwickelte. Die Okkupation hat der slowenischen Genossenschaftsbewegung einen harten Schlag versetzt. Das Genossenschaftsregister des Bezirksgerichtes in Maribor ist vollkommen erhalten, deswegen sind auch alle Daten über alle Genossenschaften erhalten, die zuerst nach dem österreichischen Genossenschaftsgesetz operierten, danach nach dem jugoslawischen aus dem Jahre 1937. Da die Genossenschaften in das Register nur jene Daten eingetragen hatten, die vom Registergericht benötigt wurden, können wir kein vollständiges Bild über die Entwicklung einer Genossenschaft bekommen. Wir können uns über die Rechtsverhältnisse der Genossenschaft, über die Leitungsorgane, Vorschriften darüber, welchem politischen Lager eine Genossenschaft angehört, informieren. In der österreichischen Epoche sagt über die Genossenschaft auch die Sprache aus, die von den Genossenschaftsvertretern bei der Kommunikation mit dem Gericht verwendet wird. Der Großteil der Genossenschaften des Rechtsbezirkes von Ormož war slowenisch, davon gehörte wieder die Mehrheit der Genossenschaftsbewegung an, die von Janez Evangelist Krek angeregt wurde, und sie wurden Mitglieder des Genossenschaftsbundes in Ljubljana. Die ältesten Genossenschaften entstanden auch auf dem Gebiet von Ormož unter dem Einfluß von Mhael Vošnjak und sie verbanden sich im liberalen Genossenschaftsbund in Celje und Ljubljana. Am stärksten verbreitet sind, wie überall in Slowenien, die Kreditgenossenschaften. Sie zählen zu den zwei damals bekannten Typen: dem nach Schulze-Delitsch und dem Raiffeisentyp. Da die Genossenschaftsbewegung eine große Bedeutung für die Landwirtschaftsentwicklung und der Entwicklung einzelner Landwirtschaftszweige hatte, entwickelten sich als ein spezifisches Merkmal des Gebietes von Ormož Weinbau-, Rebstock- und Viehzuchtgenossenschaften. Unter den Orten, in denen viele Genossenschaften entstanden, ragen Ormož und Središče ob Dravi hervor. Die Genossenschaften wurden während der Okkupation aufgelöst, nach dem Jahr 1945 entwickelte der Sozialismus neue Genossenschaftstypen. Deren Bedeutung bestand vor allem darin, dass sie die slowenischen Kräfte im Kampf gegen die Germanisierung stärkten und dass sie der bäuerlichen Schicht bei der Behauptung unter den Umständen der kapitalistischen Wirtschaft halfen.

Mavrič Žižek, Irena, prof. zgodovine
Muzej narodne osvoboditve Maribor
SI-2000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5

UDK 94(497.4 Središče ob Dravi)"1941/1945"
323(497.4 Središče ob Dravi)"19"

Krajevna skupnost Središče ob Dravi v času nacistične okupacije in osvobodilnega boja 1941–1945

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 398–423

Avtorica v svojem prispevku obravnava kraje današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi med drugo svetovno vojno. Podrobneje je obdelala okupatorsko upravo in narodnoosvobodilni boj tukajšnjega prebivalstva.

KLJUČNE BESEDE: druga svetovna vojna, izgnanci, koncentracijsko taborišče, narodnoosvobodilni boj, okupacija, osvobodilna fronta, ponemčevanje, Središče ob Dravi, Štajerska domovinska zveza, talci, 1941–1945

Mavrič Žižek, Irena, Professor of History
Maribor Museum of National Liberation
SI-2000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5

UDK 94(497.4 Središče ob Dravi)"1941/1945"
323(497.4 Središče ob Dravi)"19"

Local Community of Središče ob Dravi during Nazi occupation and Liberation War 1941–1945

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 398–423

The article discusses the villages of today's Local Community of Središče ob Dravi during World War II. The author also presents a detailed survey of the occupier's administration and the National Liberation War of the people living here.

KEY WORDS: Središče ob Dravi, World War II, National Liberation War, Front of Liberation, occupation, deportation, concentration camp, germanisation, Steirischer Heimatbund, hostage, 1941–1945.

Krajevna skupnost Središče ob Dravi v času nacistične okupacije in osvobodilnega boja 1941–1945

V svojem prispevku pišem o krajih današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi, ki so bili pred nacistično okupacijo vključeni v občini Središče ob Dravi in Kog v ptujskem srezu. Po popisu prebivalstva z dne 31. marca 1931 je v omenjenih krajih, ki so obsegali skrajni JV. del Ljutomersko–Ormoških goric ter ravnino ob Dravi na jugu, živelo 2364 prebivalcev od teh: v Središču 1154, v Obrežu 652, v Grabah 230, v Godenincih 215, najmanj ljudi, le 113, pa v Dolnjih Šalovcih. Med njimi je bilo 429 posestnikov, 30 kočarjev in 64 najemnikov. Velika večina prebivalstva se je pred 2. svetovno vojno ukvarjala s poljedelstvom in živinorejo. Bogate zaloge ilovice in gline pa so ljudem v teh krajih omogočile še dodaten zaslužek z lončarstvom in opekarstvom.¹ Po statističnih podatkih nacističnega Inštituta za jugovzhodno nemštvo v Gradcu je v omenjenih krajih tik pred vojno živelo 2583 prebivalcev.²

Iz ohranjenih drobcev arhivskega gradiva ugotovimo, da v teh krajih pred drugo svetovno vojno ni delovala samostojna krajevna skupina Švabsko nemške kulturne zveze (Kulturbund). Kot člani Kulturbunda se v Središču ob Dravi v dokumentih omenjajo: banovinski zdravnik dr. Alfred Heiss, njegova žena Valentina ter njuni otroci, sinova Pavle in Miša ter hčeri Gita in Marianne, mesar Maks Holbl ter trgovca Emil Šara in Ivan (Hans) Meke. Člani KB, ki jih je vodil dr. Alfred Heiss, so imeli svoje sestanke pri Emilu Šaru, organizacijsko pa so bili povezani s krajevno organizacijo Kulturbunda v Ormožu. Poleg članov KB je bilo v omenjenih krajih še nekaj navdušenih nacističnih simpatizerjev.³ Nemci so se na okupacijo Spodnje Štajerske temeljito pripravili. Pokrajinski obmejni urad v Gradcu je že pred vojno vzpostavil mrežo svojih zaupnikov. V Središču ob Dravi se med zaupniki omenjajo: dr. Alfred Heiss, trgovci Emil Šara, Ivan Meke in Adolf Gracer, sodar Andrej Marčec ter orožnik v pokoju Ivan Ploh.⁴

Pristop Jugoslavije k trojnemu paktu 25. marca 1941 je močno odmeval tudi v Središču ob Dravi. Dne 27. marca 1941 so se zbrali člani Društva kmečkih fantov in deklet, Sokola ter Fantovskega odseka v Sokolskem domu. Po končanem

¹ Krajevni leksikon Dravske banovine, Srez Ptuj, Ljubljana 1937, str. 510; občina Središče ob Dravi je zajela trg Središče, Obrež, Grabe in Spodnje Šalovce, občina Kog pa Godenince.

² Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Misstal und Übermurgebiet, Südostdeutsches Institut, Graz 1940, str. 35.

³ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5; dalje citiram AMNOM; Arhiv zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj, fasc: Ormož, Člani KB v Središču ob Dravi leta 1941; dalje citiram: AZG PMP, Ljubica Šuligoj, Ormoški Nemci med obema vojnama. V: Ormož skozi stoletja III, Ormož 1988, str. 212 in 221 in Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Ljubljana 1987, str. 51; dalje citiram Drago Novak, n.d.

⁴ AMNOM, Vertrauensmännerliste der Untersteiermark Gaugrenzlandamt.

zborovanju je mladina zvečer organizirala manifestacijski obhod po Središču, ki so se ga udeležili tudi prebivalci iz okoliških krajev ter skupaj z domačini protestirali proti sramotnemu paktu in političnemu režimu. Po Središču so odmevali vzkliki: »Dol s paktom!« in »Živela Jugoslavija!«.⁵ Dneve, ki so sledili, nam v svojih spominih opisuje upokojeni učitelj Ivan Najžer: »...Prihodnje štiri dni so dobivali rezervisti pozive... Rezervisti so odhajali mirno in tiho, čudili so se svojim razporedom, ki so bili po večini napačni. Topničarji so dobivali pozive k pešadiji, konjenica k pekarskim četam ... Prav posebna zmeda se je kazala pri oddaji mobiliziranih konjev... Vera v učinkovito odbrano domovine je izginjala... Kazati so se začeli uspehi dela pete kolone. Dne 4. aprila so prenehali voziti vlaki. Ljudje so bili čimdalje bolj razburjeni. Govorili so, torej bo vendar vojna... Nastopilo je mrzlo, skrajno neprijetno jutro 6. aprila... Okrog 8. ure zjutraj so se pojavili prvi nemški avijoni v smeri proti Čakovcu. Zagrmeli so protiavijski topovi, takoj na to pa detonacije odvrženih bomb... V neposredni bližini se je začela vojna«.⁶ V Središču ni bilo vojaških utrd, nekaj manjših bunkerjev je bilo le ob Dravi, ob farni cerkvi v Grabah in pri središki kapeli pa je bila nameščena protiletalska opazovalna ekipa. Nemški vojski je uspelo 8. aprila 1941 brez spopadov zasesti Središče in okoliške kraje. Vojake so z navdušenjem pozdravili le kulturbundovci z dr. Alfredom Heissom na čelu; večina prebivalstva pa je bila do okupatorja zelo zadržana.⁷ Še istega dne je dr. Heiss prevzel županske posle, zapečatil šolo, sokolski in društven dom ter obe posojilnici.⁸ V Središču se je oblikovala nova tromeja med Nemčijo, Madžarsko in Nezavisno državo Hrvatsko. Za nadzor nad mejo je prispelo 2. maja 1941 v Središče 60 graničarjev. Po večini so bili to Avstrijci iz Špilja, Čmureka in Radgone, ki so se naselili v prosvetnem domu. Med okupacijo je okupator organiziral v Središču tri carine, in sicer: glavno carino, ki je imela svoje prostore v nekdanji Kočevarjevi hiši na Bregu, cestno carino in železniško carino na železniški postaji.⁹

Prvega julija 1941 so ustanovili nacisti v Središču postojanko gestapa. Svoje prostore je imela v hiši Ivana in Alojzije Hanželič, vodil pa jo je Rudolf Kunesch iz Fürstenfelda. Najprej je bilo na postojanki 9 gestapovcev, pozneje pa se je njihovo število povečalo.¹⁰ Med prebivalstvom so bili zaradi svoje krutosti najbolj osovraženi: Anton Kocher, doma s Solnograškega, Herbert Gross z Dunaja, imenovan tudi krvolok-Bluthund, Michael Hoffmann z Bavarske ter Emil Emerschitsch.¹¹ Z rednim nadzorom prometa na meji je tajna policija začela šele 5. avgusta 1941, ko je stekel tudi promet po železnici. Ob koncu leta 1941 je poročala, da je mejo prestopilo 83.909 oseb, od teh je bilo 15.853 tujcev. Zaradi pomanjkljivih potnih listov so na meji aretirali 40 oseb, po večini tuje delavce, 70 osebam so zaradi neveljavnih potnih listov zavrnilo prihod oziroma izhod iz

⁵ Drago Novak, n. d., str. 55.

⁶ Zgodovinski arhiv Ptuj, Rokopisna zbirka R-72, Ivan Najžer, Trg Središče 1910-1945; dalje citiram: ZAP, Rokopisna zbirka.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

⁹ Drago Novak, n. d., str. 74.

¹⁰ AMNOM, fond: Komandir SP in SD za Spodnjo Štajersko-obmejna policijska postaja Središče ob Dravi, Der Grenzpolizei-posten Polstrau, 18. 9. 1941.

¹¹ Drago Novak, n. d., str. 82.

rajha, zaradi ilegalnega prestopa meje so aretirali 540 oseb, zaradi carinskih in denarnih utaj 12 oseb, 27 oseb pa zaradi političnih prestopkov; vseh aretacij je bilo 579. Zaradi tihotapljenja denarja so pregledali 510 oseb, pri tem pa zaplenili 939,36 nemških mark, 115.00 pengov (madžarska denarna enota v uporabi do leta 1947), 20,00 kun ter 59 parov damskih nogavic in 2 para ženskih čevljev.¹² Do konca marca 1944 je po poročilih gestapa prestopilo tromejo v Središču 726.763 oseb, od teh 246.822 tujcev. Zaradi suma opravljanja tuje obveščevalne službe ter tihotapljenja denarja, tobaka in cigaret, žganja, tekstila, tekstilnih predmetov, zračnic za kolesa ter drugih predmetov, ki so bili zelo iskani na črni borzi, so na postojanki opravili osebni pregled in pregled prtljage pri 3780 osebah. Pri pregledu so med drugim zaplenili tudi 7047 nemških mark, 12.912 kun, 1443,00 pengov (madžarska denarna enota v uporabi do leta 1947), 5275 kosov cigaret in 7 kg tobaka, zaplenjene stvari pa so predali carinskemu uradu oziroma orožniški postaji.¹³

V prvih mesecih vojne je nemški okupator pustil jugoslovansko upravno razdelitev; razpusil je le občinske odbore ter imenoval nove župane. V Središču ob Dravi so nacisti odstavili dotedanjega župana Antona Kolariča, županske posle pa predali domačinu dr. Alfredu Heissu.¹⁴ Središkemu prebivalstvu je 18. aprila naslovil proglas, v katerem je zapisal: »Ko smo prišli z odločujočim in hitrim sklepom firerja pod varstvo rajha in nemške vojske, smo čez noč bili rešeni negotovosti in nesreče zadnjih mesecev in tednov. Odslej bomo pod okriljem firerja in njegove vojske mirno uživali sadove edine in sijajno organizirane kulturne velesile, katere prvo geslo je Skupna last in dobrobit državljanov je važnejša od osebne koristi. V znak spoštovanja velikemu vodji izobesite na rojstni dan firerja v nedeljo 20. 4. njegove zastave. S tem boste pokazali svojo voljo, da se boste pokoravali novemu redu, pokazali pa boste tudi svoje prijateljske in miroljubne namene napram svojemu najvišjemu predstavniku.«¹⁵ Konec novembra 1941 je bil za župana imenovan orožniški mojster, Johann Fandler iz Krieglacha.¹⁶ Občino je vodil do začetka avgusta 1944, nato pa je naloge župana do konca vojne opravljal Otto Köck iz Neumarkta.¹⁷ Delo občinskega tajnika je do aretacije 19. januarja 1942 vodil na občini Franc Jurjaševič iz Grab.¹⁸ Za njim je prevzel tajniške posle 6. februarja Gregor Jerič iz Žetal,¹⁹ od 1. aprila 1942 pa je postal prvi tajnik občine Alojz Klösch. Po poklicu je bil ključavničar, pred okupacijo pa je bil zaposlen kot obratni varnostnik pri podjetju Alpine-Montan A. G. Herman Göring Werke v Donawitzu.²⁰ Občinski sluga je bil najprej Ivan Hanželič iz Grab. Po njegovi aretaciji 19. decembra 1941 je delo sluge prevzel delavec na žagi, Franc

¹² AMNOM, fond: Komandir SP in SD za Spodnjo Štajersko-obmejna policijska postaja Središče ob Dravi, poročilo za leto 1941.

¹³ Prav tam, tedenska, mesečna in letna poročila 1941–1945.

¹⁴ ZAP, Rokopisna zbirka, str. 72.

¹⁵ AMNOM, fasc: 694, Proglas župana Središča dr. Heissa, 18. 4. 1941.

¹⁶ Štajerski gospodar, leto I, št. 36, 29. november 1941, str. 14.

¹⁷ AMNOM, fond: Bundesführung St. HB., fasc: 10/6, Kreisführung Pettau – seznam uradnikov.

¹⁸ ZAP, fond: Mestna občina Ptuj 1941- 1945, šk. 39, ovoj 112, Dopis župana, Središče 21. 1. 1942; dalje citiram: MO Ptuj.

¹⁹ ZAP, fond: MO Ptuj, šk 39, ovoj 111, Personalblatt Georg Jeritsch.

²⁰ ZAP, fond: MO Ptuj, šk. 39, ovoj 112, Dopis župana, Središče 27. 4. 1942; Alois Klösch je bil rojen 5. 5. 1893 v kraju Bärnbach, Kreis Voitsberg, član NSDAP od leta 1934.

Petek iz Središča.²¹ Med okupacijo so bili za krajši oziroma daljši čas na občini zaposleni še: Cäcilia Seitingner iz Markt-Krieglacha, Maria Gross z Dunaja, Hermine Kunesch iz Fürstenfelda, Rudolf Benzing iz Gillersdorfa, Paula Traupman iz Heiligenbrunna ter Ana Čavničar in Franc Krumpak iz Grab, Ivana Verbančič in Julijana Štampar iz Središča, Vera Pušnik z Vinskega vrha, Viktorija Horvat iz Malne in Nada Bernot iz Vurberka.²² Zadnja se je na občini 5. marca 1945 zaposlila Katharina Schirak, ki je bila do svojega prihoda v Središče vodja Taborišča za ženske posebne kazenske delovne obveznice v Strnišču.²³ Svoje prostore je občina obdržala v pritličju občinske zgradbe v Središču št. 51. Višji inšpektor Karl Wagner, vodja urada za komunalno politiko v ptujskem okrožju, zadolžen za občinske uprave, je ob obisku središkega občinskega urada 23. aprila 1943 zapisal: » ... osem uslužbencev občinskega urada je za občino, kot je Središče z 2610 prebivalci, preveč. Z upoštevanjem bližine meje in z upoštevanjem posebnih potreb obmejne občine se lahko sedanje število uslužbencev obdrži... V prihodnosti se izključene uradnike ne sme več nadomestiti ... Matični urad je zelo urejen... Davčne knjige je potrebno sešteti po straneh ter jih zaključiti do 31. aprila. Blagajna se vodi urejeno, posebej marljivo je uradnica Pušnik. Evidenca kartotek še ni gotova. To je potrebno naknadno urediti, najkasneje do 20. maja. Zelo se graja, da uradnik Klösch še ni zaključil s tako preprostimi deli, kot je nastavitev kartoteke prebivalcev. Sezname vojnih obveznikov in liste je potrebno razvrstiti v vložne mape. Osebnih spisov so v celoti na razpolago. Prostori občine so svetli in čisti...«.²⁴ Med vojno so bila naselja današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi vključena v istoimensko okupatorjevo občino. Po okupatorjevem štetju prebivalstva z dne 29. novembra 1942 je bilo v občini, ki je obsegala 32,55 km², 585 gospodinjstev ali 2426 prebivalcev, kar je predstavljalo 2,3% celotnega prebivalstva v ptujskem okrožju. Največ ljudi, kar 1594 ali 66,4%, se je preživljalo s kmetijstvom, od industrije in obrti je živelo 314 oseb ali 13,1%, s trgovino in prometom se je ukvarjalo 120 ljudi ali 5%, v javnih službah je bilo zaposlenih 108 oseb ali 4,5%, v gospodinjstvi je bilo 129 oseb ali 5,4%, brez poklica pa je bilo v občini 136 oseb ali 5,6% vsega prebivalstva.²⁵ Večina prebivalstva, kar 60,4%, je bila kmetov – samostojnih gospodarjev kmetij, 21,4% je bilo delavcev, 12,7% je bilo služinčadi, 3% je bilo uradnikov, le 2,5% pa je bilo uslužbencev in nameščencev.²⁶ V občini je bilo 420 kmetij; od teh je bilo 2% velikih posestnikov, 60% srednjih kmetov in 38% malih kmetov; 106 prebivalcev pa je imelo poleg kmetij še vinograde. Letno so v občini predelali 151.000 kg rži, 108.000 kg pšenice, 24.000 kg ječmena, 460.000 kg koruze, 55.000 kg ovs, 134.000 kg sena, 380.000 kg krompirja in 115.000 kg različnega sadja.²⁷ V prvih dveh letih vojne pa je za obvezno oddajo kmetijskih pridelkov prispevala: 108.800 kg pšenice

²¹ ZAP, fond: MO Ptuj, sk. 39, ovoj 111-112, Fragebogen für Beamter.

²² Prav tam.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam, Polstrau-Überprüfung des Gemeindeamtes am 23. 4. 1943.

²⁵ AMNOM, Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark, Marburg 1942, str. 51.

²⁶ Prav tam.

²⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc; 10/4, Ortsgruppenführung Polstrau, Erster Ortsgruppentag 11./12. September 1943; dalje citiram Erster Ortsgruppentag.

in rži, 23.600 kg ječmena, 16.800 kg ovs, 56.100 kg koruze, 399.500 kg krompirja, 36.000 kg sena, 8.000 kg slame, 3.500 kg fižola, 57.600 kg različnega sadja, mleka 126.720 l ter 133.232 jajc. Od živine je oddala: 50 konj in žrebet, 289 krav in volov, 684 telet, 422 svinj in 636 komadov perutnine.²⁸ Občina je, kot je septembra 1943 zapisal župan Fandler, v primerjavi z aprilom 1941 »*premagala socialno in gospodarsko revščino, vsi ljudje imajo delo in zaslužek, trgovina in obrt sta v razcvetu*«. ²⁹

Nemške okupacijske oblasti so po prihodu najprej poskrbele za ponemčenje imen naših krajev. Pri svojem delu so uporabile krajevni imenik, ki so ga pripravili sodelavci Inštituta za jugovzhodno nemštvo leta 1940. Pri preimenovanju krajev so po večini prevzeli nemška krajevna imena iz časov avstro-ogrske monarhije. Jeseni 1943 pa so nekatere kraje ponovno preimenovali. Med vojno so kraje krajevne skupnosti Središče ob Dravi preimenovali takole: Središče – Polstrau, Grabe – Grabendorf, Obrež – Obrisch – leta 1943 Draurain, Šalovci I – Schalofzen I – leta 1943 Schallendorf, Vodranci II – Adrianzen – leta 1943 Gödnitz.³⁰

Takoj po uvedbi civilne uprave na Spodnjem Štajerskem so nacisti razpustili vsa slovenska društva, združbe in organizacije, njihovo premoženje so zaplenili v korist nemškega rajha. V Središču ob Dravi so morali odborniki vseh društev in ustanov oddati že 14. aprila 1941 vse društvene knjige orožniški postaji; orožniški mojster Avgust Schneeuber in orožnik Strohmüller sta se pri tem najbolj zanimala za blagajniške knjige in društven denar.³¹ Na območju današnje krajevne skupnosti Središče ob Dravi je bilo ukinjenih 19 društev; od teh 18 iz Središča ter le eno iz Obreža. Kot prvo med njimi je bilo 15. oktobra 1941 pod odločbo številka 13 ukinjeno Društvo kmečkih fantov in deklet, temu pa so sledila še druga: Fantovski odsek, Krajevna kmečka zveza, Izobraževalno društvo, Športni klub, Podružnica Ciril-Methodove družbe, Prostovoljno gasilsko društvo, Zveza koroških borcev, Jugoslovanska radikalna stranka, Hranilnica in posojilnica, Kmečka hranilnica in posojilnica, Marijina družba, Dekliška Marijina družba, Podružnica sadjarskega in vrtnarskega društva za Slovenijo, Sekcija za pincgavsko govedo, Sokolsko društvo, Podružnica čebelarkega društva, 15. junija 1942 pa je bilo kot zadnje iz Središča ob Dravi pod odločbo številka 2726 ukinjeno Obrtno združenje. V Obrežu je bilo 15. novembra 1941 ukinjeno Prostovoljno gasilsko društvo.³² Med vojno so Nemci na novo ustanovili le gasilski društvi ter organizacijo nemškega Rdečega križa, namesto Sadjarskega in vrtnarskega društva za Slovenijo pa so ustanovili Sadjarsko in vrtnarsko društvo Središče, ki je ob ustanovitvi prevzelo pravila Deželnega vrtnarskega društva Südmark iz Gradca.³³

Konec aprila 1941 so nacisti na Spodnjem Štajerskem začeli z veliko akcijo uničevanja slovenskih knjig. Okupatorju je uspelo uničiti poleg učiteljske in

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ AMNOM, Ortsverzeichnis in Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, št. 24. Verordnung über die Namen der Gemeinden, Katastralgemeinden und Ortschaften in der Untersteiermark vom 4. Juni 1943, str. 168.

³¹ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 4.

³² AMNOM, Objave komisarja za ukinitve društev, organizacij in združenj na Spodnjem Štajerskem.

³³ Prav tam.

šolske knjižnice ljudske šole v Središču, ki sta šteli okrog 850 knjig, še knjižnico Društva kmečkih fantov in deklet, sokolov ter prosvetnega društva.³⁴ Večino knjig so Nemci zažgali, nekaj pa so jih oddali na občino, od koder so jih nato odpeljali v Gornjo Radgono in Ljutomer. Podobno usodo so decembra 1941 doživele tudi knjige iz privatnih knjižnic izgnanih srediških učiteljev. Iz njihovih stanovanj jih je na občino z vozičkom pripeljal šolski sluga Martin Lončarič. Nekaj knjig je pred uničenjem rešil zidar Franc Škrinjar, ki jih je odnesel domov ter jih po končani vojni izročil ljudski knjižnici v Obrežu.³⁵

Aprila 1941 je okupator na Spodnjem Štajerskem začel z aretacijami narodno zavednih Slovencev; zanje je menil, da ga bodo ovirali pri ponemčevanju dežele. Prve aretacije rodoljubov v Središču je okupator izvedel v noči z 19. na 20. april. Med prvimi so bili aretirani: kovaški mojster Ivan Hanželič, zdravnik dr. Lojze Toplak, mizar Ivan Ivanuša, župnik Leon Božič, posestnik Karel Klobučar, dijaki Matija in Zdravko Polanec ter Milan Haložan. Nemci so jih odpeljali v ptujske zapore.³⁶ Konec aprila in v prvih dneh maja so aretirali še lastnika parnega mlina Jurico Zdravec, upravitelja šole Srečka Vittorija, učitelja Karla Štoklja, v juniju pa so bile na Borl pripeljane družine Jakoba Zdravca, Andreja Bedjaniča, Franca Žnidariča, Jakoba Dogše, Ivana Čučka, Alojza Horvata, Antona in Srečka Jambroviča, Anice Kočevar, Franja Mlinariča, Ivana Najžerja, Hermana in Vencija Pajeka, Ivana Šavore, Rudolfa Veselka, med posamezniki pa Mirka Plepelca, Miroslava Vennigerholza, Antona Baumana ter Srečka Paniča.³⁷ Iz krajev današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi je bilo na Hrvaško in v Srbijo izgnanih 94 oseb; iz Središča 76, iz Godenincev 14, iz Grab in Obreža pa po 2 osebi. S prvim transportom je bil 6. junija 1941 v Arandjelovac poslan učitelj Ivan Luci, prav tako pa sta bila z družinama v Arandjelovec poslana s petim transportom 20. junija 1941 središka učitelja Srečko Vittori in Karel Štokelj. Največ izgnancev, kar 33, pa je bilo odpeljanih z 21. transportom 19. julija 1941.³⁸ V Nemčijo sta bila izgnana iz Središča dr. Alojz Toplak in Jurica Zdravec z družino.³⁹ Večina izgnancev je vojno vihro preživela ter so se leta 1945 vrnili domov, tri osebe pa so izgubile življenje. Mirko Plepelec je padel kot partizan v okolici Kalnika 23. decembra 1944, zaradi bolezni pa sta v letu 1943 umrli Miroslav Vennigerholz v Varaždinu in Ivan Šavora v Beogradu. Pred okupatorjevim nasiljem je pobegnilo na Hrvaško 23 prebivalcev, med njimi se domov nista vrnila Kristina Ivanuša, ki jo je ubila granata aprila 1945 v Varaždinu, ter Rudolf Starc, ki je preminil leta 1943 v Jasenovcu.⁴⁰ Nemški okupator je zaplenjeno cerkveno in društveno posest

³⁴ Arhiv Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, fond: Zbirne mape osnovnih šol, Državna ljudska šola Središče ob Dravi, dalje citiram: ASŠM, fond: Zbirne mape in Nežka Vaupotič, Od čitalniške do splošno izobraževalne knjižnice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983, str. 223.

³⁵ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 20

³⁶ ZAP, Rokopisna zbirka, str. 48.

³⁷ Prav tam.

³⁸ AMNOM, Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und der Betriebe, welche durch die Dienststelle des deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden.

³⁹ ZAP, Rokopisna zbirka

⁴⁰ Prav tam, str. 61 in 62; na Hrvaško so pobegnili: Ivanka Dogša, Franc in Danica Horvat, Kristina Ivanuša, Matej Kelemina, Julijana Kocjan, Ciril Kolarič, Jakob Kranjc, Andrej Pitarič, Karel in Antonija Ploh, Rudolf Starc, Antonija Žnidarič s tremi otroki, Hubert in Drago Žerjav in Matija Horvat

ter posest izgnancev predal v upravljanje pooblaščenцу državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru. Za zaplenjeno posest je skrbel glavni oddelek V-poljedelstvo in gozdarstvo, ki je za začasno upravljanje zaplenjenih posesti ustanovil višje kmetijske in gozdarske uprave. Zaplenjena posest v Središču in okoliških krajih je spadala pod višjo upravo Ormož (Oberverwaltung Friedau), ki jo je vodil višji upravnik Karl Kühne. Višja uprava Ormož je na območju Središča in okoliških krajev skrbel za 18 zaplenjenih posesti, katerih skupna površina je znašala 91.07 ha; največja med njimi je bila posest Jakoba Dogše v Grabah, ki je merila 20.49 ha, sledile pa so ji: Bedjaničeva s 15.29 ha, Mlinaričeva z 10.62 ha, cerkvena (šolske sestre in cerkev Sv. Duha) z 9.53 ha, Šavrova z 9.44 ha, Magdičeva s 5.29 ha, Žnideričeva s 4.63 ha, Zemljičeva s 4.42 ha, Jesenčeva s 3.53 ha, štiri posestva so bila manjša od 2 ha, štiri pa manjša kot hektar.⁴¹ Na zaplenjena posestva izgnancev je med vojno okupator naselil nemške družine iz Bukovine in Kočevja. Iz Bukovine so prišli: Thobias Kucharek, Josef Neuburger, Raimund Maichin, Hermann Rutksinsky, Peter Miedl in Rudolf Suchar; iz Kočevja pa Josef Juran, Peter Nowak in Alois Jonke.⁴²

Slika 1: Skupina slovenskih izgnancev v Bosanski Gradiški; med njimi tudi družina Alojza in Antonije Horvat iz Središča ob Dravi. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj

⁴¹ AMNOM, Liegenschafts-Verzeichnis der H. A. IV Stand vom 15. März 1943.

⁴² Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 22 in 23.

Pri ponemčevanju slovenskega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem so nacisti vodilno vlogo namenili Štajerski domovinski zvezi (ŠDZ). Kot društvo je bila ustanovljena 10. maja 1941 z nalogo, da »*duševno, duhovno in politično vodi ljudi in jih napravi za zveste državljane rajha in polnovredne člane nemške narodne skupnosti*«. ⁴³

Po valu propagandnih zborovanj so v dneh od 17. do 25. maja 1941 zbirali v Središču prijave za vstop v ŠDZ. Ohranjeno je le poročilo o prijavih z dne 24. maja; v njem pa nam vodja krajevnne skupine ŠDZ Središče ob Dravi Avgust Schneeuber poroča, da se je ob koncu osmega dne prijavilo v ŠDZ 1821 prebivalcev, od teh v nemško mladino 201 in v vermanšaft 475 oseb. ⁴⁴ Za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo sta bili pomembni politična in rasna ocena prijavitelne osebe. Sprejemna komisija je 1. in 2. avgusta 1941 rasno in politično pregledala prebivalce Središča, Godenincev in Šalovcev, 4. avgusta pa prebivalce Grab in Obreža. ⁴⁵ V arhivskem gradivu nimamo ohranjenega poročila o številu oseb oziroma družin, ki so se zvrstile pred sprejemno komisijo. Ohranjeni so nam le podatki o rasni oceni, ki jo je prejelo tukajšnje prebivalstvo. Največ prebivalcev, kar 77%, je dobilo rasno oceno III (povprečno) – prevladovali so manj izravnani mešanci s pretežno dinarskim deležem in z vidnimi vzhodnimi znamenji; rasno oceno II (dobro) je dobilo 6% prebivalcev, kar 17% prebivalcev krajevnne skupine ŠDZ Središče ob Dravi pa je bilo spoznanih za rasno neustrezne ter so prejeli oceno IV. Posamezni tipi ras so bili pri prebivalstvu zastopani takole: nordijska rasa z 19%, dinarska s 36 %, vzhodna z 22%, vzhodnobaltska z 2%, falska in zahodna pa vsaka z 1%. ⁴⁶ Za leto 1941 tudi nimamo ohranjenih podatkov o članstvu v ŠDZ.

Po popisu prebivalstva z dne 29. novembra 1942 je bilo v ŠDZ sprejetih 1266 oseb ali 52,1 % vseh prebivalcev, ki so živeli na območju krajevnne skupine ŠDZ Središče ob Dravi. Folksdojčerji in bivši člani Kulturbunda, ki so predstavljali »*kristalizacijsko jedro ŠDZ*«, so postali dokončni člani ter so prejeli rdeče članske izkaznice. Teh je bilo 24 ali 0,9%. Začasnih članov, »*ki so morali svojo pripadnost k führerju in nemškemu rajhu šele dokazati*«, je bilo 1242 ali 51,2%, prejeli pa so zelene izkaznice. Mladina (Deutsche Jugend), rojena med 1. januarjem 1925 in 31. marcem 1927, je prejela posebna potrdila – Dienstausweis A. V krajevni skupini ŠDZ jih je bilo 74 ali 3%; kar 357 ljudi ali 14,7% pa ni bilo sprejetih v ŠDZ. Zunaj ŠDZ je ostalo tudi 48 nemških državljanov (Reichsdeutsche) in 20 članov NSDAP. ⁴⁷ V letu 1943 se je število članov v ŠDZ povečalo na 1591 oseb, od teh je bilo 97 dokončnih članov. ⁴⁸ S članstvom v ŠDZ je bilo tesno povezano tudi državljanstvo, ki so ga nacisti na Spodnjem Štajerskem dokončno uredili spomladi 1942. Dokončni člani so dobili stalno nemško državljanstvo, začasni pa državljanstvo na preklic. V krajevni skupini ŠDZ Središče ob Dravi je prejelo stalno nemško državljanstvo 90 ljudi ali 3,7%, državljanstvo na preklic je dobilo 1866 ljudi ali

⁴³ Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945, Maribor 1968, str. 746 dalje citiram: Tone Ferenc, Nacistična.

⁴⁴ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Erfassungsaktion, Polstrau, 24. 5. 1941.

⁴⁵ ZAP, fond: MO Ptuj, šk. št. 18, ovoj: ŠDZ – spisovno gradivo 1941, Razpored komisij 1941.

⁴⁶ Tone Ferenc, Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941-1945, Maribor 1980, str. 257 in 260.

⁴⁷ AMNOM, Ergebnisse, str. 39.

⁴⁸ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 10/4, Erster Ortsgruppentag.

76,9% prebivalstva, zaščitencev nemškega rajha je bilo 426 ali 17,6%, brez državljanstva je ostalo 22 oseb ali 0,9 %, prav toliko pa je bilo tudi tujcev, od teh 15 Madžarov in 7 Hrvatov.⁴⁹

Vsak posameznik je s podelitvijo nemškega državljanstva prejel tudi določene pravice in dolžnosti. Stalni nemški državljani so imeli največ pravic in dolžnosti; postali so vojaški obvezniki ter so morali oditi v nemško vojsko. V nemško vojsko so sprejemali tudi prostovoljce. V začetku marca 1942 je deželni svetnik ptujskega okrožja poročal, da sta za vstop v enote SS zaprosila Franc Skoliber in Heinrich Panič iz Središča.⁵⁰ Državljeni na preklic so morali najprej opravljati obvezno državno delovno službo (Reichsarbeitsdienst), od julija 1942 pa so moške letnike 1908–1928 postopoma mobilizirali v nemško vojsko. Naborni kraj za mobilizirance iz Središča in okoliških krajev je bil Ormož. V krajevni skupini ŠDZ Središče ob Dravi je bilo vseh popisanih vojaških obveznikov (1911–1929) 288. Med prvimi mobiliziranci, ki so odšli iz ptujskega okraja v juliju 1942 na urjenje v vojaške enote na Tirolsko, je bilo tudi 9 fantov letnika 1923 iz krajevne skupine ŠDZ Središče ob Dravi, kar je predstavljalo 1,8% vseh poklicanih iz ptujskega okrožja.⁵¹ Iz Središča so odšli: Stanko Ivanuša, Danijel Masten in Jakob Ploh, iz Šalovcev Franc Jurkovič, Vincenc Pevec ter Franc Trstenjak, iz Obreža pa Ivan Modrinjak, Ivan Šalamun in Jakob Krajnc.⁵² Prva sta na vzhodni fronti februarja 1943 padla Jakob Ploh in Franc Kolarič iz Središča.⁵³ Poleg njiju so med vojno v nemški vojski padli: Ivan Filipič, Jakob Lukman, Ivan Glavnik, Jože Majč, Franc Dečko, Ivan Vrabl, Feliks Vernik, Jakob Terbuc in Drago Jurjaševič iz Središča; Ivan Verhovščak, Franc Potočnik in Ivan Krničar iz Grab, Stanko Modrinjak, Ludvik Kuster, Jože Rakuša, Franc Arsenjuk, Matko Cimerman, Ivan Šalamun in njegov brat iz Obreža, Stanislav Perc, Matko Kocjan, Franc Lašič in Stanko Rodiga iz Godenincev, Matija Trstenjak, Martin Jurkovič in Stanislav Lah iz Šalovcev.⁵⁴ Konec leta 1943 je iz nemške vojske pobegnil Stanislav Zabavnik, njemu so se v letu 1944 pridružili še Franc Jurkovič iz Obreža, Ivan Borko ter Rudolf Tkalec iz Središča, ki se je priključil III. proletarski udarni brigadi ter padel v bojih za Mostar 10. februarja 1945.⁵⁵ Pozivu na nabor pa se niso hoteli odzvati Franc Antolovič, Jakob Kreč, Alojz Pintarič, Matej Horvat, Ivan Hudin, Andrej Trop, Karel ter Rudolf Zidarič in Jaka Uršič ter so pred vpoklici pobegnili.⁵⁶

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ AMNOM., fasc: Središče, Gesuch des Skoliber Franz u. Panitsch Heinrich, um Einstellung in die Waffen SS, Pettau 11. 3. 1942.

⁵¹ AMNOM; fond: St. HB., Bundesführung, fasc: 12/4, Verzeichnis der Anzahl der im Juli zur Wehrmacht Eingerückten aus den Ortsgruppen des Kreises Pettau.

⁵² AMNOM, fasc: Evidenz der RAD Pflichtigen Polstrau.

⁵³ AMNOM, fond: St. HB. Bundesführung, fasc: 12/1, mapa: Evidenca padlih Spodnještajercev.

⁵⁴ AMNOM, fond: St. HB. Bundesführung, fasc: 12/1, mapa: Evidenca padlih Spodnještajercev, fasc: Evidenz der RAD Pflichtigen Polstrau; izjavi Milene Žniderič in Marije Veselko, Središče, 15. 11. 2004.

⁵⁵ AMNOM, fond St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Dopis posestnika Franca Bratuše 27. 1. 1945 in Dopis Obergrenadier Johann Borko; Življenjepisi žrtev 2. svetovne vojne.

⁵⁶ AMNOM, fasc: Evidenz der RAD Pflichtigen Polstrau.

a) Geburtsjahr: 19 23		b) Wehrstammblatt Nr. 4		c) 1	
d) Wehrbuch Nr.		e) Anwarts Nr.		d) Wehrbuch Nr. 1921	
1 Modriniak (Modrinjak)		2 Johann		3 29.7.	
4 Pettau		5 D.R.a.W.		6 8 Volkeschulen	
7 ledig		8 Landarbeiter b. Eltern		9 Eltern Franz u. Eva Modriniak	
9 Landwirt		10 Ubrisch 34		11 20.4.1942	
12 Schwimmen, Radfahren		13 Ubrisch 34		14 Marktgemeindeamt Poltrau	

Slika 2: Vojaški matični list nabornika Ivana Modrinjaka iz Obreža. V nemško vojsko je bil vpoklican 21. julija 1942.
Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor

Poleti 1944 je nemški okupator začel preganjati sorodnike dezertarjev iz nemške vojske. Mladoletne otroke ter matere z majhnimi otroki je poslal v mladinsko taborišče Wetzelsdorf pri Gradcu, moške in ženske, sposobne za delo, pa v Taborišče za kazenske posebne delovne obveznike v Strnišče pri Ptuj. Po ohranjenih odločbah, ki jih je do 20. februarja 1945 pripravilo zvezno vodstvo ŠDZ, so bili iz Središča v Strnišče odpeljani: Anton Filipič, Andrej in Rozina Horvat, Rozalija Zabavnik, Terezija Zidarič s hčerko Emilijo in sinom Francem, Andrej in Marija Trop ter Ivan Jakl, iz Obreža, iz Grab pa Avgust in Ana Čavničar skupaj s hčerko Ano, sin Stanko pa je bil poslan v mladinsko taborišče Wetzelsdorf pri Gradcu.⁵⁷ Nemci so na odločbe zapisali, da so bili aretirani in zaprti zato, ker je njihov sorodnik odšel »prostovoljno« v partizane in ni izkoristil možnosti amnestije ter se vrnil domov. Zaplenili so jim tudi vse premično in nepremično premoženje, na odločbe pa so zapisali, da bodo po končani vojni preseljeni iz Spodnje Štajerske.⁵⁸

Moški med 18. in 45. letom starosti so postali obvezniki vermanšafta; iz Središča in Godenincev so bili vključeni v šturm št. 61. Do 1. decembra 1943 ga je

⁵⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 10/1, mapa: Odločbe o pošiljanju sorodnikov dezertarjev v taborišče Strnišče

⁵⁸ Prav tam.

vodil Emil Šara, po njegovi smrti – padel je v boju s partizani v Savinjski dolini – je vodenje prevzel Franc Pleger iz Središča. Moški iz Grab, Šalovec in Obreža so bili zajeti v šturmu št. 62; vsa štiri leta vojne ga je vodil Franc Verbančič iz Obreža. Oba šturma sta bila vključena v Šturmban VII, ta pa v Štandarto Ptuj–sever.⁵⁹

Krajevna skupina Štajerske domovinske zveze Središče ob Dravi je bila podrejena Okrožnemu vodstvu ŠDZ Ptuj, ta pa zveznemu vodstvu s sedežem v Mariboru. Razdeljena je bila na dve celici in 17 blokov. Prva celica, ki je zajela trg Središče in Godenince, je štela 8 blokov. Pod njo je spadalo 284 gospodinjstev s 1254 prebivalci, vodil pa jo je Franc Krumpak, posestnik iz Središča.⁶⁰ Druga celica je pokrivala naselja Obrež, Spodnje Šalovce in Grabe, štela je 208 gospodinjstev z 985 prebivalci. Najprej je bila razdeljena na 8, po priključitvi naselja Zgornji Šalovci julija 1942 pa na 9 blokov.⁶¹ Vodstvo celice je bilo zaupano posestniku Francu Verbančiču iz Obreža.⁶² V prvem letu okupacije je zajela krajevna skupina teritorialno poleg okupatorske občine Središče ob Dravi še severne dele katastrskih občin Majerje, Petrijanec, Sračinec ter zahodni del katastrske občine Trnovec;⁶³ maja 1942 pa so bili omenjeni deli katastrskih občin priključeni krajevni skupini ŠDZ Ormož.⁶⁴

Najprej je vodil krajevno skupino ŠDZ vodja orožniške postaje v Središču orožniški mojster Gustav Schneehuber iz Zgornje Štajerske.⁶⁵ Po njegovi premestitvi na orožniško postajo v Ivanjkovce, konec maja 1941, pa je vodstvo krajevne skupine prevzel dr. Alfred Heiss.⁶⁶ Zaradi razprtij in naraščajočega nezadovoljstva s strani srediških folksdojčerev je naloge vodje opravljal le do konca leta 1941.⁶⁷ V začetku januarja 1942 ga je zamenjal orožniški mojster Johann Fandler.⁶⁸ Po njegovi smrti, 5. avgusta 1944, je za kratek čas vodenje krajevne skupine prevzel Leopold Schwarzl,⁶⁹ vodja vodstvenega urada I, 26. septembra 1944 pa je bil

⁵⁹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, Organisationsplan der Standarte Pettau-Nord. Pettau, 14. Juli 1944.

⁶⁰ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Organisationplan Ortsgruppe Polstrau, Franc Krumpak je bil rojen 4. 11. 1892 v kraju Hajnsko, občina Sv. Peter, celjsko okrožje.

⁶¹ AMNOM, fond St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Katastralgemeinde Godenizen und Ortsteil Oberschalofzen, 3. Juli 1942.

⁶² AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Fragebogen für Beamter; Franc Verbančič je bil rojen 1. 11. 1896 v Obrežu.

⁶³ AMNOM, Vorläufiges Kreis und Ortsgruppenverzeichnis des St. HB., Marburg am 10. 6. 1941, str. 39.

⁶⁴ AMNOM, Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Mai 1942, Folge 5, Anordnung 27/42, Gebietliche Änderungen, str. 18; dalje citiram Befehlsblatt.

⁶⁵ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Ortsgruppenführung Polstrau, Pettau, 6. 5. 1941; Gustav Schneehuber je bil rojen l. 1898 v kraju Wildalpen, po poklicu je bil orožnik.

⁶⁶ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Dopis vodje orožniške postaje v Ivanjkovcih Avgusta Schneehuberja, Ivanjkovci 5. 6. 1941.

⁶⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Ortsgruppenführung, Friedau, 22. 12. 1941.

⁶⁸ Befehlsblatt, November 1944, Folge 11, Anordnung 92/44, Kommissarische Berufung, str. 8 in AMNOM, fond Bundesführung St. HB., fasc: 10/6, Seznam vodij krajevnih skupin St. HB. v ptujskem okrožju: Johann Fandler je bil rojen 24. 8. 1896 v kraju Oberneuburg; član NSDAP od leta 1940, pred okupacijo je bil vodja bloka, blagajnik NSV in vodja propagande v krajevni skupini Krieglach.

⁶⁹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: k 11/5, Dopis vodje ptujskega okrožja, Ptuj, 12. 9. 1944.

za vodjo krajevne skupine imenovan Otto Köch; ki je do svojega prihoda v Središče vodil krajevno skupino ŠDZ Juršinci.⁷⁰ Vodstveni urad I (organizacijska, šolska in presonalna vprašanja) je do konca maja 1941 vodil dr. Alfred Heiss.⁷¹ Za njim je prevzel delo urada v juniju orožnik Hermann Takats iz Oberwartha.⁷² Po njegovem odhodu na šolanje v Mödling, konec aprila 1942, ga je zamenjal upravitelj pošte Alois Plammer iz Gradca. Urad je vodil do odhoda v nemško vojsko konec junija 1943.⁷³ V septembru je bil za vodjo urada postavljen občinski tajnik Peter Langer.⁷⁴ Po njegovem odhodu na novo službeno mesto, sredi julija 1944, pa je bilo vodenje urada do konca vojne zaupano Leopoldu Schwarzlu iz Gradca, uradniku na središki železniški postaji.⁷⁵ Naloge vodstvenega urada II je do jeseni opravljal dr. Alfred Heiss, oktobra 1941 pa ga je zamenjal načelnik železniške postaje v Središču, Josef Skof iz Gradca.⁷⁶ Po njegovi premestitvi konec septembra 1944 je urad prevzel vodja ljudske šole v Središču, učitelj Wilhelm Lerch.⁷⁷ Vsa štiri leta vojne je naloge krajevnega kmečkega vodje (Ortsbauernführer) opravljal posestnik iz Središča Franc Podgorelec, ki je bil hkrati tudi vodja urada za kmetijsko politiko.⁷⁸ Upravni urad je vodil Ivan Meke⁷⁹, trgovec iz Grab, Ivan Ploh, mizarški mojster iz Središča, pa je prevzel naloge delovno političnega urada.⁸⁰ Za ljudsko izobraževanje (Amt Volksbildung) je bil v krajevni skupini zadolžen uradnik obmejne carine Gerhard Schroth iz Weitersfelda,⁸¹ ki je bil hkrati tudi referent za tisk. Zaradi preobremenjenosti z delom na obmejni carini je 19. septembra 1942 predal urad upokojenemu učitelju Ferdinandu Špragerju, ki ga je vodil do konca vojne.⁸² Urad za socialno skrbstvo je najprej prevzel carinski

⁷⁰ Befehlsblatt, Dezember 1944, Folge 12, Anordnung 37/44, Abberufung, str. 220 in Anordnung 38/44, Berufung, str. 221; AMNOM, fond: Bundesführung St. HB., fasc: 10/6, Seznam uradnikov v ptujskem okrožju; Otto Köck je bil rojen 15. 2. 1898 v kraju Lorenzen, član NSDAP od 1933, pred okupacijo je bil vodja celice v krajevni skupini Neumarkt.

⁷¹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Ortsgruppenführung Polstrau, Pettau, 6. 5. 1941.

⁷² AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola; Hermann Takats je bil rojen 28. 11. 1907 v kraju St. Stephan, po poklicu je bil tehnik, med okupacijo je bil zaposlen kot orožnik, član NSDAP od leta 1936.

⁷³ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung 2. 9. 1943; Alois Plammer je bil rojen 16. 6. 1901 v Gradcu, po poklicu je bil poštar, član NSDAP.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola, Leopold Schwarzl je bil rojen v Gradcu 24. 7. 1899, po poklicu je bil kuhar, član NSDAP od leta 1932.

⁷⁶ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung, Josef Skof je bil rojen 1899 v kraju Batina, po poklicu je bil trgovski nameščeneec, član NSDAP od leta 1938.

⁷⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung, Wilhelm Lerch je bil rojen leta 1904 v Gradcu, po poklicu je bil učitelj, član NSDAP od leta 1933.

⁷⁸ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola, Franc Podgorelec je bil rojen v Središču 11. 9. 1893, po poklicu je bil trgovski pomočnik.

⁷⁹ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola, Ivan Meke je bil rojen v Hrastniku leta 1900, po poklicu je bil trgovec, član KB.

⁸⁰ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola, Ivan Ploh je bil rojen v Središču leta 1888.

⁸¹ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

⁸² Prav tam.

uradnik Stefan Strangl iz Dietersdorfa⁸³, sredi leta 1942 pa ga je zamenjal Alois Klösch.⁸⁴ Vodenje ženskega urada je bilo najprej zaupano Valentini Heiss, gospodinja iz Središča.⁸⁵ Že januarja 1942 je urad prevzela učiteljica Hermengilde Lerch iz Gradca; pri delu pa sta ji pomagali Marija Lukman in Vera Pušnik.⁸⁶ Zaradi preobremenjenosti s šolskim delom in v pričakovanju rojstva drugega otroka je 1. maja 1943 predala vodstvo urada Sophie Klösch.⁸⁷ Ta je urad vodila le nekaj mesecev; zaradi suma, da je pošiljala vojakom na fronto v paketih pasje piškote, jo je vodstvo krajevne skupine razrešilo 10. decembra 1943. Do konca leta je urad začasno prevzela poštna uradnica Lina Fiedler,⁸⁸ leta 1944 pa uradnica Anna Hold.⁸⁹ Mladinski urad je najprej vodil gimnazijec Paul Heiss,⁹⁰ po njegovem odhodu na študij ga je v novembru 1941 zamenjal uradnik na železnici Rudolf Tischmann z Dunaja.⁹¹ Urad je vodil do vpoklica v nemško vojsko 12. junija 1944, za njim pa je vodenje mladine prevzel Robert Kucharek, vajenec iz Bukovine.⁹² Urad za vojaško usposabljanje je vodil trgovec Emil Šara iz Središča,⁹³ v decembru 1943 ga je nasledil Leopold Schwarzl. Za organizacijo »Mutter und Kind« je bila do konca septembra 1941 zadolžena Marija Šara,⁹⁴ po njeni preselitvi v Ptuj pa je organizacijo prevzela Marija Krumpak, gospodinja iz Središča.⁹⁵ Svoje prostore je imelo vodstvo krajevne skupine v prvem nadstropju občinske zgradbe v Središču št. 51. Organizacija »Mutter und Kind« ter NSV sta imeli najprej svoje urade v prostorih župnišča nemškega križniškega reda v Grabah št. 33. V začetku leta 1943 sta dobili nove prostore v stavbi ubožnice v Središču št. 9, ki so bili svečano odprti ob dnevu krajevne skupine 12. septembra. Ženski urad in Nemška mladina sta si svoje prostore uredila v nekdanji stari ljudski šoli v Grabah št. 32. V pritličju šole je bila urejena še kuhinja, namenjena kuharskim tečajem, ki jih je organiziral ženski urad za tukajšnje žensko prebivalstvo. Veliko dvorano v

⁸³ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Ortsgruppe Polstrau, Mitarbeiter, Polstrau, 5.2. 1942.

⁸⁴ AMNOM; fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

⁸⁵ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola; Valentina Heiss je bila rojena v Petersburgu 22. 1. 1894, po poklicu je bila izprašana sestra Rdečega križa, članica KB.

⁸⁶ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Orstgruppe Polstrau, Mitarbeiter, Polstrau, 5. 2. 1942; Hermengilde Lerch je bila rojena 24. 7. 1913 na Pragerskem, članica NSDAP od leta 1935.

⁸⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung. Sophie Klösch je bila rojena v kraju Übelbach 26. 3. 1897, po poklicu gospodinja, članica NSDAP od leta 1938.

⁸⁸ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Beschwerde, Polstrau, 30. 11. 1943.

⁸⁹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung; Anna Hold je bila rojena 12. 11. 1920 v kraju Gmünd, po poklicu uradnica.

⁹⁰ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

⁹¹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

⁹² AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

⁹³ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Ortsgruppe Polstrau, Mitarbeiter, Polstrau, 5. 2. 1942.

⁹⁴ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vprašalna pola; Marija Šara je bila rojena 15. 8. 1903 v Ptujju, članica KB v letih od 1927 do 1938.

⁹⁵ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Mitarbeiterveränderungsmeldung.

Slika 3: Zvezni vodja Franz Steindl v Središču ob Dravi med okupacijo.
 Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj

prvem nadstropju je dobila za svoje prireditve nemška mladina. Prostori sokolskega doma v Središču št. 201 (Sokolana) so bili najprej dodeljeni možem vermanšafta, kasneje pa so sokolski dom predali uradu za ljudsko izobraževanje.⁹⁶ V letu 1942 so uredili v domu na občinske stroške kinodvorano, ki so jo svečano odprli 4. julija z namenom, »da bi lahko tukajšnjemu prebivalstvu dali možnost poslušanja fñhrerjevih govorov in posebnih poročil«. ⁹⁷ V veliki dvorani, ki je imela 250 sedežev in okoli 100 stojišč, so se med okupacijo zvrstila vsa zborovanja ŠDZ, veliki apeli, gledališke predstave, nastopi pevskih zborov in godb ter najrazličnejša predavanja.

Nemški okupator je hotel slovensko deželno ponemčiti v piñlih petih letih. Pri tem ga je čakalo veliko dela, kajti ob začetku okupacije je le malo ljudi znalo nemško. To je veljalo tudi za prebivalce krajevne skupine ŠDZ Središče ob Dravi. Johann Fandler je v poročilu ob praznovanju dneva krajevne skupine septembra 1943 zapisal, »da so v aprilu 1941 obvladali nemško pretežno stari vojaki–veterani, mladina pa skoraj brez izjem ni bila veščta nemškega jezika«. ⁹⁸ To je potrdil tudi vodja

⁹⁶ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 18/2, dopis 4. 5. 1942 in K 1/5, Erstellung von Verzeichnissen der Kreiss und Ortsgruppen Dienststellen, Polstrau 18.10.1941.

⁹⁷ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Nachtragsmeldungen, Polstrau 5. 7. 1942.

⁹⁸ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 10/4, Erster Ortsgruppentag.

središke mladine Rudolf Tischmann v svojem dopisu avgusta 1942, »da nemško med mladino obvlada le eden«. ⁹⁹ Po podatkih ŠDZ iz novembra 1942 je v krajevni skupini ŠDZ Središče ob Dravi znalo pisati in govoriti nemško 26% prebivalstva, vendar je le 5,1% prebivalstva nemščino dejansko tudi uporabljalo v vsakdanjem življenju, 28,9% ljudi je znalo nemško samo govoriti, ne pa pisati, pomanjkljivo je nemščino obvladalo 35% ljudi, 10,1% prebivalcev pa nemščine ni znalo. ¹⁰⁰ Ponemčevanje slovenskega prebivalstva se je začelo v otroških vrtcih in šolah, ki so postale »osnovne postojanke za prevzgojo slovenskih otrok in mladine v nacističnem duhu. Z njimi se začne in konča proces regermanizacije – jezikovne osvojitve Spodnje Štajerske«. ¹⁰¹

Šole v ptujskem okraju so prenehale s poukom 1. aprila 1941. Banska uprava v Ljubljani je 9. aprila odredila, da se učencem zaradi izrednih razmer izdajo letna spričevala, datirana s 1. aprilom 1941. Okupator je takoj po prihodu v ptujski okraj ukinitel vse slovenske šole, slovenske učitelje pa odpustil iz službe. Šole, izključno kot nemške ustanove, je odprl šele po prihodu zadostnega števila učiteljev iz Avstrije. Na šestrazredni osnovni šoli v Središču ob Dravi so tik pred vojno za 365 šoloobveznih otrok skrbeli Srečko in Andreja Vittori, Karel in Gabrijela Štokelj, Sabina Kolšek, Danica Švegl, Julijana Bezjak, Valerija Toplak in Zora Vennigerholz, ki je učence poučevala ročno delo. ¹⁰² Šolski upravitelj Srečko Vittori in učitelj Karel Štokelj sta bila z družinama izgnana v Srbijo, najprej v Arandjelovac, nato pa v Ribarsko Banjo. Družina Srečka Vittorija se je septembra 1941 preselila v Aleksinac, kjer živela od učiteljske podpore, februarja 1943 pa je odšla v Valjevo, kjer je Srečko Vittori dobil službo pomožnega uradnika pri drinski finančni direkciji. ¹⁰³ Karel Štokelj je z družino živel do marca 1945 v vasi Sušica pri Kruševcu, nato pa se je preselil v mesto; med okupacijo ni bil zaposlen ter se je preživljal s kmetovanjem. ¹⁰⁴ Pred okupatorjem se je v Ljubljano umaknila k možu Danica Šveglj. Iz Središča je odšla tudi Sabina Kolšek, najprej k staršem v Maribor, leta 1942 pa z možem v Ljubljano. Na svoj dom v Dob pri Domžalah se je vrnila Zora Vennigerholz, ki se je leta 1943 zaposlila na matičnem uradu. ¹⁰⁵ Od učiteljskega zbora je v Središču ostala le Julijana Bezjak, ki pa med okupacijo ni bila zaposlena. Usoda učiteljice Valerije Toplak med vojno nam ni znana. ¹⁰⁶ Prostore središke šole je 10. aprila 1941 zasedla nemška vojska, ki je v njih ostala, kakor poroča šolska kronika, do 12. junija 1941; v šoli si je uredila vojaško radijsko postajo za brezžično zvezo, zbornico pa preuredila v oficirsko menzo. Med okupacijo je šolo najprej vodil nadučitelj Leopold Gustav iz avstrijske Radgone, jeseni 1941 pa je vodstvo šole prevzel učitelj Wilhelm Lerch iz Kirchberga. Poleg njega in njegove žene Hermengilde so na šoli poučevali še: Huberta Ballaus iz St. Michaela pri Leobnu, Ella Kasper iz Gradca, Stephani Pepperle iz Fohndorfa ter

⁹⁹ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 18/2, Starkenmeldung, Polstrau 19. 8. 1942.

¹⁰⁰ AMNOM, Ergebnisse, str. 45

¹⁰¹ Tone Ferenc, Nacistična, str. 789.

¹⁰² AZG PMP, fasc: Landrat, mapa: Vprašalne pole slovenskih učiteljev.

¹⁰³ ZAP, fond: Okrajni ljudski odbor Ptuj – leto 1946, Prosvetni odsek, šk. št. 45, Karakteristike in življenjepisi učiteljev; dalje citiram fond: OLO Ptuj.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Prav tam.

Johanna Müller, ki pa je bila v začetku aprila 1943 kazensko premeščena »zaradi nemoralnega življenja« na ljudsko šolo v Sv. Lovrenc na Dravskem polju.¹⁰⁷ Največ časa pri pouku, ki je bil prilagojen nacistični vzgoji in ponemčevanju, so namenili učenju nemščine, zgodovini nacističnega gibanja, življenjepisu Adolfa Hitlerja, vojaškim borbenim veščinam ter petju, ki ga je med okupacijo na šoli učila hčerka središkega zdravnika Gita Heiss.¹⁰⁸ Pouk je potekal na šoli do decembra 1944, šolski obisk je bil vsa ta leta zadovoljiv, saj so učitelji učencem grozili z izselitvijo in z ustrelitvijo staršev, če ne bodo redno prihajali k pouku. Decembra 1944 so v šolske prostore naselili delavce in vojne ujetnike, ki so bili zadolženi za gradnjo bunkerjev in za kopanje protitankovskih jarkov v okolici Središča. Po njihovem odhodu marca 1945 so šole zasedle umikajoče se enote nemške vojske. V šolskem poslopju so si uredile poljsko bolnišnico, 7. aprila 1945 pa so šole zasedli bolgarski vojaki.¹⁰⁹ Otroški vrtec je bil v Središču ustanovljen 1. julija 1942. Svoje prostore je imel v hiši izgnanega gostilničarja Rudolfa Veselka. Najprej je vrtec dnevno obiskovalo povprečno 44 otrok v starosti od 3 do 6 let, pozneje pa je obisk upadel; konec oktobra 1944 je v vrtec hodilo samo še 15 otrok.¹¹⁰ Med otroškimi vrtnaricami, ki so skrbele za najmlajše, se omenjajo: Paula Wohlmutter iz Gradca, Gizela Brudermann, Rosi Schmidt ter Elisabeta Bergfelder iz Kölna, ki je prišla v Središče šele jeseni 1944.¹¹¹

Nemci so v prvih letih vojne pripravljali posebne jezikovne tečaje za odrasle. V krajevni skupini ŠDZ Središče ob Dravi je bil za izpeljavo le-teh zadolžen vodja šole Wilhelm Lerch, pri delu pa so mu poleg njegove žene pomagali še laični učitelji: Alojz Šeneker iz Šalovcev, Roza in Ferdinand Šprager, Maks Holbl, Anton Kosi, Franc Rožman, Marija Mikl iz Središča, Ivan Meke iz Grab ter Franc Verbančič in Franc Podgoršek iz Obreža.¹¹² V prvih letih vojne so bili jezikovni tečaji zelo dobro obiskani. Jeseni 1943 je Johann Fandler poročal, da je bilo v krajevni skupini ŠDZ Središče ob Dravi v prvih dveh letih okupacije organiziranih 64 tečajev, tako začetnih kakor nadaljevalnih, ki se jih je udeležilo okrog 2400 prebivalcev.¹¹³ V želji, da bi se prebivalstvo čimprej ponemčilo, so tudi v Središču ob Dravi aprila 1942 na šoli ustanovili ljudsko knjižnico. Za knjižnico, ki je obsegala 450 zvezkov, sta skrbeli učiteljici Johanna Müller in Stephani Pepperle. Februarja 1944 je imela knjižnica 73 bralcev.¹¹⁴ Poleg knjig sta nemško miselnost med prebivalci širila tudi Marburger Zeitung in Štajerski gospodar, ki sta prinašala članke

¹⁰⁷ AMNOM, Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, Graz 1941, str. 107 in 10; AZG PMP, fasc: Landrat, mapa: Amtliche Nachrichten št. 5, 12. april 1943, str. 6 in Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 18 in 19.

¹⁰⁸ Tone Ferenc, Nacistična, str. 791 in 792 in Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 19.

¹⁰⁹ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 18.

¹¹⁰ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 10/4 Erster Ortsgruppentag in fasc: K 11/6, Kindergarten.

¹¹¹ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, stran 41

¹¹² AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 18/2, Deutsch-Sprachkurse, Laienlehrer, Polstrau, 19. 8. 1942 in Laienlehrer für Deutschkurse, Polstrau, 29. 9. 1942.

¹¹³ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 10/4, Erster Ortsgruppentag.

¹¹⁴ Prav tam in fasc: K 18/2, mapa Amt Volksbildung, Bücherei, Pettau, 9. 4. 1942 in Leserkreis der Ortsgruppe Polstrau, 18. 2. 1944.

Slika 4: Učence ljudske šole Središče ob Dravi pri prebiranju kokonov sviloprejk med okupacijo.

Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj

z bojišč in povečevala nemške zmage. Jeseni 1942 je bilo naročenih na Marburger Zeitung v Središču in okolici že 318 prebivalcev.¹¹⁵

Svoj krajevni dan – Ortsgruppentag je krajevna skupina ŠDZ Središče ob Dravi slovesno praznovala 11. in 12. septembra 1943. Ob tej priložnosti so pripravili tudi razstavo o uspehih krajevne skupine, poleg vodje ptujskega okrožja Fritza Bauerja pa se je prireditve udeležil tudi šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Siegfried Uiberreither.¹¹⁶

Med okupacijo je na območju današnje krajevne skupnosti Središče ob Dravi delovala le ena orožniška postaja. Svoj sedež je imela v Središču ob Dravi, teritorialno pa je poleg okupatorjeve občine Središče ob Dravi pokrivala še okupatorjevo občino Kog.¹¹⁷ Neposredno je bila podrejena orožniškemu oddelku v Ormožu, le-ta pa Orožniškemu okrožju Ptuj in Orožniškemu glavarstvu Maribor. Sprva je imela le 4 orožnike, njihovo število pa se je proti koncu vojne povečalo.¹¹⁸ Za pomoč orožnikom je bila ustanovljena deželna straža (Landwacht). Po seznamu z dne 23. decembra 1943 je bilo vključenih v deželno stražo 60 domačinov; od teh je bilo 30 moških v rezervi, oboroženi pa so bili s 6 puškami in 4 pištolami.¹¹⁹

Okupatorjeva občina Središče ob Dravi je bila zaradi tromeje med Nemčijo, Madžarsko in Nezavisno državo Hrvaško ter prisotnosti večjega števila vojske

¹¹⁵ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Rundschreiben 3. 10. 1942.

¹¹⁶ AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc: K 11/5, Vabilo za prireditve.

¹¹⁷ AMNOM, fasc: Orožniško okrožje Ptuj, Teritorialni obseg nekaterih orožniških postaj.

¹¹⁸ Prav tam.

¹¹⁹ AMNOM, fasc: Orožniško okrožje Ptuj, Landwacht, Stärkemeldung, Polstrau, 23. 12. 1943.

Slika 5: Razstava ob dnevu krajevne skupine Štajerske domovinske zveze Središče ob Dravi septembra 1943.

Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj

neprimerna za partizanske akcije, zato je bil oboroženi upor proti okupatorju med vojno na središkem območju neznan. V maloštevilnih dokumentih iz tistega časa na omenjenem območju ne zasledimo delovanja večjih oziroma manjših oboroženih uporniških skupin. O manjših napadih nam poroča orožniška postaja v Središču šele jeseni 1944. Prva večja partizanska skupina se je v Središču pojavila šele 23. septembra 1944. V akciji, ki jo je izvršila v zgodnjih jutranjih urah, je zaplenila le dva filmska in dva radijska aparata ter v trgu uničila šest lepakov. Orožniško poročilo nam žal ne poroča o oboroženosti in številu »banditov«. ¹²⁰ V večernih urah 2. oktobra je skupina osmih partizanov, ki so bili oboroženi s puškami, v Godenincih zaplenila nekemu kmetu kompletno vermansko uniformo. ¹²¹ Novo preskrbovalno akcijo so partizani opravili v Obrežu v večernih urah 23. oktobra. Najprej so se ustavili pri vodji delovnopoličnega urada Ivanu Plohu ter mu odvzeli rdečo člansko izkaznico in vermansko uniformo. Nato so obiskali kmeta Martina Cimermana z namenom, da bi tudi njemu zaplenili puško, vermansko uniformo ter člansko izkaznico. Zelene uniforme in puške niso dobili, saj jo je kmet pred tem že oddal na sedež ŠDZ, ob odhodu pa so vzeli s seboj le njegovo člansko izkaznico. ¹²² Močna skupina partizanov je 11. novembra

¹²⁰ AMNOM, fasc: Orožniško glavarstvo Maribor, Poročilo ptujskega orožniškega okrožja, 24. 9. 1944.

¹²¹ Prav tam, Poročilo ptujskega orožniškega okrožja, 4. 10. 1944.

¹²² AMNOM, fond: St. HB., Kreisführung Pettau, fasc:K 11/5, Niederschrift, Polstrau 24. 10. 1944.

1944 obiskala vas Šalovce. Partizani, ki so bili oblečeni v črne usnjene plašče in kape ter oboroženi z mitraljezi, puškami in bombami, so v vasi zaplenili radio-aparat na baterije.¹²³ Ponovno so se v Obrežu ustavili partizani v večernih urah 11. decembra ter zaplenili nekaj živeža in tobaka.¹²⁴ Močna partizanska skupina je 28. decembra 1944 poskušala minirati železniško progo v bližini središče železniške postaje. Akcija ni uspela, saj razstrelivo zaradi slabe montaže ni eksplodiralo. Istega dne pa je neznani skupini partizanov uspelo razstreliti bager v Šalovcih.¹²⁵ Za leto 1945 med arhivskim gradivom nimamo ohranjenih poročil o partizanskih akcijah.

V letu 1944 in 1945 so naše kraje pogosto preletavala zavezniška ameriška in angleška letala. Zaradi poškodovanih letal sta morala 22. aprila 1944 zasilno pristati dva ameriška pilota; eden v Šalovcih, drugi v Grabah ob železniški progi na travniku Avgušтина Čavničarja. Nemci so ju ujeli ter ju odvedli v Središče, njuna nadaljnja usoda pa nam ni znana.¹²⁶ Prvi letalski napad je Središče doživelo 24. maja 1944. Tega dne je 200 letal odvrгло 10 srednje rušilnih bomb na železniško postajo. Odvržene bombe so poškodovale le postajno poslopje, nemškega vojaškega vlaka, ki je bil v tem času na postaji, pa niso zadele. Ponovni letalski napad je železniška postaja doživela 1. novembra 1944. Štirje ameriški lovci so v nizkem letu napadli postajno poslopje, ga zadeli ter poškodovali dve lokomotivi. Ob napadu sta bili dve osebi ranjeni, življenje pa je izgubila uradnica na železnici Amalija Zebec.¹²⁷

Jeseni 1944 so se nacisti začeli mrzlično pripravljati na obrambo jugovzhodne meje nemškega rajha. Ob Muri in ob južnem delu Slovenskih goric so začeli graditi utrdbe in protitankovske jarke, »ki naj bi preprečili prodor Rdeče armade«. Obrambna črta, ki jo je okupator imenoval Reichsschutzstellung ali Südostwall, je zajela tudi območje Središča ob Dravi, Šalovcev in Obreža. Območje je spadalo v gradbeni pododsek 8 (Bauunterabschnitt), vodil ga je Otto Köck, pri delu mu je bila v pomoč učiteljica Hubertine Ballaus, ki je bila odgovorna referentka za preskrbo, prijavo ter odjavo delovne sile.¹²⁸ Poleg prebivalstva iz Spodnje Štajerske so pri utrjevalnih delih sodelovali tudi vojni ujetniki in delavci iz Avstrije, ki so stanovali v poslopih obeh šol. Prehrano za delavce so pripravljali in kuhali v Središču, tamkajšnji kmetje pa so jo odvažali delavcem na posamezne gradbene odseke. Načrtovanega dela niso mogli v celoti končati, k temu so pripomogle tudi težave zaradi bolezni in pobegov tujih delavcev, slabe vprežne živine itd.

Prvi organizator upora proti okupatorju na območju današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi je bil Polde Berce. Po razpadu jugoslovanske vojske se je 15. aprila 1941 vrnil z ženo domov v Središče ter se zaposlil kot inženir v kamnolomu na Humu. Pri širjenju odpora mu je pomagala žena Milena, roj. Petovar, ki je bila pred okupacijo zaposlena kot učiteljica na šoli v Kapci v Prekmurju. K

¹²³ Prav tam, Poročilo ptujskega orožniškega okrožja, 14. 11. 1944.

¹²⁴ Prav tam, Poročilo ptujskega orožniškega okrožja, 13. 12. 1944.

¹²⁵ Prav tam, Poročilo ptujskega orožniškega okrožja, 29. 12. 1944.

¹²⁶ ZAP, Rokopisna zbirka, str. 63.

¹²⁷ AMNOM, fond; Bundesführung St. HB., fasc: 11/1, Luftschutz-Schadensmeldung, Pettau, 24. 4. 1944 in 2. 11. 1944.

¹²⁸ Drago Novak, n. d., str. 265.

odporniškemu gibanju sta z občine pritegnila tajnika Franca Jurjaševiča iz Grab in kurirja Ivana Hanželiča st. iz Obreža, s središke železniške postaje postajnega načelnika Anton Štamparja, vlakovnega odpravnikar Jožeta Šonajo ter delavca na železnici Rudolfa Ploha iz Središča in Franca Orešnika iz Godenincev. Iz vrst slovenskih fantov so se gibanju priključili trgovski pomočnik Jože Filipič in njegov brat Tone ter ključavničar Bogdan Konrad, ki je aktivistom posojal in popravljaval kolesa. Sčasoma se je odporniška skupina povečala, v njej pa so bili še: kmet Drago Klobučar, čevljarški pomočnik Karel Kanič, mizarska pomočnika Matija in Karel Veselko, krojaški pomočnik Srečko Kocjan, Jože in Štefan Horvat, Jože Golob, dijak Milan Haložan, brivec Lojze Šavora ter mlinar Ivan Korošec iz Obreža, ki je doma skrival orožje za borce ter prevažal kurirje in begunce čez Dravo na Hrvaško.¹²⁹ Domov iz Maribora je prihajal kovinarski vajenec Ivan Hanželič ml., zaposlen v tovarni Kovina, s seboj pa je prinašal propagandni material. Z akcijo zbiranja pomoči izgnancem, ki je zajela poleg Središča še okoliške vasi Grabe, Obrež, Šalovce in Kog, so aktivisti in simpatizerji zbirali pri zavednih Slovencih sanitetni material, hrano in denarne prispevke za borce in OF; izvedli pa so tudi nekaj manjših akcij rušenja kažipotov in krajevnih tabel.¹³⁰ Pri zbiranju pomoči sta se posebej izkazali Poldetova sestra Alojzija in njegova žena Milena. Tesni sodelavec gibanja je postal Franc Ožek, električar v kamnolomu na Humu. Zbrani material in orožje je vozil v Ormož, kjer ga predajal Slavku Kerenčiču, ta pa ga je odvažal v Ptuj. Domačija Bercetovih v Središču je postala trdna postojanka za aktiviste OF; poleg organizatorjev OF v Prekmurju Štefana Kuharja-Bojana, Štefana in Mime Kovač so se na domačiji velikokrat zadrževali še prof. Jože Kerenčič, organizator upora na Kogu, njegova kurirka, Milena Bokša-Boža, dijakinja, ki je v Središče prinašala letake in propagandno gradivo, ter Vinko Megla, ki je organiziral upor v Tomažu pri Ormožu.¹³¹ Zaradi močne postojanke gestapa si je OF zelo počasi utirala pot med tukajšnjim prebivalstvom. Prvi odbor OF je bil ustanovljen v Središču šele 12. oktobra 1941. Ustanovni sestanek je bil pri Milanu Haložanu, vodil pa ga je Vinko Megla. Sestanka so se udeležili Karel Klobučar, Srečko Kocjan in Bogdan Konrad. Člani odbora so postali: Milan Haložan, Karel Klobučar, Srečko Kocjan in Bogdan Konrad.¹³² Zadolženi so bili za zbiranje orožja, sanitetnega materiala ter pridobivanja ljudi za partizanske enote. Zaradi izdaje je okupatorju že v novembru 1941 uspelo vdreti v mrežo aktivistov na območju Koga in okolice, decembra in januarja 1942 pa še vdor med središke aktiviste. Že decembra je aretiral Poldeta in Mileno Berce, Antona Štamparja, Franca Orešnika, Jožefa Filipoviča in Rudolfa Ploha, v januarju 1942 pa Milana Haložana, Karla Kaniča, Ivana Hanželiča ml., Franca Jurjaševiča, Srečka Kocjana, Ivana Hanželiča st. in Matijo Veselka.¹³³ Decembra 1941 je vodja gestapa v Središču zapisal v poročilo tole: »Tukajšnje prebivalstvo je vseskozi sovražno razpoloženo proti Nemcem. Manjši del se s sabotažami in terorističnimi akcijami aktivno zoper-

¹²⁹ AMNOM, fasc. 643 Topografija ormoške okolice in življenjepisi žrtev 2. svetovne vojne.

¹³⁰ Drago Novak, n. d., str. 122 in AMNOM, fasc: Spisi za priznanje dvojne dobe, Šonaja Jože.

¹³¹ Drago Novak, n. d., str.130-138

¹³² Skozi viharje v lepšo prihodnost, Ptuj 1981, str. 240.

¹³³ Drago Novak, n. d., str. 149 in AMNOM, življenjepisi žrtev 2. svetovne vojne.

stavljaja in upira ponemčevanju. Aretiranih je bilo 18 oseb. Večji del prebivalstva pa ni nič boljši...«. ¹³⁴ Okupator je vse aretirane kot talce ustrelil marca in aprila 1942. Med njimi je bila kot talka zadnja ustreljena 2. oktobra 1942 v Mariboru Milena Berce. V poslovilnem pismu očetu je med drugim zapisala: »Mislim da se ne bomo več videli ker bom šla najbrž k svojemu Poldetu in mamiki...moje srečno življenje je bilo končano 30. marca. Zato sedaj ne bom težko umrla saj sem ostala čist sama...«. ¹³⁵ Nacisti so v odločbi o smrtni kazni zanjo zapisali ».....imenovana se je že pred svojo aretacijo komunistično udejstvovala. Je nepopoljšljiva komunistka, saj je niti smrt moža niti dolgotrajen zapor nista odvrnila od delovanja...S svojo inteligenco in zvitostjo je bila še posebej nevarna...«. ¹³⁶

Slika 6: Milena in Polde Berce, organizatorja narodnoosvobodilnega gibanja v Središču ob Dravi. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj

Po množičnih aretacijah in streljanju talcev je narodnoosvobodilno gibanje na središkem območju leta 1942 zamrlo. Četrtega avgusta 1942 se je okupator znesel še nad sorodniki ustreljenih talcev. V akciji, v kateri je sodelovalo 33 orožnikov in 56 pomožnih policistov, je okupator v Središču in okolici aretiral 31 sorodnikov ustreljenih talcev ter jih odpeljal najprej v celjsko okoliško šolo, od tam pa starše v koncentracijsko taborišče Auschwitz, otroke pa v Frohnleiten, Seligenporten in Saldenburg. ¹³⁷ Iz taborišča se niso vrnil: Franc in Anton Filipič, Aleksander Friedrich, Gera Haložan, Julijana Kanič, Rozika Jurjaševič, Alojzija in Terezija Ploh, Katarina Orešnik in Regina Špiljan. ¹³⁸ Ponovno je narodnoosvobodilno gibanje na središkem območju zaživelo jeseni 1943. Dragu Klobučarju je uspelo k

¹³⁴ AMNOM, fond: Komandir SP in SD za Spodnjo Štajersko-obmejna policijska postaja Središče ob Dravi, Monatlicher Leistungsausweis der Dienststelle, Polstrau 4. 12. 1941.

¹³⁵ Poslovilna pisma žrtev za svobodo, Maribor 1978, str. 321.

¹³⁶ Prav tam.

¹³⁷ AMNOM, fond: Orožniško glavarstvo Maribor, Verzeichnis über die festgenommenen Personen bei der Aktion am 4. Avgust 1942.

¹³⁸ Zbornik Auschwitz-Birkenau, Maribor 1982, str. 515–530.

odporniškemu gibanju pritegniti Alojza in Darka Zidariča, Anico in Francko Štampar, Otona Žerjava, Ernesta Hlebca in Dušana Moškona, v februarju 1944 pa sta se jim pridružili še Tilčka Šegula in Vida Aličeva.¹³⁹ Aličeva, ki je bila v službi na železniški postaji, je postala obveščevalka ter je zbirala poročila o gibanju vojaških transportov, ki so prihajali iz Nemčije na balkansko bojišče. Zbirala je tudi sanitetni material in šolske potrebščine, kar so potrebovali na osvobojenem ozemlju. Zbrani material je s pomočjo Marice Bedekovič-Brazde spravljala do Franca Kajnča-Izidorja v Veliko Nedeljo.¹⁴⁰ Nacisti so jo aretirali 3. decembra 1944, jo najprej zaprli v Ptuj nato v Mariboru in jo 9. aprila 1945 ustrelili kot talko v Spodnjem Radvanju pod Pohorjem.¹⁴¹ V letu 1944 je aktivistom uspelo pridobiti nove partizanske postojanke pri Otmarju Žerjavu v Šalovcih, Antonu Kosiju v Grabah, Mateju Kocjanu v Godenincih, konec leta pa so začeli po vaseh ustanavljati vaške odbore OF.¹⁴² Decembra 1944 je bil ustanovljen odbor OF za Obrež-Grabe. Ustanovnega sestanka, ki je potekal v hiši Franca Trstenjaka v Obrežu štev. 65, se je udeležil tudi Rado Pušenjak s partizani. Sekretar odbora je postal Martin Kolarič, njegov namestnik pa Franc Trstenjak. Člani odbora so bili: Anton Tkalec, Jožef Kočever, Matija Hriberšek, Franc Šala ml., vsi iz Obreža, in Martin Kacjan iz Grab. Zadolženi so bili za zbiranje orožja, streliva, hrane, sanitetnega materiala, perila, posteljnine za kurirje, terenske delavce in partizane, poleg tega pa so člani odbora opravljali tudi obveščevalno in propagandno službo ter med prebivalstvom širili partizanski tisk. Zbrani material so oddajali partizanski postojanki pri Otmarju Žerjavu v Šalovcih.¹⁴³ V Vodrancih je bil 20. 1. 1945 ustanovljen odbor OF za Središče ob Dravi. Ob ustanovitvi so bili navzoči poltični delavci OF Ljutomerskega okrožja. Naloge predsednika odbora je prevzel Karl Klobučar, referent za notranje zadeve in informacije je postal Dušan Moškon, za gospodarstvo in gozdarstvo je bil zadolžen Anton Kolarič, šolstvo in prosveta sta bili zaupani učiteljici Julijani Bezjak, s socialnim skrbstvom se je ukvarjal Jože Golob, Ludvik Munda je bil zadolžen za promet, Franc Borovinšek pa za prehrano, Rudolf Tkalec za finance, Ernest Hlebec za sodstvo in zdravstvo, Ciril Horvat pa je bil zadolžen za gradnje in obnovo. Na sestanku so prisotni izvolili tudi Ernesta Hlebca in Dušana Moškona za delegata v okrajni odbor OF Ormož.¹⁴⁴

Kljub poostrenemu okupatorjevemu nasilju pa je v letu 1944 in 1945 večina ljudi na območju današnje krajevne skupnosti Središče ob Dravi sodelovala z narodnoosvobodilnim gibanjem.

Konec marca 1945 se je začela umikati skozi Središče nemška vojska; z njo so se umikali tudi nemški civilisti, ki so s seboj vodili veliko živine in drobnice. Umikajoče se nemške kolone so bile tarča dnevnega obstreljevanja sovjetskih letal »dvotrupcev«. Na velikonočni ponedeljek, 2. aprila 1945, je letalom uspelo na

¹³⁹ Drago Novak, n. d., str.187 in Marjan Žnidarič, *Železničarji in železnice v času okupacije in narodno osvobodilnega boja na Slovenskem štajerskem*, Ljubljana 1990, str. 273.

¹⁴⁰ Marjan Žnidarič, *Železničarji* str. 273 in 274.

¹⁴¹ Prav tam.

¹⁴² AMNOM, fasc: 643, Topografija ormoške okolice.

¹⁴³ Gradivo ZZB NOV Središče ob Dravi, Izjava.

¹⁴⁴ AMNOM, fasc: 198, Ustanovitev odbora OF v Središču ob Dravi.

središki železniški postaji uničiti vlak, poln eksploziva, pri tem pa sta bila popolnoma uničena tudi železniška postaja in carinarnica, katero so Nemci zgradili leta 1942. Poleg velike materialne škode je eksplozija povzročila tudi veliko žrtev med nemškimi vojaki.¹⁴⁵ Zadnje nemške enote so Središče zapustile 6. aprila 1945. Ob umiku so nemški vojaki–minerji minirali po ukazu župana Otta Köcka poslopje hranilnice in posojilnice, sirotišnico, zažgali občinsko stavbo ter razstrelili vse mostove čez Trnavo in potok Črnc.¹⁴⁶ Z Nemci je zbežalo tudi nekaj domačih izdajalcev, med njimi dr. Alfred Heiss, trgovec Ivan Meke, Marija Horvat, roj. Fras, iz Središča ter posestnik Franc Verbančič iz Obreža.¹⁴⁷ Naslednjega dne, 7. aprila 1945, je v Središče prispela izvidnica 1. bolgarske armade na konjih. Za njo so v nadaljnjih dneh prihajali novi bolgarski vojaki, ki so zasedli Središče. Na območju od Središča ob Dravi preko Pušencev, Frankovcev, Šalovcev in dalje proti Kogu se je za nekaj časa ustalila pozicijska vojna. Zaradi nenehnega medsebojnega topovskega obstreljevanja so Bolgari v aprilu evakuirali večino prebivalstva, zlasti ženske in otroke iz Središča in Obreža, v Gornji Mihaljevac v Medjimurje.¹⁴⁸ Najtežje dni so v aprilu doživeli prebivalci Šalovec. Izprazniti in zapustiti so morali svoje domove, Nemci so jim odvzeli konje, vozove ter živino, njihove domove pa so požgali. Odpor Nemcev je bolgarskim vojakom uspelo streti šele po štirih tednih. 7. maja 1945 so se nemške enote začele umikati proti Ptuju in Radgoni.¹⁴⁹ Osvoboditev so Središčanci pozdravili z velikim mitingom, ki so ga pripravili 8. maja 1945.

Med vojno je na območju današnje Krajevne skupnosti Središče ob Dravi izgubilo življenje 99 prebivalcev, iz Središča 57, iz Grab 7, iz Obreža 15, iz Godenincev 7, in iz Šalovec 13. V partizanskih enotah je umrlo 19 oseb, kot talcev je bilo ustreljenih 17 oseb, v koncentracijskih taboriščih je umrlo 19 oseb, civilnih žrtev je bilo 14; v nemški vojski je padlo 28 oseb, v vermanšaftu 1 oseba, ena oseba pa je umrla v ruskem vojnem ujetništvu.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 13.

¹⁴⁶ Prav tam.

¹⁴⁷ ZAP, Rokopisna zbirka, str. 76.

¹⁴⁸ Kronika osnovne šole Središče ob Dravi, str. 13 in 14.

¹⁴⁹ Drago Novak, n. d., str. 308.

¹⁵⁰ AMNOM, življenjepisi žrtev 2. svetovne vojne, Drago Novak, n. d., str. 412–422.

VIRI

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve (AMNOM), fondi in zbirke: Steirische Heimatbund (St. HB.) Bundesführung St. HB; Kreisführung Pettau; Komandir SP in SD za Spodnjo Štajersko-obmejna policijska postaja Središče ob Dravi; Vertrauensmännerliste der Untersteiermark Gaugrenzlandamt; Ustanovitev odbora OF v Središču ob Dravi; Življenjepisi žrtev 2. svetovne vojne; Ergebnisse der Bevölkerungsbestandsaufnahme in der Untersteiermark, Marburg 1942. Orožniško okrožje Ptuj, Landwacht, Stärkemeldung, Polstrau; Ortsverzeichnis in Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark;

Arhiv Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj (AZG PMP): Ormož, Člani KB v Središču ob Dravi leta 1941 fasc: Landrat, mapa: Vprašalne pole slovenskih učiteljev.

Arhiv Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani (ASŠM), fond: Zbirne mape osnovnih šol, Državna ljudska šola Središče ob Dravi.

Gradivo ZZB NOV Središče ob Dravi.

Osnovna šola Središče ob Dravi, Kronika osnovne šole Središče ob Dravi.

Štajerski gospodar, leto I/ 1941.

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP): Rokopisna zbirka R-72, Ivan Najžer, Trg Središče 1910-1945; Mestna občina Ptuj 1941- 1945; Okrajni ljudski odbor Ptuj – leto 1946.

LITERATURA

Ferenc, Tone: 1968, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Maribor.

Krajevni leksikon Dravske banovine: 1937, Ljubljana.

Novak, Drago, 1987: Prlekija 1941–1945. Ljubljana.

Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Misstal und Übermurggebiet, Südostdeutsches Institut: 1940, Graz.

Poslovilna pisma žrtev za svobodo: 1978, Maribor.

Skozi viharje v lepšo prihodnost: 1981, Ptuj.

Šuligoj, Ljubica, 1988: Ormoški Nemci med obema vojnama. V: Ormož skozi stoletja III, Ormož.

Vaupotič, Nežka, 1983: Od čitalniške do splošno izobraževalne knjižnice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož.

Zbornik Auschwitz-Birkenau: 1982, Maribor.

Žnidarič, Marijan, 1990: Železničarji in železnice v času okupacije in narodno osvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem, Ljubljana, 1990.

Die Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi/Polstrau an der Drau zur Zeit der nazistischen Okkupation und des Befreiungskampfes 1941–1945

ZUSAMMENFASSUNG

Die Autorin geht in ihrem Artikel auf die Orte der gegenwärtigen Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi/Polstrau an der Drau während des 2. Weltkriegs ein. Detailliert hat sie die Besatzungsmacht und den Befreiungskampf der hier ansässigen Einwohner beschrieben. Die Orte der heutigen Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi wurden vor der nazistischen Okkupation in den Pfarrsprengel Ptuj eingegliedert; während des Krieges waren sie Teil der Steiermärkisches Heimatbund - Ortsgruppe Polstrau (Štajerska domovinska zveza Središče ob Dravi). Diese war in 2 Zellen und 17 Blöcke gegliedert. Nach der Volkszählung vom 29. November 1942 lebten in der Ortsgemeinschaft StHB Središče ob Dravi, die 32,55 km² Fläche umfasste, 2426 Einwohner. Die deutschen Besatzungsmächte haben nach der Machtübernahme zuerst für die Germanisierung der Orte gesorgt, sie haben 19 Vereine aufgelöst, die slowenischen Einwohner wollte man in nur 5 Jahren germanisieren. Aus den Orten der heutigen Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi wurden zusammen 123 Personen ausgesiedelt; davon 94 nach Serbien und Kroatien, 6 nach Deutschland, 23 Personen flüchteten vor der Gewalt der Besatzer. Wegen des Dreiländereckes zwischen Deutschland, Ungarn und NDH, der Anwesenheit einer größeren Zahl von Soldaten und der Gestapo-Außenstelle waren die erwähnten Orte für Partisanenaktionen ungeeignet. Auf dem Gebiet der heutigen Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi begannen Polde und Milena Berce, Prof. Jože Kerenčič und Vinko Megla die slowenische Befreiungsfront (OF) aufzubauen. Den Besatzern gelang es im Dezember 1941 und im Januar 1942, die Aufstandsbewegung zu eliminieren. Nach zahlreichen Festnahmen und Geislerschießungen ist die Aufstandsbewegung zerfallen. Erneut lebte sie im Herbst 1943 auf. Die letzten deutschen Einheiten haben am 6. April 1945 Središče ob Dravi verlassen. Am nächsten Tag, dem 7. April 1945, trafen in Središče die Soldaten der 1. Bulgarischen Armee ein. Auf dem Gebiet von Središče ob Dravi über Pušenci, Frankovci, Šalovci und weiter Richtung Kog hat sich die Frontlinie verfestigt und erst am 7. Mai begannen sich die deutschen Einheiten Richtung Ptuj und Radgona zurückzuziehen. Während des Krieges verloren auf dem Gebiet der heutigen Ortsgemeinschaft Središče ob Dravi 99 Menschen ihr Leben.

Burgar, mag. Bojan, ravnatelj OŠ Ormož
SI-2270 Ormož, Hardek 5

UDK 373.3(497.4 Ormož)
373.3(497.4 Hardek)
371.1/.6

Slovenska šola na Hardeku in v Ormožu od 1901–2001

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 424–443

Prispevek posreduje pregled slovenske šole na Hardeku od 1901. leta in v Ormožu od 1919. leta. Na kratko oriše razmere in razvoj slovenske osnovne šole na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hrani OŠ Ormož z namenom, da s preteklostjo zaznamo njeno sedanjost in z izkušnjami pogledamo v prihodnost.

KLJUČNE BESEDE: osnovna šola, razvoj, slovenstvo, delovanje, program, znanje, kultura, šolski prostor, učitelj, učenec

Burgar, Bojan, MA, Principal of Ormož Elementary School
SI-2270 Ormož, Hardek 5

UDK 373.3(497.4 Ormož)
373.3(497.4 Hardek)
371.1/.6

Slovenian school in Hardek and Ormož 1901–2001

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 424–443

The article gives a review of Slovenian schools in Hardek from 1901 and Ormož from 1919. On the basis of the archive material kept by Ormož Elementary School, it briefly outlines the circumstances and the development of the elementary school with the intention of identifying its presence through history and uses the experience gained to look into the future.

KEY WORDS: elementary school, development, Slovenian nationality, activities, programme, knowledge, culture, school premises, teacher, pupil.

Slovenska šola na Hardeku in v Ormožu od 1901–2001

1. Uvod

Pisalo se je 1901, torej sto let manj kot danes. Kako malo je slišati, pa vendar, koliko stvari se je zgodilo v prehojenem času. Kdo si je pred sto leti predstavljal računalnik, ki bo zamenjal osebno tablico s kredo in kamenčkom, kdo si je predstavljal, da se bomo sporazumevali po internetu in elektronski pošti, kdo si je mislil, da se bomo namesto peš pripeljali v šolo z avtobusi, da bosta v šoli topla malica in kosilo, da bo pouk podprt z učno tehnologijo, ki nam bo prikazala naravo, svet in njegove dosežke v vsej bližini in širini in še in še? Vse se spreminja, vse nadomeščajo novosti in nove tehnologije, ampak učitelj in učenec ostajata ves čas, tudi v prihodnosti, odvisna drug od drugega. Hitrost, dosegljivost in odzivni čas postajajo ključnega pomena za uspešno delo v vse bolj dinamičnem in konkurenčnem prostoru in času, ki ga živimo – šola pa kljub vsemu ostaja temeljna nosilka znanja in omike. Šola je, če hočemo priznati ali ne, tudi najpomembnejša možnost narodovega preživetja, še posebno tako maloštevilnega naroda, kot je slovenski, ob vseh integrativnih oblikah, ki so obstajale in nastajajo.

Prav šolska kultura na slovenskih tleh je s slovenskim jezikom izražala in izraža vključenost v različne evropske politične, kulturne in znanstvene tokove tako, da ohranja svojo bitnost in svoje lastno lice – prizadevajmo si, da bo tako tudi v prihodnje. Šola je bila in ostaja kljub vsem drugim možnostim, ki jih ponujata tehnični in tehnološki razvoj, potreba vsakogar in vsakega naroda. Nam, ki smo danes učitelji v tem kraju, je zgodovina dodelila nalogo, da času iztrgamo spomine z zapisano besedo in odtisnjeno podobo v arhivu naših življenj s šolo in za šolo, za otroke in učence, ki so se povezali v medsebojno rast in ustvarjanje skozi čas – v 100 letih njenega delovanja v maternem – slovenskem jeziku v našem kraju.

Hvala vsem, ki so kazali svojo pokončnost in pripadnost, ki so z umom in roko ustvarjali pogoje delovanja od tistega daljnega 1901. leta do danes. Preveč je imen, da bi jih posebej naštevali, zapisanih je le nekaj, bilo pa jih je veliko več: bili smo vsi, ki smo čutili materino besedo našega otroka, kraj in njegov razvoj, povezan z znanjem in kulturo, ki jo je dajala, jo daje in jo bo dajala naša šola.

2. Iz kronike o gradnji slovenske šole na Hardeku

Začetki organiziranega šolstva v Ormožu segajo v začetek 16. stoletja. Prvo šolo so ustanovili frančiškani in jo namenili predvsem svojemu naraščaju, spreje-

mali pa so tudi zunanje učence. Z ukinitvijo samostana leta 1786 je šola prenehala delovati.

Leta 1803 so pri župnijski cerkvi ustanovili trivialno šolo, ki se je leta 1878 razširila v štirirazrednico. Šolo so obiskovali slovenski in nemški otroci. 1. 11. 1900 je prenehala delovati, nadomestili pa sta jo trirazredna nemška šola za ormoško mesto in trirazredna šola za ormoško okolico.¹

Leta 1894 je ormoška mestna občina vložila prošnjo na Deželni šolski svet v Gradcu, da bi se ormoška občina ločila od tedanjega skupnega šolskega okoliša. Želeli so, da bi se v mestu zgradila nova šola, v kateri bi se poučevalo v nemškem jeziku. Tej prošnji je Deželni šolski svet ugodil. Z odlokom, izdanim 28. 9. 1895, je Deželni šolski svet odločil, da se lahko mestna ormoška občina odcepi od tedanjega šolskega okoliša (Ormož, Hardek, Litmerk, Pušenci), da dobi novo nemško šolo, ki bo dvorazredna, da dobi svoj krajevni šolski svet in da se sedanja utrakvistična šola zmanjša na dva razreda in dobi naziv ŠOLA ZA ORMOŠKO OKOLICO. V to šolo se lahko vpisujejo učenci iz občin Hardek, Pušenci in Litmerk, deluje pa v obstoječi šolski zgradbi pri cerkvi v Ormožu (zgrajena 1803).

Proti temu odloku so se pritožili člani slovenskega krajevnega šolskega sveta, občani občin Hardek, Pušenci in Litmerk ter nekateri slovenski davkoplachevalci iz Ormoža. Pritožili so se na Ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju. Spor je trajal šest let; upravno sodišče na Dunaju je z odlokom, ki je izšel 3. februarja 1900, potrdilo odredbo Štajerskega deželnega šolskega sveta. Mestna občina je v tej pravdi povsem zmagala. Šola se je razdelila na nemško šolo v mestu in slovensko šolo Ormož-okolica.²

Ormoško nemško šolo so zgradili leta 1900. Slovenska šola za ormoško okolico tedaj še ni imela svojega poslopja, zato so se ormoški Slovenci odločili postaviti novo šolo. Najprimernejši prostor je bila njiva Ivana Kuhariča na Hardeku. Po krajših zapletih so njivo kupili.

11. marca 1900 se je konstituiral gradbeni odbor, ki so ga sestavljali:

- za občino Hardek: Martin Stanič – Hardek, Jožef Kralj – Pavlovci
- za občino Litmerk: Jurij Novak – Libanja, Jožef Žinko – Litmerk
- za občino Pušenci: Lovro Bezjak – Pušenci, Alojz Horvat – Pušenci .

Martin Stanič je bil izvoljen za načelnika, Lovro Bezjak za namestnika gradbenega odbora.

O začetku gradnje je nekdanji nadučitelj Josip Rajšp zapisal v šolski kroniki:

»Šolski odbor je takoj sklenil pričeti pogajanja s podjetniki in obrtniki glede nabave opeke, kamna, peska, apna in lesa ter so se pooblastili v to svrhu gospodje Martin Stanič, Lovro Bezjak in Jurij Novak. Za prve potrebe se je sklenilo, da bode dajala vsaka občina po 400 K. Izdelovanje opeke oddalo se je pekarju Ivanu Sivilottiju na Hardeku, ki je takoj pričel z delom in sicer kar na za šolo namenjenemu posestvu. Ilovica za opeko se je kopala izven novega šolskega posestva na ostalem delu Kuharičeve njive, a opeka se je delala in žgala na za šolo kupljenem posestvu. Dne 23. maja 1900. leta je bilo že toliko tisoč opeke gotove, da so prvokrat zakurili pečnice za opeko. Že 3. septembra 1900. leta so na novem

¹ Po: Nada Jurkovič, Naših sto let, Ormož, 2001, str. 10.

² Po: Danica Obilčnik, Naših sto let, Ormož, 2001, str. 25.

stavbišču začeli kopati jame za apno. Za vodo se je že poprej poskrbelo, kajti novi šolski studenec je bil že gotov. Šolski studenec se je začel kopati 23. julija 1900. leta in je bil v kakih 14 dneh gotov. Globočina njegova znaša 13 metrov.

Dne 4. septembra 1900. leta začeli pa so na stavbišču za šolo že kopati klet in v soboto 15. dne septembra 1900. leta se je položil temeljni kamen. Tedaj so se vršili navadni udarci s kladivom od strani načelnika krajnega šolskega sveta, šolskega vodje in drugih članov krajnega šolskega sveta. Šolski vodja Josip Rajšp je imel primeren kratek nagovor na navzočo gospodo, delavce ter je napil presvetlemu cesarju, na kar so se delavci s pivom pogostili.

Ker je bilo zidarjev in delavcev v izobilju, rastla je veličastna stavba vidno iz tal, tako da so dne 24. oktobra 1900. leta bili zidovi do podstrešja gotovi. Kmalu potem so tesarji začeli staviti strešino in prve dni meseca novembra 1900. leta je bilo novo šolsko poslopje pod streho (F. Celotti in Mattiello iz Ptuja – gradila tvrdka).

Prihodnjo pomlad 1901. leta se je že okoli 20. marca 1901 z zidanjem nadaljevalo. Razen zidarjev prišli so kmalu še drugi obrtniki: ličarji, mizarji, ključarji, pleskarji in slikarji, steklarji, kleparji, pečarji in kovači. Delalo se je neumorno na vseh koncih in krajih in meseca avgusta 1901. leta je bilo novo krasno šolsko poslopje ormoške okoliške šole v vseh svojih delih gotovo. Blagoslavljanje nove šole Ormož-okolica vršilo se je torej v nedeljo, 15. dne septembra 1901. leta na posebno sijajni način.«³

*Slika 1: Stara šola na Hardeku
ob odprtju leta 1901*

Ob odprtju je Josip Rajšp zapisal: »Ob otvoritvi, kateri je prisostvovalo okrog 4000 ljudi, je bila slovesna maša v farni cerkvi v Ormožu, po kateri so vsi navzoči odšli k novi šoli. Med potjo jih je spremljalo zvonjenje iz cerkvenih zvonov, pokanje iz topov, saj je bil za ormoške Slovence to prav gotovo najpomembnejši dan v letu. Šolsko poslopje je bilo okrašeno z zastavami in cvetjem. Po tem, ko je dekan Caf od Sv. Tomaža blagoslovil novo šolsko poslopje, je spregovoril prvi govornik, načelnik krajnega sveta Ormož-okolica Martin Stanič in zadnji je nastopil še šolski vodja Josip Rajšp.«⁴ Skupni stroški za novo šolsko zgradbo so znašali 55719 K 95 h. Od skupnih stroškov je odpadlo na občino Hardek 43,83%, Pušenci 29,94%, Litmerk 22,79% in Libanjo 3,44%. Pouk v novi šolski zgradbi se je pričel 5. novembra 1901. leta.

³ Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika slovenske narodne šole Ormož-okolica, 1900-1914, str. 33.

⁴ Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika slovenske narodne šole Ormož-okolica, 1900-1914, str. 46.

3. Slovenska šola Ormož-okolica od 1900 do 1914

1. novembra 1900 je štirirazredna utraktivistična šola prenehala delovati, nadomestili sta jo trirazredna nemška šola za ormoško mesto in trirazredna šola za ormoško okolico. V nemško šolo so se vpisovali učenci iz občine Ormož. Novo zgradbo je dobila šola v središču Ormoža, in sicer prve dni novembra 1900. V šoli so zaposlili nove učitelje.

V slovensko šolo so se vpisovali učenci iz občin Hardek, Pušenci in Litmerk. Na šoli so se zaposlili učitelji prejšnje utraktivistične šole. Ker ni imela svoje zgradbe, je morala ostati v šolskem letu 1900/01 v starem poslopju prejšnje šole. Prvo šolsko leto slovenske šole se je začelo 3. novembra 1900 s sveto mašo v ormoški farni cerkvi. Prvi šolski dan je bil v ponedeljek, 5. novembra 1900. Trirazredna osnovna šola za okolico je ljudska šola, kar je pomenilo, da je bila obvezna in da se je imenovala po številu razredov. Pouk je potekal v slovenskem jeziku, že od drugega šolskega leta dalje pa se je poučevalo v vsakem razredu nekaj ur v nemškem jeziku.

V času od 1900 do 1914 so na šoli poučevali naslednji učitelji: Josip Rajšp – nadučitelj od 1901, Ferdinand Rauschl, Domicijan Serajnik, Adolf Rosina, Ana Rosina (roj. Schönwetter). Občasno so poučevali: Marija Preskar, Marija Tavčar, Ivan Jančič, Marija Lazar, Leonida Herzog, Melio Jerše.

Duhovniki, ki so poučevali verouk, so se v tem času večkrat zamenjali. Poučevali so ga naslednji duhovniki: p. Stanislav Dostal, Janez Kubinek, Andrej Gliebe, Rafael Grobljav.

Učitelji so imeli vsak mesec konference, katerih vsebina je bila v skladu z odlokom Štajerskega sveta, izdanega 30. junija 1881. Delo učiteljev je nadzoroval okrajni šolski nadzornik. Šolsko vodstvo se je trudilo, da so imeli vsi učenci knjige. Za tiste, ki si jih sami niso mogli kupiti, so dobivali knjige zastonj od Zaloge šolskih knjig na Dunaju. Šolske knjige in druge pripomočke za učence je kupoval tudi šolski svet. Na šoli sta delovali šolska knjižnica, ki je v začetku obsegala 76 knjig in zvezkov, ter knjižnica za učitelje, v kateri je bilo v začetku 27 knjig in zvezkov. Učitelji so bili naročeni na pedagoške liste: Učiteljski tovariš, Popotnik, Domače ognjišče, Pedagogische Zeitschrift in Österreichische Schulliste. Za učence so imeli naročen mladinski list Vrtec s prilogo Angelček.

Na šoli je deloval krajevni šolski svet, sestavljen iz desetih članov, ki so bili iz vseh treh občin. Pristojnosti sveta so bile naslednje: odločal je o finančnem poslovanju šole, o zaposlitvi učiteljev, učnih načrtih ter o šolskih okoliših. Izmed članov so izvolili krajnega šolskega ogleda, ki je prisostvoval učiteljskim konferencam in tudi pouku.

Prvi člani šolskega sveta za šolo Ormož-okolica so bili: Martin Stanič, Andrej Gliebe, Josip Rajšp, Franc Gomzi, Štefan Pernat, Jožef Kralj, Lovro Bezjak, Jakob Prapotnik, dr. Ivan Ozmec, Jurij Novak. Delovala je šolska kuhinja, v kateri so pripravljali predvsem juhe za revne otroke. Denar za kuhinjo so prispevali ormoški Slovenci, razna dobrodelna društva in posojilnica, v ta namen so porabili del denarja od izkupička gledaliških predstav ormoške čitalnice ter od tombol. V šolskem letu 1902/03 se je šola spremenila iz trirazredne v štirirazredno na osnovi odloka Deželnega štajerskega odbora z dne 14. decembra 1900. Tako

so začeli prvi učenci obiskovati četrti razred 12. januarja 1903. S spremembo tri-razrednice v štirirazrednico sta stopila v veljavo nov učni načrt in urnik. Prvi razred je imel na teden 20 učnih ur, drugi razred 24 ur za dečke in 25 ur za deklice, tretji razred 26 ur za dečke in 27 ur za deklice, v četrtem razredu pa so bili dečki v šoli 28 ur na teden, deklice pa 29 ur. Z odlokom, ki ga je izdal Okrajni ormoški šolski svet 11. 2. 1911, je prišlo do sprememb pri poučevanju nemškega jezika. Glavni učni jezik je torej ostal slovenščina, vendar je bilo veliko poučevanja v nemškem jeziku.⁵

Število vpisanih otrok se je po šolskih letih gibalo od 200 do 270. Približno 100 učencev letno je bilo vpisanih iz drugih šolskih okolišev. V šolskem letu 1904/05 so bili vpisani iz naslednjih OŠ drugih šolskih okolišev: Ormož–mesto 49 učencev, Svetinje 38, Runeč 21, Hum 9, Velika Nedelja 8, Sveti Miklavž 1, Hrvatska 1.

4. Slovenska šola Ormož-okolica v času 1. svetovne vojne - od 1914 do 1918

Obisk šole med prvo svetovno vojno je bil slab. Starši so izkoriščali odlok Deželnega šolskega sveta, na podlagi katerega so učencem opravičili izostanke od pouka zaradi pomoči pri domačih delih, če so bili očetje mobilizirani. Učitelji in učenci so morali med vojno pomagati pri zbiranju obleke, denarja in obutve za avstrijski Rdeči križ. Učenci višjih razredov so bili vsak dan seznanjeni s potekom bitk na bojiščih. Te podatke so dobivali učitelji iz dnevnikih časopisov. V času prve svetovne vojne so v šoli poučevali naslednji učitelji in duhovniki:

Josip Rajšp – nadučitelj, Domicijan Serajnik, definitivni učitelj, Adolf Rosina, definitivni učitelj, Marija Preskar, provizorična učiteljica, Prima Majcen, učiteljica suplentinja, Ana Rosina–Schönwetter, učiteljica ročnih del, Valerijan Učak, duhovnik, Franc Časl, kaplan, Evgen Lorgger, kaplan, Franc Slana, kaplan, Jakob Sajovic, kaplan.

V šolskem letu 1914/15 sta bila učitelja Adolf Rosina in Domicijan Serajnik vpoklicana v vojaško službo. Zaradi njune odsotnosti so vpeljali alternativni pouk v 1. in 2. razred, nadomeščala pa ju je Prima Majcen, učiteljica suplentinja. Domicijan Serajnik se je vrnil v šolskem letu 1915/16, Adolf Rosina pa je ponovno začel poučevati v šolskem letu 1917/18. V šolskem letu 1916/17 so začeli izvajati poletni tečaj.⁶

Število vpisanih otrok se je po šolskih letih gibalo od 219 do 234. Približno 100 učencev letno je bilo vpisanih iz drugih šol: okoliši šole Ormož–mesto, Svetinje, Runeč, Hum, Velika Nedelja, Sv. Miklavž.

⁵ Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika slovenske narodne šole Ormož-okolica, 1900-1914.

⁶ Arhiv OŠ Ormož, Kronika štirirazredne ljudske šole Ormož-okolica 1914-1930.

5. Razvoj šole od 1918 do 1929

Po proglasitvi samostojne Jugoslavije je prišlo do političnih, gospodarskih, socialnih in kulturnih sprememb, ki so se kazale tudi v šolstvu. V Ormožu so zaprli nemško šolo, zastopniki občine Ormož in okoliških občin pa so poslali vlogo Narodni vladi v Ljubljano, da se okoliška slovenska šola in ormoška nemška šola združita v skupno slovensko šolo.

Šolsko leto 1918/19 je bilo prvo šolsko leto v državi SHS. 11. januarja 1919 je okrajni šolski svet po določilu višjega šolskega sveta v Ljubljani z odlokom odpravil nemško šolo in razpustil njen krajni šolski svet. Celih 18 let razdeljeni šoli Ormož–mesto in Ormož–okolica sta se združili v šestrazredno slovensko ljudsko šolo. Učenci iz nemške šole so se vpisali v slovensko šolo, učitelji so bili odpuščeni iz službe.

*Slika 2: Šolska zgradba v Ormožu.
Razglednica tiskana leta 1916*

Šola je imela na razpolago dve šolski stavbi, saj je potekal pouk tudi v mestni šoli v Ormožu. V njej sta bila dva razreda ljudske šole, in sicer 3. in 5. razred, ter vrtec, pozneje sta bili tu meščanska šola in nadaljevalna obrtna šola. 1. razred meščanske šole je začel pouk 1. 1. 1923. leta.

V šoli so poučevali po učnem načrtu za šestrazredne šole, ki je izšel z odlokom Štajerskega deželnega šolskega sveta 21. junija 1913. Pri poučevanju nemškega jezika je prišlo do sprememb. Če so starši želeli, da se njihov otrok uči nemškega jezika, so ga morali posebej prijaviti. Prijavljenih je moralo biti vsaj 5 učencev, da je pouk nemščine sploh potekal. V šolskem letu 1920/21 se je prijavilo 15 učencev 3. in 4. razreda. Učenci so se združili v en oddelek, poučevala jih je učiteljica Ida Rajšp. Po letu 1921 se za pouk nemščine učenci niso prijavljali, zato se ta jezik v šoli ni poučeval do leta 1929. V šolskem letu 1920/21 so dobili učitelji od šolskih oblasti direktivo, da se začne kot drugi deželni jezik v ljudskih šolah uporabljati srbohrvaščina. V šolskem letu 1919/20 se je spremenil šolski okoliš, zato je bilo vpisanih manj učencev iz drugih šolskih okolišev. Šolski okoliš slovenske ljudske šole v Ormožu je bil naslednji: Ormož–mesto, Hardek, Litmerk, Pušenci, Pavlovci, Libanja od št. 11 - 50, Pavlovski vrh od št. 33 - 69 in Lešnica od št. 31 - 66 in od št. 28 - 32.

V novi šestrazredni ljudski šoli so v teh letih poučevali naslednji učitelji, duhovniki in kaplani: Josip Rajšp – nadučitelj, Domicijan Serajnik, Adolf Rosina,

Marija Preskar, Zora Trstenjak, Nada Kristan, Ana Rosina-Schönwetter, Jožica Grivec-Sitar, Franja Bratanič, Ida Rajšp-Stocik, Ivan Golob, Radoslav Komac, Marjeta Papst-Majcen, Rihard Papst, Alojzij Jenko, Jovo Popovič, Vida Hinterlehner, Josipina Polak, Vladimir Porekar, Kristina Šestan, Jakob Sajovic – kaplan, Pavel Vesenjaka – kaplan, Franc Vaupotič – kaplan, Franc Rampre – kaplan, Alojzij Pirš – katehet, Ciril Lekšan – župnik.

30. junija 1923 je šolski vodja Josip Rajšp prejel za vestno in marljivo delo v šolstvu priznanje, ki mu ga je izročil okrajni glavar dr. Pirkmaier v prisotnosti okrajnega šolskega nadzornika Pavleta Flereta.

S 3. septembrom leta 1925 se je po odloku, da se morajo upokojiti vsi učitelji, ki poučujejo že 35 let, upokojil šolski vodja Josip Rajšp. Za novega šolskega vodjo je bil 18. februarja 1925 s kraljevim ukazom imenovan dotedanji definitivni učitelj Adolf Rosina. Učitelje sta pri njihovem delu kontrolirala šolski nadzornik Pavel Flere in višji šolski nadzornik iz Ljubljane Fran Gaberšek.

Značilnosti: vsako leto so praznovali rojstni dan in godovni dan kralja Petra, Vidov dan, združitev Srbov, Hrvatov in Slovencev in od šolskega leta 1926/27 materinski dan. Za nakup šolskih knjig in drugih rekvizitov so skrbeli tako, da so v gostilni Skorčič v Ormožu organizirali šolsko tombolo, izkupiček pa naložili v Okrajno posojilnico v Ormožu.⁷

Število vpisanih otrok se je gibalo po šolskih letih od 243 do 369.

6. Šola od leta 1929 do druge svetovne vojne

5. decembra 1929 je začel veljati Zakon o narodnih šolah, katerega namen je bila izenačitev trajanja šolske obveznosti. Zakon je šolo razdelil v štirirazrednico (1. - 4. razred) in višjo (5. -8. razred) narodno šolo. Novosti, ki jih je prinesel zakon, so bile: skupni pouk za dečke in deklice, prepoved telesne kazni, uvedba razredov in oddelkov, kot jih poznamo danes. Po četrtem razredu se je učenec lahko vpisal v prvi razred višje narodne šole ali pa v gimnazijo, meščansko šolo ali strokovno šolo. Ta zakon je opredeljeval tudi delo vrtcev, šol za prizadeto mladino in ustanov, ki so prosvetljevale preproste ljudi.

Učitelji so v šoli poučevali po učnem načrtu za narodno šolo iz leta 1928. Šolsko leto je bilo razdeljeno na dve polletji. Prvo je trajalo od začetka septembra do konca februarja, drugo polletje pa od začetka marca do konca junija. Ob koncu vsakega polletja so dobili učenci izkaze, ki so jih morali kolekovati z dinarskim kolekom. Verouk je bil pomemben predmet v šoli. Šolsko leto se je začelo in končalo z mašo v farni cerkvi. Med letom so se vsi učenci in učitelji udeleževali raznih verskih procesij. Za zdravje učencev je skrbel šolski zdravnik dr. Jurij Čarf. V šolskem letu 1934/35 je spet začela delovati šolska kuhinja. Kosila je dobivalo približno 60 revnih otrok.

V tem času so na šoli poučevali naslednji učitelji, duhovniki in kaplani: Adolf Rosina, šolski upravitelj, Franja Bratanič, Martina Šijanec, Martina Papst, Rihard Papst, Pavla Obrana, Josipina Polak, Martin Masten, Vladimir Porekar, Alojz

⁷ Arhiv OŠ Ormož, Kronika štirirazredne ljudske šole Ormož-okolica 1914-1930.

Tomažič, Ana Božič, Olga Šijanec, Josip Tavželj, Ema Janežič, Valerija Toplak, mestni župnik Ciril Lekšan, katehet Alojzij Pirš, mestni župnik Remizij Jereb, kaplan Ivan Mali, kaplan Rupert Pušenjak.

V šolskem letu 1933/34 je postal novi šolski upravitelj Rihard Papst. Adolf Rosina se je po 41-letnem poučevanju upokojil. Odlok o prenehanju službe učiteljicam ljudskih in gospodinjstkih šol ter otroškim vrtnaricam, če se poročijo z osebo, ki ni učitelj na ljudski šoli, je pričel veljati v šolskem letu 1936/37.⁸ Število vpisanih otrok se je gibalo po šolskih letih od 273 do 357.

7. Šola v času okupacije 1941-1945

Na šolo je 1. aprila 1941 prišel brzozjavni nalog, da je pouk do nadaljnega ukinjen, učitelji pa morajo ostati na svojih mestih. V nedeljo, 6. aprila, je po kurirju prispela še uradna okrožnica, da morajo učitelji ostati na svojih mestih. Kljub temu se je večina umaknila iz Ormoža.

Učiteljico Josipino Polak z družino so gestapovci odpeljali v zapor na Ptuj, nato na grad Borl. Učitelj Alojz Tomšič je 12. aprila padel v vojno ujetništvo. Razen šolskega upravitelja Riharda Papsta, ki je bil po rodu Nemeč, in učitelja Martina Mastena, so vsi učitelji dobili poziv od nemškega okrajnega glavarja na Ptuj, da se morajo oglasiti na Ptuj na okrajnem načelstvu zaradi tečaja prešolanja. Učitelji so se pozivu odzvali, tam so jih aretirali in jih vse zaprli v kapucinski samostan. Od tam so jih po enem tednu odpeljali v zbirno taborišče na Borl, junija 1941 pa nasilno transportirali v Srbijo.

Že v maju 1941 so Nemci spet odprli šolo, katere vodstvo je prevzel Jozef Supanz. Prejšnji upravitelj Rihard Papst je bil kljub temu, da je bil po rodu Nemeč, premeščen v Furstenfeld pri Gradcu. Na šoli so poučevali nemški učitelji in učiteljice, ki po večini niso imele ustrezne pedagoške izobrazbe. Med slovensko mladino niso uživali nobenega ugleda, zato sta bila šolski obisk in uspeh zelo slaba. Oktobra 1944 je bil nemški pouk na šoli ukinjen. V šolsko stavbo so namestili prisilne mobilizirance, ki so morali v okolici Ormoža kopati obrambne jarko in utrdbe proti jugoslovanski vojski in Rdeči armadi. Notranjščino stavbe so zelo poškodovali, kurili so šolske klopi in uničevali šolske pripomočke. Za njimi je bila v šoli nastanjena nemška vojska, ki je ob zgradbi vkopala tanke, uničili so vrtove in ograjo okrog šole. Vodja šole Supanz in ostali učitelji so ob odhodu odpeljali s sabo pohoštvo.⁹

8. Delovanje šole v šolskem letu 1945/46

Prva skrb nove ljudske oblasti je bila obnova slovenske šole. Obnovitvena dela, potrebna so bila zidarska in mizarska dela ter čiščenje, je vodil učitelj Avgust Špendl. Z udarniškim delom je veliko pomagala mladina s Hardeka. Na šoli

⁸ Arhiv OŠ Ormož, Kronika šestrazredne osnovne šole v Ormožu-okolica 1929-1940.

⁹ Arhiv OŠ Ormož, Kronika državne osnovne šole na Hardeku, 1. 6. 1945-1956.

Hardek se je pouk začel 31. maja 1945. Potekal je v štirih razredih, poučevala sta dva učitelja, in sicer Avgust in Jadviga Špendl. Vseh učencev je bilo približno 350, njihovo znanje pa pomanjkljivo. Prva se je iz izgnanstva vrnila učiteljica Josipina Polak, in sicer 13. junija 1945. Vrnila sta se tudi Marija in Alojz Tomažič, ki sta bila pregnana na Hrvaško. Zadnja se je vrnila iz Srbije Martina Šijanec. Teh šest učiteljev je poučevalo do 29. julija 1945. Šolsko leto 1945/46 je bilo prvo šolsko leto v svobodni domovini in se je začelo 15. oktobra 1945. V prvem šolskem letu po vojni so se kazale posledice vojne, pa tudi, da so učence učili nemški učitelji v nemščini, v slabšem učnem uspehu in nediscipliniranosti.¹⁰

9. Šola po drugi svetovni vojni do 1958. leta

Po vojni se je pojavilo pomanjkanje pedagoškega kadra, zato je bil 1946. leta sprejet zakon o sedemletnem obveznem šolanju. Vendar so leta 1950 spet uvedli osemletno šolsko obveznost.

V novi osemletki so učenci najprej obiskovali štiri nižje razrede osnovne šole, nato pa nadaljevali šolanje v višjih razredih osnovne šole, nižjih razredih gimnazije ali v drugih srednjih šolah. Tako je bilo do leta 1958, ko je bil sprejet splošni zakon o šolstvu.

V Ormožu je bila v šolskem letu 1946/47 ustanovljena nižja gimnazija, ki so jo obiskovali učenci vseh osnovnih šol iz širšega okolja Ormoža. Delovala je do konca šolskega leta 1956/57. Septembra 1957 sta se osnovna šola na Hardeku in nižja gimnazija v mestni šoli združili v enotno osemletno osnovno šolo Ormož, ki je delovala vse do šolskega leta 1989/90 v dveh šolskih zgradbah (v mestu in na Hardeku). Učitelji, ki so poučevali na šoli v šolskem letu 1946/47, so 20. novembra 1946 zaprisegli novi FLR Jugoslaviji. Besedilo zaprisege je bilo naslednje: »Jaz, ..., prisegam pri časti svojega naroda in pri svoji časti, da bom zvesto služil svojemu narodu, da se bom držal ustave in zakonov, da bom varoval in branil ustavni demokratični red Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ) in ljudske republike Slovenije (LRS) in da bom svojo službo vestno opravljal.«

V letih 1946 do 1958 so na šoli poučevali naslednji učitelji: Josipina Polak, Jadviga Špendl, Alojz Tomšič, Marija–Nada Tomšič, Martina Šijanec, Avgust Špendl, Štefanija Jerše, Nada Rakuša, Neža Vunderl, Franja Čučulovič, Roza Šprager, Ela Kukovec, Ferdo Vaupotič, Pavla Kosi, Truda Čurin, Alojzija Panič, Marija Babič, Nada Megla, Vida Šparauc, Olga Uršič, Vera Štih–Mahnič, Regina Podhostnik, K. in Zvonimir Megla, Irma Verk, Angela Ivanuša, Ivanka Skrnekovič.

Prvi šolski upravitelj po osvoboditvi je bil Alojz Tomšič, ki se je v šolskem letu 1949/50 upokojil, zamenjala ga je Nada Tomšič. V šolskem letu 1953/54 je postala šolska upraviteljica Nada Megla, 1955/56 pa jo je zamenjal Zvonimir Megla.

V januarju 1949 je bila osnovana mlečna kuhinja na šoli. Živila so dobivali od okrajnega koordinacijskega odbora MDF na Ptuj. Kuhalo se je za približno 60

¹⁰ Arhiv OŠ Ormož, Kronika državne osnovne šole na Hardeku, 1. 6. 1945–1956.

učencev. V šolskem letu 1945/46 sta bili ustanovljeni pionirska organizacija in podmladek RK.

Na šoli so v tem času praznovali naslednje dogodke: osvoboditev Beograda, dan mrtvih, dan oktobrske revolucije, dan republike, dan JLA, obletnico smrti Franceta Prešerna, dan žena, ustanovitev OF, praznik dela, dan zmage in dan mladosti.¹¹

Število vpisanih otrok se je gibalo po šolskih letih od 280 do 601. Na spremembe števila učencev po šolskih letih je vplivala ustanovitev nižje gimnazije (1946/47) in združitvev nižje gimnazije in osnovne šole v osemletno osnovno šolo v šolskem letu 1957/58.

10. Delovanje osnovne šole od 1958 do 1980

V letu 1958 je začel veljati Splošni zakon o šolstvu, ki je uzakonil osemletno osnovno šolo kot edino obliko obveznega šolanja. Šolska reforma je zajela vso državo. Nižje gimnazije so se preimenovala v osemletke. Spadale so pod eno šolsko upravo od 1. do 8. razreda osnovnega šolanja.

V okviru vzgojnoizobraževalnega dela na ormoški šoli je prišlo v tem obdobju do številnih bogatitev programa dela in sprememb.

V šolskem letu 1958/59 so na šoli ustanovili šolsko zadrugo. Delo v zadrugi so povezovali z učno snovjo pri botaniki, kemiji, biologiji in fiziki. Pionirji zadružniki so obdelali 0,5 ha zemlje, gojili so sladkorno peso. Naslednje leto so na površini 1 ha zasejali pšenico.

Na šoli so v šolskem letu 1961/62 uvedli govorilne ure za starše. Le-te so bile dobro obiskane. V tem šolskem letu so v želji, da učenci spoznajo proizvodno delo, in predvsem, da se naučijo ceniti fizično delo, uvedli tudi proizvodno delo in ga ohranili vse do danes. Od šolskega leta 1962/63 je šola delovala kot centralna osnovna šola s podružničnimi šolami Ivanjkovci, Hum in Runeč.

V šolskem letu 1963/64 je na šoli prvič deloval pripravljalni razred za vstop v osnovno šolo. Trajal je od 15. aprila do 31. maja, vodila ga je učiteljica Pavla Kosi.

Kot enota osnovne šole je v šolskem letu 1967/68 začel delovati otroški vrtec, v šolskem letu 1970/71 pa oddelka posebne šole, v kateri sta začeli poučevati Dana Prapotnik in Branka Dogša.

V šolskem letu 1972/73 so začeli s poukom podaljšanega bivanja. Vanj so bili v največji meri vključeni učenci z učnimi težavami.

Pri vzgojnih predmetih so v šolskem letu 1975/76 številčne ocene zamenjale opisne ocene.

Do organizacijskih sprememb, s katerimi se je šola reorganizirala v tri samostojne zavode, je prišlo v šolskem letu 1978/79. Odslej so delovale kot Osnovna šola Ormož, Osnovna šola Stanka Vraza Ormož – osnovna šola s prilagojenim programom in Vzgojno-varstveni zavod Ormož.

V tem času je bila šola zelo aktivna na kulturnem področju s posebnim poudarkom na literarnem, recitatorskem, novinarskem, glasbenem (pevski

¹¹ Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika državne osnovne šole na Hardeku, 1945-1958.

Po zapisu Danica Obilčnik, Naših sto let, Ormož, 2001.

zbori), dramskem, lutkovnem in likovnem področju. Šolsko kulturno društvo je vodila Milena Moravec ob sodelovanju Nade Granduč, Štefke Zemljič, Milivoja Zemljiča, Nade Kovačič, Nade Novak, Maje Širec. Učenci in njihovi mentorji so bili dejavni tudi na športnem področju. Delo so povezovali z Rokometnim klubom Ormož, Strelskim društvom in Planinskim društvom Maks Meško Ormož. Dejavnosti so koordinirali znotraj športnega društva Rudi Zidarič, Stanko Lesjak in Boris Polak. Poleg šolskih proslav ob spominskih dnevih so organizirali ali pa sodelovali tudi na proslavah v delovnih organizacijah ter na proslavah v okviru krajevne skupnosti in občine. Organizirane so bile različne oblike dela s starši: roditeljski sestanki, govorilne ure, predavanja za starše, svet staršev. Starši so bili vključeni tudi kot mentorji interesnih dejavnosti, sodelovali so pri organizaciji ekskurzij in letovanj.

Celotna dejavnost šole pa se je povezovala znotraj pionirske organizacije, ki jo je vrsto let vodil Viktor Stajnko. Pomembno mesto v aktivnostih učencev je imela tudi mladinska organizacija, ki jo je več let vodila Majda Šarič-Šveglar. V šolskem letu 1977/78 je OŠ Ormož podpisala listino o pobratenu z OŠ Milice Pavlovič iz Čačka. Namen pobratenuja je bil obuditi spomine na čas med drugo svetovno vojno, ko so številni Srbi sprejeli slovenske izseljence v svoje domove. V okviru šole pa je več let delovala tudi občinska Zveza prijateljev mladine Ormož, ki sta jo uspešno vodili Nada Kovačič in pozneje Mira Polič.

V tem času so na šoli poučevali naslednji učitelji: Pavla Kosi, Nada Megla, Vida Rajh, Neža Vunderl, Nada Kovačič, Gertruda Čurin, Margareta Zidarič, Rudolf Zidarič, Karel Podhostnik, Terezija Šegula, Rajko Burg, Marija Lenc, Ivan Sagadin, Milena Tomažej, Ida Emeršič, Anica Čaks, Marta Izlakar, Regina Podhostnik, Zvonko Megla, Gizela Blagovič, Tone Lorger, Aleksandra Fidler, Štefka Zemljič, Irena Miklašič, Dušan Kozar, Vladka Kolarič, Stanko Ivanuša, Tamara Horvat, Anica Ivanuša, Marjana Baloh, Ivanka Zafošnik, Vida Golob-Topolovec, Milena Moravec, Emilija Maček, Borica Skoliber, Nada Radoš-Granduč, Miro Pajek, Branko Krajncič, Lojzka Gašparič, Marjeta Ritonja, Lojze Klemenčič, Tone Krušič, Nada Dubovi, Karel Koren, Silvija Weigl, Rozika Klemenčič, Franc Torič, Dušanka Visket, Stanko Jeremic, Marta Habjanič, Marija Oberčkal, Bojan Oberčkal, Tatjana Stajnko, Viktor Stajnko, Jože Granduč, Marija Pihler-Širec, Alojz Habjanič, Jože Salaj, Ciril Rudolf, Zdenka Slavič, Nada Novak, Janko Sever, Jože Filipič, Darinka Rakuša, Marta Pihlar, Zdenka Kosi, Ivan Ozmec, Silva Horvat, Majda Šveglar, Miroslav Šarič, Marjana Surič, Cvetka Šerod, Vesna Havlas, Boris Polak, Edi Erhartič, Majda Sever, Mira Polič, Lizika Zadavec.

Prvi ravnatelj osemletne osnovne šole Ormož leta 1957/58 je bil Karel Podhostnik. Ravnateljeval je do konca šolskega leta 1959/60. V šolskem letu 1960/61 je bil ravnatelj Karel Koren. Od šolskega leta 1961/62 do 1977/78 je ravnateljeval Zlatko Kovačič. V šolskem letu 1978/79 in 1979/80 je bil ravnatelj Rudi Zidarič. V šolskem letu 1980/81 je prevzel ravnateljstvo Bojan Bugar.¹²

Število vpisanih otrok se je gibalo po šolskih letih od 552 do 670

¹² Arhiv OŠ Ormož, Po zapisnikih konferenc učiteljskega zbora OŠ Ormož, 1958-1978. Arhiv OŠ Ormož, Kronika OŠ Ormož, 1978-1980.

11. Sprehod skozi delovanje šole od leta 1980 do leta 2001

1. 9. 1980 se je upokojil ravnatelj Rudi Zidarič. Dela in naloge ravnatelja je prevzel Bojan Burgar. V šolskem letu 1980/81 so učenci prvič odšli v šolo v naravi v Biograd na morju. Leta 1981/82 je bil organiziran dan šole, praznovala se je 650. obletnica sprejetja ormoških pravic, nadaljevala se je šola v naravi, širile so se interesne dejavnosti učencev, pripravljale so se lepe proslave za šolo, krajevna skupnost in občina sta se aktivno vključevali v razprave za gradnjo nove šole.

Število učencev se je večalo. Tako je bilo 1982/83 na šoli 626 učencev razporejenih v 23 oddelkov. Šola je imela dvoizmenski pouk, uvajati so se začeli novi obvezni predmetnik in učni načrti (mala šola se je prenesla v vrtec).

Leta 1983/84 je bila vpeljana vmesna – tretja izmena. Za pouk so se izkoristili vsi kletni prostori. Pogoji dela so bili res težki. Urnik je bil neugoden. Učiteljski zbor je vztrajal, kljub težavam je delal kvalitetno, v programu se ni ničemur odpovedal.

V šolskem letu 1984/85 je bilo na šoli 729 učencev razporejenih v 27 oddelkov. Pouk je potekal v treh izmenah. Začasno je bila zaprta podružnična šola Hum, prešolani pa so bili tudi učenci 5. razreda s podružnične šole Runeč. To šolsko leto se je začel fakultativni pouk angleščine. Pogoji dela so bili nevzdržni, inšpekcije so ugotovljale neustreznost prostorov s sanitarno tehničnega vidika. Uvajanje novega predmetnika in učnih načrtov se je nadaljevalo, svečano je bilo praznovanje 20-letnice bralne značke v Ormožu in nadaljevanje aktivnosti za ureditev pogojev dela šole.

Leta 1985/86 se je ponovno izvajal pouk 1. razreda na podružnični šoli Hum. Tako so želeli krajani. Delovalo je 45 interesnih dejavnosti, šolska zadruga, pod mentorstvom Rudija Peršaka je bil posajen nov sadovnjak. Uvedli so občinski samoprispevek, tako je bilo vedno več upanja za pridobitev nove šole, a še vedno je bila pred nami OŠ Velika Nedelja in nedogovorjeni vrstni red med OŠ Ormož in OŠ Ivanjkovci. Aktivnosti so se povečevale, pogoji dela pa so postajali vedno bolj nemogoči.

Leta 1986/87 sta gostovala dva oddelka na OŠ Stanka Vraza, na podružnični šoli Hum se je izvajal pouk samo 2. razreda, uvajanje novega predmetnika in učnih načrtov se je nadaljevalo. Šola je bila kljub prostorskim težavam uspešna na vseh področjih dela. Aktivnosti za začetek gradnje nove šole so bile vedno večje in ostrejše. OŠ Velika Nedelja je bila dograjena, med KS Ormož in KS Ivanjkovci pa je prišlo do kompromisa: najprej OŠ Ormož za potrebe učencev OŠ Ormož in Ivanjkovci, potem pa šola Ivanjkovci.

Imenovan je bil gradbeni odbor, ki ga je vodil Franc Polič ob sodelovanju Majde Lukner, Vinka Štefančiča, Vilija Trofenika, Antona Prapotnika, Slavice Rajh, Milana Lukačeka, Antona Luskoviča, Mira Meleta in Bojana Burgarja.

Šolsko leto 1987/88 se je pričelo v pričakovanju prizidka OŠ Ormož na Hardeku. In res, 18. 1. 1988 se je začela gradnja 1. faze in 1. 6. 1988 še adaptacija obstoječe šolske zgradbe. Pouk se je končal 15. 6. 1988. Končano je bilo uvajanje novega predmetnika in učnih načrtov, uspehi in vidni dosežki učencev ter učiteljev niso manjkali. Začasno je prenehala delati podružnična šola Hum, učenci so bili prešolani v Ormož (31. 8. 1987).

Šolsko leto 1988/89 se je za učence razredne stopnje začelo 12. 9. 1988 v adaptiranih prostorih stare šolske zgradbe. 20. 9. 1988 je bila končana tudi 1. faza prizidka in začela se je gradnja II. faze. Pripravljali smo se na selitev in iskali donatorje za opremo učilnic. Odzvale so se vse delovne organizacije – vsaka je opremila svojo učilnico. Tovarna sladkorja Ormož jih je opremila več, saj je sprejela pokroviteljstvo šole z dobro voljo direktorja Vinka Štefančiča. Prispevale so še: Slovin KK Jeruzalem Ormož, Optyl, Mercator – Ograd, Oskrbni center Tima – TOZD Klas, Tovarna Jože Kerenčič in Tovarna obutve Tržič – enota Ormož. Enotnost predsednice IS občine Ormož Majde Lukner, predsednika občine Milana Ritonje, predsednika skupnih služb interesnih skupnosti Vilija Trofenika in gradbenega odbora je odločno vodila aktivnosti proti cilju: in res 16. 9. 1989 je bila šola predana s svečanim odprtjem v uporabo OŠ Ormož. Bil je lep dan, prisrčen program in množica krajanov, Ormoška šola je bila končno v skupni šolski zgradbi, in to na Hardeku, kjer se je ohranila in nadaljevala slovenska beseda pri učno-vzgojnem delu več kot sto let.

Program ob odprtju nove šole sta izvajala otroški in mladinski pevski zbor, nastopili so člani recitatorskega krožka in godba na pihala Ormož. Kulturni program so pripravili: Nadica Granduč, Alenka Šalamon, Milena Moravec in Slavko Petek, ravnatelj GŠ Ormož. Program je povezovala Štefka Zemljič. Prireditev je bila zelo svečana, vredna pomembnega dogodka.

Odprtje nove šole, dogodka stoletja za krajan naše krajevne skupnosti se je udeležilo približno 1500 krajanov in gostov. Vsi prisotni so prejeli lepe priponke in posebno izdajo glasnika. Med gosti so bili prisotni: Jože Smole – predsednik RK SZDL, ki je bil tudi slavnostni govornik; Niko Žibrat – predsednik skupščine republiške izobraževalne skupnosti, Milan Ritonja – predsednik skupščine občine Ormož, Majda Lukner – predsednica izvršnega sveta skupščine občine Ormož, Vladimir Kovačič – predsednik OK SZDL, Tomaž Bolcar – sekretar OK ZSMS, Franc Polič – predsednik predsedstva OK ZKS Ormož in predsednik gradbenega odbora, Franko Florjančič – predstavnik Zavoda za šolstvo, OE Maribor – pedagoški svetovalec za osnovne šole občine Ormož, prof. Dušan Moškon – idejni projektant, Janko Klun – odgovorni projektant, člani gradbenega odbora – izročena so jim bila priznanja; predsedniki krajevnih skupnosti občine Ormož; predstavnik občinske izobraževalne skupnosti, predstavniki delovnih organizacij in društev; člani sveta krajevne skupnosti, upokojeni delavci šole in delavci šole. Med gosti sta bili tudi delegaciji pobratene krajevne skupnosti Vrnjačka Banja in pobratene šole Milica Pavlovič iz Čačka. Ob slovesnosti so govorili: Vida Topolovec – predsednica skupščine Krajevne skupnosti Ormož; Niko Žibrat – predsednik skupščine Republiške izobraževalne skupnosti; Milan Ritonja – predsednik skupščine občine Ormož, ki je menil, da so revnejši upravičeno bolj veseli vsake pridobitve kot razvitejša okolja in da je človek bogatejši, srečen, zadovoljen in tudi ponosen, ko zre plodove dela svojih rok, in Bojan Bugar – ravnatelj šole Ormož, ki je svoj govor sklenil z besedami: »Uspeli smo in s ponosom zrimo od danes naprej v to res lepo novo in obnovljeno staro šolo na Hardeku; naša je in ne pozabimo: Šola Ormož zgrajena s sredstvi občinskega samoprispevka in solidarnostjo vseh občin SR Slovenije«, kot je tudi izklesano na spominski plošči kot zapis današnjega dne in popotnica za bodoče rodove.

Pokroviteljica OŠ Ormož je postala Tovarna sladkorja Ormož. Listino sta podpisala ravnatelj šole Bojan Burgar in direktor tovarne sladkorja Vinko Štefančič, ki je velik ključ hrama učenosti izročil učencu petega razreda Andreju Rakuši. Ta je v imenu učencev in učiteljev svečano obljubil, da bo nova šola resnično hiša znanja.

Vse obiskovalce je v šoli ob ogledu čakalo prijetno presenečenje. Aktiv kmečkih žena v krajevni skupnosti se je za to priložnost še posebej pripravil. V spodnjih učilnicah stare šole je bila prava domača pogostitev.

V zadovoljstvo ivanjkovskih otrok se je začela tudi gradnja nove šole v Ivanjkovcih.

Šolsko leto 1990/91 se je začelo v eni izmeni. Na šoli je bilo 35 pedagoških delavcev in svetovalna delavka. Spremenili so se šolski okoliši. OŠ Ormož je dobila naslednji šolski okoliš: Ormož, Hardek, Dobrava, Dobrovščak, Frankovci, Hum, Lešnica, Lešniški vrh, Litmerk, Loperšice, Pavlovci, Pušenci, Libanja (od hiš. št. 4-27). Pavlovski vrh od hišne št. 41 naprej, Runeč in Spodnji Ključarovci. 31. 8. 1991 je prenehala delo podružnična šola Runeč, podružnična šola Ivanjkovci pa se je organizacijsko povezala z OŠ Miklavž in postala osemletna osnovna šola. V tem šolskem letu smo dobili tudi novi Zakon o zavodih ter Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja.

Slovenija se je s plebiscitom odločila za samostojno neodvisno državo, 26. 6. 1991 je bila razglašena osamosvojitve neodvisne republike Slovenije. 27. 6. 1991 je vstopila na slovensko ozemlje Jugoslovanska ljudska armada, v Ormožu je izbruhnila prava vojna – zdelo se nam je nemogoče – pa je bilo res.

18. 8. 1991 je Ormož doživel še močno neurje, ki je uničilo letino in poškodovalo ves zahodni del Ormoža. 17. 10. 1991 je bila zamenjana valuta dinarja s tolarjem in 27. 10. 1991 je zapustil slovensko ozemlje zadnji vojak Jugoslovanske ljudske armade. Slovenija je tako postala samostojna. Šolsko leto 1991/92 se je začelo zelo razgibano, znotraj in zunaj šole. Program dela in življenja šole se je bogatil. K obsežnemu in zahtevnemu programu, ki nas je popolnoma zaposlil, so bili dodani še številne interese in druge dejavnosti učencev, med drugimi se je začel izvajati v občini tudi izrazni ples, ki ga je vodil sodelavec Tomaž Bolcar. Zanimanje je bilo zelo veliko. Delo je potekalo kvalitetno in odgovorno. Pogrešali smo samo še telovadnico.

Ob pričakovanju šolskega leta 1992/93 so že tekle intenzivne priprave za gradnjo športne dvorane. Imenovan je bil gradbeni odbor, ki ga je vodil Vili Trofenik kot predsednik Izvršnega sveta občine Ormož. Pomagali so mu Anton Prapotnik kot predsednik KS Ormož, Ludvik Sok, Stanko Žličar in Bojan Burgar kot ravnatelj šole.

K programu življenja in dela šole je bilo dodano še projektno in raziskovalno delo učencev. Šola je bila uspešna na vseh področjih dela. Poslovala se je od zadnje generacije učencev podružnične šole Ivanjkovci, ki so od šolskega leta 1962/63 obiskovali OŠ Ormož od 6. razreda naprej.

Ne moremo prezreti, da je bilo v Ormožu organizirano srečanje Prlekov, da je dobila občina Ormož prvega častnega občana, in sicer dr. Antona Trstenjaka, in da se je prav pred začetkom novega šolskega leta, 16. 8. 1993, začela gradnja športne dvorane.

V šolskem letu 1993/94 se je nadaljevala programska bogatitev vzgojno-izobraževalnega dela, urejanje okolja, nameščena je bila vremenska hišica ter postavljen čebelnjak, ki ga je šoli podaril Danilo Ivanuša. Dočakali smo 16. 10. 1994, ko je bila ob prisotnosti sekretarke Ministrstva za šolstvo, znanost in šport mag. Teje Valenčič in s slavnostnim nagovorom Vilija Trofenika svečano odprta športna dvorana. Bilo je svečano, težko pričakovano, kar je dokazala nepopisna množica prisotnih krajanov. Prisotni so bili župan dr. Jože Bešvir, svetovalka vlade Milena Brulc, svetovalec vlade za naložbe v šolski prostor Niko Žibrat in Drago Ulaga – starosta razvoja športne dejavnosti na Slovenskem, ki je prerezal vrvico in tako slovesno odprl športno dvorano. Priložnostni kulturni program so ob pomoči učiteljev Nadice Granduč, Alenke Šalomon, Zdenke Kosi, Borisa Polaka, Vlada Hebarja, Marjane Ozmec in Majde Kovačec pripravili učenci šole. Športno dvorano je po končani slovesnosti blagoslovil ormoški župnik g. Tone Košar.

Tako je postala OŠ Ormož upravljalec 5.434,50 m² funkcionalnih notranjih površin in približno 2 ha zunanjih površin. Doživeli smo zelo uspešno šolsko leto, številna priznanja in visoke uvrstitve učencev v državnem merilu, kar je bil dokaz pravilno izbranih in izvajanih programov, novitet in sprememb v učno-vzgojnem delu ter kvalitetnega dela pedagoškega kadra. Vstopili smo v projekt EKO šole.

Na občinski ravni pa smo dobili župana Vilija Trofenika, ki je bil izbran z 71,5% glasovi volilcev; uspešno smo izvedli krajevni samoprispevek in organizirali osrednjo proslavo ob 50. obletnici svobode.

V šolskem letu 1995/96 smo k projektu EKO šole dodali še projekt ZDRAVE ŠOLE ob drugih bogatih programih. Ob šoli sta bila urejena ribnik in skalnik, na občinski ravni pa je bil v parku pred gradom nameščen doprnski kip Ruda Jurčeca in spomenik žrtvam druge svetovne vojne. Skupaj smo se veselili z Ivanjkovčani ob odprtju prizidka, s čimer so dobili prostorske pogoje za osemletno osnovno šolo. Šolsko leto 1996/97 je bilo leto skrbi za kvalitetno-vzgojno izobraževalno delo in leto številnih evalvacijskih programov. Izvajati se je začel program pomoči učencem z učnimi težavami. V prostorih športne dvorane je kratek čas deloval fitness, v parku pred gradom so odkrili doprnski kip Božidarja Borka. Graditi pa so začeli tudi obvoznico. V preteklosti je bilo veliko prizadevanj za omejitev prometa mimo šole v mestu – pomislimo samo na hrup in nevarnosti, ki smo jih preživljali v skrbi za naše učence v preteklosti.

V šolskem letu 1997/98 je bila prvič organizirana zimska šola v naravi pod strokovnim vodenjem Borisa Polaka, s polno odgovornostjo smo izvajali zastavljeni letni delovni načrt in začeli razmišljati o 9-letni osnovni šoli. Kot ravnatelj sem se srečal z novim izzivom – dobil sem priložnost sodelovati z županom Vilijem Trofenikom pri pripravah za ustanovitev gimnazije v Ormožu. Delo je bilo uspešno, saj je bil že 24. 4. 1998 podpisan dogovor z ministrstvom o njeni ustanovitvi in z novim šolskim letom 1998/99 je gimnazija začela delati v prostorih stare šolske zgradbe naše šole. Na občinski ravni je bila odprta obvoznica, ponovno je bil izvoljen Vili Trofenik za župana (63% glasov volilcev); to leto pomeni tudi začetek kulturnega projekta Ormoško poletje in prvič je bilo silvestrovanje pred gradom.

Leta 1998/99 je bila izdana šolska publikacija, ki jo je oblikoval naš bivši učenec, danes diplomirani oblikovalec Benjamin Ivančič, in nadaljevale so se intenzivne priprave na 9-letno osnovno šolo. Želi smo številne uspehe na vseh področjih dela: na občinskem, medobčinskem in državnem nivoju. Na občinski ravni je bila odprta telovadnica pri šoli Tomaž, proslavili smo 100-letnico bolnišnice in 50-letnico glasbene šole v Ormožu, namenu je bilo predano novo nogometno igrišče nad Mestno grabo, dobili smo drugega častnega občana občine Ormož, in sicer Stanka Čurina s Koga, nadaljevalo se je »Ormoško poletje« na čudovitem prenovljenem dvorišču ormoškega gradu.

Šolsko leto 1999/2000 je bilo zaznamovano s poskusnim uvajanjem 9-letne osnovne šole v slovenskem prostoru, z delavnicami za starše, lovoriko državnih prvakov v rokometu, letnim rokometnim taborom in letno ter zimsko šolo v nara-
vi.

Na šolo je prihajalo vedno več mladih učiteljev, polnih delovnega elana in drugačnosti. Izvajati se je začel projekt HUMANE ŠOLE. Na občinskem nivoju ne moremo prezreti predstavitve pesniškega prvenca Blanke Erhartič, prvič je bilo podeljeno občinsko priznanje Franca Ksaverja Meška za kulturne dosežke, praznovali smo 30-letnico OŠ Stanka Vraza, položen je bil temeljni kamen za novo gimnazijo in center starejših občanov, odprti so bili obnovljeni prostori šole Tomaž. Bilo je uspešno leto.

V šolskem letu 2000/2001 je bila podpisana EKO listina in prejeli smo številna priznanja za pretanjeno načrtovano notranjo in zunanjo ureditev šole, kar je lahko v ponos zaposlenim, učencem in kraju. V ospredje so bile postavljene naslednje prednostne naloge: individualno in skupinsko delo z učenci, raziskovalno-projektno delo, notranja prenova pouka in priprava na devetletno osnovno šolo in razvojni načrt vzgojnega koncepta šole v smeri humanizacije odnosov. Intenzivno pa so potekale priprave na praznovanje 100-letnice slovenske šole na Hardeku in v Ormožu. Svečanosti so bile kar štirikrat, in sicer: prvič 14. septembra 2001, ko je bilo razglašeno praznovanje in osvetljena šola s topniškim pozdravom, drugič 19. 10. 2001, ko se je predstavil zbornik »NAŠIH STO LET« in bila odprta razstava »Sto let slovenske šole na Hardeku« v sodelovanju z etnologinjo Nevenko Korpič v avli občine ter s sprejemom vseh nekdanjih in sedanjih zaposlenih na naši šoli pri županu občine; tretjič 30. 10. 2001 z rokometnim večerom v počastitev rokometni tradiciji šole in kraja skozi čas; četrtoč 16. 11. 2001, ko je bila sklepna proslava ob stoletnici slovenske šole na Hardeku in v Ormožu v športni dvorani šole. V programu so sodelovali učenci šole, učitelji šole, učitelji glasbene šole, plesna šola Pandora, pihalni orkester, povezovalca Peter Kirič in Vesna Danilovič, bivši učenci Marko Gašparič, Tea Ivanuša, Bojan Rajh, Nadica Krajčan in drugi. Koordinator pripravljalnega odbora je bil mag. Bojan Bugar, ravnatelj šole. V njem so delali: Janko Sever, Majda Podplatnik-Kurpes, Alenka Šalomon, Zdenka Kosi, Tomaž Bolcar, Milivoj Zemljčič, Nadica Granduč, Irena Kandrič, Darko Špacapan, Roman Bobnarič, Slavko Petek, Metka Lešničar in Danilo Ivanuša, ki se mu moramo posebej zahvaliti za vsestransko pomoč pri organizaciji in izvedbi prireditve. Odgovorna nosilka zaključne prireditve je bila Irena Kandrič z zunanjim sodelavcem Tomažem Bolcarjem. Osrednji govornik na svečanosti je bil župan Vili Trofenik.

Ravnatelj šole mag. Bojan Burgar je svoj govor končal z naslednjimi besedami: »Naj bo ljubezen do šole, domovine in jezika tudi v naslednjih 100 letih pot do sreče naše mladine. Veselimo se vsakega dneva in njegovih trenutkov, veselimo se vsakega toplega pogleda učencev in vseh, ki se srečujemo v času, ki nam je naklonjen v naslednjih sto letih.«

Osnovna šola Ormož pa je ob svojem častitljivem jubileju prejela zlato plaketo občine Ormož za 100-letnico svojega uspešnega vzgajanja in izobraževanja ter za bogat prispevek k vsesplošnemu razvoju mesta Ormož in okolice. Zlata plaketa je potrditev, da je in mora biti šola v kraju povezana na njegovo celotno življenje in delo. Zato se v tem zapisu dotikam tudi nekaterih dogodkov v kraju oz. občini, ki sovpadajo v celoti s pogledom na šolo in na neki čas. V tem času so na šoli poučevali naslednji učitelji:

Nada Novak, Zdenka Kosi, Lojzka Gašparič, Marjeta Šandor, Jože Filipič, Elizabeta Zadavec, Mira Polič, Ciril Rudolf, Jože Salaj, Tatjana Stajnko, Viktor Stajnko, Mateja Kovačič, Nada Granduč, Milivoj Zemljič, Sonja Muhič, Slavica Šajnovič, Marija Širec, Marjana Surič, Marija Cvetko, Miroslav Šarič, Majda Šveglar, Darinka Rakuša, Silva Horvat, Edi Erhartič, Brigita Brajkovič, Metka Lešničar, Majda Sever, Janko Sever, Milena Moravec, Alenka Šalamon, Tea Ivanuša, Jože Granduč, Boris Polak, Majda Kovačec, Marjana Ozmec, Vlado Hebar, Antonija Filipič, Silva Rakuša, Marija Salaj, Blanka Erhartič, Olga Veldin-Bednjanič, Breda Šandor, Mateja Meško, Danica Obilčnik, Irena Kandrič, Majda Podplatnik-Kurpes, Nataša Herga, Roman Bobnarič, Irena Blagovič, Matjaž Hanželič, Darko

Slika 3: Osnovna šola Ormož danes

Špacapan, Dana Prapotnik, Vera Zagoričnik – Novak, Andreja Šut. Ravnatelj je bil mag. Bojan Bugar, pomočnik ravnatelja pa Janko Sever.¹³

Število vpisanih otrok se je gibalo po šolskih letih od 428 do 729. Na število učencev so vplivale organizacijske spremembe znotraj šole in sprememba šolskega okoliša. V obdobju zadnjih deset let se je število učencev zmanjšalo za eno tretjino in se ustalilo.

12. Zaključek

Celoten zapis je v bistvu samo zaključek določenih obdobj. Zato poseben sklep o vsebini zapisa ni potreben. V teku sto let so bila na šoli izvedena gradbena dela z namenom posodobitve in pridobitve novih šolskih prostorov. Stara šolska zgradba je bila obnovljena v letih 1961 in 1988, prizidek je bil zgrajen 1989. leta, športna dvorana pa 1994. leta. Sredstva so bila zbrana z občinskim in krajevnim samoprispevkom, z republiškiimi vzajemnimi sredstvi, z denarjem občinskega proračuna ter sredstvi donatorjev, vloženi v opremo. Rečemo lahko, da je čas naši šoli naklonjen, naklonjen zato, ker smo ji naklonjeni mi, njeni starši, krajani, občani, ker ji je naklonjena državna, občinska in krajevna oblast. Sto let je slovenska šola v kraju vzgajala in učila mlade rodove ljubezni do svojega naroda in jim odstirala obzorja znanosti in kulture. Čas se nenehno spreminja, poslanstvo dobre in humane šole pa ostaja nespremenjeno v dobro vseh generacij.

Način življenja in dela se spreminja v oblikah in metodah dela, mladi so in bodo potrebovali učitelja, seveda učitelja, ki bo ob vseh potrebnih zmožnostih tudi bogata osebnost, ki bo izžarevala skupek vseh možnih inteligenc, potrebnih za njegovo strokovno in času primerno humano vzgojno ravnanje. Mladi so potrebovali, potrebujejo in bodo potrebovali zglede za svoj osebnostni razvoj – ne glede na čas, ki se piše in se bo pisal v prihodnje. Tudi naslednjih 100 let. Osnovna šola v kraju ostaja, ostaja pa tudi njen učitelj z nenadomestljivo vrednostjo, ki mu jo naj čas in družba dajeta v naslednjih sto letih.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika slovenske narodne šole Ormož-okolica, 1900-1914.
- Arhiv OŠ Ormož, Kronika štirirazredne ljudske šole Ormož-okolica, 1914-1930.
- Arhiv OŠ Ormož, Kronika šestrazredne osnovne šole v Ormožu-okolica, 1929-1940.
- Arhiv OŠ Ormož, Kronika državne osnovne šole na Hardeku, 1. 6. 1945-1956.
- Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika državne osnovne šole na Hardeku, 1945-1958
- Arhiv OŠ Ormož, Po zapisnikih konferenc učiteljskega zbora OŠ Ormož, 1958-1978.
- Arhiv OŠ Ormož, Kronika OŠ Ormož, 1978-1980.
- Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika osnovne šole Ormož 1980-2001.
- Naših sto let, Ob 100-letnici šole na Hardeku Ormož, 2001.

¹³ Arhiv OŠ Ormož, Šolska kronika osnovne šole Ormož 1980-2001.

Die slowenische Schule auf Hardek und in Ormož von 1901 bis 2001

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag liefert einen Überblick über die slowenische Schule auf Hardek seit dem Jahr 1901 und in Ormož seit dem Jahr 1919. Der gesamte Überblick ist im Grunde nur eine Übersicht über bestimmte Epochen. Im Laufe von 100 Jahren wurden an der Schule Bauarbeiten ausgeführt, mit der Absicht der Erneuerung von bestehenden und Gewinnung von neuen Räumen. Das alte Schulgebäude wurde in den Jahren 1961 und 1988 erneuert, der Anbau wurde im Jahre 1989 gebaut, die Sporthalle im Jahre 1994. Die Mittel wurden mit dem gemeindlichen und örtlichen Eigenbeitrag gesammelt, mit dem Geld des Gemeindehaushaltes und mit den Mitteln von Stiftern, die in die Ausrüstung investiert wurden. Wir können sagen, dass die Zeit unserer Schule zugeneigt ist, geneigt, deshalb, weil wir persönlich ihr zugeneigt sind, deren Eltern, Bürger, weil ihr die Staats-Gemeinde- und Ortsmacht zugeneigt sind. 100 Jahre hat die slowenische Schule im Ort junge Generationen die Liebe zur eigenen Nationalität anezogen und ihnen die Horizonte der Wissenschaft und Kultur geöffnet. Die Zeiten ändern sich andauernd, das Ziel einer guten und humanen Schule bleibt zum Nutzen aller Generationen unverändert erhalten. Die Lebens- und Arbeitsart ändert sich in den Arbeitsformen und Methoden, die Jugend brauchte und wird den Lehrer brauchen, der neben allen notwendigen Fähigkeiten auch eine reiche Persönlichkeit sein wird, welche die Gesamtheit aller möglichen Intelligenzen ausstrahlen wird, notwendig für dessen fachliche und zeitgemäße human-erzieherische Tätigkeit. Die Jugend brauchte, braucht und wird Vorbilder für ihre eigene Persönlichkeitsentwicklung brauchen – ungeachtet der Zeit, die geschrieben ist und geschrieben sein wird. Auch in den folgenden 100 Jahren. Die Grundschule im Ort bleibt bestehen, es bleibt aber auch ihr Lehrer mit dem unersetzbaren Wert bestehen, den ihm die Zeit und die Gesellschaft in den folgenden 100 Jahren zuschreiben sollen.

Kresnik, Zdenka, prof. zgodovine in sociologije
Pokrajinski muzej Ptuj, Organizacijska enota Ormož
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 373(497.4 Ormož)“1981/2003”
69.059:336.216(497.4 Ormož)

Gradnja in obnova šolskih objektov občine Ormož v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 444–473

Avtorica v članku obravnava več kot 20 let trajajoče obdobje organiziranega vlaganja v gradnjo in obnovo šolskih prostorov v občini Ormož. Le-to se je začelo leta 1981 in končalo leta 2003. Natančneje nam predstavi novogradnjo in obnovo šolskih objektov v občini, njihovo površino in finančne stroške ter vire financiranja.

KLJUČNE BESEDE: investicije, šolski prostor, občina Ormož, 1981–2003, 1. občinski samoprispevek, 2. občinski samoprispevek, gradnja, adaptacija, prizidek, osnovne šole, telodavnice, Gimnazija Ormož, Velika Nedelja, Ormož, Ivanjkovci, Sveti Tomaž, Podgorci, Miklavž, Središče ob Dravi

Kresnik, Zdenka, Professor of History and Sociology
Ptuj Regional Museum, Organisational Unit Ormož
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 373(497.4 Ormož)“1981/2003”
69.059:336.216(497.4 Ormož)

Construction and renovation of school buildings in the Ormož municipality from the second half of the 20th to the beginning of the 21st centuries

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 444–473

In her article, the author discusses a period of more than 20 years of organised investment in the construction and renewal of the school buildings in Ormož municipality, which started in 1981 and finished in 2003. She presents new constructions, renewed school buildings, their area, financial costs and investment sources in detail.

KEY WORDS: investments, school space, Ormož municipality, 1981–2003, 1st municipal self-imposed contribution, 2nd municipal self-imposed contribution, construction, adaptation, extension, primary school, gyms, Ormož Gymnasium, Velika Nedelja, Ormož, Ivanjkovci, Sveti Tomaž, Podgorci, Miklavž, Središče ob Dravi.

Gradnja in obnova šolskih objektov občine Ormož v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja

Uvod

Učenje je eden temeljnih procesov našega življenja. Vrtec in šola sta največkrat prvi družbeni organizaciji, v kateri vstopa posameznik. Šola je ustanova, ki pripravlja posameznika na njegovo nadaljnje življenje in delovanje v širši skupnosti. Je most med družino in družbo. Če želimo, da bi se učenci in učitelji v šoli dobro počutili ter imeli na voljo potrebna učila in pripomočke, moramo poskrbeti za primerne šolske prostore in ustrezne delovne razmere v njih.

V drugi polovici 20. stoletja so bile razmere na osnovnošolskem področju ormoške občine neprimerne in neustrezne. Zato so se v 70. letih 20. stoletja začele priprave na njihovo izboljšanje. Izobraževalna skupnost Ormož je zaradi lažje usklajenosti želja po novih šolskih prostorih naročila pri Ekonomskem centru Maribor izdelavo posebne študije o programu razvoja osnovnih šol v občini, katere sestavni del je bil tudi program investicijskih vlaganj v šolski prostor. Izdelava te strokovne podlage je predstavljala pomembno osnovo, vendar je bilo treba najprej zagotoviti finančna sredstva za uresničitev začrtanih programov in določiti vrstni red gradnje šol v občini.

Namen sledečega prispevka je zato predstaviti več kot 20-letno časovno zaporedje investicij v šolski prostor občine Ormož. Glede na vire financiranja gradnje šolskih objektov lahko to obdobje razdelimo na tri sklope, in sicer: prvi sklop – poglavitni vir financiranja je bil zagotovljen iz sredstev 1. občinskega samoprispevka, drugi sklop – večino porabljenih finančnih sredstev je predstavljala 2. občinski samoprispevek in tretji sklop – investicije v šolski prostor so bile omogočene s sredstvi občinskega proračuna in države.

Prvi sklop investicij v šolske objekte

V letu 1980 so se začele odločilne priprave na uvedbo 1. občinskega samoprispevka, s katerim so se začela intenzivna vlaganja v šolski prostor.

Program občinskega samoprispevka za gradnjo osnovnošolskih prostorov, telovadnic in drugih večnamenskih prostorov je bil sprejet na referendumu, ki je potekal 22. marca 1981. Na njegovi podlagi je skupščina občine Ormož 31. marca 1981 sprejela Odlok o uvedbi občinskega samoprispevka za gradnjo osnovnošolskih prostorov, telovadnic in drugih večnamenskih prostorov. Ta odlok je bil objavljen 2. aprila 1981 v Uradnem vestniku občin Ormož in Ptuj, št. 7.¹

¹ Arhiv Občine Ormož: Poročilo Občinske izobraževalne skupnosti Ormož, v: Poročilo o realizaciji programa 1. občinskega samoprispevka za obdobje 1981–1982, februar 1983.

Program prvega občinskega samoprispjevka je bil zastavljen izredno optimistično in pozneje se je pokazalo, da v celoti ni mogel biti realiziran. Obsegal je A in B program.

A program je predvideval:

1. Prizidek k obstoječi zgradbi Osnovne šole Velika Nedelja (učilnice, telovadnica in ostali prostori) v velikosti 1.160 m² ter adaptacijo obstoječe zgradbe Osnovne šole Velika Nedelja v velikosti 1.137,5 m² (adaptacija zgradbe je bila načrtovana iz sredstev združene amortizacije).

2. Gradnjo prostorov Osnovne šole Ivanjkovič – I. faza (učilnice, telovadnica in ostali prostori, razen učilnic in prostorov za nižjo stopnjo) v velikosti 1.800 m².

3. Adaptacijo osnovne šole na Hardeku v velikosti 1.152 m² in prizidek z učilnicami za višjo stopnjo s telovadnico in ostalimi prostori v velikosti 3.050 m².

B program je predvideval:

1. Telovadnico v Središču ob Dravi v velikosti 455 m².

2. Telovadnico v Miklavžu pri Ormožu v velikosti 455 m².

3. Večnamenski prostor na Kogu.

4. Večnamenski prostor v Podgorcih.

5. Razširitev šolskih prostorov pri Osnovni šoli Tomaž pri Ormožu.²

Program občinskega samoprispjevka je bil ovrednoten v cenah iz leta 1979. Za oceno potrebnih sredstev še niso bili izdelani nujno potrebni idejni projekti (razen za šolo na Hardeku). Zaradi tega so bile ocene o višini potrebnih sredstev za večino objektov izdelane na podlagi grobih ocen velikosti posameznih objektov. Do priprav na realizacijo programa 1. občinskega samoprispjevka so cene gradbenih storitev zelo narasle, finančne vrednosti pa so se povečale.

Razen programa samoprispjevka, v katerem je bila gradnja osnovne šole pri Veliki Nedelji uvrščena na prvo mesto, je bil v letu 1981 sprejet tudi samoupravni sporazum o temeljih plana Izobraževalne skupnosti Slovenije za srednjeročno obdobje 1981–1985. Z njim je bilo predvideno sofinanciranje petih osnovnih šol v petih manj razvitih občinah (med njimi tudi Osnovne šole Velika Nedelja).³

Prizidek in adaptacija Osnovne šole Velika Nedelja

Dvonadstropna šolska zgradba iz leta 1895 v drugi polovici 20. stoletja ni več zagotavljala ustreznih prostorskih možnosti za pouk otrok in mladine iz Velike Nedelje in njene okolice. Zato so se pojavile težnje po njeni prenovi in dograditvi.

Tako je bila opredeljena Osnovna šola Velika Nedelja v programu 1. občinskega samoprispjevka kot prvi objekt A programa. Tehnična dokumentacija je bila za šolo (razen za telovadnico) prevzeta 29. decembra 1982. Ker ni bilo mogoče več graditi s pomočjo kreditov ali računati na dodatne finančne vire, zbrana sredstva samoprispjevka pa niso zadostovala, takrat še ni bilo mogoče začeti z gradnjo. Po sprejetju sklepa skupščine Izobraževalne skupnosti Slovenije

² Ibidem.

³ Koraki in lepše dni, Ob otvoritvi nove šole pri Veliki Nedelji, Velika Nedelja, 29. november 1984, str. 5.

z dne 12. maja 1983⁴ o sofinanciranju gradnje velikonedeljske šole in dinamike dotoka sredstev vzajemnosti pa so se pokazale realne možnosti za začetek gradnje.

Skupščina Občinske izobraževalne skupnosti Ormož (dalje: OIS Ormož) je na svoji seji, ki je potekala 23. junija 1983, sprejela sklep o razpisu natečaja za izbiro izvajalca za gradnjo prizidka in adaptacijo obstoječe zgradbe pri Osnovni šoli Velika Nedelja. K sodelovanju je bilo povabljenih pet gradbenih organizacij, in sicer: "IGP Ograd Ormož", "IGP Ljutomer", "SGP Drava Ptuj", "GRADIS GE Maribor" in "IMOS Inženiring Ljubljana".⁵

Na isti seji je bil imenovan tudi gradbeni odbor za gradnjo Osnovne šole Velika Nedelja v naslednji sestavi:

- Vili Trofenik (predsednik)
- Avgust Hergula (član)
- Mirko Novak (član)
- Milan Ritonja (član)
- Boris Skok (član).⁶

Za strokovno pomoč pri preverjanju ponudb in izbiri najugodnejšega ponudnika je bila sklenjena pogodba z "IBT Trbovlje". Ponudbe so v predpisanem roku dostavile naslednje gradbene organizacije: "GRADIS GE Maribor", "IMOS Inženiring Ljubljana" in "SGP Drava Ptuj". Po oceni različnih ponudb in posvetu s predstavniki "IBT Trbovlje" je predlagal gradbeni odbor za gradnjo Osnovne šole Velika Nedelja skupščini OIS Ormož, naj kot najugodnejšega ponudnika izbere "SGP Konstruktor Maribor", v imenu katerega je na natečaju nastopil "IMOS Inženiring Ljubljana". Razen tega je gradbeni odbor predlagal skupščini OIS Ormož gradnjo prizidka in adaptacijo obstoječe šolske zgradbe v treh etapah, in sicer:

- I. etapa: gradbena in obrtniška dela na prizidku,
- II. etapa: inštalacije,
- III. etapa: adaptacija obstoječe zgradbe in ureditev okolja ter nabava opreme.⁷

Skupščina OIS Ormož je o predlogih gradbenega odbora razpravljala in jih sprejela na seji, ki je potekala 29. septembra 1983. Istočasno je bil sprejet tudi investicijski program za gradnjo prizidka in adaptacijo obstoječe zgradbe ter sklep o podpisu pogodbe za oddajo del "SGP Konstruktor Maribor".

Na podlagi sklepov skupščine OIS Ormož so bile podpisane ustrezne pogodbe z izvajalcem del "SGP Konstruktor Maribor" in pridobljeno gradbeno dovoljenje za pripravljala dela. Treba pa je bilo spremeniti investicijski program. Potrebno je bilo namreč združiti I. in II. etapo ter vključiti v investicijski program tudi predvideno gradnjo telovadnice, ki prvotno zaradi pomanjkanja sredstev ni bila vključena. Spremenjen investicijski program je bil dan v obravnavo in ga je skupščina OIS Ormož sprejela na svoji seji, ki je potekala 9. decembra 1983.

Sklep skupščine OIS Ormož je obsegal:

⁴ Ibidem, str. 6.

⁵ Arhiv Občine Ormož: Obseg in vrednost realiziranega programa, v: Poročilo o izvajanju 1. občinskega samoprispevka v letu 1983, februar 1984.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

1. Adaptacijo obstoječe šolske zgradbe v velikosti 1.137,15 m².
2. Gradnjo prizidka v velikosti 1.360,30 m².
3. Skupen obseg zazidalnih neto površin prizidka in adaptacije obstoječe šolske zgradbe v velikosti 2.497,45 m².
4. Gradnjo telovadnice v velikosti 1.205,30 m².⁸

Pripravljalna dela na gradbišču pri Osnovni šoli Velika Nedelja so se začela že v mesecu novembru 1983. Dejanska gradnja pa se je začela, ko so bila 28. decembra 1983 zagotovljena sredstva za prizidek. Dela so potekala nepretrgoma, tudi v neugodnih vremenskih razmerah, in so se nadaljevala vse do zaključka.

V skladu z investicijskim programom je bil začetek del pri adaptaciji obstoječe šolske zgradbe predviden za 1. junij 1984. Vendar so se nekatera dela začela že pred predvidenim rokom v mesecu maju. Pri sami adaptaciji pa so se pokazale nekatere težave, ki so zahtevale dodatna dela in sredstva. Tako je bilo med izvajanjem del ugotovljeno, da je treba v celoti sanirati inštalacije v sanitarijah stare zgradbe. Potrebno je bilo zamenjati tudi vrata, vključno s podboji, sanirati temelje stare zgradbe ob stiku z novo in opraviti nekaj manjših dodatnih del na zahtevo inšpekcijskih služb.

Pri izvajanju investicijskih del je tako prišlo do prekoračitve pogodbenega roka zlasti pri adaptaciji stare zgradbe. Vzrok prekoračitve so predstavljala nepredvidena in dodatna dela, delno pa tudi neodgovornost podizvajalcev (zlasti inštalaterjev). Po sklenjeni pogodbi bi morala biti dela končana do 21. avgusta 1984, dejansko pa je bil objekt usposobljen za svoj namen po drugem tehničnem pregledu 27. septembra 1984. Ob tehničnem pregledu so bile ugotovljene nekatere pomanjkljivosti, zato je pristojni organ izdal uporabno dovoljenje pod določenimi pogoji. Večina pomanjkljivosti, ugotovljenih pri tehničnem pregledu, je bila odpravljena v dogovorjenem roku. Kvalitetni prevzem objekta je bil opravljen 8. novembra 1984.⁹

Zgradba je bila s sklepom skupščine OIS Ormož z dne 24. decembra 1984 predana v uporabo Osnovni šoli Velika Nedelja.

Uradni začetek pouka v novih prostorih, ki pa še niso bili opremljeni z vsemi potrebnimi učili in opremo, je bil 1. oktober 1984. Preurejena šolska zgradba je obsegala deset funkcionalnih učilnic s kabineti, ki so bile razvrščene v treh etažah tako, da so bile v vsaki etaži učilnice sorodnih predmetnih področij. Podstrešje je bilo preurejeno v likovni atelje s fototemnico. V kletnih prostorih pa je bila učilnica za gospodinjstvo. V prizidku so našle prostor v treh etažah učilnice razredne stopnje, kuhinja s samopostrežno jedilnico, ki je obenem predstavljala tudi večnamenski prostor, zbornica in upravni prostori.¹⁰

Svečano odprtje novih šolskih prostorov je potekalo 29. novembra 1984. Program prireditve, ki so ga pripravili učenci, se je odvijal pred Osnovno šolo Velika Nedelja. Krajevna skupnost Velika Nedelja pa je v dvorani Zadružnega

⁸ Arhiv Občine Ormož: Sklep 10. seje skupščine Občinske izobraževalne skupnosti Ormož o sprejetju investicijskega programa za gradnjo prizidka in adaptacijo obstoječe zgradbe pri Osnovni šoli Velika Nedelja, v: Poročilo o izvajanju 1. občinskega samoprispevka v letu 1983, februar 1984.

⁹ Arhiv Občine Ormož: Obseg in vrednost realiziranega programa, v: Poročilo o realizaciji programa občinskega samoprispevka v letu 1984, februar 1985.

¹⁰ Osnovna šola Velika Nedelja: Kronika Osnovne šole Velika Nedelja, šolsko leto 1984/85.

Slika 1: Osnovna šola Velika Nedelja, katere prizidek in adaptacija sta bila končana leta 1984. Fotografija iz leta 2004. Hrani: Osnovna šola Velika Nedelja

doma pripravila krajši program s podelitvijo plaket KS Velika Nedelja. Plakete so podelili vsem krajevnim skupnostim v občini Ormož, ki so solidarnostno združevale sredstva za uresničitev tega prvega objekta 1. občinskega samopriskpevka. Plaketo KS Velika Nedelja je prejela tudi OIS Ormož za vodenje organizacije investicijskega programa.¹¹

Po uradnem odprtju so si velikonedeljsko šolo in delo v njej ogledali občani celotne ormoške občine – v ta namen so jih vozili s posebnimi avtobusi iz vseh krajevnih skupnosti občine Ormož. Medtem so pripravili učenci Osnovne šole Velika Nedelja prikaz dejavnosti v specializiranih učilnicah. Obiskovalci so si lahko v posameznih prostorih ogledali različne tematske razstave. Po proslavi je bila v jedilnici pripravljena tudi pogostitev. Ob priložnosti slovesnega odprtja prostorov nove šole je Krajevna skupnost Velika Nedelja izdala kozarec – na eni strani z motivom šole iz leta 1895, na drugi strani z motivom nove šolske zgradbe. Kolektiv šole je istočasno izdal tudi glasilo pod naslovom "Koraki v lepše dni", katerega so, skupaj s kozarcem, prejeli vsi gostje.¹²

Investicija gradnje prizidka in adaptacija obstoječe zgradbe na Osnovni šoli Velika Nedelja je bila realizirana v 10 mesecih. Šola je tako pridobila 1.360 m² novih površin in 1.137 m² obnovljenih površin.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

Skupni stroški prizidka in adaptacije stare šolske zgradbe pri Veliki Nedelji so znašali 82.794.144 din v tekočih cenah. Od teh je bilo 55.788.393 din sredstev občinskega samoprispevka, 8.764.751 din je bilo sredstev samoupravne interesne skupnosti (dalje: SIS) družbenih dejavnosti, 18.241.000 din pa je bilo sredstev, ki jih je prispevala država. Za prizidek in adaptacijo Osnovne šole Velika Nedelja je Občina Ormož tako prispevala 78% sredstev (od tega je bilo 10,6% sredstev proračuna in 67,4% sredstev samoprispevka), država pa 22% porabljenih finančnih sredstev.¹³

Gradnja telovadnice pri Veliki Nedelji

Z odprtjem novih šolskih prostorov pa delo še ni bilo končano. Na vrsti je bila namreč še gradnja telovadnice, ki je predstavljala tretjo etapo investicijskega programa gradnje šolskih prostorov pri Veliki Nedelji. Zaradi specifičnih pogojev lokacije telovadnice ni bilo mogoče zgraditi ob šoli, ampak ob že obstoječih športnih igriščih.

Za telovadnico je bila izdelana tehnična dokumentacija v letu 1984. Pridobljeno je bilo tudi elektrosoglasje. Gradnja telovadnice pa je bila resno ogrožena zaradi naraščanja gradbenih stroškov, ki jih ni bilo mogoče dohajati z razpoložljivimi viri. Vendar se je gradnja tega športnega objekta v drugi polovici leta 1985 le začela uresničevati.

Skupščina OIS Ormož je namreč na svoji 19. seji, ki je potekala 30. oktobra 1985, sprejela sklep o sprejetju investicijskega programa za gradnjo šolske telovadnice pri Veliki Nedelji. Investicijski program je obsegal 1.277,20 m² površin. Od teh je funkcionalna površina telovadnice zajemala 946 m², 70 m² je bilo predvidenih za sanitarije in garderobe, za komunikacije 96,85 m² in za skladišče ter ostalo 164,35 m².¹⁴

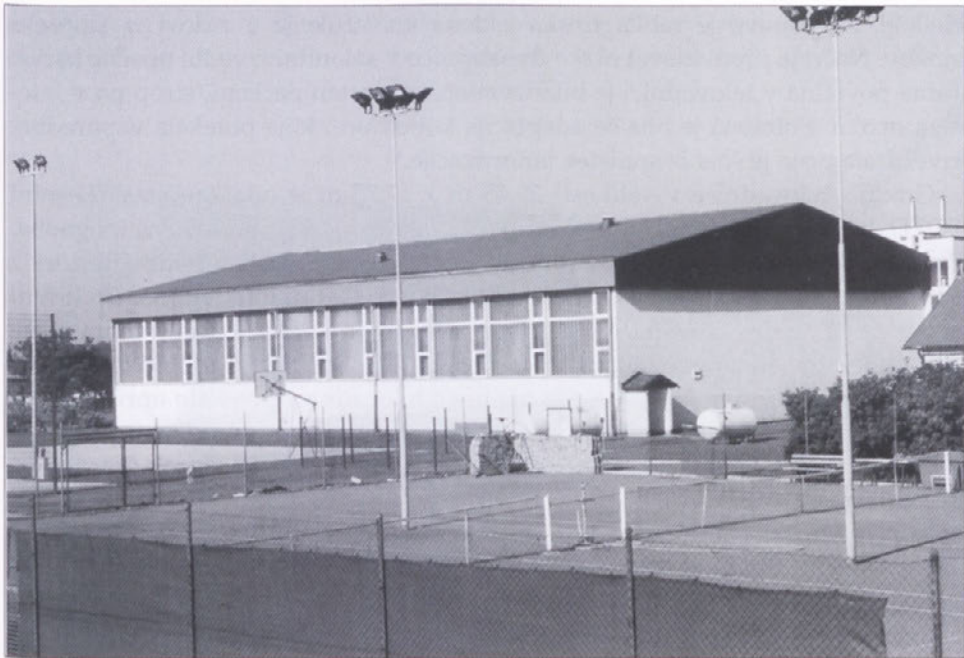
Za začetek gradnje je bil določen 15. december 1985. Dela pa naj bi bila končana do 31. avgusta 1986.

Gradbeni odbor se je, skupaj s samoupravnimi organi OIS Ormož, odločil za ponudbo "Lesnine TOZD IGT Ljubljana", ki je bila pripravljena prevzeti komplet inženiring za telovadnici pri Veliki Nedelji in v Središču ob Dravi. Navedeni izvajalec je v svoji ponudbi zagotavljal absolutne določene cene in omogočal najem premostitvenega kredita v višini manjkajočih sredstev za čas do izteka občinskega samoprispevka. Z omenjenim izvajalcem je bila tako sklenjena pogodba za gradnjo telovadnice pri Veliki Nedelji. V navedeni ceni so bili zajeti stroški kompletnega inženiringa, vključno z delnim preprojektiranjem objekta zaradi spremembe tehnologije, brez opreme in ostalih nepredvidenih stroškov. Projekt za telovadnico je bil izdelan na podlagi železobetonskega skeleta in ga je bilo treba preprojektirati na jekleni skelet z delno spremembo floris, vendar v okviru dogovorjene funkcionalne površine.¹⁵

¹³ Podatke posredovala Občina Ormož.

¹⁴ Arhiv Občine Ormož: Sklep o sprejetju investicijskega programa za gradnjo šolske telovadnice pri Veliki Nedelji, 30. oktober 1985

¹⁵ Arhiv Občine Ormož: Pregled realiziranega programa po objektih, v: Poročilo o izvajanju programa občinskega samoprispevka v letu 1985/86, maj 1986.

Slika 2: Telovadnica pri Veliki Nedelji, zgrajena leta 1986.

Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, september 2004. Hrani: PMP, OE Ormož

Gradnja telovadnice je bila končana konec leta 1986. Pouk v njej pa se je začel v drugi polovici šolskega leta 1986/87.

Končni stroški gradnje telovadnice pri Veliki Nedelji so znašali 107.346.924 din v tekočih cenah. Od teh je bilo 65.333.688 din sredstev občinskega samoprispevka, 18.059.236 din je bilo sredstev SIS družbenih dejavnosti, 5.467.000 din je bilo sredstev krajevnega samoprispevka, 18.487.000 din pa je prispevala država. Za gradnjo 1.277 m² nove telovadnice pri Veliki Nedelji je Občina Ormož tako prispevala 82,8% finančnih sredstev (od tega je bilo 16,8% sredstev proračuna in 66% sredstev samoprispevka), država pa 17,2% porabljenih finančnih sredstev.¹⁶

Gradnja telovadnice v Središču ob Dravi

Šolska zgradba v Središču ob Dravi je bila svojemu namenu predana novembra 1891 – takrat so jo imenovali šola "Pod čapljami". Omenjeno šolsko zgradbo so v šolskem letu 1966/67 dogradili – slavnostno odprtje je potekalo 11. aprila 1967. Delovne razmere so se izboljšale, manjkal pa je prostor za telesno vzgojo. Ta se je pričel graditi sredi 80. let 20. stoletja.

Telovadnica v Središču ob Dravi je bila opredeljena kot prvi objekt B programa 1. občinskega samoprispevka. Bila je enake izvedbe kot telovadnica pri Veliki

¹⁶ Podatke posredovala Občina Ormož.

Nedelji. Za osnovo je rabila tipska jeklena konstrukcija z zidovi iz siporeks blokov. Načrt je predvideval nizko dvokapnico v salonitni izvedbi opečne barve. Talna površina v telovadnici je bila izvedena v elasthan parketu, strop pa v lesenem opažu. Potrebna je bila še adaptacija kotlovnice, ki je potekala vzporedno, investirala pa jo je šola iz sredstev amortizacije.¹⁷

Gradnja telovadnice v velikosti 28,45 m x 17,75 m je bila zaupana "Lesnini TOZD IGT Ljubljana", s katero je bila 1. oktobra 1985 podpisana pogodba. Pogodba je bila podpisana po fiksnih cenah na ključ brez podražitev in z določenim rokom za dokončanje del, ki je potekel 31. avgusta 1986. Po krivdi izvajalca so se dela zavlekla, tako da je bila gradnja končana decembra 1986. Zaradi ugotovljenih pomanjkljivosti takrat še ni bilo mogoče pridobiti uporabnega dovoljenja. Zato je slovesno odprtje nove telovadnice potekalo aprila 1987 v sklopu prireditev krajevnega praznika. Svojemu namenu je bilo tako predanih 506,6 m² funkcionalnih površin in 135,20 m² spremljajočih prostorov (garderobe in sanitarije).¹⁸

Končni stroški gradnje telovadnice v Središču ob Dravi so znašali 77.243.576 din v tekočih cenah. Od teh je bilo 46.472.759 din sredstev občinskega samopriskpevka in 30.770.817 din sredstev SIS družbenih dejavnosti. Za gradnjo 642 m² površine je tako prispevala Občina Ormož vsa porabljena finančna sredstva, od katerih je bilo 39,8% sredstev proračuna in 60,2% sredstev samopriskpevka.¹⁹

Gradbeni odbor za gradnjo telovadnic pri Veliki Nedelji in v Središču ob Dravi so sestavljali isti člani, in sicer:

- Mirko Novak (predsednik)
- Avgust Hergula (član)
- Slavko Kačičnik (član)
- Milan Ritonja (član)
- Boris Skok (član)²⁰

Kot lahko vidimo iz do sedaj zapisanega, sta bila v celoti realizirana samo dva objekta iz programa 1. občinskega samopriskpevka, in sicer prva objekta iz A in B programa:

- zgrajen je bil prizidek in izvedena adaptacija stare šolske zgradbe pri Veliki Nedelji, zgrajena je bila tudi telovadnica pri Veliki Nedelji, ki prvotno ni bila vključena v investicijski program,

- zgrajena je bila telovadnica v Središču ob Dravi.

Z izgradnjo telovadnice v Središču ob Dravi pa se je sklenil tudi prvi sklop investicij v šolski prostor občine Ormož, ki se je pretežno financiral iz sredstev 1. občinskega samopriskpevka.

¹⁷ Arhiv Občine Ormož: Pregled realiziranega programa po objektih, v: Poročilo o izvajanju programa občinskega samopriskpevka v letu 1985/86, maj 1986.

¹⁸ Podatke hrani Osnovna šola Središče ob Dravi.

¹⁹ Podatke posredovala Občina Ormož.

²⁰ Arhiv Občine Ormož: Pregled realiziranega programa po objektih, v: Poročilo o izvajanju programa občinskega samopriskpevka v letu 1985/86, maj 1986.

Slika 3: Telovadnica v Središču ob Dravi, zgrajena konec leta 1986.
Foto: Štefan Hozijan ml., Foto atelje Ormož, september 2004. Hrani: PMP, OE Ormož

Drugi sklop investicij v šolske objekte

Ker so številni šolski objekti iz programa 1. občinskega samoprispevka ostali nerealizirani, so se v letu 1986 začele aktivnosti za uvedbo 2. občinskega samoprispevka. Le-ta je bil uveden za čas od 1. junija 1986 do 31. maja 1991 z odlokom o uvedbi samoprispevka za realizacijo programa izgradnje osnovnošolskih prostorov na območju občine Ormož, objavljenem v Uradnem vestniku občin Ormož in Ptuj, št. 16–150/86.²¹

Program objektov 2. občinskega samoprispevka je predvideval:

1. Izgradnjo prostorov za višjo stopnjo Osnovne šole Ivanjkovci v obsegu 950 m² (6 učilnic s pripadajočimi upravnimi prostori, kabineti, komunikacijami, sanitarijami, kotlovnico in shrambami).

2. Izgradnjo telovadnice pri Osnovni šoli Miklavž v površini 720 m².

3. Izgradnjo prizidka k Osnovni šoli Ormož v obsegu 2.359,53 m² (14 učilnic s pripadajočimi kabineti za potrebe pouka na višji stopnji, upravne prostore, kuhinjo, jedilnico oziroma večnamenski prostor za potrebe celotne šole, vključno z nižjo stopnjo, knjižnico s čitalnico in manjšim odrom, sanitarije in komunikacije) in adaptacijo obstoječe šolske zgradbe na Hardeku.²²

²¹ Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986–1990.

²² Arhiv Občine Ormož: Predlog programa za uvedbo 2. občinskega samoprispevka za vlaganje v osnovnošolski prostor po izvedeni javni razpravi.

Program 2. občinskega samoprispevka je predstavljal nadaljevanje programa 1. občinskega samoprispevka. Objekti so bili navedeni po abecednem vrstnem redu, objekta 1. in 3. točke sta predstavljala nadaljevanje A programa, objekt 2. točke pa nadaljevanje B programa 1. občinskega samoprispevka. Predlagani program pa tokrat ni ločeval med objekti A in B programa. Vrstni red gradnje osnovnošolskih prostorov namreč ni bil opredeljen. Predračunska vrednost načrtovanih objektov pa je bila izračunana na podlagi cen iz junija 1985.

Za zbiranje sredstev in izvajanje programa gradnje osnovnošolskega prostora je bil imenovan trinajstčlanski odbor. Odbor je med drugim sodeloval tudi v postopkih pridobivanja zemljišč, plačilu spremembe namembnosti zemljišč, lokacijskih in gradbenih dovoljenjih ter ostalih pripravljalnih delih. V začetni fazi je navezoval tudi stike s projektantskimi organizacijami in izvajalci gradbenih del. Vse omenjene naloge pa sta po imenovanju prevzela gradbena odbora, s katerima je odbor sodeloval.

Gradnja prizidka in adaptacija Osnovne šole Ormož

Šolska zgradba na Hardeku je bila zgrajena leta 1901. Sredi 80. let 20. stoletja pa "hardeška lepotica", kot jo radi imenujemo, ni več dajala ustreznih prostorskih možnosti za učence, željne znanja in novih izkušenj. Zato je bilo treba razmisliti o njeni dograditvi in posodobitvi.

Gradnja prizidka k osnovni šoli na Hardeku se je tako začela 20. januarja 1988. 1. junija istega leta se je začela še adaptacija obstoječe zgradbe. Obseg gradnje je zajemal 3.380,53 m² površin, od tega je bilo 2.363,53 m² novogradnje in 1.017,00 m² adaptacije.²³

Odbor, ki je nadzoroval gradnjo, so sestavljali:

- Franc Polič (predsednik)
- Bojan Burgar (član)
- Milan Lukaček (član)
- Majda Lukner (članica)
- Anton Luskovič (član)
- Miro Mele (član)
- Anton Prapotnik (član)
- Slavica Rajh (članica)
- Vinko Štefancič (član)
- Vili Trofenik (član)²⁴

Gradnja Osnovne šole Ormož je potekala v treh fazah, in sicer:

- I. faza: gradnja kuhinje, večnamenskega prostora z jedilnico, upravnih prostorov, učilnic, garderobe in didaktičnega kabineta,
- II. faza: adaptacija že obstoječe zgradbe,
- III. faza: gradnja 14 učilnic s spremljajočimi prostori.²⁵

²³ Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986–1990.

²⁴ Naših sto let: 1901–2001, Ob stoletnici šolstva na Hardeku in v Ormožu, Ormož, 2001, str. 42.

²⁵ Ibidem, str. 50.

Gradbena dela je izvajal "GK Međimurje Čakovec". Idejni projektant je bil prof. arhitekture Dušan Moškon, odgovorni projektant pa arhitekt Janko Klun iz "PGP Ljutomer".

Gradnja I. faze se je začela 20. januarja 1988 in je bila končana 20. septembra 1988. II. faza se je začela uresničevati 1. junija 1988 in je bila končana 1. septembra 1988. III. faza pa se je začela 15. septembra 1988 in zaključila 30. julija 1989. Konec del na omenjeni osnovni šoli je bil 15. avgusta 1989.²⁶ Objekt je bil kvalitetno in tehnično pregledan in 25. oktobra 1989 je bilo izdano uporabno dovoljenje.

Slovesnost ob odprtju šole je potekala 16. septembra 1989. Odprtja novih šolskih prostorov se je udeležilo okrog 1500 krajanov in gostov. Na slovesnosti so med drugimi spregovorili: Jože Smole, predsednik republiškega komiteja SZDL, Niko Žibrat, predsednik republiške izobraževalne skupnosti, Vida Topolovec, predsednica Skupščine Krajevne skupnosti Ormož, Milan Ritonja, predsednik Skupščine občine Ormož, in Bojan Burgar, ravnatelj Osnovne šole Ormož. Vsi prisotni so ob tej priložnosti dobili tudi priponke in posebno izdajo glasila.²⁷

Pokroviteljica Osnovne šole Ormož je postala Tovarna sladkorja Ormož. Listino sta podpisala ravnatelj šole Bojan Burgar in direktor Tovarne sladkorja Ormož Vinko Štefančič. Slednji je izročil velik ključ šole učencu petega razreda Andreju Rakušu.²⁸

Slika 4: Osnovna šola Ormož po končani adaptaciji in gradnji prizidka leta 1989. Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, september 1989. Hrani: Osnovna šola Ormož

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, str. 51 in 52.

²⁸ Vida Topolovec: Jože Smole na praznovanju v Ormožu, v: Tednik, 21. september 1989, str. 3.

Skupni stroški prizidka in adaptacije Osnovne šole Ormož so znašali 729.645 din v tekočih cenah. Od teh je bilo 443.632 din sredstev občinskega samopriskpevka, 12.891 din je bilo sredstev SIS družbenih dejavnosti, 6.000 din je bilo sredstev krajevnega samopriskpevka, 234.433 din sredstev, ki jih je prispevala država, in 32.689 din sredstev iz ostalih virov (Tovarna sladkorja Ormož, Slovin KK, Jeruzalem Ormož, Optyl, Mercator-Ograd, Tima-TOZD Klas, Tovarna Jože Kerenčič, Tovarna obutve Tržič-enota Ormož). Za adaptacijo v obsegu 1.017 m² in novogradnjo v obsegu 2.364 m² je prispevala Občina Ormož 67,8% sredstev in država 32,2% porabljenih finančnih sredstev.²⁹

Gradnja Osnovne šole Ivanjkovci

Leta 1883 je bila slovesno odprta nova šola na Svetinjah, katere šolsko poslopje je bilo dokončano naslednje leto. V njem je šolski pouk potekal do junija 1990. Takrat je bila namreč končana I. faza gradnje nove šole v Ivanjkovcih.

Gradnja Osnovne šole Ivanjkovci je potekala v treh gradbenih fazah, in sicer:

- I. faza: gradnja nove osemletne šole,
- II. faza: gradnj prizidka k že obstoječi zgradbi,
- III. faza: gradnja nove telovadnice.

Zaradi vrtoglavega naraščanja inflacije v letu 1989 je bil začetek gradnje šole ogrožen. Poleg sredstev 2. občinskega samopriskpevka je bilo treba poiskati še druge vire financiranja. Manjkajoči del sredstev so tako v veliki meri nadomestili iz sredstev bruto osebnega dohodka.

Izvajanje I. faze je potekalo v skladu z investicijskim programom, ki je za začetek gradnje določal 20. oktober 1989, rok za dokončanje del pa je potekel 17. avgusta 1990. Obseg gradnje je zajemal površino 1.037,35 m², od teh je bilo za osnovnošolski prostor predvideno 953,20 m² površine, za prostore vzgojno-varstvenega zavoda pa 84,15 m².³⁰

Gradbena dela je izvajal "GK Međimurje Čakovec". Odgovorni projektant pa je bil dipl. inženir Marko Markovič iz "PGP Ljutomer".

Ob začetku gradnje ivanjkovske osnovne šole je bila manjša slovesnost ob polaganju temeljnega kamna za novo šolo. Temeljni kamen je položil Janko Kumer, predsednik skupščine Krajevne skupnosti Ivanjkovci.³¹

Gradbeni odbor za izgradnjo Osnovne šole Ivanjkovci so sestavljali isti člani kot za gradnjo Osnovne šole Ormož.

Končni stroški gradnje Osnovne šole Ivanjkovci so znašali 6.992.680 din v tekočih cenah. Od teh je bilo 3.154.705 din sredstev občinskega samopriskpevka, 3.632.495 din je bilo sredstev SIS družbenih dejavnosti in 205.480 din sredstev iz ostalih virov (Tovarna sladkorja Ormož, DO Slovin-podjetje "Vinogradništvo"

²⁹ Podatke posredovala Občina Ormož.

³⁰ Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986-1990.

³¹ Osnovna šola Ivanjkovci: Kronika Osnovne šole Ivanjkovci od šolskega leta 1977/78 do 1993/94, str. 87-88.

Ormož). Za gradnjo 1.037 m² šolskih površin je prispevala Občina Ormož celotna sredstva.³²

1. septembra 1990 je potekalo slovesno odprtje nove osnovne šole v Ivanjkovcih. Vrvico je prerezala učenka 4. razreda Petra Bezjak. Šola se je imenovala Osnovna šola Ormož, enota Ivanjkovci. Šolski ravnatelj je bil Bojan Burgar, pedagoški vodja pa Slavica Rajh. V novi šoli sta bila tudi dva oddelka vrta.³³

Slika 5: Osnovna šola Ivanjkovci, zgrajena leta 1990.

Foto: Ema Žalar, Foto atelje Ormož, september 1990. Hrani: Osnovna šola Ivanjkovci

Šola v Ivanjkovcih je bila podružnica Osnovne šole Ormož, saj so novo šolo odprli s petimi razredi. Stroka je namreč zagovarjala postopno uveljavljanje osemletke (naj opomnimo, da je bila osemletka v Ivanjkovcih ukinjena leta 1962). Tako so obiskovali učenci Osnovne šole Ivanjkovci višje tri razrede v Osnovni šoli Ormož. Že takrat pa se je vedelo, da osemletka v Ivanjkovcih bo. In tako se je s šolskim letom 1991/92 šola združila z Osnovno šolo Miklavž pri Ormožu. Imenovala se je Osnovna šola Ivanjkovci–Miklavž pri Ormožu, osemletka Ivanjkovci. V šolskem letu 1993/94 pa je bilo v Ivanjkovcih ponovno uvedenih vseh osem razredov osnovne šole.³⁴

³² Podatke posredovala Občina Ormož.

³³ Osnovna šola Ivanjkovci: Kronika Osnovne šole Ivanjkovci od šolskega leta 1977/78 do 1993/94, str. 92–98.

³⁴ Ibidem.

Z uvedbo osemletke pa so se pričeli pojavljati prostorski problemi, saj je šola postala pretesna. Zato je bilo potrebno razmišljati o izvedbi II. faze gradnje ivanj-kovske šole, ki se je uresničila v prihodnjih letih.

Gradnja telovadnice pri Osnovni šoli Miklavž

Šolska zgradba pri Miklavžu je bila zgrajena 1892. leta. Jeseni 1969 sta bila končana prizidek in adaptacija stare šolske zgradbe. Na začetku 90. let 20. stoletja pa so tudi pri Miklavžu dobili novo telovadnico.

V začetku avgusta 1990 je bilo namreč odprto gradbišče pri Osnovni šoli Jožeta Kerenčiča Miklavž pri Ormožu. Nova telovadnica je bila opredeljena kot 3. objekt 2. občinskega samoprispevka. Gradnja telovadnice se je začela 1. septembra 1990. Projekt je pripravilo podjetje "Lesnina-IGT Ljubljana". Gradnjo je prevzel "PGP Ljutomer", s katerim je bila 19. julija 1990 sklenjena gradbena pogodba št. 71/K-2. Nadzor nad gradnjo je izvajal Zavod za ekonomiko in urbanizem Murska Sobota, s katerim je bila sklenjena 19. julija 1990 pogodba št. 55/90.³⁵

Gradbena, gradbenoobrtniška in inštalacijska dela ter zunanji vodovod naj bi bila končana do 15. januarja 1991. Ob gradnji telovadnice pa so se pojavila še dodatna dela, in sicer: postavitve toplovoda za Vzgojno-varstveno enoto Miklavž pri Ormožu in nadzidava garderobno-sanitarnega dela pri telovadnici.

Med gradnjo telovadnice so med krajšo slovesnostjo zabetonirali v pregrado steklenico s sporočilom za zanamce. Pri tem so sodelovali: Branko Sklepič (delavec izvajalca del – "PGP Ljutomer"), Bojan Cunk (učitelj telesne vzgoje na osnovni šoli) in Saša Balažic (učenec 8. razreda in predsednik šolskega športnega društva).³⁶

Odprtje nove telovadnice je potekalo 22. junija 1991 v okviru praznovanja 35. krajevnega praznika. Slavnostni govornik na prireditvi je bil predsednik Skupščine občine Ormož dr. Jože Bešvir. Trak ob odprtju sta prerezala učenca 8. razreda – Andreja Koščak in Sašo Štampar.³⁷

Zgrajeno je bilo 502 m² telovadnih površin, 130 m² galerije in 150 m² spremlja-jočih prostorov.³⁸

Skupni stroški gradnje telovadnice pri Miklavžu so znašali 7.486.607 din po tekočih cenah. Od teh je bilo 6.613.594 din sredstev občinskega samoprispevka in 873.013 din sredstev SIS družbenih dejavnosti. Za gradnjo telovadnice je Občina Ormož prispevala vsa finančna sredstva, od katerih je bilo 11,7% sredstev proračuna in 88,3% sredstev samoprispevka.³⁹

Z izgradnjo nove telovadnice v Miklavžu pri Ormožu je bil stoodstotno izpolnjen program 2. občinskega samoprispevka, ki je bil namenjen izključno za gradnjo šolskih objektov. S tem pa je bil končan tudi drugi sklop investicij v šolske objekte občine Ormož.

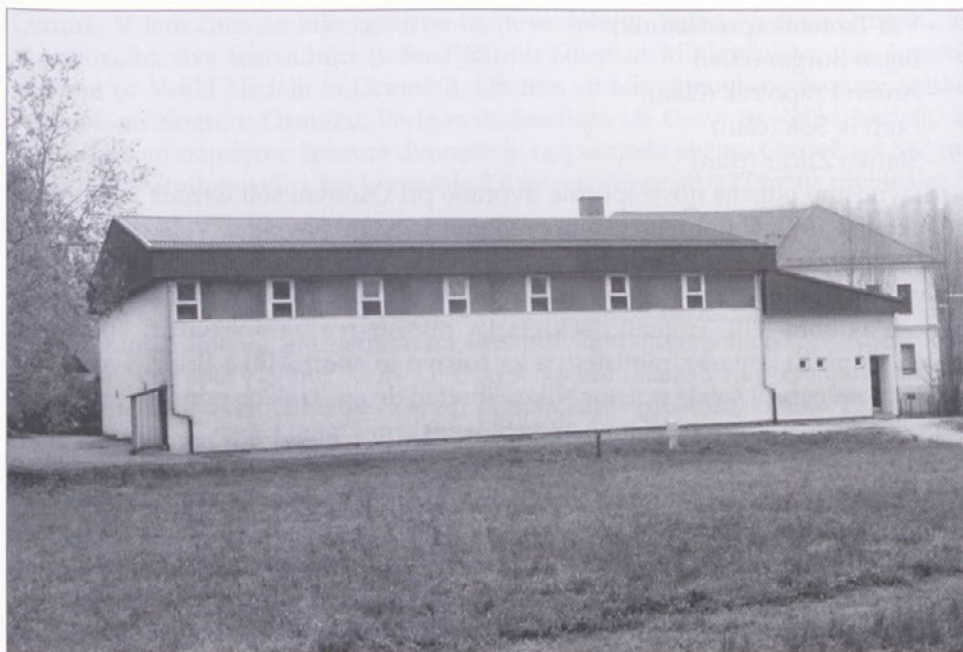
³⁵ Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986–1990.

³⁶ Osnovna šola Miklavž pri Ormožu: Kronika Osnovne šole Jožeta Kerenčiča Miklavž pri Ormožu od 1. septembra 1984 dalje, str. 74.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Vida Topolovec: 35. krajevni praznik in odprtje nove telovadnice, v: Tednik, 27. junij 1991, str. 6.

³⁹ Podatke posredovala Občina Ormož.

Slika 6: Telovadnica v Miklavžu pri Ormožu, zgrajena leta 1991.
Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, september 2004. Hrani: PMP, OE Ormož

Tretji sklop investicij v šolske objekte

V letu 1991 ni uspel referendum za uvedbo 3. občinskega samoprispevka predvsem zaradi spremenjenih političnih, gospodarskih in socialnih razmer. Tako je odpadel do takrat najpomembnejši vir financiranja v šolski prostor, ki ga je bilo treba nekako nadomestiti. Šele ko so bili odpravljeni najnujnejši komunalni problemi in zagotovljena finančna sredstva z izdajo občinskih obveznic, je bilo ponovno možno razmišljati o načrtnih vlaganjih v šolske objekte. S skupnimi finančnimi sredstvi sta tako občina in država omogočili nadaljnje investicije.

Gradnja telovadnice pri Osnovni šoli Ormož

Kot smo že zapisali, je 16. septembra 1989 potekalo slavnostno odprtje novozgrajenih in adaptiranih prostorov pri osnovni šoli na Hardeku. S tem pa dela še niso bila končana. Treba je bilo namreč zgraditi še telovadnico.

Športno dvorano so začeli graditi 16. avgusta 1993. Investitor gradnje je bil Izvršni svet skupščine občine Ormož. Sredstva za gradnjo pa so bila zagotovljena iz občinskega proračuna, krajevnega samoprispevka in združene amortizacije šole. Imenovan je bil tudi gradbeni odbor za gradnjo športne dvorane, ki so ga sestavljali naslednji člani:

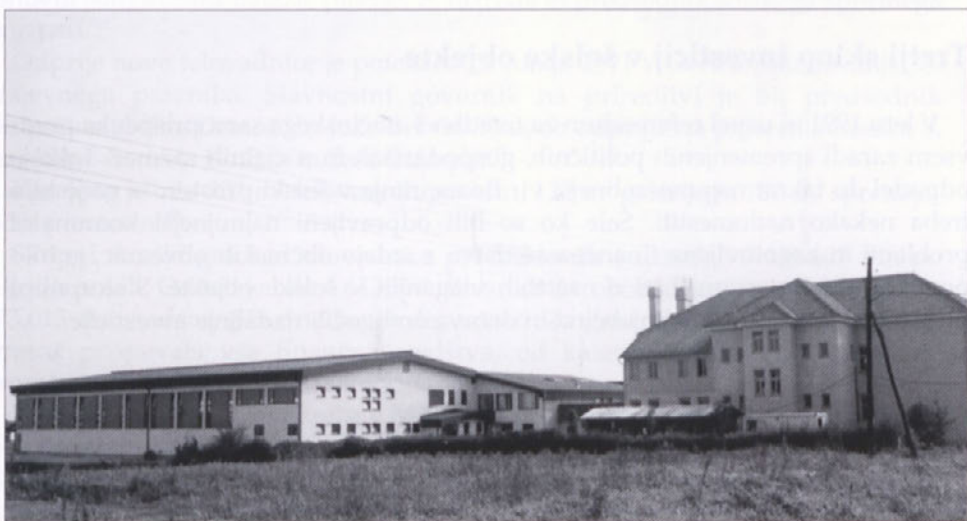

- Vili Trofenik (predsednik)
- Bojan Burgar (član)
- Anton Prapotnik (član)
- Ludvik Sok (član)
- Stanko Žličar (član)⁴⁰

Slavnostno odprtje nove športne dvorane pri Osnovni šoli Ormož je potekalo 16. oktobra 1994. V uporabo je bilo predanih 1.753 m² površine. Velikost telovadnice je znašala 55 m x 29 m. Med gosti so bili na odprtju prisotni: župan dr. Jože Bešvir, predsednik Izvršnega sveta skupščine občine Ormož in predsednik gradbenega odbora Vili Trofenik, sekretarka ministrstva za šolstvo in šport Tea Valenčič, podsekretarka ministrstva za šolstvo in šport Milka Brulc, svetovalec vlade za naložbe v šolski prostor Niko Žibret in drugi. Trak ob odprtju je prerezal starosta razvoja športne dejavnosti na Slovenskem Drago Ulaga.⁴¹

Stroški gradnje športne dvorane na Hardeku so znašali 129.123.874 SIT v tekočih cenah. Od teh je bilo 93.311.498 SIT sredstev občinskega proračuna, 10.000.000 SIT je bilo sredstev krajevnega samopriskevka in 25.812.376 SIT sredstev, ki jih je prispevala država. Za gradnjo ormoške telovadnice je Občina Ormož prispevala 80% sredstev (od tega je bilo 72,3% sredstev proračuna in 7,7% sredstev samopriskevka), država pa je prispevala 20% porabljenih finančnih sredstev.⁴²

Z odprtjem športne dvorane v Ormožu je bilo sklenjeno dobro desetletje trajajoče obdobje skrbi za izboljšanje izobraževalnih in športnih prostorov v občini

Slika 7: Telovadnica v Ormožu, zgrajena leta 1994.

Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, oktober 1994. Hrani: Osnovna šola Ormož

⁴⁰ Podatke posredoval mag. Bojan Burgar, ravnatelj Osnovne šole Ormož.

⁴¹ Naših sto let: 1901–2001, Ob stoletnici šolstva na Hardeku in v Ormožu, Ormož, 2001, str. 53.

⁴² Podatke posredovala Občina Ormož.

Ormož. V tem času so bile zgrajene tri nove šole (v Veliki Nedelji, Ormožu in Ivanjkovcih), dve telovadnici (v Središču ob Dravi in Miklavžu) ter dve športni dvorani (v Veliki Nedelji in Ormožu). Ob tem so bile obnovljene še stare šolske zgradbe na Kogu, v Ormožu, Podgorcih, Središču ob Dravi in Veliki Nedelji. Z dokončanjem omenjene športne dvorane je razpolagala občina Ormož s 4.887 m² pokritih športnih površin, kar je znašalo 2,6 m² na učenca ali 0,27 m² na prebivalca.⁴³

Gradnja prizidka k Osnovni šoli Ivanjkovci

Kot smo že omenili, je 1. septembra 1990 potekalo slavnostno odprtje prostorov nove osnovne šole v Ivanjkovcih. Le-ti so se kmalu izkazali za premajhne, zato je pouk potekal v dveh izmenah. Zaradi pomanjkanja prostora so tako 19. oktobra 1995 na Osnovni šoli Ivanjkovci začeli graditi prizidek – II. fazo izgradnje ivanjkovske šole.

Prizidek je gradilo podjetje "Ecoenergetika" s številnimi podizvajalci, in sicer: Zidarstvo Kralj, Invest, Elektro Ivanuša, Geainženiring, Pleskarstvo Žunko in Gašparič, Keramičarstvo Kovačič, Montaža kovinske opreme Žvegla, MCK, Avtoprevozništvu Zemljak, Gradbena mehanizacija Vesenjaki in drugi.⁴⁴

Šola je pridobila 456 m² novozgrajene površine – tukaj so prostor našle 4 učilnice z dvema kabinetoma za nižjo stopnjo, sanitarije in garderoba. Vzporedno z gradnjo novih šolskih prostorov in delno preureditvijo dotedanje šolske zgradbe so bili zgrajeni tudi prostori za novi vrtec v obsegu 205 m². Prostori nekdanjega vrta so bili adaptirani – vanje pa so preselili računalniško učilnico, knjižnico in manjšo kuhinjo za gospodinjski pouk. Povečali so tudi jedilnico. Investicija je obsegala 660 m² novih in 129 m² preurejenih površin.⁴⁵

Slika 8: Prizidek k Osnovni šoli Ivanjkovci, zgrajen leta 1996.

Foto: Ema Žalar, Foto atelje Ormož, avgust 1996. Hrani: Osnovna šola Ivanjkovci

⁴³ Vida Topolovec: Sklenjeno desetletje gradnje šolskih objektov, v: Tednik, 20. oktober 1994, str. 14.

⁴⁴ Viki Klemenčič: V lepih prostorih bo za vse prijetneje, v: Tednik, 5. september 1996, str. 1.

⁴⁵ Podatke posredovala Občina Ormož.

Slovesno odprtje prizidka je potekalo 31. avgusta 1996. Udeležilo se ga je veliko krajanov in gostov, med drugimi tudi državna sekretarka Ministrstva za šolstvo in šport Tea Valenčič. V kulturnem programu so sodelovali otroci vrtca in učenci osnovne šole ter Pihalni orkester Glasbene šole Ormož z mažoretkami. Trak ob odprtju je prerezala pisateljica Erna Meško iz Lahoncev, ki je ob tej priložnosti napisala tudi pesem. Šolski prizidek pa je blagoslovil svetinjski župnik Janez Gerger.

Stroški gradnje in adaptacije šolskih prostorov in vrtca so znašali 92.937.772 SIT v tekočih cenah. V celoti so bili pokriti iz sredstev občinskega proračuna.⁴⁶

Ob tej priložnosti je treba poudariti, da so poleg največje naložbe v osnovnošolski prostor – gradnje II. faze osnovne šole Ivanjkovci – med poletnimi počitnicami v letu 1996 potekala tudi temeljna vzdrževalna dela na ostalih osnovnih šolah v občini Ormož. Tako so na Osnovni šoli Središče ob Dravi v enem izmed nadstropij obnovili parkete. Na osnovni šoli pri Miklavžu so potekala obnovitvena dela jedilnice in šolske kuhinje. V osnovni šoli v Ormožu je bilo treba zamenjati streho nad jedilnico in kuhinjo, dodaten strošek pa je predstavljal oplesk stropov v enem izmed traktov šolske zgradbe. Na Osnovni šoli Stanka Vraza so bila opravljena manjša preurejanja učilnic za potrebe glasbene šole. Na obstoječi zgradbi osnovne šole v Ivanjkovcih so bili potrebni novi opleski v učilnicah in upravnem traktu. Na Osnovni šoli Velika Nedelja pa so na starem delu šolske zgradbe obnovili strešno kritino.⁴⁷

Gradnja telovadnice pri Osnovni šoli Ivanjkovci

Po končani gradnji novih šolskih prostorov so Osnovni šoli Ivanjkovci manjkali samo še primerni prostori na športno vzgojo učencev. Gradnja telovadnice

Slika 9: Osnovna šola Ivanjkovci s telovadnico, zgrajeno leta 1998.
Hrani: Osnovna šola Ivanjkovci

⁴⁶ Ibidem..

⁴⁷ Vida Topolovec: Država ni prispevala niti tolarja, v: Tednik, 29. avgust 1996, str. 14.

se je tako začela 13. avgusta 1997. Dela je izvajalo gradbeno podjetje "Holermus" iz Ormoža.

Slovesno odprtje nove telovadnice je potekalo 24. aprila 1998. Udeležil se ga je tudi minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber, ki je telovadnico predal svojemu namenu. Prisotni sta bili tudi svetovalka za športno vzgojo Breda Lorenci in sekretarka Ministrstva za znanost in tehnologijo Vera Trstenjak. V kulturnem programu so sodelovali učenci Osnovne šole Ivanjkovci, Pihalni orkester Glasbene šole Ormož z mažoretkami in harmonikarski orkester iz Ormoža.⁴⁸

Celotni stroški gradnje telovadnice, ki je obsegala 766 m² neto talne površine (skupaj s tribuno in ostalimi pripadajočimi prostori), so znašali 95.682.000 SIT v tekočih cenah. Denar pa je tokrat v celoti zagotovila država, in sicer Ministrstvo za šolstvo in šport.⁴⁹

Z odprtjem telovadnice pri Ivanjkovski osnovni šoli je bila končana III. faza gradnje omenjene šole. Učenci so tako dobili prepotraben prostor za športno vzgojo, ki jim je omogočal, da se izkažejo tudi na športnem področju. Krajanje Ivanjkovcev pa so z njeno izgradnjo pridobili dodaten kanček samozavesti, saj so se morali za svojo osnovno šolo v preteklih letih pošteno potruditi.

Gradnja telovadnice pri Osnovni šoli Tomaž pri Ormožu

Osnovna šola Tomaž pri Ormožu je bila zgrajena leta 1972. Prva med ormoškimi osnovnimi šolami je že imela telovadnico, ki pa je postopoma postala premajhna in neustrezna za naraščajoče potrebe sodobne športne vzgoje. Zato je bilo treba razmisliti o gradnji nove, sodobno opremljene telovadnice, tej pa naj bi sledila še rekonstrukcija obstoječe osnovne šole.

Temeljni kamen nove telovadnice pri Svetem Tomažu je bil položen 18. januarja 1999. Gradnja je bila končana v dobrih desetih mesecih, saj je 18. decembra 1999 potekalo slavnostno odprtje nove telovadnice. Le-ta je predstavljala I. fazo dograditve in rekonstrukcije osnovnošolskih prostorov in prostorov vrta pri Svetem Tomažu.

V kulturnem programu so sodelovali učenci Osnovne šole Tomaž pri Ormožu in Pihalni orkester Glasbene šole Ormož pod vodstvom Slavka Petka. Zbrane goste je poleg ravnateljše šole Vlada Kovačiča in predsednika sveta krajevne skupnosti Mirka Cvetka pozdravila tudi državna sekretarka Ministrstva za šolstvo in šport Alenka Teštanovska. Slednja je poudarila, da je omenjena telovadnica že 115. po vrsti, ki jo je v zadnjih petih letih zgradila država skupaj z lokalnimi skupnostmi. Telovadnico je uradno predal svojemu namenu ormoški župan Vili Trofenik. Blagoslovil pa jo je tomaževski župnik Stanko Matjašec.⁵⁰

Vrednost nove telovadnice je znašala 105.504.489 SIT v tekočih cenah. Od teh je bilo 70.739.489 SIT sredstev občinskega proračuna in 34.765.000 SIT sredstev, ki jih je prispevala država. Za gradnjo telovadnice, ki je (skupaj s spremljajočimi

⁴⁸ Osnovna šola Ivanjkovci: Kronika Osnovne šole Ivanjkovci od šolskega leta 1993/94 dalje.

⁴⁹ Podatke posredovala Občina Ormož.

⁵⁰ Majda Fridl: Ju-huhu, telovadnica je tu, v: Tednik, 23. december 1999, str. 16.

Slika 10: Telovadnica pri Svetem Tomažu, zgrajena leta 1999.

Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, december 1999. Hrani: Osnovna šola Tomaž pri Ormožu

prostori) obsegala 736 m² površine, je prispevala Občina Ormož 67%, država pa 33% porabljenih finančnih sredstev.⁵¹

V naslednji fazi je bilo treba rekonstruirati še obstoječo šolsko zgradbo pri Svetem Tomažu. Načrti so predvidevali preureditev sedanje telovadnice v knjižnico, učilnico za računalniški pouk in jedilnico z ustreznimi dodatnimi prostori. Celotno železobetonsko šolsko zgradbo je bilo treba preurediti in zagotoviti ustrezne prostore za vrtec. Dela naj bi bila dokončana do začetka naslednjega šolskega leta, s tem da bi bilo treba večino del opraviti v počitnicah.⁵²

Adaptacija Osnovne šole Tomaž pri Ormožu

Kot smo že omenili, sta II. fazo gradnje in obnove Osnovne šole Tomaž pri Ormožu predstavljali rekonstrukcija stare šolske zgradbe in ureditev primernih prostorov za vrtec. Omenjeno je bilo potrebno zaradi neprimernosti šolske zgradbe za uvajanje potreb devetletnega šolanja.

Želje krajanov Svetega Tomaža so se uresničile 20. oktobra 2000, ko je potekalo slavnostno odprtje prostorov vrta in šole. Odprtja se je udeležila tudi državna sekretarka Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Angelca Likovič.

⁵¹ Podatke posredovala Občina Ormož.

⁵² Majda Fridl: Ju-huhu, telovadnica je tu, v: *Tednik*, 23. december 1999, str. 16.

Slika 11: Osnovna šola Tomaž pri Ormožu, rekonstruirana leta 2000.

Foto: Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož, september 2004. Hrani: PMP, OE Ormož

Rekonstrukcija Osnovne šole Tomaž pri Ormožu je obsegala 1.800 m² adaptiranih (od teh je bilo 320 m² namenjenih za potrebe vrtca) in 266 m² novozgrajenih površin. Normativne neto zazidalne površine so obsegale 1.000 m² prostorov za pouk, 703 m² ostalih prostorov in 458 m² komunikacij.⁵³ Dela je izvajalo gradbeno podjetje "Holermus" iz Ormoža.

Skupen obseg finančnih sredstev je obsegal 317.651.466 SIT v tekočih cenah. Od teh je bilo 159.359.466 SIT sredstev občinskega proračuna in 158.292.000 SIT sredstev, ki jih je prispevala država. Od omenjenih skupnih sredstev je tako prispevala Občina Ormož 50,2%, država pa 49,8% sredstev.⁵⁴

Gradnja Gimnazije Ormož

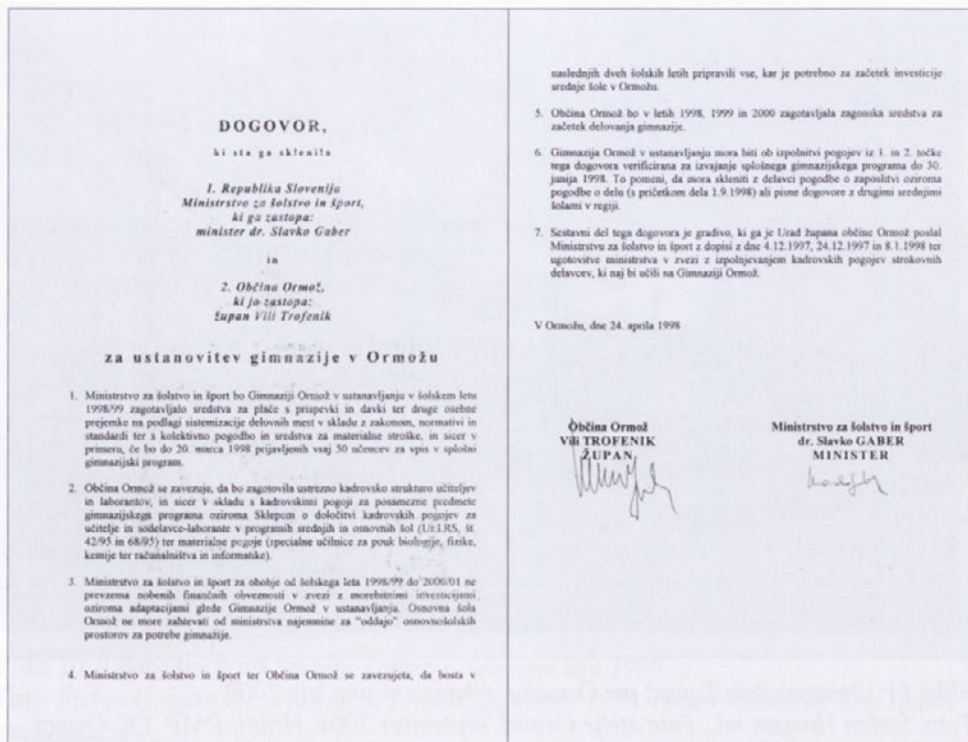
Sredi 90. let 20. stoletja je med Ormožani začela zoreti zamisel o uvedbi gimnazije v mestu ob Dravi. Dogovor o ustanovitvi Gimnazije Ormož⁵⁵ sta 24. aprila 1998 podpisala Republika Slovenija – Ministrstvo za šolstvo in šport, ki ga je zastopal minister dr. Slavko Gaber, in Občina Ormož, ki jo je zastopal župan Vili Trofenik.

⁵³ Arhiv Občine Ormož: OŠ Tomaž pri Ormožu – II. faza (adaptacija obstoječe stavbe), junij 1999.

⁵⁴ Podatke posredovala Občina Ormož.

⁵⁵ Hrani: Urad župana Občine Ormož.

Slika 12: Dogovor o ustanovitvi Gimnazije Ormož.
Hrani: Urad župana Občine Ormož

S podpisom se je Občina Ormož zavezala, da bo:

- zagotovila ustrezno kadrovsko strukturo učiteljev in laborantov v skladu s kadrovskimi potrebami za posamezne predmete gimnazijskega programa,
- zagotovila materialne pogoje (specialne učilnice za pouk biologije, fizike, kemije, računalništva in informatike),
- zagotavljala v letih 1998, 1999 in 2000 zagonska sredstva za začetek delovanja gimnazije.

Ministrstvo za šolstvo in šport pa se je zavezalo, da bo ormoški gimnaziji v ustanavljanju zagotovilo (v primeru, da bo 20. marca 1998 za vpis v splošni gimnazijski program prijavljenih vsaj 50 učencev):

- sredstva za plače s prispevki in davki ter druge osebne prejemke na podlagi sistemizacije delovnih mest v skladu z zakonom, normativi in s standardi ter s kolektivno pogodbo,
- sredstva za materialne stroške.

Ministrstvo za šolstvo in šport ni prevzelo nobenih finančnih obveznosti v zvezi z morebitnimi investicijami glede Gimnazije Ormož v ustanavljanju. Sta se pa tako Ministrstvo kot Občina Ormož zavezala, da bosta v naslednjih dveh letih pripravila vse potrebno za začetek investicije srednje šole v Ormožu.

Pogodbo o ustanovitvi javnega vzgojno-izobraževalnega zavoda Gimnazija Ormož je sprejela Vlada Republike Slovenije 9. julija 1998. Za vršilko dolžnosti ravnatelja je bila imenovana Marjana Surič, profesorica nemškega jezika.⁵⁶

1. septembra 1998 se je začel pouk v ormoški gimnaziji za 64 dijakov, ki so bili razvrščeni v dva oddelka po 32 dijakov, in sicer 1. a in 1. b. Večina dijakov je prihajala iz občine Ormož (58), nekaj jih je bilo tudi iz občine Gorišnica (5) in Markovci (1). Na gimnaziji je bilo zaposlenih 12 ustrezno izobraženih profesorjev, ki so svoje znanje posredovali dijakom v pritličju starega dela osnovne šole na Hardeku. Tam je namreč ormoška gimnazija našla svoj začasni učni prostor v dveh učilnicah.

Seveda je Gimnazija Ormož samo začasno gostovala v prostorih ormoške osnovne šole na Hardeku. Vse od njene ustanovitve dalje so se namreč pripravljali idejni projekti njene izgradnje. Potekale so tudi intenzivne priprave, usklajevanja, urejanja projektnih, organizacijskih in finančnih izhodišč za gradnjo nove stavbe. Marca 2000 je bil na podlagi javnega razpisa za opravljanje storitev svetovalnega inženiringa pri izvedbi novogradnje Gimnazije Ormož izbran "Proplus d.o.o." iz Maribora. Za izdelavo projektne dokumentacije pa je bil izbran "Inženiring IBT d. d." iz Ljubljane.⁵⁷

20. oktobra 2000 je bil položen temeljni kamen za gradnjo novih gimnazijskih prostorov. Svečanosti se je udeležil tudi državni sekretar za investicije v šolstvu in predstavnik Ministrstva za šolstvo, znanost in šport Matevž Vrčko.⁵⁸

Gradnja Gimnazije Ormož je potekala v dveh fazah, in sicer:

- I. faza: gradnja šolskega dela, ki je zajemal 2.100 m² neto površine ali 63,9% celotne površine (ta del gradnje je zajemal gradnjo 6 splošnih učilnic, računalniške učilnice, 2 specialnih učilnic, laboratorija, knjižnice, likovne učilnice v stolpu, 8 kabinetov, delilne kuhinje z jedilnico, zbornice in ostalih upravnih prostorov ter kotlovnice),

- II. faza: gradnja prizidka z bazenom in telovadnico v skupni neto površini 1.189 m² (od tega je zajemal bazen v velikosti 16,67 m x 6,67 m s spremljajočimi prostori 570 m² površine, telovadnica v velikosti 17,9 m x 21,7 m s spremljajočimi prostori pa 619 m²).⁵⁹

Gradnja šolskega dela gimnazijske stavbe je trajala dobro leto. Tehnični pregled novih šolskih prostorov Gimnazije Ormož je potekal 13. septembra 2001. Novi prostori so bili prevzeti v uporabo 12. novembra 2001. Pouk dijakov, razporejenih v 8 oddelkov, se je pričel takoj po prevzetju učnih prostorov in kabinetov. Športna vzgoja se je še naprej izvajala v športni dvorani osnovne šole, od koder so dijaki dobivali tudi malico in kosila. Šolska oprema ob prevzemu stavbe še ni bila popolna, vendar so jo postopoma pridobili.⁶⁰

Uporabno dovoljenje za I. fazo izgradnje je bilo izdano 22. novembra 2001. Ostala je še II. faza gradnje (bazen in telovadnica), za katero je rok dokončanja

⁵⁶ Gimnazija Ormož: Šolska kronika Gimnazije Ormož od 31. avgusta 1998.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Aktualno v letu 2000, Tednik, 28. december 2000, str. 9.

⁵⁹ Arhiv Občine Ormož: Končno poročilo o gradnji objekta Gimnazija Ormož, februar 2003.

⁶⁰ Gimnazija Ormož: Šolska kronika Gimnazije Ormož od 31. avgusta 1998.

*Slika 13: Stavba Gimnazije Ormož, dokončno zgrajena leta 2002.
Fotografija iz leta 2004. Hrani: Gimnazija Ormož*

potekel 29. marca 2002. Kljub določenim problemom, ki so se pojavili, je tehnični pregled objekta potekal 9. maja 2002. Svečano odprtje je bilo 14. junija 2002. Uporabno dovoljenje za II. fazo objekta je bilo izdano 9. oktobra 2002, primopredaja in končni obračun pa 25. oktobra 2002, ko je bila telovadnica dokončno predana Gimnaziji Ormož, bazen pa Občini Ormož.⁶¹

Skupaj je bilo tako zgrajene 3.289 m² površine. Od teh je obsegala gradnja gimnazije s telovadnico 2.719 m², stroški njene gradnje pa so znašali 575.266.098 SIT v tekočih cenah in jih je v celoti pokrila država (Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport). Gradnja bazena pri gimnaziji je obsegala 570 m², stroški gradnje so znašali 183.562.843 SIT v tekočih cenah. Gradnjo bazena je v celoti financirala Občina Ormož.⁶²

Gimnazija Ormož je uspešno zaživela v novih prostorih še pred opravljanjem mature prve generacije vpisanih dijakov. Nova zgradba je dajala dijakom in kolektivu dodatno motivacijo za delo. Mesto in občina Ormož pa sta dobila prvo srednjo šolo, v kateri so znanje pridobivali domači dijaki, ki se bodo po opravljenem študiju na fakultetah morda z veseljem vračali v domači kraj – seveda, če bodo tukaj dobili zeleno zaposlitev.

⁶¹ Arhiv Občine Ormož: Končno poročilo o gradnji objekta Gimnazija Ormož, februar 2003.

⁶² Podatke posredovala Občina Ormož.

Prizidek in adaptacija Osnovne šole Podgorci

Prvi zametki izobraževanja v Podgorcih segajo v leto 1810. Leta 1819 so zgradili prvo šolo v prostorih starega farovža, sedanje šolsko poslopje pa je bilo zgrajeno leta 1912. Za njegovo postavitev je imel največ zaslug dolgoletni predsednik šolskega odbora, Janez Horvat. Leta 1962 je postala šola v Podgorcih na podlagi reorganizacije šol v občini najprej podružnična šola Osnovne šole Ormož, leta 1963 pa podružnica Osnovne šole Velika Nedelja. Ta status je ohranila do danes. Leta 1984 je postala šola v Podgorcih štirirazrednica, kar je še danes. Imenuje se Osnovna šola Velika Nedelja, podružnica Podgorci. Ravnatelj je Boris Skok, pedagoški vodja pa Marija Kolenko Trop.⁶³

V omenjeni šoli delovni pogoji že dolgo niso bili ustrezni. Zato se je leta 2002 tudi tukaj začela obnova šole in gradnja dolgo pričakovane telovadnice, na katero so v Podgorcih čakali 20 let.

Gradnja prizidka k že obstoječi šolski zgradbi v Podgorcih in obnova šolske zgradbe je predstavljala končni korak v več kot 20-letni organizirani gradnji in obnovi šolskih prostorov v občini Ormož.

Temeljni kamen za gradnjo telovadnice je bil postavljen 23. septembra 2002, dela pa so bila končana do 1. septembra 2003. V septembru in oktobru 2003 se je nato začela še adaptacija obstoječe šolske zgradbe. Med adaptacijo je pouk

Slika 14: Osnovna šola Velika Nedelja, podružnica Podgorci, katere prizidek in adaptacija sta bila končana leta 2003.

Hrani: Osnovna šola Velika Nedelja

⁶³ Podatke posredovala Marija Kolenko Trop, pedagoški vodja Osnovne šole Velika Nedelja, podružnica Podgorci.

potekal v novozgrajeni telovadnici, v kateri so uredili začasne šolske prostore. 20. oktobra 2003 so bila dela zaključena in učenci so se preselili v adaptirano šolsko zgradbo zadnji teden v oktobru 2003.

Odprtje prizidka in obnovljene šolske zgradbe v Podgorcih je potekalo v petek, 19. decembra 2003. Na slovesnosti je bil prisoten tudi državni sekretar za investicije, Herman Tomažič. Trak ob odprtju šolskih prostorov pa je prerezal najmlajši učenec šole v Podgorcih, Benjamin.⁶⁴

Gradnja prizidka k osnovni šoli v Podgorcih je obsegala skupno 894 m² površin za telovadnico s spremljajočimi prostori, jedilnico in razdelilno kuhinjo. Stroški izgradnje prizidka so znašali 187.620.795 SIT v tekočih cenah. Od teh je Občina Ormož zagotovila 102.900.795 SIT oziroma 54,8%, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport pa 84.720.000 SIT oziroma 45,2%.⁶⁵

Adaptacija obstoječe šolske zgradbe v skupni površini 494 m² je stala 113.318.859 SIT. Od te vrednosti je Občina Ormož zagotovila 75.318.859 SIT oziroma 66,5%, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport pa 38.000.000 SIT oziroma 33,5%.⁶⁶

Z adaptacijo in gradnjo prizidka v Podgorcih je tako dobila še zadnja šola v občini Ormož ustrezne možnosti za učni proces in športno vzgojo svojih otrok in mladine. Učenci in učitelji pa so tako dobili dodatne možnosti za pridobivanje in posredovanje informacij.

Sklepne misli

V več kot 20-letnih organiziranih vlaganj v obnovo in izgradnjo šolskih prostorov je bilo v občini Ormož zgrajenih 15.826 m² površin in 4.577 m² obnovljenih šolskih površin. V tem času so bile tako zgrajene nove šolske zgradbe pri Veliki Nedelji, v Ormožu in Ivanjkovcih, zgrajeni sta bili športni dvorani pri Veliki Nedelji in v Ormožu ter telovadnice v Središču ob Dravi, Miklavžu pri Ormožu, Ivanjkovcih, pri Svetem Tomažu in v Podgorcih. Zgrajena sta bila še gimnazija s telovadnico in pokriti zimski bazen v Ormožu. Ob tem so bile obnovljene še šolske zgradbe pri Veliki Nedelji, v Ormožu, pri Svetem Tomažu in v Podgorcih. Skupno je bilo investiranih v šolske prostore 4.342.036.426 SIT po trenutnih cenah.⁶⁷

Osnovnošolske prostorske razmere so tako postale v naši občini ustrezne in primerno kvalitetne. Dobili smo tudi prvo srednješolsko ustanovo v občini in z njo motivirane generacije dijakov, ki bodo pridobljeno znanje na ormoški gimnaziji prenašali na študijska leta in na svoje življenjske izkušnje.

⁶⁴ Viki Klemenčič Ivanuša: Šola renovirana, telovadnica nova, v: *Tednik*, 23. december 2003, str. 7.

⁶⁵ Podatke posredovala Občina Ormož.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

VIRI

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o realizaciji programa 1. občinskega samoprispevka za obdobje 1981–1982, februar 1983.

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izvajanju 1. občinskega samoprispevka v letu 1983, februar 1984.

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o realizaciji programa občinskega samoprispevka v letu 1984, februar 1985.

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izvajanju programa občinskega samoprispevka v letu 1985/86, maj 1986.

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986–1990.

Arhiv Občine Ormož: Predlog programa za uvedbo 2. občinskega samoprispevka za vlaganje v osnovnošolski prostor po izvedeni javni razpravi.

Arhiv Občine Ormož: Poročilo o izgradnji osnovnošolskih prostorov v obdobju 1986–1990.

Arhiv Občina Ormož: OŠ Tomaž pri Ormožu – II. faza (adaptacija obstoječe stavbe), junij 1999.

Arhiv Občine Ormož: Obvestilo za javnost, 19. december 2003.

Arhiv Občine Ormož: Končno poročilo o gradnji objekta Gimnazija Ormož, februar 2003.

Občina Ormož: Finančni podatki.

Tednik, 21. september 1989, 27. junij 1991, 20. oktober 1994, 5. september 1996,

29. avgust 1996, 23. december 1999, 28. december 2000, 23. december 2003

Kronika Osnovne šole Velika Nedelja, šolsko leto 1984/85.

Kronika Osnovne šole Ivanjkovci od šolskega leta 1977/78 do 1993/94 in od šolskega leta 1993/94 dalje

Kronika Osnovne šole Jožeta Kerenciča Miklavž pri Ormožu od 1. septembra 1984 dalje.

Kronika Osnovne šole Tomaž pri Ormožu.

Šolska kronika Gimnazije Ormož od 31. avgusta 1998.

Kronika Osnovne šole Velika Nedelja, podružnica Podgorci.

LITERATURA

Koraki v lepše dni, Ob otvoritvi nove šole v Veliki Nedelji, Velika Nedelja, 29. november 1984.

Naših sto let: 1901–2001, Ob stoletnici šolstva na Hardeku in v Ormožu, Ormož, 2001.

Stoji učilna zidana, 120 let šole Svetinje–Ivanjkovci, Ivanjkovci, 2003.

Bau und Erneuerung von Schulobjekten der Gemeinde von Ormož in der 2. Hälfte des 20. und am Anfang des 21. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

In der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts herrschten im Schulgebäude der Gemeinde von Ormož ungeeignete Verhältnisse. Deswegen begann man Ende der 70-er Jahre mit den Vorbereitungen für deren Verbesserung, die im Jahre 1981 zur Einführung des 1. gemeindlichen Volksselbstbeitrages führten, mit dem intensive Investitionen in den Schulplatz der Gemeinde von Ormož begannen. Das Programm des gemeindlichen Volksselbstbeitrages für den Bau von Grundschulräumen, Sporthallen und anderer Mehrzweckräume wurde bei einem Referendum verabschiedet, das am 22. März 1981 stattfand. Auf dessen Grundlage hat die Gemeindeversammlung von Ormož den Beschluss über die Einführung des gemeindlichen Volksselbstbeitrages für den Bau von Grundschulräumen, Sporthallen und anderen Mehrzweckräumen verabschiedet. Trotz eines äußerst optimistisch ausgerichteten Programmes des 1. gemeindlichen Volksselbstbeitrages wurden lediglich folgende Objekte realisiert: es wurde der Zubau gebaut und die Adaptierung des alten Schulgebäudes bei Velika Nedelja ausgeführt (die Eröffnung fand am 29. November 1984 statt), es wurde auch die Sporthalle bei Velika Nedelja erbaut, die anfangs im Investitionsprogramm nicht vorgesehen war (der Bau wurde Ende des Jahres 1986 beendet) und es wurde die Turnhalle in Središče ob Dravi erbaut (eröffnet wurde sie im April 1987). Da zahlreiche Schulobjekte aus dem Programm des 1. gemeindlichen Volksselbstbeitrages unrealisiert blieben, begannen im Jahre 1986 Aktivitäten für die Einführung des 2. gemeindlichen Volksselbstbeitrages. Dieser wurde für die Zeit vom 1. Juni 1986 bis 31. Mai 1991 eingeführt, mit dem Beschluß über die Einführung des Volksselbstbeitrages für die Errichtung von Grundschulgebäuden auf dem Gebiet der Gemeinde von Ormož. Das Programm des 2. gemeindlichen Volksselbstbeitrages wurde vollständig realisiert. Bei der Grundschule Ormož auf Hardek wurde nämlich der Anbau erbaut und das alte Schulgebäude adaptiert (die Eröffnung fand am 16. September 1989 statt), es wurde die 1. Phase der neuen Schule in Ivanjkovci gebaut (die Eröffnung fand am 1. September 1990 statt) und es wurde die Turnhalle bei der Grundschule in Miklavž gebaut (sie wurde am 22. Juni 1991 eröffnet). Da im Jahre 1991 das Referendum für die Einführung des 3. gemeindlichen Volksselbstbeitrages nicht positiv verlief, vor allem wegen veränderter politischer, wirtschaftlicher und sozialer Verhältnisse, blieb die bis dato bedeutendste Finanzierungsquelle des Schulsektors aus und sie musste irgendwie ergänzt werden. Aber auch dies verlief positiv, da die Investitionen für den Schulsektor weiterliefen. So fand am 16. Oktober 1994 die feierliche Eröffnung der neuen Sporthalle bei der Grundschule Ormož statt, am 31. August 1996 wurde der Anbau bei der Grundschule Ivanjkovci eingeweiht. Am 24. April 1998 folgte

die Eröffnung der Turnhalle. Damit wurde die 3. Ausbauphase der Grundschule Ivanjkovci beendet. Am 18. Dezember fand die Eröffnung der Turnhalle bei der Grundschule Tomaž pri Ormožu statt, der im nächsten Jahr, am 20. Oktober 2000, die Eröffnung der neuen Kindergartenräume und des adaptierten Schulgebäudes folgte. Wir müssen betonen, dass man im erwähnten Zeitraum neben den Investitionen auf dem Grundschulgebiet auch in Richtung der Gründung der ersten Mittelschule in Ormož gewirkt hat. Diese Bemühungen realisierten sich am 24. April 1998, als die Republik Slowenien – Ministerium für Schulwesen und Sport – und die Gemeinde von Ormož die Vereinbarung über die Gründung des Gymnasiums von Ormož unterzeichneten. Jenes begann mit dem Unterricht am 1. September 1998 im Erdgeschoss des alten Teils der Grundschule Ormož auf Hardek. Am 12. November 2001 wurden die neuerbauten Schulräume des Gymnasiums von Ormož zur Benutzung freigegeben, denen im Jahre 2002 noch der Bau des Anbaus mit Schwimmbecken und Sporthalle folgte. Den Schlussschritt in der mehr als 20-jährigen Geschichte des organisierten Baues von Schulräumen in der Gemeinde von Ormož war die Errichtung des Anbaues und die Adaptierung des bestehenden Schulgebäudes in Podgorci. Die feierliche Eröffnung fand am 19. Dezember 2003 statt. In der 20-jährigen Zeit von Investitionen auf dem Schulsektor wurden in der Gemeinde von Ormož 15.826 m² Flächen gebaut und 4.577 m² erneuert. In dieser Zeit wurden so neue Schulgebäude bei Velika Nedelja, in Ormož in Ivanjkovci gebaut, es wurden auch Sporthallen bei Velika Nedelja und in Ormož und Turnhallen in Središču ob Dravi, Miklavž pri Ormožu, Ivanjkovci, bei Sveti Tomaž und in Podgorci errichtet. Weiters wurden noch das Gymnasium und das Hallenbad in Ormož gebaut. Daneben wurden auch Schulgebäude bei Velika Nedelja, in Ormož, bei Sveti Tomaž und in Podgorci erbaut.

Bešvir, dr. sci. Jože, dr. vet. med. v pokoju
SI-2270 Ormož, Kneza Koclja 5

UDK 619(497.4 Ormož):636
34:619(497.4)
614.3

Razvoj veterinarske službe v Ormožu

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 474–491

Članek opisuje razvoj veterinarske službe v občini Ormož. Službo povezujejo tudi z razvojem veterinarskega šolstva in splošnih gospodarskih pogojev, ki so vplivali na živinorejo in s tem tudi na veterinarsko službo. Prikazuje tudi družbenopolitične razmere, ki so vplivale na službe.

KLJUČNE BESEDE: veterinarska služba, zakonodaja, ureditev služb, gospodarske razmere, dolžnost službe, bolezni živali, nadzor živil

Bešvir, Jože, DSc, DVM, retired
SI-2270 Ormož, Kneza Koclja 5

UDK 619(497.4 Ormož):636
34:619(497.4)
614.3

The development of the veterinary service in Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 474–491

The article describes the development of the veterinary service in Ormož municipality. The veterinary service was also connected with the development of veterinary education and the general economic terms affecting stockbreeding and the formation of subsequent veterinary services. Following this, the article illustrates how socio-political relations had significant impact on these services.

KEY WORDS: veterinary service, legislation, service organisation, economic relations, service duty, animal diseases, food control.

Razvoj veterinarske službe v Ormožu

Uvod

Veterinarska služba se je tudi na območju današnje občine Ormož začela razvijati razmeroma pozno. Če vzamemo kot začetek službe nastavitve prvega uradnega veterinarja, se je to zgodilo šele leta 1835, ko je magistrat nastavil živinozdravnika Jožefa Donnerja kot okrajnega živinozdravnika za Ormož in Veliko Nedeljo.¹

Delal je do leta 1847. Pred tem so morali živinorejci v glavnem kar sami skrbeti za zdravje svojih živali. Pri tem so uporabljali razna domača zdravila – doma pripravljene čaje, mazila, razne pripomočke, predvsem molitev k raznim svetnikom, »odgovornim« za vse živali ali za posamezne vrste. Vzporedno z molitvami ali mogoče celo pogosteje so verovali v mnoge vraže in čarovnije in izvajali razne postopke za odvrčanje urokov ter drugih škodljivih coprnij, za katere so verjeli, da povzročajo bolezni pri živini. V začetku se obe veji medicine, kot ju razumemo danes, nista toliko razlikovali, ampak so zdravniki opravljali tudi del živinozdravniške službe, posebej kar zadeva zatiranje kužnih bolezni in nadzor prometa živali in živil, potem ko je bilo to sploh uzakonjeno.

Arhivsko gradivo o veterinarski službi iz tega časa je zelo skromno. Največ ga hrani Zgodovinski arhiv Ptuj, saj je Ormož spadal v širše območje ptujskega okrožja in so veterinarji iz Ptuja občasno opravljali najnujnejšo veterinarsko dejavnost tudi v Ormožu, ko ta ni imel lastnih veterinarjev. Nekaj gradiva se najde tudi v arhivu Republike Slovenije v Ljubljani in v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. Za poznavanje veterine v Ormožu pa sta pomembna tudi arhiv Veterinarske postaje Ormož in arhiv Kmetijsko gozdarskega zavoda Ptuj.

Živinoreja in veterina v občini Ormož do konca druge svetovne vojne

V glavnem so naši kmetje redili živino pred prvo svetovno vojno le za svoje potrebe, kar pa ni bilo ravno pretirano veliko (zelo skromna prehrana ljudi, revščina, nepoznavanje resničnih potreb organizma po posameznih hranilih in podobno). Potrošnja mesa, mleka in jajc na prebivalca je bila izredno skromna, trg za prodajo zunaj območja občine pa je bil zanemarljivo majhen. Gospodarske

¹ Zgodovinski arhiv Ptuj (dalje: ZAP), arhiv mesta Ormoža, sk. 29, Zdravstvene zadeve – živinozdravstvo.

razmere so bile zelo hude, kmečko prebivalstvo pa je v glavnem živelo v revščini. Na večjih kmetijah so sicer gojili precej konj, govedi in svinj, vendar so bile živali zelo slabo hranjene, saj so boljšo hrano porabili za konje, ki niso bili le delovne živali, ampak tudi simbol statusa gospodarja. Manjši lastniki so za delo uporabljali vole, še manjši pa krave. Ker ni bilo sodobnih analiz kvalitete krme, ljudje niso vedeli za vzrok bolezni, povzročenih s pokvarjeno hrano. Izredno veliko škodo so povzročili tudi razni zajedavci, ki so se pri pašnih živalih na pogosto poplavljenih in z živalmi preobremenjenih pašnikih in ob nehigijskih hlevih lahko neovirano razvijali. To je samo še poslabševalo težko stanje v živinoreji. Delo na polju s konji, ki so ga opravljali lastniki vprežne živine, so morali krepko odslužiti. Ostali posestniki so za delo pogosto uporabljali krave, ki so zaradi tega imele manj mleka. Če je manjšemu posestniku poginila kaka žival, si pogosto ni opomogel kar nekaj let ali pa nikoli in je moral še tisto malo zemlje prodati.

Posebno poglavje in občasno izredno velike gospodarske škode so v živinoreji predstavljale in povzročale kužne bolezni.

Živalske kužne bolezni

Najbolj razširjene živalske kužne bolezni v 17., 18. in 19. stoletju so bile goveja kuga, slinavka in parkljevka, vranični prisad, svinjska kuga (pojavljala se je občasno), atipična kokošja kuga (zelo pogosta), konjska influenza ali kužni kašelj (pojavila se je pogosteje po drugi svetovni vojni), miksomatoza kuncev (pojav 1986), rdečica prašičev (zelo razširjena do nekajletnega zaporednega cepljenja svinj), huda gniloba čebelje zalege. Pojavljale so se tudi parazitarne bolezni čebel, in sicer varooza, pršičavost in nosemoza.

Že kratek prikaz stanja v živinoreji popolnoma osvetli potrebo po uvedbi veterinarske službe, ki bi naj zmanjšala gospodarsko škodo in prenos bolezni na ljudi.

Zakonodaja o veterini, preprečevanju in zatiranju kužnih bolezni in živinoreji

Prvo obdobje razvoja veterinarstva

Do konca prve svetovne vojne je za naše območje veljala avstro-ogrška zakonodaja, saj je bila Slovenija del te države. Začetek zakonodaje sega v leto 1731². Takrat je bila izdana cesarska uredba o preprečevanju in zatiranju živalskih kužnih bolezni »Viehseuchenordnung«, ki je osnova za začetek zatiranja kužnih bolezni po zakonu.

Leta 1753 (v času Marije Terezije) je bil izdan dvorni dekret o splošnih in temeljnih načelih zatiranja živalskih kužnih bolezni. V uredbi je podana tudi osnova za organiziranje konjačijskih okolišev in konjačijske službe.³

² Marija Hernja – Masten, 50 let živinorejsko veterinarske službe v Podravju, Zbornik KGZ Ptuj 2003, str. 32.

³ Prav tam, str. 24.

Leta 1762 je bil izdan dvorni dekret, ki je vseboval postopek pri izbruhu posameznih kužnih boleznih. Za nadzor in izvajanje teh postopkov so bili zadolženi okrožni uradi, od leta 1753 pa zdravstvene in sanitarne službe s svojimi zdravniki – medikusi in ranocelniki – mediokirurgi.

Leta 1754 je bil izdan patent o živini »Vieh Ordnung«, ki je podrobneje opredelil ravnanje z živalmi, zdravljenje najpogostejših boleznih in sanitarne ukrepe v okuženih hlevih, zdravila, naloge mesooglednikov in drugo.⁴

Izdano je bilo še mnogo raznih predpisov, ki pa terjajo posebno obravnavo. Zelo pomemben je bil 29. 2. 1880 izdan zakon⁵, ki je opredelil nalezljive živalske bolezni, uzakonil živinski potni list s predpisanim obrazcem ter vodenjem evidence, obvezen pregled živali v prometu, splošen pregled klavnih živali in mesa v klavnicah. Za izvajanje zakona so bila pristojna okrajna glavarstva s svojim veterinarjem. Ta zakon je postal osnova za vso kasnejšo veterinarsko zakonodajo, čeprav so ga z razvojem novih strokovnih dognanj in razvijajočih potreb živinoreje in potrošnje kot tudi pojavljanja novih boleznih stalno dopolnjevali. Vse večji pomen je dobivala zakonodaja s področja varovanja zdravja potrošnikov, mesa in živil živalskega izvora. Posebej so bili urejeni tudi položaj, pristojnosti in dolžnosti veterine.

Leta 1767 je ustanovila Marija Terezija na Dunaju prvo veterinarsko šolo, ki je bila do leta 1908 v okviru vojnega ministrstva. V njej so izobraževali »Kuršmide«. Ta šola pa je v glavnem le dodatno izobraževala podkovače, ki zaradi tega niso imeli dovolj znanja za ostale potrebe. Zato je bil 1781 pri dunajskem veterinarskem inštitutu uveden poseben tečaj za zdravnike. Tudi v Ljubljani so v veterinarski stolici na medikokirurškem zavodu začeli z enakimi predavanji leta 1795.⁶

Leta 1870 je izšel Zakon o organizaciji javne sanitarne službe, po katerem je bila v sanitarno službo vključena tudi veterina. V njeno pristojnost je prišel nadzor živalskih epidemij, odredba kontumaca, sanitarno policijska kontrola prometa z živino, dogoni in odgoni živine, ureditev pašnih mest ter hlevov, nadzor nad živinskimi sejmi in podobno. Zakon je predpisal tudi, da se odprejo na vseh okrajnih glavarstvih delovna mesta okrajnih živinozdravnikov (Bezirkstierarzt). Ti so kot državni organi vodili veterinarsko službo na območju celega okraja. Pri nas sta bila v ptujski okraj vključena tudi sodni okraj Ormož in Rogatec. Uradni veterinarji so smeli opravljati tudi zasebno veterinarsko prakso. Štajerski deželni zbor je leta 1873 razpisal prvih deset mest deželnih okrajnih veterinarjev.⁷

V letnem veterinarskem poročilu za leto 1890 za deželo Štajersko je med drugim navedeno, da je bil od sedemnajstih živinozdravnikov iz okraja Ptuj eden nastavljen v Ormožu.⁸ Leta 1880 je bil na Ptujju državni okrajni živinozdravnik Johann Muellender.⁹

⁴ Prav tam.

⁵ A. Štefančič, Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne, Ljubljana 1966, str. 80, 100–103.

⁶ Ptav tam, str. 70.

⁷ Velimir Zavrnik, Sto let organizirane veterinarske službe v severovzhodni Sloveniji (1873 do 1973), Maribor 1973, str. 13.

⁸ Marija Hernja – Masten, 50 let živinorejsko veterinarske službe v Podravju, Zbornik KGZ Ptuj 2003, str. 26.

⁹ Prav tam, str. 26.

V letnem poročilu Štajerske za leto 1890¹⁰ so navedeni za okraj Ptuj (brez mesta Ptuj) naslednji podatki mesoogledne službe o zaklani živini:

voli	biki	krave	teleta	ovce-koze	svinje	skupaj	prisilni zakol
413	52	560	1420	111	2217	4773	160

V ptujskem okraju brez mesta Ptuj je bilo v sedemnajstih okrajih 58 živinskih sejmov, kamor so leta 1889 prignali 480 konj, 25250 govedi, 18000 svinj ali skupno 43730 živali. Za občino Ormož število živali ni posebej navedeno, ampak le skupno za okraj.

Veterinarska služba se je v tem času zelo hitro razvijala. Razvoju so sledili tudi novi predpisi. Že leta 1893 so dobili živinozdravniki obširna navodila za cepljenje svinj proti rdečici¹¹. Živinozdravnik Jožef Kurzidim, ki ga je mestna občina Ptuj nastavila leta 1902, je začel leta 1904 na podeželju cepiti svinje proti rdečici.¹² V kroniki Ptujja najdemo podatek, da je bil zaradi kužnih bolezni uveden kordon proti Hrvaški zaradi kužnih bolezni (kuga), ki je trajal tri in pol leta. Razpuščen je bil leta 1876.¹³ To je le vzorčen primer ukrepov.

Leta 1908 je deželni svet odredil, da so imeli na vseh ljudskih in meščanskih šolah poseben dan, posvečen zaščiti živali.¹⁴

Drugo obdobje razvoja veterinarstva

Po prvi svetovni vojni je prenehala veljati avstro-ogrška zakonodaja. Stanje živinoreje se je med vojno močno poslabšalo zaradi obvezne oddaje in kužnih bolezni. Veterinarsko službo je morala nova država urediti na novo. Pri Narodni vladi SHS v Ljubljani je bil pri oddelku za kmetijstvo ustanovljen veterinarski odsek. Ta je izdajal odredbe in druge predpise tudi za veterino. Izvajati so jih morala okrajna glavarstva in mestni magistrati. Z njimi so postopoma urejali vse postopke veterinarjev.¹⁵

Kraljevino SHS so po vojni v glavnem zapustili skoraj vsi živinozdravniki tuje-ga rodu, slovenskih pa je bilo v tem času zelo malo. Slovenskim veterinarjem je bil prepovedan študij na visoki veterinarski šoli na Dunaju, zato so morali šolanje končati v Pragi, Lvovu in drugod. Leta 1919 je bila ustanovljena Visoka veterinarska šola v Zagrebu. Okrajni deželni veterinarji so bili v tem času uslužbenci deželne vlade za Slovenijo, od leta 1921 pa pokrajinske vlade za Slovenijo. V letih 1924 do 1929 so postali uslužbenci okrajev in mariborske oblasti. V tem času so bili uvedeni tudi eksponirani okrajni veterinarji. Tak status je pripadal tudi veterinarjem v Ormožu. Leta 1929 je bila v SHS izvedena teritorialna politična in upravna reforma, ki je vplivala tudi na organizacijo veterine. Namesto dotedanjih oblasti so bile uvedene banovine. Slovenija je spadala v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani. Zaradi tega je bil ukinjen tudi veterinarski oddelek v Mariboru.

¹⁰ Prav tam, str. 27.

¹¹ Prav tam, str. 28.

¹² Prav tam, str. 28.

¹³ Prav tam, str. 28.

¹⁴ Prav tam, str. 29.

¹⁵ Prav tam, str. 29 in 30.

Velimir Zavrnik navaja v svoji knjigi *Kratka zgodovina veterinarstva na Slovenskem med obema svetovnjima vojnama 1918–1941*¹⁶, da so v tem času v Ormožu delovali naslednji veterinarji:

- ekspanzirani okraja Ptuj Josip Šerbec (od 30. 10. 1918 do 21. 7. 1927 s krajšimi prekinitvami)

- občinski Aleš Lešnik (od 1927 do 31. 3. 1930)

- banovinski Josip Nardin (od 1. 7. 1935 do leta 1936 kot subvencionirani in od tedaj do aprila 1941 kot banovinski veterinar)

Veterinarji so se poleg svojega strokovnega dela vključevali tudi sicer v življenje občanov. Prirejali so razna predavanja, sodelovali v raznih odborih in komisijah pri društvih, pa tudi v političnem delu. Tako je bil od 2. 8. 1920 do 19. 12. 1920 živinozdravnik dr. Jožef Šerbec župan mestne občine Ormož.

Veterinarji so morali tudi v tem času posvečati mnogo dela in skrbi zatiranju živalskih kužnih bolezni. Pojavile so se mnoge vaccine, s katerimi so morali veterinarji cepiti ogrožene živali. V tem obdobju so se v Sloveniji pojavile slinavka in parkljevka (v dveh valovih), vranični prisad, steklina, garje kopitarjev in druge bolezni.

Zdenka Plejnshek navaja v svojem članku *Politično dogajanje v Ormožu in okolici med letoma 1918 in 1941 – Zgodovinsko društvo Ormož – Zgodovinski zapisi letnik I (2004) št. 1* med ostalim na strani 16: »Na drugem mestu je bila skrb za kmetijstvo. Občinski odbor je skrbel za plemensko živino, podpiral živinorejske razstave z denarnimi sredstvi...« Iz tega vidimo, da so tudi v Ormožu skrbeli za napredek živinoreje, kar se je poznalo na kvaliteti živine. Živinorejske razstave so imele poleg tekmovanja med živinorejci za posledico nabavo boljše živine, ki je obogatila kvaliteto domače črede. Nastajala so tudi razna živinorejska združenja, ki so močno vplivala na razvoj živinoreje v pozitivnem smislu. V negativnem smislu pa je vplivala v tem času na razvoj živinoreje splošna gospodarska kriza v Evropi in v svetu. Svet je vse bolj drvel k drugi svetovni vojni. Ljudje so imeli sredstva komaj za skromno preživljanje, potrošnja mesa in živil živalskega izvora se je močno zmanjšala. Prodaja živine se je zaradi tega tudi zmanjšala, cene pa so močno padale.

Na začetku leta 1941 je delovalo na območju Štajerske sedemnajst okrajnih, šest mestnih, dvanajst banovinskih, en obmejni in en zasebni veterinar. Od leta 1940 je v Ormožu opravljal privatno prakso Ehrenfried Mahalka¹⁷, ki je deloval tudi v ormoški občini. Ta je delal tudi med vojno. Veterinarjev še vedno ni bilo dovolj, zato so delovali razni zdravniki, kuršmidi in drugi.

Tretje obdobje razvoja veterinarstva

Obsega obdobje druge svetovne vojne. Temu času bi komaj lahko rekli »razvoj«, ampak prej nazadovanje. Okupacijska oblast je namreč skoraj vse slovenske veterinarje izselila, za nujno veterinarsko službo pa nastavila svoje.

¹⁶ Velimir Zavrnik, *Kratka zgodovina veterinarstva na Slovenskem med obema vojnama 1918–1941*, str. 73.

¹⁷ Velimir Zavrnik, *Sto let organizirane veterinarske službe v severovzhodni Sloveniji (1873–1973)*, Maribor 1973, str. 59.

Vodja veterinarske službe za spodnjo Štajersko je postal dr. Johann Friedel. Nemci so uvedli tudi okupacijsko oblast. Za veterino na Ptujju je bila v kmetijsko pospeševalnem oddelku veterinarska uprava »Wirtschaftsfoerderung Veterinaeramt«.¹⁸ V Ormožu je bil veterinar Strasser, ki je v glavnem opravljal uradne veterinarske zadeve. Na Ptujju je službo opravljal veterinar dr. Karl Schreiber, ki je ostal do konca okupacije.¹⁹

Veterinarska uprava je med drugim uredila konjedersko službo, organizirala šolanje živilskih oglednikov po terenu in pobiralcev taks v klavnicah. Skrbela je tudi za zatiranje živalskih kužnih bolezni – skratka, veterinarji so opravljali predvsem uradne veterinarske postopke. Koliko so se ukvarjali tudi z zdravljenjem živali, pa žal nisem mogel ugotoviti.

Okupacija je razen sprememb v veterini povzročila mnogo gospodarske škode v živinoreji, saj so morali kmetje živino obvezno dajati v zakol. Moteno je bilo tudi trgovanje, posebej še s sosednjo Hrvaško. Pojavljale so se nekatere kužne bolezni, ki po navadi spremljajo vojno. Izredno nevarna je bila ohromelost svinj. Vendar so Nemci skrbeli tudi za razvoj živinoreje, kolikor je bilo to v vojnem času mogoče.

Četrto obdobje razvoja veterinarstva

Nastopilo je po drugi svetovni vojni. Spet je prenehala veljati okupacijska zakonodaja. Da ne bi prišlo do popolne zmede, je Ministrstvo za kmetijstvo Narodne vlade Slovenije preko svojega veterinarskega oddelka že 15. maja 1945 izdalo posebno navodilo za delo veterinarjev v prvem času prevzema oblasti, ki ga je podpisal major dr. Milan Dolenc. Dobili so ga vsi referenti pri pokrajinskih, okrožnih in okrajnih odborih.²⁰ V tem dopisu je oblast zahtevala, da je potrebno imenovati veterinarske referente pri pokrajinskih, okrožnih in okrajnih odborih OF, vendar sporazumno z veterinarskim oddelkom kmetijskega ministrstva. Določene so bile tudi obveznosti veterinarske službe. Vojaške oblasti četrte armade so s svoje strani določile, da smejo vojaški veterinarji opravljati službo v nujnih primerih pri civilistih in pri tem uporabljati vojaška zdravila²¹. To navodilo je podpisal veterinar major dr. Stane Valentinčič. Predpisano je bilo tudi, da morajo odbori OF organizirati okrožne in okrajne ambulante in vpeljati ambulanto zdravljenje živali (siromašnim brezplačno).

Vse spremembe v veterini so bile temeljito planirane in usmerjene. Vsi veterinarji, ki niso upoštevali teh navodil, so bili strogo kaznovani. Pri specifičnih delih so smiselno uporabljali staro jugoslovansko zakonodajo, ki pa so jo oblasti pospešeno obnavljale in posodabljale po novih dognanjih v znanosti. Družbenopolitične spremembe v državi so povzročale tudi organiziranost veterinarske službe. Veterinarji so pridobljeno znanje prenašali tudi na živinorejce, saj so je v živinoreji uporabljali vedno več nevarnih snovi. Močan vpliv na živinorejo je

¹⁸ Marija Hernja – Masten, 50 let živinorejsko veterinarske službe v Podravju, Zbornik KGZ Ptuj 2003, str. 31.

¹⁹ Prav tam, str. 32.

²⁰ ZAP, OLO Ptuj 1945, šk. 11.

²¹ Prav tam.

imela vse številnejša mehanizacija. Vprežno živino (konje, vole, krave) so relativno hitro zamenjali stroji, kar je močno spremenilo uporabo živali. Te so postale zaradi uvajanja novih pasem in boljše krme vse produktivnejše, vendar tudi zahtevnejše. Tudi veterinarska služba je doživela in preživela delavsko samoupravljanje, socializacijo službe, privatizacijo in kapitalizacijo. Znanost je tudi v veterini hitro napredovala, zaradi česar smo morali nenehno slediti spremembam. Posebej zahtevna je bila gradnja nove zgradbe VP Ormož, ki smo jo ustvarili tako rekoč iz nič, z opravljanjem dodatnega neplačanega dela in manjšega osebnega dohodka.

Stanje veterine v ormoški občini po drugi svetovni vojni

Prvi veterinar po vojni v Ormožu je bil Franc Irgl, dr. vet. med., ki se je vrnil z obveznega dela v Avstriji. Takoj po vrnitvi je najprej nastopil službo okrajnega veterinarskega referenta na Ptuj, vendar je že 25. maja 1945 nastopil službo eksponiranega okrajnega veterinarja v Ormožu. Na Ptuj ga je 20. maja 1945 nasledil dr. Vilko Jedlička, junija 1945 pa je nastopil službo še Aleš Lešnik, dr. vet. med. Občina Ormož je spadala v okraj Ptuj. Omenjeni trije veterinarji so se zamenjevali v odsotnosti enega ali drugega. Skupno so načrtovali in organizirali delo v ptujskem okraju. Organizacijsko so bili veterinarji vključeni v kmetijski odsek Okrajnega ljudskega odbora. Okraj Ptuj je spadal v Okrožje Maribor. Vsi veterinarji okrožja so se redno sestajali na poziv višjih strokovnih ali upravnih organov. Na sestanku 26. julija 1945, ki ga je sklical dr. vet. med. Ante Štefančič, so med ostalim razpravljali o novi zelo nevarni kužni bolezni prašičev, svinjski ohromelosti. Ta se je pojavila med okupacijo leta 1941. Prenehala je šele po nekajletnem cepljenju z vakcino, izdelano v Rakičanu²². Dne 2. septembra 1945 so na sestanku v Mariboru med ostalim obravnavali organizacijo veterinarske službe v Sloveniji. Dr. Dolenc je opisal delovanje in organizacijo veterinarske službe med NOB. Že takrat so pripravljali zakon, ki naj bi zajel celotno ureditev veterinarske službe v duhu takratnega časa. V predlaganem zakonu je bila predvidena osnovna ustanova veterinarska ambulanta in druge veterinarske inštitucije vse do okrožnih veterinarskih bolnic. Ti predlogi so bili osnova za kasnejšo socializacijo veterinarske službe. Predložili so tudi način financiranja ustanov preko kmetijskih zadrug in večjih živinorejskih posestev.

Kot edini veterinar v Ormožu je imel Franc Irgl veliko dela, saj je moral opravljati delo uradnega veterinarja (mesoogledno službo, kontrolo prometa, izobraževanje živinorejcev), po opravljenem uradnem delu pa še zasebno prakso – predvsem kurativo, cepljenja, porodništvo ipd. Po njegovem pripovedovanju je povzročala v tem času največ škode v svinjereji rdečica, saj se ljudje dolgo niso navadili na preventivno cepljenje.

Tudi ehinokokoza pri prašičih je bila zelo razširjena. V govedoreji pa so pomembno škodo povzročali zajedalci, predvsem metljavost, saj so reke in potočki pogosto poplavljali. Tako je moral pri mesoogledih zapleniti velik odstotek

²² ZAP, OLO Ptuj, Veterinarski odsek, šk. 11.

notranjih organov pri prašičih in govedu. Pozneje sva некоč izračunala, da je škoda zaradi zaplenjenih organov zaradi zajedalcev presegala višino davkov, ki so jih kmetje morali plačati državi in občini. To ga je vzpodbudilo, da se je podrobneje ukvarjal s temi problemi in usmeril izobraževanje kmetov v veliki meri v zatiranje zajedalskih bolezni. Za pomoč pri tehničnih opravilih je dobil 14. 3. 1950 pomočnika, veterinarskega bolničarja Franca Poša, ki mu je pomagal pri delu in ga vsaj pri teh delih močno razbremenil.

Poš se je usposobil še za osemenjevalca z izpitom pred komisijo Veterinarskega zdravstvenega zavoda v Ljubljani 1958. Kolega Irgl je namreč pri svojem delu ugotovil, da povzročajo govedoreji izredne izgube tudi kužne spolne bolezni, zato je med prvimi veterinarji v Sloveniji začel z umetnim osemenjevanjem. V začetku je dobival seme iz Ljubljane, ko pa je začel delovati osemenjevalni center, pa iz Ptujja. Gospod Irgl je opravljal službo največ na terenu, administrativne zadeve pa v svojem stanovanju, ker ni bilo službenih prostorov. Zaradi tega je s pomočjo kmetijske zadruge in občine uredil prostor za preglede živali in skromno pisarno v opuščnem hlevu, ki je bil pred nacionalizacijo last družine Skoršič, po nacionalizaciji pa last zadruge oziroma pozneje kmetijskega kombinata. V tej ambulanti je opravljal tedensko preglede govedi na jalovost, leta 1951 pa je izvedel tudi prvo umetno osemenitev. V letu 1961 smo zgradbo še naprej adaptirali z ureditvijo še enega prostora za pisarno, tako smo jo usposobili tudi za redno delo s strankami in živalmi. Približno tako je bila urejena veterinarska služba v Ormožu, ko sva prišla 1. 4. 1959 v službo Ciril Rajšp, dr. vet. med., ki je bil takrat uslužbenec ŽVZ Ptuj*, in Jože Bešvir, dr. vet. med., uradno nameščen v Kmetijski zadrugi Ormož, ker veterinarska postaja takrat še ni bila ustanovljena.

Ciril Rajšp je bil premeščen iz ŽVZ Ptuj v službo v Ormož po sklepu UO – VP** Ormož z dne 26. 4. 1962. Zaradi vse večjih političnih pritiskov, organov kmetijstva in zaradi javnih služb smo morali intenzivneje pripravljati pravo socialistično veterinarsko službo, ki bi bila dostojen partner vse močnejšim kmetijskim kombinatom. Prvotno je bila VP Ormož organizirana pri KZ Ormož kot posebna proračunska enota. Kmalu pa je postalo jasno, da zadruga, ki ima lastno živinorejsko proizvodnjo, predvsem pa mnogo prometa z živino, ne more sama sebe kontrolirati pri tem prometu, ampak je za to potreben neodvisen zavod. Začela je nastajati VP Ormož kot samostojen finančni zavod.

Samostojna veterinarska postaja Ormož

Odločbo o ustanovitvi finančno samostojnega zavoda Veterinarska postaja Ormož je občinski ljudski odbor Ormož izdal dne 15. 9. 1959.²³ Dne 14. 11. 1959 je načelnik oddelka za družbene službe in obč. upravo pri ObLO Ormož izdal odločbo o vpisu VP Ormož v register finančno samostojnih zavodov. Za podpisnike so bili določeni: upravnik Franc Irgl, imenovan z odločbo z dne 31. 10. 1959, Jože Bešvir, veterinar, in Angelca Klobasa, računovodkinja.

²³ Arhiv Veterinarske postaje Ormož (dalje: AVPO), odločba OLO Ormož.

* ŽVZ Ptuj - Živinorejsko - veterinarski zavod

** VP - Veterinarska postaja

Iz zapisnika 1. seje upravnega odbora VP Ormož z dne 10. 10. 1959 je razvidno, da so prvi upravni odbor VP Ormož sestavljali: Milan Šonaja, Franc Irgl, Franc Novak, Jakob Dogša, Stanko Čurin, Ciril Kovačič, Avgust Janežič.²⁴ Pripomniti moram, da je bil upravni odbor VP Ormož eden prvih socialističnih upravnih odborov v Sloveniji. Za prvega predsednika upravnega odbora je bil izvoljen Milan Šonaja kot predstavnik politike.

Preveč samostojno organizirana veterinarska služba v Ormožu pa ni dolgo vzdržala, saj so nekateri takratni funkcionarji verjetno pod vplivom vodstva Kmetijskega kombinata Ormož in kmetijske zadruge želeli imeti večji vpliv na to službo, predvsem pri prometu živali. Dejstvo je, da je občinski ljudski odbor Ormož krepko pritisnil na upravni odbor VP Ormož, ki je na njihovo zahtevo sklical izredno sejo za dne 26. 4. 1962.²⁵ Na to sejo sta prišla tudi predsednik občinskega ljudskega odbora Ormož in načelnik Oddelka za gospodarstvo in finance. Iz zapisnika seje in obrazložitve predsednika Občinskega ljudskega odbora je razvidno, da taka politika ni veljala samo v Ormožu, ampak po vsej Sloveniji, če ne celo Jugoslaviji. Razlaga za to zahtevo je bila, da se mora veterinarska služba vključiti direktno v proizvodne organizacije in s tem čim bolj približati dejanski proizvodnji. Pri tem naj bi prevzel veterinarsko inšpekcijo občinski ljudski odbor, operativno veterino pa kmetijski kombinat. Rezultat razprav na seji je bil, da je upravni odbor VP Ormož kolektivno odstopil in s tem omogočil ukinitve Veterinarske postaje kot samostojnega zavoda in priključitev h Kmetijskemu kombinatu Ormož, čeprav je g. Irgl predlagal, da bi naj s tem počakali vsaj do 1. julija 1962, ko naj bi bil Ciril Rajšp skupaj z osemenjevanjem na območju občine Ormož prestavljen iz ŽVZ Ptuj v Ormož. Tako je VP Ormož spet menjala sedež in upravo, čeprav so vsi delavci ostali na istih delovnih mestih. Odločbo o prenosu službe na KK Jeruzalem je občinski ljudski odbor Ormož izdal 29. 4. 1962.²⁶

Kmalu pa se je pokazalo, da je prenos službe na kmetijski kombinat prehitel predvideno zakonodajo, ki ni sledila tem usmeritvam. Zaradi zahtev zakonodaje je Občinski ljudski odbor Ormož 30. 3. 1963 odpravil prejšnjo odločbo Občinskega ljudskega odbora Ormož (torej svojo lastno) z dne 28. 4. 1962 o odpravi finančno samostojnega zavoda Veterinarska postaja Ormož in vzpostavitvi prejšnjega stanja.²⁷ Odredil je tudi, da se vsa osnovna in obratna sredstva, ki so bila z odpravljenjo odločbo dodeljena Kmetijskemu kombinatu Jeruzalem Ormož, vrnejo VP Ormož v takem obsegu, kot so bila odvzeta z dne 30. 4. 1962. Nameravana prevedba Cirila Rajšpa in prenos osemenjevanja iz ŽVZ Ptuj v Ormož pa sta se opravila po prvotnem dogovoru, s čimer se je veterinarska dejavnost v Ormožu razširila tudi na umetno osemenjevanje in se kadrovsko okrepila.

VP Ormož je v tem času še vedno vodil Franc Irgl, ki je bil z odločbo Občinskega ljudskega odbora Ormož z dne 31. 10. 1959 iz vršilca dolžnosti upravnika imenovan v upravnika, čeprav je že delal kot veterinarski inšpektor na občinskem ljudskem odboru Ormož. Po sklepu delovne skupnosti VP Ormož je

²⁴ AVPO, zapisnik seje UO z dne 10. 10. 1959.

²⁵ AVPO, zapisnik seje UO z dne 26. 4. 1962.

²⁶ AVPO, odločba ObLO z dne 29. 4. 1962.

²⁷ AVPO, odločba ObLO z dne 28. 4. 1962.

17. 12. 1965 prevzel vodenje VP Ormož Ciril Rajšp kot direktor.²⁸ Franc Irgl pa je začel delati na občinskem ljudskem odboru Ormož kot veterinarski inšpektor s polnim delovnim časom. Iz odločbe z dne 1. 5. 1965 je razvidno, da je takrat nastopil službo Franc Šestan²⁹, ki je 1963 začel službo na Kmetijskem kombinatu Jeruzalem Ormož. S tem je bila formirana ekipa, ki je čez nekaj časa kljub pomanjkanju finančnih sredstev začela in tudi dokončala gradnjo nove VP Ormož.

Gradnja veterinarske postaje

S pripravami na gradnjo smo začeli leta 1972.³⁰ Nakup zemljišča in pridobivanje gradbene dokumentacije sta trajala še leta 1973, ko smo izvedli gradbeno licitacijo, in 1974, ko smo 1. 3. 1974 dobili odločbo za lokacijo gradnje.³¹ Vpis gradbene parcele v zemljiško knjigo je odobrilo Občinsko sodišče v Ormožu s potrdilom o pravici vpisa novega lastnika z dne 29. 1. 1974.³² Poročilo o dovršitvi investicijskih del smo poslali na Službo družbenega knjigovodstva dne 14. 10. 1976, s čimer je bila gradnja dejansko dokončana.³³ Mogoče bo zanimiva primerjava med takratnimi in sedanjimi cenami, tudi cena izvršene investicije. V poročilu je navedeno, da je bilo za gradbena dela plačano 1.799.799,65 din, za opremo 47.840,25 din ali skupaj 1.847.639,90 din. Tehnični prevzem je bil opravljen 26. 2. 1976, s čimer je bila omogočena vselitev v nove prostore. In še poročilo o najetih kreditih. Omenjeno je že, da smo začeli graditi dejansko brez finančnih sredstev, zato smo morali najeti kredite v naslednjih zneskih: 600.000 + 250.000 + 100.000 ali skupno 950.000 din ali več kot polovico potrebnih sredstev. Vse te kredite smo morali vračati in zagotoviti še manjkajoča sredstva do skupno porabljenega zneska. Iz tega je razvidno, da smo morali res krepko delati in se marsičemu odreči. Med ostalim tudi tako, da nismo izkoristili letnih dopustov v celoti in, da nismo izkoristili prostih dni po opravljenih dežurstvih, čeprav bi nam to po zakonu pripadalo.

Kakor koli že, nova postaja je bila zgrajena in s tem postavljena osnova za boljše in obsežnejše delo, ki je stalno naraščalo. Naraščanju je sledilo tudi večanje števila delavcev. Tako so se nam pridružili še Gorazd Tribnik, dr. vet. med., Kristina Pintarič, vet. teh. (prerazporejena iz Ptuja), Branka Luci, vet. teh. Na kmetijskem kombinatu so bili zaposleni: mag. Stano Košmerl, dr. vet. med. leta 1968, Miran Krajnc, dr. vet. med., leta 1972, Bogdan Lah, dr. vet. med., ki so dejansko delali v veterinarski postaji, vendar za potrebe kmetijskega kombinata.

Poleg strokovnega dela je bilo potrebno opravljati tudi administrativna in računovodska dela. Večinoma so oboje opravljale iste delavke. Kot administratorka in računovodkinje so se zvrstile v VP: Angelca Klobasa, Nežika Antolič, Gabriela Kuhar, Fanika Plavec, Julka Dobravec, Slavica Kirič in Marija Horvat.

²⁸ AVPO, zapisnik delovne skupnosti Veterinarske postaje Ormož z dne 17. 12. 1965.

²⁹ AVPO, odločba o nastavitvi Franca Šestana, dr. vet. med.

³⁰ AVPO, zapisnik seje.

³¹ AVPO, lokacijska odločba.

³² AVPO, potrdilo o pravici vpisa novega lastnika.

³³ AVPO, poročilo službi družbenega knjigovodstva dne 14. 10. 1976.

*Slika 1: Pogled na Veterinarsko postajo Ormož.
Foto: dr. sci. Borut Zemljič, dr. vet. med.*

*Slika 2: Lekarna Veterinarske postaje Ormož.
Foto: dr. sci. Borut Zemljič, dr. vet. med.*

PREGLEDNICA 1: V času združitve v OZVŽ Ptuj so v PE Ormož delali naslednji:

zap št.	priimek in ime	delovno mesto	delovno razmerje	
			začetek	prenehanje
1.	Ciril RAJŠP	dr. vet. med.	01. 01. 1963	06. 06. 1987
2.	Jože BEŠVIR	dr. sci. dr. vet. med.	01. 01. 1963	31. 12. 1992
3.	Franc POŠ	vet. teh.	01. 01. 1963	07. 06. 1995
4.	Franc ŠESTAN	dr. vet. med.	01. 05. 1965	03. 03. 1981
5.	Marija HORVAT	čistilka	01. 07. 1076	03. 03. 1989
6.	Martin KUKOVEC	dr. vet. med.	01. 12. 1976	28. 02. 1978
7.	Andrija PLEŠNAR	dr. vet. med.	16. 01. 1977	05. 07. 1992
8.	Borut ZEMLJIČ	dr. sci., dr. vet. med.	20. 03. 1978	31. 05. 1998
9.	Alojzija LUKNJAR	ekon. teh.	08. 05. 1978	29. 12. 1997
10.	Ivica CEROVEČKI	dr. vet. med.	12. 02. 1979	30. 06. 1979
11.	Norbert USAR	dr. vet. med.	13. 05. 1981	09. 04. 1992
12.	Samo MAJDIČ	dr. vet. med.	04. 05. 1982	31. 05. 1998
13.	Kristina ZEMLJIČ	vet. teh.	02. 08. 1982	31. 05. 1998
14.	Samo MAJDIČ	dr. vet. med.	26. 09. 1983	31. 05. 1998
15.	Stanko VIHAR	vet. higienik	01. 06. 1984	31. 10. 1986
16.	* Stanko HERNJA	mr. sci., dr. vet. med.	03. 05. 1985	26. 01. 1997
17.	Jože RAJH	vet. higienik	01. 12. 1986	31. 05. 1998
18.	* Črtomir ŠESTAN	vet. teh.	01. 09. 1987	31. 03. 1996
19.	* Irena TROFENIK	čistilka	21. 08. 1989	12. 04. 1996
20.	Samo RAJŠP	dr. vet. med.	01. 09. 1989	31. 05. 1998
21.	Karolina KOLARIČ	vet. teh.	01. 10. 1991	31. 03. 1992
22.	* Jože KOLARIČ	vet. teh.	28. 10. 1991	31. 12. 1997
23.	Andreja RAJH	vet. teh.	01. 02. 1992	31. 07. 1992
24.	Mirko ŠUMAK	dr. vet. med.	01. 09. 1992	31. 05. 1998
25.	* Daniela KIRIČ	čistilka	01. 12. 1992	31. 05. 1998
26.	Branko HREN	dr. vet. med.	22. 11. 1993	21. 11. 1994
27.	Zlatko PLEŠNAR	dr. vet. med.	15. 02. 1994	15. 02. 1995
28.	Tomi RUMPF	dr. vet. med.	11. 03. 1996	31. 05. 1998
29.	Robert HORVAT	vet. teh.	15. 10. 1996	14. 04. 1997
30.	Marija POPLATNIK	ekon. teh.	01. 02. 1998	31. 05. 1998

* s prekinitvami

Seznam je pripravil Rudi Bunderla, sekretar OZVŽ Ptuj za zbornik ob 50-letnici.

Združitev v enotno organizacijo

Enako, kot se je razvijala in modernizirala veterinarska služba, pa so se razvijali in spreminjali družbeno-politični in ekonomski odnosi v državi. Oblast je še naprej želela imeti čim večji nadzor nad dogajanjem v podjetjih in ustanovah, zato je zahtevala ustanavljanje stalno večjih delovnih organizacij, urejenih po

samoupravnem sistemu. Tudi veterinarska služba ni bila nobena izjema. Na združevanje smo se temeljito pripravljali. Za združitev veterinarske službe na mariborskem območju (in verjetno tudi drugod) sta bila dva predloga: prvi je predvideval združitev po specialističnih dejavnostih tako, da bi posamezni specialisti, npr. kirurgi, internisti, epizootiologi, ginekologi delovali s svojega sedeža na vsem območju mariborske regije. Takrat smo zaradi predvidenih visokih stroškov in velike izgube časa za posamezne specialiste za vsak obisk po terenu temu močno nasprotovali – zato je bil izdelan Elaborat o družbeno-ekonomski upravičenosti združitve VP Ormož z VP Slovenska Bistrica in Obdravskim zavodom za veterinarstvo in živinorejo Ptuj. V tej novi delovni organizaciji naj bi bile VP Ormož, VP Slovenska Bistrica in bivša VP Ptuj organizirane v temeljni organizaciji združenega dela (TOZD) Veterinarstvo. Tak elaborat so delavci VP Ormož sprejeli na zboru delavcev, potrditi pa so ga morali še na referendumu. Enako je potekalo v vseh enotah, predvidenih za združitev. Združitev naj bi opravili s 1. 1. 1978 po stanju na dan 31. 12. 1977. Za začasnega poslovodnega organa delovne organizacije do konstituiranja je bil imenovan Vladimir Vrečko, dipl. vet. Za izbris iz registra delovne organizacije VP Ormož pa je bil pooblaščen Ciril Rajšp, dipl. vet. Za združitev po tem elaboratu je po sklepu komisije za integracijo veterinarskih zavodov v obdravski regiji z dne 9. 1. 1976 moralo dati soglasje tudi občinsko in politično vodstvo občine Ormož.

Podatke o izvedbi referendumov v posameznih enotah hranita OZVŽ (Obdravski zavod za veterinarstvo in živinorejo) Ptuj oziroma KGZ (Kmetijsko gozdarski zavod) Ptuj. Navedeni dokumenti o pripravi združitve so le majhen del priprav. Razen teh glavnih dogodkov smo vodili neštete sestanke in razprave raznih komisij in na raznih ravneh. Eden izredno obsežnih dokumentov je bila npr. sistemizacija delovnih mest, v kateri so bila dela podrobno opisana in ovrednotena, kar je pač bilo predpisano v eri samoupravljanja – natančni opisi dela so bili naravnost smešni.

Čeprav nismo bili popolnoma prepričani v korist združitve, smo se nanjo resno pripravljali, saj smo želeli v novo delovno organizacijo vstopiti enakopravno. Zavedali smo se, da bomo le tako zadovoljni z bodočo organiziranostjo in delom v novi sestavi. K našemu dobremu počutju in potrebni samozavesti je veliko pripomoglo dejstvo, da smo pred tem zgradili novo zgradbo VP Ormož. Tudi po združitvi smo se aktivno vključevali v upravljanje. Da ne bi strokovno zaostajali za kolegi iz Ptuja in Slovenske Bistrice, smo izrabili vsako priložnost za strokovno izpopolnjevanje. Ves čas smo bili člani ali tudi predsedniki DS, člani in predsedniki raznih odborov, dr. Jože Bešvir pa je bil od 1. 4. 1992 do upokojitve 1995 direktor OZVŽ Ptuj.

V PE Ormož so dosegli akademske nazive naslednji:

Dr. sci. Jože Bešvir, dr. vet. med., je končal podiplomski študij z magisterijem s področja preučevanja paramphistomoze. Leta 1988 pa je uspešno zagovarjal doktorsko nalogo na temo *Preučevanje endohelminтов iz prebavil govedi v Sloveniji*. Pri tem je sodeloval z veterinarskimi fakultetami v Ljubljani, Zagrebu in Parizu. Obe diplomi mu je podelila Veterinarska fakulteta v Ljubljani.

Dr. sci. Borut Zemljič, dr. vet. med., je delal v PE Ormož od leta 1978 do 1998, pozneje pa v zasebni VP Ormož. Opravil je podiplomski študij in dosegel z magistrsko nalogo *Skrita obolenja in deformacije parkljev pri kravah molznicah v kmečki reji na področju občine Ormož* leta 1985 na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, TOZD za veterinarstvo akademski naziv magister znanosti. Leta 1990 je dosegel z doktorsko disertacijo *Zdravljenje in preventiva bolezni parkljev krav molznic v intenzivni mlečni proizvodnji* na Veterinarski fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani naziv doktor znanosti. Na Veterinarski fakulteti v Ljubljani je bil med letoma 1996 in 2001 habilitiran za docenta. Svoje delo je posvetil kirurgiji, posebej še bolezni parkljev.

Slika 3: Oboleli parkelj.

Foto: dr. sci. Borut Zemljič, dr. vet. med.

Mag. sci. Stanko Hernja, dr. vet. med. je delal v PE Ormož od 1987 do 1997, pozneje pa v zasebni veterinarski postaji v Majšperku. Magistriral je leta 1996 s področja plodnostnih motenj pri govedu na fakulteti v Ljubljani z magistrsko nalogo *Krajšanje poporodnega premora pri kravah molznicah v domači reji*.

Intenzivno smo izvajali tudi strokovna usposabljanja za naše stranke in za ostale prebivalce občin, predvsem v smislu preprečevanja zoonoz. Za vse to smo vedno imeli premalo strokovnih delavcev, tako da nikakor nismo mogli upoštevati vseh določil Zakona o delovnih razmerjih in v povezavi s tem tudi izkoriščanja prostega časa.

Družbeno politično in društveno delo veterinarjev

Omenili smo že županstvo dr. Šerbca, bogato delo Franca Irgla v živinorejskih društvih in pri prosvetljevanju živinorejcev, delal pa je tudi v prosveti v Ormožu, v turizmu, predvsem pa v raznih veterinarskih organizacijah. Tudi ostali veterinarji so se družbeno in politično udeleževali. Dr. Jože Bešvir je bil v času osamosvajanja Slovenije predsednik skupščine občine Ormož, pred tem pa član delegacije občine Ormož in Ptuj v Skupščini Republike Slovenije, odbornik Skupščine občine Ormož, član mnogih upravnih odborov v prosvetnih in strokovnih društvih, nekajkrat predsednik teh odborov in podobno. Dr. Borut Zemljič je bil zelo dejaven v veterinarskih društvih v Mariboru in Ljubljani. Predvsem si je prizadeval za ustanovitev veterinarske zbornice, uveljavljanje zasebne veterinarske dejavnosti, bil je član uredništva Veterinarskih novic, sodeloval v mnogih tujih veterinarskih združenjih in še mnogo več. Veterinarji so se udeleževali tudi v kulturno prosvetnih, športnih in ostalih družbenih dejavnostih.

OZVŽ Ptuj je v času svojega obstoja doživeljal velike spremembe, večinoma povzročene s spreminjanjem zakonodaje in političnih razmer. Te spremembe so vplivale tudi na VP Ormož, dokler je bila v sestavi OZVŽ Ptuj.

O preobrazbi OZVŽ navaja direktor zavoda Slavko Janžekovič, dr. vet. med., naslednje: "Leta 1999 je bil sprejet zakon o Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije, ki je na novo uredil pravni status kmetijskih zavodov. Z dnem uveljavitve zakona o Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije postane republika Slovenija lastnik premoženja, sredstev in obveznosti kmetijskih zavodov, ki so navedeni v 45. členu zakona. OZVŽ Ptuj po uveljavitvi Zakona o Kmetijsko gozdarski zbornici Slovenije nadaljuje z delom po veljavni registraciji kot samostojni gospodarski subjekt in posluje po načelih gospodarskih družb vse do sprejetja sklepa Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije o ustanovitvi Kmetijsko gozdarskega zavoda Ptuj kot javnega zavoda. Sklep je bil sprejet 15. 12. 2000. Po sprejetju sklepa o ustanovitvi KGZS Zavoda Ptuj se začnejo aktivnosti za ureditev pravnega statusa OZVŽ Ptuj. Preoblikovanje je bilo končano 21. 3. 2001 in vpisano v sodni register sodišča na Ptuju."

Veterinarska postaja Ormož se je dokončno osamosvojila z Aktom o lastninskem preoblikovanju Obdravskega zavoda za veterinarstvo in živinorejo Ptuj in družbeno pogodbo družbe Veterinarska postaja Ormož d. o. o. na seji dne 26. 6. 1996. Tako je bila končana doba sodelovanja VP Ormož z OZVŽ Ptuj, ustanovljena pa je bila zasebna Veterinarska postaja Ormož, ki obstaja in deluje še danes.

Zasebne veterinarske postaje so dobile od države koncesije za opravljanje t.i. primarne veterinarske dejavnosti. To je: kurative, preventive, osemenjevanja, terenske diagnostike, izdajo živinskih potnih listov in podobno. Vse uradne zadeve, t.i. sekundarna veterinarska dejavnost, kot so: veterinarsko sanitarni nadzor, nadzor meje, nadzor nad živalskimi kužnimi boleznimi, laboratorijsko diagnostiko in podobno pa izvaja Državni veterinarski zavod Slovenije preko svojih izpostav.

VIRI

- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, odločba OLO Ormož.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Zapisnik seje UO z dne 10. 10. 1959.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Zapisnik seje z dne 26. 4. 1962.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Odločba ObLO z dne 29.4.1962.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Odločba ObLO z dne 28.4.1962.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Zapisnik delovne skupnosti Veterinarske postaje Ormož z dne 17.12.1965.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Odločba o nastavitvi Franca Šestana, dr. vet. med.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Zapisnik seje.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Lokacijska odločba.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Potrdilo o pravici vpisa novega lastnika.
- Arhiv Veterinarske postaje Ormož, Poročilo službi družbenega knjigovodstva dne 14.10.1976.
- Akt o lastninskem preoblikovanju Obdravskega zavoda za veterinarstvo in živinorejo Ptuj in družbena pogodba družbe Veterinarske postaje Ormož d. o. o., sprejeta 26. 09. 1997.
- Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Arhiv mesta Ormoža, šk. 29, Zdravstvene razmere – živinozdravstvo.
- ZAP, OLO Ptuj 1945, šk. 11.
- ZAP, OLO Ptuj, Veterinarski odsek, šk. 11.

LITERATURA

- 50 let živinorejsko veterinarske službe v Podravju , 2003: Zbornik KGZ Ptuj.
- Štefančič, Ante, 1966: Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne. Ljubljana.
- Zavrnik, Velimir, 1973: Sto let organizirane veterinarske službe v severovzhodni Sloveniji (1873 do 1973). Maribor.

Die Entwicklung des Veterinärdienstes in Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

In der Einleitung wird eine kurze Darstellung der Verhältnisse in der Viehzucht und der Anstellung eines Tierarztes in der Gemeinde Ormož gegeben. Die Leute hatten über die Tierkrankheiten sehr geringe Kenntnisse, deswegen behandelte man sie mit Aberglauben und Gebet, andererseits benützten die Bauern für verschiedene Tierkrankheiten hausgemachte Arzneien. Diese Situation änderte sich auch später nicht viel, obwohl ein offizieller Tierarzt in der Gemeinde angestellt wurde. Die Quellen für die Erforschung der Veterinärmedizin sind sehr spärlich erhalten. Der Artikel ist in mehrere Abschnitte geteilt, und stellt verschiedene historische und sozialpolitische Verhältnisse dar, welche einen Einfluß auf die Entwicklung des Veterinärwesens hatten. Weiters ist der Neubau der Veterinärstation in Ormož dargestellt, das angestellte Personal der Veterinärstation, der Kmetijska zadruga und bei dem Kmetijski kombinat Ormož. Mit besonderen Gewicht ist auch die Zusammenarbeit der Veterinärstation Ormož und OZVŽ Ptuj (Regionale Institution für Veterinärmedizin und Viehzucht), und, nach deren Aufhebung, die Privatisierung des Veterinärdienstes in der Gemeinde Ormož dargestellt. Beschrieben ist auch die Tätigkeit der Tierärzte auf dem Gebiete der Ausbildung der Viehzüchter im Sinne der Verminderung der Schäden in der Viehzucht und der ökologischen Bestandserhaltung und Schutzmaßnahmen nach gesundheitlichen Gesichtspunkten.

Krnjak, Franc, sam. raziskovalec
SI-2270 Ormož, Skolibrova ulica 4

UDK 377.4:63(497.4 Središče ob Dravi)
929 Klemenčič J.

Ustanova Jakoba Klemenčiča – kmetijska in gospodinjska šola v Središču ob Dravi

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 492–504

V svojem sestavku sem se lotil zanimive teme o nastanku Ustanove, ki je imela nalogo ustanoviti kmetijsko in gospodinjsko šolo v Središču ob Dravi. Dogodek se nanaša samo na določen kraj, ki bi pozneje, žal je načrte pokvarila vojna in nato drugačen družbeni sistem, prav gotovo prerasel lokalne okvire.

KLJUČNE BESEDE: Jakob Klemenčič, 1926, Ustanova Jakoba Klemenčiča, kmetijska in gospodinjska šola, Središče ob Dravi

Krnjak, Franc, Independent Researcher
SI-2270 Ormož, Skolibrova ulica 4

UDK 377.4:63(497.4 Središče ob Dravi)
929 Klemenčič J.

The Jakob Klemenčič Institution – a school of agriculture and domestic science in Središče ob Dravi

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 492–504

In his article, the author takes up an interesting topic about the foundation of an institution, whose purpose it was to establish a school of agriculture and domestic science in Središče ob Dravi. The event was only related to this particular place and if it wasn't for the war and the resultant very different social system, the institution would certainly have outgrown the local framework.

KEY WORDS: Jakob Klemenčič, 1926, Jakob Klemenčič Institution, school of agriculture and domestic science, Središče ob Dravi.

Ustanova Jakoba Klemenčiča – kmetijska in gospodinjska šola v Središču ob Dravi

Uvod

Kdo je bil Jakob Klemenčič? Kmečki sin, rojen 24. 7. 1862 v Središču ob Dravi. Oče, Blaž (Blasius) Klemenčič, se je rodil na Vitanu h. št. 5. Ta je nekaj let po smrti svojega očeta Andreja podedoval (1855) lepo posestvo. V preužitek mu je ostala mati Katarina, rojena Pevac, ki je leta 1887 v starosti 77 let umrla. V letu 1862 se je Blaž poročil s premožno trško hčerjo Matjaža Kočevarja in Ane Polanec, Marijo Kočevar, prav tako iz premožne trške družine. Kočevarjevi in Polančevi družini sta si bili v sosedstvu na Bregu. Prva je bila lastnica posestva, ki ga je pozneje podedoval ustanovitelj Ustanove Jakob Klemenčič. Kmalu po poroki (1862) je mladi gospodar Blaž prepisal vitansko posestvo do polovice svoji ženi Mariji, leta 1869 pa sta mlada zakonca prevzela kmetijo v Središču. Ker sta se jima oba otroka, Jakob in Jožefa, rodila v Središču, je možno sklepati, da se je Blaž v Središče priženil in s tem pridobil tudi trške pravice¹. Leta 1892 sta izročila središko posestvo sinu Jakobu in se preselila na Vitano k hčerki Jožefi, ki je živela kot gospodinja (*Wirtschaftlerin*) že sedem let v Vitanu 5, rojena po krstni knjigi središkega župnijskega urada 3. marca 1866². Leto pozneje (1893) se je Jožefa poročila s Francem Šoštaričem³ iz Hrastja (Hrastje-Mota), župnija Križevci pri Ljutomeru. Čez dve leti je Blaž Klemenčič umrl (1895), pokopali so ga pri sv. Bolfenku na Kogu, prav tako je bila na Kogu petindvajset let pozneje pokopana njegova žena Marija. Po smrti Jožefinega moža Franca Šoštariča se je Jožefa zaradi družinskih nesoglasij na Vitano preselila v Središče k bratu Jakobu, ta pa jo je v svoji oporoki določil za dosmrtno hasnovalko posestva.

Jakob Klemenčič se zaradi neozdravljive bolezni ni poročil⁴ in je kljub temu uspešno gospodaril na skoraj 19-hektarskem posestvu. Proti koncu svojega življenja je z oporoko zapustil vse svoje imetje, premičnine in nepremičnine kot tudi prihranke, imenovanemu kuratoriju (skrbniškemu odboru), da ustanovi "kmetijsko in gospodinjsko šolo", imenovano "Ustanova Jakoba Klemenčiča kmetijska in gospodinjska šola v Središču ob Dravi". Za lastnika Ustanove je določil svojega daljnega sorodnika Antona Tkalca, posestnika in umnega gospodarja iz Obreža, s tem da ima darovalčeva edina sestra Jožefa, poročena Šoštarič z Vitana,

¹ Fr. Kovačič, Trg Središče, Maribor, 1910, str. 372 in 374.

² ŠAM, Rojstna matična knjiga župnije sv. Duha Središče, leto 1866.

³ Franc Šoštarič je bil kočijaž pri knezoškofu dr. Jakobu Missii, poznejšem vatikanskem kardinalu.

⁴ Ustni vir, ki ga je nekje dobil Ivan Ploh iz Središča in ga tudi zapisal v svojem zapisku, vendar ga ni bilo mogoče preveriti.

pravico do brezplačnega hasnovanja in uživanja posestva do smrti. V tem času mora vzdrževati posestvo in plačevati davke.

Kmalu po podpisani oporoki je 3. aprila 1926. leta Jakob Klemenčič umrl.

Jakob Klemenčič je tvorno sodeloval pri družbenogospodarskih zadevah trga Središče. Sodeloval je v Ormoškem okrajnem zastopu do konca leta 1909 kot tudi v občinskem odboru Središče, kjer je opravljal funkcijo županovega svetovalca. Nadalje je bil v letih 1900–1903 ter 1903–1909 član Krajevnega šolskega sveta Središče⁵.

V začetku januarja 1900 sklene občinski odbor Središče ustanoviti mlekarsko in sirarsko zadrugo. S pomočjo države zgradijo na parceli J. Klemenčiča stavbo, ki so jo pozneje uporabljali za mlekarno, njega pa pošlje središka občina na svoje stroške na mlekarski tečaj na Tirolsko⁶. Središčani so ustanovitvi zadruge močno nasprotovali, zato je začela poslovati komaj čez tri in pol leta. Pozneje se je mlekarska dejavnost dobro ustalila in je delovala še v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Iz navedenega lahko sklepamo, da je veleposestnik Klemenčič že takrat v sebi snoval, kar je četrto stoletja pozneje uresničil. S poslednjo voljo je hotel zapustiti Središčanom močan pečat na ruralnem in gospodarskem napredku kraja, ki pa je zaradi poznejših gospodarskih in političnih dogodkov v svetu izgubil smisel in odlično idejo. Da Ustanova ni zaživela v polnem razmahu, je nevede pripomogel tudi sam darovalec Jakob Klemenčič. S klavzulo v oporoki o dosmrtnem hasnovanju posestva sestre Jožefe Šoštarič je dejansko zavezal roke Ustanovinemu kuratoriju. Vojni in povojni čas pa Klemenčičevi ideji ni bil naklonjen, saj sta njegovo posestvo – last Ustanove, tako nacistična kot jugoslovanska komunistična oblast nacionalizirali⁷.

Oporoka⁸

Podpisani Jakob Klemenčič določam svojo poslednjo voljo kakor sledi:

A./ Središko posestvo in godeninski travnik z vsem inventarjem določam za ustanovo pod imenom Jakoba Klemenčiča kmetska in gospodinjstva šola. V tej šoli naj se vzgajajo v primernih tečajih dobre kmetijske gospodinje, če bi zahtevale razmere pa tudi dobri, praktični kmetijski gospodarji. Predvsem pridejo v poštev Središčanke oz. Središčani, zatem dekleta oz. fantje središke župnije in še le za tem iz daljne okolice. Pouk na ustanovi bodi brezplačen, gojenke oz. gojence naj oskrbijo lastni stariši oz. sorodniki.

Lastnik ustanove je Anton Tkalec, posestniški sin v Obrežu, po njegovi smrti njegovi pravni nasledniki.

⁵ Fr. Kovačič, Trg Središče, Maribor, 1910, str. 221.

⁶ Fr. Kovačič, Trg Središče, Maribor, 1910, str. 27.

⁷ Lastništvo Ustanove prenese 10. septembra 1944 nacistična oblast na občino Središče (Gemeinde Polstrau). Od 1946. do 1948. leta postane premoženje Ustanove last SLP, zemlja pa je razdeljena agrarnim interesentom. Po odločbi št. 465-280/65 se 17. januarja 1966 lastnina, kolikor je ostalo, prenese v upravljanje KZ Kombinat Jeruzalem Ormož. Kombinat nato stanovanjsko hišo odproda svojima delavcema, ki sta že prej stanovala v njej. Na delu ohišnice (dvorišča) nastane zasebna kurja farma, ki se pozneje z adaptacijo spremeni v stanovanjsko hišo. Mlekarno prav tako kupi kombinatov delavec in si na tem mestu zgradi stanovanjsko hišo, na delu parcele pa zgradijo še otroški vrtec.

⁸ Prepis oporoke. Original je bil shranjen na okrajnem sodišču v Ormožu.

Do svoje smrti hasnuje posestvo ustanove moja sestra Jožefa Šoštarich, ki pa je obvezna plačevati davke ter vzdrževati poslopja in inventar v porabnem stanju.

V tem pogledu jo nadzira kuratorij.

Kuratorij obstoječ iz 5. /pet/ mož, ki morajo biti središke župnije, napredni gospodarji, po možnosti absolventi kmetijskih šol in pristaši vsakokratnega kmetijskega pokreta, upravlja z ustanovo. Stalni člani kuratorija so: vsakokratni lastnik posestva ustanove in vsakokratni župan središki, razen tega vsakokratni upravitelj ustanove, ta pa samo kot posvetovalni organ.

Kot ostale prve člane kuratorija imenujem gg: Dogša Jakoba, posestnika na Grabah, Žnidarič Jakoba, posestnika v Središču in Antona Kolariča, posestnika v Središču. Pozneje voli naslednike za umrle ali odstopioše člane kuratorij sam po gornjih določilih. Ta mesta so brezplačna.

Voditelj šole in upravitelj ustanove, katere funkcije so lahko združene v eni osebi in katere imenuje kuratorij, mora imeti teoretično in praktično izobrazbo, kakor jo zahteva država oz. oblast za nameščanje na svojih sličnih ustanovah. Plačajo se ti nameščenci iz dohodkov posestva ustanove.

Voditelj in upravitelj sta odgovorna kuratoriju v gmotnem in moralnem oziru, učne uspehe nadzira država oz. oblast po svojih strokovnih organih.

Kuratorij sme po lastnem preudarku posamezna zemljišča ustanove zamenjati z drugimi, jih tudi deloma odprodati, ako bi to zahtevalo razmere, vendar tako, da pri tem ne trpi ne gospodarski obrat, ne pouk v šoli. Istotako naj kuratorij po potrebi izpopolni ta pravilnik v smislu mojih intencij. Poučni tečajji se otvorijo po smrti moje sestre.

B/. Kot nadaljnje legate prepuščam:

1. Mojemu kumiču dr. Jakobu Tkalcu volim zlato uro in zlato verižico.
2. Mojemu kumiču Antonu Tkalec volim gorice v Brezovčaku s šumo in rudo⁹ v Lačavesi z vsem inventarjem, razen dveh krav, ki so pri goricah.
3. Viničarka Marija Pintarič dobi za skrb, ki je imela z menoj dve kravi pri goricah v Brezovčaku in vložno knjižico na ime Marija Veselič.
4. Mojemu kumiču Francu Rizman, posestniku v Lačavesi volim 15.000 din.
5. Moji kumici Slavki, t.j. hčeri moje nečakinje Roze Zadavec volim vinograd v Vodranskem vrhu, kakor stoji in leži.
6. Gasilnemu društvu v Središču volim 20.000 din.
7. Sokolski godbi v Središču volim 5.000 din.
8. Ulbožni blagajni občine Središče volim 5.000 din.
9. Za spomenik, ki ga naj oskrbi Jurij Polanec iz mase, naj se kupi 2 m visok masiven črni švedski granit.

Vsa preostala imovina naj se naloži v posojilnico za svoječasnno /to je po smrti moje sestre/ aktiviranje poučnih tečajev na ustanovi pod A./

V slučaju, da lastnik ali naslednik ustanove odkloni lastninsko pravico, izbere kuratorij drugega lastnika, ki zadovolji zakonu.

Središče ob Dravi, dne 14. marca 1926.

To oporoko sem sam narekoval, prebral in lastnoročno podpisal.

Jakob Klemenčič s.r.

Jakob Žnidarič, Andraž Horvat, Franc Lukačič, s.r., kot priče oporoke.

⁹tukaj so kopali kamen-apnenec za izdelavo apna. Op. avtorja

Kaj se je dogajalo z Ustanovo do smrti darovalčeve sestre Jožefe Šoštaric, ki je imela pravico do hasnovanja posestva, obstaja zelo malo pisnih virov. V začetku tridesetih let pa je že prihajalo do nesoglasij med Klemenčičevo sestro Jožefo Šoštaric in kuratorijem Ustanove in zadeva je prišla na sodišče.

28. decembra 1938¹⁰. leta je bila sklenjena na okrajnem sodišču v Ormožu sodna poravnava med njo–hasnovalko–in Antonom Tkalcem, predstavnikom (prejšnjim lastnikom) kuratorija Ustanove. Opis poravnave bom obravnaval pri *Sprejemni listini*.

Ustanovno pismo ali listino je sestavil kuratorij ustanove 30. novembra 1939. leta. Pismo z dvanajstimi točkami je nato overilo okrajno sodišče v Ormožu 15. januarja 1940. leta, obenem so sestavili istega dne *Sprejemno listino*. Nato so vse skupaj poslali v potrditev kraljevski banski upravi Dravske banovine v Ljubljani¹¹. Na podlagi Sprejemne listine se navedena oporoka z dopisom Velikega župana mariborske oblasti, z dne 22. julija 1927, pod št. 3926/4, zakonito dovoli in uresniči v ustanovo, ki je delno krita z gotovino na hranilni vlogi in delno z nepremičninami. Zato sprejema podpisani kuratorij vse s to ustanovo naložene jim dolžnosti in pravice in predpisujejo v izvršitev te ustanove sledeče:

Ustanovno pismo¹²

V njem je v prvem členu ime Ustanove, v nadaljevanju pa se imenuje Ustanovna uprava ali kuratorij po zapustnikovi oporoki in odredbi:

Dogša Jakob, posestnik na Grabah

Jurjaševič Anton, posestnik v Središču¹³

Kolarič Anton, posestnik v Središču

Kolarič Anton, kot tokratni župan¹⁴ in

Tkalec Anton, posestnik v Obrežu, kot lastnik Ustanove.

Drugi člen opredeljuje pravice in naloge kuratorija, imenovanje novih in nadomestnih članov kuratorija. Nalaga kuratoriju pravico avtentičnega tolmačenja zapustnikove poslednje volje, vendar v skladu z določili zakona o ustanovah in po predhodni odobritvi bana Dravske banovine kot ustanovne oblasti. S soglasjem ostalih članov kuratorija je lahko v eni osebi član kuratorija, vodja šole in upravitelj Ustanove, če seveda kdo izmed članov kuratorija izpolnjuje v oporoki navedene predpogoje. Ob izvolitvi novega člana, v primeru smrti,

¹⁰ Ta datum je morda napačen, saj je hasnovalka že umrla pred slabimi osmimi meseci (1. 5. 1938) pri hčerki Ani, poročeni Dečko, v Središču ob Dravi. Morebiti pa se je takrat zaključila pravda.

¹¹ Kraljevska banska uprava Dravske banovine potrdi Ustanovno listino z dne 14. 12. 1939. Listina je bila izdana v treh izvodih–izvirnikih. Točen prepis listine je dobilo državno pravobranilstvo v Ljubljani.

¹² Sprejemna listina prehaja v Ustanovno pismo, ki govori o pravilih igre – statutu, s katerim je UK (Ustanova Klemenčič) dejansko zaživela.

¹³ Ker je Jakob Žnidarič, imenovan od zapustnika, odstopil s funkcije člana kuratorija, je bil na njegovo mesto izvoljen leta 1932 Anton Jurjaševič. Ta je pri polni zavesti dočakal 101 leto življenja (umrl 16. 1. 2004).

¹⁴ Tukaj se ime Antona Kolariča pojavlja dvakrat. Enkrat po zapustnikovi volji in drugič v vlogi župana, kljub temu da 2. čl. Ustanovnega pisma izrecno govori, da mora v času županovanja kuratorij imenovati njegovega namestnika s polno pravico.

odstopa ali nesprejetja funkcije člana kuratorija izvolijo člani kuratorija novega člana po večinskem principu, po tem, ko je njegovo izvolitev odobril ban Dravske banovine.

Ustanovo tvorijo navedene nepremičnine, gotovina na hranilni knjižici in donosi nepremičnin in gotovine.

Nepremičnine sestojijo iz stavbišča in gozda, njiv, travnikov ter vrta v skupni izmeri 16 ha 95 arov in 51 m², v vložni števil. 66 katastrske občine Središče, vložna števil. 67 in 632 katastrska občina Središče in vložna števil. 4, katastrska občina Godeninci¹⁵. Gotovina v znesku 75.345,58 din je naložena v Hranilnici in posojilnici v Središču ob Dravi, ostalih 10.559,20 din, skupno z izkupičkom za ladijski mlin na Dravi, pa je naložen na poštni hranilnici v Beogradu na ime: Ustanova Jakoba Klemenčiča - kmetijska in gospodinjstva šola v Središču ob Dravi. Tako je znašala gotovina z dne 1. decembra 1939 ob sestavitvi Sprejemne listine in Ustanovnega pisma 85.904,78 din. Vlogi sta vinkulirani in ju lahko dvigne samo pooblaščen član kuratorija le za nujno potrebne tekoče zadeve v višini 3.000 din. Za večje dvige mora kuratorij pridobiti odobritev bana Dravske banovine kot ustanovne oblasti.

Dokler se šola ne ustanovi, mora kuratorij skrbeti za strokovne gospodinjstve in kmetijske gospodarske tečaje. Gotovino, naloženo v hranilnici v Središču in Beogradu, uporabi kuratorij za postavitve in ureditve poslopij, ki so potrebna za izvajanje pouka. Iz dohodkov posestva Ustanove pa se krijejo stroški vzdrževanja šole. V pismu, ki izhaja iz oporoke, se nadalje opredeljuje funkcije v organiziranju šole. Šola ima svojega vodjo, ki mora biti izobražen v teoretičnem in praktičnem znanju, kakor to zahteva država. Ustanova ima tudi upravitelja, ki skrbi za poslovanje in opravlja funkcijo ekonomista Ustanove. Upravitelj je član kuratorija in ima pravico posvetovalnega glasu. Funkciji upravitelja in vodje šole sta lahko skupni. Nadzorstvo nad poukom ima država s svojimi institucijami.

V šolo in gospodinjstve se sprejemajo slabo situirani učenci kmečkega stanu iz Središča, nato učenci ostalih vasi domače župnije in šele za temi, če je kakšno učno mesto prosto, učenci ali slušatelji zunaj središke župnije. Šolanje je brezplačno, vsi učenci pa morajo imeti kot glavno dejavnost kmetijstvo in ne smejo biti starejši od 30 let. Ob pomanjkanju učencev se vse te omejitve razveljavijo.

Dokler se šola ne ustanovi, mora kuratorij skrbeti za uresničevanje dela Ustanove. Vsako leto skrbi za prirejanje gospodinjstev in gospodarskih tečajev v poletnem, jesenskem in zimskem času. Skrbi za strokovna izobraževalna predavanja, po potrebi daje svoja zemljišča na voljo za razne kmetijske poskuse, na voljo daje svoje prostore za razna strokovna predavanja, razstave in kmetijsko čitalnico in za združeno poslovanje. Poseben poudarek mora sloneti na naslednjih predmetih in panogah kmetijstva: mlekarnstvo, živinoreja, vrtnarstvo, sadjarstvo, poljedelstvo, vinarstvo, kletarstvo, perutninarstvo, konzerviranje sadja in vrtnin,

¹⁵ Pravzaprav je bila takrat k.o. Vodrance tako kot danes. Iz zemljiške knjige je razvidno, da so Nemci med 2. svetovno vojno vse parcele, ki spadajo pod Godenince (župnijo Središče), v knjigi posebej označili. Vsekakor jim je bil podlaga Odlok sreskega načelstva Ptuj, z dne 18. 12. 1937, "o določitvi nove meje med obema upravnima občinama Kog in Središče ob Dravi - Sl. List št. 531, 1937.

domača obrt, kmetijsko-gospodinjsko knjigovodstvo in higiena. Ustanovno pismo nalaga kuratoriju, da naj pristopi h gradnji šolskih prostorov, ki naj imajo učilnico, kuhinjo s shrambo in umivalnico, pisarno, stanovanje s sobo, kuhinjo in shrambo za hišnika, nekaj sob za učne moči ali upravitelja šole, v kletnih prostorih pa naj se uredita poleg kleti še pralnica in kopalnice (verjetno kopalnica). Za to naj se uporabi vsa naložena gotovina, po potrebi pa naj se odproda še 13 parcel posestva v skupni izmeri 5 ha 31 a in 31 m². Lastnik Ustanove¹⁶ se je zavedal močne gospodarske krize in velike inflacije, zato je Ustanova kmalu po smrti hasnovalke, 1938. leta, naročila pri mestnem stavbeniku in sodnem izvedencu Franju Špesu iz Maribora seznam izračuna stroškov del in gradbenega materiala za gradnjo šole. Iz navedenega, kakor tudi iz skromne blagajniške dokumentacije, sledi, da je Ustanova dejansko zaživela po smrti hasnovalke.

V Službenem listu Kraljevske banske uprave Dravske banovine v Ljubljani, z dne 11. julija 1930, št. 155/LVIII/338, je izšel Zakon o ustanovah ali zadužbinah, kjer v 13. členu pravi, da je *ustanova pravna oseba*. S tem aktom se izbriše fizična lastnina, ki po tem zakonu spada pod ustanovno oblast banske uprave. Tam se tudi vodi poseben ustanovni register o vseh ustanovah. Vse ustanove, ki že obstajajo, obdržijo na podlagi tega zakona svoje dosedanje uprave (kuratorij), vendar morajo svoje poslovne akte uskladiti s tem zakonom in se v šestih mesecih prijaviti pristojni ustanovni oblasti zaradi vpisa v register. V nasprotnem primeru sledijo ukrepi. Zakon med drugim tudi določa, kdo ne more biti član uprave ustanove (prej kuratorija), o zadolževanju, odtujevanju in oddajanju nepremičnin, o finančnem poslovanju s kontrolo tega poslovanja, izkazovanje oz. izdelovanje letnih poročil-bilance ter disciplinsko in materialno odgovornost članov odbora ustanove. Minister za prosveto predpiše poseben pravilnik o izvajanju nadzora nad ustanovami. Ker so z ustanovitvijo banovin prenehale obstajati oblasti, je v oporoki, kjer je omenjena oblast, tako postala pravna naslednica banovina. Tako so Anton Tkalec oziroma njegovi pravni nasledniki izgubili lastninske pravice v Ustanovi Jakoba Klemenčiča.

Sprejemna listina, ki se nadaljuje v Ustanovno pismo, med ostalimi navedbami, ki so podrobno opisane v Ustanovnem pismu, navaja med drugim tudi sodno poravnavo med sestro pokojnega Jakoba Klemenčiča Jožefo Šoštarič in predstavnikom kuratorija Ustanove Antonom Tkalcem. Poravnava je bila sklenjena pri Okrajnem sodišču v Ormožu 28. decembra 1938. leta¹⁷. Pri poravnavi se Jožefa Šoštarič odpoveduje pravici dosmrtnega hasnovanja Ustanovi pripadlega posestva, ki je navedeno v oporoki. Zaveže se, da bo takoj izpraznila hišo št. 38, če se ji izplača enkratna odpravnina v znesku 25.000 din. Iz poravnave je možno sklepati, da je darovalčeva sestra gospodarstvo zanemarjala, saj je pri poravnavi zahtevala, naj kuratorij ne zahteva nikakršne odškodnine za prodano živino in povzročeno škodo zaradi opuščениh popravil poslopij. Anton Tkalec je sodnijsko odobril zahtevo Jožefe Šoštarič, obenem pa prosi, da se k tej poravnavi ne pritegne državno pravobranilstvo, ker bi s tem povzročili ustanovi stroške, ampak naj

¹⁶ Kljub novi zakonodaji, ki pravi, da ne more biti lastnik Ustanove fizična oseba, se še pojavlja takšen naziv.

¹⁷ Prav tam kot pri nr. 9.

se ta izjava (poravnava) pošlje skupaj z zapuščinskim spisom v odobritev državnemu pravobranilstvu v Ljubljani.

Ustanovna oblast je poravnavo odobrila že 9. januarja 1932, opr. št. IV.- št. 522/1. Ali je bila poravnava dejansko izvedena, nam viri ne poročajo, ker pride tri leta pozneje do ponovne poravnave na Okrožnem sodišču v Mariboru med tožiteljico Jožefo Šoštarich in toženo stranko "Ustanovo Jakoba Klemenčiča, kmetijska in gospodinjstva šola v Središču ob Dravi". Jožefa Šoštarich je vložila pri okrožnem sodišču v Mariboru tožbo na plačilo zneska 25.000.- din, ki se po vsej verjetnosti nanaša na prvo poravnavo iz leta 1938¹⁸, ki je Ustanova ni spoštovala. Poravnava je bila sklenjena 16. maja 1935, opr. št. I Po 333/34 in se glasi:

"Tožena stranka "Ustanova Jakoba Klemenčiča, kmetijska in gospodinjstva šola v Središču ob Dravi" se zaveže izplačati Šoštarich Jožefi, prevžitkarici v Središču ob Dravi v poravnavo vseh njenih zahtevkov iz predmetne zadeve znesek po din 25.000.- in sicer delni znesek po 18.000.- v hranilni knjižici Hranilnice in posojilnice v Središču ob Dravi, najpozneje v 14 dneh; ostanek po 7.000.- v gotovini pa najpozneje v 3 mesecih - oboje računano od dneva odobritve predležee poravnave po ministrstvu prosvete.

Vsaka stranka nosi stroške svojega zastopnika, obe stranki do polovice sodne stroške.

Ta poravnava je obvezna za tožiteljico takoj, za toženo stranko pa po odobritvi ustanovne oblasti in se zaveže tožena stranka poravnavo predložiti v odobritev ustanovni oblasti in po odobritvi obvestiti sodišče in tožečo stranko.

Tožena stranka izjavlja, da iz predmetne zadeve nima nobenega zahtevka."

Tokrat je poravnavo odobril minister prosvete, 24. julija 1935, Z. br. 3428, s katero sta bila obveščena sodišče in tožiteljica. Po vsem sodeč, je Ustanova tudi s to poravnavo pozneje zavlačevala.

Iz vsega navedenega sledi, da se je pravda med Jožefo Šoštarich in Ustanovo vlekla še po smrti hasnovalke in se končala 28. decembra 1938. leta. V kakšni obliki je odškodnino Ustanova izplačala in ali je do tega sploh prišlo, nam dostopni viri ne poročajo.

Druga polovica leta 1938 je torej zelo pomembna za Ustanovo. Z oporoko ugasnejo vse pravice, ki se nanašajo na Jožefo Šoštarich. Kuratorij, še posebej pa njegov predstavnik Anton Tkalec, se zelo trudi za uresničitev darovalčeve poslednje volje. Inflacija neusmiljeno posega v finančno substanco Ustanove. Najprej vse premoženje označijo. S posebnimi mejniki, monogramom Ustanova Klemenčič - UK, označijo vse kmetijske in gozdne parcele. Kuratorij naroči pri mariborskem gradbeniku Franju Špesu načrt in *proračun* stroškov za gradnjo šole. Gradbenik povzame trenutno stanje v naravi, ki obsega stanovanjsko hišo in gospodarsko poslopje. Stavba naj bi stala na mestu stare, vendar o njeni rušitvi ali kakšnih dokumentov, ki bi pričali, da bi stala kje drugje, ni. Ta obsega v skupni dolžini 35,65 m, širina stanovanjske hiše pa je bila 9,20 m, hlev oz. gospodarsko poslopje 7,72 m (hiša z gospodarskim poslopjem je v ravni liniji). *Proračun* z načrtom je bil dostavljen kuratoriju 6. avgusta 1938. leta v skupnem znesku 223.709,50 din. Obenem so stekla dela pri nabavi materiala (predračuni materialov). Za lažjo predstavitev navajam celotno rekapitulacijo posameznih obrtnih in drugih del:

¹⁸ Očitno pomota. Pravilno bi bilo leta 1931, saj je bila odobritev bana 9. januarja 1932. leta.

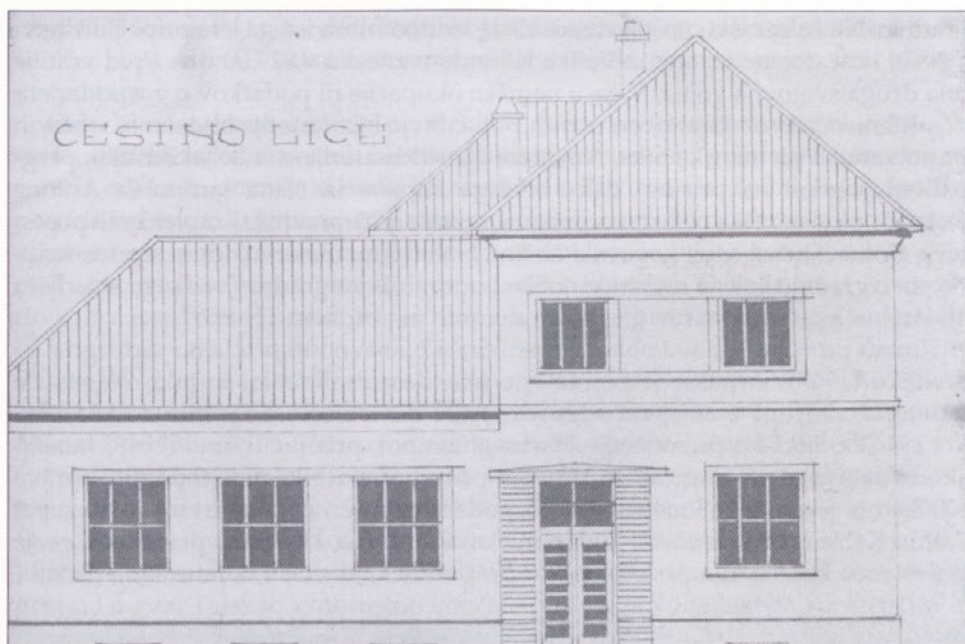

Slika 1: S takšnimi mejniki je Ustanova Klemenčič zaznamovala vse Klemenčičeve parcele. Ti mejniki še danes stojijo. Foto: Franc Krnjak, 2004

Zidarsko, težaško in železobetonsko delo	132.299,50 din
Tesarsko delo	20.714,00 din
Kleparsko delo	7.152,00 din
Mizarsko delo	22.348,00 din
Ključavničarsko delo	3.934,00 din
Steklarsko delo	4.038,00 din
Slikarsko in pleskarsko delo	5.444,00 din
Pečarsko delo	9.500,00 din
Elektroinstalacija	3.100,00 din
Vodovodna instalacija	10.480,00 din
Tapetarsko delo	1.700,00 din
Skupaj za obrtna dela	223.709,50 din

Velikost zgradbe v zunanjih merah obsega 16,14m x 14,50 z manjšim zamikom na severni – dvoriščni strani. Stavba je v projektu podkletena enonadstropna hiša s funkcionalnim podstrešjem.

Medtem so tekli na Ustanovi gospodarski posli. Ustanova prodaja iz svojih gozdov hlodovino, drva in šibje. S prodajo manj kvalitetne (starost) živine

Slika 2: Cestno lice ali južna vhodna stran kmetijske in gospodarske šole – načrt Marka Štuheca, zidarskega mojstra. Hrani: Hilda Habjanič, Obrež

zmanjša čredo. Prodaja tudi plemensko živino, ki jo pokupijo središki kmetje. Skratka, vse kmetijske pridelke, ki jih ne porabi pri lastnem gospodarstvu, odproda po dnevnih cenah. V Ustanovi tako najdejo zaslužek dninarji in ostali prebivalci širše okolice, ki se udeležujejo sezonskega dela. Ženske delajo večinoma na polju, moški pa opravljajo težja fizična dela, kot so košnja travnikov, spravilo žitaric in v zimskem času dela v gozdu, spravilo lesa in ostankov dreves, ter celoletne prevoze s svojo vprežno živino.

Kaj se je pozneje dogajalo z Ustanovo – vse 1939. leto – ni znano, le za sodnijske posle dedovanje pokojne J. Šoštarich in za utrditev Ustanove na pravni podlagi imamo zapise. Vpliv težke ekonomske situacije v državi in preteča vojna nevarnost sta zavrla smeje načrte kuratorija. Prvotno ponudbo gradbenika Špesa so, verjetno iz finančnih razlogov, zavrgli in čez leto in pol naročili pri gradbenem podjetju Marka Štuheca iz Maribora novi *Proračun* z načrtom. Načrt se je v glavnem ujemal s prejšnjim, ki ga je naredil gradbenik Špes, le nekaj razlik je nastalo pri merah floris v korist povečanja. Seveda se je v letu in pol korenito spremenila finančna konstrukcija obrtnih del in posledično tudi gradbenega materiala. Ta je bila višja za dobrih 85.000 din¹⁹ in tudi nekaj postavk gradbenih del je izpuščenih, tako da je inflacija krepko posegla v finančno stanje. Medtem so stekla dela v gozdu pri podiranju stavbnega lesa. V decembru 1940 je bil tako gradbeni les v neto količini skoraj 55 kubičnih metrov razrezan in pripravljen za

¹⁹ Za lažjo predstavitev, koliko je bil vreden takrat dinar, bi za ta znesek lahko dobil 40 krav mlekaric ali 34 t pšenice, ki je imela takrat ceno 2.50 din za kilogram.

gradnjo. Na železniško postajo Središče je 16. decembra istega leta pripeljal vagon s 7.870 kosi strešne kritine iz Velike Kikinde v znesku 9.829,00 din. Pred vrati je bila druga svetovna vojna. V času nemške okupacije ni podatkov o gospodarjenju s Klemenčičevo kmetijo, po ustnih poročilih je bila kmetija obdelana, v hlevih pa so vzrejali plemenske bibe. Nekatere člane kuratorija so nacisti odselili, pregnali in odgnali na prisilno delo, bivšega župana in člana kuratorija Antona Kolariča pa je nemška oblast nastavila za komisarja (upravnika) zaplenjenih posestev v domači in sosednji kogovski občini. Nabavljeni material, les in strešno kritino, za izgradnjo šole je nacistična oblast uporabila za gradnjo velikega skladišča ali strojne lope med starim gasilskim domom in potokom Trnavo²⁰.

Kmalu po vojni je nova oblast organizirala Nabavno in prodajno zadrugo z.o.j Središče (1947), ki pa se je že čez eno leto decentralizirala, in tako so nastale kmetijske zadruge z omejeno odgovornostjo. Posestvo so, ki je bilo do leta 1948 kot splošno ljudsko premoženje (nacionalizirano), priključili novi (1948) kmetijsko-obdelovalni zadrugi ali KOZ²¹. Na posestvu sta bila tudi sedež in uprava KOZ-e ter poznejšega kmetijskega gospodarstva. Njen prvi upravnik je bil zopet Anton Kolarič, bivši središki župan in član kuratorija, ki je med prvimi dal svoje posestvo v kolhoz. Na prste bi lahko prešteli nekaj "vročih, komunizma lačnih"

Slika 3: Agrarni interesi pri razdeljevanju veleposestniške zemlje. Hrani: Franc Krnjak, Ormož

²⁰ To skladišče sta še dolgo pozneje uporabljali KZ in KK Jeruzalem Ormož. V drugi polovici sedemdesetih let prejšnjega stoletja pa je to skladišče prestavil Kombinat na dvorišče svoje poslovalnice, ki še danes rabi svojemu namenu.

²¹ Tone Luskovič, v: Zgodovinski zapisi, Ormož, 2004, str. 19-30. Ustni vir: Anton Jurjašević st.

srediških kmetov, ki so sledili duhu kolektivizacije ter tako postavili temelje KOZ-i, ki pa se je čez nekaj časa sama od sebe sesula. Najpogosteje so bili to slabi gospodarji.

Duh Klemenčičeve kmetije pa je kljub vsem pretresom v družbi ostal. Na posestvu so začeli v velikih hlevih v zadrुžnem smislu gojiti govejo živino za prirejo mleka in pozneje si zadaj za hlevi omislili vrtnarijo. Zadruga je zaposlila pastirja iz Haloz, ki je pasel čredo na prostranih, prej občinskih pašnikih. Zaradi spremenjene politike do kmetijskega zadrुžništva je prišlo posestvo leta 1953 pod novoustanovljeno Kmetijsko gospodarstvo Središče. Ta zadruga je životarila do konca leta 1958. Z novim letom 1959 je zaživelo novo kmetijsko gospodarstvo, ki je združevalo takratno Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem, Zadrुžno kmetijsko gospodarstvo Ivanjokovi, Kmetijsko gospodarstvo Ormož, Kmetijsko gospodarstvo Središče, Zadrुžno vinogradniško gospodarstvo "Jože Kerenčič" Miklavž pri Ormožu in Zadrुžno vinogradniško gospodarstvo Litmerk.

Novo podjetje je poslovalo pod imenom Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem. S priključitvijo še več obratov v letih 1960, 1961 in 1962 je nastal v Ormožu Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, z uradnim imenom Kmetijska zadruga "Kombinat Jeruzalem Ormož"²², dolgoletni paradni konj ormoškega gospodarstva. Tako se je nesrečno končala poslednja volja Jakoba Klemenčiča in poskus, da bi v takratnem narodno zavednem trgu Središče nastala strokovna institucija, ki bi gotovo spremenila podobo današnjega kraja.

VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Ustanove kuratorija (UK). Arhiv hrani hčerka nekdanjega lastnika Ustanove Hilda Tkalec, poročena Habjanič iz Obreža.

Škofijski arhiv Maribor (ŠAM): Rojstni matični knjigi župnije sv. Duha Središče in sv. Bolfenka na Kogu.

Okrajno sodišče Ormož, Zemljiška knjiga Ormož.

Informator: Anton Jurjaševič st.

Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče. Maribor.

Luskovič, Tone, 2004: Zadrुžna in kmetijska podjetja v občini Ormož 1898-2000. V: Zgodovinski zapisi, Ormož.

²² Prav tam, str. 19-30.

Die Institution Jakob Klemenčič Landwirtschafts- und Hauswirtschaftsschule in Središče ob Dravi

ZUSAMMENFASSUNG

Der Großgrundbesitzer Jakob Klemenčič hinterließ in seinem Testament einige Wochen vor seinem Tod sein gesamtes Eigentum samt zwei Sparanlagen seinem entfernten Verwandten Anton Tkalec aus Obrež und ernannte einen Kuratorium-Vormundsausschuss, damit er nach seinem Tod und dem Tod seiner Schwester Jožefa Šoštarič, der er die Gebrauchsrechte hinterließ, eine Landwirtschafts- und Hauswirtschaftsschule gründen würde. Aus diesem Grund hat er in seinem Testament eine Institution ausgeformt, die seinen Nachlass verwalten sollte. Im Testament hat er genau den Eigentümer und die Mitglieder des Vormundsausschusses bestimmt, den Zweck der Institution und alle Erben, die er namentlich angibt und mit letztem Willen beschenkt. Nach dem Tod des Erblassers übernahm seine Schwester Jožefa Šoštarič den Bauernhof, geriet aber wegen mangelhaften Wirtschaftens in Konflikt mit dem Eigentümer der Institution und dessen Kuratorium. Der Konflikt kam vor das Gericht und zog sich bis zu ihrem Tod hin. In der Zwischenzeit herrschte im Staat eine ernsthafte Wirtschaftskrise als eine Folge der Weltrezession, wor dem Tor stand auch noch die Gefahr der Naziexpansion. Trotz allem hat sich das Kuratorium nach dem Tod der Altenteilerin Jožefa Šoštarič mutig mit dem letzten Willen von Jakob Klemenčič auseinandergesetzt. Der einstige Eigentümer der Institution, dem das Recht des neuen Gesetzes wegen entzogen wurde, begann intensiv den Bau der Landwirtschafts- und Haushaltsschule vorzubereiten. Aus diesem Anlass hat er entsprechende Pläne und Baumaterialien vorbereitet, aber der zweite Weltkrieg hatte ihn überrollt. Während des Krieges sowohl wie auch danach wurde das Gut der Institution von den Machthabern nationalisiert. Die bereits angeschafften Baumaterialien wurden von der nazistischen Macht für den Bau eines Maschinenschuppens verwendet. Nach dem Krieg zählte das Gut zum allgemeinen Volksvermögen, das Land wurde unter die Agrarinteressenten verteilt. Auf dem Besitz begann man mit der Rindviehzucht, die nach dem Bau der Farm auf einen neuen Standort übersiedelte. Der Wirtschaftsteil wurde später niedergerissen, die Molkerei und der Wohnteil des Hauses wurden vom damaligen Besitzer an die Arbeiter verkauft. Heute haben hier ihren Wohnsitz einige Familien, hinten im Obstgarten steht ein Kindergarten. Der Musterbauernhof von Klemenčič ist spurlos verschwunden.

Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec petdesetih in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja

Branko Gajšt, *Krajina* (olje)

Foto: B. Prelog

Luskovič, Tone, univ. dipl. pravnik
SI-2276 Kog, Jastrebcí 25

UDK 338.1(497.4 Ormož)"19"

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 506–520

Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec petdesetih in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja

Prispevek prikazuje položaj ormoškega gospodarstva v primerjavi z nekaterimi drugimi občinami v Podravju, analizira stanje v času, ko je občina začela pospešeno preobrazbo iz pretežno agrarnega gospodarstva v postopni razvoj industrijske proizvodnje.

KLJUČNE BESEDE: občina Ormož, petdeseta in šestdeseta leta 20. stoletja, gospodarstvo

Luskovič, Tone, Lawyer
SI-2276 Kog, Jastrebcí 25

UDK 338.1(497.4 Ormož)"19"

Analysis of the Ormož municipality economic situation at the end of 1950's and the beginning of the 1960's

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 506–520

The article presents the state of the economy of Ormož, compares it with some other municipalities in the Podravje region, and analyses the situation at a time, when the municipality began an advanced transformation from a predominantly agrarian economy into a gradual development of industrial production.

KEY WORDS: Ormož municipality, 1950's and 1960's, economy.

Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec petdesetih in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja

Uvod

Občina Ormož se je konec petdesetih let prejšnjega stoletja znašla pred veliko razvojno dilemo. Glavna gospodarska dejavnost je bila kmetijstvo, ki s svojo nizko akumulativnostjo in slabo storilnostjo ni ponujala velikih razvojnih možnosti.

Večina kmetijskih pridelkov (vino, sadje, sladkorna pesa...), prav tako tudi živina, je šla na tržišče brez dodane vrednosti, kot surovina. Predelovalnih obratov dejansko ni bilo. Slab gospodarski položaj občine v tem obdobju je še posebej očiten, če primerjamo gospodarske potenciale občine z nekaterimi drugimi občinami v Podravju.

I. Narodni dohodek in stanje leta 1960

PREGLEDNICA 1: *Struktura gibanja narodnega dohodka po občinah (v mio din) v letu 1960*

Občina	ND	% ND v celotnem gospodarstvu	% ND v družbenem sektorju
Dravograd	1,201	1,3	1,2
Lenart	1,293	1,4	0,3
Maribor Center	26,045	28,2	29,9
Maribor Tabor	15,609	16,9	18,6
Maribor Tezno	15,147	16,4	17,1
O r m o ž	1,293	1,4	0,5
Ptuj	11,083	12,0	10,2
Radlje	1,863	3,1	2,5
Ravne na Koroškem	9,513	10,3	11,3
Slovenska Bistrica	5,357	5,8	5,5
Slovenj Gradec	2,955	3,2	2,9
Okraj skupaj	92,359	100,0	100,0

PREGLEDNICA 2: *Narodni dohodek po občinah na prebivalca*

<i>Občina</i>	<i>Znesek</i>	<i>Odstopanje od okrajnega povprečja</i>
Maribor Center	389.000	+ 119.000
Ravne na Koroškem	435.000	+ 165.000
Maribor Tabor	374.000	+ 104.000
Maribor Tezno	359.000	+ 89.000
Slovenj Gradec	188.000	- 82.000
Slovenska Bistrica	180.000	- 90.000
Ptuj	176.000	- 97.000
Dravograd	173.000	- 97.000
Radlje	163.000	- 191.000
Lenart	79.000	- 191.000
O r m o ž	69.000	- 201.000
Okraj skupaj	270.000	- 201.000

Podatki nazorno kažejo, da gre za precejšnje negativno odstopanje od povprečja tedanjega okraja.

PREGLEDNICA 3: *Del narodnega dohodka, ki je ostal podjetjem
(skladi in plače)*

<i>Občina</i>	<i>Znesek v mio. din</i>	<i>% ND</i>
Dravograd	351	35,5
Lenart	131	50,7
Maribor Center	8.357	34,3
Maribor Tabor	5.252	34,8
Maribor Tezno	4.320	31,0
O r m o ž	237	53,1
Ptuj	2.645	31,9
Radlje	869	41,8
Ravne na Koroškem	2.857	31,0
Slovenj Gradec	901	37,7
Slovenska Bistrica	1.595	35,7
Okraj skupaj	27.518	33,8

Nekoliko ugodnejši odstotni delež, ki ostaja podjetjem, je varljiv, saj je absolutni znesek nižji le v občini Lenart, tako da tudi ta podatek kaže na slabši položaj občine v primerjavi z industrijsko bolj razvitimi občinami.

PREGLEDNICA 4: *Sredstva občin za leto 1960*

<i>Občina</i>	<i>Struktura v %</i>	<i>Znesek na enega prebivalca</i>
Maribor Center	29,7	27.800
Maribor Tabor	13,5	20.300
Ravne na Koroškem	6,6	18.800
Maribor Tezno	11,3	16.900
Slovenj Gradec	4,3	17.000
Radlje	4,7	17.000
Dravograd	1,8	16.500
Slovenska Bistrica	6,6	13.900
Ptuj	14,5	14.400
O r m o ž	3,8	12.600
Lenart	3,2	11.700
Okraj skupaj	100,0	18.300

V ta sredstva so zajeti proračunski dohodki, sklad za zidanje stanovanjskih hiš in občinski investicijski sklad, ki prav tako izrazito kažejo na gospodarsko nerazvitost občine, kljub temu da so se te razlike delno popravile z večjo udeležbo pri proračunskih dohodkih.

II. Demografska gibanja, zaposlenost, plače

Po popisu prebivalstva v letu 1960 je v občini Ormož živel 19.413 prebivalcev. Slabih deset let prej, v letu 1953, je v občini živel 20.284 prebivalcev, kar kaže na to, da se proces odhajanja prebivalstva v industrijske centre še ni začel. Poseben problem je predstavljala sezonska delovna sila v kmetijstvu, ki po spravi pridelkov ni imela nobene možnosti za dodatno zaposlitev.

Stanje zaposlenosti v občini v obravnavanem obdobju kaže naslednja razporednica:

PREGLEDNICA 5: *Stanje zaposlenosti v občini v obravnavanem obdobju*

v 000 din

<i>Dejavnost</i>	<i>Število zaposlenih</i>			<i>Indeks</i>		
	1959	1960	1961	60/59	61/60	61/59
Industrija	79	166	226	210	136	286
Trgovina	78	92	90	118	97	115
Kmetijstvo	567	613	772	108	125	136
Obrt	204	204	207	100	101	101
Gostinstvo	23	25	24	109	96	104
Zadružništvo	88	145	155	164	106	176
Ostalo	441	453	560	102	123	126
Skupaj	1.480	1.698	2.034	114	119	138

V občini je bilo zaposlenih 2.034 prebivalcev ali 63,5%.

Zunaj območja občine je našlo zaposlitev še 1.192 prebivalcev ali 36,5%.

Od skupnega aktivnega prebivalstva odpade na privatni sektor kmetijstva in obrti 8.112 prebivalcev ali 71%, medtem ko je bilo v družbenem sektorju gospodarstva zaposlenih le 3.226 delavcev ali 29% aktivnega prebivalstva.

Ta podatek opravičuje izredno nizko vrednost ustvarjenega narodnega dohodka po prebivalcu, saj se je ta dohodek v največji meri ustvaril v kmetijstvu kot izredno nizko akumulativni panogi. Največji vpliv na višino narodnega dohodka na prebivalca pa je imelo dejstvo, da je bila velika večina aktivnega prebivalstva zaposlena v privatnem sektorju kmetijstva, kjer je bila storilnost izredno nizka.

Plače zaposlenih v gospodarstvu so bile pod okrajnim in republiških povprečjem, saj so znašale mesečno 15.248.- din na delavca. To povprečje so zniževali predvsem nizki osebni prejemki kmetijskih delavcev, ki so znašali neto 13.043.- din na enega zaposlenega.

Plače zaposlenih zunaj kmetijstva so znašale 23.872.- din neto na zaposlenega.

III. Razvoj gospodarstva v letih 1959/1961

Po rasti narodnega dohodka v gospodarstvu je možno sklepati, da se je stanje v občini gibalo v okviru splošnih postavk in nalog v razvoju celotnega gospodarstva regije, razen v privatnem sektorju kmetijstva in obrti.

Po panogah in obdobjih je bilo stanje naslednje:

PREGLEDNICA 6: *Razvoj gospodarstva po panogah v letih 1959/1961*

Panoga	Realizacija 1959	Realizacija 1960	Plan 1961	I n d e k s		
				60/59	61/59	61/60
Industrija	34	60	79	176	233,9	132,74
Kmetijstvo – družb.	120	272	317	227,8	264,9	116,59
Kmetijstvo – privat	905	1.080	1.170	119,3	129,2	108,23
Kmetijstvo skupaj	1.025	1.352	1.487	131,9	145,1	110,00

PREGLEDNICA 7: *Razvoj gospodarstva po panogah v letih 1959/1961*

Panoga	Realizacija 1959	Realizacija 1960	Plan 1961	I n d e k s		
				60/59	61/59	61/60
Zadružništvo	51	115	135	227,3	265,9	116,96
Trgovina	47	102	119	215,3	251,5	116,86
Gostinstvo – družbeno	8	14	17	165,0	200,9	121,78
Gostinstvo – privatno	4	10	11	237,0	249,5	105,23
Gostinstvo skupaj	12	24	28	188,9	217,1	114,89
Obrt – družbena	41	49	52	120,6	128,7	106,69
Obrt – privatna	44	45	46	102,7	105,5	102,70
Obrt – skupaj	85	94	98	111,3	116,6	104,77
Gospodarstvo skupaj	1.254	1.747	1.946	139,3	155,2	111,41

Zaostala območja in gospodarske dejavnosti občine

Glede na splošno industrijsko nerazvitost in približno enake pogoje kmetijske proizvodnje v občini ni bilo bistvenih razlik v razvitosti posameznih območij.

Nekoliko bolj razvita sta bila le mesto Ormož, kjer je bil sedež občine, in trg Središče.

Edino industrijsko podjetje v Ormožu je bila opekarna, v Središču pa je delovala oljarna.

Močnejše razvite obrti ni bilo.

Zaradi različne strukture, predvsem pa konfiguracije zemljišč, so ravninske površine ob Dravi rodovitnejše in se lažje obdelujejo, kar je usmerjalo tudi kmetijsko proizvodnjo, ki je bila na tem območju, predvsem na področju poljedelstva in živinoreje, dokaj intenzivna.

Na območjih večje razgibanosti terena se je pospešeno razvijalo sodobno vinogradništvo in sadjarstvo. Ti dve panogi sta z dopolnjevanjem živinorejske proizvodnje spreminjali dotedanji način življenja in dela ljudi.

Novo proizvodne metode, ki so se uporabljale v vinogradniški proizvodnji takratnega družbenega kmetijskega posestva – Vinogradniškega gospodarstva Jeruzalem, so občutno vplivale tudi na privatno proizvodnjo.

Na območjih, kjer vpliva družbenega kmetijskega posestva ni bilo čutiti, je kmetijska proizvodnja privatnega sektorja le počasi napredovala in ta območja so v gospodarskem razvoju močno zaostajala.

Zelo izrazit vpliv takih odnosov se opaža na območju delovanja Kmetijske zadruge Tomaž in katastrskih občin Žvab, Runeč ter Žerovinci.

V teh krajih je dohodek na prebivalca najmanjši že zaradi goste naseljenosti, manj kvalitetnih zemljišč kakor tudi premajhnega vlaganja v gospodarstvo – predvsem v kmetijstvo.

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem na teh območjih ni imelo svojih obratov, zato tudi vpliva moderne proizvodnje ni bilo čutiti. Kmetijska zadruga Tomaž, ki je prevzela odkupljena zemljišča, ni bila niti finančno niti kadrovske sposobna, da bi jih racionalno in intenzivno izkoriščala.

Po dolinah so bila neurejena in neočiščena korita potokov, ki so ob večjem deževju poplavljala veliko površin in jih tako zamočvirjala.

Zaostalost tega območja je mogoče opravičevati tudi z dejstvom, da je bilo več ali manj odrezano od prometnih povezav, da v bližini ni bilo večjih potrošnih in kulturnih centrov, kar je, predvsem mlade ljudi, odvrčalo od dela v kmetijstvu in ostajanju doma. Sposobnejša mladina je odhajala v industrijska središča, oni, ki teh možnosti niso imeli, pa so ostajali z ostarelimi in s konzervativnostjo obremenjenimi starši na posestvih, kjer niso ustvarjali skoraj nobenih tržnih viškov.

Zaostalost tega predela je mogoče pripisati tudi subjektivnim faktorjem – kmetovalcem samim.

Kmetijske zadruge, ki so na tem območju delovale že od konca druge svetovne vojne, zaradi pomanjkljivega dela raznih pospeševalnih služb, interesa proizvajalcev za sodobno kmetijsko proizvodnjo niso mogle razviti. Res je tudi, da je kronično primanjkovalo strokovnega kmetijskega kadra.

Industrija

Delež industrije v ustvarjanju narodnega dohodka je bil izredno nizek. Razen že omenjenih dveh podjetij, opekarne v Ormožu in oljarne v Središču, v občini ni delovalo nobeno drugo podjetje.

V letu 1960 je bil ustanovljen zavod »Jože Kerenčič«, kjer so izdelovali pohištveno in gradbeno okovje ter uvajali proizvodnjo izdelkov iz plastičnih mas.

Opekarna

Za opekarno je bilo na začetku šestdesetih let značilno, da je imela izredno kvalitetno surovino – glino za izkoriščanje. Delna rekonstrukcija tega obrata je dvignila proizvodnjo za 100%, nadaljnji razvoj pa je bil usmerjen predvsem v gradnjo sušilnic z večjo kapaciteto in nadaljnjo mehanizacijo proizvodnje, ki bo pocenila proizvodne stroške.

Oljarna Središče ob Dravi

Središka oljarna je bila edini obrat živilske predelovalne industrije, ki ni imela velikih kapacitet, vendar je izdelovala kvalitetno bučno olje. Posebnega razvoja tega podjetja niso načrtovali, saj ni imelo dovolj surovin, zato je bila predelava odvisna od uvoza bučnih semen iz južnih predelov države.

Zavod »Jože Kerenčič«

Nova dejavnost kovinske stroke se je hitro razvijala, saj je ob koncu leta 1961 zaposlovala že 120 delavcev, predvsem invalidov in ženske delovne sile.

Osnovna sredstva so bila sicer zastarela in iztrošena, vendar je kolektiv uspešno gospodaril. Podjetje je v tem času izdelalo širok program osvajanja proizvodnje izdelkov iz plastičnih mas, vendar mu je primanjkovalo tako investicijskih kot obratnih sredstev. Uspešno so osvajali tudi proizvodnjo raznih izdelkov v kooperaciji z večjimi industrijskimi podjetji.

Kmetijstvo

Kljub svoji zaostalosti je kmetijstvo v občini ustvarjalo največji del narodnega dohodka, kar daje tudi karakteristiko razvitosti gospodarstva v občini Ormož.

Večina kmetijskih površin je bila v privatnem sektorju lastništva

do 2 ha	1.030 gospodarstev	ali 28,3 %
od 2 do 5 ha	1.051 gospodarstev	ali 28,9 %
nad 5 ha	1.559 gospodarstev	ali 42,8 %

PREGLEDNICA 8: *Struktura površin po sektorjih lastništva*

Kultura	Skupna površina	Družbeni sektor	Privatni sektor
njive in vrtovi	7.543	383	7.160
sadovnjaki	1.080	294	786
vinogradi	1.190	469	721
travniki	2.783	200	2.583
pašniki	1.306	39	1.267
gozdovi	6.048	2.064	3.984
neplodno	1.234	932	302
ribniki in močvirja	24	18	6
Skupne površine	21.208	4.399	16.809

Od skupnih površin je pripadalo SLP 20,7%, skupnih obdelovalnih površin 10%, skupnih gozdnih površin 34%, skupnih neplodnih površin pa je bilo v strukturi SLP 75,5%.

Ti podatki kažejo, da je bila večina, predvsem obdelovalnih površin, v privatnem sektorju, kjer je prevladovala maloposestniška lastniška razdrobljenost.

Največji del neplodnih površin je bilo ob reki Dravi.

Ker je bila proizvodnja, tako v družbenem kot privatnem sektorju, usmerjena predvsem na pridelovanje živinske krme in so se prodajni viški prikazovali skoraj izključno preko prodaje živine, je zgovoren podatek tudi naraščanje številčnega stanja govedi, konj, prašičev in perutnine.

PREGLEDNICA 9: *Gibanje staleža goveje živine po letih in sektorjih lastništva*

Leto	Skupaj komadov v občini	Od tega odpade na	
		družbeni sektor	privatni sektor
1958	9.843		
1959	10.257		
1960	10.700	741	9.959
1961 plan	11.870	1.330	10.540

PREGLEDNICA 10: *Gibanje staleža prašičev po letih in sektorjih lastništva*

Leto	Skupaj komadov v občini	Od tega odpade na	
		družbeni sektor	privatni sektor
1958	17.250	28	17.222
1959	17.050	29	17.021
1960	19.096	30	19.074
1961 plan	19.370	45	19.325

PREGLEDNICA 11: *Gibanje konj po letih in sektorjih lastništva*

Leto	Skupaj komadov v občini	Od tega odpade na	
		družbeni sektor	privatni sektor
1958	1.392	25	1.367
1959	1.284	22	1.262
1960	1.266	22	1.244
1961 plan	1.200	22	1.278

Na 1 ha kmetijskega zemljišča v občini je bilo naslednje število govedi:

- v družbenem sektorju 0.65 glav

- v privatnem sektorju 0.70 glav

To razmerje se je z gradnjo novih hlevskih kapacitet zelo hitro spreminjalo v korist družbenega sektorja.

Število konj se je močno zmanjšalo, ker ga je intenzivno zamenjevala kmetijska mehanizacija.

Kmetijsko obeležje občine potrjuje tudi realizacija odkupa tržnih viškov, ki se je vsako leto povečala, kar za leto 1959 in 1960 kaže razpredelnica na naslednji strani:

PREGLEDNICA 12: *Realizacija odkupa tržnih viškov za leti 1959 in 1960*

Proizvajalna panoga Leto 1959	Skupaj ton v občini	Od tega odpade na	
		družbeni sektor	privatni sektor
žita	282,5	89	193,5
živina v živi teži	1.430	37	1.393
jajca v 000 kom	2.922		2.922
mleko v hl	2.898	534	2.364
vrtnine	1.612	98	1.514
sadje	262	15	247
vino v hl	15.439	11.047	4.392
ind. rastline	1.481	250	1.231
<i>Leto 1960</i>			
žita	628	360	268
živina v živi teži	1.659	80	1.579
jajca v 000 kom	2.406		2.406
vrtnine	2.707	20	2.687
sadje	3.635	409	3.226
vina v hl	16.338	12.003	4.335
mleko v hl	5.582	12.003	4.335
ind. Rastline	1.488	485	1.003

Posebno hiter razvoj beleži družbeni sektor, kar potrjujejo naslednji pokazatelji:
 V letu 1960 je znašal družbeni bruto proizvod v kmetijstvu 2.530.000 din
 Na 1 ha kmetijska zemljišča je odpadlo 182.000 din
 V družbenem sektorju je odpadlo na 1 ha 425.000 din
 V zasebnem sektorju je odpadlo na 1 ha 142.000 din

Ta občutna razlika je rezultat mnogo intenzivnejšega izkoriščanja kmetijskih zemljišč v družbenem sektorju. Zato so se te površine vedno bolj širile ali z odkupom ponujenih parcel privatnikov ali z osvajanjem zemljišč na relativnih gozdnih tleh.

V zasebnem sektorju lastništva so vlogo pospeševalca hitrejšega uvajanja novih agrotehničnih ukrepov poskušale odigrati kmetijske zadruge, vendar so bile v veliki meri neuspešne.

Občinski ljudski odbor je sprejel, z namenom hitrejšega razvoja kmetijstva v privatnem sektorju lastništva, Odlok o agrotehničnem minimumu pri proizvodnji pšenice, koruze in krme.

Na področju kmetijstva so leta 1960 delovale štiri gospodarske organizacije, in sicer:

- Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem – Ormož**
- Kmetijska zadruga Ormož**
- Kmetijska zadruga Središče in**
- Kmetijska zadruga Tomaž**

Razen Kmetijske zadruge Ormož in KZ Tomaž, ki sta imeli manjše ekonomije, je večino kmetijskih površin uporabljalo družbeno posestvo.

Gospodarsko moč teh organizacij lahko primerjamo z vrednostjo osnovnih sredstev, ki je bila v letu 1960 naslednja:

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož	1.132.000	<i>v 000 din</i>
Kmetijska zadruga Ormož	89.327	
Kmetijska zadruga Središče	39.585	
Kmetijska zadruga Tomaž	14.664	
Družbeni sektor skupaj	1.275.576	

Pri kmetijskem gospodarstvu predstavljajo poleg kmetijske mehanizacije v skupni postavki vrednosti osnovnih sredstev precejšen delež dolgoletni nasadi (vinogradi, sadovnjaki) in gradbeni objekti (hlevi, gospodarska poslopja).

V KZ predstavlja to vrednost skoraj izključno mehanizacija.

V letu 1961 se je z nabavo novih strojev močno povečala vrednost.

Obrt

Stanje obrti v občini ni bilo zadovoljivo, nekatere dejavnosti so se močno zmanjšale, Primanjkovala je predvsem mehanična stroka

Večjega razvoja na področju te gospodarske dejavnosti občina ni dosegla, kljub temu da bi lahko v obrti našlo zaposlitev precejšnje število ljudi. Takšno stanje ima globlje korenine saj v občini Ormož že pred osvoboditvijo ni bilo večjih in opremljenih obrtnih delavnic, zato ni bilo osnove za ustanavljanje družbenih obrtnih podjetij.

Tudi razvijajoča se industrija je začela nekatere obrti na tržišču izpodrivati (konfekcija, obutev itd.).

PREGLEDNICA 13: *Struktura in gibanje obrtnih obratov v času 1959/60*

Sektor	1959	1960	1961	Indeks 61/59
Družbeni	8	8	4	50
Privatni	112	104	132	117,9
Skupaj	120	112	136	113,3

Iz primerjave je razvidno, da je v družbenem sektorju število obratov padlo, vendar to ne drži, ker so se trije, prej samostojni obrati, priključili k večjim gospodarskim organizacijam, le obrat »Mizarstvo« Miklavž se je ukinil, ker ni imel noben perspektive.

V letu 1961 je močno naraslo število obratov v privatnem sektorju, kar je rezultat politike in akcije organov ljudskega odbora. Z ostro kaznovalno politiko proti šušmarjem je uspelo pridobiti 24 obrtnikov, ki so obrt ponovno registrirali.

PREGLEDNICA 14: *Zaposleni v obrti*

Sektor	1959	1960	1961	Indeks 61/59
Družbeni	204	204	207	101,5
Privatni	112	104	145	129,5
Skupaj	316	308	352	111,4

PREGLEDNICA 15: *Stanje po posameznih dejavnostih*

<i>Dejavnost</i>	<i>Obrtnikov</i>	<i>Zaposlenih</i>
A. KOVINARSKO PREDELOVALNA DEJAVNOST		
1. Kovaštvo	11	11
2. Mehaništvo	1	1
3. Ključavničarstvo	2	3
4. Urarstvo	1	1
5. Kleparstvo	1	1
Skupaj	16	17
B. PREDELOVANJE ZEMLJE, KAMNA IN STEKLA		
1. Lončarji	2	2
2. Kamnoseki	1	1
Skupaj	3	3
C. GRADBENA DEJAVNOST		
1. Zidarji	3	3
2. Tesarji	9	9
3. Soboslikarji	4	5
Skupaj	16	17
D. PREDELOVANJE LESA		
1. Kolarji	7	7
2. Sodarji	4	4
3. Mizarji	8	10
Skupaj	19	21
E. TEKSTILNA DEJAVNOST		
1. Krojači	13	13
2. Šivilje	7	7
3. Klobučarji	1	1
Skupaj	21	21
F. PREDELOVANJE USNJA		
1. Čevljarji	9	9
2. Sedlarji	1	1
Skupaj	11	11
G. PREHRAMBENA DEJAVNOST		
1. Medarji	2	2
2. Peki	5	6
3. Slaščičarji	1	2
4. Mlinarji	17	17
Skupaj	25	27

<i>Dejavnost</i>	<i>Obrtnikov</i>	<i>Zaposlenih</i>
H. OSTALE DEJAVNOSTI		
1. Mlatilničarji	4	4
2. Fotografi	2	3
3. Frizerji	3	3
4. Dimnikarji	2	3
5. Avtoprevozniki	2	2
6. Ščetkarji	4	4
7. Vrtnarji	1	1
8. Žagarji	1	1
9. Izdelovanje predmetov iz plastičnih mas	2	5
Skupaj	21	28

Za občino je bila v razvojnih dokumentih za leto 1962 najpomembnejša naloga gradnja mehničnega obrata za vzdrževanje in popravilo vozil.

Trgovina in gostinstvo

Glede na splošno nerazvitost občine se tudi ti panogi nista zadovoljivo razvili. V trgovini, razen nujnega urejevanja poslovnih lokalov, ni bila načrtovana širitev trgovske mreže. V gostinstvu je bilo na področju investicij še bolj kritično.

Ta gospodarska panoga je bila v občini močno okrnjena z odvzemom in preureditvijo bivšega hotela za potrebe okrajnega sodišča.

Hotel, ki je bil v solidni novejši stavbi z lepimi gostinskimi prostori, je imel 32 prenočišč, v začetku šestdesetih let pa je občina dejansko ostala brez primernih gostinskih prostorov in brez prenočišč.

Investicije

K bivši mestni občini Ormož sta se spomladi leta 1959 priključila še bivša občina Središče in del občine Gorišnica.

Niti bivša ormoška občina niti priključene občine niso imele vpliva na akumulirana sredstva s tega območja, ki so se ustvarjala na sedežu bivšega okraja v Ptuj. Tako občina Ormož ob združitvi niti kadrovske niti materialno ni mogla bistveno vplivati na razvoj gospodarstva na svojem območju.

Ustvarjena sredstva so komaj pokrivala tekoče potrebe državne uprave, šolstva in zdravstva, tako da za intervencije v pospeševanje gospodarstva ni preostalo dejansko ničesar.

Razdrobljenost in materialna šibkost gospodarskih organizacij, predvsem na področju kmetijstva, je obstoječe možnosti še bolj zavirala.

Šele ob reorganizaciji kmetijskih zadrug, predvsem pa ob združitvi 6 kmetijskih posestev v kmetijsko gospodarsko organizacijo Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, se je stanje v gospodarstvu bistveno spremenilo.

Vedno močnejši gospodarski razvoj je odpiral vedno večje potrebe po investicijskih sredstvih. Decentralizacija v gospodarstvu in v komunalnem sistemu pa je omogočala vedno večje formiranje sredstev za razširjeno reprodukcijo pri podjetjih v občini.

Tudi družbeni skladi občine so se iz leta v leto večali.

Za razvoj gospodarstva v občini so bili najvažnejši družbeni in investicijski sklad, sklad za stanovanjsko izgradnjo, komunalni sklad in formiranje proračunskih dohodkov.

PREGLEDNICA 16: *Dinamika formiranja skladov in proračunskih dohodkov v 000 din*

Naziv	1959	1960	1961	Skupaj
Investicijski sklad	8.733	27.962	40.434	77.129
Stanovanjski sklad	21.893	32.825	53.200	107.918
Komunalni sklad	3.586	4.557	6.423	14.566
Občinski proračun	143.841	166.306	213.229	523.376

Pri številkah za leto 1961 niso upoštevani ukrepi o formiranju 10% obvezne rezerve, zato se zneski za ustrezno vsoto zmanjšajo.

Za izdatnejše posege pri odpravljanju nerazvitosti občine pa tudi ta sredstva niso zadoščala.

Pred letom 1959 občinska podjetja kot tudi Občinski ljudski odbor niso najemali izdatnejših posojil preko natečajev, močno pa se je ta interes dvignil v letih 1959/61, kar nam kažejo vložene investicije po panogah in virih financiranja.

PREGLEDNICA 17: *Vložene investicije po panogah in virih financiranja v 000 din*

Leto	Zvezni IS ¹	Repub. IS	Okrajni IS	Obč. IS	Sredstva gospodar.	Skupaj
Industrija						
1959	-	-	-	1.604	7.418	9.022
1960	-	10.000	31.062	5.400	9.651	56.113
1961	-	-	7.612	11.800	10.190	29.602
Vsega	-	10.000	38.674	18.804	27.259	84.737
Kmetijstvo						
1959	55.265	-	10.048	428	64.118	129.859
1960	69.073	-	39.791	10.000	66.932	185.796
1961 I. polletje	38.109	-	5.604	7.000	67.453	118.166
Vsega	162.447	-	55.443	21.428	198.503	
Obrt						
1959	-	-	-	100	1.103	1.203
1960	-	-	-	-	1.400	1.400
1961	-	-	-	7.000	4.059	11.059
Vsega	-	-	-	7.100	6.562	13.652
Trgovina						
1959	-	-	-	-	3.434	3.434
1960	-	-	379	3.820	15.334	19.533
1961	-	-	-	3.700	2.646	6.346
Vsega	-	-	379	7.520	21.414	29.313

¹ Investicijski sklad

VIRI

Arhiv Jeruzalem Ormož, družbeni plan občine Ormož 1960–1965.

Občinski ljudski odbor Ormož: Analiza gospodarskega položaja občine Ormož v letih 1959, 1960 in 1961.

Arhiv Jeruzalem Ormož, poslovna poročila k zaključnim računom kmetijskih podjetij in zadrug za leta 1959, 1960 in 1961.

Zasebni arhiv avtorja.

Die Analyse der wirtschaftlichen Lage der Gemeinde von Ormož Ende der 50er und Anfang der 60er Jahre des vergangenen Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Eine kurze und unvollständige Analyse der wirtschaftlichen Lage der Gemeinde von Ormož Ende der 50er und anfangs der 60er Jahre des vergangenen Jahrhunderts weist auf die ernsthaften Entwicklungsprobleme hin, denen sich vor allem die Gemeinden mit vorwiegendem Anteil an Landwirtschaft im Nationaleinkommen gegenüber sahen. Der Abstand zwischen den entwickelten und unentwickelten Gebieten in Slowenien begann sich in dieser Zeit nur noch zu vergrößern, für die schnellere Entwicklung der Gemeinde waren fachausgebildete Kader in allen wirtschaftlichen Tätigkeitsbereichen notwendig, die aber sofort nach dem Schulende in wirtschaftlich besser entwickelte Gebiete umgezogen sind. In den späteren Perioden versuchte man in Slowenien die Lage mit Maßnahmen der abgewogenen Regionalentwicklung zu verbessern, aber der Rückstand, der sich am intensivsten in den 60er Jahren zu entwickeln begann, konnte bis heute nicht aufgeholt werden.

Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom

Bogdan Čobal, Krajina (akril)

Foto: B. Prelog

Oblak, Branko, višji arhivski strokovni sodelavec
Zgodovinski arhiv Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 631.115.8(497.4 Ormož):65.011.44
631.145(497.4 Ormož):330.13

Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 522–537

Prispevek obravnava nastanek in delovanje Kmetijskega kombinata Ormož od njegovega nastanka v začetku leta 1959 pa do združitve z izvoznim podjetjem Slovenija vino iz Ljubljane v letu 1968. Obdelano je tudi nekaj zadrug in kmetijskih gospodarstev, ki so bili predhodniki kombinata. Ti so delovali od leta 1945 pa vse do združitve v kombinat. Opisan je tudi razvoj in uspehi kombinata, ki so jih dosegli v tem obdobju. V tem času je kombinat večkrat spremenil svoj pravni položaj in zamenjal tudi ime firme.

KLJUČNE BESEDE: Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož, 1959–1968, zadruga, kmetijsko gospodarstvo

Oblak, Branko, Senior Special Contributor to the Archives
Ptuj Historical Archives
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 631.115.8(497.4 Ormož):65.011.44
631.145(497.4 Ormož):330.13

Formation and development of Jeruzalem Ormož Agricultural Combine up to its integration with Slovenija Vino

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 522–537

The article discusses the formation and operation of the Ormož Agricultural Combine from its establishment at the beginning of 1959 up to its integration with the Ljubljana export company Slovenija Vino in 1968. Some cooperatives and agricultural administrations that were the combine's forerunners from 1945 up to their integration into the combine are also reviewed. Further presented is the combine's development and success achieved during this period, in which the combine changed its legal status and company name several times.

KEY WORDS: Jeruzalem Ormož Agricultural Combine, 1959–1968, cooperative society, rural economy.

Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom

1. Predhodniki Kombinata

Po letu 1945 so bile na območju občine Ormož ustanovljene naslednje kmetijske organizacije:

Državno posestvo Jeruzalem, Zadružno vinogradniško gospodarstvo Jože Kerenčič Kog, Vinogradniško gospodarstvo Ivanjkovci, Vinogradniško gospodarstvo Litmerk, Kmetijska delovna zadruga Kog, Kmetijska delovna zadruga Miklavž, Kmetijska delovna zadruga Krčevina, Kmetijska delovna zadruga Ivanjkovci, Kmetijsko gospodarstvo Središče, Kmetijsko gospodarstvo Ormož in še Kmetijske zadruge Kog, Miklavž, Ivanjkovci, Tomaž, Podgorci, Sejanci, Velika Nedelja, Ormož in Središče. Nekatere od teh kmetijskih gospodarskih organizacij so se med seboj združile, kmetijske delovne zadruge ukinile, tako da so leta 1958 delovale naslednje organizacije, ki so gospodarile z zemljo splošnega ljudskega premoženja: Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem, Vinogradniško gospodarstvo Ivanjkovci, Zadružno vinogradniško gospodarstvo Jože Kerenčič Miklavž in Vinogradniško gospodarstvo Litmerk. Poleg teh sta obstajala še Kmetijski gospodarstvi Ormož in Središče. Vse te zadruge so se leta 1959 združile v Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož.¹

Na drugi strani je potekala združitev kmetijskih zadrug tako, da so v letu 1961 obstajale samo tri kmetijske zadruge, in sicer Ormož, Središče in Tomaž. Leta 1962 so se te zadruge združile v eno, zadrugi pa se je pridružilo še Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož. Tako je nastal Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož. H kmetijski dejavnosti so spadale v kombinat še žaga v Ormožu, Klavnica in mesnica v Ormožu ter oljarna v Središču. Do avgusta 1963 je spadalo sem tudi vse ormoško gozdarstvo, ki je bilo tega leta predano Gozdnemu gospodarstvu Maribor. Leta 1962 je zadruga upravljala z 2007 ha zemljišč in je imela zaposlenih 756 delavcev.

Kmetijska zadruga Kog

Zadruga je bila ustanovljena 1. marca 1948. Prvi predsednik upravnega odbora je bil Joško Tomažič iz Vitanc. Delokrog zadruge je bil razdeljen na trgovski odsek, odsek za odkup kmetijskih pridelkov, živinorejski, sadjarski in kreditni odsek. Leta 1956 so bili v zadrugo včlanjeni 103 zadržniki, od teh je bilo 100

¹ Prispevek je nastal na podlagi arhivskega gradiva v fondu Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož 1952–1985. Uporabljeni so bili spisi podjetja, registracije, statuti kombinata, samoupravni sporazumi, zapisniki delavskega sveta in upravnega odbora, statistična poročila, proizvodno finančni plani, investicijski elaborati in zaključni računi.

gospodinjstev. Glavni deleži so znašali 500 dinarjev, jamstvo je bilo 20-kratno. Predsednik upravnega odbora je bil Jože Borko, podpredsednik Anton Topolovec, tajnik Alojz Pevec, blagajnik Peter Orešnik, člani pa Vinko Zadravec, Franc Lukman in Jože Hlebec. Zadruga je odkupila leta 1956 16 vagonov sadja, kar je bilo veliko za združni okoliš. Problem zadruge sta bili velika prometna oddaljenost od kupcev in slaba prometna povezava.

Kmetijsko gospodarstvo Ormož

Gospodarstvo je bilo ustanovljeno 1. 1. 1953 in je takrat prevzelo zemljišča ekonomije kmetijske zadruge Ormož in farmo zdravnih zelišč podjetja Gosad. Pozneje je gospodarstvo prevzelo še zemljišča, ki so postala last Splošnega ljudskega premoženja. Do leta 1956 je imelo gospodarstvo status poskusnega obrata. Prvi upravnik je bil Alojz Keček.

Farma se je leta 1953 ukvarjala predvsem z odkupom, s predelavo in prodajo kmetijskih pridelkov, predvsem pa s sušenjem in prodajo raznih zelišč (kumina, koriander, meta, melisa, majaron, timijan, suhi bezeg, janež, korenček, peteršilj, čebula, gorčica, suhe gobe in prekuhani jurčki v slanici). Pridelke so prodajali Trgovskemu podjetju GOSAD v Ljubljani.

Posestvo je obdelovalo 78 ha njivskih površin in se je ukvarjalo tudi z vinogradništvom, sadjarstvom, poljedelstvom in živinorejo. Leta 1954 so posejali 20 ha pšenice, 15 ha ječmena, 15 ha ovsu in 5 ha rži. Gospodarstvo je imelo velike probleme s krajom grozdja in sadja, zato so organizirali po nasadih straže. Grozdje in sadje so stiskali na terenu, za delo so plačevali 30 dinarjev na uro, delavec je dobil tudi kruh, klobaso in 2 litra jabolčnika na eno noč.² Mošt so odvažali v Ormož. Pridelali so tudi večjo količino šmarnice in jabolčnika, ki so jo porabili za svoje delavce. Leta 1955 so pridelali 50 ton pšenice, ki so jo prodali gostinskim podjetjem in svojim delavcem. Vsak stalno zaposleni je dobil 200 kg pšenice po 23 dinarjev za kilogram, sezonski pa do 100 kg po 27 din za kilogram. Semenarni so prodali 15 ton, za seme so ostale 3 tone, ostalo žito je bilo zamenjano za moko. Rži so pridelali 8 ton. Za seme so pustili 800 kg, ostalo so prodali svojim delavcem namesto pšenice. Leta 1957 je imelo gospodarstvo 328 ha zemljišč, od teh 88 ha gozdov, 137 ha njiv, 3 ha vrtov, 8 ha sadovnjakov, 14 ha vinogradov, 59 ha travnikov, 15 ha pašnikov. Posestvo je imelo 2 traktorja, 7 konjev, 68 glav govedi. Podjetje je končalo to leto z izgubo, predvsem zaradi velikih poplav. Leta 1958 je posestvo pridobilo 70 ha zemljišč v katastrski občini Sejanci. Zemljišča so bila zelo razparcelirana, kar je onemogočalo intenzivno obdelavo. Leta 1954 je imelo posestvo 470 parcel, z arondacijo je bilo leta 1959 na delovišču Ormož 8 kmetijskih parcel in na delovišču Velika Nedelja-Sejanci 8 kmetijskih parcel v površini 5 do 15 ha. V letu 1958 so zmanjšali število zaposlenih, kar je pripisati večjemu številu kmetijskih strojev in specializaciji proizvodnje, saj se je število kultur iz leta v leto zmanjševalo. Na gospodarjenje je močno vplivalo tudi to, da gospodarstvo v Ormožu ni imelo svojega dvorišča, kmetijske stroje in živinske hleve so imeli v najetih prostorih. Do avgusta 1958 je na posestvu delal le en kmetijski tehnik, ki je bil tudi direktor.

² Kmetijski kombinat Jeruzalem, škatla št. 26, ovoj 114, Zapisniki upravnega odbora 1954–1958.

Kmetijsko gospodarstvo Središče

Gospodarstvo je bilo ustanovljeno 9. 6. 1953. Leta 1958 je imelo 255 ha površin, od teh 75 ha njiv, 33 ha travnikov, 25 ha pašnikov, 119 ha gozdov in 3 ha neplodne zemlje. V letu 1958 je zaposlovalo 24 stalnih in 7 sezonskih delavcev. Gospodarstvo je poslovalo v letu 1956 in 1957 z izgubo.

Oljarna Središče ob Dravi

Podjetje je ustanovil z odločbo številka 02-11042/1-57 Občinski ljudski odbor (ObLO) Središče ob Dravi z združitvijo obrata oljarna in obrata mlin, ki ga je ObLO Središče prevzelo od Mlinskega podjetja Ptuj z imenom Mlin-oljarna Središče. Leta 1958 je obrat mlin prevzel ObLO Ormož, podjetje pa se je preimenovalo 26. 6. 1959 v Oljarna Središče ob Dravi. Oljarna je imela istega leta zaposlenih 14 delavcev in 5 uslužbencev, po ustavitvi obratovanja mlina so odpustili 5 delavcev in enega uslužbenca. Pri nakupu bučnic so imeli veliko konkurenco v oljarnah Fram in Slovenska Bistrica, ki sta kupovali večje količine in ponujali višjo ceno, kajti njuno olje je šlo v izvoz. V letu 1959 so predelali 414.000 kg bučnic in še zasebnikom 14.000 kg. Iz bučnic so dobili 115.000 kg bučnega olja in 160.000 kg bučnih pogač, ostalo je še 54.000 kg bučnih luščin. Olje so prodajali po 270 do 285 dinarjev za liter. Oljne pogače so prodali kmetijskim zadrugam za prehrano živine in tovarni močnih krmil iz Ljubljane. Leta 1961 je oljarna dokupila prostore mlina in skladišč bivšega lastnika, ki mu je bila oljarna denacionalizirana.

Zadružno vinogradniško gospodarstvo Litmerk je bilo ustanovljeno na občnem zboru 29. 4. 1954 Okrajne Zadružne zveze Ptuj.

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem

Sedež gospodarstva je bil v Ivanjkovcih. Gospodarstvo je bilo ustanovljeno z odločbo OLO Ljutomer številka 57/52 z dne 13. 2. 1952 in je bilo okrajnega pomena. Obrat je nastal po letu 1945 na podlagi nacionaliziranih posestev, ki so prešla v splošno ljudsko premoženje. Spadal je v pristojnost republiške Direkcije kmetijskih gospodarstev LRS v Ljubljani. Poslovni predmet je bila kmetijska proizvodnja z glavnima panogama vinogradništvo in sadjarstvo ter postranskima panogama živinoreja in poljedelstvo. Gospodarstvo je imelo tudi svojo trsnico in drevesnico, saj so bile potrebe za obnovo vinogradov in sadovnjakov z dobrimi selekcioniranimi matičnimi nasadi velike. Direktor je bil Franc Novak, računovodja Slavka Senčar, tajnik pa Alojz Klemenčič. Leta 1956 je podjetje razpolagalo s 460 hektarji zemljišč, od teh je bilo 68 ha njiv in vrtov, 95 ha sadovnjakov, 127 ha vinogradov, 49 ha travnikov, 114 gozdov in 7 ha nerodovitnih površin. Ker niso bile rešene še vse pritožbe bivših lastnikov zemljišč, ki so jim bila odvzeta na podlagi zakona o zemljiškem maksimumu in zakona o odpravi viničarskih odnosov, se je delež površin med letom večkrat spreminjal. Del njiv in vrtov so uporabljali tudi delavci gospodarstva kot deputat. Podjetje je organiziralo proizvodnjo v 4 deloviščih, ki so obsegala od 80 do 120 hektarjev površin, v glavnem vinogradov in sadovnjakov. To so bila: Cerovec-Veličane, Jeruzalem-Brebrovnik, Miklavž-

Ilovec in Plešivec. Gospodarstvo je imelo tudi lastno klet s kapaciteto 35 vagonov in je zadostovala za lastno proizvodnjo in kolarnico za popravila voznega parka. Delovišča so vodili kmetijski tehniki, ki so bili odgovorni upravi podjetja. Za koordinacijo dela in strokovni nadzor tekoče proizvodnje je bil zadolžen tehnični vodja, ki je obenem vodil tudi trsničarski obrat. Osnovna celica organizacije dela je bila skupina na čelu s skupinovodjem, ki je štela od 12 do 23 delavcev. V podjetju je bilo 10 skupin. Podjetje je upravljal delavski svet, ki je štel 19 članov, od teh je bilo 17 delavcev. Člani so bili voljeni po posameznih deloviščih.

V letu 1956 je podjetje pridelalo 233.000 litrov vinskega mošta, 362.000 cepičev, 41.000 cepljenk, 36.000 korenjakov, 2.250 litrov žganja, 62.000 kg namiznega sadja, 145.000 litrov sadjevca, 7.100 kg sliv, 1000 kg orehov, 1.700 kg breskev, 14.000 kg ječmena in ovs, 13.000 kg slame, 22.700 kg pese, 24.000 kg silaže, 129.000 kg sena, 26.000 litrov mleka, 1.400 kg mesa in 1.100 kubičnih metrov gnoja.

2. Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem–Ormož

Podjetje je bilo ustanovljeno na podlagi sklepov delavskih svetov bivših gospodarstev: Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem, Zadružno kmetijsko gospodarstvo Ivanjokvci, Vinogradniško gospodarstvo Jože Kerenčič Miklavž pri Ormožu in Hermanci, Vinogradniško gospodarstvo Litmerk, Kmetijsko gospodarstvo Ormož in Kmetijsko gospodarstvo Središče ob Dravi, ki so na svojih zasedanjih sklenili, da se združijo v skupno gospodarstvo Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož.

Občinski ljudski odbor Ormož je na svojem zasedanju dne 26. decembra 1958 na Občinskem zboru in Zboru proizvajalcev potrdil sklepe bivših delavskih svetov in izdal odločbo o konstituiranju posestva št. 04/1-428/1 z dne 3. 2. 1959. Na podlagi te odločbe so bivša gospodarstva prenehala poslovati z 31. decembrom 1958, novo Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož pa je začelo poslovati s 1. januarjem 1959.

Na podlagi odločbe ObLO Ormož je podjetje priglasilo registracijo Okrožnemu gospodarskemu sodišču v Mariboru, ki je podjetje registriralo in vpisalo v register gospodarskih organizacij in obratov pod številko 171/IV-1 z dne 28. januarja 1959 z naslednjim predmetom poslovanja: »Kmetijska proizvodnja z glavnimi panogami: vinogradništvo, sadjarstvo, poljedelstvo, živinoreja, prodaja proizvodov v surovem in predelanem stanju, služnostni prevozi z motornimi vozili in vpregami.« V letu 1960 se je predmet poslovanja razširil še na odkup grozdja za predelavo v vino, vinski mošt in vino.

V letu 1960 je sprejel delavski svet Vinarske zadruge Ormož sklep, da se pripoji k Vinogradniškemu gospodarstvu Jeruzalem. Vinarska zadruga je prenehala poslovati 4. marca 1960 ter se istega dne pripojila k novemu podjetju.

Leta 1961 se je pripojila k gospodarstvu podjetje Oljarna Središče ob Dravi.

V gospodarstvu je bilo v začetku poslovanja zaposlenih 570 delavcev.³

³ Kmetijski kombinat Jeruzalem, škatla št. 19, ovoj 95.

Prva pravila podjetja je sprejel delavski svet podjetja 31. 7. 1959. Pravila je potrdil Svet za gospodarstvo in blagovni promet pri ObLO Ormož. Prvi predsednik delavskega sveta je bil Ciril Kolarič. Delavski svet je štel 61 članov⁴. Prvi direktor gospodarstva je bil Matija Ratek, na delovno mesto računovodja je bil v letu 1960 imenovan Janko Topličar.

Gospodarstvo je bilo razdeljeno na obrate. Vsak obrat je vodil obratovodja, ki je bil odgovoren za organizacijo in strokovno vodenje posameznega obrata. Kmetijska proizvodnja je bila razdeljena na 13 obratov, delovali so še obrat gozdarstva, obrat kletarstva in strojni park. Vsak obrat je imel svoj obratni delavski svet, ki je bil odgovoren centralnemu delavskemu svetu. V knjigovodstvu se je vsak obrat vodil kot samostojna obračunska enota. Uspehi posameznega obrata so se merili po načelu nagrajevanja po enoti proizvoda.

V letu 1960 so bile formirane naslednje samostojne enote oziroma obrati: Kog, Temnar, Kajžar, Vinski vrh, Jeruzalem, Svetinje, Cerovec, Lahonci, Strezetina, Litmerk, Ormož, Središče, Velika Nedelja, Gozdarstvo, Kletarstvo s točilnico v Mariboru in sodarsko delavnico, Strojni park z mehanično in kovaško delavnico.

Obrati so bili organizirani po zaokroženih zemljiško-proizvodnih enotah, ne glede na strukturo proizvodnje. Prvih deset obratov so bili vinogradniško sadjarski obrati, obrati Ormož, Središče in Velika Nedelja pa živinorejsko poljedelski. Manjši obrat je bil kletarstvo, ki se je ukvarjal s spravilom vinskega pridelka in sadjevca, z negovanjem vina ter prodajo vina. Obrat gozdarstvo je skrbel za nego in izkoriščanje gozdne mase.

Gospodarstvo je imelo zaposleno stalno in sezonsko delovno silo, občasno tudi priložnostno delovno silo. Delovna sila se je prilagajala potrebam proizvodnje, različno glede na letni čas. Najmanj zaposlenih je bilo v zimskih mesecih (477 – 638), na višku v mesecu juniju pa 879 in še 162 priložnostno zaposlenih. Največ priložnostno zaposlenih je bilo meseca oktobra, in sicer 242.

Podjetje je končalo proizvodno leto 1959 z izgubo v višini 10,448 510 din, razlogov za izgubo je bilo več. Med njimi združitev manjših gospodarstev v novo, slaba letina v kmetijstvu. Krivili so tudi administrativne cene v živinoreji. Klub temu je gospodarstvo uspelo financirati iz lastnih sredstev okrog 50 milijonov dinarjev predvsem v nakup goveje živine in gradnjo govejih hlevov, obnovo vinogradov in sadovnjakov ter v gradnjo vinske kleti. Kmetijske in vinogradniške površine so bile razbite na 360 parcel, gospodarstvo je uspelo arondirati zemljišče na nekaj velikih kompleksov.

V prvi polovici leta 1960 so kupili 33 hektarjev kmetijskih zemljišč od KG Ptujsko polje. V proizvodnem planu za leto 1960 je kmetijsko gospodarstvo planiralo obdelati 416 ha vinogradov in pridelati 12.000 hl vina, v trsnici 102.000 kosov trsnih cepljenk, 48.000 kg koruze, 214.000 kg pšenice, 22.000 kg ječmena, 8.000 kg oljne repice, 6.500 kg hmelja, opraviti 22.400 ur vprege, vzrediti 225 krav in 242 telet ter 518 ostale živine, v vinski kleti pridelati 29.454 hektolitrov vina, strojni park, ki je obsegal 13 traktorjev, z njimi bi opravili 21.000 ur dela.

Leta 1960 se je največ investiralo v obnovo vinogradov, gradili so se goveji hlevi, sušilnica hmelja, pričelo se je tudi z gradnjo vinske kleti, nakupovala se je

⁴ Kmetijski kombinat Jeruzalem, škatla št. 15, ovoj 71.

plemenska goveja živina, za kar so bili odobreni investicijski krediti v višini 301 milijon dinarjev. Največja vlaganja so bila v vinogradništvo in sadjarstvo, ki sta bili tudi najdonosnejši panogi podjetja, še posebej vinogradništvo, ki se je ponašalo s odličnimi sortami in kakovostjo vina. Z gradnjo nove vinske kleti bo podjetje pričelo z moderno pridelavo vina. V sušilnici hmelja bodo sušili tudi pšenico in koruzo.

Podjetje je imelo v lasti v letu 1960 347 ha njiv, 282 ha sadovnjakov, 557 ha vinogradov, 188 ha travnikov, 78 ha pašnikov, 824 ha gozdov in 27 ha ostalih zemljišč, skupaj torej 2.303 ha zemljišč. V osnovni čredi so imeli 259 krav, 90 plemenskih telic in 30 konjev.

Podjetje je v letu 1960 pridelalo 1,135.154 litrov vina (hektarski donos 29,87 centov), 792.000 litrov sadja, 305.000 trsnih cepljenk, 207 ton pšenice (hektarski donos 35 centov), 35 t ovs, 30 t ječmena, 9 t oljne repice, 5,7 t hmelja, 189 t koruze, 509 t sladkorne pese, 342.000 litrov mleka, 50 t mesa mladega goveda, 1,9 t komposta, 1.800 kom cepljenih dreves; traktorji so opravili 21.241 ur dela, kletarstvo je pridelalo 1,183.735 litrov vina. Največji dobiček je prispevalo vinogradništvo, medtem ko je bila največja izguba pri živinoreji.

3. Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož

Na 8. seji delavskega sveta VG Jeruzalem Ormož dne 29. 12. 1961, ki mu je predsedoval Anton Zafošnik, sprejme delavski svet tudi sklep, da spremeni VG Jeruzalem Ormož svojo firmo tako, da se po novem imenuje **Kmetijski kombinat Jeruzalem–Ormož**. K podjetju se dovoli pripojitev KZ Središče, KZ Ormož, KZ Tomaž in Oljarne Središče. Vzrok za združitev so racionalizacija izrabe kmetijskih zemljišč SLP, s katerimi so upravljale zadruge, racionalnejša izraba kmetijskih strojev in preglednejša služba za kooperacijo z zasebnimi kmetovalci.

Kombinatu se priključi 1. 10. 1961 tudi Žaga Ormož, konec leta prevzame podjetje od Gostinskega podjetja Ormož gostinski obrat in se ustanovi nova ekonomska enota Družbena prehrana Abonent.

Zaradi raznovrstne in povečane dejavnosti Vinogradniškega gospodarstva Jeruzalem–Ormož je registriralo Okrožno gospodarsko sodišče iz Maribora s sklepom z dne 8. 1. 1962 novo podjetje Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož.

Vsi obrati se preimenujejo v ekonomske enote.

S 1. 5. 1962 prevzame kombinat ormoško veterinarsko postajo, ki postane nova ekonomska enota kombinata. Postaja je imela zaposlene tri uslužbenke.

Z združitvijo treh zadrug in oljarne so se združila precejšnja poslovna sredstva. V okviru podjetja so se ustanovila glavno knjigovodstvo za dejavnost kmetijske proizvodnje in kooperacije ter samostojna knjigovodstva za samostojne obrate gozdarstvo, žaga, oljarna, klavnica in družbena prehrana.

Vinogradniška sezona se je začela leta 1961 z močnim rezanjem šparonov, gnojenjem z umetnim gnojilom in kopanjem, tako ročnim kakor tudi strojnim. Pridelek je močno načela toča, ki je 15. julija poškodovala 184 ha vinogradov. 40 ha je bilo popolnoma uničenih, na 30 ha je bil uničen pridelek grozdja, ostalo so

prizadele manjše poškodbe. Najbolj je bila prizadeta Ekonomska enota Cerovec. Zavarovalnica je priznala škodo za 41 vagonov grozdja oziroma za 53 milijonov dinarjev. Toča je prizadela tudi matičnjake, škode je bilo za pol milijona dinarjev. Trsnih cepljenk je bilo v trsnici za obnovo vinogradov dovolj. Vinogradniška proizvodnja je potekala na 333 hektarjih rodnih vinogradov, pridelali so 21.500 hl mošta. Hektarski donos je znašal v povprečju 64,63 hl/ha, kar znaša v primerjavi s prejšnjimi letom 187%, vendar so bili v to všteti tudi stari vinogradi. Povprečje v obnovljenih nasadih se je gibalo okrog 90 hl/ha. Rekordno je bilo v Cerovcu, kjer so na parceli Kaučič pridelali 197 hl šipona na hektar, na Kogu na parceli Škripec 155 hl sauvignona na hektar, na Svetinjah na parceli Silnica 117 hl burgundca na hektar. Dobri donosi so posledica agrotehničnih ukrepov, saj so gnojili s 2.500 do 3.200 kg umetnih gnojil na hektar, poleg tega so še 3 do 5 krat kosili. Trse so rezali zelo na dolgo, pletev trsov so zato opustili. Vedno več je bilo strojne škropljenja, škropili so 5 do 8 krat. Trgatev so opravili pravočasno s pomočjo vseh članov kolektiva in njihovih družinskih članov, s pomočjo šolskih otrok iz šol Svetinje, Miklavž, Kog in Ormož. Na pomoč so priskočili tudi sindikalne organizacije Sodišča Ormož, ObLO Ormož in uprave podjetja. Boljši učinek trganja je bil pri visoki vzgoji, pri čemer je delo lažje, hitrejše in se ga trgač ne naveliča. Stroški so bili zato precej nižji, saj predstavlja trgatev stroškovno največjo postavko od vseh del. Pri nošnji brent je dosegel rekord Janko Ferko iz Jeruzalema, ki je odnesel 1968 brent ali povprečno dnevno čez 80 brent.

V letu 1961 so zasadili 15 ha vinogradov, 30 ha je bilo pripravljenih na sajenje spomladi 1962.

V sadjarstvu je bilo v proizvodnji okrog 200 ha sadovnjakov, ki pa so bili po večini stari, v katere se ni izplačalo vlagati denarja. Podjetje je zato začelo uvajati nove plantažne sadovnjake, posebej breskve, ki so na primer v Ivanjkovcih dali v tretjem letu že 1,5 vagona breskev. Sadovnjake sta precej uničili spomladanska pozeba in julijska toča. Škoda je bila velika posebno v Hujbaru, kjer je bil uničen 10-hektarski plantažni nasad. Toča je napravila ogromno škode tudi v poljedelstvu, posebej na pšenici in hmelju, kjer so morali nekatere njive preorati in posaditi listnati ohrovt.

29. 6. 1962 je delavski svet podjetja sprejel svoja pravila. Poslovni predmet podjetja je bil kmetijska proizvodnja na zemljišču družbene lastnine ali zemljišču, vzetem v zakup, kmetijska proizvodnja na zemljišču zasebnih kmetijskih proizvajalcev v različnih oblikah proizvodnega sodelovanja, opravljanje strojnih storitev, gozdarstvo predelava in prodaja kmetijskih pridelkov. Organi podjetja so bili: delavski svet, ki je štel 61 članov, upravni odbor je štel vključno z direktorjem 11 članov in direktor podjetja. Ekonomske enote so imele svete ekonomskih enot s svojim vodjem enote. Strokovne probleme je reševal strokovni kolegij podjetja.

V kombinatu so bili v letu 1961 povprečno zaposleni 803 delavci v rednem delovnem razmerju in 113 priložnostno zaposlenih. V času največjih del spomladi in v jeseni je bilo zaposlenih skupaj tudi 1350 delavcev. Po stanju 31. 12. 1961 je bilo v rednem delovnem razmerju 777 delavcev, od teh 659 moških in 118 žensk. Po kvalifikacijski strukturi je bilo 298 nekvalificiranih moških in 97 nekvalificiranih žensk, 118 pol kvalificiranih moških in 12 žensk, 214 kvalificiranih

moških in 8 žensk, 5 visoko kvalificiranih moških, 20 moških in 1 ženska s srednjo izobrazbo in 3 moški ter 1 ženska z visoko izobrazbo.

Ob reorganizaciji bivšega Gozdnega gospodarstva Dravinja Ptuj je bilo s 1. januarjem 1961 priključeno k obratu Gozdarstvo k že obstoječim 700 ha gozdov še nadaljnjih 900 ha. Istočasno je podjetje pridobilo tudi 5 ha topolove drevesnice na Otoku pri Veliki Nedelji. Plan sečnje za leto 1961 je znašal 13.200 m³, od teh je bilo redne sečnje 5.200 m³ in 7.800 m³ krčitev. Plan je bil v celoti izvršen. To delo je opravilo 55 gozdnih delavcev. Plan urejanja gozdov je bil popolnoma izpolnjen, izmerili so drevesa ter ugotovili letni prirastek. Pripravljeno je bilo tudi zemljišče za topolove nasade, vzgojili so tudi 60.000 kosov topolovih sadik na topolovi drevesnici na Otoku.

V poljedelstvu je pridelalo podjetje v letu 1961 139 ton pšenice, 18 ton ječmena, 110 ton ovs, 204 tone koruze, 2,7 tone sončnic, 417 ton sladkorne pese, 1 tona hmelja.

V živinoreji beleži podjetje v tem letu slabe rezultate.

V sadjarstvu so bili v letu 1961 doseženi dobri rezultati. Gospodarstvo je imelo 220 ha sadovnjakov, kjer so pridelali 39 vagonov sadjevca in 9 vagonov trganega sadja. Sliv je bilo 5 vagonov, breskev pa 1 vagon. Orehov je bilo 2263 kg, hrušk pa 1 tona. Rekordni pridelek po drevesu je znašal 300 kg.

Leto 1961 je bilo glede investicij v osnovna sredstva zelo uspešno, saj je znašala skupna vrednost investicij kar 239 milijonov dinarjev. Največ denarja so porabili za nakup kmetijske mehanizacije, saj so med drugim nabavili 6 traktorskih plugov, kombajn za siliranje, 2 motorni kosilnici, petbrazdni plug, nakladalec za sladkorno peso, kombajn za sladkorno peso, sejalnico, vinske črpalke in filtre, 12 traktorskih prikolic, 3 tovarne avtomobile Deutz, 1 kombi avto, 11 traktorjev, 1 buldožer, 2 goseničarja, 4 živinske tehtnice. Za to mehanizacijo so dobili ugoden državni kredit z 10% lastno udeležbo. Veliko investicijo so predstavljali obnovljeni vinogradniški nasadi, kar predstavlja najdonosnejšo naložbo, ki se hitro vrača. Večja investicija je bila tudi vinska klet, ki so je začeli graditi že leta 1960, vendar je zaradi projektantskih napak nastal večji zastoj. Naslednja večja investicija je bila gradnja vinogradniške ceste Krčevina-Jeruzalem, ki pelje v največje vinogradniške komplekse podjetja. V gozdarstvu so bile večje investicije usmerjene v plantaže topolov in iglavcev, za kar so se izrabila investicijska posojila. Na Hardeku so bili zgrajeni živinski hlevi, zgradila se je sodarska in mizarska delavnica.

S 1. januarjem 1962 se je tako podjetje razširilo s pripojitvijo Oljarne Središče ter povečalo dejavnost s kooperacijo z individualnimi kmetovalci.

Investiranje se je v letu 1962 nanašalo na obnovo 35 ha vinogradov in na vzdrževanje že obnovljenih nasadov v znesku 50 milijonov dinarjev. Polovico od te vsote je prispevala država na zveznem nivoju, polovica pa je bila krita iz lastnega vira in občinskega investicijskega sklada. Investicije v vinogradništvo in sadjarstvo so bile visoko rentabilne, saj je bilo mogoče uvajati sodobno mehanizacijo. Precej so znižale stroške proizvodnje tudi investicije v rekonstrukcije vinogradniških cest Krčevina-Jeruzalem in Ormož-Litmerk. Ogromno sredstev je vložilo podjetje v nabavo kmetijske mehanizacije, in sicer 82 milijonov dinarjev ob 20% lastni udeležbi. Nabavili so 5 traktorjev z vsemi priključki (trije goseničarji

in dva Ferguson), 3 žitni kombajni, 1 kombajn za siliranje, 6 škropilnih agregatov, 3 težki kamioni, 2 motorni kosilnici in vrsto drugih priključkov. Velik problem so bili rezervni deli, ki jih ni bilo možno dobiti, zato so stroji večkrat stali. Za opremo nove vinske kleti je bilo namenjenih 20 milijonov dinarjev. Dokončani so bili tudi skladišni prostori v Tomažu in sušilnica hmelja v Ormožu. V gozdarstvo je bil vložen denar v plantaže topolov in izgradnjo logarnice na Otoku.

4. Kmetijska zadruga kombinat Jeruzalem Ormož

Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem–Ormož se je z odločbo ObLO Ormož št. 03/2-023-6/62 z dne 30. 8. 1962 reorganiziralo v Kmetijsko zadrugo Jeruzalem Ormož, kajti Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož se je združil s Kmetijsko zadrugo Ormož. Sedež zadruge je bil na Ptujski cesti 12. Poslovanje so razširili še na sodelovanje z zasebnimi kmetovalci kot člani zadruge, na gospodarjenje z gozdovi, uvedli so veterinarsko službo in hranilno kreditno službo, ki je bila ustanovljena leta 1963. Služba je bila namenjena vlagateljem za varčevanje in dajanje gotovinskih posojil. Poslovalnice službe so bile v Središču, Vitanu, Ivanjkovcih, Tomažu, Podgorcih in glavni blagajni v Ormožu.

Delokrog zadruge se je v letu 1964 zelo razširil. Ustanovili so samostojni obrat Prevoznništvo in gostilno Jeruzalemčan v Ivanjkovcih. V Rijeki so odprli lastno skladišče, kjer so prodajali svoje kmetijske proizvode, v Tuzli pa trgovsko predstavništvo.

Zadruga je bila v letu 1964 organizirana na ekonomske enote in dva samostojna obrata:

1. Samostojni obrat Mlin in oljarna Središče
2. Samostojni obrat prevoznništvo
3. Ekonomska enota Kog (vinogradniško-sadjarska)
4. Ekonomska enota Vinski vrh (vinogradniško-sadjarska)
5. Ekonomska enota Jeruzalem (vinogradniško-sadjarska)
6. Ekonomska enota Tamar (vinogradniško-sadjarska)
7. Ekonomska enota Ivanjkovci (vinogradniško-sadjarska-poljedelstvo, živinoreja in kooperacija)
8. Ekonomska enota Tomaž (poljedelska, kooperacija)
9. Ekonomska enota Velika Nedelja (poljedelstvo, živinoreja in kooperacija)
10. Ekonomska enota Ormož (poljedelstvo, živinoreja, vrtnarstvo in kooperacija)
11. Ekonomska enota Središče (poljedelstvo, živinoreja in kooperacija)
12. Ekonomska enota Klavnica Ormož
13. Ekonomska enota Mehanična delavnica
14. Ekonomska enota Kletarstvo
15. Ekonomska enota Blagovni promet
16. Ekonomska enota uprava

Število stalno zaposlenih se je konec leta 1964 zmanjšalo od 753 na 710, od teh je bilo 158 žensk in 552 moških. V kmetijstvu je bilo zaposlenih 529 delavcev, v oljarni 13, v blagovnem prometu 65, v strojnem parku 19, v prevozništvu 15, v

gostišču Ivanjkovci 2 in v upravi 67. Od teh je bilo največ nekvalificiranih (247) in pol kvalificiranih (90), kvalificiranih in visoko kvalificiranih je bilo 260, s srednjo izobrazbo 50, z višjo in visoko izobrazbo pa 10 delavcev.

Kmetijska proizvodnja je zavzemala iz leta v leto večji delež, s tem da so se vključevale nove površine, povečal se je delež strojne mehanizacije, intenzivno so se obnavljali vinogradi in sadovnjaki, vedno več je bilo plantažnih terasnih nasadov, uvajala se je boljša zaščita pridelkov in boljši tehnološki postopek. V letih 1963 in 1964 je kombinat povečal zemljiške površine za 200 hektarjev.

V kmetijski proizvodnji je prevladovala živinoreja, v poljedelstvu je prevladovala pridelava sena, silaže, koruze in ječmena, za kar se je izkoriščala vse obsežnejša mehanizacija. En traktor je obdelal nad 70 ha lastnih in kooperacijskih površin. Mehanizacija je bila preobremenjena, zato je prihajalo do okvar, še posebej leta 1964, ko je bilo izredno veliko padavin. Vremenske razmere za kmetijstvo so bile zelo slabe, kmetijske pridelke so zaradi dežja uničile rastlinske bolezni. Velik problem pri rastlinski proizvodnji je bilo pomanjkanje skladišč za koruzo, žito, seno in slamo, kar je zelo vplivalo na kvaliteto proizvodov.

Živinoreja je dobivala vse večjo veljavo, saj so se močno povečale poljedelske površine. Vso krmo so pridelali doma, tudi močna krmila, beljakovinska krmila so nabavljali v tujini. Povprečen stalež med letom 1964 je bil 139 krav molznic, mlečnost se je dvignila na 2885 litrov po kravi. Proizvodnja mleka ni bila rentabilna zaradi vmesnih posrednikov pri prodaji mleka. Krave so redili v ekonomski enoti Središče in Ivanjkovci. Hlevsko povprečje v Središču je znašalo 3241 litrov mleka, v Ivanjkovcih le 2287 litrov, kljub temu je bila končna lastna cena mleka ugodnejša v Ivanjkovcih. Količine mleka so bile različne zaradi različne prehrane krav, kajti čreda v Ivanjkovcih je bila celo leto na paši. V reji so imeli 1197 pitancev, pri čemer so dosegli 293.726 kg prirastka. Zaradi premajhnih hlevskih kapacitet so začeli graditi nove hleve v Središču. Krmni obrok je bil z izjemo nekaj paše enak – seno, silaža in dodatek močne krme.

Na 244 ha vinogradov je pridelal kombinat leta 1964 19.672 hl vinskega mošta s polno lastno ceno 167 dinarjev po litru. Skupaj s priznano količino, ki jo je uničila toča in priznala Zavarovalnica Maribor, je znašal skupen donos 21.342 hl ali 87 hl na hektar vinograda. Od vseh vinogradov je bilo okrog 80 ha starih in izčrpanih vinogradov in 40 ha mladih vinogradov, ki še niso bili v polni rodnosti.

Sadjarska proizvodnja se je leta 1964 izvajala na površini 265,5 ha, od teh 214 ha oziroma 17.173 kosov dreves v ekstenzivnih nasadih in 48,5 ha oziroma 10.593 kosov dreves v intenzivnih nasadih. Število sadnih dreves se je manjšalo iz leta v leto, tako je bilo leta 1961 še 24.500 dreves, leta 1962 22.600 dreves in leta 1963 20.000 dreves. Največ sadovnjakov je bilo v ekonomski enoti Ivanjkovci – 78 ha, najmanj pa v Jeruzalemu. Skupaj so pridelali 310.104 kg jabolk z lastno ceno 75,29 dinarjev za kilogram. Pridelek je bil slab zaradi zelo slabega vremena. Stroški pridelave v teh nasadih so bili zelo visoki, predvsem zaradi majhnih površin, slabih dovoznih cest, izmenične rodnosti in izrabljene mehanizacije. V intenzivnih sadovnjakih so pridelali 85.923 kg jabolk z lastno ceno 128,84 dinarjev za kilogram, 40.665 kg hrušk in 17.923 kg breskev. Zaradi toče in zimske pozebe ni bilo pridelka na 26,5 ha. Povprečni pridelek jablan je bil v intenzivnih nasadih

13,2 kg na drevo, hrušk 16,4 kg in breskev 15,9 kg. V tem letu so zasadili 26 ha jablan in 3 ha breskev.

Kooperacija je potekala z zasebnimi kmetovalci v obliki dajanja kreditov za setve, pitanje živine, premije za mleko, za prašiče, za kar so vložili 45,5 milijonov dinarjev in dobili tržne viške v višini 480 milijonov dinarjev. Kooperantom so dajali tudi strojne in traktorske usluge. Poseben odsek kooperacije je bila hranilno kreditna služba, kjer so kooperanti črpali sredstva za obnovo gospodarskih poslopij in razne adaptacije. Hranilno kreditni odsek je imel leta 1964 2810 članov vlagateljev, stanje hranilnih vlog je znašalo okrog 50 milijonov dinarjev. Izdali so 223 posojil v višini 18,1 milijona dinarjev.

Kombinat se je ukvarjal tudi s prometom z živino, kmetijskimi pridelki, vinom in reprodukcijskim materialom. Promet z živino je znašal leta 1964 671 milijonov dinarjev. Od kmetijskih pridelkov so odkupili 1000 ton krompirja, 990 ton pšenice, 66 ton oljaric, 566 ton sladkorne pese, 103 tone zelja, 30 ton zelene, 85 ton čebule, 9 ton svežih gob, 62 ton fižola, 573 ton jabolk, 1,500.000 jajc. Odkupna cena za vino je znašala povprečno 137 dinarjev. Glavni kupec vinskega pridelka je bil g. Richard Teltcher iz Londona, s katerim je imel kombinat dolgoletno pogodbo za odkup vina. Prodajna cena vina je znašala 220 dinarjev, kot posrednik pri tem poslu je nastopalo podjetje Slovenija vino iz Ljubljane. Od skupne zaloge 286 vagonov so izvozili 200 vagonov, ostalo količino so prodali preko lastne prodajne mreže (točilnice in gostinski obrati). Prodajali in kupovali so tudi reprodukcijski material, in sicer umetna gnojila, cement, premog, krmila, semena, zaščitna sredstva in pogonska goriva. Promet je potekal v glavnem preko podjetja Agrotehnika Ljubljana.

Pri investicijah je šlo največ denarja v gradnjo vinske kleti v Ormožu. Izvajalec del je z deli zamujal, zato so sredstva v višini 643 milijonov dinarjev prenesli v leto 1965. Gotova bi morala biti tudi zgradnja živinorejske farme v Središču, vendar ni bila, za kar je izvajalec del krivil deževno vreme. Za odkup zemljišč je dobil kombinat posojilo v višini 50 milijonov dinarjev, za ta sredstva so odkupili 243 ha zemljišč. Za nakup kmetijske opreme so porabili 91,3 milijona dinarjev.

Leta 1966 se je zaradi vpliva gospodarske reforme in spremenjenega načina proizvodnje in uvajanjem mehanizacije število zaposlenih zmanjšalo za 100 zaposlenih. Ob koncu leta 1966 je bilo zaposlenih 573 delavcev. V vinogradništvu je delalo 284 delavcev, v živinoreji 150, v kooperaciji 90 in v upravi 49 delavcev. Proizvodnja se je klub temu zelo povečala, poudarek je bil na intenziviranju proizvodnje in urejevanju zemljiškega prostora (arondacije, agromelioracije). Nakup zemlje se je popolnoma ustavil.

Leta 1966 je KZ Kombinat Jeruzalem Ormož sprejel nov pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju zadruga. Zadruga so sestavljale naslednje organizacijske enote: obrati, delovne enote in enota skupnih služb. V zadrugi so bili ustanovljeni naslednji obrati: Obrat Vinogradništvo, Obrat Živinoreja in Obrat Kooperacija, vsi s sedežem v Ormožu.

Obrat Vinogradništvo se je ukvarjal z vinogradništvom, sadjarstvom in kletarstvom. V obratu so bile formirane naslednje delovne enote:

1. Ivanjkovci z delovišči Cerovec, Litmerk, Strezetina in Svetinje
2. Jeruzalem

3. Kog z deloviščema Gomila in Kog
4. Temnar z deloviščema Kajžar in Temnar
5. Vinski vrh z deloviščema Brebrovnik in Vinski vrh
6. Sadjarstvo z deloviščema Ivanjkovci in Libanja
7. Kletarstvo vključno s točilnicami

Obrat Živinoreja je zajemal naslednje proizvodne dejavnosti: živinoreja, poljedelstvo, predelava oljaric in žitaric ter popravila kmetijskih strojev. Obrat je imel naslednje delovne enote:

1. Abonent z obračunskima enotama Ormož in Ivanjkovci
2. Klavnica z obračunskimi enotami Mesnica I in Mesnica II v Ormožu
3. Centralno skladišče Ormož
4. Prevozništvo Ormož
5. Poslovalnice z obračunskimi enotami v Ormožu, Središču, Vitanu, Miklavžu, Ivanjkovcih, Tomažu, Sejancih, Podgorcih, Veliki Nedelji, Trgovina Zelenjava Ormož in Skladišče Reka.

Skupne službe so bile razdeljene na sektorje: direktor, komercialni sektor, gospodarsko računski sektor in splošni sektor.

V letu 1967 je bil kombinat organiziran na Obrat živinoreja, kamor sta spadali tudi oljarna in mehanična delavnica, Obrat vinogradništvo, kamor so spadale še točilnice, Obrat kooperacija s centralnim skladiščem v Ormožu, avtoprevozništvom, trgovinami s sadjem in zelenjavo, klavnico z mesnicami v Ormožu in Središču, s poslovalnicami v večjih krajih ter v Tuzli in na Rijeki.

Pri živinorejski proizvodnji je kombinat v letu 1967 zmanjšal stalež pitancev za polovico, saj so prinašali veliko izgubo, zato so se rajši odločili za rejo brojlerjev. V poljedelstvu so zmanjšali število delovne sile, več je bilo poudarka na analizi zemlje in večjemu izkoristku mehanizacije. Poljedelstvo se je specializiralo na proizvodnjo pšenice, koruze za zrnje in sena. Vinogradništvo je pridelalo 9334 hl vina. Povprečni pridelek je znašal 33 hl na hektar, devetletno povprečje je znašalo 31,5 hl na hektar. Zasadili so 60 ha novih vinogradov in opravili pripravljala dela za novih 60 ha. Predelava vina se je začela v dokončani sodobni vinski kleti v Ormožu, proizvodnja je potekala do stekleničenja vina. Sadjarstvo je pridelalo skupaj 771 ton sadja. Dobili so tudi finančna sredstva za obnovo 214 ha sadovnjakov, ki jih bodo obnovili do leta 1970. Pojavljali so se veliki problemi v prodaji in nabavi vseh pridelkov, ki so jih povzročala velika nihanja cen. Zaprlo se je italijansko tržišče z mesom, kar je povzročilo v živinoreji velike izgube. Vina so pridelali pod 100 vagonov, cena je bila nizka, zlasti zaradi uvoza cenениh vin iz ostale Jugoslavije. Zaradi razvrednotenja angleškega funta je močno padel tudi izvoz vina v Anglijo.

30. 3. 1967 je bil ponovno pod istim imenom ustanovljen **Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož**, ki je po sklepu delavskega sveta prevzel vso aktivo in pasivo bivše Kmetijske zadruga Kombinat Jeruzalem Ormož. Sedež kombinata je ostal na Ptujski cesti 12. Direktor podjetja je bil Matija Ratek.

Vsi organi bivše zadruga ostanejo v isti sestavi tudi v kombinatu.

5. Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož v sklopu Slovina

30. 5. 1968 se je Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož s sklepom centralnega delavskega sveta pripojil k Izvoznemu podjetju Slovenija vino Ljubljana in se je preimenoval v Slovenija vino Ljubljana, samostojni obrat Jeruzalem Ormož. Na referendumu se je kolektiv odločil s 532 glasovi proti 27 glasovi za pripojitev. Pripojitev se je izvedla po stanju 30. 6. 1968. Obrat je bil vpisan v register gospodarskih organizacij pri Okrožnem gospodarskem sodišču Maribor pod Rg. št. 230/IV-2 z dne 7. 10. 1968. Notranja organizacija podjetja je ostala enaka, ukinili so le trgovino na Rijeki in točilnico v Radencih.

Tudi v zaposlenosti se je nadaljeval trend zmanjševanja števila delavcev. Na koncu leta 1968 je bilo zaposlenih 523 delavcev. S 1. 3. 1968 je podjetje prešlo na manjši 42-urni delavnik. Vse sobote so bile proste, razen prve v mesecu.

V poljedelstvu je delo večinoma opravilo 20 traktorjev s priklučki, kar je dalo ugoden finančni rezultat. Pridelali so 125 vagonov pšenice, 163 vagonov koruze. V pitanju govedi je bilo 204.000 kg prirastka, proizvodnjo mleka so sredi leta ukinili. Mlečnost je dosegala 3.500 litrov mleka po kravi. Brojlerska proizvodnja je prispevala 520.000 kg mesa. Oljarna in mešalnica je proizvedla 103 tone kvalitetnega bučnega olja. Od vinogradov je imel kombinat 92 ha visoke vzgoje, 107 ha nizke vzgoje na koleh in žici, teras je bilo 181 ha. Zaradi posledic toče je bil pridelek grozdja skoraj za polovico manjši kot v letu 1967. Kapacitete nove vinske kleti so bile slabo izkoriščene. V kleti so bile še zaloge vina prejšnjega letnika, ki je bil zaradi toče slabše kakovosti. Zaloge so znašale v začetku leta 1968 156 vagonov vina, ki jih niso mogli prodati. Največ vina, in to odprtega, je kupilo podjetje Slovenija vino Ljubljana, s katerim se je kombinat tudi združil. Nameravali so proizvajati peneča vina, vendar iz tujine niso dobili naročene tehnološke opreme. To je povzročilo velik izpad proizvodnje in prerazporeditev delavcev. Kombinat je imel tudi velike zaloge sadjevca v količini 60 vagonov, ki so ga morali razprodati pod ceno. Za naslednje leto 1969 so planirali stekleničenje visokokvalitetnih štajerskih vin v embalaži 0,7 litra in to v količini 22 vagonov, proizvodnjo 5 vagonov penečega vina in 30 vagonov polpenečega vina. Vinagu iz Mariboru so ponudili pripravo 40 vagonov vina znamke Jeruzalemčan, ki bi ga polnil sam Vinag.

V ekstenzivni nasadih (6.400 dreves, oz. 80 ha) so pridelali 15 vagonov sadja, ki so ga prodali za nadaljnjo predelavo po 0,20 din/kg kar v sadovnjakih, kajti stroški pospravljanja in transporta so bili višji, kot je znašala prodajna cena. Vsi ti nasadi so bili predvideni za krčenje. V intenzivnih nasadih so pridelali 28 vagonov jabolk, 11,6 vagonov hrušk in 3,7 vagonov breskev, vse skupaj 43 vagonov sadja na 61 ha sadovnjakov. Od jablan so bile zastopane sorte jonatan, rdeči delišes, zlati delišes, oranžna reneta, od hrušk sorte kleržo, viljamovka, pastorjevka, postrvka in od breskev juli olberto in pozne sorte. Vsa dela v sadovnjakih so bila mehanizirana razen rezi in obiranja sadja. V letu 1968 je bilo zasajenih 25 ha jablan na območju Miklavža, Ivanjkovec in Tomaža.

V letu 1968 je reorganiziral kombinat na področju kooperacije delo v strokovnih službah, v trgovini in traktorskem parku. Delo se je specializiralo na koopeacijo brojlerjev, na rejo živine v kooperaciji in na vinogradniško ter sad-

jarsko dejavnost. Strokovni kadri so zadržali tudi svojo teritorialno pristojnost. Strojni park je imel velike izgube, saj je bilo na področju delovanja kombinata že 70 privatnih traktorjev, zato so strojni park ukinili in zadržali le en traktor za nujne prevoze. Strojne usluge bodo delali privatni traktorji.

Odkup živine je obsegal 693 goved, 185 telet, 340 prašičev in 228 brojlerjev, kar je bil velik izpad, predvsem zaradi nizkih odkupnih cen živine. Od kmetijskih pridelkov so odkupili 6.400 hektolitrov vinskega mošta, 925 ton krompirja, 385 ton sadja, 169 ton pšenice, 456.000 litrov mleka, 18 ton zelja, 90 živalskih kož, 7 ton čebule, 590.000 jajc.

Podjetje je zadnji dve leti poslovalo z izgubo. Zaradi tega, velikih investicij v vinsko klet, neizkoriščenosti vinske kleti, nadaljnjega poslovnega sodelovanja pri proizvodnji in prodaji vina je se je kombinat integriral z izvoznim podjetjem Slovenija vino Ljubljana, kjer je videl svojo prihodnost.

Domen Slana, Krajina (olja)

Foto: B. Prelog

Die Entstehung und Entwicklung des Landwirtschaftskombinats Jeruzalem Ormož bis zur Vereinigung mit Slovin

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel bearbeitet die Entstehung und Entwicklung des Landwirtschaftskombinats Ormož (Kmetijski kombinat Ormož) das in der Region Ormož, die vor allem landwirtschaftlich orientiert war, eine bedeutende wirtschaftliche Rolle spielte. Die Ansätze des Kombinats reichen bis zu den landwirtschaftlichen Arbeitsgenossenschaften und staatlichen Unternehmen zurück, die nach dem Jahr 1945 auf der Grundlage nationalisierter Grundstücke und auf der Basis des Grundmaximums entstanden sind. Fast jedes größere Dorf besaß seine eigene Genossenschaft, die sich allmählich zu größeren Komplexen vereinigten. Mit der Auflösung der landwirtschaftlichen Arbeitsgenossenschaften im Jahre 1958 entstanden auf dem Gebiet der Gemeinde von Ormož „Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem“, „Vinogradniško gospodarstvo Ivanjkovci“, „Zadružno vinogradniško gospodarstvo Jože Kerenčič Miklavž“, „Vinogradniško gospodarstvo Litmerk“ und die landwirtschaftlichen Betriebe Ormož und Središče. Alle diese Genossenschaften vereinigten sich im Jahre 1959 zur „Vinogradniško gospodarstvo Jeruzalem Ormož“. Das Unternehmen umfasste alle landwirtschaftlichen Branchen, im Vordergrund stand aber der Weinbau. Im Jahre 1960 traten dem Unternehmen die „Vinarska zadruga Ormož“, im Jahre 1961 noch die „Oljarna Središče“ bei. Das Unternehmen war in drei Betriebe aufgeteilt, die nach territorialem und Produktionsprinzip tätig waren. Am Beginn des Jahres 1962 benannte sich das Unternehmen in „Kmetijski Kombinat Jeruzalem Ormož“ um und verbreitete die Geschäftstätigkeit auf alle landwirtschaftlichen Branchen samt Forstwirtschaft und der Kooperation mit selbstständigen Landwirten. Später traten auch die Veterinärstation von Ormož, die Säge, der Schlachthof und die „Družbena prehrana“ bei. Die Betriebe benannten sich in ökonomische Einheiten um. Im August 1962 hat sich das Kombinat mit der „Kmetijska zadruga Ormož vereinigt“ und sich in „Podjetje Kmetijska zadruga Kombinat Jeruzalem Ormož“ umbenannt. Im Jahre 1964 hat sich das Arbeitsfeld stark verbreitet, man hat die neue ökonomische Einheit „Prevoznništvo“ gegründet, ein Gasthaus in Ivanjkovci, in Rijeka ein eigenes Lager und in Tuzla eine Vertretung. Im Jahre 1967 benannte sich der Betrieb in „Kmetijski Kombinat Jeruzalem Ormož“ um. Der Sitz des Kombinats war auf der Ptujška cesta 12 in Ormož. Am 30.5. 1968 hat sich das „Kmetijski kombinat Jeruzalem Ormož“ mit dem Beschluß des zentralen Arbeitsausschusses in den Exportbetrieb „Slovenija vino Ljubljana“ eingegliedert und sich zu „Slovenija vino Ljubljana, samostojni obrat Jeruzalem Ormož“ umbenannt.

Curk, Jože, umetnostni zgod. v pokoju
SI-1000 Ljubljana, Cimpermanova 5

UDK 72(497.4 Ormož)(091)
72.014(497.4 Ormož)
73/75(497.4 Ormož)(091)
69(497.4 Ormož)(091)

Ormoško gradbeništvo med barokom in secesijo

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 538–552

Avtor v članku na osnovi pregleda župnijskih matrik v Škofijskem arhivu v Mariboru, arhivalij v Zgodovinskem arhivu v Ptuj in ustrezne literature, zbrane predvsem v ormoških zbornikih iz let 1973, 1983, 1988 in 1993, prikaže dvestoleten razvoj gradbeništva v Ormožu, obenem pa tudi predstavi podatke o likovnih umetnikih, ki so v relativno velikem številu naseljevali mesto v 2. pol. 18. stoletja, a po 1820 ostali brez nasledstva.

Curk, Jože, BA, Art Historian, retired
SI-1000 Ljubljana, Cimpermanova 5

UDK 72(497.4 Ormož)(091)
72.014(497.4 Ormož)
73/75(497.4 Ormož)(091)
69(497.4 Ormož)(091)

Architecture in Ormož during the baroque period and secession

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 538–552

The article discusses the development of the building industry in Ormož through two centuries based on the author's review of parochial registers in the Diocesan Archive in Maribor, the records of the Historical Archive in Ptuj and the corresponding literature mainly collected from Ormož anthologies from the years 1973, 1983, 1988, and 1993. It also presents information about some fine artists, who inhabited the town in relatively large numbers in the 2nd half of the 18th century, but were left without successors after 1820.

Ormoško gradbeništvo med barokom in secesijo

Gradbeni razvoj Ormoža

Ormož, ki se leta 1273 omenja še kot vas, okoli leta 1300 kot trg in leta 1331 kot mesto, je bilo najmanjše med sedmimi slovenještajerskimi mestnimi naselbinami, saj je leta 1482 štelo okoli 30 meščanskih hiš, leta 1542 32, leta 1707 37, leta 1749 43, leta 1780 49, leta 1825 51, leta 1869 53, leta 1891 59 in leta 1911 66¹ (vendar ves čas brez upoštevanja nemeščanskih hiš). Temu počasnemu razvoju primerno je med koncem 15. in začetkom 20. stoletja raslo tudi število njegovega prebivalstva, ki se je v dobrih 400 letih komaj poldrugikrat povečalo, saj je naraslo z okoli 200 na okoli 500 duš². Razen gradu, frančiškanskega samostana, župne cerkve z župniščem in mežnarijo, mestne hiše in obzidja, opremljenega z nekaj stolpi in tremi stolpastimi mestnimi vrati, je bil mestni fond pred požarom leta 1647 oziroma opustošenjem s strani Krucev leta 1704 v večji meri butan ali lesen³. Prevladujoče zidan je postal šele v 18. stoletju, saj jožefinski vojaški elaborat iz okoli leta 1785 ugotavlja, da je večina hiš v mestu kamnite gradnje, torej zidana⁴.

To potrjuje že bežen obisk mestnega jedra in njegovega ohranjenega hišnega fonda. Ta nam dokazuje, da je mestna urbana koncepcija srednjeveško zasnovana, njena gradbena sestava baročno oblikovana, njena podoba pa klasicistično in historistično uglašena. Ugotavlja pa tudi, da se ta zgodovinsko utemeljena mestna vsebina vedno hitreje umika sodobnim, večinoma dobro prilagojenim urbanim in arhitekturnim rešitvam, za kar gre zasluga predvsem njihovemu snovalcu prof. ing. arh. Dušanu Moškoni.

Če vstopamo v mestno jedro z zahoda, torej skozi nekdanja Ptujška vrata naletimo, med prvimi omembe vrednimi starejšimi stavbami na nekdanjo mestno hišo z zasnovo iz okoli leta 1570 na Ptujski cesti 3 in na neobaročno stavbo nekdanje mestne šole iz leta 1901 na Ptujski cesti 6, ki jo sedaj uporablja občinska uprava. Sledi skupina imenitnih nadstropnih hiš, stoječih okoli nekdanjega Mestnega, sedaj Kerencičevega trga, ki je vedno predstavljal poslovno središče mesta. Gre za klasicistično 7 x 4 osno trgovsko hišo s tremi portali iz leta 1833 na številki 1, za nekdanjo petosno domovanje slikarja Klanjčnika in kiparja Galla iz 2. polovice 18. stoletja na številki 2, za sedemosno stavbo, ki jo je med letoma 1904

¹ Jože Curk, Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem, Maribor 1991, str. 107-108.

² Anton Klasinc, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. Zbornik Ormož skozi stoletja I. Ormož 1973, str. 74-77.

³ Jože Curk, Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. Zbornik Ormož skozi stoletja II. 1983, str. 61-80.

⁴ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. Ljubljana 2000, str. 218.

in 1916 zasedala Okrajna posojilnica in ji je leta 1904 tudi obnovila fasado na številki 3, za klasicistično oblikovano 5 x 3 osno hišo iz okoli leta 1840 na številki 4, za sodobni nadomestni stavbi na kraju nekdanje "solniške" hiše in hiše "ranocelnikov" na številkah 5 in 6, nato za desetosni Tanzhoferjev "dvorec" iz leta 1803 na številkah 7 in 8, za 5 x 3 osno baročno, od leta 1927 gostinstvu namenjeno hišo iz 18. stoletja na številki 9 ter za še nekaj manj opaznih na številkah 11 in 12. V Vrazovi ulici, ki vodi s Kerenčičevega trga k sodobnima hotelu in avtobusni postaji, je na številki 6 do leta 1930 stal špital z nadstropno stavbo iz okoli leta 1760. Ob Poštni ulici, ki povezuje Vrazovo in Skolibrovo ulico, stoji na številki 1 poznobaročna hiša iz 2. polovice 18. stoletja. Skolibrova ulica kot naslednica stare obzidne poti, ki po obodu mestnega jedra spaja Ptujsko in Ljutomersko cesto, hrani na številki 15 5 x 6 osno nadstropno župnišče iz leta 1741, vendar z jedrom iz začetka 16. stoletja, na številki 19 pa Trautwetterjevo secesijsko vilo z nekdanjo lekarno v pritličju iz leta 1923. Kolodvorska cesta, ki s povezavo Varaždinske in Ljutomerske ceste rabi kot mestna vzhodna obvoznica, hrani na številki 6 nekdanjo trgovsko hišo, ki velja za najlepšo secesijsko zgradbo iz zacetka 20. stoletja v mestu. Kot iz ogleda mestnega jedra spoznamo, je starejša stavbna dediščina v Ormožu relativno skromna, vendar hrani v sebi pomembno sporočilnost o gradbeni usodi mesta v 18. in zlasti 19. ter deloma tudi začetem 20. stoletju. Koliko je v tej ohranjeni arhitekturi prisotno znanje domačih gradbenikov, ni mogoče ugotoviti, gotovo pa je, da njihova ustvarjalna prisotnost ni ostala brez sledu v gradbeni podobi mesta⁵.

O tem posredno govori sestavek o hišah in hišnih posestnikih v Ormožu, ki sta ga sestavila Gernot Fournier in Marija Hernja Masten ter je bil objavljen v zborniku Ormož skozi stoletja III. leta 1988⁶. V tem sestavku so hiše mestnega jedra razvrščene po konskripcijskih številkah iz okoli leta 1780, ko je mesto štelo 49 hišnih števil. Med njimi so bile neimenovane: na številki 1 grad, na številki 11 rotovž, na številki 15 poslopje leta 1786 ukinjenega frančiškanskega samostana v lasti dežele, na številki 21 mežnarija v lasti križniškega gospostva Muretinci, na številki 39 špital v lasti gospostva Ormož in na številki 48 župnišče v lasti gospostva Muretinci, 43 hišnih števil pa je pripadalo meščanom. Takratnemu načinu štetja je pripisati, da je na primer hiša, stoječa na vogalu Kerenčičevega trga 5 in Vrazove ulice, ki je bila med letoma 1774 in 1814 v posesti Solnega urada, nosila številko 35, ona za njo, stoječa dejansko že v nekdanji Grajski ulici, pa številko 3. Brez številke pa sta bili slej ko prej še dve mestni poslopi: šola pri župni cerkvi iz leta 1801 in mitnica pred mestom na cepišču Ptujске ceste in one proti Tomažu, posredno znana že leta 1542, ko se omenja mitničar Martin.

V naslednjih sto letih se je 49 hišnim številkam iz leta 1780 pridružilo še deset novih, vendar je bilo leta 1891 od 59 hišnih števil naseljenih le 48, od ostalih 11 pa jih je bilo 6 razrušenih ali opustelih, 5 pa so ves čas zasedali grad, župnišče, špital, mežnarija in rotovž. Iz stavbnega fonda sta med tem izpadli: ostalina frančiškanskega samostana, v kateri je okoli leta 1800 še obratovala Messmerjeva

⁵ Jože Curk, Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož. Ormož 1998, str. 3-30.

⁶ Gernot Fournier - Marija Hernja Masten, Hiše in hišni posestniki v mestu Ormožu. Zbornik Ormož skozi stoletja III 1988, str. 79-136.

pivovarna, leta 1832 in mitnica, katere stavbo je po letu 1860 zamenjala neo-baročna kapela sv. Ane. Franciscejski kataster iz leta 1825 je naštel v mestnem jedru 51 meščanskih družin, od teh 33 obrtniških in 18 ostalih, ki so živele na 51 hišnih številkah (dejansko pa v 45 hišah), popis prebivalstva iz januarja 1891 je zajemal 58 meščanskih družin, ki so živele na 59 hišnih številkah (dejansko pa v 48 hišah).

Ormoški gradbeni mojstri

Iz predstavljenih podatkov je razvidna majhnost kraja, kar je imelo za posledico, da v Ormožu ni bilo nikoli toliko gradbenikov, da bi lahko osnovali svoj lasten ceh. Zato so bili vključeni v ptujskega, o katerem sem pisal pred desetimi leti v ČZN NV 30/1994⁷. O potujočih srednjeveških zidarjih, ki so zgradili grad, cerkev, obzidje in samostan, ne vemo ničesar, pač pa se v registru vinske desetine ormoških meščanov iz leta **1482 omenja zidar** Ulrik, v davčnem registru iz leta **1542 pa tesarja** Vid in Ivan. Vendar so to le posamična imena, ki o stanju teh strok v Ormožu ne povedo ničesar. Šele z 18. stoletjem se podatki zgostijo, za kar gre zasluga tako matičnim knjigam, od katerih so ohranjene rojstne od leta 1707, poročne in mrliške pa šele od leta 1784 dalje, kot tudi nekaterim uradnim popisom prebivalstva, opravljenih iz vojaško-nabornih in katastrsko-davčnih potreb.

Katastrski popis iz leta 1749, ko je bilo v mestu 43, v obeh predmestjih in neposredni okolici pa 28 hiš, nam sporoča, da so v njih med 45 cehovsko organiziranimi mojstri živeli tudi tesar **Janez Kos**, zidar **Maks Neydacher** in zunaj mesta tesar **Janže Valuh**; fasijski popis iz leta 1754 pa nam med 64 meščani mesta omenja zidarja Maksa Neydacherja, tesarja Janeza Valuha, slikarja **Janeza Girtnika** in kiparja **Martina Mittermayerja**⁸. Največ nam o ormoških gradbenikih in likovnikih seveda povedo matične knjige⁹.

Tesarji

Med boljše poznanimi tesarji gre prvo mesto tesarskemu mojstru (t.m.) **Gabrielu Verneku** (tudi Perneku, Berneku in celo Derneku), ki se je rodil leta 1738 neznano kje ter umrl 5. 10. 1798 v Ormožu. Ve se, da je 24. 1. 1773 postal območni mojster, za kar je ptujskemu cehu takoj plačal 4 fl., ostalih 8 pa do 16. 8. 1774. Živel je najprej v mestu na raznih številkah, pozneje pa v Gornjem predmestju. Poročen je bil z Elizabeto, ki mu je 15. 12. 1776 rodila dvojčka Jožefa in Terezo ter 21. 1. 1779 Marjano. Sin Jožef je bil med letoma 1791 in 1794 v uku pri očetu, o njegovi nadaljnji usodi pa ni podatkov. Mojster je kot boter nastopil 12. 7. 1776 in 14. 12. 1779, skupaj z ženo pa 3. 1. 1779 in 21. 11. 1786 otrokom kiparja Jožefa Boehma.

Istočasno se omenjata tesarja Martin Smuk, kateremu je žena Helena 7. 9. 1778

⁷ Jože Curk, Ptujski gradbeniki med renesanso in historicizmom. ČZN NV 30/1994, str. 232-265.

⁸ Jože Curk, Oris Ormoža in Središča v fasijskem popisu iz leta 1754. Zbornik Ormož skozi stoletja III. 1988, str. 73-78.

⁹ Matične knjige župnije sv. Jakoba v Ormožu: rojstne 1707-33, 1734-82, 1784-99 (dejansko 96), 1799-1811, 1809-20, 1821-33, 1833-50, 1851-66; poročne 1784-1810, 1810-34, 1835-58; mrliške 1784-99, 1800-10, 1809-31, 1832-61.

rodila hčer Uršulo, in Štefan Grivec, kateremu je žena Marija 4. 10. 1779 rodila sina Franca; nekaj let pozneje pa t.m. **Janez Hefer**, živeč v Gornjem predmestju 26, ki mu je 20. 11. 1800 umrl sedemletni sin Franc, t. pomočnik Matija Mlakar, ki mu je 20. 10. 1822 v Gornjem predmestju 22 žena Polona Šešerko rodila hčer Nežo in t. polir Jožef Habjanič, ki je leta 1818 omenjen kot prebivalec Gornjega predmestja.

V prvi tretjini 19. stoletja so sočasno delovali t. mojstri Jožef Roderich, Janez Indres in Matija Zemlič. Prvi med njimi, **Jožef Roderich**, je opravil leta 1806 mojstrski izpit v Gradcu, od koder se je leta 1818 preselil v Ormož kot koncesionirani t.m. Dne 5. 6. 1820 je zaprosil ptujski ceh, da ga sprejme v svoje vrste, saj se je pred tem odpovedal svoji obrtni pravici v Gradcu. Ceh ga je 18. 6. 1820 sprejel kot t.m. v Ormožu. Roderichu je žena Ana, r. Herzl, 15. 2. 1818 v Ptujju, v hiši št. 198, rodila mrtvorojenca. Kmalu potem ko je postal mojster, je 31. 3. 1821 umrl v hiši št. 29 (sedaj Poštna 6) v Ormožu, star 46 let (r. 1775).

Drugi je bil **Janez Indres**, ki se prvič omenja 17. 3. 1820 kot t. polir v Ormožu. Njegova s strani ceha nepriznana dejavnost je sprožila spor med ptujskima t. mojstroma Janezom Streblom in Leopoldom Schicklgruberjem. Šele 20. 6. 1824 ga je ceh sprejel kot t.m. v Ormožu, za kar je plačal 12 fl pristojbine. Dne 25. 6. 1833 ga je ceh pozval, da plača zaostalo članarino, nakar jo je plačal tudi za naslednje leto. Pogosto je z ženo Katarino nastopal kot boter, tako 17. 3. 1820, 25. 10. in 4. 11. 1825, 23. 4. 1826, 27. 3. 1827, 11. 3. 1828, 31. 3. in 24. 4. 1830, 19. 10. in 16. 11. 1834 ter kot poročna priča 11. in 13. 2. 1822 ter 3. 2. 1823. Umrl je 14. 1. 1837 v Spodnjem predmestju na št. 1, star 48 let (r. 1789). Svojo delavnico in skladišče je imel najprej v Gornjem predmestju in nato Na Lentu.

Tretji je bil **Matija Zemlič**, ki mu je žena Marija Sunčič 12. 5. 1822 v Gornjem predmestju 22 rodila Janeza, 27. 2. 1830 pa mu je v mestu na št. 20 umrl dveinpolleten sin Franc. Petdesetletni Zemlič je umrl 11. 12. 1835 kot t.m., živeč v mestu na št. 20 (sedaj v Skolibrovi ulici), ki jo je kupil 8. 4. 1823. Za njim jo je podedovala vdova Marija, ki jo je leta 1840 predala bratu Matiji Sunčiču, temu pa je po njegovi smrti leta 1857 sledila vdova Doroteja Rozalija r. Podgorelec, ki se je leta 1859 ponovno poročila z z.m. Jurijem Mastenom.

Ob njih se pojavlja še t.m. **Franc Hriber**, ki je 26. 2. 1830 nastopil skupaj z ženo Julijano kot boter, a skoraj gotovo ni bil iz Ormoža.

Dejavnost naslednje generacije tesarjev spada v drugo tretjino 19. stoletja. Pomembnejši med njimi so bili: Jakob Well, Jožef Skoliber, Janez Jakob Fritz, Anton Martin Rižner, Blaž Karba in Janez Jauševc.

Jakob Well iz Gornjega predmestja 29 in pozneje 18 je bil t. polir, ki pa je večkrat omenjen tudi kot mojster. Umrl je 11. 4. 1858, star 60 let. Dne 24. 10. 1835 mu je žena Katarina r. Hergo rodila Franca, 12. 5. 1839 Janeza in 9. 10. 1843 Katarino. Dne 17. 2. 1851 je nastopil kot poročna priča.

Jožef Skoliber iz Gornjega predmestja 9, pozneje 13, je bil t. polir, ki je umrl 6. 11. 1859, star 52 let. Poročen je bil s Katarino Štebih, ki mu je rodila 21. 1. 1837 Jožefa, 13. 3. 1839 Janeza ... 17. 4. 1850 Antonijo, dne 9. 2. 1849 pa mu je umrla triletna hči Katarina.

Janez Jakob Fritz, po rodu iz Kamenščaka pri Ljutomeru, je 13. 6. 1847 postal t.m. za mesto in okraj Ormož, za kar je plačal 12 fl pristojbine. Najprej je živel v

mestu na št. 26 (sedaj Ptujski 6), že od leta 1843 pa v Gornjem predmestju na št. 27, kjer mu je žena Kristina Hoffer 2. 1. 1844 rodila sina Jurija Jožefa. Kot poročna priča je nastopil 26. 1. 1846, 2. 9. 1849, 5. 10. 1851, 18. 1. in 15. 10. 1852, kot boter pa skupaj z ženo 23. 2. in 25. 3. 1847, 4. 10. 1851, 11. 6. 1855, ona pa tudi 10. 7. 1848. V ptujskem cehovskem seznamu plačanih članarin se pojavlja do leta 1855, v seznamu vajencev pa do leta 1856.

Anton Martin Rižner t.m., po rodu iz Krčevine pri Ptujju, se je v tamkajšnjem cehovskem seznamu pojavil leta 1842. Poročen je bil z Ano Breznik iz znane tesarske družine iz Kaniže pri Ptujju. Dne 26. 6. 1859 je postal t.m. v Ormožu, za kar je plačal 13 fl pristojbine. Omenja se 3. 12. 1864 in 8. 6. 1866, ko je bil skupaj z ženo Ano boter otrokom tesarja Mihaela Štiberca in njegove žene Helene Skoliber. Živel je v Gornjem predmestju 10, kjer se mu je 16. 5. 1866 rodila hči Marija.

Blaž Karba t. polir, živeč v Gornjem predmestju 28, je bil poročen z Marijo Kristanič. Dne 10. 2. 1851 mu je umrl poldrugoletni sin Janez in 24. 3. 1854 polletni sin Franc, 25. 4. 1862 pa se mu je rodil sin Jakob.

Janez Jauševc vulgo Lesjak, t. polir, živeč v Gornjem predmestju 14, je bil poročen z Alojzijo Dovečer, ki mu je 14. 10. 1849 rodila Janeza, 16. 12. 1850 Antona, 20. 4. 1853 Alojzijo, 6. 8. 1854 Lovrenca. 23. 6. 1850 pa mu je umrla štiri-letna Ivana. Vsem otrokom sta šla za botra zdravnik dr. Anton Magdič in njegova žena Jožefa.

Matija Sunčič t. polir, je 16. 1. 1853 umrl v mestu na št. 20, star 52 let (r. 1801). Bil je brat Marije, poročene s t.m. Matijo Zemličem. Od leta 1840 je bil lastnik hiše št. 20 (v Skolibrovi ulici), ki jo je po njegovi smrti prevzela vdova Doroteja Rozalija r. Podgorelec, od leta 1859 poročena z z.m. Jurijem Mastenom.

V zvezi z gradnjo Vzhodne železnice se v Ormožu omenjata t. polir Jožef Kuchling, poročen z Marijo Kleber, ki mu je 20. 9. 1859 umrl dojenček Franc, in Vid Sadar, ki je 15. 12. 1859 umrl v Gornjem predmestju 15, star 47 let.

Razen njihju so omembe vredni še: Janez Sikošek, pomočnik pri t.m. Jakobu Fritzu, bivajoč v Gornjem predmestju 26, ki se je 2. 9. 1849, star 48 let, poročil z 49-letno Marijo Pihler (za pričo mu je bil t.m. Jakob Fritz), a je že 26. 10. 1861 umrl, Andrej Novak, pomočnik, ki mu je v Gornjem predmestju 10 žena Marija Keček 3. 8. 1856 rodila sina Janeza in 31. 10. 1858 Andreja, ter Matija Balažič, pomočnik, ki je umrl 3. 7. 1861 star 28 let.

Zidarji

Prvi ormoški zidar, o katerem vemo nekaj več kot le za ime, je bil z.m. **Udalrik Pušnik**, ki se omenja kot boter 25. 1. in 11. 2. 1708, njegova prva žena Uršula r. Kerezin kot botra 4. in 17. 6. 1709, druga žena Barbara pa 9. 7. 1711.

V katastrskem spisu iz leta 1749 in fasijskem popisu iz leta 1754 je med meščani omenjen z.m. **Maks Neydacher** (tudi **Neydinger**), ki je bil od leta 1742 lastnik hiše št. 3 (v nekdanji Grajski ulici za hišo na Kerenčičevem trgu 5), kjer je umrl leta 1755. Dve leti pred smrtjo, dne 5. 7. 1753, mu je žena Marija rodila sina Lovrenca, ki sta mu šla za botra velikonedeljski župnik Karel Jožef Perne in Marija Ruprecht. Ker za čas njegovega rojstva ne vemo, ti podatki govorijo za domnevo, da je moral umreti v polni moški dobi, torej star okoli 50 let.

Še 18. stoletju so pripadali tudi zidarji: Andrej Ness, ki je stanoval v mestu na št. 39 (v nekdanji špitalski stavbi, na Vrazovi 6) in katerega žena Marija je 20. 12. 1771 rodila Ano Marijo, 15. 1. 1773 pa Marijo Ano; **Peter Baldauf**, katerega 37-letni sin **Jernej** se je 29. 6. 1790 poročil z 29-letno Barbaro Frost (priči Jožef Zaglachner z.m. in Martin Kekec, meščan), a že čez dve leti 1. 9. 1792 umrl, star 39 let. Posthumno se mu je 18. 1. 1793 rodil sin Sebastijan, ki pa je, star dve leti in pol, 21. 6. 1795 umrl; Ulrik Nefz, katerega 23-letna hči Helena se je 25. 9. 1797 poročila s 25-letnim Francem Hajerjem, klobučarjem iz Štrigove; Peter Nemeč, ki mu je žena Barbara Fras 13. 9. 1790 rodila sina Franca; Andrej Šerc, ki je umrl 2. 2. 1790 kot gosposčinski zidar v mestu na št. 1 (v gradu), star 50 let, in Janez Raich, ki je 10. 10. 1803 umrl v mestu na št. 44 (v hiši, ki je stala na mestu sedanje zelenice pred avtobusno postajo) kot 24-letni z. pomočnik pri z.m. Jakobu Potočniku.

Zadnji četrtini 18. stoletja in prvi 19. stoletja je pripadalo pet z. mojstrov. Prvi je bil **Jožef Zaglachner**, ki je živel v Gornjem predmestju 21 v hiši, last gospostva Muretinci. Bil je dvakrat poročen. Prva žena Barbara mu je umrla 20. 4. 1787, stara 43 let, druga žena Marija, hči Jožefa Šašlerja, t.m. iz Lenarta v Slovenskih goricah 36, s katero se je poročil 19. 11. 1787 (priča je bil z. polir Jožef Schecher), pa 13. 12. 1799, stara 44 let. Ta mu je 8. 3. 1789 rodila hčer Marijo. Mojster sam, ki je bil 29. 6. 1790 poročna priča Jerneju Baldaufu, je umrl 15. 2. 1797, star 50 let (r. 1747).

Drugi je bil **Jernej Abel** (tudi **Appel**), ki je kot z.m. že leta 1794 zaposloval 6 pomočnikov, dne 2. 7. 1797 pa tudi formalno postal deželski mojster v Ormožu. Njegov oče Matija, ki se kot z. polir omenja med letoma 1759 in 1769, je umrl pred 1. 8. 1773, ko se je njegova vdova Uršula ponovno omožila. Jernej se je 9. 2. 1784 oženil s kmečko hčerko Uršulo Muršek iz župnije sv. Ruperta (priči sta bila z.m. Franc Pliemich in zidar Pavel Radler), s katero je imel otroke v letih 1785, 1786, 1789, 1791... Umrl je 15. 1. 1800 kot najemnik v mestu na št. 20 (ob obzidju, v sedanji Skolibrovi ulici), star 45 let (r. 1755). Njegov brat Matija je 8. 1. 1789 nastopil kot boter, sestra Jožefa se je 29. 1. 1781 omožila z z. polirjem Janezom Šumijem (priči Gotlieb Petzold in Mihael Klemenčič), po smrti tega pa 7. 1. 1787, stara 26 let, z Jurijem Weissom, z. pomočnikom iz Bavarske, starim 22 let (priča Jernej Appel), s katerim je imela 27. 9. 1787 hčer Terezo. Druga sestra Katarina pa se je omožila z z. pomočnikom Janezom Jurijem Klemenčičem, s katerim je imela otroke 1785, 1787, 1789...

Tretji je bil **Martin Toepfer**, ki je 23. 9. 1810 opravil mojstrski izpit, plačal 12 fl pristojbine ter zasedel mesto deželskega mojstra v Ormožu. Rojen leta 1781 se je 13. 9. 1807 v Ptujju poročil s 33-letno Magdaleno Šoplak (priča m.z.m. Blaž Roban). Dne 12. 7. 1813 se mu je v Ormožu na št. 18 (sedaj Skolibrova 1) rodil sin Jakob. Vendar se je mojster kmalu vrnil v Ptuj, kjer je leta 1816 postal meščan. Imel je mnogo učencev, med njimi med letoma 1818 in 1820 tudi svojega sina Martina.

Četrty je bil **Gašper Tauber**, ki je 18. 6. 1820 postal deželski z.m. v Ormožu in se kot tak omenja v ptujski cehovski knjigi še leta 1823, a vse kaže, da v Ormožu ni pogнал korenin.

Peti je bil **Jakob Potočnik**, ki je z ženo Marijo 5. 4. 1803 kupil od lektarja Jožefa Witzenspergerja hišo št. 49, ki je stala na kraju sedanje zelenice pred avtobusno postajo, a jo je že 22. 2. 1810 prodal dalje strugarju Emeriku Bračku.

Več je znanega o z. polirjih in mojstrih naslednje generacije: Lovrencu Tomanu, Janezu Stoperju, Gašperju Garberju in Francu Hitzgottu.

Lovrenc Toman je vsaj od leta 1799 prebival v hiši s št. 10, zdaj na Žigrovi 12, ki jo je 28. 8. 1805 tudi kupil. Najprej je bil poročen z Marijo Husk, od leta 1817 pa z Marijo Plavec. S prvo ženo je imel otroke: leta 1796 Marijo (u. 25. 6. 1799), 1798 Franca (u. 1. 5. 1838), 19. 12. 1799 Viktorijo (u. 24. 8. 1803), 19. 10. 1801 Uršulo, 11. 1. 1803 Marijo (u. 30. 4. 1808) in 5. 3. 1805 Jožefa, nakar mu je 31. 1. 1806 umrla, stara 36 let. Z drugo ženo, 30-letno kmečko hčerko, s katero se je poročil kot 41-leten vdovec 17. 8. 1817, pa je imel 12. 7. 1818 Jakoba (u. 20. 10. 1819), 14. 4. 1821 Marijo in 15. 8. 1822 Martina. Mojster je umrl 3. 10. 1822, star 46 let (r. 1776), njegova vdova Marija 6. 12. 1843, stara 56 let (r. 1787), sin iz prvega zakona in zidarSKI naslednik Franc 1. 5. 1838, star 40 let, mojstrova mati Jedert pa 29. 10. 1816, stara 70 let (r. 1746). Po Lovrencovi smrti je hiša 4. 8. 1823 preko dražbe prešla v last Vida in Marije Masten. Za mojstrovega očeta – gosposčinskega zidarja vemo le posredno, saj se 9. 2. 1794 omenja kot poročna priča.

Janez Stoper, ki je stalno živel v Gornjem predmestju 27, je bil trikrat poročen. Iz prvega zakona je imel hčer Ano, ki je stara 7 let umrla 23. 2. 1825. Po smrti prve žene se je kot 36-leten (r. 1786) z. polir, zaposlen pri z.m. Gašperju Garberju, dne 13. 2. 1822 poročil s 25-letno Ano, hčerko z. polirja Janeza Golobiča in Ane iz Maribora št. 126 (sedaj Slovenske 23). Za priči sta mu bila z.m. Gašper Garber in t.m. Janez Indres. In končno se je leta 1828 poročil z Jožefo Tongasser. V teh zakonih se je rodilo več otrok: 9. 2. 1823 Jožefa (botra sta bila z. polir Matija Zemlič in njegova žena Marija), 14. 7. 1824 Ana, leta 1825 Franc (u. 12. 3. 1828), leta 1827 Janez (u. 23. 8. 1841), 1. 5. 1829 Ivana Marija in 2. 9. 1831 Elizabeta. Z ženo Ano je nastopil kot boter 7. 6. 1827, z ženo Jožefo pa 11. 9. 1828 in 30. 9. 1829. Prva žena neznanega imena je umrla že leta 1821 ali 1822, druga Ana Golobič 3. 9. 1827, stara 28 let, tretja Jožefa 30. 12. 1831, stara 37 let (r. 1794), on sam 3. 4. 1832, star 50 let (r. 1782), njegov sin Janez, rojen leta 1827 pa 23. 6. 1841 v Gornjem predmestju 11 kot krojaški vajenec, star 14 let.

Gašper Gardner, z.m., živeč v Gornjem predmestju 5 in poročen z Elizabeto Golob, je bil 13. 2. 1822 poročna priča Janezu Stoperju in Ani Golobič, 4. 3. 1825 mu je umrl polleten sin Janez, 13. 6. 1829 pa je nastopil kot boter, vendar se je pozneje preselil v Maribor, kjer je živel v hiši št. 220. V njegovem bivališču v Gornjem predmestju 5 se je njegova hči Marija 4. 7. 1836 poročila z 28-letnim Janezom Liebichom iz Tratenaua na Češkem.

Franc Hitzgott, z. polir, poročen s Terezo Kukovec, je živel v Spodnjem predmestju 9. Leta 1834 se mu je rodila hči Marija, dne 20. 9. 1838 mrtvorojenec, 14. 3. 1840 dvojčka Edvard (u. 23. 12. 1845) in Jožef, 19. 10. 1843 Tereza. Dne 14. 8. 1849 mu je umrla 15-letna hči Marija, 31. 3. 1850 žena Tereza, stara 52 let, in 4. 7. 1853 sam Franc, star 53 let (r. 1800).

V zvezi z gradnjo Vzhodne železnice se je v Ormožu leta 1859 občasno naselilo nekaj železniških zidarjev; tako je 25. 8. 1859 v Spodnjem predmestju 13 umrla zidarjeva žena Eleonora Chiesa, stara 39 let, 22. 7. 1859 je nastopil Joanes Krinis kot boter, enako 30. 9. 1859 Jakob Svizinski z ženo Katarino, 6. 4. 1859 je umrl v Gornjem predmestju 32, 33-leten Janez Barišič iz Bribira pri Crikvenici, eden od njih, Dominik Monte pa se je udomil v Dobravi, kjer je imel z ženo Marijo Capuder 19. 2. 1861 Jožefo in 22. 3. 1863 Marijo.

Ob naštetih je v prvih dveh tretjinah 19. stoletja v Ormožu in okolici živelo in delovalo še nekaj zidarjev: Jurij Wolfgruber, ki je 24. 10. 1831 umrl v Gornjem predmestju 27, star 54 let, Blaž Lorbek, ki je 3. 5. 1829 nastopil kot boter, Ignacij Badstieber iz Stettenhofa, katerega 29-leten sin Klement se je 12. 8. 1844 poročil s 24-letno jermenarjevo hčerjo Ano Fehrer, Matija Sleinz s Huma, ki je 12. 2. 1849 nastopil kot poročna priča, enako Tomaž Kasnec 2. 7. 1854 in z.m. **Jurij Masten** 18. 9. 1858, njegova hči Ana pa 6. 11. 1865 kot botra. Jožef Pobožnik s Huma 86 je imel z ženo Ano Muhič 3. 11. 1820 sina Antona, Janez Praprotnik s Frankovcev 29 z ženo Uršo Škorjanc 21. 11. 1851 Janeza, 29. 1. 1855 Marijo in 3. 11. 1859 Elizabeto, Filip Stajnko s Huma z ženo Marijo Feguš 26. 9. 1821 hčer Uršulo, Martin Kocjan iz Gornjega predmestja 26 z ženo Heleno Kolarič 6. 8. 1831 hčer Rozalijo in **Tomaž Kos** iz Gornjega predmestja 4 z ženo Ano Kirič 24. 3. 1847 Marijo, 22. 9. 1849 Ano, 4. 5. 1852 Alojzijo, 22. 5. 1854 Janeza in 20. 4. 1858 Franca, 28. 11. 1861 pa je skupaj z ženo nastopil kot boter.

Omembe vredno je tudi, da je ptujski zidarski mojster Peter Wagner (1764–1831) 2. 8. 1800 sklenil pogodbo za postavitve nove mestne šole blizu župne cerkve za ceno 1550 gld., da se je 30-leten Mihael, sin ptujskega kamnoseka Gašperja Mohriza 21. 2. 1804 poročil v Ormožu s 26-letno Ano Cokl (poročni prič sta bila meščana Matija Gallo in Jožef Sonegger) ter da se je v Ormožu naselil pripadnik vojniško-celjske družine **Greinov** opekarnar **Alojz**, katerega žena Tereza Hanželič je v Gornjem predmestju 19 rodila 17. 10. 1858 Gotfrida (u. 12. 5. 1860), 15. 4. 1861 Alojza in 14. 8. 1864 Janeza¹⁰.

Za zadnjo tretjino 19. stoletja je najzgovornejši članek Petra Pavla Klasinca o ormoški gradbeni dejavnosti med letoma 1869 in 1900, objavljen v zborniku Ormož skozi stoletja IV leta 1993, ki arhivsko dokumentira okoli 110 večjih in predvsem manjših gradbenih dejanj¹¹. Med večje je gotovo spadala prezidava nadstropne hiše z gostilno in kavarno v Vrazovi ulici 1 med letoma 1874 in 1879, ki je pozneje (leta 1907) postala last Mestne hranilnice, nato zgraditev nove mežnarije leta 1887, prezidave v hiši na Kerenčičevem trgu 6 v letih 1889–1890, prezidava hiše v trgovino in vinsko klet v nekdanji Grajski ulici leta 1892, prezidave v hiši z gostilno na Kerenčičevem trgu 4 v letih 1893 – 1897 ter prezidava v hiši na Kerenčičevem trgu 3 leta 1897. Pri teh in drugih delih so sodelovali tako mojstri od drugod kot tudi domači zidarski in tesarski mojstri: Franc **Breznik** (tudi Vresnik) t.m., Martin **Kysela**, z.m., Franc **Celotti**, z.m., Viljem **Deng**, z.m. in Richard **Tolazzi**, z.m., vsi iz Ptuj; Anton **Štrucl**, z.m. iz Miklavža, Josip **Erhartič**, t.m. iz Sodincev, Anton **Trstenjak**, z.m. in Jurij **Jandl**, z.m. iz Ljutomera, Jakob **Muehr**, z.m. iz Radencev ter Jakob **Šinko**, t.m. in Franc **Krajnc**, z.m. iz Ormoža.

Tudi med obema svetovnjima vojnoma se je v Ormožu, kot ugotavlja isti avtor v članku Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnoma, ki je izšel v zborniku Ormož skozi stoletja III¹², na gradbenem področju marsikaj dogajalo, vendar je bilo med deli, opravljenimi v starem mestnem jedru, le majhno število

¹⁰ Jože Curk, Ormoško gradbeništvo med renesanso in historicizmom. ČZN NV 37/2001, str. 287–296.

¹¹ Peter Pavel Klasinc, Gradbena dejavnost v Ormožu v času od leta 1869 do 1900. Zbornik Ormož skozi stoletja IV. Ormož 1993, str. 158–174.

¹² Peter Pavel Klasinc, Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnoma. Zbornik Ormož skozi stoletja III. Ormož 1988, str. 137–164.

pomembnejših. Med nje gotovo spadajo: zgraditev Trautwetterjeve lekarniške hiše v Skolibrovi ulici 19 iz leta 1923, nadzidava hiše Mestne hranilnice v Vrazovi ulici 1 leta 1929, obnova rotovža na Ptujski cesti 3 leta 1934, zamenjava špitalske hiše z novo Kuharičevo v Vrazovi ulici 6 leta 1930 in postavitve kulturnega doma v Skolibrovi ulici 17 leta 1940. Pri teh delih so, drugače kot v 19. stoletju, večinoma sodelovali domači mojstri: Franc **Vaupotič**, t.m., **Kaučič**, z.m., Daniel **Tolazzi**, z.m., Karl **Rojs**, z.m. in zlasti Marko **Štuhec**, z.m., od tujih pa Viljem **Deng**, z.m. iz Ptuja.

DOMOZNANSKI ODDELEK

Likovniki in umetniki

Likovniki sicer ne štejejo med gradbenike, vendar jih je vredno omeniti, saj so spadali med tiste prebivalce Ormoža, ki so mu s svojim delom dajali določeno kulturno veljavo, in ta ni nepomembna za umetnostno zgodovino našega Podravja. Gre za kiparje in slikarje, ki jih srečujemo med koncem 17. in začetkom 19. stoletja. Med kiparji je omeniti Martina Mittermayerja, Matijo Galla, Jožefa Boehma in Antona Reiterja, med slikarji Antona Dovečerja, Mihaela Klajnčnika in Janeza Girtnika.

Osrednja nosilka kiparske dejavnosti v Ormožu je bila družina Mittermayerjev (tudi Mittermarov). Leta 1693 se omenja v kroniki ptujkega minoritskega samostana ormoški klesar in kipar **Janez Krstnik Mittermayer**, ki je skupaj s ptujskim kamnosekom Adamom Pilassom tlakoval letni refektorij s 636 črnimi in 106 belimi marmornimi ploščami.

Njegov potomec (verjetno vnuk) je bil **Martin Mittermayer**, o katerega življenju, ne pa delu, je ohranjenih nekaj več podatkov. Vse kaže, da je najprej živel v Rogaški Slatini, kjer je z ženo Marijo Regino Lorger dal 28. 4. 1741 in 9. 7. 1743 krstiti hčeri Marijo Katarino in Ano Marijo. Botroval jima je tamkajšnji župnik Glavinič, kar govori za določen ugled družine. Pozneje, a ne pred letom 1750, se je preselil v Ormož, kjer je v fasijskem popisu iz leta 1754 že naveden med meščani. Prva žena, Marija Regina Lorger, je morala umreti leta 1764 ali 1765, nakar se je Martin ponovno poročil z Ano Marijo Lopatnik, s katero je imel 12. 9. 1766 sina Antona Jožefa (botra sta bila ormoški župnik Anton Paukovič in Anamarija Barbara Doličko). Družina je morala biti zelo priljubljena, saj so bili tako on, kot obe ženi in tudi hčerka Katarina pogosto botri: 29. 12. 1757, 27. 1., 29. 3. in 4. 4. 1758, 2. 2. in 29. 12. 1760, 3. 10. 1761, 7. 12. 1762, 15. 1. 1764, 10.1., 2. 2., 17. 3. in 9. 12. 1767, 5. 6., 29. 9. in 7. 11. 1768, 12. 7. in 12. 12. 1769, 18. 2., 29. 9. in 7. 10. 1770, 15. 4., 10. 6. in 13. 10. 1771, 9. 8. 1772, 24. 3. in 18. 11. 1773, 22. 1. 1774, 23. 8. in 25. 12. 1775, 28. in 29. 3. 1776, 31. 3., 21. 10. in 5. 12. 1777, 8. 2. in 10. 10. 1778, 22. 1. 1781. Kot vse kaže, je umetnik na stara leta zašel v premoženjske težave (njegova hiša št. 45. je 28. 5. 1779 označena kot pogorišče), saj je mestni svet 9. 10. 1813 potrdil, da je mojster leta 1781 in 1782 dve leti preživel v stavbi mestnega špitala na št. 39, magistrat pa je njegovo premoženje (pogorelo hišo, ki je stala na sedanji zelenici za avtobusno postajo) na dražbi prodal tkalcu Janezu Hollerju.

Matija Gallo je bil drugi sin vodilnega celjskega kiparja Ferdinanda Galla. Rodil se je leta 1762 v Celju, se najprej učil doma, nato pa se je zaposlil kot

pomočnik pri ptujskem kiparju Janezu Juriju Potočniku, s katerega vdovo se je 27. 7. 1788 poročil in prevzel pokojnikovo delavnico v hiši št. 55 na Ptujju. Matija je bil takrat star 26, Tereza pa 39 let. Že 31. 3. 1789 je žena umrla za jetiko, nakar se je Matija 21. 6. 1789 poročil z 22-letno Jožefo Čeligo, hčerko lončarskega mojstra iz Slovenske Bistrice. Leta 1790 je bil sprejet med ptujske meščane, a se spomladi 1793 preselil v Ormož, kjer je 1. 4. 1793 kupil od slikarja Mihaela Klajncnika in Krescencije hišo z dvojno številko 31/32 na sedanjem Kerenčičevem trgu 2. Imel je več otrok. V Ptujju sta se mu leta 1790 in 1792 rodili hčeri Ana in Marija (u. 18. 1. 1798), v Ormožu pa 14. 5. 1794 Alojzija in 2. 8. 1796 Jožefa (u. naslednji dan). Dne 8. 2. 1818 je v mestu na št. 31 umrla žena Jožefa, stara 51 let (r. 1767), nakar se je Matija, tokrat star 56 let, dne 3. 11. 1818 v mestu na št. 32 ponovno poročil s 26-letno Marijo Stopar s Huma. Kot priči sta nastopila mestni sodnik Andrej Žmauc in mestnik sindik Jožef Križner. Od otrok se je 24-letna hči Ana dne 24. 3. 1814 v domači hiši na št. 31 poročila s 27-letnim Jurijem Ludvikom Fuchsom, mlajša Alojzija pa nekaj let pozneje z gostilničarjem Janezom Koderičem ter mu v drugem delu domače hiše na št. 32 dne 11. 3. 1828 rodila Jožefa (botra t.m. Janez Indres in žena Katarina) in 31. 3. 1830 Antona ter 22. 7. 1828 nastopila kot botra. Po dedni pogodbi z dne 27. 8. 1818 sta namreč celotno hišo leta 1822 nasledila hči Alojzija in njen mož Janez Koderič. Leta 1821 sta hišo ocenila meščana Franc Laurin in Tomaž Semič na 2800 gld. Od Koderičev sta hišo 23. 12. 1831 kupila trgovec Janez in Ana Kautzhammer, a jo že 26. 10. 1833 prodala naprej.

Razen kiparja Matija Galla, katerega smrt v ormoških matrikah ni zabeležena, se 21. 1. 1801 omenja še Janez Gallo, čevljarski mojster iz Preloga, živeč v Dobravi na št. 14, ter 10. 6. 1813 Janez Gallo, krojaški mojster iz mesta 16, ki pa verjetno nista bila v sorodu z Matijo.

Jožef Boehm je živel v mestu na raznih številkah. Bil je trikrat poročen in imel devet otrok. S prvo ženo Marijo je imel 3. 1. 1779 dvojčici Marjano in Barbaro (botra sta bila t.m. Gabriel Vernek in žena Marija Elizabeta). Kot vdovec se je 3. 7. 1785 ponovno poročil z 29-letno Marijo Miško ter deset dni nato 13. 7. 1785 kupil hišo št. 14 na sedanji Ptujski 7. Marija mu je rodila več otrok: 21. 11. 1786 Marijo Katarino (botra t.m. Gabriel Vernek in M. Elizabeta iz Gornjega predmestja), 1. 2. 1788 Matijo, 25. 2. 1790 mrtvorojenca, 30. 7. 1791 Lovrenca (u. 25. 4. 1792) in 6. 4. 1794 Jurija, a je pred letom 1798 umrla. Nato se je mojster tretjič poročil z neko Uršulo, ki mu je 6. 11. 1799 rodila Franca in 28. 2. 1801 Marijo. Mojster je sam ali s svojimi ženami večkrat nastopil kot boter, tako 17. 8. 1784, 5. 10. 1796, 25. 2. 1800, 12. 5. 1801, 9. 1. 1802, 19. 8. 1803, 22. 2. in 23. 8. 1804, 9. 2. in 22. 4. 1806 in 15. 3. 1807 ter kot poročna priča 23. 6. 1800, 25. 1., 1. 2. in 10. 2. 1805, 21. 7. 1806, 9. 2. 1808. Mojster je umrl v mestu na št. 18 (zdaj Skolibrova 1), dne 10. 7. 1809, star 59 let (r. 1750). Omembe vredno je, da je hišo št. 14 (na Ptujski 7) dne 16. 2. 1792 prodal Lešniku Francu in Ivani, da je že vsaj leta 1791 prevzel tobačni zakup, da je 31. 8. 1791 kupil hišo št. 26 (na Ptujski 6) ter da je ta hiša po njegovi smrti preko dražbe dne 14. 7. 1809 prešla v posest Alojza Pergerja. Dne 7. 1. 1794 je umrla neka 34-letna Marija Boehm, dne 4. 12. 1798 pa 60-letna Maksimilijana Boehm, za kateri ne vemo, v kakem – če sploh – sorodstvenem razmerju sta bili do Jožefa, rojenega 1750.

Anton Reiter je bil podobar, ki je 26. 10. 1833 kupil hišo št. 31/32, zdaj na Kerenčičevem trgu 2, od trgovcev Kautzhammerjev (Janez in Ane). Ti so hišo, kot

že vemo, 23. 12. 1831 kupili od Janeza in Alojzije Koderič. r. Gallo, ki jo je leta 1822 podedovala po svojih starših Matiji in Jožefi Gallo, ta pa sta jo dne 1. 4. 1793 kupila od slikarja Mihaela Klajničnika in njegove žene Konstancije.

Od slikarjev je treba kot prvega omeniti **Antona Dovečer**, ki je leta 1777 poslikal antependij bratovščinskega oltarja Rešnjega telesa v župni cerkvi. Od naslednjega leta je bil lastnik hiše št. 26., na sedanji Ptujski 6, ki jo je njegova vdova Barbara 17. 1. 1784 prodala slikarju Mihaelu Klajničniku, ta leta 1788 Kazimirju Lasacherju von Weierspergu, ta pa 31. 8. 1791 založniku tobaka Jožefu Boehmu, ki je bil po svoji stroki kipar oziroma bolje povedano podobar.

Mihael Klajničnik je bil, kot že vemo, med letoma 1784 in 1788 lastnik hiše št. 26, na Ptujski 6, nato pa hiše z dvojno številko 31/32, na Kerenčičevem trgu 2, ki jo je leta 1. 4. 1793 prodal kiparju Matiji Gallu. Poročen je bil najprej z neko Elizabeto, s katero je imel 14. 8. 1785 Marijo, nato z Lucijo Motilnik, s katero je imel 27. 9. 1787 Terezo in 2. 7. 1789 Mihaela, ter končno s Konstancijo, s katero je imel 20. 8. 1791 Jožefa (u. 21. 11. 1791) in 3. 10. 1792 Katarino (u. 7. 5. 1793). Kot botra ga srečujemo 17. 12. 1784, 2. 1. 1787, 20. 12. 1787 (žena Lucija) in 7. 4. 1789, kot poročno pričo pa 8. 9. 1789.

Janez Girtnik je bil kot slikar tudi ugleden meščan in senator, v letih 1764 in 1765 pa mestni sodnik. Bil je sin istoimenega očeta, ki je bil leta 1728 lastnik hiše št. 6 na Kerenčičevem trgu 10, a se je okrog 1735 naselil v Kaniži pri Ptujju. Tu se je 22. 1. 1744 poročil z Marijo Ano Haberc iz Konjic, ki se je priselila k njemu (priči sta bila ptujška meščana slikar Franc Anton Pachmayer in Jožef Reitter), mu rodila otroke v letih 1744, 1746 in 1747 ter domnevno še v Ptujju umrla. Okoli leta 1750 se je mojster preselil v Ormož, kjer je kupil hišo št. 23, stoječo na kraju sedanjih blokov v Skolibrovi ulici. Tu mu je nova žena Ana Marija Koch rodila več otrok: 30. 8. 1751 Marijo Terezijo, 14. 7. 1756 Jakoba, 29. 1. 1758 Marijo in 8. 2. 1760 Valentina Matijo Jožefa. Zelo pogosto sta bila z ženo Ano Marijo ali posamično botra, kar govori za njuno veliko priljubljenost: 4. 8. 1756, 28. 5. in 19. 11. 1757, 27. 12. 1759, 6. 3. in 8. 9. 1760, 6. 7. 1761, 23. 2. in 1. 3. 1762, 20. 1., 28. 3. in 10. 4. 1763, 21. 1., 27. 1., 13. 3. ter 3. in 10. 10. 1764, 21. 1. 1765, 3. 2. in 1. 8. 1766, 10. 2., 4. 3. in 13. 12. 1767, 26. 11. 1768, 4. 1., 12. in 16. 3., 5. 6. in 14. 11. 1770, 16. 5. in 22. 5. 1777 ter 27. 9. 1779. Mojster je moral umreti pred letom 1780, saj je njegova vdova Ana Marija dne 1. 2. 1781 prodala njuno hišo krznarju Janezu Witmayerju.

Med ostalimi podatki so vredni omembe še nekateri:

- Dne 14. 1. 1796 se je v tukajšnji cerkvi poročil 29-letni Jožef, sin pokojnega mariborskega izdelovalca orgel Jožefa Odoniča, s 24-letno Elizabeto, hčerko pokojnega Marka Zimmermanna. Ta je nato 28. 4. 1797 kupila hišo št. 36, stoječo na sedanji Vrazovi 1.

- Dne 19. 4. 1847 se je v mestu na št. 33 (Kerenčičev trg 3) rodila Ana, hči graškega igralca Janeza Martinella in Ane Draškovic, ki sta občasno živela v Ormožu. Za botra sta jima šla trgovca Janez in Ana Kautzhammer.

- Dne 1. 1. 1862 sta kot botra nastopila graški zvonolivar Karel Feltl in njegova žena Ana, enako.

- dne 1. 5. 1866 graški zvonolivar Jožef Koffler in njegova žena Jožefa.

VIRI IN LITERATURA

Matične knjige župnije sv. Jakoba v Ormožu: rojstne 1707-33, 1734-82, 1784-99 (dejansko 96), 1799-1811, 1809-20, 1821-33, 1833-50, 1851-66; poročne 1784-1810, 1810-34, 1835-58; mrliške 1784-99, 1800-10, 1809-31, 1832-61.

Curk, Jože, 1983: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. V: Ormož skozi stoletja II., Ormož, str. 61-80.

Curk, Jože, 1988: Oris Ormoža in Središča v fasijskem popisu iz leta 1754. V: Ormož skozi stoletja III., Ormož, str. 73-78.

Curk, Jože, 1991: Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem. Maribor.

Curk, Jože, 1994: Ptujski gradbeniki med renesanso in historicizmom. ČZN NV 30/1994, str. 232-265.

Curk, Jože, 1998: Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož. Ormož.

Curk, Jože, 2001: Ormoško gradbeništvo med renesanso in historicizmom. ČZN NV 37/2001, str. 287-296.

Gernot Fournier, Marija Hernja Masten, 1988: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormožu. V: Ormož skozi stoletja III, Ormož, str. 79-136.

Klasinc, Antom, 1973: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. V: Ormož skozi stoletja I., Ormož, str. 74-77.

Klasinc, Peter Pavel, 1988: Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnama. V: Ormož skozi stoletja III., Ormož, str. 137-164.

Klasinc, Peter Pavel, 1993: Gradbena dejavnost v Ormožu v času od leta 1869 do 1900. V: Ormož skozi stoletja IV., Ormož, str. 158-174.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787. Ljubljana 2000.

Die Bautätigkeit von Friedau/Ormož zwischen Barock und Sezession

ZUSAMMENFASSUNG

Ormož, erstmals im Jahre 1331 als Stadt erwähnt, umfasste im Jahre 1482 ca. 30 Bürgerhäuser mit ca. 200 Einwohnern, im Jahr 1911 aber in seinem historischen Kern 66 Häuser mit ca. 500 Einwohnern, was zeigt, dass die Stadt in ca. 400 Jahren nur um das Eineinhalbfache gewachsen ist. Wegen solch langsamer Entwicklung blieb sie, obwohl sie als eine strategisch wichtige Grenzstadt galt, doch zu klein, um ihre Bautätigkeit in einem solchen Ausmaße zu entwickeln, dass ihre Maurer- und Zimmermeister eine eigene Zunft zu gründen genötigt gewesen wären. Darum blieben sie in die Zunft von Pettau/Ptuj eingegliedert. Da das Stadtbild bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts von hölzerner Architektur beherrscht war, besitzt die Stadt keine bürgerlichen Bauten, welche vor 1700 entstanden sind. Deswegen ist die Geschichte der Bautätigkeit der Stadt mit Bestimmtheit erst für das 18. und 19. Jahrhundert fassbar. Für ältere Perioden sind aber leider so gut wie keine topographischen oder archivatischen Nachweise vorhanden. Dadurch werden wir bei der Darstellung von älteren Bauperioden behindert. Wir dürfen aber annehmen, dass uns damalige Matrikangaben keine wesentlichen Erweiterungen des Wissens bringen würden. Die Reihe der aus den erhaltenen schriftlichen Quellen näher bekannten Zimmermeister fängt erst (die Namen werden transkribiert angegeben, da die im Original sehr verschiedene Schreibweise für unseren Gegenstand belanglos erscheint) mit Gabriel Vernek (1738–98) an, welchem dann in Generationsabständen folgten: Jožef Roderich (1775–1821), Janez Ingres (1786–1837) und Matija Zemlič (1785–1835), diesen dann in der nachfolgenden Gruppe die Meister und Poliere: Jakob Well (1798–1858), Jožef Skoliber (1807–1859), Jakob Fritz Janez (gest. nach 1856), Janez Jauševc (gest. nach 1854), Franc Hitzgott (1800–1853), Matija Sunčič (1801–1853), Blaž Karba (gest. nach 1862), Anton Martin Rižner (gest. nach 1866), Jakob Inko und Franc Vaupotič.

Die Reihe der Maurermeister beginnt mit Max Neydacher (gest. 1755), Peter Baldauf und seinem Sohn Jernej (1753–1792). Ihnen folgten im doppelten Generationswechsel: Jožef Zaglachner (1747–1797), Jernej Abel (1755–1800), Lovrenc Toman (1776–1822), Janez Stoper (1782–1832), Jakob Potočnik (erwähnt 1803–1810) und drei Auswanderer: Martin Töpfer (der um 1815 nach Ptuj übersiedelt war), Gašper Tauber (welcher ihm nach 1823 folgte) und Gašper Gardner (der um 1830 nach Marburg gegangen ist). Weil sich der Bau der Orienteisenbahn nicht stärker auf das Stadtbauwesen ausgewirkt hat, hat doch die Eisenbahn ihre eigenen Bauleute verwendet, haben die Bautätigkeit in der Stadt weiter die heimischen Meister ausgeübt, unter ihnen Jurij Masten, Tomaž Kos, Franc Krajnc, Danijel Tolazzi, Karl Rojs und Marko Štuhec. Die bildenden Künstler gehören nicht zu den Bauleuten, doch sind sie durch ihre Arbeit für die kulturelle Geltung der Stadt wichtig. Es handelt sich um Künstler, über deren Qualität wir nichts wissen, weil keines ihrer Werke erhalten beziehungsweise bekannt ist, trotzdem müssen sie in diesem

Aufsatz erwähnt werden. Es handelt sich um die Bildhauer Martin Mittermayer (gest. um 1782), Matija Gallo (1762–1822 oder 1823), Jožef Böhm (1750–1809), Anton Reiter (erwähnt 1834) und die Maler Anton Dovečer (gest. um 1782), Mihael Klajnčnik (gest. nach 1793) und Janez Girtnik (gest. um 1775). Ihre relativ große Zahl in einer so kleinen Stadt, wie Ormož es war, beweist, dass im letzten Drittel des 18. und im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts das Kunstwollen des Spätbarocks noch in solchem Ausmaße lebendig war, dass den aufgezählten Künstlern genug Aufträge gesichert waren, obwohl sich zum Beispiel der Bildhauer Böhm zusätzlich noch mit dem Tabakverlag finanziell geholfen hat.

Hiša št. 31/32 na Kerenčičevem trgu 2 je bila nekoč last slikarja Mihaela Klajnčnika za njim pa kiparja Matije Galla.

Foto: B. Prelog

Pregled zgodovinskih podatkov, pomembnih za poznavanje umetniške podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba

Lučka Falk, *Krajina* (olje)

Foto: B. Prelog

Vnuk, Branko, univ. dipl. um. zgodovinar, kustos
SI-2250 Ptuj, Miklošičeva ulica 6

UDK 93/99"12/19":726.5

Pregled zgodovinskih podatkov pomembnih za poznavanje umetnostne podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 554–590

V prispevku avtor podaja zgodovinske podatke za obdobje od 13. do 20. stoletja, ki so pomembni za poznavanje umetnostne podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba st.

KLJUČNE BESEDE: Župnijska cerkev sv. Jakoba, Ormož, 13. do 20. stol., umetnostna podoba, gradbena zgodovina, tloris cerkve

Vnuk, Branko, BA, Art Historian, Curator
SI-2250 Ptuj, Miklošičeva ulica 6

UDK 93/99"12/19":726.5

A review of historical information significant to the knowledge of artistic images of the parish church of St. James in Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 554–590

In his article the author presents historical information for the period from the 13th to the 20th centuries that is significant to the knowledge of artistic images of the parish church of St. James sen. in Ormož.

KEY WORDS: parish church of St. James, Ormož 13th to 20th century, artistic image, architectural history, church ground plan.

Pregled zgodovinskih podatkov, pomembnih za poznavanje umetnostne podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba

Pri izbiri teme za ta zbornik sem nihal med obravnavo velikonedeljske in ormoške župnijske cerkve. Prevladala je odločitev za obravnavo stavbnozgodovinskega razvoja ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba, saj je bilo o velikonedeljski cerkvi že veliko povedano, ormoške cerkve pa se razen Jožeta Curka s stavbnozgodovinskega vidika pravzaprav ni lotil še nihče. Stavba sama pa v svoji substanci skriva toliko odgovorov, še več pa vprašanj, ki bodo ostala odprta še nadalje.

Umetnostnega zgodovinarja po navadi čaka, preden se loti obravnave kakršnega koli objekta, mukotrpno in dolgotrajno zbiranje gradiva. V mislih imam predvsem zgodovinske vire, za katere navadno ugotovimo, da jih preprosto ni, ali pa so tako razpršeni in so na tako nenavadnih mestih, da je prava sreča, če ti jih uspe zbrati. K sreči prevladuje pri ormoški cerkvi slednja ugotovitev.

Prepričan sem, da bi bilo škoda zbrano gradivo pustiti ležati v predalu, saj ponuja obilico zanimivih podatkov, tako laičnemu bralcu kot tudi in predvsem zainteresiranemu strokovnjaku, ki se bo kdaj lotil kakšne teme, ki se nanaša na ormoško župnijsko cerkev.

Pri določitvi izbora podatkov za objavo sem se odločil, da bom navajal le tiste, ki so po mojem mnenju pomembni za poznavanje umetnostne in kulturnozgodovinske podobe cerkve, vprašanja, kdaj je cerkev postala župnijska in podobna, pa prepuščam za to usposobljenim strokovnjakom.

Naj se na tem mestu zahvalim za pomoč pri zbiranju gradiva patrom križniškega reda, gospodom Antonu Košarju, Janku Štamparju in sedanjem ormoškemu župniku Albinu Žnidariču, ki so z zanimanjem spremljali nastajanje pričujočega prispevka k poznavanju zgodovine ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba.

O nastanku cerkve in župnije sv. Jakoba v Ormožu

Nastanek ormoške cerkve je tesno povezan s Ptujskimi gospodi in naselitvijo nemškega viteškega reda v teh krajih. Že leta 1132 so Ptujski gospodje prejeli od salzburškega nadškofa v upravo ptujski grad z nalogo, da varujejo salzburško naselbino in njeno okolico pred nenehnimi ogrskimi napadi. V bojih proti Madžarom so Frideriku III. Ptujskemu priskočili na pomoč člani križniškega reda. Z njihovo pomočjo mu je uspelo okrog leta 1200 iztrgati iz madžarskih rok velikonedeljsko, ormoško in središko okolico in tako premakniti meje nemške države precej proti vzhodu. Za to pomoč se je križnikom oddolžil Friderik III.

Ptujski s podelitvijo sveta okoli Velike Nedelje in s polovico tamkajšne desetine, obenem pa jih je zadolžil, da tamkajšnjo neobljudeno zemljo ponovno poselijo in jo branijo pred ogrskimi vpadi.¹

Friderik III. Ptujski je po vsej verjetnosti iztrgal ozemlje okrog Ormoža Ogrom že leta 1199.² To bi se naj zgodilo na Veliki petek, ko je sprejel Friderik III. Ptujski v oklep odete nemške viteze, ki so se na Ptujju najprej poklonili božjemu grobu, že naslednjega dne pa so se mu pridružili na pohodu zoper vojsko ogrskega kralja Emerika, ki so jo na Veliko nedeljo do kraja potolkli. Na kraju bitke naj bi Friderik nato zasadil v tla zastavo križniškega reda in rekel: "Na Veliko nedeljo je bil ta kraj zavzet in Velika Nedelja naj se imenuje, nemški vitezi pa naj ga v prihodnje varujejo in branijo." Vojvoda Leopold Slavni je nato osvojeni del pokrajine pripojil Štajerski in ga podaril zmagovalcu Frideriku III. Ptujskemu, ta pa ga je nato izročil nemškemu viteškemu redu.³ Šele s tem vojaškim dejanjem, ki je proslavilo ime Friderika III. Ptujskega, je bil ormoški okraj pripojen cesarstvu.⁴

Volilo svojega pokojnega "slavnega" očeta Friderika III. Ptujskega je leta 1222 potrdil skupaj s polovico desetine njegov sin Friderik IV.,⁵ ki pa redu takrat ni priznal patronata nad župnijo oziroma cerkvijo pri Veliki Nedelji.⁶ Patronatstvo nad cerkvijo v Veliki Nedelji je povrnil križnikom Friderik IV. Ptujski skupaj s svojo ženo Herad Planinsko šele leta 1235, obenem pa obljubil, da bo tudi v Salzburgu poskrbel, da ta patronat salzburški nadškof kot ordinarij prizna.⁷

Leta 1236 je salzburški nadškof Eberhard II. na Ptujju potrdil darovnico Friderika Ptujskega nemškemu viteškemu redu, saj bi naj brata Friderik in Hartnid Ptujski uvidela, da je njun oče nemškemu viteškemu redu proti vsem pravilom odvzel cerkev pri Veliki Nedelji, ki jim jo je podaril njun stari oče, zato se strinja s ponovno podelitvijo.⁸

Sedež župnije je obstajal pri Veliki Nedelji nedvomno že leta 1236, saj si je salzburški nadškof kot krajevni ordinarij pridržal pravico investiture kandidata za upravljanje dušnopastirske postojanke, svojemu arhidiakonu pa je pridržal pravico vizitacije župnije.⁹ S tem aktom pa je dobil križniški red v upravljanje široko območje velikonedeljskega, ormoškega, središkega in miklavškega okraja ter opravljal dušnopastirsko delo sam in s pomočjo svetne duhovščine.¹⁰ Ormož je bil gotovo prvi vikariat Velike Nedelje, kar sklepamo iz dejstva, da je bilo Središče dolgo odvisno od Ormoža, vendar ni znano, kdaj je nastal ormoški vikariat in kakšne meje je imel. Najverjetneje je segala meja ormoške župnije od

¹ O tem cf. J. Mlinarič: 1983b, p. 81; glej tudi M. Ljubša: 1924, p. 50; M. Ljubša: 1925a, p. 4; A. Klasinc: 1973a, p. 59.

² H. Pirchegger: 1962, p. 81; I. Stopar: 1991, p. 97.

³ J. Janisch: 1885, p. 928; F. Kos: IV., št. 914 in op. 1; I. Stopar: 1991, p. 146s.

⁴ H. Pirchegger 1951, p. 10.

⁵ Cf. J. Mlinarič: 1983b, p. 82; glej tudi J. Zahn: 1879, št. 203, p. 292s; M. Ljubša: 1925a, p. 4; F. Kos V, št. 370; p. 4; H. Pirchegger: 1951, pp. 9-11; A. Klasinc: 1973a, p. 59; I. Stopar: 1991, p. 147.

⁶ J. Curk: 1983, p. 63.

⁷ J. Zahn: 1879, št. 324; M. Ljubša: 1925a, p. 4; H. Pirchegger: 1951, p. 11; J. Mlinarič: 1983b, 82.

⁸ J. Zahn: 1879, št. 324, 337; H. Pirchegger: 1951, p. 11 in op. 41, J. Mlinarič: 1983b, p. 82.

⁹ J. Zahn: 1879, št. 337; J. Mlinarič: 1983b, p. 82.

¹⁰ J. Mlinarič: 1983b, p. 82.

severnega dela Litmerka proti vzhodu, kjer je dosegla vzhodno mejo med Vodranci in Jastrebič. ¹¹

Obseg ormoškega vikariata v srednjem veku lahko rekonstruiramo s pomočjo seznama župnij iz leta 1782, ki ga je objavil Matija Ljubša. ¹² Tedaj je obsegala ormoška župnija kraje Ormož, Hardek, Dobrava, Lešnički vrh, Litmerk, Pavlovci, Pušenci, Hum, Loperšice in Frankovci, središka pa Zgornje Središče, trg Središče, Vodrance, Godenince, Šalovce, Obrež in Grabe. ¹³

Najpomembnejši kraj v župniji, Ormož, se omenja že leta 1273, ¹⁴ okrog leta 1278 si tukaj Ptujski gospodje sezidajo hišo (stolp), ¹⁵ samo naselje pa tudi kmalu preraste v tržno središče, saj se leta 1293 Ormož že omenja kot trg, ¹⁶ ki počasi preraste v pravo mestno naselbino obrtnikov in trgovcev, ko podelita Herdegen I. Ptujski in njegov brat Friderik VII. Ptujski Ormožu dne 9. maja leta 1331 mestne pravice. ¹⁷

Drugi pomembni kraj Središče se omenja že prej, leta 1255, ko izda ogrski kralj Bela IV. med drugim Frideriku Ptujskemu fevdno pismo tudi za grad Središče, ¹⁸ kot trg pa se omenja okrog leta 1430. ¹⁹ Cerkev v Središču bi se naj prvič omenjala že leta 1316. Bila bi naj najprej podružnica Velike Nedelje in nato Ormoža, v 2. polovici 15. stoletja je postala sedež vikariata, leta 1528 pa vikariatne župnije, inkorporirane križniškemu redu. ²⁰ Da je bilo območje središke župnije v 1. polovici 15. stoletja sestavni del ormoškega vikariata, nas prepričuje podatek iz leta 1433, ki navaja, da ležijo naslednje vasi na območju ormoške župnije: (*Newsidel, Gorianczen, Gedeninczen*) *alles gelegen in Fridawer pfarr.* ²¹ V to nas še dodatno prepričuje toponim *Gedeninczen*, pri katerem gre očitno za vas Godeninci, ²² ki se v virih prvič omenja že leta 1293. ²³

Tudi ostali kraji ormoške župnije se v virih zgodaj omenjajo. Tako leta 1293 Obrež, Pušenci, Koračica blizu Grab, Frankovci in *Pölsdorf* (morda poznejši Pavlovci). ²⁴ Leta 1320 se omenjajo še Hum, Libanja, Lešnica, Dobrava pri Ormožu in Vodranci ²⁵ ter Šalovci, ²⁶ leta 1429 pa Hardek ²⁷ in Loperšice ²⁸ ter leta 1482 Litmerk. ²⁹

¹¹ M. Ljubša: 1925a, p. 5.

¹² M. Ljubša: 1924, p. 59.

¹³ M. Ljubša: 1925b, p. 38.

¹⁴ M. Kos: 1939, p. 87; H. Appelt - G. Pgerschy, št. 482, p. 291; A. Klasinc: 1973a, p. 61; A. Klasinc: 1973b, p. 103s; J. Mlinarič: 1983b, p. 83; P. Blaznik: 1988, p. 33.

¹⁵ A. Klasinc: 1973a, p. 61s; I. Stopar: 1991, p. 97.

¹⁶ A. Klasinc: 1973a, p. 62.

¹⁷ A. Klasinc: 1973a, p. 61s; A. Klasinc: 1973b, p. 104; J. Mlinarič: 1983b, p. 83.

¹⁸ J. Zahn: 1903, št. 189, p. 273; A. Klasinc: 1973b, p. 103, P. Blaznik: 1986, p. 324; I. Stopar: 1991, p. 127.

¹⁹ P. Blaznik: 1986, p. 324.

²⁰ J. Curk: 1983, p. 66; J. Curk: 1991, p. 130s.

²¹ P. Blaznik: 1988, p. 34; citira Lg., št. 457, p. 401 (A. Lang, Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520, 1 - 3, 1937 - 1947).

²² Cf. P. Blaznik: 1986, p. 213; citira Lg. št. 457, p. 401 (A. Lang, Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520, 1 - 3, 1937 - 1947).

²³ A. Klasinc: 1973a, p. 53.

²⁴ A. Klasinc: 1973a, p. 53.

²⁵ A. Klasinc: 1973a, p. 54.

²⁶ M. Kos 1939, pp. 88, 97; P. Blaznik: 1988, p. 385.

²⁷ P. Blaznik: 1986, p. 270.

²⁸ P. Blaznik: 1986, p. 453.

²⁹ P. Klasinc: 1983, p. 121.

Na osnovi navedenega smemo upravičeno sklepati, da je morala stati cerkev v Ormožu že zgodaj, najverjetneje že sredi, prav gotovo pa v 2. polovici 13. stoletja.

Viri, ki jih navaja Matija Ljubša

Najstarejši seznam župnij za salzburško nadškofijo imamo najbrž v knjižici "Libellus decimacionis de anno 1285", v kateri so navedene župnije z vsotami, ki so jih morale plačevati salzburški cerkvi, v kateri pa je velikonedeljska župnija izpuščena kot last nemškega viteškega reda.³⁰ Najvažnejši srednjeveški imenik za naše župnije pa je v rokopisu (stara numeracija 1314) iz Štajerskega deželnega arhiva. Prepis sestoji iz dveh starih rokopisov iz leta 1445.³¹ V drugem delu najdemo tudi zavedeno: *Teutsches Haws zum Suntag mit Zuckhirchen*.³² V zapisniku, spisanem v času nadškofa Bernarda (1468-1487), zagotovo sestavljenem na podlagi starejših zapiskov, nekako iz 1. polovice 15. stoletja,³³ je zavedeno: *Item Ecclesia in Fridaw. Incorporata domui ordinis fratrum theutunicorum et reguntur per fratres, sed a quo curam animarum recipiant, nescitur*.³⁴ Zanimiv je vizitacijski zapisnik iz l. 1528, ko se je po vladnem nalogu prvič preiskovalo versko stanje na Štajerskem. Tukaj izvemo, da je komisija v soboto 4. julija v Radgoni preiskovala Ormož s podružnicami: Velika Nedelja (podružnica Ormoža !), Sv. Duh (v Središču, isto !), sv. Miklavž (isto !) / .../³⁵ V pregledu imenjskih cenitev iz let 1542 do 1544 najdemo tudi župnijo Ormož.³⁶ Leta 1607 je 12. julija obiskal sekovski škof Ormož,³⁷ kjer imenuje Malo Nedeljo kot vikariat Ormoža; bržčas pa je treba tu misliti na Sv. Miklavža.³⁸ V letih 1617 do 1619, ko je sekovski škof Jakob Eberlein obiskal celo svojo škofijo,³⁹ cerkve velikonedeljske pražupnije niso bile obiskane, ker se je nemški viteški red kot patron velikonedeljske nadžupnije skliceval na posebne pravice izjemnosti.⁴⁰ Župnijski seznam salzburške nadškofije, tiskan l. 1772,⁴¹ navaja za nemški viteški red: Velika Nedelja, vikariat Sv. Tomaž, Ormož, Sv. Miklavž (izpuščena je župnija Središče).⁴²

Z jožefinskimi reformami so bile iz ormoške župnije izločene občine Hum, Loperšice in Frankovci ter dodeljene k novi župniji Hum, kjer je bila za Hum l. 1785 določena lokalija pri cerkvi sv. Janža na Humu, ki jo je l. 1611 sezidal posestnik ormoškega gradu Ladislav Pethe de Hethes. Lokalija je imela samo enega

³⁰ M. Ljubša: 1924, p. 54.

³¹ M. Ljubša: 1924, p. 54.

³² M. Ljubša: 1924, p. 55.

³³ M. Ljubša: 1924, p. 55.

³⁴ M. Ljubša: 1924, p. 56.

³⁵ M. Ljubša: 1924, p. 56.

³⁶ M. Ljubša: 1924, p. 57.

³⁷ M. Ljubša: 1924, p. 57.

³⁸ M. Ljubša: 1924, p. 57 op. 23.

³⁹ M. Ljubša: 1924, p. 57.

⁴⁰ M. Ljubša: 1924, p. 58.

⁴¹ M. Ljubša: 1924, p. 59.

⁴² M. Ljubša: 1924, p. 60.

kurata, ki je nastopil l. 1788, čez pet let (1793) pa je bil prestavljen na drugo mesto in lokalija se je ukinila, kraji pa bili ponovno priključeni ormoški župniji.⁴³

Zgodovinski podatki o ormoški cerkvi in njeni opremi

Za srednjeveško obdobje

Za obdobje srednjega veka so podatki o opremi in ustanovah v ormoški župnjski cerkvi zelo skromni.

Tako se je uveljavilo mnenje, da se ormoška cerkev prvič omenja že leta 1271⁴⁴ oziroma da je bila sezidana v 13. stoletju, ko bi naj prvotno cerkev predstavljala sedanja stranska kapela,⁴⁵ a je bila leta 1271 povečana približno do sedanje velikosti.⁴⁶ Letnico 1271 se je dalo posredno prebrati z napisa, ki je bil na pevski empori in ga navajata tako Simon Povoden⁴⁷ kot Peter Dajnko⁴⁸: *TeVtonICIs. qVIngentIs. annIs. hæC. Inal/bata. DoMVs*. Drugi napis, ki so ga povezovali z visoko starostjo cerkve, pa se je glasil: *HæC. antIqVItVs. eXIstens. eCCLesla. In./ honoreM. sanCtI. IaCobl. saCrata. sVb./ teotonICo antIstite. /renoVata*.⁴⁹ Oba napisa sta bila, kot navaja P. Dajnko,⁵⁰ prebeljena: prvi leta 1791, drugi pa leta 1833.

⁴³ M. Ljubša: 1925c, p. 134.

⁴⁴ F. Kovačič: 1910, p. 103; SG 1930, p. 11; J. Curk: 1973, pp. 6, 8; KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 73; Ormož 1990, p. 26 (besedilo M. Ciglencečki); ES 8, p. 162 (besedilo S. Vrišer).

⁴⁵ F. Raisp: 1860, p. 50: "/.../ daß dieser Orden /.../ daselbst eine Kirche erbaute, was in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts erfolgt sein dürfte, welche Kirche das Seitenschiff der heutigen Stadtpfarrkirche bildet /.../"; J. Janisch: 1878, p. 236: "Die Kirche wurde von den deutschen Herren im 13. Jahrh. erbaut und zwar soll die Seitenkapelle der demaligen Stadtpfarrkirche der Sage nach die ursprüngliche Pfarrkirche gewesen sein /.../"; KLDB 1937, p. 506.

⁴⁶ J. Janisch: 1878, p. 236: "/.../ war auch die jetzige daran gebaute Stadtpfarrkirche zu St. Jakob laut zwei gleichlautender Inschriften im Jahre 1271 bereits aufgebaut /.../"; J. Felsner 1895, p. 116: "Die Pfarrkirche wurde von den Deutschen Ordensherren bereits im 13. Jahrhunderte erbaut, wie zwei Inschriften aus dem Jahre 1271 erweisen."; KLDB 1937, p. 506.

⁴⁷ ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 233: "Daß die Stadtkirche St. Jacob in Friedau unter die ältern der Steyermark zu zählen sey, erweist theils ihre altgothische Bauart von Aussen, und Innen, theils auch diese Aufschrift des westlichen Musikchors: *TeVtonICIs qVIngentIs annIs hæC Inal/bata/DoMVs*. Wie hierin bemerket wird, muß man vom Jahre 1771 fünf Jahrhunderte aufwärts rechnen, und so ergiebt sich das Jahr 1271 in welchem die Stadt Friedau sammt ihrer Kirche schon dem Deutschen Orden angehört hatte."

⁴⁸ P. Dajnko 1840, p. 10: "In unsrer Stadtpfarrkirche war in früheren Jahren auch ein Chronographicum mit folgenden Worten sichtbar: *THEVTONICIS. QVINGENTIS. ANNIS. HÆC. INAL-/BATA. DOMVUS*. Daraus geht hervor, daß dieses Haus Gottes anno 1771 geweiht wurde, in welcher Zeit selbes dem Deutschen Ritter Orden schon über 500 Jahre einverleibet war. Einige verstehen also diese Worte dahin, daß der Deutsche Ritter Orden allhier schon um das Jahr 1271 eine Kirche hatte; andere aber meinen, der Sinn dieses Chronodistichons deute nur auf das Alter des Deutschen Ritter-Ordens über unsere Stadtpfarre."

⁴⁹ ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 233: "Ihr hohes Alter bezeuget /.../ endlich das Wort antiquitus in folgender Aufschrift: *HæC antIqVItVs eXIstens ECClesla In honoreM/sanCtI IaCobl saCrata sVb teVtonICo antIstite 1790/renoVata*.; P. Dajnko 1840, p. 10: "Ein späteres Renovirungs Chronographicum aber lautet folgend: *HÆC. ANTIQVITVS. EXISTENS. ECCLESIA. IN./ HONOREM. SANCTI. IACOBI. SACRATA. SVB./ TEOTONICO. ANTISTITE. RENOVATA*."

⁵⁰ P. Dajnko 1840, p. 10: "Das erstere Renovirungs Jahr wurde 1791, das letztere aber 1833 verweiset und dafür kein jüngerer Renovations Jahr angebracht."

Za leto 1354 se je uveljavilo mnenje, da tedaj postane cerkev župna⁵¹ oziroma da pred tem letom Ormož postane sedež velikonedeljskega vikariata.⁵² Dejansko pa se ta letnica nanaša na ustanovitev vsakodnevne rane maše v Ormožu, ki jo je ustanovila Klara, grofica Goriška, vdova Herdegena I. Ptujskega, v listini pa se tudi omenja prvič po imenu znani ormoški župnik Jernej.⁵³

Leta 1376 se omenja oltar sv. Katarine v župnijski cerkvi v Ormožu.⁵⁴

Leta 1420 se omenja po krstnem imenu znani župnik Janez.⁵⁵

Po smrti zadnjega Ptujskega gospoda, Friderika IX., leta 1438, pride do običajnih preprirov o zapuščini. Glavni dedinji, Friderikovi sestri, Ana, grofica Schaunberška, in Neža Stubenberška, sta morali najprej odpraviti vse agnate, šele nato sta si lahko leta 1447 razdelili premoženje. Tedaj so Schaunbergi dobili utrdbo in mesto Ormož z deželnim sodstvom, spodnji in zgornji urad, odvetništvo nad Veliko Nedeljo in cerkvijo v Ormožu.⁵⁶ Leta 1486 so Schaunbergi po dolgem obotavljanju končno le izročili za doto svojemu svaku grofu Dujmu Frankopanu in njegovi soprogi Barbari, hčerki Ane Ptujске in Janeza Schaunberga, mesto in grad Ormož ter nekatera zemljišča v okolici.⁵⁷ Že naslednjega leta 1487 so prihrumele najemniške čete cesarja Friderika pod poveljstvom Jerneja Perneškega, lastnika Negove, pred Ormož, ki so se ga dne 19. julija polastile in ob odhodu mesto tudi požgale.⁵⁸ Tedaj je odpeljala vojska s seboj mladega Mihaela Frankopana, Barbarinega sina. Zato je obupana mati prosila ogrskega kralja Matija Korvina, naj ji reši in odkupi sina, v zameno pa mu je ponudila mesto in grad Ormož.⁵⁹ Ko je kralj izpolnil njeno prošnjo, mu je oboje tudi izročila. Tako sta izročila leta 1488 grof Dujmo Frankopan in njegova žena Barbara, roj. Schaunberg, proti plačilu 4000 goldinarjev in za osvoboditev sina Mihaela grad Ormož s celotno zemljiško posestjo, kakor sta jo bila prevzela od Schaunbergov.⁶⁰ Grad in mesto Ormož z vso posestjo, kakor ga je bil prejel od grofa Dujma Frankopana in njegove žene Barbare po osvoboditvi sina Mihaela, pa je kralj Matija podelil leta 1489 ogrskemu stotniku Jakobu Szekelyu de Kheventu, sposobnemu in vplivnemu poveljniku in svetovalcu, tedaj tudi poveljniku Ptujca in Radgone, ki sta bila tedaj v ogrskih rokah.⁶¹

⁵¹ J. Curk: 1973, p. 8; ES 8, p. 162.

⁵² KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 73; Ormož: 1990, p. 25.

⁵³ Objavljeno v M. Slekovec: 1902, p. 59 - 61: 24. junij, 1354 "Ich Clara Herr Herdegens wittbe von pet-taw /.../ zue fridaw ein Ewig fruemess täglich gestift haben. /.../ Prueder bartholomeus zue den Zeyten, pfarrer zve fridaw, vnd allen seinen nachkhomen, vnd Irn Orden Ewiglich zu peleyben, vnd dem haws zum Sontag /.../"; F. Kovačič: 1911, p. 108: "Prvi po krstnem imenu znani ormoški župnik se omenja l. 1354 /.../

⁵⁴ P. Blaznik: 1988, p. 34; 25. 3. 1376: "an sand Kathrein alter in der pharr chirichen ze Fridau ... Fridaw pey der pharr" (kop. LA).

⁵⁵ F. Kovačič: 1911, p. 108 in op. 2: Slekovčev zapisek v arh. Zg. dr.

⁵⁶ H. Pirchegger: 1951, p. 30; H. Pirchegger: 1962, p. 81s.

⁵⁷ M. Slekovec: 1893, p. 9; 30. september 1486, Eferding; H. Pirchegger: 1962, p. 82; A. Klasinc: 1973a, p. 65.

⁵⁸ M. Slekovec: 1893, p. 10; H. Pirchegger: 1962, p. 82 A. Klasinc: 1973a, p. 65.

⁵⁹ H. Pirchegger: 1962, p. 82; A. Klasinc: 1973a, p. 65.

⁶⁰ H. Pirchegger: 1962, p. 82; A. Klasinc: 1973b, p. 105; 1. december 1488, Ormož.

⁶¹ H. Pirchegger: 1962, p. 82; A. Klasinc: 1973a, p. 65; A. Klasinc: 1973b, p. 105; 16. januar 1489, Dunaj.

V letih 1443 do 1469 se večkrat omenja v virih tudi ormoško župnišče.⁶²

Obdobje srednjega veka zaključujemo z umetnostnim spomenikom iz župnijske cerkve sv. Jakoba v Ormožu. Na zunanjsčini je vzidan v severno steno kapele heraldični nagrobnik iz rdečega salzburškega marmorja.⁶³ Spodnji del nagrobnika zavzema grb družine Szkeley, v zgornjo polovico pa je vklesan danes slabše razpoznaven napis: *Hie liegt begraben der Edel Wolgeborne Herr/ Herr Jacob Zäckhel von Kevent Herr zu Fri-/ dav und Margareth von Oberlimbach im/ Jahr M.C.C.C.C.C.L.X.X.X.V. ist gestorben Jong-/ frau Catharina am Montag nach In-/ ventio Cruci Jungfrau Barbara ist/ gestorben den Freytag nach Vnser Lieben/ Frauentag der Scheidung M.C.C.C.C.C.L.X.X.X.V.I.I./ In den Jahr ist gestorben Herr Franz am/ H. Kreuz Erhöhung. Gestorben ist Jong-/ frau Catharina am Montag St. Georgi/ Anno Dⁿⁱ M.D.I. denen Gott Gnad.*⁶⁴ Nagrobnik je bil prvotno postavljen na sredino tal v stranski kapeli ormoške župnijske cerkve.⁶⁵ Pod ploščo so bili pokopani otroci Jakoba Szekelyja in Margarete Szeci: leta 1495 Katarina, leta 1497 Barbara in Franc; 1501 umrla Katarina pa je bila hčerka 1497 umrlega Franca, ki je bil po očetovi smrti gospodar Ormoža.⁶⁶

Novi vek

Za obdobje novega veka so podatki vedno bogatejši, predvsem za 18. in 19. stoletje. Centralni arhiv nemškega reda na Dunaju hrani obsežno gradivo, med njim tudi za župnijo sv. Jakoba v Ormožu. Pregled tega gradiva je objavil A. Klasinc, a še ni bilo, kolikor mi je trenutno znano, ovrednoteno z umetnostno-zgodovinskega stališča. Na tem mestu bi samo opozoril na inventarje župnijske cerkve sv. Jakoba v Ormožu za obdobje 1513-1681 in poročila o stanju župnij za

⁶² P. Blaznik: 1988, p. 35; 1443 - 1452: "2 höfen gelegen zu Fridaw...2 höfen daselbs zwischen Mathesen Hendl und dem pharrhof ... "(Starzer 240); 8. 1. 1444: "item zween hoff gelegen zwischen des Mathe Ludl vnd dem pfarrhoff..." (kop. LA); 1465 - 1469: "2 höfe daselbst zwischen Mathesen Henndl und dem pharrhof..." (Starzer 241).

⁶³ J. Curk: 1983, p. 75; Ormož 1990, p. 28.

⁶⁴ Napis navajam po P. Dajnko 1840, p. 26; nekoliko drugače ZAP, R-42 S. Povoden 1833, p. 236: Hie ligt begraben der Edl, wohl geborne Herr Herr/ Jacob Zackel von Kevent, Herr zu Friedau, und/ Frau Margareth von Oberliembach: in Jar 1495 ist/ gestorben Jungfrau Catharina am Montag nach/ inventio Crucis: Jungfrau Barbara ist gestorben/ den Freytag nach unser lieben Frauentag der/ Scheidung 1497, in dem Jar ist gestorben H./ Franziskus am h. Kreuz der Erhhung: ge-/ storben ist Jungfrau Catharin am Montag/ St. Georgi anno Dni 1501. Denen Gott/ gnadig. ; M. Slekovec 1893, p. 28: Hie liegt begraben der Edel Wohlgeborne/ herr herr Jacob Zäckhel von Kevent, herr zu Fri-/ dav und Margareth von Oberlimbach. Im Jahr/ M.CCCC.LXXXX.V ist gestorben Jungfrau Catha-/ rina am Montag nach Inventio Crucis, Jungfrau/ Barbara ist gestorben den Freytag nach unser Lie-/ ben Frauentag der Scheidung M.CCCC.LXXXX.VII/ In den Jahr ist gestorben herr Franz am h. Kreuz/ Erhöhung. Gestorben ist Jungfrau Evtachia am/ Montag St. Georgi anno Dni M.D.I. Denen Gott/ gnadd.; napis objavlja tudi M. Hernja-Masten 1993, p. 85, obenem pa tudi risbo Szekelyjevega grba in napisa na nagrobniku, vzidanem v cerkvi sv. Jakoba, glej p. 84, na katerem se napis spet nekoliko razlikuje, pa tudi grbovno in napisno polje sta zamenjani (posnetek je po risbi iz L. Stadl: Ehrenspiegel des Herzogthums Steyer 1732, rokopis 9 knjig (ZAP, FKS, film št. 3849, original v ŠDA).

⁶⁵ P. Dajnko 1840, p. 25; M. Slekovec 1893, p. 27s; se pravi, da je bil nagrobnik verjetno odstranjen iz kapele ok. 1895 ali pa 1930.

⁶⁶ P. Dajnko 1840, p. 27.

obdobje 1724-1747 (karton 201), inventarje iz let 1655, 1715, 1722, 1731 in 1743 ter cerkvene račune za leta 1680, 1687, 1689 in 1690 (karton 206)⁶⁷, cerkvene inventarje in spise v zvezi z župnijsko cerkvijo v Ormožu za obdobje od 1657 do 19. stoletja (karton 246).⁶⁸

16. stoletje

Nedvomno je bil leta 1528 pri velikonedeljski podružnici sv. Jakoba v Ormožu že stalni dušni oskrbnik. Ker se je vpliv protestantizma poznal tudi na Slovenskem Štajerskem, se je na vizitacijo odpravila mešana državno-cerkvena komisija, ki bi naj ugotovila versko stanje med prebivalstvom in duhovščino. Tako so bili 4. julija poklicani v Radgono tudi zastopniki vseh štirih križniških far, vendar so bili takrat v veri vsi edini in brez zmot.⁶⁹ Zaslišani so bili ormoški župnik Peter Wernhart, sodnik Urban in mesar Pavel.⁷⁰

Leta 1532 bi naj trpela mesto in grad Ormož zaradi turških napadov, a so ju obnovili in posebno leta 1540 močno utrdili.⁷¹

Leta 1545 se je cerkev po zaslugi Szekelyev osamosvojila, saj je patronat prešel na ormoško gospostvo, čeprav je župnija ostala inkorporirana Nemškemu viteškemu redu.⁷²

Med 1585 in 1601 je bil župnik v Ormožu Anton Potočnik (*Anthonius Potuetschnikh Marpurgensis, parrochus in Fridau*).⁷³

Po letu 1585 se omenja v seznamu cerkvenih beneficijev na Štajerskem v salzburški nadškofiji in v sekovski škofiji tudi večna maša (pri oltarju) Blažene device Marije, ki jo je daroval gospod Szekely in prinaša 5 flor. dohodkov.⁷⁴ Pri tem naj opozorimo, da se Marijin oltar omenja tako leta 1760 kot 1773, zanj pa P. Dajnko leta 1840 pravi, da je leseni oltar Marije sedmih žalosti prislonjen v kapeli ob severno steno, da je brez letnice nastanka ali kakšnega drugega napisa in da je, pač v skladu z umetnostnim okusom tistega časa, kip Marije z otrokom, ki je sedaj na oltarju, ničkaj hvalevreden kiparski izdelek, staro lepo sliko Marije sedem žalosti kopirano po sliki Marije sedem žalosti iz Jeruzalema pa so leta 1704 uničili Kruci.⁷⁵ Tukaj gre za očitno povezavo med grobnico Szekelyev, ki je morala biti ob vznožju Marijinega oltarja v stranski kapeli ormoške cerkve, ter volilom.

⁶⁷ A. Klasinc 1973b, p. 129.

⁶⁸ A. Klasinc 1973b, p. 131.

⁶⁹ F. Kovačič: 1928, p. 258; J. Mlinarič: 1983, p. 84.

⁷⁰ F. Kovačič: 1911, p. 112.

⁷¹ J. Curk: 1973, p. 6; A. Klasinc: 1973a, p. 67; J. Curk: 1983, p. 72; Ormož: 1990, pp. 15, 46.

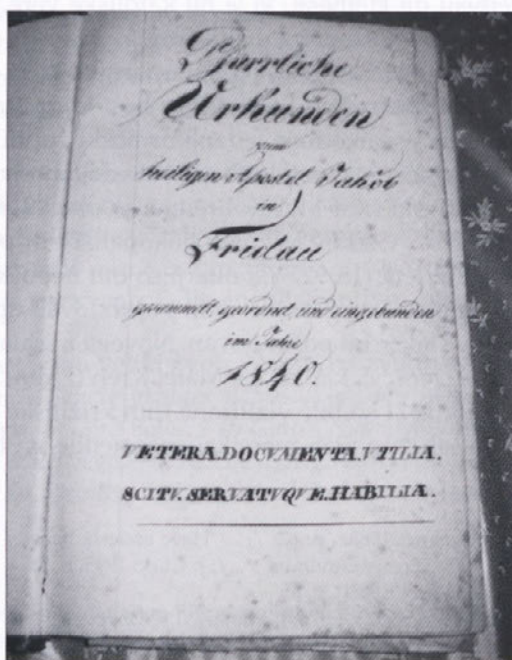
⁷² J. Curk: 1983, p. 73; Ormož: 1990, p. 25s.

⁷³ J. Mlinarič: 1983a, pp. 72, 223.

⁷⁴ J. Mlinarič: 1983a, p. 53: missa perpetua b(eatae) M(ariae) v(irginis) in Fridau, de praesentatione domini Zägkhel 5 flor.

⁷⁵ P. Dajnko 1840, p. 17: "In der Seitenkapelle hinter der Sakristey an der Nordwand der hölzernen Altar Maria sieben Schmerzen, ohne Jahrzahl oder sonstige Inschrift. Die dermahls an diesem Altare befindliche Marienstatue mit dem Kinde Jesus ist von keiner löblichen Bildhauerarbeit. Das alte schöne Bild Maria sieben Schmerzen copirt nach dem Bilde Maria sieben Schmerzen der heiligen Patronin des Deutschen Hospitals in Jerusalem und überhaupt des ganzen Deutschen Ritter Ordens wurde anno 1704 durch die Kruzen zernichtet."

V cerkveni zvonik je bila vklesana letnica 1591, ki jo omenja že Simon Povoden.⁷⁶ Peter Dajnko piše, da je bil zadnji (zahodni) del cerkve zgrajen že v novejšem slogu, in to skupaj z zvonikom leta 1591, kar potrjuje vanj vklesana letnica.⁷⁷ K temu dodaja, da so, ko so celoten zadnji del cerkve na novo zgradili, sočasno obnovili tudi zunanjščino kapele,⁷⁸ letnica 1591 pa je vklesana na kamniti plošči vhodnega portala pod stolpom.⁷⁹ Leta 1930 je bila letnica 1591 še vidna, vdolbena na obod pri glavnem vhodu. Ob njej neznani poročevalec iz Ormoža izraža mnenje, da je bila tega leta cerkev, ker je postala premajhna, podaljšana proti zahodu in so ji tedaj prizidali zvonik.⁸⁰ Danes spominja na leto 1591 le še napisna plošča levo od portala v veži zvonika, ki je bila postavljena ob obnovi zunanjščine cerkve leta 1930: *Župna cerkev sv. Jakoba/ v Ormožu./ 1591 dozidana.* J. Curk je menil, da je bila stavba predelana leta 1591 v renesančnem duhu, ko je zvonik dobil sedanjo podobo, prav tako ladja, značilna dvodelna okna, prezbiterij pa grebenasti obok.⁸¹

Slika 1: Rokopis Petra Dajnka
Župnijska kronika 1840, ki je v arhivu
dekanije Velika Nedelja.
Foto: B. Vnuk

⁷⁶ ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 233: /.../ die eingemeiselte Jahrszahl am Kirchthurme 1591. /.../;

⁷⁷ P. Dajnko 1840, p. 10.

⁷⁸ P. Dajnko 1840, p. 18.

⁷⁹ P. Dajnko 1840, p. 19: Diese Jahrzahl 1591 befindet sich an einer Steinplatte des Eingangsthores unter dem Thurme.

⁸⁰ SG 1930, p. 11.

⁸¹ J. Curk: 1962, p. 137: v poročilu o obnovi, izvedeni leta 1960, ko je bil mdr. zvonik očiščen recentnih ometov pravi, da sta /.../ ladja v sedanji obliki in zvonik iz konca 16. stoletja /.../; J. Curk: 1973, p. 8; enako KLS 1980, p. 347; tudi F. Raisp omenja letnico 1591, cf. F. Raisp 1860, p. 51: "Der dem Hauptschiffe westlich vorgebaute Thurm trägt ein Blechdach im Renaissancestyl und die Jahrszahl 1591, was vermuthen läßt, daß das zwischen diesem und dem Presbyterium befindliche Hauptschiff auch um diese Zeit erbaut, später aber modernisirt und namentlich mit einem neuen Gewölbe versehen wurde."

Leta 1592 je sekovski škof Martin Brenner posvetil v ormoški cerkvi neki oltar.⁸²

Leta 1593 je sekovski škof Martin Brenner kot generalni vikar salzburškega nadškofa vizitiral tudi križniške župnije na Slovenskem Štajerskem, pri čemer je ugotovil kaj žalostne razmere, ki so pri vernikih in duhovščini vladale tako v verskem kot v nravnem pogledu.⁸³

Protestant Mihael Szekely je skupaj z ženo Elizabeto prodal leta 1598 zaradi prevelike zadolženosti še nezastavljeno zemljiško posest z gradom in mestom Ormožem Juriju Rupertu Herbersteinu.⁸⁴

17. stoletje

Leta 1604 je Jurij Rupert Herberstein, ko je s plačilom dolgov različnim Szekelyevim upnikom pridobil še ostale zastavljene posesti, vse skupaj kot gospoščino Ormož prodal že 20. marca ogrskemu plemenitašu baronu Ladislavu Petheju de Hethesu, ki je bil katoliške vere,⁸⁵ kar je povzročilo, da je bil protestantizem v Ormožu kmalu zatrt.⁸⁶

Leta 1605 so turško-ogrski uporniki, ki so oropali mesto, vlomili tudi v cerkev, razbili tabernakelj, posvečene hostije zažgali, cerkveno posodo in opravo pa odnesli. Vso škodo je tedanji ormoški župnik Janez Dvorčič ocenil na 500 goldinarjev.⁸⁷ Zaradi nastale škode so tedaj obnovili predvsem cerkveno opremo.⁸⁸

Sekovski škof Martin Brenner je dne 12. 6. 1607 vizitiral župnijo sv. Jakoba v Ormožu.⁸⁹ Cerkev je imela pokopališče in pet oltarjev, od katerih je enega škof posvetil leta (15)92. Vsi oltarji so bili nepoškodovani in lepo opremljeni. Kamen krstnika so v zgornjem delu poškodovali uporniki, vendar je bazen še zadrževal vodo. Tlak je bil poškodovan. Novega misala niso imeli. Ormoški vikar je bil tedaj Janez Dvorčič, kaplan pa Matej Kren (Hren).⁹⁰

Leta 1621 so bile vizitirane tudi križniške župnije. Vizitacija je pokazala, da se je na teh župnijah marsikaj spremenilo na bolje, vendar je ponekod v življenju

⁸² J. Mlinarič: 1983a, p. 82: */.../ Haec ecclesia habet /.../ altaria quinque /.../ quarum unum nos anno (15)92 consecravimus. /.../*; J. Curk: 1995, p. 25.

⁸³ J. Mlinarič: 1983b, p. 85.

⁸⁴ A. Klasinc: 1973, p. 78; J. Mlinarič: 1983b, p. 86.

⁸⁵ A. Klasinc: 1973a, p. 78s; J. Mlinarič: 1983b, p. 86.

⁸⁶ KLDB 1937, p. 506.

⁸⁷ F. Kovačič: 1911, p. 113; SG 1930, p. 11.

⁸⁸ J. Curk: 1973, p. 8: Leta 1605 je bila cerkev izropana, nato pa spet obnovljena.; KLS 1980, p. 347: Leta 1605 je bila cerkev izropana.; J. Curk: 1983, p. 74: Devastacija cerkve leta 1605 je prizadela predvsem njeno opremo, zato so jo obnovili.; Ormož: 1990, p. 27: */.../* cerkveno opravo so dopolnjevali po letu 1605, ko so jo prizadeli boji z madžarskimi uporniki */.../*.

⁸⁹ J. Mlinarič: 1983a, p. 21; J. Mlinarič: 1983b, p. 85.

⁹⁰ J. Mlinarič: 1983a, p. 85s: *"Die eadem visitavimus ecclesias s(ancti) Jacobi apostoli in Fridau, quae pariter incorporata est teutonico ordini, pertinens ad commendaturam in Grossen Sonntag. Haec ecclesia habet caemiterium et altaria quinque, omnia integra et bene ornata, quorum unum nos anno (15)92 consecravimus. Eucharistia servatur. Baptisterium adest, cuius lapis in superiori parte per rebelles est confractus, potest tamen adhuc aquam retinere. Pavimentum est deforme. Missale novum nullum habetur. Vicarius ibi est Joannes Duorchich /.../ Praedictus vicarius habet capellanum Matheum Khreen /.../";* glej tudi J. Curk 1995, p. 25.

vikarjev ostalo vse po starem.⁹¹ Za to leto navaja S. Povoden župnika Mihaela Polipnika.⁹²

Leta 1631 (po J. Curku 1629) je bila poslikana slavoločna stena z monumentalnim prizorom Poslednje sodbe. Na levi strani je napis na traku: SVRGITE MOR(T)VI, VENITE A(D) (IV)DICIV(M) – Kvišku mrtvi, pridite k sodbi. E. Cevc domneva kot naročnika te freske ormoškega graščaka Štefana Pethe de Hethesa.⁹³

Leta 1632 je bila poslikana v štirih pasovih z 48 prizori iz Stare in Nove zaveze severna stena cerkvene ladje, na južni steni pa so bili naslikani še štirje cerkveni očetje. O naročniku in času poslikave priča napis na severni steni: GOTT ZV LOB VND EHRN/AVCH ANDERN ZV GV TEN/ EXEMPL HAT MICHAEL/ POL-LIPNECK AVS VNDER/ KARNDEN GEBIRDIG BURGER/ RATHS (HERR) ALHIE / HAT DISE VIRTZIG STVCK / BENE BENI (nebenbei ?) DER ANDERN SEI / DEN WO DIE VIER KIRCHEN / LEHRER SIND AUF SEINEN VN= / KOSTEN MACHEN LASEN. / GESCHEHEN IM ANNO 1632 IAR. Napis torej sporoča, da je dal napraviti ormoški meščan in mestni svetnik Mihael Pollipneck, po rojstvu s Spodnje Koroške, leta 1632 štirideset slik in poleg njih še štiri podobe cerkvenih učiteljev.⁹⁴ Menim, da sta ormoški župnik Mihael Polipnik O.T., ki se omenja leta 1621, in ormoški meščan ter mestni svetnik Mihael Pollipneck identični osebi.

J. Curk navaja, da so po mestnem požaru leta 1647 cerkev poznorenesančno-ranobaročno obnovili: opečno so nadzidali zvonik za enkratno višino, dvignili in obokali ladjo, jo opremili z novimi okni in vrati, vzdali pevsko emporo z notranjim dostopom, predelali slavolok, odstranili rebra iz prezbiterija in vso cerkev prebelili,⁹⁵ vendar je datacija obokanja cerkvene ladje in odstranitve reber v prezbiteriju vprašljiva.

Leta 1653 je Georg Findenkinle vliil v Grazu veliki zvon. Napis na zvonu so se glasili: *Jesus Nazareus, Rex InDeorum. - Sancte Joannes Baptista, ora pro nobis. - Sancte Jacobe, ora pro nobis. - Sancte Maria, ora pro nobis. - In Gottes Nahmen bin ich geflossen, Georg Findenkinle in Gratz hat mich gegossen. M.D.C.XXXXIII.* Na njem so bile naslednje reliefne upodobitve: Sv. Trojica, Križani, sv. Jakob in sv. Janez Krstnik. Tehtal je 25 stotov.⁹⁶

⁹¹ J. Mlinarič: 1983b, p. 86.

⁹² ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 234: "Aus Vermisung der alten Pfarrsregisterien bin ich die ersten Pfarrherrn zu nennen unverdögend, kunn also nur nachstehende in Erinnerung bringen: Michael Polipnikh O.T. 1621."; P. Dajko 1840, pp. 61 - 68, z letom 1621 se začenja seznam župnikov in kaplanov; F. Raisp 1860, p. 51: "/.../ doch als Pfarre ist uns diese Kirche urkundlich erst seit dem Jahre 1621 - in welchen wir den ersten Pfarrer Michael Polipnik treffen - bekannt /.../."

⁹³ J. Curk: 1983, p. 75; M. Cigelenečki v Ormož: 1990, p. 33; E. Cevc: 1993, pp. 16 - 19.

⁹⁴ E. Cevc: 1993, pp. 20 - 27; glej tudi J. Mikuž: 1977, p. 356: ime naročnika bere kot Mihael Podlipnik; J. Curk: 1983, p. 75. ime naročnika bere kot Mihael Podlipnik; M. Cigelenečki v Ormož: 1990, pp. 30 - 32.

⁹⁵ J. Curk: 1983, pp. 74, 79s; podobno M. Cigelenečki v Ormož: 1990, p. 26s: "Cerkev so barokizirali po požaru, ki je leta 1647 zajel mesto. Povišali so zvonik in glavno ladjo, ki so jo banjasto obokali ter jo osvetlili z novimi pravokotnimi okni. V presbiteriju so odstranili gotska obočna rebra in služnike."; podobno S. Vrišer v ES 8, p. 162: "Po požaru 1647 so povišali v fasado vključeni zvonik iz zač. 15. st. in banjasto obokali ladjo, v prezbiteriju pa odstranili služnike in rebra." Podobno že prej J. Mikuž: 1977, p. 355: "Po l. 1632, verjetno v 70. letih, so jo barokizirali." in p. 356: "Cerkev so v 70. letih temeljito barokizirali. Ladjo so obokali in s tem deloma znižali. Oboki so vpeti med pilastre, katerih gradnja je boleče posegla v stenske slike iz l. 1632. Potem so notranjščino pobelili."

⁹⁶ P. Dajko 1840, p. 22.

Leta 1655 je drugi ali Ave Maria zvon vtil v Grazu Georg Findenkinle. Napisi na zvonu so se glasili: *Ecce Crucem Domini Nostri Jesu Christi. Fugite partes adverse.* - In Gottes Nahmen bin ich geflossen, Georg Findenkinle hat mich gegossen 1655. Na spodnjem robu: *Ad coelestia regna exaltata est Sancta Dei Genitrix super Choros Angelorum.* Na njem so bile naslednje reliefne upodobitve: Križani, sv. Rok in sv. Boštjan. Tehtal je 10 stotov 7 funtov.⁹⁷

18. stoletje

Leta 1704 Kruci mesto in grad temeljito izropajo in delno požgejo.⁹⁸ Tedaj je bila izropana tudi cerkev in nato obnovljena.⁹⁹ Ker je bila prizadeta predvsem njena oprema, so jo obnovili.¹⁰⁰ Simon Povoden piše, da je ormoški župnik Matija Žagar (1683-1720) občutil revolto, ki je izbruhnila leta 1704 na Madžarskem in tudi v Ormožu povzročila tolikšno nesrečo, saj mesta in gradu niso samo izropali, ampak tudi požgali. Zato je Žagar leta 1705 poskrbel, da se veliko tega obnovi.¹⁰¹ Pri opisu ormoške župnije je zanimivo Povodnovo opozorilo na dve kamniti glavi na južni zunanjsčini cerkve. Ena glava predstavlja bradatega grozečega barbara, druga pa jokajočo žensko, ki lovi solze v solznico. Meni, da lika namigujeta na sovražne vpade, predvsem Turkov in Madžarov, ki so nazadnje mesto in grad deloma oropali in deloma požgali leta 1704.¹⁰² P. Dajnko dodaja, da so cerkev oropali vsega imetja in v njej uničili oltarje.¹⁰³ Tedaj je bila uničena tudi stara lepa slika Marije sedmih žalosti, kopija po sliki Marije sedmih žalosti, svete zaveznice nemškega hospitala v Jeruzalemu in nemškega viteškega reda nasploh. Slika je bila na Marijinem oltarju v stranski kapeli.¹⁰⁴

⁹⁷ P. Dajnko 1840, p. 22.

⁹⁸ KLDB 1937, p. 506: "L. 1704 so mesto in grad požgali Kruci."; A. Klasinc: 1973a, p. 86.

⁹⁹ J. Curk: 1973, p. 8; KLS 1980, p. 347.

¹⁰⁰ J. Curk: 1983, p. 74; Ormož 1990, p. 27.

¹⁰¹ ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 234. "Mathias Sagar 1683 bis 1720, fühlte die Ragozinnische Aufruhr, welche in Ungarn 1704 ausbrechend auch zu Friedau so vieles Unheil verursachte, daß die Stadt und das Schloß nicht einzig geplündert, sondern auch abgebrannt wurden, worauf Sagar 1705 Manches zu verbessern besorget war."; *Grätzer Zeitung*, 13. August 1842: "/.../ da diese Rebellen Friedau nicht nur geplündert, sondern auch in Asche gelegt haben." (prepis članka v P. Dajnko 1840, p. 70s); F. RAISP 1860, p. 51.

¹⁰² ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 238: "Was sonst noch Bemerkung verdient /.../ (sind) zwey steinerne Menschenhupter, gegen Mittag an der kirchlichen Außenseite, wovon ein Haupt einen bhrtigen drohenden Barbar, das andere aber ein weinendes Weib mit dem Gefäße zur Auffangung ihrer Trhnen sichtlich vorstellet. Eine Anspielung an feindliche Invasionen, vorzglich der Türken, und Ungarn, welche letzthin 1704 Stadt, und Schloß theils geplündert, theils abgebrannt haben."; Podobno P. Dajnko 1840, p. 21s: "In der mittleren Mauer unseres Kirchthurms sieht man einen steinernen Kopf eines bärtigen Barbars, und gegenüber an der hinteren südwestlichen Kirchmauer zeigt sich auch eine steinerne Figur eines weinenden Weibes, welches sich mit beyden Händen ein Gefäß unter die Augen hält und ihre Tränen auffängt. - Diese beyden Vorstellungen deuten nach der Volkssage auf die feindlichen Invasionen vorzüglich der Türken und Ungarn in unser Friedau, welche hier vieles Unglück stifteten und darüber unseren friedlichen Weibern die bittersten Tränen vergießen machten." P. Dajnko 1840, p. 14s: "Im Jahre 1704 hatten die Kruzen - Ungarische Rebellen des Ragoocz - nicht nur unser Städtchen Friedau mit Mord, Raub und Brand in das tiefste Elend versetzt, sondern auch unser Pfarrkirche aller ihrer Habseligkeiten beraubt, und die Altäre in derselben zereichtet."

¹⁰⁴ P. Dajnko 1840, p. 17: "Das alte schöne Bild Maria sieben Schmerzen copirt nach dem Bilde Maria sieben Schmerzen der heiligen Patronin des Deutschen Hospitals in Jerusalem und überhaupt des ganzen Deutschen Ritter Ordens wurde anno 1704 durch die Kruzen zernichtet."

Glava moškega
- Velika Nedelja,
13. stoletje

Glava ženske
- Ormož,
13. stoletje

Slika 2 in 2a
Foto: B. Vnuk

Leta 1705 je takratni za obnovo zelo vneti ormoški župnik Matija Žagar cerkev usposobil za zasilno opravljanje službe božje.¹⁰⁵

Z letom 1707 (5. oktober) pričenjajo pisati rojstne in krstne knjige, ker so se starejše izgubile.¹⁰⁶

Leta 1710 je ormoški župnik, kot poroča P. Dajnko, nabavil spodoben nov veliki oltar, ki so ga leta 1831 podrli, ker je bil v slabem stanju. Da je bil oltar res iz leta 1710, je bilo razvidno iz napisa na starem tabernaklju: *Altare tabernaculumque erectum anno 1710*. Od starega oltarja so obdržali le sliko cerkvenega patrona sv. Jakoba, ki jo je istega leta 1831 obnovil Vincenc Klein iz Radgone. Slika je bila brez letnice ali napisa, vendar je bila po vsej sodbi sodeč sočasna z oltarjem.¹⁰⁷

V veži pod zvonikom je k severni steni prislonej epitaf iz leta 1727 z napisom: IOHANN MICHA/ EL ANTONI FASER/ VON ROSENFELT./ / MARIA ELISABETHA/ SEIN EHEGEMACHL GEBO/ RNE VON THALHEIMS 1727.¹⁰⁸

V cerkvi je bil nagrobnik iz leta 1731 z napisom: *Hic jacet Sepultus adm. rever. et perdoctus Dominus Franciscus Antonius Weitzer ord. Teut. presbyter, parochus Fridavii obdormioit 1731*.¹⁰⁹ Ta grobnica s podolgovato nagrobno ploščo je bila v prezbiteriju, v katerem sta bili še dve grobnici, vendar brez napisov.¹¹⁰

¹⁰⁵ P. Dajnko 1840, p. 15: "Der damahlige sehr eifrige Ortspfarrer Mathias Jagar, welcher die Ragoczyanische Aufruhr schmerzlichst empfand, stellte im folgenden Jahren 1705 die Kirche zum Nothgebrauch des Gottesdienstes wieder her."

¹⁰⁶ P. Dajnko 1840, p. 37.

¹⁰⁷ P. Dajnko 1840, p. 15: " /.../ und brachte 1710 auch einen ordentlichen hölzernen Hochaltar zu Stande. Derselbe wurde anno 1831 wegen der Baufälligkei abgetragen, nur der Hochaltarblatt, vorstellend den h. Apostel Jakob Kirchenpatron blieb noch brauchbar, und wurde desselben Jahres vom bürgerlichen Mahlmeister Vinzenz Klein in Radkersburg renovirt, wie man es noch gegenwärtig am Hochaltar sieht. Dieses Bild ist zwar ohne Jahrzahl und ohne Nahmen des Mahlermeisters und Ortes der Verfertigung; jedoch allem Urtheile nach wurde es schon wahrscheinlich sammt dem vormaligen Hochaltar anno 1710 beygeschafft, welche Jahrzahl sich am alten Tabernakel mit der Inschrift vorfand: *Altare tabernaculumque erectum anno 1710*."

¹⁰⁸ Lastna opažanja

¹⁰⁹ ZAP, R-42 S. Povoden: 1833, p. 234.

¹¹⁰ P. Dajnko 1840, p. 25: "Die dritte Gruft gleichfalls rückseits der beyden vorbesagten, unter einen großen länglichen Decksteine am Fußboden des Presbyteriums. Dieser Grabstein hat an sich einen Kelch, und ein Deutsch-Ordens-Kreuz somit folgender Inschrift: *Hic jacet sepultus Admodum Reverendus ac Perdoctus Dominus Franciscus Antpnius Weitzer, Ordinis Teotonici Presbyter, Parochus Fridavii. Obdormioit 1731*."

V literaturi se je uveljavilo mnenje, da je bila leta 1736 cerkev slovesno oz. na novo posvečena.¹¹¹ V starejši obravnavi ormoške cerkve meni J. Curk, da so v na novo posvečeni cerkvi ladjo povišali, obnovili okna, vzdali pevsko emporo in podaljšali zakristijo do kapele,¹¹² medtem ko pozneje izrazi samo mnenje, da so jo leta 1736 na novo posvetili.¹¹³ Takrat bi naj bilo v cerkvi pet oltarjev.¹¹⁴ Sekovska škofija je P. Dajnku na njegovo prošnjo, da mu posredujejo iz konsekracijskih protokolov podatke o tem, ali obstaja kakšna opomba o datumu posvetitve ormoške cerkve, odgovorila, da je sekovski škof Maximilian Mayer dne 22. julija 1736 v ormoški mestni župnijski cerkvi posvetil tri oltarje.¹¹⁵

Leta 1737 je vlila zvon vdova Terezija Weyer v Grazu. Napisi na njem so se glasili: *Gloria in Excelsis Deo 1737. Bey Theresia Weyer Wittwe in Gratz. Reliefni upodobitvi sta bili naslednji: Križani in sv. Jurij. Zvon je tehtal 60 funtov.*¹¹⁶

Vizitacija dne 26. 08. 1760.¹¹⁷ J. Mlinarič. ki je objavil vizitacijski zapisnik, ugotavlja v spremnem besedilu, da je bila takrat cerkvena stavba v odličnem stanju, le streha je bila potrebna popravila. Bila je sicer nekolikanj vlažna, kar vizitator utemeljuje kot posledico kraja, na katerem ta stoji. Stolp je bil v dobrem stanju in visok ter opremljen s štirimi zvonovi. Pokopališče je bilo obdano z zidom, kostnica na njem pa bi morala biti pokrita.¹¹⁸ Prižnica bi naj bila na vidnem mestu v cerkvi in dovolj visoka.¹¹⁹ K opremljenosti za krščevanje sodi tudi posoda, v katero se prestreže krstna voda po oblitju otrokove glave, t.i. pelvis, ki je bila običajno cinasta; ta posoda je bila v Ormožu nečista.¹²⁰ Spovednica je stala za stranskim oltarjem,¹²¹ bilo pa je dovolj čistih in lepih mašnih plaščev različnih barv¹²² ter dovolj srebrnih kelihov.¹²³ Tudi J. Curk z umetnostnozgodovinskega stališča poudarja, da je imela župnijska cerkev sv. Jakoba st. v Ormožu leta 1760 6 oltarjev (sv. Jakoba, sv. Mihaela, sv. Florijana, bratovščine sv. Rešnjega telesa, Blažene device Marije in sv. Lucije), spovednico za stranskim oltarjem in vso ostalo opremo. Njena stavba je bila sicer vlažna, vendar v redu, okrogla okna zamrežena, toda streha in opečni tlak potrebna popravila, zakristija primerna. Imela je zvonik s 4 zvonovi, obzidano pokopališče s križem in odprtim osarjem ter skoraj v celoti

¹¹¹ SG 1930, p. 11.

¹¹² J. Curk: 1973, p. 8; isto v KLS 1980, p. 347.

¹¹³ J. Curk: 1983, p. 74; isto M. Ciglenečki v Ormož: 1990, p. 27; isto S. Vrišer v EC 8, p. 162.

¹¹⁴ M. Ciglenečki v Ormož: 1990, p. 34

¹¹⁵ P. Dajnko 1840, p. 60: "Über dießdekanatsämtliches Gesuch dto 10. Jänner 1842 an das Hochwürdigste Fürstbischöfliche Seckauer Ordinariat in Gratz, ob im hochdortigen Consecrationsprotokolle keine Anmerkung vorkomme, welchen Jahres und Monathstages, und vom welchen Bischöfe unsere Stadtpfarrkirche in Friedau consecirt worden sey, hat Hochwürdigste dasselbe unterm 26. Jäner 1842 Nro. 236 folgendes anher mitgetheilt: *In der Stadtpfarrkirche zu Friedau wurden drey Altäre consecirt am 22. July 1736 - von dem damaligen Seckauer Bischofe Maximilian Mayer.*"

¹¹⁶ P. Dajnko 1840, p. 23.

¹¹⁷ J. Mlinarič: 1983b, p. 90; J. Mlinarič: 1987, p. 19.

¹¹⁸ J. Mlinarič: 1983b, p. 90; J. Mlinarič: 1987, p. 23.

¹¹⁹ J. Mlinarič: 1987, p. 26.

¹²⁰ J. Mlinarič: 1987, p. 27.

¹²¹ J. Mlinarič: 1987, p. 28.

¹²² J. Mlinarič: 1987, p. 29.

¹²³ J. Mlinarič: 1987, p. 30.

leseno župnišče, ki ni bilo primerno za mestno župnijo.¹²⁴ Ker se mi zdi zapisnik pomemben za nadaljnje preučevanje umetnostne podobe ormoške cerkve, podajam v opombi izbor, ki se nanaša na opremo, cerkev i. dr.¹²⁵

Leta 1761 so na cerkvi potekala obnovitvena dela. Očitno so se tedaj lotili obnove strehe, predelali pa so tudi obok v prezbiteriju, o čemer nas prepričujeta dva napisa, vklesana v prezbiterij ormoške cerkve. Na severnem oporniku prezbiterija je vklesan napis, ki ga deloma zakriva vzhodna stena zakristije: 1761 IST DER ..., na južni slavoločni vertikalni pa napis: M.K./ 1716.¹²⁶

¹²⁴ J. Curk: 1995, p. 25s.

¹²⁵ J. Mlinarič: 1987, pp. 215 - 216: "*Altaria*: sunt 6: 1. in honorem s(ancti) Jacobi, consecratum, 2. s(ancti) Michaelis, non consecratum, 3. s(ancti) Floriani, consecratum, 4. confraternitatis Corporis Christi seu Cenae domini, consecratum, 5. b(eatae) v(irginis) M(ariae), consecratum, 6. s(anctae) Luciae, non consecratum. In altari s(ancti) duae tantum mappae inveniebantur, alia altaria erant bene ornata et undequaque omnibus necessariis honeste provisae.; *Tabernaculum*: exstat in altari majori, quod est bene clausum et mundum, in hoc sacratissimum continuo asservatur tam in monstrantia quam in ciborio, quae sacra vasa ex argento inaurata honesta constant. Particulae etiam vix non omni mense novae consecrantur, etiam reliqua pro expositione sacratissimi ibidem parata omnia existunt. Lumen quoque coram sacratissimo perpetuo ardet.; *Baptisterium*: exstat in publico ecclesiae loco, in quo servantur omnia ad collationem baptismi necessaria, pelvis tamen, in quem defluit aqua ex capite baptizati, valde immunda est.; *Sacri liquores*: asservantur in sacristia, quae vascula non sat distinctivis litteris signata sunt. Similiter etiam bursae provisionum ibidem habentur, quae omnibus necessariis honeste provisae sunt.; *Piscina*: seu sacrarium adest profundum et bene clausum.; *Reliquiae* speciales nullae.; *Confessionale*: unum habentur a tergo altaris lateralis, quod pariter omnibus requisitis instructum inventum est.; *Cathedra*: exstat in publico ecclesiae loco firma.; *Sacristia*: quidem angusta, ast sufficiens pro occultendis et asservandis rebus ad missam pertinentibus, in qua calices sufficientes ex argento inaurati asservantur, unus tamen calix reparari indiget, item casulae omnium colorem praeter unam violacei coloris, munda et integrae.; *Aqua lustralis*: ad minimum singulis 14 diebus renovatur et ad omnes portas ecclesiae habetur.; *Frabrica ecclesiae*: est in bono et firmo statu, fenestrae clatratae, orbiculatae, portae ad claudendum aptae, tectum tamen reparatione eget, nec alias quidpiam indecorum inventum est. Pavimentum tegulis stratum omnino reparari petit. Ecclesia ob universalem situm loci aliquid humida est.; *Turris*: firma et sat alta, tecta bene, campanis 4 provisae, quibus ad divina et tempestates signa dantur.; *Caemeterium*: est muro cinctum, ossarium tamen ibidem existens sumopere regi desiderat, uti etiam locus pro infantibus sine baptismo decedentibus separatus non habetur.; *Confraternitas sacratissimi Corporis Christi*.; *Parochus*: Andreas Worko, Styrius Polstrav(iensis) /.../ habitatio vix non totaliter lignea, et pro paroco civitatis non conveniens est, ast cum omnes pauperes et a tempore rebellantium Ungarorum et Turcarum in miserrimum statum redacti sint, hucusque has reliquias miseriarum ferre debent. /.../." in J. MLINARIČ 1987, pp. 218 - 219: "Hochgeehrter Herr Pfarrer etc. Bey Gelegenheit der den 26. Aug(usti) letzt verfloffenen Jahres daselbst zu Fridau vorgenommenen Canonischen Visitation seynd folgende Mängl abzu anderen nothwendig befunden worden.; 1. ist an dem Floriani Alter die 3. Mappa oder ain superstratorium beyzuschaffen, auch 2 Mappis alleinig das h(eilige) Meess Opffer zu vollbringen keines wegs zu lässig.; 2. muss eine neüe von Zinn gemachte Tauff Schissel beygeschafft, auch dise von den Schullmaister wenigstens all monatlich sauber gewaschen werden.; 3. seynd die h(eilige) Öell Capseln mit unterschiedenen Buchstaben wohl zu bezeichnen, damit tauffende Pr(ies)ter nicht in Irrung verleitet werde.; 4. mus ein daselbst vorfindiger Kölch neü vergoldet und also zu dem geist(lichen) Gebrauch gewidmet werden.; 5. ist eben die Betachung des Pfarrs Gottes Haus zu verbessern und den gewis erwachsend grösseren Schaden vorzubiegen nothwendig, wie dan eben das Kirchen Pflaster sogestalten zu richten erforderlich, das der Pfarrs Mann zu keinen Fahl verleitet, sondern die alda befindende Gruben ausgefilllet werden.; 6. ist auch das Totten Bein Haus zu tekhen höchst erforderlich, wie dan.; 7. eben ain besonder Orth vor die ohne Tauff dahin sterbende Kinder auszuzeigen und derselbe eben besonders einzumachen und einzuzinglen ist. /.../."

¹²⁶ Lastna opažanja.

Leta 1770 je takratni župnik Andrej Pavkovič oskrbel novo prižnico, o čemer je pričal napis s kronogramom na baldahinu: ITE. PRÆDICATE. EVANGELIVM. IPSI. CREA/ TVRÆ. Poleg tega napisa sta bila levo in desno na prižnici še dva napisa. Desno, v smeri velikega oltarja: *Clama ne cesses, et quasi tuba, exalta vocem tuam. Isaia 58.* Levo, v smeri pevske empore: *Surgite mortui, venite ad iudicium.* P. Dajnko k prižnici še pripomni, da postavitev prižnice ne ustreza pridigarju, saj ga pri pridigi ovirajo tako vrata, ki so preblizu prižnice, kot tudi stranska kapela na nasprotni strani prižnice.¹²⁷ V strokovni literaturi se je glede datacije povsem pravilno uveljavilo, da je prižnica iz časa okrog 1750 in 1770, nastala pa da je pod vplivom Mersijeve delavnice.¹²⁸

Cerkev je bila prebeljena (tudi obnovljena ?) leta 1771. Napis s kronogramom, ki je bil na pevski empiri, se je glasil: THEVTONICIS. QVINGENTIS. ANNIS. HÆC. INAL-/ BATA. DOMVUS.¹²⁹ Iz tega napisa so prebrali tudi letnico 1271. Po P. Dajniku bi naj bil ta napis prebeljen ob obnovi leta 1791.¹³⁰

Vizitacija dne 14. 07. 1773.¹³¹ Vizitacijski zapisnik pravi za cerkveno stavbo, da je stare gradnje, vendar dobro urejena, prostorna in lepa.¹³² Ker se mi zdi zapisnik pomemben za nadaljnje preučevanje umetnostne podobe ormoške cerkve, podajam v opombi izbor, ki se nanaša na opremo, cerkev i. dr.¹³³

Leta 1778 je izbruhnil v Ormožu velik požar. Kot poroča P. Dajnko, je po ljudskem pripovedovanju zvonik že takrat imel čebulasto streho. Požar zvonika ni prizadel niti ga ni nikdar poškodovala strela.¹³⁴

¹²⁷ P. Dajnko 1840, p. 18.

¹²⁸ S. Vrišer: 1979, p. 15, datirano v čas okrog 1750 - 1770; KLS 1980, p. 347, datirana v čas ok. 1760; M. Ciglenečki v Ormož:1990, p. 34s, datira v čas ok. 1750 - 1770; S. Vrišer: 1992, p. 241, datirano v čas 1750 - 1770; S. Vrišer v ES 8, p. 162, datirano v čas 1750 - 1760.

¹²⁹ ZAP, R-42, S. Povoden 1833, p. 233; P. Dajnko 1840, p. 10.

¹³⁰ P. Dajnko 1840, p. 10.

¹³¹ J. Mlinarič: 1983b, p. 91; J. Mlinarič: 1987, p. 20.

¹³² J. Mlinarič:1983b, p. 91; J. Curk: 1995, p. 26.

¹³³ J. Mlinarič: 1987, p. 312 - 313: "*Altaria: sunt 6, quorum 1. in honorem s(ancti) Jacobi consecratum, 2. s(ancti) Floriani, 3. Corporis Christi, 4. b(eatae) v(irginis) M(ariae), quae omnia consecrata, 5. in honorem s(ancti) Michaelis et 6. s(anctae) Luciae, quae duo non consecrata sunt, tamen omnia requisitis provisa et bene ornata; Tabernaculum: est in ara majoris, bene clausum, mundum et decenter ornatum, in quo sacratissimum tam in ostensorio quam ciborio asservatur debite et renovatur saltem singulis mensibus; adest etiam vasculum pro digitis abluendis et ardet lumen perpetuo ex sumptibus ecclesiae.; Baptisterium: exstat in publico ecclesiae loco bene clausum, ubi aqua baptismalis munde, et mnia requisita honesta reperta sunt; Sacri liquores: asservantur sub custodia parochi in vasculis, litteris distinctivis signatis, munde; bursae provisionum vero requisitis instructae sunt; Sacrarium: satis profundum et bene clausum est penes baptisterium.; Confessionale: casibus reservatis provisum est.; Cathedra: in bono et firmo statu est.; Sacristia: non quidem adeo ampla, sufficit tamen pro asservanda suppellectile sacra, et est bene clausa, provisa etiam calicibus bene inauratis, paramentis cuiusvis coloris honestis et reliquis necessariis; adest etiam inventarium suppellectilis sacrae.; Fabrica ecclesiae: est quidem antiquae structurae, sed tamen firmae, amplae et honestae, ubi tectum et pavimentum reparatum esse, inventum est.; Turris: est in bono statu, 4 campis benedictis provisa, quibus ad divina, salutationem angelicam et adversus tempestates pulsatur.; Caemeterium: est undique muro bene cinctum, ubi ossarium, crucifixum et locus pro sepeliendis sine baptismo decedentibus separatus habetur."*

¹³⁴ P. Dajnko 1840, p. 19.

Poročne knjige obstajajo od 7. maja 1784.¹³⁵ Tudi mrliške knjige so bile zastavljene dne 7. maja 1784.¹³⁶

Leta 1787 so prenehali pokopavati na cerkvenem pokopališču.¹³⁷ Do leta 1787 so pokopavali okrog cerkve umrle meščane, nato pa so pokopališče prestavili najprej na Hardek in čez deset let na zahodno stran mesta.¹³⁸ P. Dajnko pravi, da so cerkveno pokopališče prestavili na njivo tukajšnega klobučarja Andreja Dolmača, ki je ležala v zahodnem trikotu ob križišču cest za Središče in Ljutomer. Ker se je novo pokopališče, ki je bilo izza gosposčinske pristave, izkazalo za premočvirnato pa tudi premajhno in je bilo nerodno postavljeno preblizu ceste, so ga leta 1797 ukinili.¹³⁹

Cerkev je do leta 1791 obdajalo pokopališče.¹⁴⁰ Tega leta je bila obnovljena tudi cerkev. Ta napis s kronogramom, ki govori o obnovi, se je glasil: HÆC. ANTIQVIIVS. EXISTENS. ECCLESIA. IN./ HONOREM. SANCTI. IACOBI. SACRATA. SVB./ TEOTONICO. ANTIISTITE. RENOVATA.¹⁴¹ Prebeljen je bil leta 1833.¹⁴² Tega leta je bilo obnovljeno tudi ostrešje zvonika, zgornja polovica pa na novo prekrita s pločvino. Dela je opravil cerkveni prošt, kmet in tesar Janez Pavlinič iz Hardeka.¹⁴³

Okrog leta 1796 porušijo celotno obzidje cerkvenega pokopališča, celoten prostor okrog cerkve pa izravnajo.¹⁴⁴

19. stoletje

Leta 1803 so zgradili novo šolo iz ostankov porušenega cerkvenega pokopališčnega obzidja.¹⁴⁵

Leta 1807 so zamenjali še na spodnjem delu kupole zvonika pločvino in celotno kupolo prebarvali z rdečo barvo.¹⁴⁶

Epitaf iz leta 1817 je bil vzidan v steno ob severnem pilastru v cerkveni ladji tik ob stranski kapeli. Napis na črni hrastovi plošči se je glasil: *Alouisa Rauter, geboren am 6. May 1766, gestorben am 9. July 1817. - Renovirt von ihrem Gatten und Anverwandten, betrauernd von ihren Freunden und Bekannten.*¹⁴⁷

Leta 1818 je podaril lastnik ormoške gosposčine Jožef Pauer relikvije sv. Vincenca ormoški župnijski cerkvi, ki so jih prenesli v kapelo.¹⁴⁸ P. Dajnko poroča,

¹³⁵ P. Dajnko: 1840, p. 37s.

¹³⁶ P. Dajnko: 1840, p. 38.

¹³⁷ P. Dajnko: 1840, p. 24.

¹³⁸ Ormož: 1990, p. 36.

¹³⁹ P. Dajnko: 1840, p. 24.

¹⁴⁰ J. Curk 1983, p. 76.

¹⁴¹ ZAP, R-42, S. Povoden 1833, p. 233; P. Dajnko: 1840, p. 10.

¹⁴² P. Dajnko: 1840, p. 10.

¹⁴³ P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁴⁴ P. Dajnko: 1840, p. 24.

¹⁴⁵ P. Dajnko: 1840, p. 38.

¹⁴⁶ P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁴⁷ P. Dajnko: 1840, p. 27.

¹⁴⁸ ZAP, R-42, S. Povoden 1833, p. 236s. "Anno D(omi)ni 1818 /: bemerkte Michael Oenig Oberpfarrer zu Großsonntag in Anbetracht des oberwähnte heiligen Vincentius :/ folgendes: donatum est corpus S. Vicentii a prænobili Domino Domino Josepho Pauer possessore dominatus Friedaviensis

da so bile na lesenem oltarju sv. Rešnjega telesa, ki je stal v vzhodnem zaključku kapele in je bil brez letnice nastanka ali kakšnega koli napisa, v stekleni krsti relikvije sv. Vincenca mučenca, ki jih je daroval Joseph Pauer, posestnik gosposčine Ormož, prenesli pa so jih iz grajske kapele v tukajšno kapelo.¹⁴⁹

V zvoniku na lesenem stopnišču, ki vodi na etažo z uro, je vrezana v les letnica 1827.¹⁵⁰

Leta 1831 so odstranili veliki oltar iz leta 1710, ker je bil v slabem stanju. Ohranili so le oltarno sliko cerkvenega patrona sv. Jakoba, ki je bila še uporabna. Sliko je renoviral radgonski slikar Vinzen Klein. Slika je bila brez letnice ali kakšnega drugega napisa. Novi tabernakelj je napravil na Dunaju mizarski mojster Joseph Gassner, ki ga je nato 27. novembra 1831 blagoslovil velikonedeljski dekan Peter Dajnko.¹⁵¹

huic parochiali Ecclesiae ad S. Jacobum apostolum, quod ex capella arcis per 12 sacerdotes in maximo populi concursu sub reverendo Dno loci parcho Georgio Wagner die 7. Junii, quae erat Dominica IV. post Pentecostem translatum fuit ad capellam praefato Ecclesiae civitatis. . Die wrtliche Authentik Copie: Fr. Josephus Eusaenius Aquilaenus ord. Erm. S. Augustini, Dei et apostolicae sedis gratia Episcopus Porphyriensis Sacarii Apostolici praefactus, et portificii solii Episcopus assistens. Universis, et singulis praesentes litteras nostras viseris fidem indubitatam facimus, qualiter nos ad majorem omnipotentis DEI gloriam, Sanctorumque suorum venerationem Sacras Reliquias de mandato SS. D. N. PP.e caemeterio Callisti extractas, et a Sacra congregatione Indulgentiarum, Sacrarumque Reliquiarum recognitas, et approbatas, inclusas in capsula lignea charta depicta coop(e)рта, filulis sericis, filoque serico, vittalis sericis, vittaque serica rubri coloris cingata, bona clausa, nostraeque puro Sigillo obsignata ad effectum apud se retinendi, et alter: donandi extra urbem mittendi, et in qualibet ecclesia, vel oratorio publica fidelium venationi collocandi, ac exponendi dono dedimus, et consignavimus Illustrissimo DR. Francisco Antonio L. Baroni Pethee de Hethes Patrono Dominat. Fridau, nempe Corpus S^{ti} Vicentii Martyris floribus, et vittulis ornatum. In quorum fidem has praesentes litteras manu nostra subscriptas, et nostro Sigillo firmatas expediri jussimus. Datum Romae die 18 mensis Augusti 1686. / Josephus Episcopus Porphyriensis, gratis ubique omnia. /L.S./ Caspar Fabrinius Secretarius/ Regist. Fol. 138."

¹⁴⁹ P. Dajnko: 1840, p. 16s: "Anmerkung. An diesem Seitenaltare befinden sich in einem gläsernen Sarge die Reliquien des h. Vinzentius Martyrer mit folgenden Nachrichten: Anno Domini 1818 donatum est Corpus Sancti Vincentii a Preenobili Domino Josepho Pauer Possessore Dominatus Friedaviensis huic Parochiali Ecclesiae ad St. Jakobum Apostolum, quod e capella arcis per 12 sacerdotes in maximo populi concursu sub Reverendo Domino Loci Parcho Georgio Wagner, die 7. Junii quae erat Dominica quarta post Pentecostem, translatum fuit ad capellam praefatae Ecclesiae civitatis. Testante Michaelae Augustino Oimig mppr. Ord. Teot. presb. Archparcho et Decano Magnee Dominicee. Die authentische Urkunde über obige Reliquien ist nachstehenden buchstäblichen Inhaltes: Fr. Josephus Eusernius Aquilavens Ord. Ere,m. S. Augustini Dei et Apostolicee Sedis gratia Episcopus Porphyriensis, Sacarii Apostolici Praefectus, et Pontificii Solii Episcopus assistens etc. etc. Universis et Singulis praesentes Literas nostras, visuris Fidem indubitatam Facimus, qualiter Nos ad majorem Dei Omnipotentis Gloriam, Sanctorumque suorum venerationem Sacras Reliquias de mandato S.S.D.N.P.P. e coemeterio Calliste extractas, et a Sacra Congregatione Indulgentiarum, Sacrarumque Reliquiarum recognitis, et appiobates, inclusas in capsula lignea, charta de picta, cooperta, fidulis sericis, filoque serico, vittalis sericis, vittaque serica rubri coloris, ligata, bene clausa, Nostroque puro sigillo designata ad effectum apud se retinendi, et alteri donandi, extra urbem mittendi, et in qualibet Ecclesia vel Oratorio publice Fidelibus venerationi collocandi ac exponendi dono dedimus et consignavimus Illustrimo Domino Domino Francisco Antonio Libero Baroni Pethée de Hethes patrono Dominatus Fridau, nempe Corpus Sti Vincentii Martyris floribus et vittulis ornatum. In quorum fidem has praesentes literas manu Nostra subscriptas, et Nostro sigillo firmatas expediri jussimus. Datum Romee die 18. mensis Augusti 1686. Josephus mppr. / Episcopus Porphyriensis / gratis ubique Omnia. / Regist. Fol. 138 / L. S. / Caspar Fabrinius mppr. / Secretarius."

¹⁵⁰ Lastna opažanja.

¹⁵¹ P. Dajnko: 1840, p. 15.

Leta 1832 so uredili mali oratorij nad zakristijo.¹⁵² Kot je zapisal J. Curk, so takrat postavili na zakristijskem podstrešju oratorij z dvema oknoma v prezbiterij, ob čemer so njeno pultasto streho za toliko dvignili, da so spravili pod njo oratorijsko etažo. Takrat so vdelali v njen zahodni del oratorijske stopnice in jo zato povečali proti vzhodu, prebili vanjo sedanji pravokotni portal s klasicističnimi vratnicami in zazidali odtlej neuporaben timpanonski portal.¹⁵³ Oratorij nad zakristijo je dal zgraditi lastnik gosposčine Ormož Joseph Pauer.¹⁵⁴

Notranjost cerkve je bila leta 1833 pobeljena.¹⁵⁵ Leta 1833 je naslikal mariborski slikar Joseph Reiter na steno preostali del velikega oltarja, kar je potrjeval tamkajšni napis: *Gemahlen 1833 Joseph Reiter aus Marburg*. Ob tej priložnosti so bila zazidana tri gotska okna v vzhodnem zaključku prezbiterija. Ta slikani veliki oltar je blagoslovil dne 4. avgusta velikonedeljski dekan Peter Dajnko.¹⁵⁶ Sočasno z velikim oltarjem je Joseph Reiter poslikal tudi celoten prezbiterij, celoten zahodni del cerkve, cerkveno ladjo pa prebelil.¹⁵⁷

Leta 1834 so zaradi slabega stanja sneli leseni Križev oltar, ki je stal na evangelijski strani, na sredini ladje nasproti prižnice. Uporaben je bil le še leseni Kristus, ki so ga renovirali in ga na novem preprostem križu postavili na mestu, kjer ga vidimo še danes (1840).¹⁵⁸

Leta 1837 so popravljali na celotni kupoli zvonika pločevinasto kritino in na novo prepleskali vso streho z rdečo barvo. Tudi križ, skupaj z nastavkom in jabolkom na njem, so deloma prebarvali, deloma pozlatili. 11. junija so svečano dvignili križ na stolp. Dvigovanje križa je nadzoroval ptujski tesarski mojster Johann Ströbel.¹⁵⁹ Tega leta je vlil Johann Feltl iz Graza nova zvonova. Napis na prvem se je glasil: *Johann Feltl hat mich gegossen in Gratz 1837*. Na njem sta bili naslednji reliefni upodobitvi: Dvigovanje križa in sv. Martin. Zvon je tehtal 5 stotov 45 funtov. Napis na drugem se je glasil: *Johann Feltl hat mich gegossen in Gratz 1837*. Reliefni upodobitvi na njem sta bili: Mati božja in sv. Florijan.¹⁶⁰ Na severnem oporniku prezbiterija je vklesana letnica: 1837.¹⁶¹

Leta 1840 zastavi Peter Dajnko temelje župnijske kronike. V kroniki popiše tudi spomenike v cerkvi, ki se mu zdijo vredni omembe. Tedaj je bilo v cerkvi šest oltarjev. Veliki oltar je bil posvečen cerkvenemu patronu. V letih 1831 do 1833 so stari oltar iz leta 1710 zamenjali. Obdržali so edino oltarno sliko sv. Jakoba, ki jo je renoviral Vinzenz Klein iz Radgone. Tabernakelj je izdelal mizarski mojster Joseph Gassner z Dunaja, ki ga je dostavil nemški viteški red na stroške ormoške cerkve. Oltarna kulisa je bila slikana na steno (tedaj so zazidali tri gotska okna v vzhodnem zaključku prezbiterija). Kuliso je naslikal slikar Joseph Reiter iz

¹⁵² J. Curk: 1973, p. 8; Ormož: 1990, p. 27.

¹⁵³ J. Curk: 1983, p. 74.

¹⁵⁴ P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁵⁵ P. Dajnko: 1840, p. 10.

¹⁵⁶ P. Dajnko: 1840, p. 15.

¹⁵⁷ P. Dajnko: 1840, p. 15.

¹⁵⁸ P. Dajnko: 1840, p. 16.

¹⁵⁹ P. Dajnko: 1840, p. 19s.

¹⁶⁰ P. Dajnko: 1840, p. 23.

¹⁶¹ Lastna opažanja.

Maribora leta 1833, ki je nato še istega leta poslikal celoten prezbiterij ter zahodni del cerkve, cerkveno ladjo pa prebelil.¹⁶² Leseni stranski oltar sv. nadangela Mihaela je stal na evangelijski strani na začetku cerkvene ladje, in sicer brez letnice nastanka. Na vrhu oltarja je bil grb, razdeljen v štiri polja: zgoraj levo je bil zlat lev s krono na rdečem polju, desno zgoraj labod na modrem polju, spodaj levo labod na modrem polju in desno zlati lev s krono na rdečem polju. Grb sta flankirali inicialki. Levo I.P. in desno V. P. Po Dajnkovem mnenju gre za I... Pethée in V... Pethée.¹⁶³ Leseni stranski oltar sv. Florijana je stal na epistelski strani na začetku cerkvene ladje pred prižnico in ni imel ne letnice ne kakšnega drugega napisa.¹⁶⁴ Leseni Križev oltar na evangelijski strani v srednjem delu cerkvene ladje nasproti prižnice je bil tudi brez letnice ali kakšnega drugega napisa. Leta 1834 so ga sneli in kot uporabnega obdržali le še lesenega Kristusa, ga renovirali in ga znova postavili na novem preprostem križu na istem mestu.¹⁶⁵ V stranski kapeli izza zakristije je bil ob prednji steni leseni oltar Svetega rešnjega telesa, prav tako brez letnice ali kakšnega napisa. Na oltarju so bile relikvije mučenca sv. Vincenca, prenesene sem iz grajske kapele leta 1818 z listino o donaciji in listino o avtentičnosti relikvij iz l. 1686.¹⁶⁶ V stranski kapeli je ob severni steni stal leseni Marijin oltar (Marije sedmih žalosti), ki je tudi bil brez letnice ali kakšnega drugega napisa. Na njem je stal kip Marije z otrokom.¹⁶⁷ V stranski kapeli je stal tudi krstilnik ob slopu, tudi brez letnice.¹⁶⁸ Prižnica je bila iz leta 1770.¹⁶⁹ Orgle so bile že stare, večkrat potrebne popravila, prav tako brez napisov ali letnice.¹⁷⁰ V zakristiji, razen enega para boljših paramentov, ni bilo nič posebnega.¹⁷¹ Oratorij nad zakristijo je dal zgraditi Joseph Pauer leta 1832.¹⁷² Pod stolpom je bila vklesana na kamniti plošči na vhodnih vratih letnica 1591. Imel je čebulasto streho, ki so jo nedavno popravili in prebarvali z rdečo barvo.¹⁷³ Na zvonikovem križu so bili petelin, polmesec in zvezda. Na srednjem zidu zvonika je bila kamnita glava bradatega barbara in nasproti na zadnjem jugozahodnem cerkvenem zidu kamnita figura jokajoče ženske, ki si je z obema rokama pod očmi pridrževala posodo, v katero je lovila solze. Po ljudskem izročilu naj bi ti dve upodobitvi opozarjali na vpade sovražnikov, predvsem Turkov in Madžarov v naš Ormož, ki so tukaj povzročili mnogo gorja, zaradi česar so domačinke, miroljubne ženske, pretočile mnogo grenkih solza.¹⁷⁴ Uro na stolpu je neznano kdaj nabavil ormoški magistrat. Za dnevno navijanje ure je dobil vsakokratni

¹⁶² P. Dajnko: 1840, p. 15.

¹⁶³ P. Dajnko: 1840, p. 15.

¹⁶⁴ P. Dajnko: 1840, p. 16.

¹⁶⁵ P. Dajnko: 1840, p. 16.

¹⁶⁶ P. Dajnko: 1840, p. 16s.

¹⁶⁷ P. Dajnko: 1840, p. 17.

¹⁶⁸ P. Dajnko: 1840, p. 18.

¹⁶⁹ P. Dajnko: 1840, p. 18.

¹⁷⁰ P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁷¹ P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁷² P. Dajnko: 1840, p. 19.

¹⁷³ P. Dajnko: 1840, pp. 19 – 21.

¹⁷⁴ P. Dajnko: 1840, p. 22.

¹⁷⁵ P. Dajnko: 1840, p. 22.

cerkveni mežnar od magistrata letno 6 f., t.j. šest guldnov srebrnih novcev.¹⁷⁵ Zvonov je bilo pet: dva sta bila iz 17. stoletja (1653 in 1655), dva iz 19. stoletja (1837) in eden iz 18. stoletja (1737).¹⁷⁶

Leta 1842 so junija meseca cerkev v notranjosti v celoti prebelili. Beljenje je stalo 50 f. v srebru. Kupili so tudi nove cerkvene klopi, ki so stale 250 f. v srebru.¹⁷⁷

Leta 1844 so kupili Božji grob za vsakoletno uporabo ob Velikem tednu. Stal je 102 f. v srebru.¹⁷⁸

Leta 1856 so bili obnovljeni napisi na baldahinu prižnice. O tem priča kronogram na sredinskem napisu: ČASTI/ GOSPODA/ NEUMERJOČ / ČLOVEK. Napis levo: USTANTE, MERTVI in desno: PRIDITE/ K SODBI.¹⁷⁹

Leta 1857 so kupili Križev pot, ki ga je naslikal akademski slikar Josef Ernest Tuner iz Graza in je stal več kot 600 f. 6 k. Svečano so ga posvetili 10. maja.¹⁸⁰ V strokovni literaturi se je zmotno uveljavilo mnenje, da je slikar J. E. Tunner iz Graza naslikal slike Križevega pota, ki so izobešene v zahodnem delu cerkve, leta 1897.¹⁸¹

Orgle s petnajstimi registri je leta 1868 izdelal mariborski mojster Leonard Ebner.¹⁸²

Leta 1869 je huminski slikar Jakob Brollo (1834–1918) poslikal notranjščino prezbiterija, vendar so ob obnovi notranjščine v 70. letih 20. stoletja njegove poslikave odstranili. Leta 1869 je huminski slikar Jakob Brollo najprej poslikal presbiterij.¹⁸³

Leta 1872 so uredili veliki oratorij nad kapelo.¹⁸⁴ Kapeli so na vzhodu prizidali oratorijsko stopnišče in zato zazidali okni njenega zaključka. Oratorij so vkomponirali v ladjino podstrešje, ne da bi tega spreminjali, ter ga povezali z ladjo s tremi podolžnimi pravokotnimi okni. Ostrešje vzhodnega kapelinskega prizidka je pokrilo tudi zahodni del zakristije z njenim oratorijskim stopniščem ter se neposredno strnilo z ostrešjem zakristije.¹⁸⁵

Leta 1873 je huminski slikar Jakob Brollo (1834–1918) poslikal notranjščino cerkvene ladje. Ob obnovi v 70. letih 20. stoletja so vse njegove poslikave odstranili. Ohranjeni so le trije detajli iz Zadnje večerje, ki je prekrivala slavoločno steno, in so sedaj obešeni na južni steni v presbiteriju.¹⁸⁶

Zvon iz leta 1893 ima napis: ALBERT SAMASSA/ I. R. CAMP. FUSOR. AUL. /LABACI./ N° 2220 1893. Reliefne upodobitve na njem so naslednje: Križanje, Škof s križem na desni rami in mečem ter palmeto v levici (Martin ?), Moška figura z dolgo palico v levici (Jakob ?).¹⁸⁷

¹⁷⁶ P. Dajnko: 1840, p. 22s.

¹⁷⁷ P. Dajnko: 1840, p. 69.

¹⁷⁸ P. Dajnko: 1840, p. 76.

¹⁷⁹ Lastna opažanja.

¹⁸⁰ P. Dajnko: 1840, p. 83s.

¹⁸¹ Ormož: 1990, p. 30; ES 8, p. 162: Križev pot je iz konca 19. stol.

¹⁸² Ormož: 1990, p. 30; Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1999.

¹⁸³ J. Curk: 1973, p. 8; KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 74; Ormož: 1990, pp. 27, 33.

¹⁸⁴ J. Curk: 1973, p. 8; Ormož: 1990, p. 27.

¹⁸⁵ J. Curk: 1983, p. 74.

¹⁸⁶ J. Curk: 1973, p. 8; KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 74; Ormož: 1990, pp. 27, 33, 36.

¹⁸⁷ Lastna opažanja.

Slika 3: Notranjost prezbitarija župnijske cerkve sv. Jakoba v Ormožu.

Foto: B. Vnuk

Leta 1895 so postavili neogotske oltarje ter zastekli gotska okna.¹⁸⁸ Tega leta so cerkev obnovili, kot pove napisna plošča za glavnim oltarjem, predvsem v smislu regotizacije njene opreme.¹⁸⁹

Leta 1896 so gotske bifore in trifore s krogovičjem, ki predirajo stene presbitarija, opremili z novimi barvastimi okni, ki so jih izdelali v steklarni Neuhauser v Innsbrucku. V osrednjem oknu je upodobljen cerkveni patron sv. Jakob v značilnem oblačilu ter z romarsko palico in značilno bučko. Na okna so se podpisali darovalci, med njimi je tudi grajska lastnica Henrietta Werner.¹⁹⁰ Neogotski veliki oltar je iz leta 1896.¹⁹¹ Neznani poročevalec poroča dne 21. maja 1896 v Slovenskem gospodarju: "Iz Ormoža. (Znameniti dan). Popravljalno in na novo delalo se je letos toliko pri naši mestni župnijski cerkvi, da smo smeli smelo pričakovati, da nastane vsled te neumorne delavnosti nekaj popolnega. Nismo se motili. Brez vsakega laskanja moramo priznati, da ima vč. župnik Vilibald Venedig izboren ukus. Da pa se je moglo to vse izvršiti, imamo se zahvaliti darežljivosti vseh faranov, za kar jim bodo še pozni rodovi hvaležni. Med novimi napravami moramo omeniti v prvej vrsti treh krasno barvanih oken, koje je izde-

¹⁸⁸ Ormož: 1990, p. 27, ES 8, p. 162: neogotska oltarja, vitraži v prezbitariju in orgle so iz konca 19. stol.

¹⁸⁹ J. Curk: 1983, p. 74.

¹⁹⁰ Ormož: 1990, p. 36; ES 8, p. 162: vitraži so iz konca 19. st.

¹⁹¹ Ormož: 1990, p. 36; ES 8, p. 162: neogotska oltarja sta iz konca 19. st.

lal g. Neuhauser v Inomostu. Ta okna so bila prej zazidana. Presbiterij krasi sedaj šest barvanih oken. Mesto prejšnjega glavnega oltarja, kateri ni imel nobenega sloga, napravil je novega v gotičnem slogu g. Potočnik od Sv. Trojice v Slov. gor., a pozlatil je istega zlatar Angelo Zoratti. Cerkev je lepo slikana na opresni zid, a nekatere slike so tekom časa nekoliko potemnele. Slikar Brollo je torej vse slike umil tako, da so iste sedaj videti, kakor na novo slikane. Razven tega je še dodal na novo prelepo sliko "Svete družine". O drugih popravkih, koji so se vršili, ne bodem pisal, omenjam samo, da je vse delo stalo okoli 4000 gld. Na binkoštni ponedeljek bo lep praznik za ormoško faro: vršilo se bo blagoslovljanje novega oltarja, v kojega se bodo prenesli ostanki sv. Vincencija. Blagoslovljani bodo oltar preč. gospod stolni župnik Bohinc, a slavnostno pridigo bo govoril č. g. profesor dr. Medved, oba iz Maribora."¹⁹²

Oltar Srca Jezusovega in Marijin oltar iz leta 1897 je izdelal Zoratti iz Maribora.¹⁹³

20. stoletje

V prezbiteriju na kamniti plošči je vklesan na severni steni napis iz leta 1901: +/ 1900./ CHRISTUS/ DEUS HOMO/ VIVIT REGNAT/ IMPERAT/ 1901.¹⁹⁴

Na južni steni prezbiterija je napis iz leta 1928 s kronogramom: +/ LAVANTINSKA/ CERKEV VSA VESELA/ SLAVI/ SEDEMSTOLETNICO/ 1228 - 1928.¹⁹⁵

Leta 1930 so ob severni steni zvonika postavili stopnišče, ki pelje na pevsko emporo ter obnovili cerkveno zunanjščino.¹⁹⁶

Leta 1945 je v župnijski kroniki zapis, da so nemški orožniki iz župnišča ukradli najboljše kelih v gotskem slogu in nekaj cerkvenega perila.¹⁹⁷

Leta 1946 je na prošnjo tukajšnjega župnega urada Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo v dopisom št. 34/227 z dne 31. maja 1946 odobrilo, da se prepusti župni cerkvi železni zvon v teži ok. 100 kg iz stolpa tukajšnje graščine, ki je prešla pod državno upravo.¹⁹⁸ Gre za zvon z napisom: FRANZ ANDONI WEIER IN GRAZ GOSS MICH 1722. Reliefne upodobitve so naslednje: Stoječa Marija z otrokom, sv. Florijan, Jezus na Oljski gori in figura svetnika (v levici drži kroglo?).¹⁹⁹

Leta 1958 so bila v cerkvi izvršena nekatera manjša popravila: napeljana je bila elektrika za veliki oltar, 6 velikih sveč(nikov) na oltarju in 6 manjših pri tabernaklju je bilo elektrificiranih, deloma obnovljen je bil krstilnik, popravljen betonski prag pri glavnih vratih, na oratoriju nad zakristijo je bila odstranjena španska stena, cerkvene klopi pa so bile označene s številkami.²⁰⁰

¹⁹² SG 1896, p. 180s.

¹⁹³ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1975.

¹⁹⁴ Lastna opažanja.

¹⁹⁵ Lastna opažanja.

¹⁹⁶ J. Curk:1973, p. 8; KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 74.

¹⁹⁷ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1945.

¹⁹⁸ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1946.

¹⁹⁹ Lastna opažanja.

²⁰⁰ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1959.

V začetku maja 1959 je bil na novo preslikan oratorij nad zakristijo. Dne 30. oktobra je darovala Jerica Mohorko, bolničarka v Ormožu, župnijski cerkvi črni mašni plašč in 2 črni dalmatiki z vsemi pripadajočimi deli. Paramente je izdelala Zadruga kat. duhovnikov v Ljubljani za 32.810,00 din.²⁰¹ Na seji cerkvenega predstojništva župnijske cerkve v Ormožu so dne 26. decembra sklenili, da se leta 1960 izvršijo večja popravila pri župnijski cerkvi, ker je zunanjščina cerkve v slabem stanju. Na mnogih stenah cerkve in zvonika je že odpadel omet.²⁰²

Leta 1960 strokovno obnovijo cerkveno zunanjščino (Zavod za spomeniško varstvo Maribor), ob čemer je prišlo do pomembnih umetnostnozgodovinskih odkritij.²⁰³ Obnovljena je bila ladjina zunanjščina, zvonik pa očiščen recentnih ometov. V zvonici so našli lisaste sledove slikarije, ki pa so bili premalenkostni, da bi jih bilo vredno ohraniti.²⁰⁴ Dne 9. aprila je bila iz dveh starih klopi prirejena nova klop za prezbiterij, da bo na razpolago duhovnikom. Klop je izdelal mizar Rašl iz Podvincev.²⁰⁵ Po pregledu cerkvene stavbe je izdal Zavod za spomeniško varstvo dovoljenje za obnovo zunanjščine cerkve dne 14. maja 1960 št. 58/60. Ker cerkev ni imela dovolj lastnih finančnih sredstev, je najela posojilo pri Zadrugi kat. duhovnikov v Ljubljani v znesku 300.000,00 din, ki ga je bilo potrebno vrniti do 1. junija 1962. Popravljalna dela je prevzelo gradbeno podjetje "Remont" v Ormožu, ki je 20. maja 1960 predložilo predračun v znesku 1.293.540,00 din. Cerkveno predstojništvo je bilo mnenja, da ne kaže obnovitvenih del izvršiti v celoti, ker ni upati, da bi župljani mnogo prispevali. Zato so sklenili, da se obnovi samo tisti del cerkve, ki je bil dozidan leta 1591, gotski prezbiterij pa se bo obnovil, ko bo možno razpolagati z zadostnimi finančnimi sredstvi. "Remont" je začel delati 25. julija 1960. Najzamudnejše je bilo odranje, ker gradbeno podjetje ni imelo takoj na razpolago zadosti potrebnega lesa. Vsa dela pri obnovi zunanjščine cerkve so se morala opravljati po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo, in sicer naj bi vsi kamni prišli do izraza. Dne 15. septembra 1960 so bila vsa dela v glavnem končana. Dela je nadzoroval zidarski mojster Tomaž Plavec. Izvršena so bila naslednja popravila: 1. obnovitev zunanjščine zvonika in zunanjščine južne ter severne stene cerkvene ladje do zakristije; 2. obnovitev številčnic na cerkveni uri; 3. preslikanje veže pod stolpom pred glavnimi vrati in prepleskanje železnih vrat; 4. izdelava novih vrat na Hardeški oratorij (oratorij nad kapelo) in treh betonskih stopnic kakor tudi nov nadstrešek nad temi vrati; 5. popravilo in prepleskanje nadstreška nad glavnimi vrati; 6. prepleskanje vseh pločevinastih streh pri cerkvi (tudi nad zakristijo in vhodom na kor); 7. popravilo in prepleskanje polken na zvoniku; 8. prepleskanje rešetk in mrež na cerkvenih oknih (razen pri prezbiteriju); 9. mini varjenje strešnih žlebov in napeljava 11 m novih žlebov na južni strani; 10. preureditev oltarčka ŽMB pod križem; 11. popravilo in prepleskanje lesenega podstavka pri oltarju Srca Jezusovega; 12. popravilo zasilne spovednice; 13. popravilo klečalnika v zakristiji; 14. izdelava

²⁰¹ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1959.

²⁰² Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1960.

²⁰³ J. Curk: 1973, p. 8; KLS 1980, p. 347; J. Curk: 1983, p. 74.

²⁰⁴ J. Curk: 1962, p. 137.

²⁰⁵ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1960.

nove omare za razne potrebščine na stopnišču na mali oratorij in 15. obnovljena sta bila tudi omarica za relikvije sv. Vincencija in križ na steni pred zakristijo. Vse pleskanje (razen streh in žlebov) je izvršil Martin Črvič iz Dobrave, mizarska dela pa Franc Rašl iz Podvincev. Pri zidarskih delih so odkrili pri rušenju starega ometa razne zanimivosti. Napisi na starih vzidanih kamnih, ostanek freske v veži pod zvonikom itd. En napis na kamnu je ostal odkrit, ostanek freske in odlomek napisa na kamnu na levi strani vhoda pa sta bila fotografirana. Vsa dela so bila še kolikor toliko solidno izvršena, razen čiščenja kamnitih okenskih štokov na južni strani. Okenski štoki so bili iz brušenega kamna, ki pa so ga pri čiščenju precej pokvarili in odkrušili, tako da je res škoda, da teh kamnov niso pustili, kakor so bili. Gradbeno podjetje pač ni imelo strokovnega kamnoseka, kar je pri takih delih nujno. Stroški za vsa ta dela so znašali 1.305.538,00 din.²⁰⁶

Leta 1961 so obnavljali in popravljali cerkveno opremo: očiščena in deloma na novo posrebrena je bila monštranca, posrebreni so bili kadilnica, čolniček in tri kanonske table, pozlačena dva keliha, nabavljen vijoličasti pluvial, darovan je bil nov beli mašni plašč, posrebrenih šest starih svečnikov, kupljeni dve preprogi – tekača in darovane so bile tri oltarne preproge.²⁰⁷

Meseca aprila 1962 je bil po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo obnovljen najstarejši del župnijske cerkve, gotski prezbitarij. Za kritje stroškov je bilo najeto posojilo v vrednosti okoli 500.000,00 din. Mašna oblačila so bila že precej obrabljena in raztrgana. Zato je bilo potrebno, da se temeljito popravijo, nerabna pa odstranijo. Naprošena je bila vezilja s. Evdoksija, da popravi vse paramente, ki bi bili še uporabni. Štirje mašni plašči so bili izločeni kot neuporabni in bili dani v popravilo sestri Matildi, da bi jih lahko nato podarila kaki siromašni podružnici na Hrvaškem, kjer je zelo manjkalo mašnih paramentov. Vezilja je delala skoraj dva meseca in je do začetka junija popolnoma obnovila tri mašne plašče za farno cerkev in enega za podružno cerkev na Humu. Šest plaščev je bilo delno popravljenih, pa tudi dve štoli sta bili obnovljeni, dve pa popravljene. Vsa dela z materialom vred so stala okoli 70.000,00 din.²⁰⁸

Dne 15. maja 1964 so predstavili Marijin kip, ki je bil med drugo svetovno vojno na zahtevo okupacijske oblasti odstranjen z glavnega trga (1941), kjer je bil svočias postavljen kot kužno znamenje v spomin na kugo, ki je leta 1680 v Ormožu zahtevala mnogo žrtev, na levo stran veže pod zvonikom. Ko je cerkveno predstojništvo dalo kip prenesti v cerkev, so ga namreč postavili zraven Marijinega oltarja, vendar to mesto ni bilo posebno srečno izbrano, saj je motilo, da sta bila dva Marijina kipa postavljena tako blizu skupaj, razen tega pa je kamniti kip poleg Marijinega oltarja zapiral pogled na glavni oltar z ženske strani. Prav zato se je tedanji župnik – vikar odločil, da se kamniti kip prestavi v vežo pod zvonikom. Postavljen je bil na primerno visok in izdelan podstavek. Vsi stroški – nov podstavek in prenos – so znašali 45.000,00 din. Tega leta se je pokazala nujna potreba, da se uredi prostor za poučevanje verouka. Po tehtnem premisleku je župnijsko predstojništvo ugotovilo, da bi bila kapela najpriklad-

²⁰⁶ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1960.

²⁰⁷ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1961.

²⁰⁸ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1962.

nejši prostor za poučevanje verouka, kjer bi lahko potekal pouk v zimskem času. Pri duhovni zadrugi so zaprosili za 200.000,00 din posojila, nakar so se začela dela. Zidarska in soboslikarska dela je opravil Martin Črvič iz Dobrave od 6. do 20. julija 1964. Na levi strani je bil vzdan v steno dimnik iz salonitskih cevi, na podstrešju je bila cev obzidana. Stene kapele so bile preslikane v roza barvi, strop pa je ostal, kakor je bil poslikan, v gotskem slogu. Načrt za stekleno steno in vrata, ki bodo kapelo ločila od cerkvene ladje, je bil zaupan ing. arh. Majdi Neržimovi iz Kamnika, ki si je dne 18. julija 1964 vse ogledala in izmerila ter obljubila, da bo čimprej izdelala ustrezen načrt. Klopi v kapeli sta temeljito popravila mizarja Rašl iz Podvincev pri Ptujju dne 22. julija 1964. Sedem novih klopi za učence je napravil mizar Franc Trstenjak iz Ormoža, leseno stekleno steno, ki deli cerkveno ladjo od kapele, pa je po načrtu ing. Majde Nežimove iz Kamnika izdelal mizar Avgust Heidenkummer iz Ormoža, okrasno okovje pa kovač Marjanovič iz Ljutomera. Manjša dela so bila končana 20. oktobra 1964, vendar so takrat manjkale še šipe, ker jih ni bilo nikjer možno dobiti. Tudi na notranja okna, ki jih je delal mizar Franc Rašl iz Podvincev, so tedaj še čakali. Končno se je le posrečilo, da so dobili pri podjetju "Ograd" v Ormožu ustrezne šipe za vrata in okna v kapeli. Šipe so mizarji vložili dne 27. novembra 1964.²⁰⁹

Dne 16. januarja 1965 je dobila cerkev nov zelen plašč gotske oblike. Plašč je umetelno izdelan in v zlatem vezan. Izdelala so ga Sestre milosrdnice v Zagrebu, Frankopanska 17, podarila pa ga je cerkvi Jerica Mohorko, bolničarka v bolnici TBC v Ormožu. Dne 18. februarja je bil postavljen v prezbiteriju pred obhajilno mizo nov oltar iz hrastovega lesa, ustrezno novim spremembam v bogoslužju, tako da bo duhovnik pri sv. maši obrnjen k ljudstvu. Oltar je napravil mizar Franc Rašl iz Podvincev pri Ptujju. Stroški za oltar so znašali 50.000,00 din. Poleg tega je bilo potrebno nabaviti nove oltarne prte in prevleko v rdeči, vijoličasti in rdeči barvi za stojalo za lekcioanarij ob strani oltarja. Stroški so znašali okoli 14.000,00 din. Župna cerkev je naročila pri usmiljenih sestrah v Zagrebu rdeče dalmatike, ker jih v Ormožu do tedaj ni bilo, pa so jih vsako leto potrebovali za Jakobovo žeganje. Stali so 40.000,00 din. Župna cerkev je kupila tudi nov lestenec za kapelo, ker je bil prejšnji že dotrajan. Lesteneč z osmimi električnimi žarnicami je stal 20.000,00 din. Dne 29. septembra 1965 so bile dostavljene tri vrvi, dolge po 32 m, za uteži stolpne ure, ker so bile stare vrvi že dotrajane. Izdelal jih je Ivan Bistrovič iz Čakovca za 27.000,00 din. Kot lep spomin na romanje v Rim je tedanji župnik prinesel za župnijsko cerkev relikvijo Sv. Pija X., ki so jo namestili na križu sredi velikega oltarja.²¹⁰

28. aprila 1967 je bila zopet nameščena na oltarčku pod misijonskim križem obnovljena podoba Žalostne matere božje, ki jo je restavrirala Avgusta Dolinšek iz Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru. Mali zvon v zvoniku je bil nameščen po vojni iz grajskega stolpa. Toda ker ni bil pravilno uravnan, se ni moglo z njim zvoniti, ampak je rabil samo za bitje ure. Mehanik Bombek iz Velike Nedelje je po večmesečnem preskušanju zvon pravilno uravnal in se sedaj z lahkoto uporablja za zvonjenje. Glasova obeh zvonov se lepo skladata. Od 1. do

²⁰⁹ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1964.

²¹⁰ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1965.

11. avgusta 1967 je remontno podjetje "Ograd" prekrivalo celotno streho na župnijski cerkvi in deloma utrdilo tudi ostrešje z vložitvijo 12 krajnih špirovcev in 1 dolgega špirovca. Za pokrivanje strehe so nabavili 8.000 kosov nove strešne opeke v opekarni v Ormožu. Nekaj lesa so darovali farani, 4 in pol m³ pa je bilo potrebno kupiti. Žaganje lesa za late sta oskrbela Hernja in Praprotnik iz Pavlovcev brezplačno.²¹¹

Leta 1974 so mladinci v neki kleti izkopali kip sv. Jožefa, ki bi naj bil narejen iz viniškega kamna. Ko so ga odkrili, so ga odnesli na grajsko dvorišče, kjer je čakal na svojo nadaljnjo usodo. Nekdo na občini, ki je bil za take stvari zadolžen in odgovoren (Vinko Plohl), je dal napraviti za ta kip podstavek in strešico. Stal bi naj pred lekarno pod cipreso, vendar je Občinski komite KPS v Ormožu to prepovedal. Tako je moral kip sv. Jožefa iskati zatočišče drugod. Našel ga je v župnijski cerkvi pod zvonikom in dela družbo kipu "Brezmadežne" z Glavnega trga. Meseca septembra je spomeniško varstvo sondiralo notranjščino župnijske cerkve zaradi pleskanja. Pri tem so odkrili v prezbiteriju na evangelijski strani vhod iz zakristije v cerkev. Zgornji del obdajata šilasta loka, v katerem je lep relief "Ecce homo" in pred njim klečeči vitez. Delo naj bi bilo iz začetka 18. stoletja (1708?).²¹²

Leta 1975, dne 17. februarja, je restavrator akad. kipar Gojkovič zopet začel z delom v cerkvi. "Predrl" je vse stene razen stropa najprej v cerkvi, potem tudi v kapeli. Razdejanje je bilo grozno. S sten je odkopal in odluščil materiala za mnogo tovrnjakov. Kar je razkopal, so zidarji – v glavnem so bili trije – zazidavali. Imena teh zidarjev so: Rudolf Strelec, Štefan Košutar, Alojz Leben. Delali so od 17. februarja do 30. junija. Na ženski strani v ladji je restavrator Gojkovič odkril freske iz leta 1632. Predstavljajo skrivnosti iz Jezusovega življenja. Vseh je štiri-deset. Dal jih je napraviti "v božjo čast in slavo in ljudstvu v dober zgled Mihael Pielich, rodom iz Sp. Koroške, in štiri cerkvene učitelje" (katerih freske pa so že zabrisane). Spomeniško varstvo se je odločilo, da bo te freske obnovilo v petih letih. Zanimanje za to odkritje je bilo veliko. Ko je za to zvedel dr. Marijan Zadnikar, se je nemudoma pojavil tu. Kmalu zatem pa so prišli še dr. Emilijan Cevc, dr. Komelj, ravnatelj republiškega spomeniškega zavoda, prof. Volovškova in Mikuž iz mariborskega spomeniškega varstva. Vsi imenovani so bili za to, da se Brollove freske več ne obnavljajo, ker zaradi svoje slabe kvalitete niso vredne obnove. Predlagali so, da se notranjščina cerkve belo prepleska, slopi pa naj bi imeli neke komaj zaznavne nianse. Ko je bila notranjščina sondirana, je pri tem delu Gojkovič odstranil tudi oltarja Srca Jezusovega in Marijinega, ker sta bila črvida in ker bi zakrivala pogled na odkrite freske. Oltarja sta bila iz leta 1897 in ju je izdelal Zerotti iz Maribora. Ljudstvo je za oltarjema žalovalo, a restavrator je vztrajal pri svojem. Vernikom so skušali delno ugoditi tako, da so postavili oba kipa v odprtino, ki je bila na novo odkrita na moški strani ladje ob prezbiteriju. Tako je predlagal tudi arhitekt Ciril Zazula. V času od 6. marca do 3. aprila istega leta so zidarji z restavratorjem sondirali vse potrebno v cerkvi, da so se mogla začeti pleskarska dela. 4. aprila je začelo podjetje Franc Zemljič s pleskarskimi deli, ki jih je vodil Fr. Šac. Trajala so do konca junija. Račun je znašal 6.500.000,00

²¹¹ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1967.

²¹² Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1974.

S din, vendar ni bilo treba vsega plačati, saj je Fr. Zemljič dal cerkvi popust v višini 2.000.000,00 S din, tako da je cerkev plačala podjetju le 4.500.000,00 S din.²¹³

Leta 1976 so dela v cerkvi počivala, ker Zavod za spomeniško varstvo ni dobil dotacije za obnavljanje odkritih fresk, po drugi strani pa inž. arh. Zazula še ni naredil načrtov za ureditev prezbitarija.²¹⁴ Leta 1976 so strokovno obnovili notranjščino (Zavod za spomeniško varstvo Maribor), ob čemer je prišlo do pomembnih umetnostnozgodovinskih odkritij.²¹⁵ J. Mikuž poroča, da je bila notranjščina v večjem delu pokrita z Brollovimi stenskim slikarijami. Po podrobnem ogledu stanja so ugotovili, da so slikane površine močno potemnele ter da je vezivo popolnoma propadlo. Odločili so se za prezentacijo baročne faze arhitekture in začeli sondirati stene. Pri tem so v severni steni prezbitarija odkrili gotski portal s figuralnim timpanonom, v ladji pa obširno poslikavo iz 17. stoletja in ostanke starejših stavb. Na stenah ladje so zasledili več poslikav. Največ se jih je ohranilo na severnem delu slavoločne stene, kjer so se našli tudi sledovi baldahinskega oltarja. Na tem mestu je bila zidava zelo groba, čeznjo pa tenak, prav tako grob omet. Na njem so bili sledovi poslikave (nedoločljive črte črne barve z lisami rdeče), vendar je bila premalo dostopna za kakršno koli identifikacijo, saj jo je pokrivala mlajša in jasnejša poslikava. Majhen fragment te poslikave so našli tudi na južni slavoločni steni.²¹⁶ Prva prava poslikava je bila narejena na tanek, zglažen valovit omet, t.i. "gotski". Na čelni strani so v štirih še romansko naslikanih nišah upodobljene 4 svetnice, nad njimi pa je na šilasto sklenjeni ploskvi naslikan prizor, ki mogoče predstavlja Pohod sv. Treh kraljev. Takoj zraven, vendar na ladijski steni, je bil naslikan grb z bogato perjanico, vendar je bila poslikava močno uničena. Nad to plastjo je bila poslikava, katere sledovi se najdejo po vsej stavbi, tudi v stranski kapeli. Po ostankih dekorativnih okvirjev bi jih lahko datirali v čas okrog 1400, sledovi te poslikave pa so vidni tudi na podstrešju (detajl Križanja).²¹⁷ Naslednja plast poslikave je bila samo na slavoločni steni. Na tenak omet so bile naslikane svetniške postave, ki jih lahko datiramo v prvo polovico 16. stoletja. Ohranjeni deli te poslikave so bili sneti in preneseni v restavratorsko delavnico Zavoda za spomeniško varstvo Maribor.²¹⁸ Ostale poslikave na severni in južni ladijski steni ter na slavoločni steni so bile iz 17. stoletja.²¹⁹ Na severni steni ladje je bil neposredno pod Brollovo poslikavo na beležu še neki prizor, ki ga je Brollo delno posnel. Po detajlih sodeč ta slika ni mogla biti dosti starejša od njegove.²²⁰ Po prvi fazi prezentacijskih del je cerkev kljub različnim poslikavam in opremi dajala dokaj enoten videz. V prezbitariju so pustili vidne kamnite arhitekturne člene z ostanki prvotnih polihromacij, prav tako je kazal prvotno poslikavo slavolok, sicer pa je bila cerkev pobeljena z apnom. Prav

²¹³ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1975.

²¹⁴ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1976.

²¹⁵ J. Curk: 1983, p. 74.

²¹⁶ J. Mikuž: 1977, p. 355.

²¹⁷ J. Mikuž: 1977, p. 355s.

²¹⁸ J. Mikuž: 1977, p. 356.

²¹⁹ J. Mikuž: 1977, p. 356.

²²⁰ J. Mikuž: 1977, p. 356.

tako je bila prebeljena stranska ladja (kapela), okrog oken so bile po sondah naslikane rumene obrobe, rebra pa so bila tonirana opečno rdeče.²²¹

Dne 27. julija 1977 se je začelo dolgo pričakovano restavriranje fresk iz leta 1632. Delavci so bili tukaj že v ponedeljek, 25. julija, pa še ni bilo odra. Viktor Gojkovič, ki je vodil restavriranje, ga je izposloval pri ptujskem muzeju in ga pripeljal sem zarana ter ga postavil 27. julija, ko so strokovni delavci "Koka", akad. slikarka, "Jurij", filozof, "Darja", študentka na slikarski akademiji, "Zorko" ali Tonček Sever - tukajšnji domačin, prav tako študent slik. akademije, začeli pogumno delati. Obnovili so dve polji in to leto končali delo 10. septembra. Izčrpali so 4.000.000,00 S din, kolikor je bilo za to leto predvideno.²²² Leta 1977 je Zavod za spomeniško varstvo Maribor nadaljeval čiščenje in utrjevanje fresk iz leta 1632.²²³

Dne 24. aprila 1978 so začeli z obnovo fresk. Delali so štirje restavratorji od 27. aprila do 10. septembra. Občina je dala 6.000.000,00 S din, republika pa prav toliko.²²⁴ V poročilu Zavoda za spomeniško varstvo Maribor o delu v letu 1978 beremo, da je akcija restavriranja potekala od 24. aprila in je bila zaključena 22. julija. Očiščeno je bilo 64 m² stenskih poslikav, samo čiščenje pa je potekalo mehansko s skalpeli. Na celotni površini je bil utrjen omet in izvedeno plombiranje ter iniciranje. Izvedene so bile lokalne retuše in delne rekonstrukcije manjkajoče poslikave ter utrjen pigment ter tako preprečeno nadaljnje propadanje poslikave. Z navedenim deli je bilo restavriranje ormoške stenske poslikave v celoti končano. Napraviti je bilo potrebno še legendo kronološke razporeditve fresk in grafični prikaz ter ostalo dokumentacijo k restavriranju fresk v ormoški cerkvi. Omenjena dela bi naj bila izvedena v letu 1979.²²⁵

Do leta 1980 je stal kip sedeče Marije z otrokom v naročju v kapeli v bližnjih Frankovcih. Kip se uvršča v skupino najlepših gotskih kiparskih umetnin pri nas in je datiran v čas 1420-1430. Sedaj je nameščen ob severni slavoločni steni v cerkveni ladji.²²⁶

Junija 1985 je mojster Dominik Krasnič pobarval pločevino na zvoniku župnijske cerkve.²²⁷

Oktober 1987 je izdelal ograjo ormoške obhajilne mize mojster Franc Horvat iz Dobrave 1.²²⁸

Dne 10. julija 1988 je mariborski škof dr. Franc Kramberger blagoslovil dva nova zvonova in popravljeni stari zvon. Zvonove je izdelal Ferralit Žalec. Po pogodbi št. 15/88 se je prodajalec obvezal, da bo kupcu izdelal naslednja bronasta zvonova: 1. zvon z glasom "F" teže ok. 795 kg z reliefno upodobitvijo Marije z Jezusom in Jezusa dobrega pastirja ter napisoma: ZVONOVI ZVONITE, K DELU IN/ MOLITVI VABITE in MARIJA PROSI ZA NAS ter dodanim napisom 787/

²²¹ J. Mikuž: 1977, p. 356.

²²² Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1977.

²²³ J. Mikuž: 1979, p. 361.

²²⁴ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1978.

²²⁵ Zavod za spomeniško varstvo Maribor: *Poročilo o delu v letu 1978*, Maribor 1979, cf. p. 21.

²²⁶ O kipu cf. M. Ciglenceki v Ormož: 1990, p. 33s.

²²⁷ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1985.

²²⁸ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1987.

znak podjetja/ LETA 1988 ter 2. zvon z glasom "B" teže ok. 335 kg in upodobitvi-
jo Sv. Ane ter napisoma: KLIČITE BLAGOSLOV - MIR/ ZA NAŠE DRUŽINE in
SV. JAKOB PROSI ZA NAS ter dodanim napisom 790/ znak podjetja/ LETA
1988.²²⁹

Leta 1990 so potekala obnovitvena dela na zunanjščini ormoške cerkve. Na
prvem južnem oporniku prezbiterja je v omet vtisnjen napis: +/- 1990/
OBNOVLJENA/ ZA.²³⁰ Edine podatke, ki so trenutno na voljo, navaja E. Cevc.
Tako piše, da so se, ko so leta 1990 odbili stare omete tudi na zunanjščini, pokazale
še nekatere za zgodovino stavbe pričevalne faze, ki kličejo po natančnejši anali-
zi – recimo kombinacija opečne in kamnite zidave, podobna oni, ki se je razkri-
la tudi na starem prezbiteriju župnijske cerkve na Hajdini pri Ptujju, deli oken, ki
pripadajo najbrž še 13. stoletju, gotske spolije (kosi obočnih reber in podobno),
vzidane v cerkveni stolp itd.²³¹

Leta 1998 se je začelo zbiranje za orgle in kor.²³²

Poleti leta 1999 je demontirala stare orgle delavnica Hoče. Ohišje je bilo
poslano v obnovo, vse ostalo se je shranilo za rezervo v zvonik. Stare orgle je izde-
lala delavnica mojstra Ebnerja v letu 1868 in so imele 15 registrov. Sledila je obno-
va kora, ki so ga podaljšali za 1 m, napravili nov omet in napeljali elektriko na
kor. V tem letu so bili obnovljeni tudi večna luč, 10 svečnikov, nekaj cerkvene
posode, procesijski križ in znamenje nad ambonom.²³³

Junija in julija 2000 je škofijska delavnica Hoče – Maribor končevala orgle. Staro
ohišje je bilo obnovljeno, vse ostalo pa izdelano na novo: novi dvomanualni igral-
nik, nove lesene in pločevinaste piščali (nekaj nad 1200 kosov) so bile iz 15 regi-
strov povečane na 24 registrov. Nanje je bilo prvič zaigrano 16. julija. Na koro so
bila napravljena tudi nova tla. Dne 17. septembra je obnovljene orgle in povečani
kor blagoslovil pomožni škof dr. Anton Stres.²³⁴

²²⁹ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1988.

²³⁰ Lastna opažanja.

²³¹ E. Cevc: 1993, p. 15.

²³² Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1998.

²³³ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1999.

²³⁴ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 2000.

VIRI IN LITERATURA

Zgodovinski arhiv Ptuj, (ZAP) Rokopisna zbirka, sign. R-42, Povoden, Simon, 1833: Hauptpfarrliches Geschichtenbuch.

Župnijski urad sv. Jakoba Ormož, Peter Dajnko, 1840: Pfarrliche Urkunden zum heiligen Apostel Jakob in Fridau gesammelt, geordnet und eingebunden im Jahre 1840.- Prepis B. Vnuk.

Župnijska kronika župnije sv. Jakoba v Ormožu od leta 1945 dalje

Appelt, H., Pferschy, G., 1960–1975: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, IV.

Cevc, Emilijan, 1993: Stenske slikarije 17. stoletja v ormoški župnijski cerkvi. Ormož skozi stoletja IV, pp. 15–39.

Curk, Jože, 1962: Ormož (Konservatorsko poročilo). VS, VIII, p. 137.

Curk, Jože, 1973: Ormož in njegova okolica. Ljubljana: KNSS, 33.

Curk, Jože, 1983: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. Ormož skozi stoletja II, Ormož, pp. 61–80.

Curk, Jože, 1991: Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Maribor.

Curk, Jože, 1995: Umetnostna podoba severnega dela Podravja v očeh vizitatorjev 17. in 18. stoletja. ČZN, n.v. 31, pp. 12–32.

Enciklopedija Slovenije, 8, Nos - Pli, Ljubljana 1994.

Felsner, Josef, 1895: Pettau ind seine Umgebung. Topografisch-historisch-statistische Skizzen. Pettau.

Hernja-Masten, Marija, 1993: Pečati in grbi Ormoža in okolice. Ormož skozi stoletja IV, Ormož, pp. 79–103.

Janisch, Joseph Andreas, 1878: Topographisch - statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen I. Graz.

Janisch, Joseph Andreas, 1885: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen III. Graz.

Klasinc, Anton, 1973a: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. Ormož skozi stoletja I, Maribor, pp. 50–100.

Klasinc, Anton, 1973b: Gradivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja. Ormož skozi stoletja, I, Maribor, pp. 101–133.

Klasinc, Peter, 1983: Popis vinske desetine gosposčine Ormož iz leta 1482 in urbar za ormoški okoliš iz leta 1486. Ormož skozi stoletja II, Ormož, pp. 111–130.

Kos, Franc, 1903–1928: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I – V. Ljubljana.

Kos, Milko, 1939: Urbarji salzburske nadškofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo I. Ljubljana.

Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče. Maribor.

Kovačič, Fran, 1911: Ormož. Predavanje za IX. redni občni zbor 18. dec. 1910 v Ormožu. ČZN VIII, pp. 107–115.

Kovačič, Fran, 1928: Zgodovina lavantinske škofije. Maribor.

Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

Krajevni leksikon Slovenije IV. Podravje in Pomurje, Ljubljana 1980.

Ljubša, Matija, 1924: Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II. ČZN XIX, pp. 49–80.

Ljubša, Matija, 1925a: Zemljepisni razvoj župnij v pražupnijah Ptuj, Velika Nedelja in Radgona. ČZN XX, pp. 1–20.

Ljubša, Matija, 1925b: Preureditev župnijskih mej in ustanovitev novih župnij na levem bregu Drave ob času Jožefa II. ČZN XX, pp. 21–52.

Ljubša, Matija, 1925c: Razvoj lavantinskih župnij na levem bregu Drave od Jožefa II. do danes. ČZN XX, pp. 120–144.

Mikuž, Janez, 1977: Ormož (Konservatorsko poročilo). VS XXI, pp. 355–357.

Mikuž, Janez, 1979: Ormož (Konservatorsko poročilo). VS XXII, p. 361.

Mlinarič, Jože, 1983a: Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja (1585–1615) in Jakoba Eberleina (1615–1633) kot generalnih vikarjev salzburških škofov za katoliško prenavo na Štajerskem v luči protokolov 1585–1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617–19. Acta Ecclesiastica Sloveniae 5, pp. 9–225.

Mlinarič, Jože, 1983b: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. Ormož skozi stoletja II, Ormož, pp. 81–98.

Mlinarič, Jože, 1987: Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774, Acta Ecclesiastica Sloveniae 9.

Ormož in okolica, vodnik, Ormož 1990.

Pirchegger, Hans, 1951: Die Herrn von Pettau. Zeitschrift des historischen Vereins über Steiermark, XLII. Jahrgang, Graz, pp. 3–36.

Pirchegger, Hans, 1962: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte, München.

Raisp, Ferdinand, 1860: Erinnerung an die Orient-Eisenbahn von Pragerhof bis Gross-Kanitscha, Graz.

Iz Ormoža. (Znameniti dan), Slovenski gospodar, št. 21, 1896, pp. 180–181.

Ormož, Slovenski gospodar, št. 45, 1930, pp. 11–12.

Slekovec, Matej, 1893: Sekelji. Rodoslovna in živetopisna razprava. Ponatis iz "Slovenca", Ljubljana.

Slekovec, Matej, 1902: Arhivalni izpiski za zgodovino lav. Škofije. Voditelj V, Maribor, pp. 59–61.

Stopar, Ivan, 1991: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Med Prekmurjem in porečjem Dravinje. Ljubljana.

Vrišer, Sergej, 1979: Baročni kipar Janez Jurij Mersi, Pokrajinski muzej Maribor - september 1979. Umetnostni paviljon Slovenj Gradec - oktober 1979. /Razstavniki katalog/, Maribor.

Vrišer, Sergej, 1992: Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem. Ljubljana.

Zahn, Joseph von, 1879: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark II, Graz.

Zahn, Joseph von, 1903: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III., Graz.

Überblick über die historischen Daten, die für das Verständnis der Kunstdenkmäler der Pfarrkirche St. Jakob von Friedau/Ormož bedeutend sind

ZUSAMMENFASSUNG

Die Entstehung der Pfarrkirche St. Jakob von Ormož/Friedau ist eng verbunden mit den Herren von Pettau und der Ansiedlung des deutschen Ritterordens im frühen 13. Jahrhundert auf diesem Gebiet, die noch heutzutage nach mehr als 800 Jahren für die seelsorgliche Betreuung von hiesigen Einwohnern sorgen. Die Kirche von Ormož muss bereits früh erbaut worden sein, am wahrscheinlichsten gegen Mitte des 13. Jahrhunderts, bestimmt aber in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. In den historischen Quellen ist als erster namentlich bekannter Pfarrer Bartholomäus im Jahre 1354 erwähnt, die Pfarre von Ormož, die sich an einem bis heute noch unbekanntem Zeitpunkt von der Urfparre von Velika Nedelja löste, hat durch das gesamte Mittelalter das Gebiet der Pfarre von Središče umfasst, die sich von der Pfarre von Ormož im Jahre 1528 trennte.

Die Daten für die Epoche des Mittelalters sind gering; der Inschrift nach, die sich einst auf dem Sängerkorchor befand, können wir schließen, dass die Kirche bereits im Jahre 1271 stand, im Jahre 1354 hat Klara von Pettau in der Kirche im Gedenken an den verstorbenen Gemahl Herdegen I. von Pettau eine ewige Frühmesse gestiftet, im Jahre 1376 wird der Altar der Hl. Katharina erwähnt und im Jahr 1420 Johann, der zweite namentlich bekannte Pfarrer von Ormož. Im Jahre 1487 brannten die Söldnertruppen des Kaisers Friedrich die Stadt nieder, wobei auch die Kirche einen Schaden erlitt, vor allem aber ihre Kapelle. Ende des 15. Jahrhunderts richtete die Familie Szekely im Zentrum der Kapelle einen Gruft ein (1495–1501), deren Grabstein noch erhalten ist, aber heute in das äußere der nördlichen Kirchenwand eingemauert ist. Mit dieser Gruft ist vermutlich auch die Gründung der ewigen Messe verbunden, die von einem Mitglied der Szekely-Sippe zum Altar der Heiligen Jungfrau Maria gestiftet wurde.

Für die Periode der Neuzeit häufen sich die Daten immer mehr. Die Stadt und die Burg sollen wegen ständiger Angriffe der Türken gelitten haben (vor allem 1532), die Kirche hat sich, ein Verdienst der Szekely-Sippe, im Jahre 1545 verselbstständigt, als auch das Patronat an die Grundherrschaft von Ormož übergang (bereits früher, noch aus der Zeit der Herren von Pettau besaß die Grundherrschaft die Jurisdiktion über die Kirche), obwohl die Kirche weiter in den deutschen Ritterorden eingegliedert blieb. Aus der Liste der Benefizien des Erzbistums von Salzburg in der Steiermark weiß man, dass in der Kirche der Altar der Heiligen Jungfrau Maria existierte (Liste nach dem Jahr 1585), der allem Anschein nach in der Nähe der Szekely-Gruft stand. Im Jahre 1592 hat Martin Brenner, der Bischof von Seckau, in der Kirche erneut einen Altar geweiht, bereits früher, im Jahre 1591, liefen in dem Westteil der Kirche Erneuerungsarbeiten, was einst eine im

Randkranz des Eingangsportals eingemeißelte Inschrift bezeugte. Im Jahre 1605 sind tatarisch-ungarische Rebellen (Haiducken) in die Kirche eingebrochen und haben nach der Schätzung des damaligen Pfarrers Johann Dvorčič einen Schaden in Höhe von 500 Gulden angerichtet. Aufgrund des Schadens mußte man die Kircheneinrichtung erneuern, was auch das Visitationsprotokoll aus dem Jahr 1607 bestätigt, das sagt, dass sich in der Kirche 5 Altäre befinden, die alle unversehrt und reich ausgerüstet sind, bloß der Taufstein und das Pflaster seien beschädigt. Im Jahre 1629 oder 1631 wurde die Triumphbogenwand mit dem Monumentalmotiv des Jüngsten Gerichtes bemalt, der Auftraggeber dieser Wandmalerei soll der Burgherr von Ormož, Štefan Pethe de Hethes, gewesen sein. Bereits im Jahre 1632 wurden auch die Nord- und Südwand des Kirchenschiffes bemalt, der Auftraggeber dieser Bemalung war Michael Polipnik, damaliger Priester von Ormož, aber auch ein Bürger und Stadtrat. Die Kirche soll beim Stadtbrand im Jahre 1647 beschädigt worden sein, nach dem man unter anderem auch den Kirchturm erhöhte. Dies bezeugen auch die Glocken aus den Jahren 1653 und 1655, die von Georg Findenkinle aus Graz gegossen wurden. Eine neue Katastrophe erlebte die Kirche im Jahre 1704, als sie von den Kuruzzen ausgeplündert wurde, aber der damalige emsige Pfarrer Matija Žagar richtete sie bereits im nächsten Jahr für den Gottesdienst ein. Im Jahre 1710 bekam die Kirche einen neuen Altar mit einem Tabernakel und dem Bild des Hl. Jakob, im Jahre 1736 segnete der Bischof von Seckau Maximilian Mayer in der Kirche 3 Altäre ein. Zu dieser Zeit liefen im Kirchenschiff vermutlich Erneuerungsarbeiten (Wölben). Im Jahre 1737 bekam die Kirche eine neue Glocke, die bei der Witwe Teresia Weyer aus Graz gegossen wurde. Bei der Visitation im Jahre 1760 befanden sich in der Kirche 6 Altäre: St. Jakob, St. Michael, St. Florian, der Bruderschaft des St. Fronleichnams, der Heiligen Jungfrau Maria und der St. Luzia. Die Kirche befand sich damals in exzellentem Zustand, bloß das Dach musste repariert werden, das Gebäude selbst war teilweise feucht. Der Turm war in gutem Zustand und mit 4 Glocken ausgerüstet. Im Jahre 1761 ist man zur Erneuerung geschritten, was uns 2 Inschriften, die in die Mauern des Presbyteriums eingemeißelt sind, bezeugen. Im Presbyterium hat man damals das Gewölbe verändert, als man ihm die gotischen Rippen entfernt hat. Im Jahre 1770 bekam die Kirche eine neue Kanzel, die unter dem Einfluß der Mersie-Werkstatt entstand, im nächsten Jahr übertünchte man das Kircheninnere. Das Visitationsprotokoll aus dem Jahre 1773 stellte fest, dass die Kirche zwar alten Baues, aber gut eingerichtet, räumig und schön sei. Der Brand im Jahre 1778, der die Stadt heimsuchte, hat den Kirchturm, der damals schon ein Zwiegeldach trug, nicht in Mitleidenschaft gezogen. Die Kirche wurde auch im Jahre 1791 renoviert, wobei unter anderem auch der Dachstuhl des Kirchturms erneuert und die obere Hälfte mit Blech bedeckt wurde. Im Jahre 1807 hat man an der unteren Seite der Kirchturmkuppel das Blech ausgewechselt und die gesamte Kuppel mit roter Farbe gestrichen, im Jahre 1818 hat der Burgherr von Ormož, Joseph Pauer, der Kirche Reliquien des Märtyrers St. Vinzenz geschenkt, die sich damals in der

Burgkapelle befanden. Die Reliquien wurden danach in der Kirche in der Kapelle auf dem Altar des hl. Fronleichnam's aufgestellt. Im Jahre 1831 hat man den Hauptaltar aus dem Jahre 1710 entfernt, da er in schlechtem Zustand war. Das Altarbild des hl. Jakob hat der Radkersburger Maler Vinzenz Klein renoviert, den neuen Tabernakel hat in Wien der Tischlermeister Joseph Gassner ausgearbeitet. Im Jahre 1832 richtete man das kleine Oratorium über der Sakristei ein, das der Eigentümer der Herrschaft von Ormož Joseph Pauer bauen ließ. Im Jahre 1833 hat der Maler von Marburg Joseph Reiter an die östliche Wand des Presbyteriums eine Altarkulisse gemalt. Bei diesem Anlass wurden 3 gotische Fenster im östlichen Schlußteil des Presbyteriums vermauert. Joseph Reiter hat damals das gesamte Presbyterium bemalt, den gesamten Westteil der Kirche, das Kirchenschiff wurde übertüncht. Im Jahre 1834 hat man aufgrund des schlechten Zustandes den hölzernen Kreuzaltar abgetragen, der auf der Evangelienseite stand, inmitten des Kirchenschiffes gegenüber der Kanzel. Brauchbar war bloß der hölzerne Christus, der renoviert wurde und neuerdings an einem einfachen Kreuz an der gleichen Stelle aufgestellt wurde. Im Jahre 1837 hat man an der gesamten Kuppel das Blechdach renoviert und mit roter Farbe übertüncht. Damals bekam die Kirche 2 neue Glocken, die von Johann Feltl aus Graz gegossen wurden. Im Jahre 1842 hat man das gesamte Kircheninnere ausgemalt, im Jahre 1844 das Gottesgrab gekauft und im Jahre 1856 die Inschriften auf dem Kanzelbaldachin slowenisiert und erneuert. Im Jahre 1857 kauften sie Bilder des Passionsweges, die vom akademischen Maler Josef Ernst Tuner aus Graz gemalt wurden. Eine neue Orgel mit 15 Registern hat im Jahre 1868 der Meister Leonard Ebner aus Marburg, errichtet. Im Jahre hat der Maler Jakob Brollo das Innere des Presbyteriums bemalt. Im Jahre 1872 errichtete man das große Oratorium über der Kapelle und im Jahre 1873 bemalte Jakob Brollo noch das Innere des Kirchenschiffes. Am Ende des 19. Jahrhunderts liefen in der Kirche Erneuerungsarbeiten, vor allem im Sinne der Regotisierung der Kirche. So bekam die Kirche im Jahre 1893 eine neue Glocke, die von Albert Samassa aus Ljubljana gegossen wurde, im Jahre 1895 wurde in der Kapelle ein neuer neugotischer Altar des Hl. Kreuzes aufgestellt, der von Angelo Zoratti aus Marburg ausgearbeitet wurde, im Presbyterium wurden in die Südwand neue Glasfenster eingebaut. Im Jahre 1896 hat man die übrigen zwei und dreiteilige mit Maßwerk ausgeschmückten gotische Fenster die die Wände des Presbyteriums durchdringen, mit neuen Glasfenstern versehen, die im Glaswerk Neuhauser in Innsbruck hergestellt wurden. Den neuen neugotischen Altar aus dem Jahre 1896 hat Potočnik aus Sv. Trojica v Slovenskih goricah erstellt, vergoldet wurde er vom Goldschmied Angelo Zoratti. Damals hat der Maler Jakob Brollo auch die Wandmalereien restauriert und das Bild der Heiligen Familie hergestellt. Letztendlich hat im Jahre 1897 Angelo Zoratti noch 2 Neorenaissance-Altäre erstellt: den Marien- und den Altar des Herzens Jesu. Im Jahre 1930 hat man neben der Nordwand des Kirchturms eine Treppe errichtet, die auf die Sängerempore führt, und das Kirchenäußere renoviert, im Jahre 1946 bekam die Kirche

eine neue Glocke aus der Burg von Ormož, die im Jahre 1722 von Franz Anton Weier aus Graz gegossen wurde. Später im Jahre 1960 und 1962 hat man erneut das Kirchenäußere erneuert. Im Jahre 1964 hat man die Kapelle für die Bedürfnisse der Religionsunterricht umgestaltet. Damals hat man beide Übergänge in das Kirchenschiff umgebaut, die Kapelle hat man übertüncht. Im Jahre 1965 bekam man die Reliquie St. Pius X., die man am Kreuz inmitten des großen Altars anbrachte. In den 70er Jahren des 20. Jahrhunderts liefen im Kircheninneren Erneuerungsarbeiten, wobei man mittelalterliche und neuzeitliche Malereien im Kirchenschiff und in der Kapelle entdeckte und im Presbyterium ein gotisches Portal mit Tympanom aus dem letzten Viertel des 14. Jahrhunderts. Die Kirche erhielt im Jahre 1988 zwei neue Glocken, die vom Ferralit Žalec gegossen wurden, im Jahre 1990 liefen Erneuerungsarbeiten am Kirchenäußeren. Im Jahre 1999 hat man die alte Orgel demontiert. Es folgte die Erneuerung des Sängerkhore, der um 1 Meter verlängert wurde. Im Juni und Juli 2000 wurde die bischöfliche Werkstatt Hoče-Maribor mit der Orgelrestaurierung fertig.

Stavbnozgodovinski razvoj ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba v srednjem veku

Dijal

Ervin Kralj, Ormož (pastel)

Foto: B. Prelog

Vnuk, Branko, univ. dipl. um. zgodovinar, kustos
SI-2250 Ptuj, Miklošičeva ulica 6

UDK 726.5"04/14"

Stavbnogodovinski razvoj ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba v srednjem veku

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 592–617

V članku avtor obravnava stavbnogodovinski razvoj ormoške cerkve v srednjem veku. V času romanike je cerkev obsegala ladjo, pravokotni kor z apsidno in verjetno zahodni stolp. V tretji četrtini 14. stoletja je bila prizidana kapela, okrog leta 1400 pa prezbitერი, ki je verjetno delo vodilnega ptujskogorskega stavbarja, čigar kamnoseške znake srečamo na zunanjih opornikih.

KLJUČNE BESEDE: stavbna zgodovina cerkve, gradbeni razvoj cerkve, cerkev Sv. Jakoba Ormož, cerkev Ormož srednji vek, kapela, stavbar iz Ptujске gore, kamnoseški znaki

Vnuk, Branko, BA, Art Historian, Curator
SI-2250 Ptuj, Miklošičeva ulica 6

UDK 726.5"04/14"

Development of the architectural history of the parish church of St. James in Ormož in the Middle Ages

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 592–617

In his article the author discusses the development of the architectural history of Ormož church during the Middle Ages. During the Romanesque time the church included a nave, a rectangular choir with apse, and probably the western tower. In the third quarter of the 14th century a chapel was added to the church and around the year 1400 a presbytery, probably the work of the leading architect from Ptujška Gora, whose Mason's marks can be seen on the buttresses.

KEY WORDS: architectural history of the church, development of the church's architecture, church of St. James in Ormož, Ormož church during the Middle Ages, chapel, architect from Ptujška Gora, Mason's marks.

Stavbnozgodovinski razvoj ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba v srednjem veku

Uvod

Ormoška mestna župnijska cerkev sv. Jakoba st. predstavlja v mestu najpomembnejši arhitekturni spomenik, saj njegova raščena arhitektura priča o romanskih, gotskih, renesančnih in baročnih gradbenih fazah. Poleg gradbenih elementov pa pričajo o visoki starosti cerkve tudi zgodovinski viri in njen patrocinj.

J. Höfler je zapisal, da se je čaščenje sv. Jakoba, sicer apostola, a prvega med visokosrednjeveškimi "romarskimi" svetniki, krepilo z romanji v Komposteljo na Španskem, ki ga poleg zgodovinskih virov zelo zgodaj, že v 11. stoletju, dokazujejo najdbe Jakobovih školjk med arheološkim blagom pozne köttlaške kulture. Španhajmska lastniška cerkev sv. Jakoba v Kostanjevici iz 12. stoletja bržkone ne bo prva pri nas temu svetniku posvečena cerkev, saj na Koroškem datirajo zgodnje Jakobove cerkve že v 11. stoletje: Ziffen (1060–1076), mestna cerkev v Beljaku, Rož.¹ Jakobu Starejšemu, ki je bil nekaj časa tudi zavetnik Ljubljane, je na Slovenskem posvečeno okrog šestdeset cerkva.² Srednjeveške cerkve z vzdolžno osjo in z oltarnim prostorom so v primerjavi s prvimi starokrščanskimi in tudi novejšimi cerkvami bolj ali manj natanko orientirane, se pravi obrnjene proti vzhodu. O odklonih od pravilne usmeritve bodisi proti severovzhodu bodisi proti jugovzhodu obstajajo najrazličnejše teorije in ugibanja; ena izmed razlag, zakaj cerkve niso natančno orientirane in se z oltarnim prostorom kar za več stopinj odmikajo od pravilne vzhodne usmeritve, pa povezuje te odklone s spremembo navidezne sončne poti v menjavah letnih časov. Tako bi naj bile cerkve obrnjene v tisto smer, koder na dan njihovega patrocinija vzhaja sonce. Tiste torej, katerih patroni godujejo poleti, bi naj bile obrnjene proti severovzhodu. Nekateri naši spomeniki tej teoriji prav dobro ustrezajo, med njimi tudi ormoška župnijska cerkev sv. Jakoba Starejšega, ki goduje poleti, 25. julija.³

Naselitvene korenine Ormoža segajo do poznobronaste dobe žarnih grobišč, ko je bila tu ena največjih planih naselbin iz tega časa v vzhodnoalpskem prostoru. Dobro utrjena lokacija, ki se ji je rimska cesta izognila po obodu nasipa ter mimo Hardeka vodila proti Pušencem, je v zgodnjem srednjem veku gotovo privabila občasne prebivalce, za madžarske zasedbe med letoma 900 in 1200 pa so se v njej nastanili stalni prebivalci, ki so ustanovili naselbino Holermus. Po

¹ Cf. J. Höfler 1986, p. 56.

² Cf. V. Schaubert - H. M. Schindler 1995, p. 382.

³ O orientaciji cf. M. Zadnikar 1982, p. 22.

priključitvi tega ozemlja k Štajerski okrog leta 1200 je postal salzburški nadškof njegov fevdni senior, Ptujski gospodje pa posestniki.⁴

Pozidavo ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba lahko povežemo s Ptujskimi gospodi in nastanitvijo nemškega viteškega reda v zgodnjem 13. stoletju v teh krajih, ki še dandanes po več kot 800 letih skrbijo za dušnopastirsko oskrbo tukajšnjih prebivalcev. Ormoška cerkev je morala biti pozidana že zgodaj, najverjetneje že pred sredino 13. stoletja, prav gotovo pa v 2. polovici 13. stoletja. V zgodovinskih virih se prvi po imenu znani ormoški župnik Jernej omenja leta 1354, ormoška župnija, ki se je za enkrat še neznanu kdaj izločila iz velikonedeljske pražupnije, pa je ves srednji vek obsegala tudi ozemlje središke župnije, ki se je iz ormoške izločila pred letom 1528.

Starejši opisi cerkve

Že Simon Povoden je ugotavljal, da sodi mestna župnijska cerkev sv. Jakoba v Ormožu med starejše cerkve na območju nekdanje vojvodine Štajerske. To je sklepal na osnovi gotskega sloga gradnje vidnega na zunanosti in v notranjosti cerkve ter napisa na zahodnem pevskem koru, ki je govoril o tem, da je bila cerkev ob beljenju leta 1771 že petsto let vteležena nemškemu viteškemu redu: *TeVtonICIs. qVIngentIs. annIs. hæC. InaLbata. DoMVs.* Nemški viteški red po sklenitvi miru z Madžari leta 1200 ni po Povodnovem mnenju poskrbel samo za obnovo

Slika 1: Pogled na južno steno in zvonik župnijske cerkve sv. Jakoba v Ormožu.

Foto: B. Vnuk

⁴ O urbanizaciji Ormoža cf. J. Curk 1970, p. 269s; J. Curk 1991, p. 107s; J. Curk 1998, p. 152s.

v vojni poškodovanega mesta in gradu, temveč tudi za ustanovitev nove redovne župnije. Visoko starost cerkve pa poleg tega dokazujejo tudi stranska *arca sanctissimi*, nič manj pa tudi tajni arhiv, vzidan globoko v zid zakristije, ki je zelo uporaben za hrambo različnih spisov, dragotin in listin, ter letnica 1591. vklesana v zvonik, in končno beseda *antiquitus* na napisu: *HæC. antlqVItVs. eXIstens. eCCLesla. In. honoreM. sanCtI. IaCobI. saCrata. sVb. teotonlCo antIstite. renoVata.*⁵

Velikonedeljski dekan Peter Dajnko v farni kroniki, ki jo je zastavil leta 1840, meni o prvotni ormoški cerkvi, da kljub temu, da ni najti podatkov o tem, kdaj je prvotna cerkev pravzaprav nastala, smemo domnevati, da je bila zgrajena med letoma 1270 in 1280 pod patronatom in odvetništvom nemškega viteškega reda. To sklepa iz podatka, da je v tem desetletju velikonedeljski župnik Konrad ob pomoči pomožnega duhovnika Walla v Ormožu poskrbel, da se tam pogosteje opravlja služba Božja. Iz prvotne cerkvice je nato nemški viteški red zgradil večjo hišo Božjo, od katere še dandanes (1840) stoji njen sprednji del (vzhodni, op. avt.).⁶ Čeprav o tej povečavi ni pisnih virov, je iz gotskega sloga gradnje možno sklepati, da je bila zgrajena ob koncu 14. ali na začetku 15. stoletja. Zadnji del cerkve (zahodni, op. avt.) pa je bil dozidan že v novejšem slogu, in sicer skupaj z zvonikom leta 1591, o čemer priča vanj vklesana letnica.⁷ P. Dajnko tudi ne dvomi o tem, da je bila cerkev ob polaganju temeljnega kamna posvečena, ker je v njej več posvetilnih križev, vendar datum posvetitve ni znan.⁸ Tudi ni podatkov o tem, kdaj je bila pozidana stranska kapela. Gotovo je edino to, da je okrog leta 1495 že stala, saj je bil tega leta v njej pokopan Jakob Zäckhel. Glede na šilastoločni gotski obok ne more biti kaj dosti mlajša od sprednjega dela cerkve, zgraditi pa jo je dala po vsej verjetnosti pobožna rodbina Zäckhel, ki je bila, kot je znano, zelo bogata in dobrodelna. Ko so leta 1591 celoten zadnji del cerkve na novo zgradili, so, kot je videti, sočasno obnovili tudi kapelo, in to predvsem njeno zunanost.⁹ Zvonik je bil zgrajen skupaj z zadnjim delom cerkve leta 1591, o čemer priča letnica na kamniti plošči vhodnega portala pod zvonikom. Oblika prvotne strehe zvonika ni znana, vendar je imel čebulasto streho zvonik po ljudskem pripovedovanju že leta 1778, ko je Ormož prizadel požar.¹⁰ Cerkev je bila beljena leta 1771, renovirana leta 1791 in nazadnje beljena leta 1833.¹¹

V Dajnkovi farni kroniki najdemo tudi prepis članka, objavljenega v *Grätzer Zeitung* dne 13. avgusta 1842, ki pravi, da predstavlja po ljudskem pripovedovanju stranska kapela ormoške župnijske cerkve prvotno župnijsko cerkev, katere starost potrjujeta tako starogotski način gradnje kot v njej postavljena kapelina lastna *arca sanctissimi*. Medtem ko je ta cerkvica rabila duhovniku za opravljanje službe Božje in podeljevanje svetih zakramentov, so že leta 1271 k njej prizidali današnjo mestno župnijsko cerkev apostola Jakoba in jo tudi opremili z

⁵ S. Povoden 1833, p. 233.

⁶ P. Dajnko 1840, p. 9.

⁷ P. Dajnko 1840, p. 10.

⁸ P. Dajnko 1840, p. 14.

⁹ P. Dajnko 1840, p. 18.

¹⁰ P. Dajnko 1840, p. 19.

¹¹ P. Dajnko 1840, p. 10.

arco sanctissimi. Tudi ni dvoma o tem, da je župnija, ki jo je ustanovil in imel v lasti nemški viteški red, obstajala že takrat, vendar tega listinsko ni mogoče dokazati.¹²

Carl Haas v svojem poročilu o ogledu kulturnih spomenikov vojvodine Štajerske leta 1856 na kratko omenja ormoško župnijsko cerkev, za katero ugotavlja, da je stavba gotska, vendar močno restavrirana, tristrano zaključena in ima okna s preprostimi krogovičjem.¹³

Prvi objavljeni obširnejši opis ormoške cerkve nam podaja Ferdinand Raisp, ki navaja, da je nemški viteški red kmalu po pridobitvi patronatstva nad velikonedeljsko cerkvijo leta 1235, in verjetno še v času, ko je bil lastnik ormoškega gradu, zgradil v Ormožu cerkev, kar se je zgodilo v 2. polovici 13. stoletja. To cerkev predstavlja stranska ladja današnje mestne župnijske cerkve. O tem pričata preprost gotski slog gradnje in grb nemškega viteškega reda, ki je na oknu poleg velikega oltarja. Stranska ladja ima gotski rebrasti obok s sklepniki in je razdeljena v štiri obočne pole s tristrano sklenjenim kornim zaključkom. Prezbiterij s tristrano sklenjenim kornim zaključkom je tudi grajen v gotskem slogu. Preprosti prezbiterij sestavljajo tri obočne pole, vendar nima reber, na južni strani pa ga osvetljujejo tri s krogovičjem in delilnimi stebri okrašena visoka šilastoločno zaključena okna, medtem ko so tri podobna okna v kornem zaključku trenutno zazidana.¹⁴ Slavolok ima potlačen šilasti lok, prostorna cerkvena ladja pa je zgrajena v sodobnem slogu s polkrožno oblikovanimi loki in jo prekriva preprost obok, ki ga nosijo štiri prečne oproge. Zvonik ima pločevinasto renesančno streho in letnico 1591, kar dovoljuje domnevo, da je bila tudi cerkvena ladja zgrajena v tem času, pozneje pa so jo posodobili in opremili z novim obokom.¹⁵

V Janischevem leksikonu bomo zasledili podatek, da je ormoško cerkev zgradil nemški viteški red v 13. stoletju. Prvotno župnijsko cerkev bi naj po ljudskem izročilu predstavljala stranska kapela današnje cerkve, saj njeno starost potrjuje starogotski način gradnje in *arca sanctissimi*. Medtem ko je ta cerkvica rabila duhovniku za opravljanje službe Božje, je bila že leta 1271 ob njej zgrajena tudi sedanja mestna župnijska cerkev sv. Jakoba, kar potrjuje dva enaka napis.¹⁶

Zelo kratek je opis Frana Kovačiča, ki pravi, da je bila prvotna cerkev, najbrž sedanja stranska kapela, pozidana v 13. stoletju, a že leta 1271 povečana verjetno do sedanje velikosti.¹⁷

Leta 1930 je bila v *Slovenskem gospodarju* po opravljenih obnovitvenih delih tudi na kratko predstavljena stavbna zgodovina ormoške cerkve. Tako je po imenu neznani poročevalec zapisal, da je prvotna cerkev stala že okrog leta 1271 na istem prostoru kot zdaj. Pozneje so jo podrli in sezidali večjo, ji prizidali stransko kapelo, vse v gotskem slogu s šilastimi okni in rebri na stropu. V dolžini kapele je cerkev stala vsaj že ob času, ko je Krištof Kolumb odkril Ameriko, ker pa je cerkev postala premala, so jo podaljšali proti zahodni strani, prizidali nov zvonik, kar se je zgodilo leta 1591, saj je ta letnica vdolbena na obod pri glavnem vhodu,

¹² Prepis v P. Dajnko 1840, p. 70.

¹³ C. Haas 1857, p. 209.

¹⁴ F. Raisp 1860, p. 50.

¹⁵ F. Raisp 1860, p. 51.

¹⁶ J. Janisch 1878, p. 236.

¹⁷ F. Kovačič 1911, p. 110.

iz šilaste oblike glavnega vhoda pa se da sklepati, da so ta vhod kar prenesli iz prejšnje cerkve. Od takrat se stavba ni več spremenila in povečala, le oblika strehe na cerkvi in zvoniku se je nekoliko spremenila.¹⁸

Končno beremo še v *Krajevnem leksikonu Dravske banovine*, da je bila prvotna cerkev, najbrž sedanja stranska kapela, sezidana v 13. stoletju, a 1271 povečana do približno sedanje velikosti.¹⁹

Druga polovica 20. stoletja - obnovitvena dela in nova spoznanja

Ob obnovitvenih delih, ki so potekala v letih 1960, 1962, 1974–1979 in 1990 je postopoma prihajalo do novih umetnostnozgodovinskih odkritij, ki so bistveno spremenila dotedanje vedenje o stavbnozgodovinskem razvoju ormoške župnijske cerkve.

Tako so leta 1960 strokovno obnovili cerkveno zunanost, in sicer zunanost zvonika ter južne in severne stene cerkvene ladje do zakristije, leta 1962 pa še zunanost prezbiterija. O obnovi leta 1960 Jože Curk v konservatorskem poročilu skopo poroča, da je prezbiterij gotski, ladja v sedanji obliki in zvonik pa iz konca 16. stoletja. Ko je bil zvonik očiščen recentnih ometov, so se v zvonici pokazali lisasti sledovi slikarije, ki pa so bili premalenkostni, da bi jih bilo vredno ohraniti.²⁰ O takratnih najdbah malo več pove farna kronika, ki pravi, da so bile pri rušenju starega ometa odkrite razne zanimivosti: napisi na starih vzdanih kamnih, ostanek freske v veži pod zvonikom itd. En napis na kamnu je ostal odkrit, ostanek freske in odlomek napisa na kamnu na levi strani vhoda pa sta bila fotografirana. Vsa dela so bila še kolikor toliko solidno izvršena, razen čiščenja kamnitih okenskih štokov na južni strani. Okenski štoki so bili iz brušenega kamna, ki pa so ga pri čiščenju precej pokvarili in odkrušili, tako da je res škoda, da teh kamnov niso pustili, kakor so bili. Gradbeno podjetje pač ni imelo strokovnega kamnoseka, kar je pri takih delih nujno.²¹ Zaman bomo iskali konservatorsko poročilo o posegih leta 1962. Le farna kronika poroča, da je bil meseca aprila 1962 po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo obnovljen najstarejši del župnijske cerkve, gotski prezbiterij.²²

Prvo umetnostnozgodovinsko relevantno ovrednotenje ormoške cerkve nam leta 1970 podaja Jože Curk, ko zapiše, da se cerkev prvič omenja leta 1271, pred letom 1354 pa postane farna. Sedanja stavba je v osnovi iz let okoli 1400. K tej osnovi spadajo zvonik, ladja in prezbiterij. Še v prvi polovici 15. stoletja so prizidali severno kapelo z zakristijo, renesančno so cerkev predelali leta 1591, ko je dobil njen zvonik svojo sedanjo podobo, ladja značilna dvodelna okna, prezbiterij pa grebenasti obok. Tudi v 18. in 19. stoletju je cerkev doživljala razne predelave, ki pa njenega splošnega vtisa niso bistveno prizadele.²³

¹⁸ SG 1930, p. 11.

¹⁹ KLDB 1937, p. 506.

²⁰ J. Curk 1962, p. 137.

²¹ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1960.

²² Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1962.

²³ J. Curk 1970, p. 269s.

Podrobneje razdela gradbene faze Jože Curk leta 1973. Okrog leta 1400 obstajajo v osnovi zvonik s poševno prirezanim talnim zidcem in visokim zašiljenim portalom, ladja, ki je bila nekoliko nižja in ravno stropana, ter prezbitერიj z gotsko profiliranimi zidci, šestimi dvakrat stopnjevanimi oporniki, zašiljenimi okni s krogovičji in sledovi močnih reber. V 1. polovici 15. stoletja so prizidali kapelo s trojnim križnorebrastim obokom s petosminskim zaključkom, močnimi rebri in okroglimi sklepniki. Zazidano zašiljeno okno v vzhodni steni kapele pa dokazuje, da se kapela in zakristija prvotno nista stikali, čeprav bi naj zakristija nastala sočasno s kapelo, ker bi naj bil njen obok enak onemu v kapeli. Ko so stavbo leta 1591 predelali v renesančnem duhu, je zvonik dobil sedanjo podobo, ladja značilna dvodelna okna, prezbitერიj pa grebenasti obok. Leta 1736 so ladjo povišali in obokali, obnovili okna, vzidali pevsko emporo ter zakristijo podaljšali do kapele. Končno so leta 1832 zgradili majhen oratorij nad zakristijo, leta 1872 velikega nad kapelo, leta 1930 pa še prizidali ob severni steni zvonika stopnišče, ki vodi na pevsko emporo.²⁴

Ivan Komelj omenja ormoško cerkev v pregledu spomenikov gotske cerkvene arhitekture. Severna stranska ladja ima križni obok z rebri dvojnega žlebastega profila, prezbitერიj še ima zunaj opornike, njegov obok pa ni več ohranjen.²⁵

V 70. letih 20. stoletja je v notranjosti cerkve prišlo do pomembnih umetnostnozgodovinskih odkritij. Ko je meseca septembra 1974 spomeniško varstvo sondiralo notranjščino župnijske cerkve zaradi pleskanja, so pri tem odkrili v prezbitერიju na evangelijski strani gotski portal z reliefno krašenim timpanonom, ki je vodil iz zakristije v cerkev.²⁶ Leta 1975 so nadaljevali delo v cerkvi, ko je restavrator Viktor Gojkovič "predrl" vse stene, razen stropa, najprej v cerkvi, potem tudi v kapeli.²⁷

V konservatorskem poročilu Janez Mikuž leta 1977 poroča, da je bila notranjost cerkve v večjem delu pokrita z Brollovimi stenskiimi slikarijami. Po podrobnem ogledu stanja so ugotovili, da so slikane površine močno potemnele ter da je vezi-vo popolnoma propadlo. Odločili so se za prezentacijo baročne faze arhitekture in začeli sondirati stene. Pri tem so v severni steni prezbitერიja odkrili gotski portal s figuralnim timpanonom, v ladji pa obširno poslikavo iz 17. stoletja in ostanke starejših stavb. Na stenah ladje so zasledili več poslikav. Največ se jih je ohranilo na severnem delu slavoločne stene, kjer so se našli tudi sledovi baldahinskega oltarja. Na tem mestu je bila zidava zelo groba, čeznjo pa tenak, prav tako grob omet. Na njem so bili sledovi poslikave (nedoločljive črte črne barve z lisami rdeče), vendar je bila premalo dostopna za kakršno koli identifikacijo, saj jo je pokrivala mlajša in jasnejša poslikava. Majhen fragment te poslikave so našli tudi na južni slavoločni steni.²⁸ Prva prava poslikava je bila narejena na tanek, zgleden valovit omet, t.i. "gotski". Na čelni strani so v štirih še romansko naslikanih nišah upodobljene 4 svetnice, nad njimi pa je na šilasto sklenjeni ploskvi naslikan prizor,

²⁴ J. Curk 1973, p. 8.

²⁵ I. Komelj 1973, p. 289.

²⁶ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1974.

²⁷ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1975.

²⁸ J. Mikuž 1977, p. 355.

Slika 2: Kapela - notranjost.
Foto: B. Vnuk

Slika 3: Kapela - vzhodno okno.
Foto: B. Vnuk

Slika 4: Kapela - severovzhodno okno.
Foto: B. Vnuk

Slika 5: Kapela - poslikava severne stene.
Foto: B. Vnuk

Slika 6: Kapela - severno okno.
Foto: B. Vnuk

*Slika 7: Zunanost gotskega
prezbiterija župnijske cerkve
sv. Jakoba v Ormožu.
Foto: B. Vnuk*

ki mogoče predstavlja Pohod sv. Treh kraljev. Takoj zraven, vendar na ladijski steni, je bil naslikan grb z bogato perjanico, vendar je bila poslikava močno uničena. Nad to plastjo je bila poslikava, katere sledovi se najdejo po vsej stavbi, tudi v stranski kapeli. Po ostankih dekorativnih okvirjev bi jih lahko datirali v čas okrog 1400, sledovi te poslikave pa so vidni tudi na podstrešju (detajl Križanja).²⁹ Naslednja plast poslikave je bila samo na slavoločni steni; na tenak omet so bile naslikane svetniške postave, ki jih lahko datiramo v 1. polovico 16. stoletja. Ohranjeni deli te poslikave so bili sneti in preneseni v restavratorsko delavnico Zavoda za spomeniško varstvo Maribor.³⁰ Ostale poslikave na severni in južni ladijski steni ter na slavoločni steni so bile iz 17. stoletja.³¹ Na severni steni ladje je bil neposredno pod Brolovo poslikavo na beležu še neki prizor, ki ga je Brolo delno posnel. Po detajlih sodeč, ta slika ni mogla biti dosti starejša od njegove.³² Po prvi fazi prezentacijskih del je cerkev kljub raznoličnim poslikavam in opremi dajala dokaj enoten videz. V prezbiteriju so pustili vidne kamnite arhitekturne člene z ostanki prvotnih polihromacij, prav tako je kazal prvotno poslikavo slavolok, sicer pa je bila cerkev pobeljena z apnom. Prav tako je bila prebeljena stranska ladja (kapela), okrog oken so bile po sondah naslikane rumene obrobe, rebra pa so bila tonirana opečno rdeče.³³

²⁹ J. Mikuž 1977, p. 355s.

³⁰ J. Mikuž 1977, p. 356.

³¹ J. Mikuž 1977, p. 356.

³² J. Mikuž 1977, p. 356.

³³ J. Mikuž 1977, p. 356.

Leta 1976 so dela v cerkvi počivala, ker Zavod za spomeniško varstvo ni dobil dotacije za obnavljanje odkritih fresk, po drugi strani pa inž. arh. Zazula še ni naredil načrtov za ureditev prezbiterija.³⁴ Z deli na čiščenju in utrjevanju fresk na steni glavne ladje so nadaljevali leta 1977,³⁵ naslednjega leta pa je bilo restavriranje ormoške stenske poslikave v celoti zaključeno.³⁶ Napraviti je bilo potrebno še legendo kronološke razporeditve fresk in grafični prikaz ter ostalo dokumentacijo k restavriranju fresk v ormoški cerkve. Omenjena dela bi naj bila izvedena v letu 1979.³⁷

Krajevni leksikon Slovenije leta 1980 že upošteva nova odkritja v cerkvi. Tako v njem o gradbeni zgodovini cerkve zvemo, da se cerkev prvič omenja leta 1271 in je že pred letom 1354 postala župna. Obsegala je zvonik, ladjo in prezbiterij. Pred sredino 15. stoletja so prizidali severno ladjo, ki jo pokriva križni obok z rebri dvojnega žlebastega profila, in zakristijo. Leta 1591 so cerkev predelali v renesančnem slogu, ko je zvonik dobil sedanje lice, ladja dvodelna okna, prezbiterij pa grebenast obok. Ko so leta 1736 cerkev ponovno posvetili, je bila ob tej priliki njena ladja povišana in obokana, vzdana pevska empora ter podaljšana zakristija do kapele. Nad vhodom v zakristijo je bil na šilastoločnem čelu odkrit relief Gregorijanskega Kristusa s plemiškim donatorjem iz časa okrog 1380.³⁸

Leta 1983 Jože Curk na osnovi novih odkritij ponovno obravnava stavbno-zgodovinski razvoj ormoške župnijske cerkev. Ugotovi, da cerkev skriva za navidezno enotno podobo razgibano gradbeno zgodovino, saj predstavlja najstarejši del cerkve ladja, ki izvira iz sredine 14. stoletja, k njej pa so nato med letoma 1400–1440 postopoma prizidali prezbiterij, zakristijo, zvonik in severno kapelo, ki so jo v 16. stoletju spremenili v ladjo. Po sredini 17. stoletja so cerkev poznorenesančno-ranobaročno obnovili, ko so dvignili in obokali ladjo in jo opremili z novimi okni in vrati, vzdali pevsko emporo, predelali slavolok, odstranili rebra iz prezbiterija itd. Po njeni profanaciji so jo med letoma 1704–1736 visokobaročno obnovili ter jo do okoli 1760 na novo opremili. Večje obnove je doživela tudi v 19. stoletju, ko je dobila oba oratorija in vzhodni zakristijski zaključek, ter nazadnje leta 1930, ko so prizidali stopnišče ob zvoniku, ki vodi na pevsko emporo.³⁹

V vodniku *Ormož in njegova okolica* opisuje Marjeta Ciglenečki župnijsko cerkev, za katero navaja, da se podoba v virih leta 1271 prvič omenjane cerkve za enkrat še izmika našemu znanju, vendar smemo domnevati, da je sredi 14. stoletja že stala današnja cerkvena ladja, k ladji pa je sodil verjetno tudi skromnejši prezbiterij, ki ga je okrog leta 1400 nadomestil sedanji večji in svetlejši, tako imenovani "dolgi kor". Na začetku 15. stoletja sta nastala tudi zakristija in zvonik, še pred sredino 15. stoletja pa je ob severni cerkveni steni zrasla kapela, dolga za tri obočne pole, ki so jo v prvi polovici 16. stoletja spremenili v severno stransko

³⁴ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1976.

³⁵ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1977; J. Mikuž 1979, p. 361

³⁶ Župnijska kronika od leta 1945 dalje; za leto 1978; ZSV 1979, p. 21

³⁷ ZSV 1979, p. 21.

³⁸ KLS 1980, p. 347.

³⁹ J. Curk 1983, pp. 73–78.

ladjo. Cerkev bi naj barokizirali po požaru leta 1647. Tedaj so povišali zvonik in glavno ladjo, ki so jo banjasto obokali ter jo osvetlili z novimi pravokotnimi okni, v prezbiteriju pa so odstranili gotska obočna rebra in služnike. V 19. stoletju so še uredili oratorija nad zakristijo in kapelo.⁴⁰ Podobno razlaga gradbeni razvoj cerkve v *Enciklopediji Slovenije* Sergej Vrišer.⁴¹

Leta 1990 so potekala obnovitvena dela na zunanjščini ormoške cerkve, vendar bomo zaman iskali konservatorsko poročilo o opravljenih delih in novih spoznanjih, ker še ni bilo objavljeno. Edine podatke, ki so trenutno na voljo, navaja E. Cevc. Tako piše, da so se, ko so leta 1990 odbili stare omete tudi na zunanjščini, pokazale še nekatere za zgodovino stavbe pričevalne faze, ki kličejo po natančnejši analizi - recimo kombinacija opečne in kamnite zidave, podobna oni, ki se je razkrila tudi na starem prezbiteriju župnijske cerkve na Hajdini pri Ptujju, deli oken, ki pripadajo najbrž še 13. stoletju, gotske spolije (kosi obočnih reber in podobno), vzdane v cerkveni stolp itd. Najbrž še romansko apsidno je ob koncu 14. stoletja zamenjal velik, poligonalno zaključen prezbiterij in približno ob istem času so prizidali na severni strani tudi ožjo ladjo kot nekakšno vzporedno kapelo, ki je bila najbrž že od vsega začetka z manjšima šilastima prehodoma povezana z glavno ladjo. Take prezidave so bile v pozni gotiki dokaj pogoste. Zadnjo veliko predelavo je doživela cerkev v baroku, verjetno kmalu potem, ko so jo leta 1704 izropali Kruci. Stari leseni strop v ladji so zamenjali z zidanim banjastim obokom z oprogami, v prezbiteriju pa so odbili gotska rebra.⁴²

Starejše upodobitve ormoške cerkve

Najstarejša upodobitev cerkve nam je znana z G. M. Vischerjeve vedute Ormoža iz leta 1681.⁴³ Prikazuje pogled na cerkev z jugovzhodne strani. Prikaz cerkve je dokaj shematiziran in deloma nezanesljiv (netočen), saj prikazuje zvonik vpet v zahodno cerkveno pročelje in ne postavljenega pred njeno zahodno fasado,

Slika 8: Cerkev leta 1681

Slika 9: Cerkev okrog leta 1830

⁴⁰ Ormož 1990, pp. 25-37.

⁴¹ ES 8, p. 162.

⁴² E. Cevc 1993, p. 15s.

⁴³ PMP, inv. št. G 544/4 g.

kot bi bilo pravilno. Cerkev sestavljajo zvonik, ladja in od ladje nekoliko nižji prezbitერიj. Nekoliko bolj detajlirano je prikazano cerkveno pročelje. Iz risbe je razvidno, da je bil zvonik trietažen, na vrhu je imel zatrepni zaključek, pokrivala pa ga je dvokapna streha. V osi zvonika je bil polkrožno zaključeni rustikalno oblikovani glavni portal, zatrep zahodne fasade pa je krasil ločni friz. Okna zvonika so bila polkrožno zaključena, med drugo in tretjo etažo pa je bilo s pravokotnim okvirom poudarjeno (napisno?) polje.

Manj zgovorna je litografija iz Stare Kaiserjeve suite iz okoli leta 1830, ki prikazuje le cerkveni zvonik v pogledu iz severozahodne strani. Zvonik že ima čebulasto streho z laternastim zaključkom, gornjo etažo pa osvetljuje polkrožno zaključeno biforno okno.

Stavbnozgodovinski razvoj cerkve v srednjem veku

Vse faze stavbnozgodovinskega razvoja ormoške župnijske cerkve je podrobneje obravnaval Jože Curk, poznejša literatura pa je njegova spoznanja povzela, čeprav je avtor, kot sam pravi, analitični prikaz razvoja cerkve zastavil problem-sko, saj je gotovo, da objekt še ni izdal vseh svojih skrivnosti in ga bo treba še preučevati in z njegovo pomočjo izpopolnjevati zgodovino naselbine.

Obnovitveni posegi v zadnjih nekaj več kot stotih letih so bistveno spremenili naše vedenje o stavbni zgodovini cerkve, saj se njen razvoj kaže v povsem novi luči, po drugi strani pa smo predvsem z zamenjavo cerkvene opreme v 19. in 20. stoletju izgubili pomembna pričevanja umetnostne podobe cerkve v času gotike in baroka.

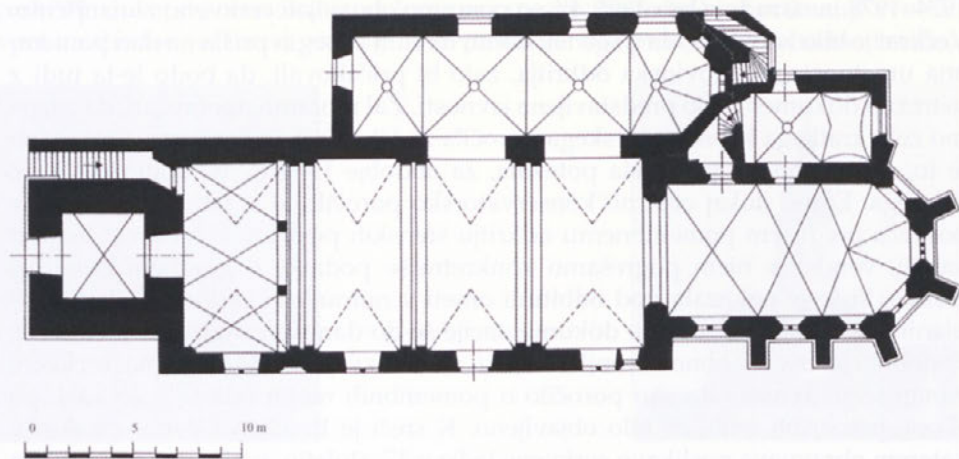
Strokovno nadzorovani posegi na cerkvi so se opravili v letih 1960, 1962, 1974–1978 in nazadnje leta 1990, ko so ponovno obnavljali cerkveno zunanjščino. Večkrat je bilo zapisano, da so ob teh obnovitvenih posegih prišla na dan pomembna umetnostnozgodovinska odkritja, zato bi pričakovali, da bodo le-ta tudi z ustrezno dokumentacijo predstavljena javnosti. Žal moramo ugotavljati, da z izjemo zelo kratkega konservatorskega poročila za leto 1960, iz katerega je razvidno le to, da so obnovitvena dela potekala, za obdobje 1960–62 ne bomo našli nič drugega. Edino dokaj obširno konservatorsko poročilo je iz leta 1977, ki pa se posveča predvsem pomembnemu odkritju stenskih poslikav v cerkveni ladji in kapeli, vendar v njem pogrešamo konkretnije podatke o gradbeni strukturi cerkve, ki se je pokazala pod odbitimi ometi v notranjosti cerkve. Za leto 1979 planirana izdelava in objava dokumentacije še do danes ni zagledala luči sveta. Podobna je usoda obnovitvenih del, ki so se izvajala leta 1990 na cerkveni zunanjščini: konservatorsko poročilo o pomembnih novih odkritjih še zdaj, po skoraj petnajstih letih, ni bilo objavljeno. K sreči je Emilijan Cevc v članku, v katerem obravnava poslikavo cerkvene ladje v 17. stoletju, v njegovem uvodnem delu opozoril na nekatere gradbene elemente, ki so pomembni za poznavanje gradbene zgodovine cerkve v njenih najstarejših obdobjih.

Romanska podoba cerkve

Ob ponovnem pregledu strokovne literature, upoštevanju Cevčevih opozoril na novo odkrite najstarejše gradbene elemente in mnenje, da je leta 1271 prvič omenjana cerkev tedaj za seboj že imela dolga leta od časa, ko so položili njen prvi temeljni kamen in da je vsaj po letu 1235 nemški viteški red gotovo poskrbel za zidavo cerkva tudi v večjih naseljih svoje velikonedeljske župnije,⁴⁴ ter najnovejših pomislekov J. Höflerja o dataciji kapele v prvo polovico 15. stoletja in njegovemu mnenju, da lahko glede na zgodovinske okoliščine zidavo župnijske cerkve v Ormožu postavimo celo v čas okoli leta 1200,⁴⁵ izrisu tlorisa cerkve in ponovnem ogledu cerkvenega podstrešja, smo prišli do spoznanja, da bo dosedanjo razlago stavbnega razvoja potrebno v nekaterih delih revidirati. Za obdobje srednjega veka imamo v mislih predvsem razlago, da je cerkvena ladja iz sredine 14. stoletja, da je bil ladji kor prizidan okrog leta 1400, in datacijo kapele v 1. polovico 15. stoletja.

Najprej je bilo potrebno izrisati tloris cerkve. Tloris današnjega stanja nam cerkev predstavlja kot stavbno sestavljanko. Sredino zahodnega pročelja zavzema zvonik kvadrataste tlorisne zasnove, njegovo vhodno vežo pa prekriva križnogrebenasti obok. Cerkvena ladja je banjasto obokana s parom sosvodnic v vsaki izmed štirih obočnih pol. Obok nosi sistem dvojnih pilastrov s prečnimi dvojnimi oprogami, zahodno obočno polo pa zavzema še pevska empora, ki na vzhodni strani sloni na dveh stebrih, njeno podkorje pa je razdeljeno v tri križnogrebenasto obokane obočne pole. Tudi podolgovati kor, ki ga obstopa šest zunanjih opornikov, je križnogrebenasto obokan, razdeljen pa je v dve neenaki obočni poli in petosminski korni zaključek. Na severni strani se k ladji prislanja

Slika 10: Ormož, župnijska cerkev sv. Jakoba st. - današnje stanje.

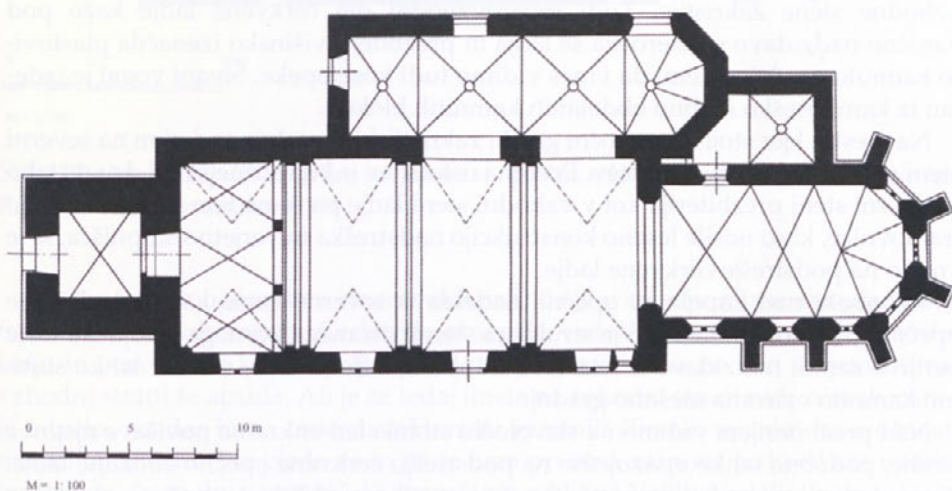
Risal: B. Vnuk, september 2004

⁴⁴ E. Cevc 1993, p. 15.

⁴⁵ J. Höfler 2004, p. 146s.

kapela, ki se z dvema prehodoma odpira v ladjo. Kapelo sestavljajo tri obočne pole s križnorebrastimi oboki, od katerih je ena pravokotne oblike, drugi dve pa sta skoraj kvadratno zasnovani, in petosminski zaključek. K prezbitериju se na severni strani prislanja zakristija, razdeljena v dve obočni poli. Zahodna obočna pola je križnorebrasto obokana, medtem ko vzhodno pokriva plitva banja. Omeniti je potrebno še h kapeli prizidano stopnišče na njeni vzhodni strani iz leta 1872, v zakristijsko zasnovo vzdano polžasto stopnišče na njeni zahodni strani iz leta 1832 in stopnišče, ki vodi na pevsko emporo, prislonjeno k severni stranici zvonika iz leta 1930.

Zaradi nazornosti in preglednosti pa je bilo potrebno na osnovi zgodovinskih podatkov izločiti vse adaptacije cerkve, ki so se izvajale v 19. in 20. stoletju, saj so iz tako dobljenega tlorisa lepo razvidne gotska, renesančna in baročna faza cerkve, kar je tudi potem osnova za ugotavljanje morebitnih zgodnejših faz v stavbnem razvoju objekta.

Slika 11: Ormož, župnijska cerkev sv. Jakoba st., pred 1832.

Risal: B. Vnuk, september 2004

Po končani izdelavi posnetka trenutnega stanja je bilo potrebno s tlorisa na osnovi zgodovinskih podatkov odstraniti vse prizidave iz let 1832, 1872 in 1930, da bi dobili podobo cerkve, ki ji jo je naredila zadnja pomembna gradbena faza, to je barokizacija njene prostornine. Šele na tej osnovi je bilo možno na podstrešju nad kapelo in zakristijo razbirati starejše gradbene elemente in jih povezovati v neko logično celoto.

Tako smo na podstrešju prezbiterijskega opazili v njegovi južni steni dve ohranjeni odprtini za tramove. Prvo odprtino delno zakriva vzhodni del oboka prve, najširše traveje, druga odprtina pa je med drugo travejo in petosminskim zaključkom prezbiterijskega. Tramovnici ležita ok. 90 cm izpod današnjega zaključka južne stene prezbiterijskega. Na osnovi teh opažanj je bil možen sklep, da je bil vzhodni

del cerkve pred gotsko adaptacijo ravno stropan in da je prvotni kor ohranjen v dolžini južne stene sedanjega prezbiterija vse do jugovzhodnega zunanjega gotskega opornika, sama prvotna stena pa je bila za okrog 70 cm nižja od sedanje višine stene.

Iz tlorisa prezbiterija se da tudi razbrati, da razdalje med zunanjimi oporniki niso enake. Gotski prezbiterij je sestavljen iz dveh obočnih pol in petosminskega zaključka. Najširša je prva obočna pola, skoraj za tretjino krajša pa je naslednja, druga pola, še nekoliko krajša pa je razdalja med drugim južnim zunanjim opornikom in tretjim jugovzhodnim opornikom. Iz tega se da sklepati, da se je gotski stavbenik ob adaptaciji prilagajal že obstoječi zasnovi. Temu v prid govori dodatno tudi visoko dvodelno gotško okno prve obočne pole, ki zavzema komaj polovico razpoložljive stenske površine.

Na zakristijskem in kapelinem delu podstrešja je vidna gradbena struktura severne stene prezbiterija in severovzhodnega vogala cerkvene ladje. Stena kaže enovito plastovito gradnjo, ki sega od vzhodne stene ladje pa do nekdanje vzhodne stene zakristije. Tudi severovzhodni del cerkvene ladje kaže pod baročno nadzidavo s katero sta se ladja in prezbiterij višinsko izenačila plastovito kamnito gradnjo s tem, da vmes vidimo tudi kose opeke. Šivani vogal je izdelan iz kamnoseško skrbno obdelanih kamnitih blokov.

Na mestu, kjer stoji šilastoločni gotški zakristijski portal, je nad njim na severni steni vidna sled dveh ostrešitev. Prvotna ostrešitev je bila strmejša od druge, tako v severni steni prezbiterija kot v vzhodni steni ladje pa se na tem mestu nahajajo tramovnice, ki so nosile leseno konstrukcijo nadstreška in verjetno stopnišča, ki je vodilo na podstrešje cerkvene ladje.

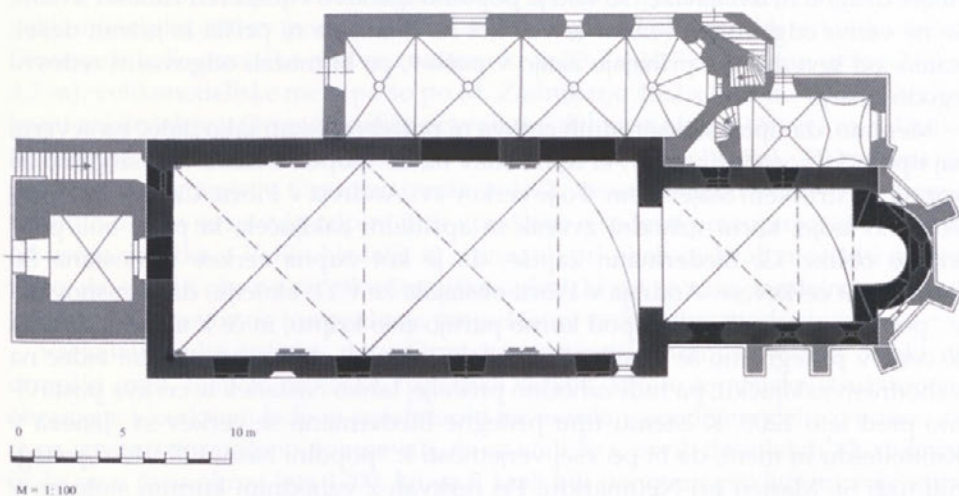
Vsi oboki nad kapelo so opečni, nadzidava severne stene kapele tudi kaže opečno gradnjo, medtem ko je struktura sten trsitranega kornega zaključka težje berljiva zaradi nadzidave iz leta 1872 in ohranjenih ometov, vendar lahko slutimo kamnito oziroma mešano gradnjo.

Nad prezbiterijem vidimo na slavoločni strani sled enkratne povišave njegove strehe, podobno lahko opazujemo na podstrešju cerkvene opečno obokane ladje. Na severni strani na ladjinem podstrešju je v stiku med 3. in 4. obočno polo vidna prvotna višina ladje, ki jo poudarja zgornji horizontalni pas bordure prvotne gotske poslikave severne ladjine stene.

Na osnovi teh opažanj in ob dodatnem upoštevanju atektonsko oblikovanih šivanih vogalov cerkvene ladje je bilo možno sklepati, da je prvotna ladja iz 13. stoletja še ohranjena, v severni in južni steni pa je ohranjen tudi prvotni vzhodni korni zaključek cerkve. Prvotno je bila ladja nižja za približno 1,5 m in ravno stropana, enako tudi vzhodni korni zaključek, ki je bil nižji za približno 0,7 m in tudi ravno stropan. Za enkrat ostaja odprt problem datacije sedanjega zvonika, prvotnega zahodnega stolpa, saj njegovi šivani vogali do nekako sredine prve etaže kažejo tudi atektonski način gradnje in bi bilo možno, da je ta del sočasen z ostalo gradnjo.

Dodatno presenečenje je ponudil poskus ugotavljanja prostorski razmerij v talni zasnovi cerkvene ladje in prvotnega vzhodnega kornega zaključka. Izkazalo se je, da se ladjina longitudinalna akcentuiranost izraža v tlorisni sestavi kvadrata plus pravokotnika v razmerju 1:√2, ohranjeni prvotni del vzhodnega kornega

zaključka pa v razmerju 1:√2. Na osnovi širine mu na vzhodni strani lahko dodamo tudi apsidno, za katero ugotovimo, da se povsem ujema z obstoječimi merami današnjega gotskega prezbiterija.

Slika 12: Ormož, župnijska cerkev sv. Jakoba st., poskus rekonstrukcije stanja v 13. stoletju. Risal: B. Vnuk, september 2004

Na osnovi teh ugotovitev smemo sklepati, da je v ostenju romanska gradbena faza cerkve še ohranjena. Cerkev je obsegala vzdolžno usmerjeno ravno krito ladjo in pravokotni korni zaključek, ki mu je bila dodana po vsej verjetnosti na vzhodni strani še apsida. Ali je že tedaj imela na zahodni strani tudi zvonik, ostaja odprto, vendar bi na osnovi atektonsko grajenih šivanih vogalov to možnost morali upoštevati. Ne glede na to pa se nam prvotna zasnova cerkve kaže v tako imenovani "popolni zasnovi", ki jo srečamo v bližnji Veliki Nedelji (le da tukaj z vzhodnim kornim zvonikom).

Po mnenju J. Curka je pražupna cerkev sv. Trojice v Veliki Nedelji kot kapela obstajala že pred letom 1199, ko je obsegala banjasto obokano zvonico in apsidno in jo je Friderik III. Ptujski kmalu po tem letu s prizidavo ladje spremenil v cerkev. Cerkev je torej v prvi polovici 13. stoletja obsegala mlajšo ladjo in starejšo kapelo, ki so jo spremenili v pravokoten korni prostor z nekoliko podolgovato apsidno, s čimer je nastala cerkvena zasnova, kot je pri nas sicer ne srečujemo.⁴⁶ M. Zadnikarjevo mnenje je nekoliko drugače, saj domneva, da je imela cerkev v prvih desetletjih 13. stoletja tudi že vzhodni korni zvonik. Tako se pojavlja stavba v tako imenovani "popolni zasnovi", ki je sicer najpogostejša v severnih nemških pokrajinah, pri nas pa se je v tako čisti obliki uveljavila edino tu pri Veliki Nedelji. Ko so Ptujski gospodje pri Veliki Nedelji naselili Nemški viteški red, si je ta za svoje potrebe postavil novo cerkev, saj mu tista, ki je tamkaj stala

⁴⁶ J. Curk 1992, p. 175.

že ob koncu 12. stoletja, ni več ustrezala. S takim "kolonizacijskim" načinom njenega nastanka pa si lahko tudi bolje razložimo njeno "popolno" tlorisno zasnovo, ki se pri regionalno porojenih cerkvah s kornim zvonikom sicer pri nas nikjer drugod ni uveljavila. Od kod je popolno zasnovo viteški red zanesel k nam, še ne vemo odgovoriti, vendar je več kot na dlani, da ni prišla iz južnih dežel, katere od severnih pa prihajajo zanjo v poštev, pa bi morali odgovoriti redovni zgodovinarji.⁴⁷

Menimo, da tipološko sorodnih cerkva ni potrebno iskati tako daleč na severu, saj tipološko sorodno cerkev, ki tudi sodi v okvir "popolne zasnove", srečamo že kar na Avstrijskem Štajerskem. To je cerkev sv. Andreja v Pibru. Cerkev ima pravokotno ladjo, korni vzhodni zvonik in apsidalni zaključek, ki pa je bolj podkvaste oblike. G. Biedermann zapiše, da je kot župna cerkev samostana St. Lambrecht cerkev sv. Andreja v Pibru obstajala že v 11. stoletju, da je zasnovana v "popolni zasnovi" in ima pod korno partijo celo kripto, in če k točnejši dataciji te cerkve pritegnemo še s polkrožnimi loki in zobci oblikovani venčni zidec na vzhodnem zaključku, pa tudi zahodno pročelje, lahko nastanek te cerkve postavimo pred leto 1200. K istemu tipu pritegne Biedermann še cerkev sv. Janeza v Knittelfeldu in meni, da bi po vsej verjetnosti k "popolni zasnovi" lahko pritegnili tudi St. Marien pri Neumarktu. Pri cerkvah z vzhodnim kornim stolpom v Niederwltzu, Scheiflingu in St. Georgen nad Judenburgom pa za romansko dobo več ne vemo, kakšen je bil njihov korni zaključek in bi se to dalo ugotoviti le z arheološkim posegom. Mogoče bi lahko k tej "popolni zasnovi" pritegnili, vsaj kar zadeva tloris, še eno cerkev na Avstrijskem Štajerskem, to je cerkev sv. Janeza v Dietmannsdorfu v Paltentalu, ki pa nima vzhodnega kornega zvonika, temveč le korni kvadrat in apsidalni zaključek.⁴⁸ Prav to cerkvico bi pa verjetno bilo dobro primerjati z našo ormoško, ki po vsej verjetnosti tudi ni imela vzhodnega kornega zvonika.

Opozorili bi še na ostanek figuralnega okrasja, ki bi glede na primarno lego, kjer stoji (jugovzhodni vogelnik cerkvene ladje), lahko izviral še iz prve gradbene dobe ormoške župnijske cerkve. Gre za verjetno žensko glavo, ki je vklesana v vogelni kamen, vendar je previsoko v steni, da bi jo lahko morfološko podrobneje opredeljevali, pa tudi precej poškodovana je (npr. odbit nos ipd.). Primerjavo ji lahko najdemo v bližnji Veliki Nedelji, kjer sta ohranjeni moški glavi, pri katerih moramo zelo verjetno računati z apotropičnimi prvinami, in bi naj bili še madžarskega izvora.⁴⁹

Seveda se zastavlja vprašanje časa nastanka prvotne zasnove ormoške cerkve. Njena izrazita vzdolžna usmerjenost, tlorisna zasnova, struktura zidu pa tudi figuralna glava in atektonska izvedba t.i. šivanih vogalov govorijo o zgodnjem času, ki dopušča možnost, da bi jo lahko datirali celo v 12. stoletje, vendar za to obdobje nimamo konkretnih zgodovinskih ali arheoloških dokazov. Skoraj nič namreč ne vemo o podobi in pomenu ormoške naselbine v času madžarske okupacije med letoma 900 in 1200. Zato to vprašanje prepuščamo arheologom in zgodovi-

⁴⁷ M. Zadnikar 1982, p. 374s.

⁴⁸ G. Biedermann 1980, p. 400s.

⁴⁹ E. Cevc 1963, p. 40; J. Curk 1992, p. 175s.

narjem. Glede zasnove cerkve najdemo najbližjo analogijo kar v Veliki Nedelji, kjer je kapela obstajala že pred koncem 12. stoletja in je bila s prizidavo ladje kmalu po letu 1200 spremenjena v župnijsko cerkev, ko se je tam naselil Nemški viteški red. Ob tem je potrebno poudariti, da sta si glede dimenzij ormoška in velikonedeljska cerkev podobni, vendar je ormoška daljša in tudi nekoliko širša. Dimenzije ladje ormoške cerkve znašajo okrog 23,7 x 10,7 m (znotraj okrog 21,2 x 8,7 m), velikonedeljske mere pa so po M. Zadnikarju 18,2 x 8,35 m. Tudi vzhodni korni zaključek je v Ormožu daljši: pravokotni del meri okrog 9,5 x 6,1 m, v Veliki Nedelji pa znašajo te dimenzije 4,9 x 4,34 m (po M. Zadnikarju). Poleg tega se prostorsko razmerje v Ormožu izraža z $1:\sqrt{2}$, česar v Veliki Nedelji ne bomo zasledili. S tem se seveda odpira tudi vprašanje o sedežu pražupnije, ki bi naj bil od vsega začetka v Veliki Nedelji, in o tem, ali pri obeh cerkvah morebiti ne gre za to, da sta bili obe na začetku lastniški cerkvi, ki sta se nato paralelno razvili v župnijski. Odgovor na to vprašanje prepuščamo cerkvenim zgodovinarjem.

Vsekakor lahko trdimo, da v Ormožu najstarejši ohranjeni zidani objekt ni ormoški grad, temveč ormoška župnijska cerkev, katere romanske strukture so ohranjene v cerkveni ladji in prezbiteriju ter morda v spodnjem delu zvonika, za te pa smemo upravičeno domnevati, da so stali že v prvih desetletjih 13. stoletja, če že ne v času okrog leta 1200, ko so ti kraji bili ponovno priključeni vojvodini Štajerski. Zgodovina Ormoža v obdobju Madžarov nam žal za sedaj še ni dovolj znana.

Cerkev sv. Jakoba v obdobju gotike

13. stoletje je tudi čas, ko se začne pri nas postopoma uveljavljati gotika, v bližnjem Ptujju najprej v dominikanskem in minoritskem samostanu, nekoliko pozneje pa še pri ptujski mestni župnijski cerkvi sv. Jurija. Druga polovica 13. stoletja je za Štajersko buren čas, ko se nenehno vrstijo boji za nadoblast, ki se končajo šele z zmago Habsburške stranke nad Čehi leta 1278. V teh bojih so bili udeleženi tako Ptujski gospodje kot Nemški viteški red. Zato bi pričakovali, da je tedaj gradbena dejavnost v teh krajih povsem zamrla, vendar temu ni tako. Spomnimo se le dovoljenja, da si Ptujski gospodje postavijo v Ormožu grad oz. hišo (po 1278),⁵⁰ da so v Veliki Nedelji adaptirali cerkev, ko so ji podaljšali prvotno romansko ladjo in pozidali vzhodni korni zvonik (okrog 1280).⁵¹ Kaj pa ormoška cerkev?

V cerkveni ladji so delno ohranjene tri okenske odprtine. Dve v južni ladijski steni in eno visoko v severni steni ladje. Okni v južni steni sta šilastoločno zaključeni, vendar sta fragmentarno ohranjeni, tako da ju je težko podrobneje datirati. Vzhodno okno s preprostim posnetim kamnitim okvirjem je nekoč osvetljevalo prostor baldahinskega oltarja, zahodno, ki se je navzven lijakasto odpiralo, pa prostor pod nekdanjo zahodno (gosposko?) emporo. Visoko v severni steni ladje pa je fragmentarno ohranjeno še eno okno pravokotne oblike, njegov

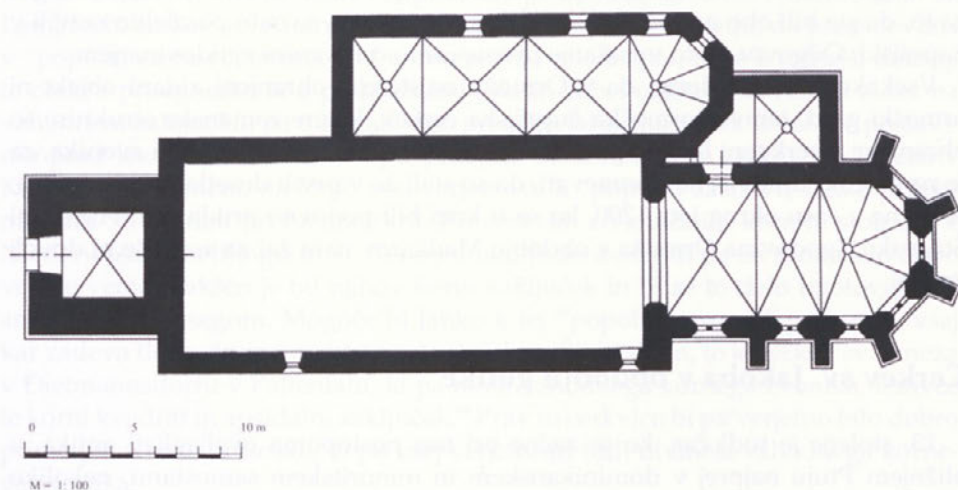
⁵⁰ J. Curk 1983, p. 72.

⁵¹ J. Curk 1983, p. 64.

kamniti okvir pa še ima žive robove. Tudi to okno je bilo nekoč sestavni del zahodne (gosposke?) empole. Glede na njihovo obliko in predvsem lego smemo sklepati, da so ta okna še zgodnjegotska, verjetno iz časa okrog 1280, ko so se lotili tako gotizacije velikonedeljske cerkve kot gradnje ormoškega gradu.⁵²

Naslednje gotske posege so izvršili v 14. stoletju. Po sredini 14. stoletja, nekako med letom 1354, ko ustanovi Klara, grofica Goriška, vdova Herdegena I. Ptujskega, v spomin na svojega pokojnega moža vsakodnevno rano mašo,⁵³ in letom 1376, ko se v župnijski cerkvi v Ormožu omenja oltar sv. Katarine,⁵⁴ so na severni strani k cerkvi prizidali kapelo. Prizidava kapel, ki so nastale kot privatna donacija, ob severno steno župnijskih ali samostanskih cerkva pa je bil v avstrijskih deželah dokaj pogost pojav.⁵⁵

Slika 13: Ormož, župnijska cerkev sv. Jakoba st., 15. stoletje - tloris 3.
Risal: B. Vnuk, september 2004

V tlorisu kapela obsega tri traveje in petosminski zaključek. Pri tem zahodna traveja, ki je pravokotne oblike, učinkuje kot vhodna lopa, naslednji traveji pa sta skorajda kvadratno zasnovani. Sedanje obokanje kapele je križnorebrasto s prečnim rebri. Rebrni razcvet raste neposredno iz stene, stičišča reber poudarjajo sklepniki, sama rebra pa imajo dvojnožlebasti profil. Ohranjena so tudi tri preprosta šilastoločna okna s krogovičjem, značilnim za čas okrog sredine 14. stoletja. Predvsem profilacija reber pa nas prepričuje, da sedanji obok ni prvoten,

⁵² Iz tega časa bi lahko bila tudi sled poslikave (nedoločljive črte črne barve z lisami rdeče), ki je bila nanešena na tenak, vendar grob omet. cf. J. Mikuž 1977, p. 355.

⁵³ Listina objavljena v M. Slekovec 1902, pp. 59 – 61: 24. junij, 1354: »Ich Clara Herrn Herdegens wittbe von pettaw /.../ zue fridaw ein Ewig fruemess täglich gestift haben. /.../«

⁵⁴ P. Blaznik 1988, p. 34; 25. 3. 1376: »an sand Kathrein alter in der pharr chirichen ze Fridau /.../«

⁵⁵ S. Štefanac 1995a, p. 62: »Najznačilnejša primera te vrste sta Katarinina kapela ob cerkvi dominikank v Imbachu (1. četrtina 14. stoletja) in kapela rodbine Wallsee ob minoritski cerkvi v Ennsu (2. četrtina 14. stoletja).«

ampak sekundaren. Nastati je moral šele v zadnji četrtini 15. stoletja, o čemer priča dvojnožlebasti profil reber, ki ga po I. Komelju pri nas pozna predvsem slovenskogoriška gotika iz začetka 16. stoletja⁵⁶, pa tudi na sosednjem Hrvaškem se ti profili pojavljajo v 2. polovici 15. in v začetku 16. stoletja.⁵⁷ Dodatno nas prepričujejo v to tudi sklepniki. Oba zahodna sklepnika sta dekorativno krašena s preprostim geometričnim motivom šesterolista, ki sta povsem identična, vzhodna kvalitetno izdelana rozetna sklepnika pa sta različna in zelo spominjata na podobne sklepnike, ki so značilni za 14. stoletja. Ob vnovičnem obokanju sta bila pač ponovno uporabljena. Domnevamo lahko, da se je to zgodilo po letu 1487, ko so najemniške čete cesarja Friderika pod poveljstvom Jerneja Perneškega prihrumele pred Ormož, ki so se ga dne 19. julija tudi polastile in ob odhodu mesto tudi požgale,⁵⁸ in pred letom 1495, ko je bila v kapeli urejena grobnica, v kateri so bili pokopani otroci Jakoba Szekelyja in Margarete Szeci.⁵⁹

Da je bila kapela obokana že v 3. četrtini 14. stoletja, dokazujejo tudi ohranjeni sledovi poslikave na severni steni kapele. Tukaj bi opozorili samo na fragmentarno ohranjeno borduro iz prepognjenega traku, ki jo v levem delu seka sedanje rebro oboka, ki kaže na to, da je poslikava nastala že pred drugim obokanjem kapele. Nadaljevanju te bordure lahko sledimo ob poteku podločja sedanjega oboka, ki borduro tudi seka (tukaj je ohranjena komajda tretjina prvotne bordure, ki je spremljala prvotni obok iz okrog 3. četrtine 14. stoletja). Iz tega smemo sklepati, da je bil obok prvotne kapele nekoliko višji od sedanjega.⁶⁰

Slika 14:
Prezbiterij
- gotski timpanon.
Foto: B. Vnuk

⁵⁶ I. Komelj 1973, p. 113 (še prej pa Kostanjevica in Stična).

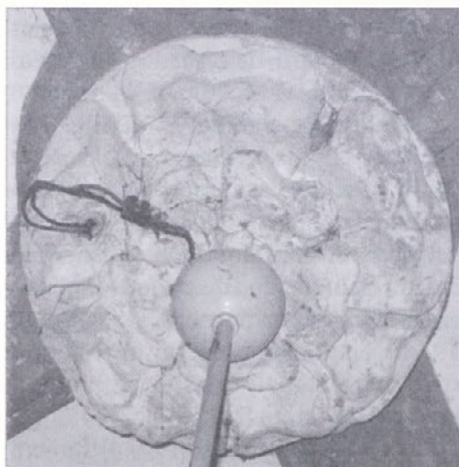
⁵⁷ Z. Horvat 1992, pp.84–86.

⁵⁸ M. Slekovec 1893, p. 10; H. Pirchegger 1962, p. 82; A. Klasinc 1973a, p. 65.

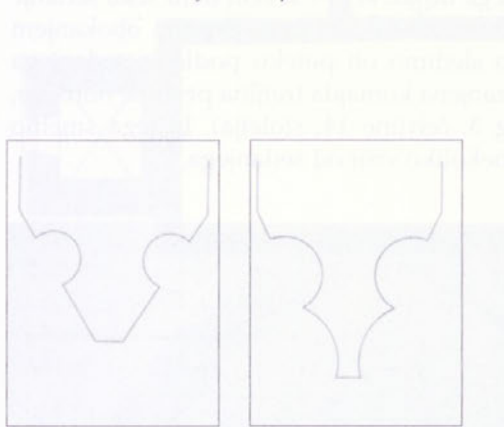
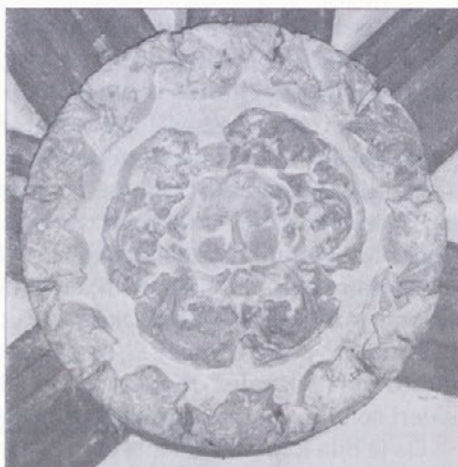
⁵⁹ P. Dajnko 1840, p. 27.

⁶⁰ O poslikavi cf. J. Höfler 2004, p. 147s.

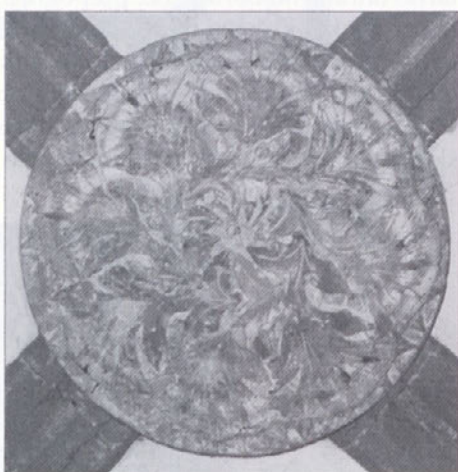

Slika 15: Zakristija - sklepnik

Slika 16:
Zakristija - profil   Kapela - profil

Slika 17: Kapela - sklepnika

Problematična ostaja datacija t.i. zakristijskega portala, odkritega v 70. letih prejšnjega stoletja. Nekateri ga datirajo v čas okrog leta 1400, vendar menimo, da je ta datacija nekoliko pozna, saj npr. oblika štita, čelade, pa tudi podoba Trpečega Kristusa, ki spominja s svojimi »lopatastimi« rokami na relief Trpečega Kristusa med angeloma iz Pokrajinskega muzeja Ptuj, ter klečeči donator, ki spominja na oba donatorja s celjskega timpanona, dovoljujejo zgodnejšo datacijo, na splošno v 3. četrtino 14. stoletja.⁶¹ Dodatno bi to potrjevala sled dvojne ostrešitve prostora pred tem portalom, stisnjenim med severno steno prezbiterija in južnega dela vzhodnega zaključka kapele. Prvotna pultasta strmejša ostrešitev se prilagaja vzhodni steni vzhodnega zaključka kapele, naslednja položnejša pultasta ostrešitev pa že nekoliko pozneje prizidani zakristiji.

⁶¹ Cf. R. Wlattnig 1995, pp. 142, 152s.

Ob koncu 14. stoletja (okrog 1400) nastopi najpomembnejša faza v gotskem razvoju ormoške cerkve. Tedaj adaptirajo stari romanski kor tako, da njegov vzhodni, verjetno apsidalni zaključek, zamenjajo s tristranim, zunanost kora

Slika 18: Eden izmed treh kamnoseških znakov na zunanjih opornikih župnijske cerkve sv. Jakoba v Ormožu.

Foto: B. Vnuk

obdajo s šestimi stopnjevanimi oporniki, ki podpirajo križnorebrasti obok, stene pa predrejo visoka s krogovičji krašena dvo- in tridelna okna, predelajo pa v gotskem smislu tudi prejšnji romanski slavolok. K severni steni prezbiterijskega prizidaja enopolno križnorebrasto obokano zakristijo, ki jo na sredini krasi kvalitetno izdelani rozetni sklepnik, rebra pa imajo klinasti profil z obojestranskim žlebom. Tedaj verjetno predelajo tudi zahodni zvonik do zaključka prve etaže, o čemer pričajo pravokotne še ohranjene okenske line.

Nekdanjo obočno shemo prezbiterijskega oboka lahko rekonstruiramo na osnovi sedanjega križnogrebenastega oboka iz leta 1761, ko so prvotnemu oboku odbili rebra, ki so imela po vsej verjetnosti hruškasti profil, kot to dokazujejo še ohranjeni obstenski loki.⁶² Prezbiterij je imel dve traveji in petosminski zaključek in je bil križnorebrasto obokan s prečnimi rebri. Njegove pravokotne traveje so bile različnih dimenzij, kar je posledica adaptacije že dane prostornine. Po konservatorskih posegih, izvršenih leta 1990, so se na zunanjih opornikih pokazali kamnoseški znaki, vendar jih je večina slabše ohranjenih, saj so bile površine kamna pozneje zaradi ometanja naključevane. Trije najpomembnejši kamnoseški znaki pa so vendarle še dobro ohranjeni in so istovetni z onim kamnoseškim znakom, ki se pojavlja kot najpogostejši pri naši najpomembnejši in najlepši gotski arhitekturi: Ptujski gori. Ta znak je poleg tega, da je bil uporabljen kot navaden kamnoseški znak, na oboku ptujskogorske cerkve naslikan tudi kot mojstrski znak. Z njim pa je ustvarjena tako slogovno kot tudi časovno povezava s ptujskogorsko stavbarsko delavnico, ki ormoški kor izločuje iz obilice anonimne podeželske arhitekture in ga uvršča med pomembnejše spomenike gotskega arhitekturnega snovanja na slovenskih tleh.

⁶² Za hruškasti profil cf. J. Curk 1983, p. 73.

VIRI IN LITERATURA

- Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Rokopisna zbirka, sign. R-42, Simon Povoden, Hauptpfarrliches Geschichtenbuch, 1833.
- Župnijski urad sv. Jakoba Ormož, Peter Dajnko: Pfarrliche Urkunden zum heiligen Apostel Jakob in Fridau gesammelt, geordnet und eingebunden im Jahre 1840, 1840 /rokopis/.
- Biedermann, Gottfried, 1980: Zur Kunst der Steiermark im 12. Jahrhundert. *Das Werden der Steiermark. Die Zeit der Traungauer. Festschrift zur 800. Wiederkehr der Erhebung zum Herzogtum*, Graz - Wien - Kln, pp. 391–420.
- Blaznik, Pavel, 1988: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, N- Ž. Maribor.
- Cevc, Emilijan, 1963: *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*, Ljubljana.
- Cevc, Emilijan, 1993: Stenske slikarije 17. stoletja v ormoški župnijski cerkvi. *Ormož skozi stoletja, IV*, 1993, pp. 15–39.
- Curk, Jože, 1962: Ormož, /konservatorsko poročilo/. *VS, VIII*, 1962, p. 137.
- Curk, Jože, 1970: Zgodovina urbanizacije v severovzhodni Sloveniji. *ČZN, n.v.* 6, 1970, pp. 244–284.
- Curk, Jože, 1973: Ormož in njegova okolica, *KNSS*, 33, Ljubljana.
- Curk, Jože, 1983: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. *Ormož skozi stoletja, II*, Ormož 1983, pp. 61–80.
- Curk, Jože, 1988: Ormož, *Srednjeveška mesta*. Ljubljana, pp. 152–153.
- Curk, Jože, 1991: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor.
- Curk, Jože, 1992: O pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na Slovenskem Štajerskem. *ČZN, n.v.* 28, 1992, pp. 153–181.
- Enciklopedija Slovenije*, 8, Nos - Pli, Ljubljana 1994.
- Haas, Carl, 1857: Bericht des Landes - Archhologen Hrn. Carl Haas:ber seine Bereisung des Herzogthumes Steiermark im Sommer d. J. 1856, *Mittheilungen des Historischen Vereins f:r Steiermark*, VII, Graz 1857, pp. 201–236.
- Höfler, Janez, 1986: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*. Ljubljana.
- Höfler, Janez, 2004: *Srednjeveške freske v Sloveniji, IV. Vzhodna Slovenija*. Ljubljana.
- Horvat, Zorislav, 1992: *Katalog gotičkih profilacija arhitekture kontinentalne Hrvatske*. Zagreb.
- Janisch, Joseph Andreas, 1878: *Topographisch – statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, I. Graz.
- Klasinc, Anton, 1973: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. *Ormož skozi stoletja, I*, Maribor 1973, pp. 50 – 100.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*, Ljubljana 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije IV. Podravje in Pomurje*, Ljubljana 1980.
- Komelj, Ivan, 1973: *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*. Ljubljana.
- Kovačič, Fran, 1911: Ormož. Predavanje za IX. redni občni zbor 18. dec. 1910 v Ormožu, *ČZN, VIII*, 1911.

- Mikuž, Janez, 1977: Ormož, /konservatorsko poročilo/. VS, XXI, 1977, pp. 355–357.
- Mikuž, Janez, 1979: Ormož, /konservatorsko poročilo/. VS, XXII, 1979, p. 361.
- Ormož in okolica, vodnik*, Ormož 1990.
- Pirchegger, Hans, 1962: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München.
- Raisp, Ferdinand, 1860: *Erinnerung an die Orient-Eisenbahn von Pragerhof bis Gross-Kanischa*, Graz.
- Schauber, Vera Schindler, Hanns Michael, 1995: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana.
- Ormož, *Slovenski gospodar*, št. 45, 1930, pp. 11–12
- Slekovec, Matej, 1902: Arhivalni izpiski za zgodovino lav. škofije. *Voditelj*, V, Maribor.
- Slekovec, Matej, 1893: *Sekelji. Rodoslovna in životopisna razprava*, Ponatis iz »Slovenca«, Ljubljana.
- Štefanac, Samo, 1995: Celje, opatijska c. sv. Danijela: kapela Žalostne Matere božje. *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana.
- Wlattnig, Robert, 1995: Kiparstvo 14. stoletja (kat. št. 55–68). *Gotika v Sloveniji*, Ljubljana.
- Zadnikar, Marjan, 1982: *Romanika v Sloveniji. Tipologija in morfologija sakralne arhitekture*. Ljubljana.
- Zavod za spomeniško varstvo Maribor: *Poročilo o delu v letu 1978*, Maribor 1979

Bauhistorische Entwicklung der Pfarrkirche des Hl. Jakob in Ormož im Mittelalter

ZUSAMMENFASSUNG

Die Pfarrkirche des Hl. Jakob stellt eine der wichtigsten und ältesten Architekturdenkmäler in Ormož dar. Das Patrozinium ist alt, die Anbetung des Apostels Jakob, den ersten zwischen den hochmittelalterlichen Pilgerheiligen, begann schon sehr früh im 11. Jahrhundert.

Über das hohe Alter der Kirche überzeugt uns auch ihre mehr oder wenig genaue Orientation, was eine Spezifik der mittelalterlichen Kirchen war. Die Erbauung der Kirche ist eng mit der niederlassung der Herren von Pettau und des deutschen Ritterordens um 1200 in dieser Gegend verbunden.

Aufgrund des erneuten Überblicks der bisherigen Schreiben über die bauhistorische Entwicklung der Kirche, die Besichtigung des Kirchendachbodens und eine neue Aufzeichnung des Grundrißes, stellen wir fest, daß die bisherige Kenntnisse über die bauhistorische Entwicklung der Kirche revidiert werden müssen.

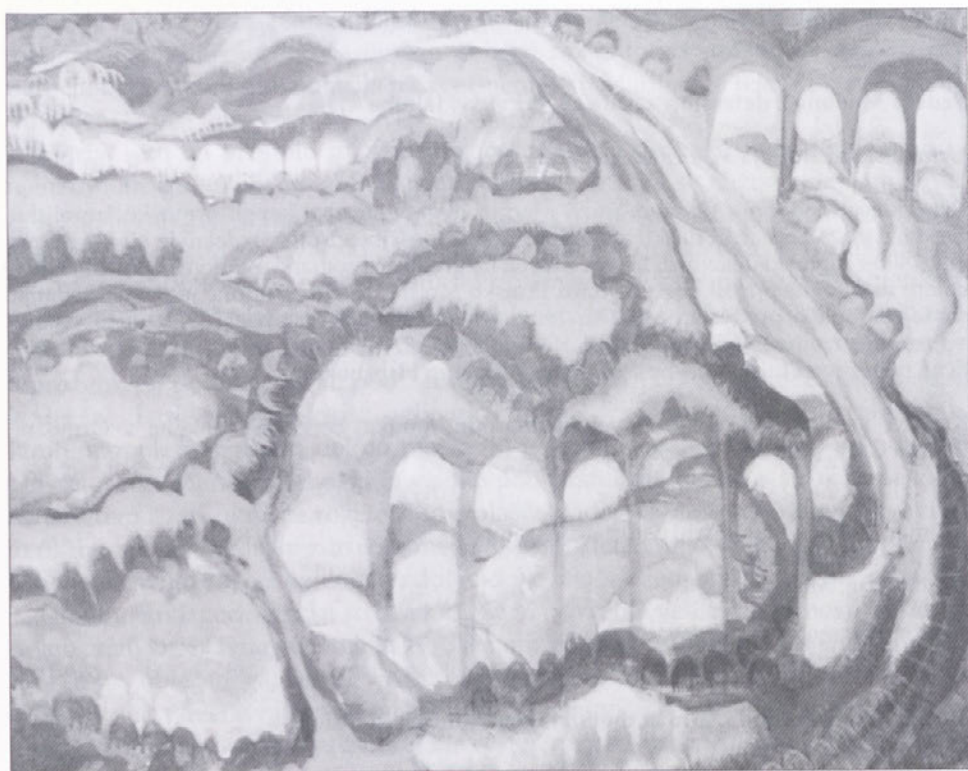
Es wurde festgestellt, daß in den Mauern die ursprüngliche Kirche erhalten ist, genauso wie Süd und Nordwand des Ostchorabschlusses, wahrscheinlich entstand in der

gleichen Zeit auch der untere Teil des westlichen Kirchturmes. Die longitudinal betonte Kirchenschiff kommt zum Ausdruck im Grundriß in der Zusammensetzung des Quadrates plus Rechtecks im Proporze $1:\sqrt{2}$, dagegen ist der ursprünglich erhaltene Teil des Ostchorsabschlusses im Proporze $1:\sqrt{2}$. Das Presbyterium hat wahrscheinlich eine dazugebaute Apsis am Osten, womit wir eine romanische Kirche in der so genannte vollkommene Disposition bekommen, welche wir in der naheliegenden Groß Sonntag begegnen. Von der figuralen Elementen ist ein Frauenkopf erhalten, der sich in der ursprünglicher Lage ausgemeiselt hoch in den südöstlichen Eckstein befindet. Dieser Kopf ist mit den apotrophäischen Männerköpfen aus Groß Sonntag vergleichbar.

Aus diesen Gründen können wir die Kirche in der Zeit um 1200, bzw. in die ersten Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts einreihen. Wir erlauben aber auch die Möglichkeit, daß die Kirche schon früher, im 12. Jahrhundert gebaut wurde.

Die gotisierung der Kirche verläufte stufenweise und in mehreren Phasen. In der Kirchenschiff sind teilweise noch drei Fensteröffnungen erhalten. In der Südwand sind daß zwei Spitzbogenfenster, von welchen das Ostfenster den Baldachinaltar, und das Westfenster aber den Unterchor der ehemalige obrigkeitliche Empore beleuchtet hatte. Auf Grund der Position und der Bestimmung dieser Fenster datieren wir sie in die 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Nach der Mitte des 14. Jhr. (dritter Viertel des 14. Jhr) wurde zur Kirche eine Kapelle zugebaut, in welcher einst Marienaltar stand. Aus dieser Zeit sind beide Schlußsteine , die bei der erneuerten Gewölbung der Kapelle am Ender des 15. Jahrhunderts, wobei die Rippen zweirinnenförmiges Profil bekamen, zum zweiten Mall

benutzt wurden . Aus dieser Zeit um 1380 ist auch der gotische Portal in der Nordwand des Presbyteriums. Das Presbyterium ist um 1400 entstanden, auf den äusseren Stützfeiler sind noch Steinmetzzeichen erhalten, welche deuten, daß hier der leitende Baumeister aus Maria Neustift tätig war. Seine drei erhaltene Steinmetzzeichen sind genug für den Beweis über seine Tätigkeit hier in Ormož. Aus gleicher Zeit wie das Presbyterium ist auch die kreuzgewölbte ursprüngliche Sakristei (der Schlußstein und die Kreuzrippen mit einem keilrinnenförmigen Profil).

Miro Hajnc, Krajina (olje)

Foto: B. Prelog

Vidmar, dr. Polona, univ. dipl. um. zg., kustosinja
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 7.033.5(497.4 Ormož):73
73.034.7(497.4 Ormož)

Sedeča Madona z detetom v ormoški cerkvi sv. Jakoba

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 618–631

Kip sedeče Madone z detetom je za Marijin oltar v severni kapeli ormoške župnijske cerkve naročil Bernard Ptujski, tedanji lastnik gosposčine Ormož. Izdelan je bil kmalu po letu 1400 v kiparski delavnici, ki se je razvila na gradbišču romarske cerkve na Ptujski Gori, katere ustanovitelj je bil prav Bernard Ptujski. Mojster sedeče Madone je poznal tedanje srednjeevropsko, predvsem češko kiparstvo. Na Ptujsko Goro je prišel iz Salzburga, najbrž s posredovanjem salzburškega nadškofa Bertholda pl. Wehingen, na kar kažejo tesne politične povezave Ptujskih gospodov z Bertholdom in Habsburžani.

KLJUČNE BESEDE: gotško kiparstvo, mednarodna gotika, cerkev sv. Jakoba v Ormožu, Ptujška Gora, gospodje Ptujski

Vidmar, Polona, PHD, Art Historian, Curator
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 7.033.5(497.4 Ormož):73
73.034.7(497.4 Ormož)

Sitting Madonna and Child at the St. James' Church in Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 618–631

The statue of Madonna and Child was ordered by Bernard of Ptuj, then owner of the Ormož dominion, for the Mary altar in the north chapel of Ormož parish church. It was made soon after the year 1400 at the sculptural workshop that had developed on the building site of the pilgrimage church at Ptujška Gora established by the very Bernard of Ptuj. The master of the sitting Madonna was familiar with Central European and above all Czech, statuary art of that time. He came to Ptujška Gora from Salzburg, probably through the medium of the Salzburg Archbishop, the Noble Berthold of Wehingen due to the strong political connections of the Lords of Ptuj with Berthold and the Hapsburgs.

KEY WORDS: Gothic statuary art, international Gothic art, Church of St. James in Ormož, Ptujška Gora, Lords of Ptuj.

Sedeča Madona z detetom v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Ormožu

Pred slavoločno steno je postavljen v ladjo ormoške župnijske cerkve kip Madone z detetom na prestolu. Izredna gotska umetnina je žal le fragmentarno ohranjena. Restavrator je moral izdelati skoraj celoten spodnji del kipa: prestol in draperijo Marijinega plašča. Kljub fragmentarnosti pa kip še vedno navduši gledalca s prefinjenostjo Marijinega obličja, razigranim Jezusom v materinem naročju in potekom gub oblačila na zgornjem delu Marijinega telesa in med njenimi koleno.

Marija sedi na prestolu in z obema rokama drži dečka, ki leži diagonalno v njenem naročju, glavo pa obrača proti gledalcu. Marija se nežno sklanja k sinu. Položaj njenih glav in nagib teles izraža toplino odnosa med materjo in otrokom. Medtem ko se otrok živahno in razgibano obrača od matere k vernikom, pa Marija melanholično zre predse v slutnji trpljenja, ki ga bo sin moral preživeti čez nekaj desetletij. Marija varno stiska dečka k sebi, njeni prsti se udirajo v njegovo mehko kožo. Z levico ga drži okrog prsi, z desnico, katere prsti so umetelno izproženi, pa podpira dečka pod zadnjico. Milo Marijino obličje obdajajo drobni kodri las. Lasje niso pokriti z oglavnico kakor pri mnogih sočasnih Marijinih kipih, ampak z zgornjim delom plašča, ki je potegnen čez Marijino glavo. Pod plaščem nosi Marija obleko, ki je visoko pod prsmi prepasana s širokim pasom, na katerem so tri okrasne rozete. Gube plašča padajo z Marijinih ramen, se ovijejo okrog njenih rok in se združijo med nogami, kjer tvorijo obliko, podobno črki V; le-ta se je nekdam od kolen navzdol nadaljevala s skledastimi gubami. (Slika 1)

Umetnostnozgodovinska stroka kipu še ni posvetila veliko pozornosti, saj še ni dolgo znan širši javnosti. Do leta 1978 je namreč stal v vaški kapeli v Frankovcih, kjer so ga, oblečenega, častili vaščani in o njem spletali številni zgodbe. Tedaj je bil prenesen v restavratorski atelje Viktorja Gojkoviča, ki mu je odstranil moteče lesene dele in novejšje plasti oljne barve ter ga ob strokovni pomoči Emilijana Cevca v spodnjem delu dopolnil. Po končanih restavratorskih delih so kip namestili na sedanje mesto. Prvi je kip umetnostnozgodovinsko opredelil Jože Curk, ki ga je datiral v 1. petino 15. stoletja in poudaril njegovo izredno kakovost, dvorjansko lepotno tipiko in mehko gubanje Marijinega oblačila.¹ Podrobnejše opredelitve zasledimo v vodniku po Ormožu in okolici, ki je izšel leta 1990. V njem je Marjeta Ciglencečki kip uvrstila v obdobje „mehkega stila“, ga postavila v bližino kiparskega ustvarjanja na Ptujski Gori in ga opredelila kot najbližjo sorodnico stoječe Marije z otrokom v mariborskem muzeju. Obe Mariji sta po njenem

¹ Jože Curk, Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož, v: Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983, str. 61-80, str. 75.

Slika 1: Ptujskogorska kiparska delavnica: Marija z detetom na prestolu, ž. c. sv. Jakoba v Ormožu

mnenju delo istega mojstra in ju je mogoče datirati v čas okrog 1420 do 1430.² Klementina Jurančič je obravnavala kip leta 1991 v svoji diplomski nalogi in leta 1995 v katalogu ob razstavi Gotika v Sloveniji.³ Jurančičeva je kip uvrstila v „velikonedeljsko skupino“ plastik, ki naj bi izšla s „ptujskogorsko skupino“ iz ene same kiparske delavnice, najverjetneje nameščene na Ptujski Gori. V velikonedeljsko skupino je uvrstila še kipe sv. Barbare, sv. Katarine in Sočutne, ki so po drugi svetovni vojni stale v kapeli komende Velika Nedelja, sedaj pa so v ptujskem muzeju, kipa sv. Margarete in sv. Doroteje, ki sta nekdaj stala v vaški kapeli, sedaj pa sta v omenjeni kapeli v Veliki Nedelji, fragment sedeče figure, ki je sedaj v ptujskem muzeju ter fragment leva in stoječo Marijo z detetom, ki ju hrani mariborski muzej.⁴ Po mnenju Jurančičeve sta skupni značilnosti omenjenih skulptur kratko vrhnje oblačilo in značilna drža prstov z izproženim sredincem

² Marjeta Ciglencečki, (et al), Ormož in okolica; Vodnik, Ormož 1990, str. 33 in 34.

³ Klementina Jurančič, Velikonedeljska skupina plastik iz začetka 15. stoletja, dipl. naloga, tipkopis, Ljubljana 1991; Gotika v Sloveniji, /Razstavni katalog/, 1. junij -1. oktober 1995, Narodna galerija, Ljubljana 1995, str. 165-167, 176.

⁴ Jurančič 1991 (kot v opombi 3), str. 4. Jurančičeva je skulpture razdelila v tri skupine: v prvi so sv. Barbara, sv. Katarina in Sočutna, v drugi sta sv. Marjeta in sv. Doroteja, v tretji pa sedeča Madona v Ormožu in stoječa Madona v mariborskem muzeju. Fragmenta sedeče figure in leva Jurančičeva v tej razdelitvi ne omenja.

in s skrčenimi in lepo zaokroženimi drugimi prsti.⁵ Tudi omenjena avtorica datira kip v leta okrog 1420 do 1430 in ugotavlja za stoječo Madono v mariborskem muzeju, ki je tudi po njenem mnenju delo istega mojstra kot Madona v Ormožu, da njen „obraz ni mil kot pri starejših svetnicah te skupine, temveč deluje (času nastanka primerno) shematizirano kot maska.“⁶ Mojster, ki je izdelal obe Madoni, naj bi bil izšolan v tradiciji šlezijskega in češkega kiparstva in naj bi prišel na Ptujsko Goro iz salzburškega delavniškega kroga.⁷ V sklopu raziskav Jurančičeve je Ivo Nemeč opravil tudi analize materiala in ugotovil, da so izdelane iz peščenjaka, pridobljenega v istem kamnolomu; peščenjak je bil najverjetneje pridobljen v Vinici na Hrvaškem.⁸ Podatek ni zanimiv le za raziskavo trgovskih poti, saj je potrebno upoštevati, da je Vinica ležala na drugi strani meje, da so torej material uvažali iz tedanjega ogrskega kraljestva,⁹ izključuje tudi možnost, da bi bil kateri od navedenih kipov izdelan v neki srednjeevropski delavnici in pozneje pripeljan na ptujsko-ormoško območje.

Dosedanje ugotovitve torej uvrščajo kip med pozna dela kiparske delavnice, ki se je okrog leta 1400 razvila na gradbišču Mariji posvečene romarske cerkve na Ptujski Gori in v kateri so bili v približno dveh do treh desetletjih delovanja izdelani številni še ohranjeni kipi Marije in svetnikov, namenjeni postavitvi na oltarje. S kiparskimi deli ptujskogorske delavnice se je ukvarjal že Karl Garzarolli pl. Thurnlack, ki jih je pripisoval enemu, „ptujskogorskemu mojstru“,¹⁰ temeljne ugotovitve pa je prispeval Emilijan Cevc, ki je v ohranjenih delih že prepoznal stvaritve več kiparskih rok.¹¹ Pomembna nova spoznanja so objavili še Klementina Jurančič in Gregor Podnar v katalogu Gotika v Sloveniji in Horst Schweigert.¹² Na tem mestu bi bilo nesmiselno ponavljati njihova spoznanja in katalog na Ptujski Gori izdelanih kipov. Primerjava ormoške Madone s kipi ptujskogorske delavnice in sočasnimi stvaritvami srednjeevropskega kiparstva namreč pokaže, da je dosedanje ugotovitve potrebno popraviti.

Nobenedga dvoma ni, da je ormoško Madono izdelal isti mojster kot Madono v mariborskem muzeju. (Slika 2) To dokazujejo podobne obrazne poteze, oblika in drža rok, način, kako se le-te ugrezajo v otrokovo kožo, in drža otrokovega telesca

⁵ Jurančič 1991 (kot v opombi 3), str. 6.

⁶ Gotika v Sloveniji 1995 (kot v opombi 3), str. 176.

⁷ Gotika v Sloveniji 1995 (kot v opombi 3), str. 167.

⁸ Jurančič 1991 (kot v opombi 3), str. 7.

⁹ Vinica je le okrog 7 kilometrov oddaljena od Ormoža. Grad Vinico je leta 1397 dobil v dar Herman II. grof Celjski od kralja Sigismunda Luksemburškega. Glej: István Tringli, Die Würden und die Besitzungen der Cillier in Ungarn, v: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja. Zbornik mednarodnega simpozija, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1998, str. 115-123, str. 116. Sorodstvene povezave med Celjskimi grofi in gospodi Ptujskimi, ustanovitelji ptujskogorske cerkve, so najbrž vplivale tudi na izbiro kamnoloma za kamnito plastiko na Ptujski Gori. Grofje Celjski so sodelovali pri opremljanju ptujskogorske cerkve; kmalu po letu 1400 je nastal baldahin za oltar, ki je stal sredi glavne cerkvene ladje. Zaradi grbovnih ščitov grofov Celjskih na njem se ga je oprijelo ime „celjski oltar“.

¹⁰ Karl Garzarolli pl. Thurnlack, Mittelalterliche Plastik in Steiermark, Graz 1941, str. 46-51.

¹¹ Emilijan Cevc, Gotska plastika na Slovenskem, Ljubljana 1963, str. 123-166; Emilijan Cevc, Gotska plastika na Slovenskem, Ljubljana 1972, str. 91-100.

¹² Gotika v Sloveniji 1995 (kot v opombi 3), str. 165-176. Horst Schweigert, Gotische Plastik, v: Otto Fraydenegg-Monzello (Hrsg.), Schatz und Schicksal. Ausstellungskatalog, Steirische Landesausstellung 1996, Mariazell & Neuberg an der Mürz, 4. Mai bis 27. Oktober, Graz 1996.

Slika 3: Salzburška delavnica (?): Marija z detetom na prestolu iz okolice Seckaua, Germanski nacionalni muzej München

Slika 2: Ptujskogorska kiparska delavnica: Lepa Madona s Ptujске Gore, Pokrajinski muzej Maribor

z obema rokama okrog prsi in pod zadnjico. Drža otrokovega telesa z obema rokama in v napol ležečem položaju je sorodna kot pri znameniti Krumlovski Madoni, ki jo hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju in je nastala pred letom 1400. Sorodna sta tudi oba razigrana Jezusa, ki se obračata proti gledalcu, in njuna polna lička, drobne, našobljene ustnice, fina noska in dekorativno razporejeni kodri las na njenih čelih. Za oba otroka je značilna pretanjena izpeljava detajlov, s katerimi je kipar uspel podati otroškost in ljubkost. Vendar je Jezušček pri Krumlovski Madoni v rokah bržkone držal jabolko (kakor tudi pri Madoni v mariborskem muzeju), medtem ko pri ormoški Madoni steguje desno ročico proti materinim prsim. Tudi ta, anatomsko po navadi nekoliko popačeno izpeljan gib, v sočasnem srednjeevropskem kiparstvu ni neznan. Vidimo ga lahko pri Madoni iz Altenmarkta, ki je nastala pred 1393 in jo strokovnjaki uvrščajo v krog Krumlovске Madone. Lepe Madone iz Altenmarkta in ormoške Madone pa ne povezujeta le Jezuščkov gib in drža otroka, oba kipa sta sorodna tudi v modelaciji Marijinih obrazov. Obe Madoni imata fina, gladka obraza z visokim, najbrž obritim čelom, visokimi, lepo zaokroženimi obrvmi, dolgim, tankim nosom in nežnimi usti, v koticih privzdignjenimi v komaj opazen nasmešek. Kipoma so skupni tudi lepi, skoraj predolgi Marijini prsti, ki se nežno ugrezajo v mehko otroško kožo. Tako prefinjene poteze Marijinega obraza in tolikšno nežnost med materjo in otrokom je opaziti tudi pri kipih Marije z otrokom, ki so nastali pred

letom 1400 v Salzburgu, kakor denimo pri Madoni v Grossgmainu. Marijin obrazni tip je soroden tudi obrazu sedeče Madone iz okolice Seckaua (sedaj v Münchnu), ki jo je Garzarolli pripisal Mojstru Krumlovske Madone,¹³ medtem ko Steinitz in Schultes lokalizirata njen nastanek v neko salzburško delavnico.¹⁴ (Slika 3) Marijama so skupni visoko čelo, visoko dvignjene obrvi, ki se spuščajo v dolg, ozek nos, poudarjene ličnice in navzgor zavihnjeni koticiki ustnic. (Slika 4) Tudi Jezuščka sta si podobna v modelaciji visokega čela, privihnjene noska in napihnenih ličk. Pri otrocih lahko opazimo prefinjenost v obdelavi detajlov.

Slika 4: Modelacija obrazov: Madona v Ormožu in Madona iz okolice Seckaua

Navedene sorodnosti z Lepo Madono iz Altenmarkta (pred 1393) in ob koncu 14. stoletja nastalima Lepo Madono v Grossgmainu in sedečo Madono iz okolice Seckaua mečejo dvom o dataciji ormoške Madone in Madone v mariborskem muzeju v leta okrog 1420 do 1430. Datacija je prepozna tudi zaradi dejstva, da so nastajali v tridesetih letih 15. stoletja na Ptujski Gori le še kipi nižje kakovosti, kakor dokazujejo skulpture na oltarju sv. Sigismunda. Obe Madoni sta morali nastati v prvem desetletju 15. stoletja oziroma kmalu po letu 1400 in sodita med najzgodnejše izdelke ptujskogorske kiparske delavnice. Domnevati smemo, da je Lepa Madona, ki je sedaj v mariborskem muzeju, do leta 1941 pa je bila privezana na delilni steber severnega portala ptujskogorske cerkve, prvotno stala pod baldahinom „celjskega oltarja“ sredi cerkvene ladje na Ptujski Gori.¹⁵ Tudi „celjski oltar“ je datiran v leta kmalu po 1400.

Če si natančno ogledamo pretanjeno modeliran Marijin obraz, ugotovimo, da je opažanje Jurančičeve o shematičnih in maskastih obrazih ormoške Madone in

¹³ Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern, /Razstavni katalog/, Köln 1978, S. 410; Garzarolli 1941 (kot v opombi 10), S. 33.

¹⁴ Die Parler 1978 (kot v opombi 13), str. 410. Schultes, Lothar, Die Plastik – Vom Michaelermeister bis zum Ende des Schönen Stils, v: Günther Brucher (ur.), Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, Band 2: Gotik, München-London-New York 2000, str. 344-396, str. 368.

¹⁵ Marjan Zadnikar, Ptujška Gora. Visoka pesem slovenske gotike, Ljubljana 1992, str. ???

Slika 5: Ptujskogorska kiparska delavnica: Marija z detetom na prestolu, Ljubično pri Poljčanah

Slika 6: Ptujskogorska kiparska delavnica: Marija z detetom na prestolu iz Krapine, Trški vrh pri Krapini

Lepe Madone v mariborskem muzeju povsem napačna; pritrdimo ji lahko le v trditvi, da njun obraz ni mil, kot pri, po njenem mnenju starejših svetnicah velikonedeljske skupine.¹⁶ Obraz ormoške Madone res ni podoben mlajšima obrazoma sv. Katarine in sv. Barbare iz velikonedeljske skupine plastik, saj ni dekliško ljubek, lep, vendar brezčuten, kakor njuna obraza. Prav nasprotno, ob vsej prefinjeni lepoti ormoške Madone je še opaziti „vitalno trpkost“,¹⁷ kakršna zaznamuje obraz Anne iz Schweidnitza na spodnjem triforiju praške katedrale. Anna iz Schweidnitza je bila tretja žena cesarja Karla IV. Luksemburškega, naročnika prezidave praške stolnice sv. Vida, ki jo je v letih 1356–1399 vodil Peter Parler. Ovalni obraz cesarice Anne, prežet s čutnostjo, je bil izklesan pred letom 1378 in je vplival na srednjeevropske kiparske stvaritve poznega 14. stoletja. Zdi se, da ga je poznal tudi mojster, ki je na Ptujski Gori ustvaril sedečo Madono, ki je sedaj v Ormožu, in Lepo Madono v mariborskem muzeju.

Da sta omenjeni Madoni zgodnji deli ptujskogorske delavnice, nastali kmalu po letu 1400, postane še očitnejše, ko ju primerjamo z drugimi ohranjenimi deli te

¹⁶ Gotika v Sloveniji 1995 (kot v opombi 3), str. 176.

¹⁷ Izraz je prevzet po: Schultes 2000 (kot v opombi 14), str. 369.

*Slika 8: Ptujskogorska kiparska delavnica:
Marija z detetom na prestolu,
sklepnik v ž. c. sv. Jurija na Ptuju*

*Slika 7: Ptujskogorska kiparska delavnica:
Marija z detetom na prestolu, Ptujška Gora*

delavnice. Ohranjene so kar štiri sedeče Madone z detetom, ki so nastale na Ptujski Gori. Poleg omenjene v Ormožu še Madona, ki je nekdaj stala na glavnem oltarju Marijine cerkve v Ljubičnem pri Poljčanah (slika 5), Madona, ki je do prenosa v zagrebški restavratorski center v začetku 90. let 20. stoletja stala v kapeli na Trškem Vrhu, narejena pa je bila najbrž za grajsko kapelo Celjskih grofov v Krapini (slika 6),¹⁸ in Madona, ki stoji na t.i. rožvenškem oltarju na Ptujski Gori (slika 7). Druge tri so od ormoške bolj ohranjene, saj so ohranjeni prestoli in draperija plašča v spodnjem delu, tudi njim pa manjka nekaj manjših delov, kakor so Marijine roke, deli Jezuščka, Madoni s Trškega vrha pa so najbrž še v 15. stoletju grobo predelali obraz. K štirim polnoplastičnim kipom pa lahko prištejemo še relief Marije z detetom na sklepniku v podaljšku južne ladje ptujске cerkve sv. Jurija, ki ga je leta 1415 zgradila in s stavbno plastiko opremila delavnica iz nasledstva delavnice na Ptujski Gori.¹⁹ Relief je edino zanesljivo datirano delo od navedenih. (Slika 8)

¹⁸ Anđela Horvat, Kameni kip bogorodice s Trškog vrha, v: Radovi JAZU, Zagreb 1976, str. 67-72. Balog, Zdenko, Pitanje difuzije utjecaja praške majstroske radionice Petra Parlera na području današnje republike Hrvatske – s posebnim obzirom na ulogu lepoglavskog gradilišta, v: Lepoglavski zbornik 1996, Zagreb 1998, str. 81-112.

¹⁹ Ista delavnica je Madono z otrokom upodobila tudi na sklepniku v križnem hodniku dominikanskega samostana na Ptuju, vendar je bil tam izbran drug Marijin tip, namreč Lepa Madona (stojeća Madona z detetom).

Zaradi manjkajočih delov so za primerjavo in datacijo kipov sedeče Marije z detetom najprimernejši modelacija obrazov, oblika oglavnice, gube na zgornjem delu Marijinega oblačila, drža in položaj Jezuščka. Modelacija Marijinega obraza je pri navedenih kipih tako različna, da lahko z gotovostjo govorimo o tem, da so delo več kiparskih rok in da jih lahko postavimo v razvojno črto, ki teče od Madone v Ormožu, Madone na Ljubičnem in na Ptujski Gori do Madone s Trškega vrha in reliefa v cerkvi sv. Jurija. Madona v Ormožu je lepota, katere obraz je prežet s trpko čutnostjo, medtem ko njen pogled izraža žalost v slutnji bodočega Jezusovega trpljenja. Dokler deček še razigrano leži v njenem naročju, ga v ljubečem objemu oklepa z obema rokama. Mojster Madone na Ljubičnem ni zmožel ustvariti pretanjenih psihičnih komponent Madone v Ormožu. Madona na Ljubičnem je mlada lepota; njen obraz se je zaoblil, izgubil je trpkost in postal ljubek in mil. Z izgubo trpkosti in slutnje trpljenja pa se je izgubil tudi tesen odnos med materjo in otrokom. Marija Jezuščka ne priklepa več k sebi, temveč ga podpira z levico, ko sedi na njenem levem kolenu. Z desnico je pridrževala neki predmet, najbrž jabolko. Sedeča Madona na Ptujski Gori je spet drugačna. Njen obraz je okrogel in zalit, postarala se je in pridobila videz matrone na prestolu. Celo Jezušček ni več razigran in otroški kot v Ormožu. Takšna je morala biti tudi Madona s Trškega vrha, vendar je njen obraz preveč predelan, da bi to lahko zanesljivo trdili. Najbrž po neki poškodbi (morda posledici turških vpadov) so njen obraz še v 15. stoletju obklesali, tako da je izgubila prvotno polnost, spremenili pa so ji tudi oči, ki so veliko bolj grobo modelirane kakor pri drugih znanih kipih ptujskogorske delavnice. Tudi na sklepniku v cerkvi sv. Jurija je mogoče videti matronasto Madono, ki ji Jezušček sedi na levem kolenu. Le v tem primeru je v Marijini desnici ohranjeno jabolko. Razvojna črta teče torej od resnične dvorne lepote, ki ji nista tuja ljubezen in trpljenje, preko mladostne lepotnosti do matrone, ki z detetom kraljuje na prestolu. Kakor se s časom spreminja Marijina podoba, tako se rahlja tudi odnos med materjo in otrokom: v Ormožu je dete v skoraj ležečem položaju, mati pa ga objema z obema rokama, v Ljubičnem je dete sedelo na materinem levem kolenu, Marija pa ga je objemala z levico, medtem ko na Ptujski Gori in na Trškem vrhu otrok sedi na njeni levi roki, materinsko ljubezen pa je komaj še mogoče slutiti.

Podobnosti in razlike opazimo tudi v oblikovanju Marijine oglavnice in gubanju njenega oblačila. V Ormožu Marija še nima oglavnice, temveč si je lase zakrila z zgornjim robom plašča. To je nakakšna vmesna stopnja med sedečo Madono iz okolice Seckaua, ki ji lasje prosto padajo na ramena, in poznejšimi sedečimi Madonami. Madona na Ljubičnem, tista s Trškega vrha, Madona na Ptujski Gori in ona na sklepniku imajo lase pokrite z oglavnicami, ki se križajo na prsih. Jezuščki držijo z desno ročico prosto padajoče konce oglavnice. Marijina oblačila so v vseh petih primerih podobna. Obleka je visoko pod prsmi prepasana s širokim pasom, ki je pri Madoni v Ormožu in oni na Ptujski Gori okrašen z žarkastimi rozetami. Pod pasom je na Marijinih oblekah brez očitnega vzroka narejena vertikalna zareza. Plašči oblikujejo pod pasom gubo v obliki črke V, nato pa v različnih sistemih gubanja padajo proti tloraju. Kipoma s Trškega vrha in s Ptujске Gore je skupna dominantna srpasta guba, medtem ko so pri Madoni na Ljubičnem gube bolj simetrično razporejene in prevladuje sistem skledastih gub.

Pri Madoni v Ormožu je spodnji del sicer izgubljen, vendar je bil zagotovo zastavljen širše kot sedanji nadomestek. Če smemo v sedeči Madoni iz okolice Seckaua videti možen vzor za Madono v Ormožu, v drugih sedečih Madonah iz ptujskogorske delavnice pa njeno nasledstvo, so tvorile gube njenega plašča med koleni sistem skledastih gub in v trikotni kompoziciji padale proti tlom, podobno kakor pri Madoni na Ljubičnem.

Pomena Madone v Ormožu pa ne gre iskati le v obrtniški dovršenosti in podajanju psihičnih razsežnosti, opozoriti je potrebno tudi na njeno velikost. S (sedanjimi) 156 cm višine je za pol metra višji od drugih navedenih kipov. Postavljena na oltar je morala delovati izredno monumentalno. Seveda se vprašamo, za katero cerkev je bila namenjena in kdo jo je naročil.

Skulptura je pred prenosom v župnijsko cerkev do leta 1978 stala v kapeli v bližnji vasi Frankovci,²⁰ kar zagotovo ni bila lokacija, za katero je bila namenjena. Njenega prvotnega nahajališča ni več mogoče zanesljivo določiti. Ob pomanjkanju pisnih virov gre zrno resnice iskati tudi v ljudskem izročilu. Po pripovedovanju domačinov naj bi Madona nekdanj stala v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Humu, od koder naj bi jo v Frankovce v beli procesiji prenesli po obnovi humske cerkve.²¹ Cerkev sv. Janeza Krstnika je bila zgrajena leta 1611, menda na mestu predhodnice iz leta 1350. Graditelj cerkve iz leta 1611 naj bi bil tedanji lastnik ormoškega gradu Ladislav Pethe de Hethes.²² V cerkvi so ob koncu 19. stoletja prejšnje baročne oltarje zamenjali z neogotskimi. Prenos Marijinega kipa v Frankovce bi morda sodil v sklop zamenjave starejših oltarjev z neogotskimi. Vendar se vprašamo, kje naj bi monumentalna skulptura v humski cerkvi stala. Marijinega oltarja v cerkvi ni bilo, vizitacijska zapisnika iz let 1760 in 1773 navajata oltarje sv. Janeza Krstnika, sv. Jurija in sv. Vida.²³ V izročilu se je sicer ohranila tudi zgodba, da se je neki ogrski grof zaobljubil, da bo na humskem hribu postavil cerkev na čast Materi Božji, če bo njegova hči spregledala. Obljubo je izpolnil in dal zgraditi Marijino cerkev, v kateri je stal tudi kip Marije z otrokom. Šele pozneje naj bi patrocinijske spremenili v čast sv. Janeza Krstnika.²⁴ Vendar pisni viri o Marijini cerkvi na Humu ali o prenosu kipa iz humske cerkve v kapelo v Frankovcih niso znani in podatkom v izročilu ne moremo z gotovostjo verjeti. Ker pa sodita tako Hum kakor tudi Frankovci v ormoško župnijo, bi smeli zaradi kakovosti kipa domnevati, da je bil prvotno namenjen za župnijsko cerkev. Iz ormoške cerkve so ga najbrž prenesli v podružnico na Humu; čas prenosa ni znan, vendar se zdi najverjetneje, da so prenesli Madono na Hum šele v 19. stoletju. Prav tako ni zanesljivo, ali je bil spodnji del kipa odlomljen pri domnevnem prenosu iz Ormoža na Hum ali pri namestitvi v vaško kapelo v Frankovcih.

²⁰ Curk 1998 (kot v opombi 1), S. 24.

²¹ Ciglenceki (et al.) 1990 (kot v opombi 2), str. 57 in 58. Po legendi, ki je še znana med domačini, Marija ni bila zadovoljna s prenosom s Huma v Frankovce, zato se je vrnila na Hum; domačini naj bi jo videli, ko je prečkala potok Račjak. Po drugem prenosu v vaško kapelo v Frankovce je tam ostala.

²² Glej prispevek Branka Vnuka v istem zborniku.

²³ Jože Mlinarič, Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro 1656-1774, *Acta ecclesiastica Sloveniae*, Ljubljana 1987, str. 217-219, 314-315.

²⁴ Za posredovanje podatkov o izročilu, ki se je ohranilo med domačini, se toplo zahvaljujem kolegici etnologinji Moniki Simonič Roškar.

Da je bila Marija z detetom namenjena za postavitev v ormoški župnijski cerkvi sv. Jakoba, je razvidno tudi iz zgodovinskih podatkov. Leta 1840 je župnik Peter Dajnko začel pisati kroniko ormoške župnije.²⁵ V njej navaja tudi opremo ormoške cerkve. V severni kapeli je ob severni steni stal lesen oltar Žalostne Matere Božje, brez letnice ali napisu. Na njem je bil kip Marije z otrokom, za katerega je Dajnko presodil, da ni najboljšo kiparsko delo (»... ist von keiner löblichen Bildhauerarbeit...«).²⁶ Marijin oltar so pozneje odstranili in prav mogoče je, da je omenjeni kip Marije z otrokom tisti, ki so ga prenesli na Hum in ob koncu 19. stoletja v kapelo v Frankovce. V severni kapeli so imeli svojo grobnico gospodje Szekelyji, ki so bili od leta 1489 lastniki ormoškega gradu. Na nagrobni plošči, ki je nekdanj pokrivala grobnico, sedaj pa je vzdana v severno cerkveno steno, je zapisano, da so v grobnici pokopani Jakob Szekely, njegova žena Marjeta in njuni štiri otroci; pokojniki so umrli med 1495 in 1501. Grobnica je morala ležati pred Marijinim oltarjem in je morala nastati v tesni navezavi z njim, saj se v seznamu cerkvenih beneficijev na Štajerskem v salzburški nadškofiji in seckauski škofiji, ki je nastal po letu 1585, omenja tudi večna maša pri oltarju Blažene device Marije, ki jo je daroval gospod Szekely.²⁷ Domnevati smemo, da je Marijin oltar stal ob severni steni kapele že vsaj leta 1495, ki je navedena na nagrobni plošči, lahko pa tudi že prej, v času nastanka kipa Marije z otrokom kmalu po letu 1400, saj je bila kapela zgrajena in obokana v drugi polovici 14. stoletja.

S tem se približamo vprašanju, kdo bi tedaj v ptujskogorski delavnici lahko naročil kip Marije z otrokom za postavitev na Marijin oltar v severni kapeli ormoške cerkve. Menim, da je naročnik kipa lahko le Bernard Ptujski. Ptujski gospodje so dali v 13. stoletju zgraditi ormoško cerkev in so jo tudi pozneje obdarovali s številnimi posestmi. Leta 1354 je Bernardova babica, grofica Klara Goriška-Ptujska, ustanovila v njej večno jutranjo mašo; večno mašo je leta 1376 ustanovil tudi Bernardov oče Hartnid V. Ptujski. Hartnid V., ki je umrl pred 22. februarjem 1385, je moral biti pobudnik prezidave prezbiterija in severne stranske kapele, vendar so se dela najbrž zavlekla še v čas po njegovi smrti in jih je končal njegov sin Bernard. Bernard Ptujski je pred letom 1400 ustanovil romarsko cerkev na Ptujski Gori. Mojstri so očitno delovali na obeh Bernardovih gradbiščih, saj lahko v prezbiteriju ormoške cerkve najdemo nekaj enakih kamnoseških znakov kot na Ptujski Gori. Najbrž so ob zaključku del v Ormožu pripeljali v cerkev s Ptujске Gore tudi kip Marije z otrokom. Pričakovali bi, da so bila zgodnja dela ptujskogorske kiparske delavnice namenjena opremi romarske cerkve in ne za opremo okoliških cerkva, vendar si lahko prav z naročnikom Bernardom Ptujskim razložimo dejstvo, da je bilo tako zgodnje delo ptujskogorske delavnice namenjeno za opremo ormoške cerkve.

Sedeča Madona v ormoški župnijski cerkvi je vrhunsko delo ptujskogorske kiparske delavnice. Kakor Lepo Madono, ki je nekdanj najbrž stala na »celjskem oltarju« sredi glavne ladje na Ptujski Gori, jo je izdelal mojster, ki je na Ptujsko

²⁵ Prepis Dajnkove župnijske kronike mi je ljubeznivo predal kolega Branko Vnuk, za kar se mu lepo zahvaljujem.

²⁶ Podatek je na 17. strani Dajnkove kronike.

²⁷ Glej prispevek Branka Vnuka v istem zborniku.

Goro prišel na povabilo Bernarda Ptujskega. Mojster je odlično poznal mojstrovine tedanjega srednjeevropskega, predvsem češkega kiparstva, vendar menim, da na ptujsko-ormoško območje ni prišel s Češke, temveč iz Salzburga. Na salzbursko poreklo mojstra kažejo tako slogovne značilnosti kipa, primerljive denimo z omenjenima sedečo Madono iz okolice Seckaua in Lepo Madono iz Grossgmaina (obe sta nastali ob kocu 14. stoletja), kakor tudi zgodovinske okoliščine. Upravičeno smemo namreč domnevati, da je pri izbiri kiparjev in njihovem prihodu na Ptujsko Goro Bernardu Ptujskemu svetoval in najbrž odigral posredniško vlogo Berthold pl. Wehingen, mož iz bližine deželnih knezov Habsburžanov, ki je bil briksenški škof in kancler vojvod Alberta III., Viljema in Leopolda IV. Berthold je bil od 1403 do januarja 1406 salzburski nadškof. Prav v tem času bi lahko odigral posredniško vlogo pri prihodu mojstrov na Ptujsko Goro, saj so znane njegove povezave z Bernardom Ptujskim (ki je bil s pravnega stališča v tem času celo njegov ministerial), razen tega pa domnevam, da je njegov grb upodobljen na jugozahodnem kapitulu v prezbiteriju ptujskogorske cerkve. Mojster sedeče Madone v Ormožu je najbrž nekaj časa deloval na Ptujski Gori, saj je njegovemu dletu mogoče pripisati tudi nekoliko mlajši sedečo Madono na Ljubičnem in Lepo Madono, ki jo hrani Narodna galerija v Ljubljani.²⁸

Visoke politične zveze in finančna moč Bernarda Ptujskega so odločilno pripomogle k dejstvu, da je mogel na svojih gradbiščih, tudi na Ptujski Gori in v Ormožu, zaposliti vrhunske umetnike. Na ptujsko-ormoško območje so z njegovim posredovanjem prišli stavbeniki in kiparji, ki so ustvarili spomenike, primerljive z najboljšimi dosežki tedanjega srednjeevropskega likovnega ustvarjanja, med njimi tudi sedečo Madono v Ormožu.

²⁸ Glej: Gotika v Sloveniji 1995 (kot v opombi 3), kat. št. 78, str. 172-173. Sedeča Madona na Ljubičnem in Lepa Madona v Narodni galeriji sta zagotovo delo iste roke.

VIRI IN LITERATURA

- Župnijski urad sv. Jakoba Ormož, Peter Dajko 1840: Pfarrliche Urkunden zum heiligen Apostel Jakob in Fridau gesammelt, geordnet und eingebunden im Jahre 1840. Prepis B. Vnuk.
- Balog, Zdenko, 1996: Pitanje difuzije utjecaja praške majstroske radionice Petra Parlera na području današnje republike Hrvatske – s posebnim obzirom na ulogu lepoglavskog gradilišta, V: Lepoglavski zbornik 1996, Zagreb 1998.
- Cevc, Emilijan, 1963: Gotska plastika na Slovenskem, Ljubljana.
- Cevc, Emilijan, 1972: Gotska plastika na Slovenskem, Ljubljana.
- Ciglenečki, Marjeta (et al), 1990: Ormož in okolica; Vodnik, Ormož.
- Curk, Jože, 1983: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož.
- Garzarolli, Karl pl. Thurnlack, 1941: Mittelalterliche Plastik in Steiermark, Graz.
- Gotika v Sloveniji, /Razstavni katalog/, 1. junij -1. oktober 1995, Narodna galerija, Ljubljana.
- Horvat, Andela, 1976: Kameni kip bogorodice s Trškog vrha. V: Radovi JAZU, Zagreb.
- Jurančič, Klementina, 1991: Velikonedeljska skupina plastik iz začetka 15. stoletja. Dipl. naloga, tipkopis, Ljubljana.
- Mlinarič, Jože, 1987: Župnije na Slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774, Acta ecclesiastica Sloveniae, Ljubljana.
- Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern, /Razstavni katalog/, Köln 1978.
- Schultes, Lothar, 2000: Die Plastik – Vom Michaelermeister bis zum Ende des Schönen Stils. V Günther Brucher (ur.), Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, Band 2: Gotik, München-London-New York.
- Schweigert, Horst, 1996: Gotische Plastik. V: Otto Fraydenegg-Monzello (Hrsg.), Schatz und Schicksal. Ausstellungskatalog, Steirische Landesausstellung 1996, Mariazell & Neuberg an der Mürz, 4. Mai bis 27. Oktober, Graz.
- Tringli, István, 1998: Die Würden und die Besitzungen der Cillier in Ungarn. V: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja. Zbornik mednarodnega simpozija, Pokrajinski muzej Celje.
- Zadnikar, Marjan, 1992: Ptujška gora. Visoka pesem slovenske gotike, Ljubljana.

Die Sitzende Madonna mit Kind in der St. Jakobs-Kirche von Friedau/Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

Die Skulptur der Sitzenden Madonna mit Kind stand bis zum Jahr 1978 in der Dorfkapelle in Frankovci, nach der Restaurierung wurde sie vor dem Triumphbogen in der Pfarrkirche St. Jakob von Ormož aufgestellt. Maria sitzt auf dem Thron und umfasst mit beiden Armen den spielenden Jesuskind, der diagonal in ihrem Schoß liegt. Das Kind fasst mit der rechten Hand zur Mutterbrust, sonst wendet es sich mit lebhaftem Gesicht den Gläubigen zu. Die eleganten Finger der Mutter brechen in die weiche Kinderhaut ein, ihr liebes Antlitz mit sinnlichen und zärtlichen Gesichtszügen drückt die herbe Ahnung über die leidvolle Zukunft Jesu aus. Die Skulptur wurde für den Marienaltar gemacht, der neben der nördlichen Wand der Nordkapelle in der Pfarrkirche von Ormož stand. Der Auftraggeber wurde Bernhard von Pettau der damalige Eigentümer der Herrschaft Ormož. Die Herren von Pettau ließen im 13. Jahrhundert die Kirche von Ormož erbauen, sie beschenkten noch im 14. Jahrhundert die Kirche mit ihren Gütern; dort stiftete im Jahre 1354 die ewigen Messen Bernhards Großmutter die Edle Klara von Görz – Pettau, und Bernhards Vater Hartnid V. von Pettau im Jahre 1376. Die Statue schuf der Meister des Bildhauerwerkstatts, welcher sich kurz nach dem Jahr 1400 auf der Bauhütte der Wallfahrtskirche in Maria Neustift (Ptujška Gora) deren Gründer ebenso Bernhard von Pettau ist, entwickelte. Die Sitzende Madonna aus Ormož ist eines der ersten erhaltenen Werke Maria-Neustifter Bildhauerwerkstatt, aber es deutet bereits die erkennbaren Merkmale dieses Werkstatts an, daran deutet die Fingerhaltung mit dem ausgestreckten Mittelfinger und elegant abgerundeten anderen Fingern und Zierrosetten auf dem Gürtel von Maria. In der selben Werkstatt, welche die Ausrüstung der Kirche von Ptujška Gora und Plastiken nach Bestellung der Herren von Pettau und deren Verwandten schuf, entstanden noch Statuen der Sitzenden Madonna mit Kind, die sich jetzt in Ljubično bei Poljčane, auf Ptujška Gora und auf Trški Vrh bei Krapina befinden; den selben ikonografischen Typus hat die Werkstatt auf dem Schlussstein in der Erweiterung des südlichen Kirchenschiffes in der Pfarrkirche St. Georg in Pettau dargestellt. Der Meister der Plastik der Sitzenden Madonna in Ormož war mit den Kunstwerken der zeitgleichen mitteleuropäischen, vor allem böhmischen Plastik vertraut, nach Ptujška Gora kam er aus Salzburg. Ich vermute, dass die Vermittlerrolle bei der Ankunft des Meisters aus Salzburg der Erzbischof Berthold von Wehingen (1403 bis Januar 1406) spielte, der ein enger Vertrauter der habsburgischen Landesfürsten war. Dem gleichen politischen Kreis gehörte auch Bernhard von Pettau an. Das Wappen von Berthold von Wehingen ist angeblich auf dem südwestlichen Kapitel im Presbyterium der Kirche von Ptujška Gora abgebildet. Der Meister der Sitzenden Madonna in Ormož fertigte auch die Schöne Madonna, die anfangs unter dem Baldachin des „Cillier Altars“ auf Ptujška Gora stand, jetzt wird sie vom Regionalmuseum in Marburg aufbewahrt. Dem gleichen Meister dürfen wir auch die etwas jüngeren Madonnen zuschreiben, die Sitzende Madonna aus Ljubično und die Schöne Madonna, die in der Nationalgalerie in Ljubljana aufbewahrt wird.

Gačnik, Stanka, dipl. um. zg. in sloven.
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 75(497.4 Ormož)“1998/1999”
069(497.4 Ormož)

Grajska likovna kolonija Ormož / Izgubljen kamenček v mozaiku likovnih kolonij na Slovenskem

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 632–642

V članku je podana zgodovina Grajske likovne kolonije Ormož, ki je potekala leta 1998 in 1999 ter usoda slikarske zapuščine danes.

KLJUČNE BESEDE: likovna kolonija, Ormož, 1998, 1999, ormoški grad, galerija, slika

Gačnik, Stanka, BA, Art Historian and Slovenist
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 75(497.4 Ormož)“1998/1999”
069(497.4 Ormož)

Castle art colony Ormož. A lost piece in the mosaic of Slovenian art colonies

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 632–642

The article presents the history of the Castle art colony in Ormož during the years 1998 and 1999 as well as the destiny of the painting legacy today.

KEY WORDS: art colony, Ormož, 1998, 1999, Ormož Castle, gallery, painting.

Grajska likovna kolonija Ormož / Izgubljen kamenček v mozaiku likovnih kolonij na Slovenskem

Uvod

V Sloveniji, po številu prebivalcev in površini relativno majhni srednjeevropski deželi, nas preseneti neverjetno število likovnih kolonij, ki jih organizirajo in pripravljajo različna društva, institucije, gospodarski sistemi ali samo posamezniki in entuziasti. Običajno se zvrstijo v poletnih mesecih na različnih koncih Slovenije. Organizatorji radi zagovarjajo stanovsko druženje različnih umetnikov, katerim ponujajo delovne in bivanjske pogoje (prenočišče, hrana, likovni material, spoznavanje novih krajev in ljudi ...) ter ob koncu druženja pregled ustvarjene likovne produkcije v obliki razstave. Umetniki pa v zameno zapustijo organizatorju eno ali dve svoji umetniški deli. Določene likovne kolonije imajo tudi humanitaren namen. Nekatera tovrstna srečanja imajo različno dolg staž trajanja, svoja pravila in obveznosti, z izbranimi umetniki in njihovimi deli dosegajo zavidljivo likovno kvaliteto ..., veliko jih usahne kmalu po začetnem zagonu. Osnovni namen različnih likovnih kolonij pa je, da organizatorji pridejo do nove in izbrane zbirke najsodobnejše slovenske likovne umetnosti na dokaj preprost in enostaven način.

Ob tem pa se nam zastavi vprašanje, ali ta velika in številčna produkcija najrazličnejših likovnih kolonij in slikarskih druženj po vsej Sloveniji ter neresnost in nestrokovnost organizatorjev ne vpliva morda negativno na kvaliteto ustvarjenih del in meče slabšalno in negativno luč na celotno dogajanje, ko govorimo o tisti značilni likovni prepoznavnosti - t. i. »kolonijsko« obarvani, folklorni, sentimentalni, krajinski in površinski likovni govoric, ki izzveni v prazno, v dela brez trajne vrednosti in zgodovinskega spomina. Zagotovo se moramo vsi skupaj zavedati, da le premišljen in strokovni pristop organizatorjev (izbor umetnikov, sodelovanje s strokovnjaki, institucijami, lokalno skupnostjo ...) pripomore h kakovostnemu dvigu tovrstnih srečanj na eni strani in na drugi k enkratni prepoznavnosti in promociji določenega organizatorja (društvo, galerija, muzej, gospodarski sistem) in kraja samega v sklopu kulturne, turistične in gospodarske promocije v Sloveniji, kakor tudi zunaj.

1. Grajska likovna kolonija Ormož '98

Začetki razmišljanja, kako organizirati in izpeljati likovno srečanje slikarjev in kiparjev tudi na ormoškem področju, segajo zagotovo daleč pred leto 1998, ko se je dejansko zgodilo prvo srečanje. Idejni vodja in promotor likovnega srečanja, ki

so ga poimenovali Grajska likovna kolonija Ormož, je bil gospod Bojan Oberčkal, danes upokojeni likovni pedagog in slikar. K nastanku likovnega srečanja pa je, poleg ideje, da v Ormožu zaživi tudi likovno življenje, pripomogla selitev sedeža občine iz ormoškega gradu na drugo lokacijo v letu 1995. Ormoški grad so primerno obnovili, vanj naselili nekatere ormoške kulturne institucije¹ in del prostorov v drugem nadstropju namenili tudi galerijsko-razstaviščni dejavnosti. Nastalo je umetniško razstavišče – Galerija grad Ormož, ki je sprva delovala pod okriljem knjižnice. Imela je tudi svoj neke vrste, umetniški svet, v katerem sta bili poleg Bojana Oberčkala še umetnostna zgodovinarica Željka Nardin Milovanović, takratna direktorica ormoške knjižnice, in arhitektka Sara Rajh, ki je oblikovala tudi logotip galerije.

Slika 1: Logotip Grajske likovne kolonije Ormož je oblikovala arhitektka Sara Rajh.

Foto: Štefan Hozjan

Tako so bili dani pogoji, da organizirajo 1. likovno srečanje v Ormožu. Le-tega so izpeljali leta 1998 v okviru poletnih prireditev Ormoško poletje. Povabili so več ali manj znane in priznane slovenske umetnike, ki so v Ormožu in njegovi okolici živeli in ustvarjali med 3. in 8. avgustom 1998. Slikarji, ki so ustvarjali v 1. likovni koloniji Ormož, so bili: **Bojan Bensa** in **Andrej Pavlič** iz Ljubljane, **Bogdan Čobal**, **Rado Jerič**, **Lučka Falk** in **Ervin Kralj** iz Maribora, **Jože Denko** iz Murske Sobotne in **Bojan Lubaj** s Ptujem.

Organizatorji so povabili le likovno izobražene slikarje, saj so zagovarjali profesionalno naravnost likovne kolonije. »Naš interes je, da z vsakoletnim vabljenjem umetnikov populariziramo likovno ustvarjanje, se seznanjamo z različnimi likovnimi pristopi in ne nazadnje pridobivamo tudi likovna dela za zbirko galerije« je zapisal Bojan Oberčkal.² Ob koncu kolonije so pripravili 9. avgusta 1998 v Galeriji grad pregledno razstavo ustvarjenih del. Ob tej priložnosti so izdali tudi priročni katalog, kjer so predstavili vse sodelujoče slikarje z njihovimi osnovnimi podatki in po eno barvno reprodukcijo. Uvodne misli je v priložnostnem katalogu³ napisal Bojan Oberčkal, kjer je navedel osnovne razloge za nastanek kolonije. Poudaril je, da so izkušnje drugih kolonij in galerij v

¹ Knjižnica Franca Ksavra Meška, del organizacijske enote Ormož Pokrajinskega muzeja Ptuj, prostore je dobila ormoška godba na pihala, v gradu pa je že bil Radio Prlek.

² Bojan Oberčkal, tipkopis, ni datirano.

³ Vezane print kopije, A4 format.

Slika 2: Odmor ob kozarčku rujnega na 1. grajski likovni koloniji v Ormožu leta 1998. Stojijo od leve: Andrej Pavlič, Bogdan Čobal, Lučka Falk, Ervin Kralj, Jože Denko, Bojan Bensa, Bojan Lubaj in Bojan Oberčkal. Foto Štefan Hozyan

Slika 3: Andrej Pavlič in Jože Denko pri ustvarjanju v začasnem ateljeju na ormoškem gradu na 1. grajski likovni koloniji Ormož leta 1998. Foto Štefan Hozyan

slovenskem prostoru vzor njihovemu delu in da želijo izoblikovati njim lasten način. Na koncu sledijo zahvale vsem tistim, ki so bili zaslužni, da so 1. grajsko likovno kolonijo Ormož lahko izpeljali. Žal, ni v katalogu nobene likovne analize o pomenu in vlogi ormoškega slikarskega srečanja ter ocene o ustvarjenih delih.

2. Grajska likovna kolonija Ormož '99

Zgodila se je med 21. in 26. junijem 1999, prav tako v sklopu različnih prireditelj Ormoškega poletja, katerega glavna pokroviteljica je bila občina Ormož. Spet so povabili izbrane in znane slovenske slikarje, ki so teden dni živeli in ustvarjali v Ormožu in njegovi okolici. 2. grajske likovne kolonije so se udeležili: **Jože Foltin** s Ptuja, **Branko Gajšt** iz Sestrž, **Miro Hajnc** iz Radelj ob Dravi, **Rado Jerič** iz Maribora, **Ljerka Kovač** in **Janez Matelič** iz Kopra, **Bojan Oberčkal** iz Obreža, **Zoran Ogrinc** iz Slovenj Gradca, **Andrej Skrbinek** iz Slovenske Bistrice in **Domen Slana** iz Škofje Loke.

V katalogu⁴, ki so ga izdali k razstavi ob zaključku likovne kolonije, beremo: »Ves čas smo se trudili, da bi nevsiljivo približali slikarjem naše okolje in ljudi ter

Slika 4: Na 2. ormoški likovni 1999 so poleg počitka in druženja ustvarjali (od leve): Domen Slana, Ljerka Kovač, Janez Matelič, Rado Jerič, Branko Gajšt in Miro Hajnc. Foto Štefan Hozyan

⁴ Katalog 2. likovne kolonije je bil na pogled privlačnejši in lepše oblikovan kot prvi. Oblikovali so ga v Bober design iz Maribora, nekoliko manjšega formata od A4, tiskali pa so ga v Gorenjskem tisku v Kranju. Ni paginiranih strani in ne podatkov o nakladi.

jim omogočili ugodne pogoje za ustvarjanje. Umetnost ne sme ostati neopazna, namenjena le redkim izbrancem, ampak naj bo dostopna najširšemu krogu ljudi. Organizatorji kolonije v Ormožu si prizadevamo popularizirati likovno dejavnost v tem koncu Slovenije, našim ljudem želimo približati umetnost. Z vsakoletnim prispevkom likovnih del priznanih umetnikov bogatimo stalno zbirko naše galerije.⁵ V katalogu so, poleg uvodnih misli Bojana Oberčkala, spet predstavili sodelujoče umetnike z osnovnimi biografskimi in razstavnimi podatki ter po eno barvno reprodukcijo.

Vendar se je v drugem letu ormoške likovne kolonije nekaj zataknilo. Kot da se organizatorji (Bojan Oberčkal, knjižnica in občina) niso mogli med seboj dogovoriti in najti ustrezno pot, kako (po organizacijski in materialni plati) nadaljevati likovno srečanje. »Galerija v Ormožu deluje, vendar še ni rešen status, pod katero kulturno institucijo v občini naj bi galerija delovala. Zaenkrat je pod okriljem občine, zato tudi zanjo skrbi.«⁶ Vemo, da se tretja grajska likovna kolonija Ormož ni več zgodila.

3. Slikarski fundus grajske likovne kolonije Ormož

Slikarska bera dveh likovnih kolonij obsega 20 slikarskih del, ki so danes na ogled v treh, t.i. galerijskih prostorih v drugem nadstropju ormoškega gradu.⁷ 13 slik, ki so ostale pri pobudniku ormoškega likovnega srečanja, gospodu Bojanu Oberčkalu doma v Obrežu, pa so last slikarjev.⁸

Likovna dela, ki so razstavljena v ormoškem gradu, so naslednja:

1. Bojan Bensa, Krajina, 1998, ol., pl., 55 x 70 cm
2. Bogdan Čobal, Kompozicija, 1999, akril, pl., 150 x 150 cm
3. Bogdan Čobal, Krajina, 1998, akril, pl., 53 x 68 cm
4. Jože Denko, Drava, 1998, ol., pl., 55 x 70 cm
5. Lučka Falk, Krajina, 1998, ol., pl., 55 x 70 cm
6. Jože Foltin, Krajina, 1999, ol., pl., 70 x 100 cm
7. Branko Gajšt, Krajina, 1999, ol., pl., 70 x 100 cm
8. Miro Hajnc, Krajina, 1999, akril, pl., 70 x 70 cm
9. Rado Jerič, Ormož – triptih, 1999, akril, pl., 110 x 150 cm
10. Rado Jerič, Ormož – strehe, 1998, akril, pl., 70 x 80 cm
11. Ljerka Kovač, Prlekija, 1999, mešana tehnika, 110 x 90 cm
12. Ervin Kralj, Ormož – stara trta, 1998, pastel, 50 x 60 cm
13. Ervin Kralj, Ormož, 1998, pastel, 50 x 60 cm
14. Bojan Lubaj, Ormož, 1998, akvarel, 70 x 50 cm

⁵ Bojan Oberčkal, Grajska likovna kolonija Ormož '99, katalog razstave, ni paginiranih strani.

⁶ Bojan Oberčkal, tipkopis, ni datirano.

⁷ Prvotno so bili v ormoškem gradu za galerijsko dejavnost namenjeni drugi prostori, ki so jih takrat tudi primerno opremili. V teh je danes na ogled od leta 2001 stalna zgodovinska razstava Iz tradicije se je razvil današnji Ormož avtoric Marije Hernja Masten, Zdenke Plejňšek in Nevenke Korpič in je nastala ob 670-letnici sprejetja ormoških mestnih pravic.

⁸ Te so: Miro Hajnc - 3 slike, Ljerka Kovač - 2 slike, Janez Matelič - 5 slik, Zoran Ogrinc - 2 slike in Andrej Skrbinek - 1 slika.

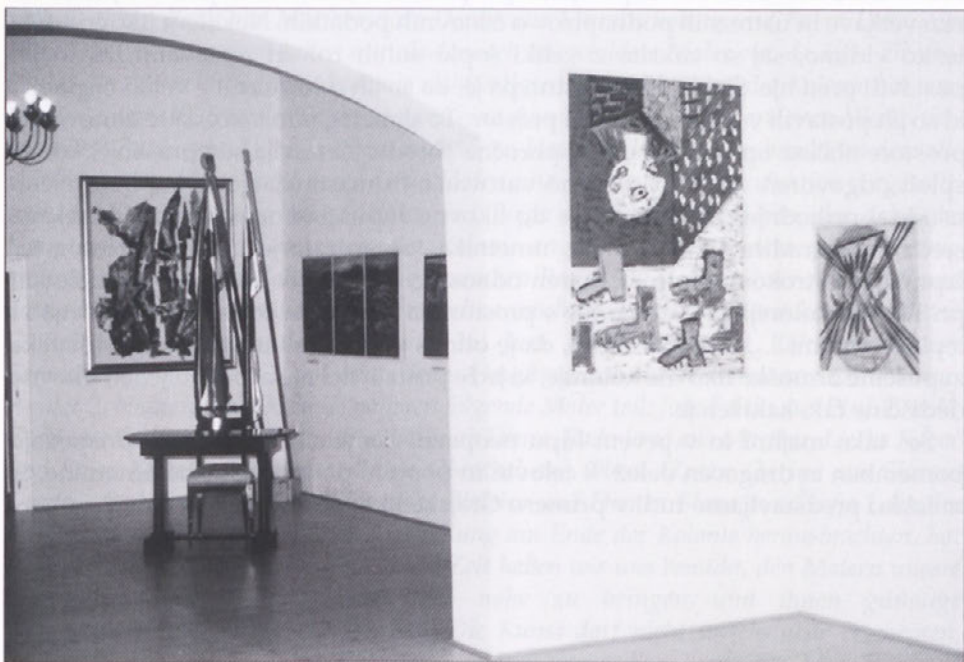
15. Janez Matelič, Ormož, 1999, mešana tehnika, 120 x 90 cm
16. Bojan Oberčkal, Ormož, 1999, ol., pl., 90 x 110 cm
17. Zoran Ogrinc, Grad Ormož, 1999, akril, pl., 70 x 90 cm
18. Andrej Pavlič, Ciklus Palim psest, 1998, akril, pl., 110 x 70 cm
19. Andrej Skrbinek, Trojni akord, 1999, ol., pl., 70 x 55 cm
20. Domen Slana, Krajina, 1999, ol., pl., 50 x 80 cm

V ormoškem gradu pa je poleg slik ormoške likovne kolonije na ogled še nekaj del slikarjev, ki niso sodelovali v koloniji, a je njihova dela odkupila občina. Ta so:

1. Altomare, Kompozicija, ol., pl., 70 x 70 cm
2. Jože Denko, Miza II, 1996, ol., pl., 70 x 90 cm
3. Silvester Plotajs Sicoe, Kompozicija, 1997, ol., pl., 140 x 100 cm
4. Vojko Pogačar, Kompozicija, 1996, ol., pl., 150 x 110 cm

Že prvi pogled na ustvarjene slike, ki so nastale v dveh ormoških likovnih kolonijah in so danes na ogled javnosti, pove, da gre za dobre in kvalitetne slikarje in slikarki. Domala vsi sodelujoči umetniki so v lokalnem in tudi mednarodnem prostoru tvorci in soustvarjalci zgodovine umetnosti ter prispevajo v slovenski likovni produkciji razpoznavni delež v razvoju umetnosti. Gre za ustvarjalce, ki znotraj splošnega estetskega kriterija razvijajo in ohranjajo kontinuiteto osebnega izraza, zaznamovanega in občutenegega z globalnimi dogodki današnjega časa in prostora. Spontani, a zato nič manj premišljeni in slikarsko dognani, so subjektivno oblikovani likovni zapisi, ki izpričujejo neko stanje duha, človekovo (oziroma umetnikovo) voljo in želje, ujete v večno krožnico sveta in nenehnega iskanja smisla o našem življenju.

Slike 5, 6 in 7: Današnja (ne)primerna postavitev slikarske zapuščine dveh Grajskih likovnih kolonij Ormož.
Foto Štefan Hozyan

Govorimo lahko o uravnoveženi in smiselni koeksistenci različno likovno zaznamovanih ustvarjalcev, ki jih je določeno obdobje povezoval enak cilj. Dela, nastala v ormoški likovni koloniji govorijo, lahko bi rekli, o »svobodni enotnosti« vsakega posameznika, ki se ne nanaša toliko na izbor avtorjev in slikarske tehnike kot na čas nastanka slik, po izbranem ustvarjalnem okolju in navsezadnje tudi po podobnih motivih. Izbor tematike in motivov je bil sicer prepuščen vsakemu slikarju posebej, pač po lastni presoji, občutenju in videnju. Posredno pa ga je seveda narekovalo samo mesto Ormož s svojo okolico. Veliko del lahko stilsko označimo kot opisni realizem, predvsem krajine in upodobitve mesta in njegovih izbranih izsekov, nekaj pa je tudi upodobitev v maniri abstraktnega ekspresionizma.

Namesto zaključka

Ob tej priložnosti, ki je pravzaprav botrovala moji odločitvi, da sodelujem s prispevkom v ormoškem zborniku, bi želela opozoriti na naš odnos do tovrstnih srečanj, in kar je še pomembnejše, kaj se s slikami dogaja po zaključku kolonije ali ko le-ta preneha s svojim delovanjem.

Slike, ki so na ogled v ormoškem gradu, so obiskovalcem prosto nedostopne, saj jih je moč videti le po vnaprejšnji najavi, oziroma v času odprtja ostalih grajskih zbirk. Likovna dela so razporejena po prostoru brez koncepta, ni primerne razsvetljave in ustreznih podnapisov o osnovnih podatkih. Nekatera likovna dela težko vidimo, saj so zakrita z veliki šopki suhih rož in zastavami, ki so jih postavili pred nje. Skoraj nedopustno pa je, da so jih celo zakrili z veliki orglami⁹, ki so jih postavili v drugi galerijski prostor. To si razlagamo tako, da te obnovljene prostore občina uporablja tudi za poročne obrede. Zastavlja se vprašanje, kdo je sploh odgovoren za zbirko, njeno varovanje in razstavljanje in kaj bo z njeno usodo v prihodnje. Tak (ne)odnos do likovne zapuščine ormoškega slikarskega srečanja degradira likovna dela, umetnike, organizatorje in sam prostor ter izpričuje nestrokovno in malomaren odnos do vseh, ki so kakor koli sodelovali pri likovni koloniji. Nič ni narobe s prostori za poroke in šopki suhega cvetja in lepimi orglami ..., toda narobe je, da je odnos do kvalitetne in izbrane slikarske zapuščine ormoške likovne kolonije, ki je že postala del naše (pozabljene!) likovne dediščine tak, kakršen je.

Še tako majhni in v prvem hipu neopazni kamenčki v mozaiku prispevajo pomemben in dragocen delež k celoviti in popolni podobi celostne umetnine. Si to lahko predstavljamo tudi v primeru Grajske likovne kolonije Ormož?

⁹ Dokaj velika slika Bogdana Čobala, ki je povsem skrita za orglami in kot taka nevidna za morebitne obiskovalce.

Grajska likovna kolonija Ormož / Das verlorene Steinchen im Mosaik der bildnerischen Kolonien in Slowenien

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel bearbeitet die Geschichte der Malerei Kolonie (Grajska likovna kolonija Ormož) und das kritische Verhältniss zum bildnerischen Nachlass heute. Die Anfänge der Ideen, wie ein Treffen von Malern und Bildhauern auch auf dem Gebiet von Ormož zu organisieren und auszuführen wäre, reichen bestimmt vor das Jahr 1998 zurück, als das erste Treffen tatsächlich stattfand. Der Ideenleiter und Promotor des Treffens, das Grajska likovna kolonija Ormož benannt wurde, war Herr Bojan Oberčkal, heute Malpädagog und Maler im Ruhestand. Zur Realisierung des Treffens trug neben der Idee, dass in Ormož die Malerei aufleben soll, auch die Übersiedlung des Gemeindefitzes aus der Burg von Ormož auf einen anderen Standort im Jahre 1995 bei. Es entstand ein Kunstausstellungsort, die Galerie »Galerija grad Ormož«, die anfangs unter dem Patronat der Bibliothek tätig war. Sie hatte auch ihre eigene, eine Art Kunstwelt, zu der neben Bojan Oberčkal auch die Kunsthistorikerin Željka Nardin Milovanović, damalige Direktorin der Bibliothek von Ormož, und die Architektin Sara Rajh zählten. Die erste Kolonie hat man zwischen dem 3. und 8. August 1998 im Rahmen der Sommerereignisse »Ormoško poletje« organisiert. Die Maler, die an der 1. Kolonie künstlerisch teilnahmen, waren: Bojan Bensa und Andrej Pavlič aus Ljubljana, Bogdan Čobal, Rado Jerič, Lučka Falk in Ervin Kralj aus Maribor, Jože Denko aus Murska Sobota und Bojan Lubaj aus Ptuj. Die Organisatoren luden nur akademisch ausgebildete Maler ein, da diese die professionelle Ausrichtung der Akademie rechtfertigten. Zum Abschluß der Kolonie hat man am 9. August 1998 in der Schlossgalerie eine Ausstellung der entstandenen Werke veranstaltet. Zu diesem Anlaß hat man auch einen Handkatalog herausgebracht, in dem alle teilnehmenden Maler samt deren Grunddaten und je einer Farbproduktion vorgestellt wurden. Die Einleitung zum Katalog hat Bojan Oberčkal geschrieben, der dabei die Hauptgründe für die Entstehung der Kolonie angab. Er betonte, dass die Erfahrung anderer Kolonien und Galerien im slowenischen Raum das Vorbild ihrer Arbeit sei und dass sie ihre eigene spezifische Art erarbeiten möchten. Die 2. bildnerische Kolonie von Ormož fand zwischen dem 21. und 26. Juni 1999 ebenso im Rahmen diverser Sommerereignisse von Ormož statt, deren Hauptsponsor die Gemeinde von Ormož war. An der 2. bildnerischen Kolonie nahmen folgende Maler teil: Jože Foltin aus Ptuj, Branko Gajšt aus Sestrže, Miro Hajnc aus Radlje ob Dravi, Rado Jerič aus Maribor, Ljerka Kovač und Janez Matelič aus Koper, Bojan Oberčkal aus Obrež, Zoran Ogrinc aus Slovenj Gradec, Andrej Skrbinek aus Slovenska Bistrica und Domen Slana aus Škofja Loka. Im Katalog, den sie im Kontext der Ausstellung am Ende der Kolonie herausbrachten, hat Bojan Oberčkal geschrieben: »Die ganze Zeit haben wir uns bemüht, den Malern unsere Umgebung und die Menschen hier nahe zu bringen und ihnen günstige Schaffensbedingungen zu ermöglichen. Die Kunst darf nicht unscheinbar erscheinen, gewidmet nur wenigen Auserwählten, sondern muss dem breitesten Menschenkreis zugänglich sein. Die Organisatoren der Kolonie in Ormož streben an, die bildnerische Tätigkeit in diesem Teil Sloweniens zu popularisieren, unseren Leuten wollen wir die Kunst nahebringen. Mit dem alljährlichen Beitrag der Gemälde von anerkannten

Künstlern bereichern wir die feste künstlerische Sammlung unserer Galerie«. Aber im zweiten Jahr der Malerkolonie von Ormož hat sich irgendetwas verwirrt. Es scheint, dass sich die Organisatoren unter sich nicht absprechen (Bojan Oberčkal, die Bibliothek und die Gemeinde) und den richtigen Weg finden konnten, wie das Malertreffen (im organisatorischen und materiellen Sinne) fortzuführen sei. Zum 3. Treffen kam es nicht mehr. Bereits der erste Blick auf die Bilder, die in den zwei Malkolonien von Ormož entstanden und die heute der Öffentlichkeit zugänglich sind, verrät, dass es sich um qualitätsvolle Maler und Malerinnen handelt. Nahezu alle teilnehmenden Künstler sind im lokalen und auch im internationalen Raum Schöpfer und Mitschöpfer der Kunstgeschichte und tragen zur slowenischen Bildproduktion einen erkennbaren Teil der Entwicklung bei. Es handelt sich um Schöpfer, die innerhalb des allgemeinen ästhetischen Kriteriums die Kontinuität des persönlichen Ausdrucks entwickeln und erhalten, geprägt und empfunden durch globale Ereignisse der Gegenwart. Viele der Werke können wir stilistisch als Umschreibungsrealismus bezeichnen, vor allem Landschaften und die Stadtdarstellungen und deren ausgewählte Ausschnitte, einige Darstellungen sind in der Manier des abstrakten Expressionismus geschaffen. Heute sind die Gemälde in den Räumen der Burg von Ormož ausgestellt, die nicht ständig der Öffentlichkeit zugänglich sind. Die Bilder sind ungeeignet aufgehängt, ohne Beleuchtung und auch mit verschiedenen Gegenständen bedeckt. Es stellt sich die Frage, wer heute für die Sammlung zuständig ist und was aus ihrem Schicksal geschehen wird.

Propadanje slavne dediščine na območju ormoške občine

PROJEKCIJA, 11. 2013

Rado Jerič, Ormož (akril)

Foto: B. Prelog

Skalicky, Jelka, univ. dipl. um. zg. in etn., konservatorka svetovalka
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Maribor ,
SI- 2000 Maribor, Slomškov trg 6

UDK 711.424(497.4):719

Propadanje stavbne dediščine na območju ormoške občine

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 644–661

Stavbna dediščina je pomemben del kulturne dediščine, vendar iz dneva v dan nezadržno propada in počasi izginja. Tudi na ormoškem se podoba pokrajine spreminja, ne vidimo več veliko pristnih domačij, hiš, gospodarskih poslopij in za to območje značilnih vinskih kleti. Pokrajinske značilnosti, klimatske in gospodarske razmere so skozi stoletja izoblikovale in dale razpoložljive materiale: les, kamen, glino, slamo, kasneje opeko, ki so narekovali specifično gradnjo, s tipično florisno zasnovno in konstrukcijo pa tudi obliko naselij. Podan je opis lesenih kmečkih hiš iz prve pol. 19. st., ki jih v drugi polovici zamenjajo zidane. Ob pregledu stavbarstva, kulturnih spomenikov in dediščine na območju ormoške občine je bilo ugotovljeno, da ni več veliko ohranjenega. Marsikatera hiša je močno predelana, stavbe, ki so se ohranile v izvorni podobi, pa so zvečine močno ogrožene.

KLJUČNE BESEDE: stavbna dediščina, kulturni spomenik, kulturna dediščina, stanje stavbne dediščine, ogroženost stavbne dediščine

Skalicky, Jelka, BA, Art Historian and Ethnologist, Conservator and Consultant
Institute for the Protection of Natural and Cultural Heritage in Slovenia, Department
Maribor
SI-2000 Maribor, Slomškov trg 6

UDK 711.424(497.4):719

Decay of architectural legacy in the Ormož municipality

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 644–661

Architectural legacy is an important part of cultural legacy, and yet day-by-day, it continuously falls into decay and gradually disappears. The landscape image has also changed in the Ormož area, where genuine homes, houses, outbuildings and especially in this area the typical wine cellars have almost disappeared. Throughout the centuries, the characteristics of the landscape, the climate, and the economic circumstances formed disposable materials such as wood, stone, clay, straw, and later bricks that dictated a specific type of construction with its typical ground plan and building scheme as well as the form of the settlements. The article presents a description of wooden farmhouses dating from the first half of the 19th century, which in the second half have been replaced by brick-built ones. In reviewing the architecture, the cultural monuments and the legacy of the Ormož municipality, it became clear that not much had been preserved. Many houses have been considerably altered and the genuinely preserved buildings are also endangered.

KEY WORDS: architectural legacy, cultural monument, cultural legacy, state of architectural legacy, endangered architectural legacy.

Propadanje stavbne dediščine na območju ormoške občine

Stavbarstvo na podeželju, zgovorna priča ustvarjalnosti našega kmečkega človeka, njegovih potreb, materialne sposobnosti in spretnosti ter dobrega poznavanja narave, je nenadomestljiv in dragocen del okolja, v katerem živimo. Naravne danosti, razpoložljivi materiali za gradnjo ter človekove potrebe, povezane z načinom življenja in gospodarjenja, so narekovalе zasnovo, konstrukcijo pa tudi obliko stavb. Tako je nastajala arhitektura, ki se je skozi čas spreminjala in prilagajala novim razmeram, vendar vedno v presenetljivem sožitju s pokrajino.

Na območju ormoške občine, podobno velja za ves naš svet med Muro in Dravo, so pokrajinske značilnosti, klimatske in gospodarske razmere ter razpoložljiva gradiva: les, kamen, glina in slama, kasneje opeka narekovala specifično gradnjo s tipično tlorisno zasnovo, konstrukcijo pa tudi obliko naselij. Večstoletni proces razvoja naselij je izoblikoval značilne stavbne zasnove, ki so se zvečine ohranile do danes. V ravninskem svetu, predvsem na jugu na Dravskem, Ormoškem polju, prevladujejo obcestna in gručasta naselja, ko pa ravnina vzvalovi in preide v svet goric, se naselja razpotegnejo po slemenih gričev ali pa so razložena, raztresena po obronkih in vrhah. Ta svet goric le proti severozahodu bolj gozdnat in po zemeljski sestavi manj primeren za sajenje žlahtne trte je srce vinorodne Prekije.

Stavbarstvo goric pozna vrsto značilnih vinogradništva in kletarstvu namenjenih objektov: **zidanice, preše, viničarije**, v zahodnem delu pa **vinske kleti - klečaje**, posebnost, ki je drugod razen v sosednjih ljutomerskih gorinah ne najdemo in je žal že skoraj povsem izginila. Na boljših legah, pretežno v vzhodnem predelu se ponekod z vrhov razgledujejo **vinogradniški dvorci, gosposke zidanice** z mogočnimi obokanimi kletmi, ki so bile v času trgatve, vinogradniških del pa ob raznih drugih priložnostih tudi bivališče bogatih lastnikov.

Kmečke hiše, posebej še domovi malega človeka, ki jih danes na območju ormoške občine skorajda ni več, so pretežno lesene, ometane in pobeljene, večinoma ozke in nizke stavbe. S stanovanjskim delom so pod eno streho povezani gospodarski prostori: na slemenih in tam, kjer ni veliko prostora, kar v ravni vrsti **kot stegnjeni dom**, drugod je gospodarski del priključen hiši pravokotno **kot dom na vogel**. Na zunaj so za te hiše značilni vidni konstrukcijski elementi, vogali, stiki brun in različne opore – konzole (sl. 8), ki imajo poleg gradbene tudi dekorativno vrednost. Zaključni deli konzol so okrasno izoblikovani odkapniki, ki ob deževju preprečujejo vodi, da bi se pocejala po lesu. V konzole so z žlebastim dletom vrezani preprosti okraski. Tudi lege imajo včasih vrezano dvojno okrasno črto, redkeje tudi oblikovan rob. Podobno so ponekod okrašena

celo tesana vrata gospodarskih poslopj in preš. Okraski so bili pogosto opečno rdeče pobarvani, danes je barva zvečine že izprana ali močno zbledela. Okenske odprtine so v kladne stene preprosto izrezali ter vanje vstavili okenske okvirje z obroбами, ki so jih okrasno oblikovali – profilirali. Okna so znotraj zgoraj zaključena s profilirano poličko, redkeje je tak zaključek zunaj. Posebej so oblikovana in okrašena vhodna vrata s profiliranimi polnili in okrasnimi letvami. Okna so opremljena s kovanimi železnimi križi in polkni. Lepe detajle predstavlja nežno, dekorativno oblikovano stavbno okovje tečajev okenskih in vratnih kril, pozornost zaslužijo okrasno oblikovane kljuge, posebno na vhodnih vratih. Čelni zatrepi (sl. 7) podstrešja ali svigli so iz desk z različno ornamentalno izrezljanimi prezračevalnimi linami v obliki vijug, listov, src, križa ali keliha in vijugasto okrašeno zaključno desko. Včasih se zdi kakor, da so čela hiš posuta z lističi in srčki. Pod širokim strešnim napuščem ob hiši je hodnik, ki povezuje vse prostore v domačiji, pravijo mu podstjenj. Razporeditev prostorov v hiši je tipična. Na sredini sta veža – »priklet« in kuhinja, na eni strani je glavna bivalna soba – hiša, na drugi strani manjša soba – hiška, včasih še shramba. Stanovanjskemu delu sledijo gospodarski prostori: hlev, skedenj, listnjak. V drugi polovici 19. stoletja so lesene hiše zaradi požarnovarstvenih predpisov počasi začele nadomeščati zidane. Stavbna zakonodaja in požarnovarstveni predpisi so za podeželje zahtevali, da so vsaj stene ob ognjišču in peči zidane, lesene kladne stene pa ometane. Tako so še vse 19. stoletje na podeželju prevladovale lesene hiše. Zidane hiše so večje in prostornejše. V zasnovi posnemajo lesene, stegnjene in vogalne domove ali pa so hiše z gospodarskimi poslopji postavljene v gruči. Mnogokrat so pročelja teh hiš s štukaturnim okrasjem, poudarjenimi venci, okenskimi obroбами in portali preprosti posnetki trških in meščanskih hiš. Detajli na hišah so nemalokrat ambiciozno izvedeni, najsi gre za arkadne hodnike (sl. 9), lesene ali kamnite portale (sl. 10) ter okenske obrobe, bogata, obrtniško večče izdelana vhodna vrata z rezbarskim okrasjem, lesena polkna, ali dekorativno oblikovane kovane železne mreže. Raznovrstno so obdelane členitve fasad z dekorativnimi prezračevalnimi rozetami (sl. 11) pri vrhu podstrešnega čela, ne manjka štukaturnega okrasja, ponekod ga dopolnjuje poslikava, včasih tudi niše s kipom zaščitnika svetega Florijana (sl. 12), ki naj bi varoval dom pred požarom, Matere božje ali po zidnicah tudi svetega Urbana, vinogradniškega patrona. Do vhodnih vrat pogosto vodijo stopnice, pokrite z dvokapno, opečno streho, zaključeno s klasicistično oblikovanim trikotnim čelom, ki sloni na dveh ali štirih trebušastih, včasih tudi elegantno ozkih, zidanih stebrih (sl. 27 in 28). Tudi čelo je profilirano, večkrat ima dekorativno oblikovano prezračevalno lino (sl. 27), na njem je ponekod ime graditelja, pogosteje pa iniciale z letnico nastanka, kar večkrat najdemo na portalu nad vhodnimi vrati. Tudi tukaj ne gre prezreti stavbnega okovja in lepo oblikovanih kljuk (sl. 15 in 17).

Razporeditev notranje opreme tradicionalnih hiš je tipična, predvsem pa funkcionalna. V glavnem bivalnem prostoru – hiši kraljuje krušna peč (sl. 4), diagonalno nasproti peči je miza s klopjo (sl. 5). V kotu nad mizo visi razpelo, okrog njega nabožne slike. Omare, predalnik in postelje so razporejene v prostoru različno (sl. 6). Tudi po drugih prostorih še najdemo raznovrstno opremo in pripomočke, ki so jih potrebovali pri vsakdanjem delu in opravilih.

Nekdaj je skoraj ob vsaki hiši stal **vodnjak**, po večini z mehanizmom na kolo (sl. 1), pokrit z dvokapno strešico ali postavljen ob hiši pod podaljšanim strešnim napuščem. Danes so že redki, prav tako kakor **koruznjaki** (sl. 2), ki so nekdanj stali na vsakem dvorišču.

Ob hišah se srečujemo tudi z **znamenji**, ki dajejo pokrajini poseben čar. Različna so, steburna figuralna pa križi in kapelice, ki stojijo ob cestah in križpotjih sredi polj, na robu vasi, po vaseh in trgih. Najštevilnejša so razpela (sl. 13), delo domačih podobarjev iz 19. in 20. stoletja, križi s korpusom in Marijinim kípcom (sl. 14) pod njim. Pokrivajo jih okrasno oblikovane pločevinaste strešice, v teh krajih je pogosto na vrhu pločevinast petelin, znamenje izdajstva iz pasionske zgodbe, a tudi simbol budnosti in Kristusovega vstajenja.

V osemdesetih letih je Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor na območju občine Ormož evidencialno stavbno dediščino. Po ovrednotenju evidentirane stavbne dediščine je bil narejen izbor najpomembnejših objektov in območij. Izbrali smo tipične, izvirne in izjemne, pristno in kakovostno ohranjene objekte stavbne dediščine, upoštevali starost in redkost ohranjenih stavb ter pripravili strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov na ormoškem območju. Občinska služba je leta 1984 na osnovi strokovnih osnov sprejela **Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ormož**, objavljenem v Uradnem vestniku¹. Strokovne osnove smo leta 1991 dopolnili, dopolnitve so bile razglašene leta 1992 in objavljene v Uradnem vestniku².

Ko sem leta 1997 sistematično pregledala vse objekte, ki so bili z občinskim odlokom razglašeni etnološki spomeniki, sem ugotovila, da je stanje porazno: **od 21 lesenih, zaščiteneh stavb je bilo 7 brez sledu porušenih, 4 pa so bile popolnoma predelane.**

Porušene so bile štiri najbolj izvirne domačije: hiša na Runču šte. 24³ (sl. 3), datirana z letnico 1797, vogalno oblikovan dom v Trnovcih šte. 46 (sl. 32), viničariji v Preclavi šte. 3 in Mali vasi pri Ormožu šte. 26, klečaja v Hranjigovcih ter preša na Žvabu, in gospodarsko poslopje stegnjenega doma v Vičancih šte. 63.

Predelani so: dom na vogel v Runču 4, Petovarjeva preša v Stanovščaku, Šujanova preša v Lahoncih ter Brumnova klečaja v Hranjigovcih.

Čez slaba tri leta sem ob ponovnem evidentiranju stavbne dediščine za izdelavo strokovnih podlag za občinske prostorske akte pregledala tudi stanje kulturnih spomenikov. Ugotovila sem, **da je izvernih etnoloških spomenikov ostala**

¹ Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož, Uradni vestnik Občin Ormož in Ptuj št. 10, Ptuj 1984.

² Odlok o spremembah in dopolnitvah Odloka o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož, Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj št. 37, Ptuj 1992.

³ Leseno s slamo krito hišo v Runču 24 z letnico 1797 na nosilnem tramu, ki je stala v jedru razpotegjenega slemenskega naselja, je lastnik leta 1997 porušil. Hiša, značilna cimprana stavba z lepo oblikovanimi konzolami in izrezljanimi prezačevalnimi linami ter ohranjeno opremo in pohištvom, je predstavljala izjemen in bogat etnološki spomenik. Na mestu, kjer je stala stara hiša, stoji garaža s plitvo enokapno salonitno streho.

Spomin na nekdanjo domačijo je še lesena s slamo krita klečaja, vendar tudi ta propada. Streha že na več mestih kaže rebra. Od obnove strehe, ki jo je financirala država, je minilo 24 let.

le še pečica, večina je neustrezno obnovljenih, nekaj pa jih nezadržno propada. Obnovljena klečaja na Runču v okviru že prej porušene hiše št. 24 propada, Cizerlova klečaja v Mali vasi pri Ormožu ima spremenjeno strešno konstrukcijo, slamnato kritino so zamenjali s salonitom (sl. 21 in 22), Bratuževa klečaja, ki stoji poleg kapelice v Hranjigovcih, propada, prav tako klečaja v Šardinju pri hiši št. 32. Tudi vinske kleti v Šardinju števil. 16, Mali vasi pri Ormožu pri hiši števil. 24 in Vinskem vrhu 74, so potrebne temeljite obnove, prav tako zidanica na Kajžarju števil. 21, ki izvira iz 18. stoletja, in je močno predelana. Tudi stanje vinogradniških dvorcev na Humu (sl. 20), Koglu in Hermancih ni ugodno. Samevajo brez prave namembnosti.

Edina še izvorno ohranjena cimprana domačija je stegnjeni dom v Lahoncih 89 (sl. 18, skica 2), kjer še prebivajo, jo po svojih močeh vzdržujejo, a še ta je potrebna temeljitejša obnova. Kljub temu da je bila streha vzdrževana, bo kmalu potrebna nova slamnata kritina.

Tudi stanje zaščitenih večjih domačij z zidanimi hišami in gospodarskimi poslopji ni veliko boljše. Hiše in gospodarskega poslopja nekdanje bogatejše kmetije v Trnovcih števil. 6 nihče ne vzdržuje in propada. Prav tako Kečkova hiša v Miklavžu pri Ormožu števil. 15. Hiša domačije v Spodnjih Ključarovcih števil. 1 je neustrezno obnovljena (sl. 23 do 26). Domačija Bercetova števil. 5 v Središču ob Dravi (sl. 28) je nenaseljena in propada. Za obnovo hiše je bil, žal brezuspešno, izdelan konservatorski program s smernicami in navodili za prenavo v sodobno funkcionalno stanovanje. Pohvale vredna je le obnovljena fasada hiše na Vinskem vrhu števil. 1 (sl. 29 in 30), kjer so lastniki okvirno upoštevali strokovna navodila.

Leta 2001 sem na osnovi evidentirane stavbne dediščine v občini Ormož pripravila 36 novih predlogov za vpis v register kulturne dediščine⁴. Poleg enega naselbinskega območja še za devet domačij, sedemnajst posameznih hiš, štiri zidanice, eno viničarijo in dve klečaji.

Med novimi predlogi sta najbolj izvorno ohranjeni domačija v Rucmancih števil. 57 (sl. 19, skica 3) in hiša domačije v Vičancih 12 (sl. 16, skica 1). V hišah sta ohranjeni tudi staro pohištvo in oprema, kar jima daje posebno vrednost. Pri tem pa je treba povedati, da je hiša v Vičancih nujno potrebna sanacije in obnove, drugače se ne bo ohranila.

Izgube dragocenih spomenikov, ki so bistveno opredeljevali pokrajino, ni mogoče nadomestiti. Z njimi niso izginili le pomniki preteklosti, temveč na neki način tudi pričevalci ljudske samobitnosti in del naše kulturne identitete. Usoda objektov, ki se še upirajo zobu časa, je negotova. Najbolj ogrožene so lesene, s slamo krite stavbe. Večinoma izvirajo iz 19. stoletja, nekatere tudi iz 18. Nad kletnimi vrati vinske kleti v Pršetincih je letnica 1857. Leseni objekti, za te kraje tako

⁴ Novi predlogi za vpis v register dediščine: *Domačije*: Grabe št. 15 in 17, Hardek št. 34 »grajski marof«, Lešnica št. 9, Obrež št. 95, Rucmanci št. 57, Središče ob Dravi št. 85, Veliki Brebrovnik št. 1, Trnovci št. 14. *Hiše*: Ivanjkovci št. 5, Koračice št. 42, Lešnica št. 21, Libanja št. 10, Ormož - Ljutomerska št. 9 in 11, Središče ob Dravi - Trg talcev št. 1 in 4, Slovenska cesta št. 24 - Sokolski dom, Stanovno št. 21, Velika Nedelja št. 1, 3, 5 in 6, Vičanci št. 12, Vuzmetinci št. 14, Žvab št. 15. *Zidanice*: Lešnica št. 14a, Litmerk št. 46 in 47, Veličane št. 56 »Malek«, Veliki Bebrovnik št. 109. *Kleti*: Polančeva klečaja in Klemenčeva klečaja v Mezgovcih. *Viničarija*: Mezgovci št. 9, Naselbinsko območje: Miklavž pri Ormožu.

značilni, so močno ogroženi ne le zaradi zahtevnega in dragega vzdrževanja, predvsem slamnate kritine, temveč tudi zato, ker se zdi, da jim ni mogoče najti prave namembnosti. Ilovica, slama, les pa tudi kamen so občutljivi materiali, ki zahtevajo redno vzdrževanje: popraviljanje in krpanje ilovnatih ometov in podov, beljenje sten z apnom ter vzdrževanje slamnate strehe, ki jo cefra veter, včasih tudi nepovabljeni živalski gostje, in ko se nanjo naseli mah, je to znamenje, da se rok trajnosti izteka. Pri obnovi je potrebna finančna pomoč, saj sodi slamnata streha danes med najdražje kritine. Slamo je treba ročno požeti, omlatiti in pripraviti škope za pokrivanje. Pomoč pa ne zadošča, če lastniki niso pripravljene sodelovati, pozneje pa objekt čuvati, redno nadzorovati oziroma pregledovati in sproti odpravljati manjše poškodbe. Res pa je, da je prav te, večinoma majhne, lesene objekte težko prilagoditi sodobnim standardom bivanja in jih lastniki ne uporabljajo več, pustijo jih propadati, pozneje pa rušijo. Tudi stroka, razen v izjemnih primerih, ko gre za zaščitene objekte, ki jih absolutno varujemo, do danes za stavbe, namenjene rušenju, ni našla druge rešitve, kakor da jih pred tem dobro fotografsko in grafično dokumentira. Na žalost tudi to velikokrat ni mogoče, saj lastniki stavbo porušijo, ne da bi prej o tem obvestili naš zavod. Tako so povsem izginili mnogi značilni domovi in vinogradniški objekti, med njimi tudi najkvalitetnejši zaščiteni etnološki spomeniki.

Vzrok za tako stanje pa razen naštetega tiči še drugje. Slepo povelečevanje napredka v polpretekli dobi ter neustrezna kmetijska, davčna in kreditna politika, ko je bilo mogoče dobiti kredit le za novogradnjo in nadomestne objekte, sta veliko pripomogla k zanemarjanju stavbne dediščine. Veljalo je, da se starega ne splača popravljati ter da je to mnogo dražje. Tako se tudi obrtniki niso več seznanjali s starimi gradivi in tehnikami gradnje, projektanti se niso ukvarjali s prenovami in posebnostmi starih tehnik in konstrukcij ter konservatorskimi in etnološkimi načeli. Medtem so spomeniki nezadržno propadali in ko je gradbena substanca do polovice uničena, takrat res velja, da se ne splača popravljati, saj je obnova dražja od novogradnje. Če bi objekte redno vzdrževali, pa bi temu ne bilo tako. Res je, da spremenjeni način življenja zahteva tudi drugačno funkcionalno prostorsko ureditev, vendar je mogoče prostore mnogih večjih, kvalitetnih starejših kmečkih hiš preurediti v prijetna stanovanja, ki ustrezajo vsem zahtevam današnjega časa, še posebej, če za bivanje izrabimo tudi podstrešja. Manjše kmečke domove bi bilo mogoče ob ustrezno oblikovani novi hiši nameniti za preužitek ali jih vključiti v turistično ponudbo. To posebej velja za majhne lesene zgradbe po vrhah ob vinogradih, ki bi jih bilo včasih mogoče uporabljati skoraj brez večjih sprememb, seveda ne več kakor nekdanj za hrambo vina, temveč za priročno bivališče in hrambo orodij.

Prav v zvezi z leseno gradnjo pa se danes pojavljajo povsem novi vidiki. Raziskave in prizadevanja za zdravju stimulatивно okolje so znova odkrila stara, pogosto prezirana gradiva, ki doživljajo pravi preporod. Tu sta na prvem mestu les in glina. Oba materiala dobro akumulirata toploto, odlično uravnava vlago v prostoru in absorbirata škodljive snovi ter ustvarjata ugodno mikroklimo, s tem zavirata razvoj škodljivih plesni in tako lahko posredno zmanjšujeta pogoj za nastajanje različnih obolenj. Tudi tradicionalna zidana gradnja ima pred nekaterimi sodobnimi materiali v zdravstvenem pogledu lahko določene prednosti.

Razlog več, da cenimo tradicionalne objekte, ki ustrezno sanirani, prenovljeni in vzdrževani zagotavljajo zdravo bivanje. Tudi to je lahko del privlačnosti turistične ponudbe, ki bo v prihodnosti morda imela pomembno vlogo kot dodatna oziroma dopolnilna dejavnost na podeželju.

Stavbna dediščina, ki je pomemben del kulturne dediščine, je v ormoški občini močno ogrožena, iz dneva v dan nezadržno propada in počasi izginja. Ne vidimo več veliko pristnih domačij, hiš, gospodarskih poslopij in za to območje značilnih vinskih kleti. Res je, da marsikateri lastniki sami ne zmorejo ohranjati in popravljati objektov, bodisi zaradi starosti, še česče zaradi pomanjkanja sredstev. Druge manjka potrebnega razumevanja in stimulacij. Naloga celotne družbe je, da poišče ustrezne celovite rešitve ter uspe motivirati lastnike. Le tako bo mogoče ohraniti še tisto malo, kar je ostalo, in tako posredno prispevati h kulturnemu in gospodarskemu razvoju regije.

VIRI IN LITERATURA

Več avtorjev, Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož, Zavod za spomeniško varstvo Maribor, Maribor 1983 (arhiv ZVKDS OE Maribor).

Skalicky, Jelka, 1986: Terenski zapiski.

Skalicky, Jelka, 1991: Strokovne osnove za razglasitev etnoloških spomenikov v občini Ormož. ZVNKD Maribor, Maribor, (arhiv ZVKDS OE Maribor).

Skalicky, Jelka, Požauko, Peter, 1993: Klečaja. Ormož skozi stoletje IV, Ormož, str. 104–118.

Skalicky, Jelka, 1996: Runeč 24. Konservatorski program, ZVNKD Maribor, Maribor.

Skalicky, Jelka, Požauko, Peter, 1996: Panonska cimprana hiša. Ptujski zbornik VI/2, Ptuj, str. 993–1016.

Skalickv, Jelka, 2000: Središče ob Dravi, Bercetova 5. Konservatorski program, ZVNKD Maribor, Maribor (arhiv ZVKDS OE Maribor).

Skalicky, Jelka, 2000: Topografsko gradivo stavbne dediščine z območja občine Ormož. ZVNKD Maribor, Maribor (arhiv ZVKDS OE Maribor).

Več avtorjev, Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Ormož, ZVNKD Maribor, Maribor 2001.

Skalicky, Jelka, 2002: Lesena mrežasta vrata vinskih kleti. Članki, Letno poročilo 2000, ZVNKD Maribor, Maribor, str.48–53.

Skalicky, Jelka, 1987: Klečaja v Mali vasi pri Ormožu. Konservatorsko poročilo, VS št. 29, Ljubljana, str. 303.

Skalicky, Jelka, 1989: Klečaja v Runču 24. Konservatorsko poročilo, VS št. 31, Ljubljana, str. 286.

Skalicky, Jelka, 1990: Klečaja v Runču 24. Konservatorsko poročilo, VS št. 32, Ljubljana, str. 218.

Skalicky, Jelka, 1994: Gornji Ključarovci 6. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1994, ZVNKD Maribor, str. 78.

Skalicky, Jelka, 1996: Runeč 24. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1995, ZVNKD Maribor, str. 176–177.

Skalicky, Jelka, 1998: Runeč 24, Hardek 34 »grajski marof«. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1996, ZVNKD Maribor, str. 170–171.

Skalicky, Jelka, 1999: Hardek 34 »grajski marof«, Runeč 4. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1997, ZVNKD Maribor, str. 154–155.

Skalicky, Jelka, 2000: Vičanci 12. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1998, ZVNKD Maribor, str. 142.

Skalicky, Jelka, 2001: Središče ob Dravi, Bercetova 5, Hardek 34 »grajski marof«. Konservatorska poročila, Letno poročilo 1999, ZVNKD Maribor, str. 246–248.

Skalicky, Jelka, 2002: Libanja 10, Središče ob Dravi, Bercetova 5, Šardinje - klečaja, Veliki Brebrovnik 10, Kociprova kapelica v Vičancih. Konservatorska poročila, Letno poročilo 2000, ZVNKD Maribor, str. 231–232, str. 237–239.

Fotografije: Jelka Skalicky

Skice: Peter Požauko

Slika 1: Lača ves: Vodnjak na kolo sameva ob propadajoči hiši

Slika 2: Koruznjak na domačiji v Lešnici 37

Slika 3: Runeč 24: Cimprana s slamo krita hiša, zgrajena leta 1797, porušena leta 1997

Slika 4: Runeč 24: Krušna peč s klopjo v kotu »hiše«

Slika 5: Runeč 24: Nasproti krušne peči stoji miza in vogalna klop, nad mizo v kotu visijo razpelo in nabožne slike

Slika 6: Runeč 24: Oprema v »hiši«

Slika 7: Runeč 24: Čelni zatrep podstrešja – »svišli« z ornamentalno izrezljanimi prezračevalnimi linami v obliki srčkov in lističev

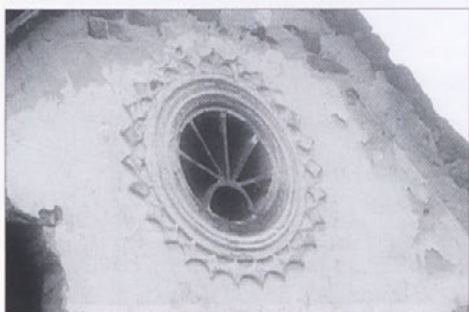
Slika 8: Runeč 24: Zaključki konzol so lepo oblikovani. Preprosti okraski so rdeče pobarvani

Slika 9: Libanja 10: Kmečka hiša z dolgim dvoriščnim arkadnim hodnikom in kamnitimi stebri

Slika 10: Libanja 10: Vhodni leseni portal ima zanimivo figuralno oblikovano preklado

Slika 11: Lahonci 9: Lepo izdelana rozeta – prezračevalna lina v čelnem zatrepu razpadajoče hiše

Sl. 12: Središče ob Dravi: Niša s kipom svetega Florjana v čelnem zatrepu hiše

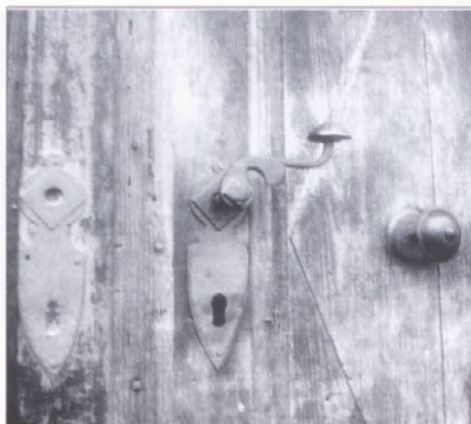

Slika 13: Lešnica 37: Razpelo, križ s korpusom, v teh krajih je pogosto na vrhu pločevinasti petelin

Slika 14: Lešnica 37: Razpelo, kip Marije pod Kristusom

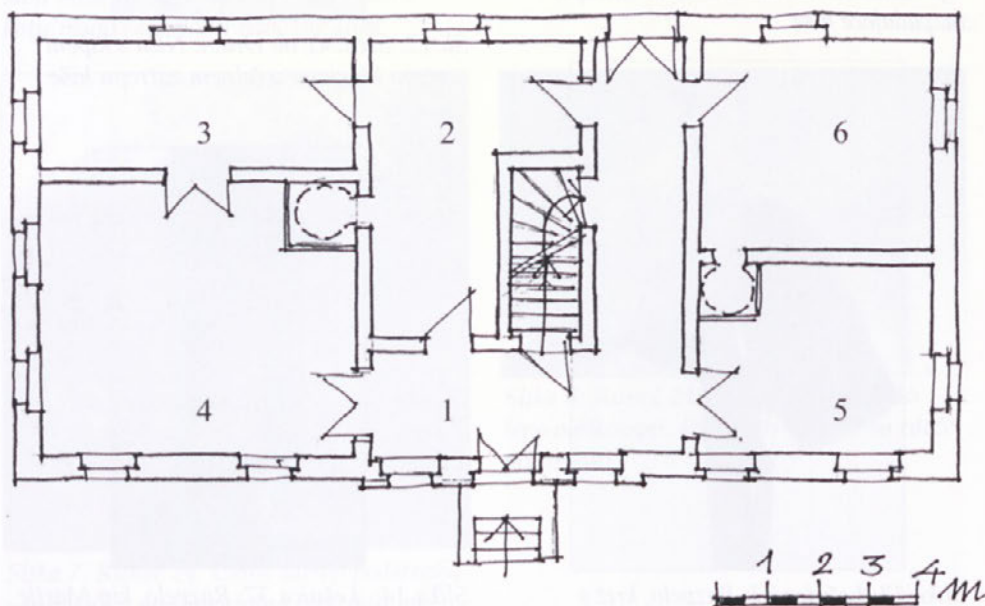
Slika 15: Pavlovci 7: Kljuka vhodnih vrat hiše, izdelana iz kovanega železa

Slika 16: Vičanci 12: Izvirno ohranjena hiša s pravokotno postavljenim gospodarskim poslopjem

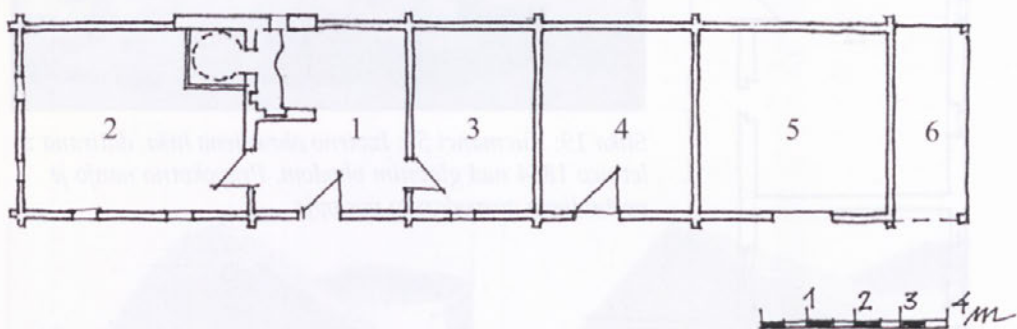
Slika 17: Vičanci 12: Kljuki in ščitka hišnih vrat iz litega železa

Skica 1: Vičanci 18. Tloris hiše: 1. veža »priklet«, 2. kuhinja, 3. štible, 4. hiša, 5. zadnja hiša, 6. shramba

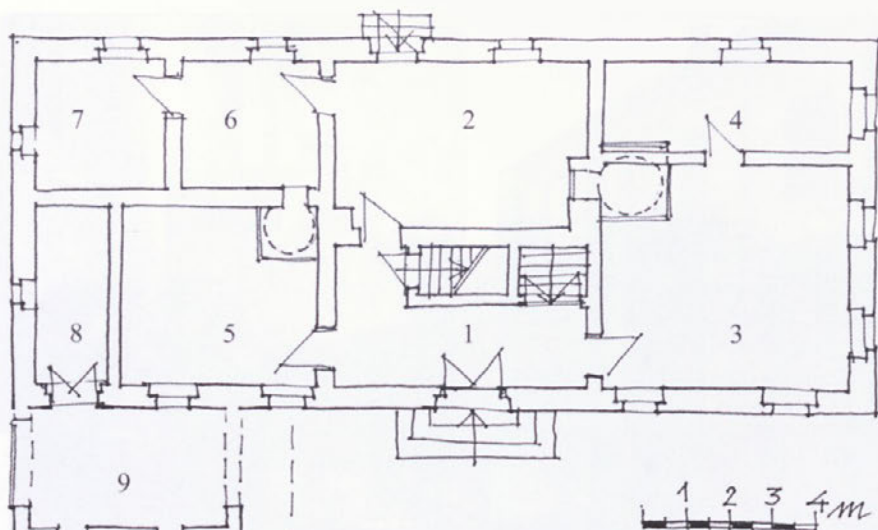
Slika 18: Lahonci 21: Edini še izvorno ohranjen stegnjeni dom v ormoški občini

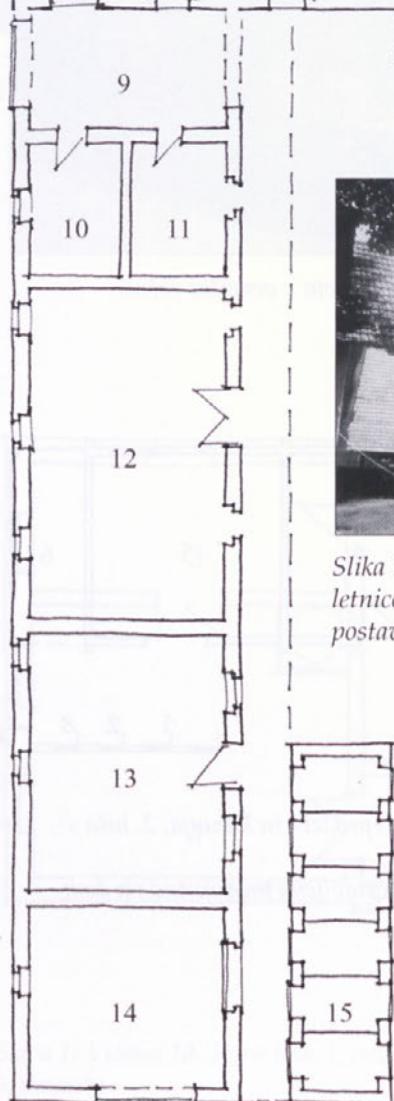
Skica 2: Lahonci 21: Tloris stegnjenega doma: 1. veža »priklet« in kuhinja, 2. hiša s krušno pečjo, 3. shramba, 4. hlev, 5. skedenj, 6. listnik.

Leseno poslopje svinjakov s straniščem stoji posebej, postavljeno pravokotno na dom

Slika 19: Rucmanci 57: Izvirno ohranjena hiša, datirana z letnico 1864 nad glavnim vhodom. Pravokotno nanjo je postavljeno gospodarsko poslopje

Skica 3: Rucmanci 57: Tloris hiše s pravokotno nanjo postavljenim gospodarskim poslopjem: 1. veža »priklet«, 2. kuhinja, 3. hiša s krušnico pečjo, 4. štiblc z ozkim delom krušne peči, 5. zadnja hiša s krušno pečjo (pred leti porušena), shramba, 7. shramba, 9. pokrit hodnik, 8. 10. 11. kleti, 12. hlev, 13. hlev, 14. gumno, 15. svinjak.

Pod podaljšanim strešnim napuščem je še leta 2001 stal vodnjak

Slika 20: Vinogradniški dvorec na Humu čaka na temeljito obnovo

Slika 21: Mala vas pri Ormožu: Značilna vinska klet – klečaja

Slika 22: Mala vas pri Ormožu: Neustrezno obnovljena klečaja, potem ko so spremenili strešno konstrukcijo in slamnato kritino zamenjali s salonitom

Slika 23: Spodnji Ključarovci 1: Hiša pred obnovo

Slika 24: Spodnji Ključarovci 1:
Z neustrezno obnovo uničen etnološki
spomenik

Slika 25: Spodnji Ključarovci 1:
Poudarjen vhodni del hiše in letnici
gradnje 1928, 1931 v atiki.

Slika 26: Spodnji Ključarovci 1:
Neustrezno obnovljen vhodni del

Slika 27: Rucmanci 1: Poudarjen vhodni
del hiše, dvokapna strešica sloni na dveh
trebušastih stebrih

Slika 28: Središče ob Dravi: Poudarjena
srednja os hiše z glavnim vhodom in
vhodom v klet

Slika 29: Vinski vrh 1: Hiša z značilno vhodno stebriščno verando pred obnovo

Slika 30: Vinski vrh 1: Strokovno obnovljena fasada

Slika 31: Izvirna cimprana hiša (dom na vogel) dokumentirana leta 1986, porušena v začetku devetdesetih let 20. stoletja, tik preden je občinska služba razglasila etnološke spomenike

Slika 32: Trnovci 46: V devetdesetih letih 20. stoletja je bil porušen zadnji leseni s slamo kriti značilni dom na vogel na območju ormoške občine

Der Verfall des Bauerbes in der Gemeinde Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Gebiet der Gemeinde von Ormož – ähnliches gilt auch für unsere gesamte Landschaft zwischen Mur und Drau, – haben der Landschaftscharakter die klimatischen und wirtschaftlichen Verhältnisse und die verfügbaren Mittel: Holz, Stein, Lehm und Stroh, später Ziegel, die spezifische Bauweise mit der typischen Grundriss-Konzeption, Konstruktion sowie die Form der Siedlungen geprägt. In der ebenen Landschaft, vor allem im Süden, auf dem Dravsko, Ormoško Polje überwiegen Straßensiedlungen und Haufendörfer, und auf den Stellen, wo die ebene Landschaft in die Weinberglandschaft übergeht, ziehen sich die Siedlungen über die Hügel, die Abhänge und Gipfel ausgelegt und verstreut. Die Landhäuser waren durch das ganze 19. Jahrhundert hindurch durchwegs hölzerne und niedrige Bauten. Mit dem Wohnteil sind unter einem Dach die Wirtschaftsräume verbunden: auf engen Bergrücken und dort, wo es nicht viel Raum gibt, in einer Linie als ein gestrecktes Haus, andernorts ist der Wirtschaftsteil dem Wohnteil rechtwinklig als Eckhäuser angegliedert. Die Auslegung der Räume im Haus ist typisch. In der Mitte sind die Diele und die Küche, auf der einen Seite ist die Stube – auch »Haus« genannt, auf der anderen Seite eine Kammer- »Häuschen« genannt, manchmal noch die Speisekammer. Dem Wohnteil folgen die Wirtschaftsräume: der Stall, die Scheune, und die Strehütte. In der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts begannen die Ziegelbauten gemauerte Häuser die größer und geräumiger waren, die Holzhäuser langsam zu ersetzen. Im Ansatz richten sie sich jedoch nach den hölzernen, ausgestreckten und Eckhäusern oder wurden die Häuser mit den Wirtschaftsräumen in Gruppen angeordnet. Nach dem Überblick über das Bauwesen, die Kulturdenkmäler und das Kulturerbe auf dem Gebiet der Gemeinde von Ormož haben wir festgestellt, dass nicht viel davon erhalten ist. Etliche Häuser sind stark umgebaut, Gebäude, die sich im Primärcharakter erhalten haben, sind stark gefährdet. Das Baugut, das ein bedeutendes Teil des Kulturerbes ist, verfällt vom Tag zu Tag und verschwindet langsam. Wir sehen nicht mehr viele stilechte Bauernhäuser, Häuser, Wirtschaftsgebäude und in dieser Landschaft landesübliche Weinkeller. Es stimmt, dass einige Besitzer die Objekte nicht allein im stand halten und renovieren können, sei es des Alters wegen, oder, noch öfter, des Geldmangels wegen. Anderstwu fehlt es am notwendigen Verständnis und Anregungen. Die Aufgabe der gesamten Gesellschaft ist, dass sie passende Lösungen findet und die Besitzer motiviert. Nur auf diesem Wege wird es möglich sein, das wenige Übriggebliebene zu erhalten und somit mittelbar zu der kulturellen und wirtschaftlichen Entwicklung der Region beizutragen.

Simonič Roškar, Monika univ. dipl. etnolog, kustodinja etnologinja
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 398
398.33(497.4 Hum pri Ormožu):398.4

Duhovna kultura na območju Huma pri Ormožu

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 662–696

Članek obravnava duhovno kulturo na območju Huma pri Ormožu in sosednjih vasi v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno. Jedro govori o poteku delovnega in življenjskega ciklusa ter cerkvenega leta, ki so med seboj tesno prepleteni, domačini pa so jih obogatili še z lokalnimi posebnostmi. Na koncu sta dodani še dve poglavji, ki govorita o ljudski medicini oz. zdravljenju ljudi in živali ter o »coprnicah« na Humu. Članek temelji na ustnih virih domačinov starejše generacije, ki so živeli v omenjenem obdobju in so bogastvo v članku predstavljene duhovne kulture osebno doživljali kot otroci oz. mladostniki.

KLJUČNE BESEDE: Hum pri Ormožu, duhovna kultura, ljudska medicina, vraževerje, coprnice, koledarsko leto, praznično leto, ljudsko znanje o vremenu, svetniki-vremenjaki, letni delovni cikel, obdobje med obema vojnama.

Simonič Roškar, Monika, BA, Ethnologist, Curator
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 398
398.33(497.4 Hum pri Ormožu):398.4

Spiritual culture in the area of Hum near Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 662–696

The article discusses spiritual culture in the area of Hum near Ormož and the neighbouring villages during World Wars I and II. The article's central theme treats the process of working and living cycle and the church year as closely interwoven with each other and enriched by natives with local peculiarities. At the end, two additional paragraphs about folk medicine and the healing of people and animals respectively as well as about "witches" at Hum are added. The article is based on oral traditions described by the older generation, who lived at the time discussed and who personally experienced the richness of the spiritual culture present when they were children or youngsters.

KEY WORDS: Hum near Ormož, spiritual culture, folk medicine, superstition, witches, calendar year, holiday year, personal knowledge of the weather, saints-weathermen, annual working cycle, period between the two world wars.

Drobci iz duhovne kulture Humčanov

Uvodne misli

Iz katere koli smeri se pelješ proti Humu, iz ormoške, središke, kogovske ali ljutomerske, vedno te očara pogled na osamelo sleme oz. rebro zadnjega odrastka slovenjegoriškega gričevja, ki se tukaj konča in v svojem podnožju stika z ravno rečno naplavino, v katero se nekaj sto metrov vstran vrezuje reka Drava. Na vrhu slemena se je razvilo vaško jedro s podružnično cerkvijo sv. Janeza Krstnika, nekdanjim šolskim poslopjem in Ftičarjevo¹ hišo ter mežnarijo. Hiše in vinske kleti so nanizane tudi ob cesti, ki pelje po slemenu in se na vrhu razcepi v dve smeri, nekatere domačije pa so prislonjene tudi k pobočju in vznožju humskega griča. Pod hišami in vinskimi kletmi, ki stojijo na vrhu slemena, sončna

Slika 1: Hum leta 1912

¹ Starejši ljudje se spominjajo, da so nekoč veliki stavbi, ki stoji tik za cerkvijo, rekli »Ftičarovo«, saj je bil neki bogat Ftičar eden izmed lastnikov te stavbe, in sicer še v začetku 20. stoletja. Op. avtorice.

jugovzhodna, južna in jugozahodna pobočja prekrivajo kot preproge vinogradi. Pod njimi so sadovnjaki, njive, travniki in vrtovi, severna pobočja pa večinoma prekriva gozd.

Takšna podoba vasi oz. njene zasnove in razširjenosti zemljiških kategorij se od prve polovice 20. stoletja do današnjih dni ni bistveno spremenila. Večje spremembe so vidne v socialni in poklicni sestavi ter v številu prebivalstva.

Leta 1991 je štel Hum 332 prebivalcev, od teh je od kmetijstva živela polovica prebivalstva, druga polovica pa so bili dnevni migranti, ki so bili večinoma zaposleni v bližnjem Ormožu. Vas ima nekaj nad sto hišnih števil, vendar precej hiš ni stalno naseljenih, saj jih uporabljajo kot počitniške hiše oziroma vinogradniške kleti.²

Po popisu iz leta 1931 pa je na Humu živelo kar 530 ljudi, vas je štela 113 hiš, od teh je bilo 80 posestnikov, 33 kočarjev in 20 najemnikov.³ Po pripovedovanju ljudi so bile v tem obdobju po slemenu izmenično nanizane viničarije, kleti in nekaj želarskih hiš. Družine so bile številčnejše, zato je bilo v vasi, predvsem po slemenu, precej bolj živahno, kot je danes.

Hum že od nekdaj leži le kakšen kilometer, ponekod še kakšen kilometer ali dva več, odmaknjen od pomembnih prometnih poti; pod njim na južni strani potekata cesta in železniška proga med Ormožem in Središčem ob Dravi, ki se nadaljujeta v eno smer proti Čakovcu in Varaždinu na Hrvaškem oz. Ptujju v nasprotno smer, na severozahodu pa cesta in železniška proga, ki povezujeta Ormož in Ljutomer in se naprej nadaljujeta proti Ptujju oz. Murski Soboti. Zelo pomembna prometna lega Huma pa sega še veliko dlje v zgodovino, saj je potekala na južni strani Huma že rimska državna cesta, ki je vodila od Petovione čez Ormož do Savarie.

Kljub takšni prometni odprtosti, pri čemer je potrebno poudariti, da nobena prometna pot ne poteka direktno skozi vas, ampak so vse nekoliko odmaknjene, so na Humu vseskozi ohranili samo njim lastno in zanje značilno duhovno kulturo, ki je predmet etnološkega preučevanja v pričujočem članku, kaže pa odprt, vesel, hudomušen, razgledan in delaven značaj prleškega človeka.

Ob pojmu duhovna kultura velikokrat najprej pomislimo na ljudske šege in običaje, ki pa jih etnologija kot »veda o načinu življenja pri vseh skupinah prebivalstva in v vseh dobah«⁵ uvršča k socialni kulturi.⁶ Etnolog, ki preučuje duhovno kulturo, pa se zanima za verovanje, jezik in imena, besedno umetnost, branje,

² Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana, 1995, str. 164, 500 in 501.

³ V Slovenskih goricah je bila še v obdobju pred drugo svetovno vojno zelo podrobna delitev agrarne-ga prebivalstva na socialne podслоje, ki so se delili po velikosti posesti na velike, srednje in male kmete, velike in male želarje, kočarje in viničarje. Menim, da so v tem primeru pod pojmom »posestniki« misljeni veliki, srednji in mali kmetje, pod pojmom »kočarji« želarji in kočarji, pod pojmom »najemniki« pa lahko sklepamo, da so bili viničarji. Op. avtorice.

⁴ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937, str. 503.

⁵ A. Baš, Predgovor. V: Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana, 1980, str. 7.

⁶ Predmet etnološkega preučevanja je poleg duhovne in družbene oziroma socialne kulture, ki preučuje sorodstvene zveze, generacijske, namenske in prijateljske zveze, lokalne skupnosti, družbeno diferenciacijo, moralne in pravne norme ter že omenjene šege in navade, tudi materialna kultura, katere področje zanimanja so gospodarstvo, prehrana, bivališča, noša in komunikacijska sredstva. Op. avtorice.

likovno umetnost in likovno obzorje, petje, pevce, pesmi, glasbo, glasbila, godce in godčevstvo, ples, folklorne skupine, ljudsko dramatično in gledališče, igro odraslih in otroško igro, vire znanja, zdravilstvo, veterino, ljudsko znanje o rastlinskem in živalskem svetu, znanje o vremenu, zgodovinsko zavest in geografsko obzorje ter tehnično znanje.⁷

Iz naštetega vidimo, da je spekter raziskovanja duhovne kulture izredno širok. Pomembno je poudariti tudi to, da »so sestavine duhovne kulture velikokrat nerazdružljivo povezane s pojavi materialne in socialne kulture in nasprotno. Nemogoče je razkrivati vlogo in pomen posameznih pojavov duhovne kulture brez povezovanja njihovih gmotnih, še posebej gospodarskih osnov. Zelo pomemben je vpliv socialnih struktur in odnosov na podobo duhovne kulture. Seveda pa je zanimiva tudi vloga, ki jo ima tako ali drugače izoblikovana duhovna kultura pri razvoju gospodarstva in urejanju družbenih razmer. Šele vsa ta področja skupaj v svojem medsebojnem odnosu določajo kulturno podobo, ki odseva v duhovni sestavi, duhovni ubranosti, psihologiji, v svetovnem nazoru, v predstavah o svetu ter v mišljenju posameznih socialnih in etničnih skupin.«⁸

Raziskava temelji predvsem na **ustnih virih starejših domačinov** s Huma in sosednjih vasi, ki sem jih poskušala strokovno podkrepiti tudi s tiskanimi viri. Ker spomin informatorjev sega le nekako do obdobja med svetovnjima vojnama, sem se v članku omejila na preučevanje obdobja med svetovnjima vojnama, ki sta v načinu življenja pomembna mejnika. Krajevno se vsebina članka navezuje na že zgoraj omenjeno območje Huma, deloma tudi sosednjih vasi, predvsem Loperšic in Frankovec.⁹

V ospredju pričujočega članka je potek **življenjskega in delovnega ciklusa ter cerkvenega leta**, ki so med seboj tesno prepleteni, domačini pa so jih obogatili še z lokalnimi posebnostmi. Na koncu sta dodani še dve poglavji, ki govorita o ljudski medicini oz. zdravljenju ljudi in živali ter o »coprnicah« na Humu, o čemer se je med domačini ohranil še posebno živ spomin.

Posameznih dogodkov (poroka, koline, žetev, trgategv ... itn.) ne opisujem oz. ne raziskujem v celoti, temveč sem iz njih izluščila le tiste njihove segmente, ki so povezani z duhovno kulturo. Odločila sem se, da v članek vključim dobesečna pričevanja sobesednikov v prleškem narečju,¹⁰ saj so domačini s preprostimi besedami izrazili najgloblje resnice in svoje najpristnejše občutke o minulih časih.

⁷ Povzeto po ETSEO – Vprašalnice, zvezek IX, X in XI, izdala Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, Ljubljana 1977 in 1978. Op. avtorice.

⁸ S. Kremenšek, Obča etnologija, Ljubljana, 1973, str. 225.

⁹ V članku govorim o duhovni kulturi na Humu, vendar s tem mislim tudi na sosednje vasi Loperšice in Frankovci, deloma tudi na Pušince in Šalovce, ki so prav tako spadali v humski šolski okoliš in so na Hum hodili tudi v cerkev, zato je med njimi nemogoče in obenem nesmiselno postavljati mejo, saj je to enoten kulturni prostor, z enako duhovno kulturo, ki se razlikuje le v majhnih lokalnih posebnostih. Op. avtorice.

¹⁰ V članku so uporabljena pričevanja informatorjev v prleškem narečju oz. enem izmed njegovih nians, ki ga govorijo na območju Huma. Zanj je značilno prepletanje slovenskih besede ter hrvaških in nemških popačenk. Pripovedovalci niso vedno govorili v narečju, temveč so se včasih trudili govoriti tudi knjižno slovenščino. Kljub temu da je za bralce, ki ne govorijo oziroma ne razumejo omenjenega narečja, branje tovrstnih besedil težje, menim, da bi bilo njihovo spreminjanje v knjižni jezik nesmiselno, saj bi s tem besedilu odvzeli njegovo avtentičnost in povednost. Op. avtorice.

Sobesedniki so mnogokrat v nekaj preprostih stavkih povedali tisto, čemur včasih pravimo »zdrava kmečka pamet« ali »ljudska modrost«. Včasih se tudi zdi, da so besede ali stavki preprosto vsakdanji ali celo nepovezani, vendar povedo bistveno o takratnem času oziroma o posameznih segmentih načina življenja.

Kak so se na Humi spomijali

Na Humu so **ново leto** začeli tako, da so na novoletni dan, zgodaj zjutraj, še pred sončnim vzhodom, mlada neporočena dekleta bosa šla do domačega ali najbližjega vodnjaka ali studenca, četudi je bil sneg in mraz, in *zdenec okinčile z betlehemom*. To je bila borova vejica, ki so jo pritrdile ali zataknille na studenec. *Betlehem* so okinčile s pisanimi trakovi iz krep papirja in papirnatimi rožami. Vanj so *hitile* kovanec za srečo, ob tem pa govorile: »*Blagoslavljam te voda, jas sem odna, dodna, za moža godna!*« Vodi *dariivlejo* tudi poročene in starejše ženske. V vodnjak ali studenec so *hitile* kovanec in vlile malo blagoslovljene vode in soli, ki sta bili blagoslovljeni na praznik svetega Štefana, 26. decembra. Ob tem so rekle: »*Vodike nan Bog ne skрати! Hvalimo in se veselimo te žive vode. Voda je vir živeleja, ka nan ne bi zmenkala! Hvala Bogi za vodo!*« Ob tem so se tudi prekrizale.

To je ena redkih šeg, ki se je ohranila do današnjih dni. Starejša domačinka je pripovedovala: »*Na zdenec delan betlehem, eno venčiko kcoj zvežen pa gor denem rožike pa tote pantle s krep papira, pa žegnano vodo malo notri vlejen zacejta, pret kak sunce gor pride za novo leto. Te pa poškropim okoli z vodoj žegnanoj pa rečen: »Blagoslovin te voda odna dodna, jas sen za moža godna. Pa nekši drobiš notri hitin. Zej sen že vdovica pa teko stara, pa fsoko leto tak poven!*«

Ta zanimiva obredna šega je v podobni obliki znana tudi drugod na Štajerskem, v Prekmurju in na nekaterih drugih območjih Slovenije. Ljudje so verovali, da so si z njo za vse leto zagotovili srečo in blagostanje ter čisto in obilo vode, neporočenim dekletom pa bi naj zagotovila moža.¹¹

O novoletnem dnevu je domačinom ostalo v spominu, da je moral na novoletno jutro prvi priti k hiši moški, da je voščil srečo in zdravje vsem domačim. Če bi prva prišla ženska, pri hiši tisto leto ne bi bilo sreče.

V mrzlih zimskih in prazničnih dneh so se ljudje zadrževali bolj doma. To je bil čas drobnih opravil, ki so jih delali v hiši. Domačini se radi spominjajo teh dni, predvsem zimskih večerov: »*Po večerih se je perje česalo, fižol se je prebira, koščice smo liščili; puna miza je bila v bejdli namočenih, poporjenih koščic. Nesmiš preveč popariti, te se liščije tere, moreš znati dobro vodo napraviti. Na mizi je bijo küp, jedro smo ženske lepo viin odluščile, liščoje pa dol na tle metale. Ženske pa dikline smo lepo popevale, čehi so se kortali, rihtara bili, jeli, te pa smo opet plesali do viütrega. Jabošnica se je pila, pa friški krüh je bio, ka je nekej moglo biti za jüžino, pa sühi sod je mogo biti. Pozimi so na stopi phali kašo: ječmenovo, proseno, hejdinsko, ob večerih pa so jo na mizi še prebirali in do konca zliščili. Proseno pa hejdinsko kašo, eni tüdi ječmenovo, so meli za čurke, ka je bilo f toten cejti tüdi dosti kolin. Celo zimo se nekej dela. Med delom se je popevalo, pravili smo si štorije, fčosik si je kdo kej zmisló, ka je ne bilo resen. Večer je hitro mino, nainok je bilo pol dvanejstih. Pa eden k ovemi smo si hodili pomogat. Med soboj smo se zmenili: »Te pa*

¹¹ N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 2/2, 431–433.

ti ne delej tega nicoj, te mo mi nicoj!« Moški so tudi kakšno korpo pleli, pa žgajara je bila, pretakali so vino, če je bilo proti konci febroara že lepo vreme, so že drevje pucali v ogradi, pa v goricah se je rezalo, po jivah so že vložili z bronami pa praha se je vložila s krovjo vprego, če je ne bilo snega. Pozimi so ženske tudi prele; doma ob večerih, če pa so šle kon pomogat, pa celi den.«

Trikraljevskih kolednikov ne poznajo, rekli pa so, da se »na Tri krole den podukša teko kak kokot šiuroko zine, za svečnico pa teko, kak kokot stopi.« Poznali so še nekaj pregovorov o vremenu na praznike zimskih svetnikov: »Če je svečnica zelena, je veka noč snežena.«, »Če Nežo (sv. Neža, 21. januarja) in Vinceka (sv. Vincenc, 22. januar) sonce peče, sladko vince v sode teče.«

Na svečnico, 2. februarja, je v cerkvenem bogoslužju spomin Marijinega očiščevanja. To je zapovedani praznik, ki so ga ljudje počastili tako, da so zjutraj šli k maši. Starejši ljudje se še spominjajo, da so okrog svečnice od hiše do hiše »hodile dikline popevat, bile so Lükarce, hodile so s korpeci, zapopevale so viüni na šten-gah na progi, jejca so pobirale, pa kakšno kloboso prekajeno, te pa so šle dale«. Voščilo in besedilo kolednice so ljudje že pozabili.

Na svečnico so ljudje opazovali tudi vreme, ki ne sme biti jasno, potem je pomlad še daleč: »Če je vedro, medvid z lükje pride, potli pa nazej notri odide, te še je duže zima, če pa je ne vedro, te pa viüni ostone, pomlod pa hitreje pride.«

Dan po svečnici, 3. februarja, je praznik sv. Blaža. Ljudje so šli k maši, med katero je bil tudi obred »Blaževega žegna«, za katerega ljudje verjamejo, da pripomore k temu, da te tisto leto ne boli grlo.

V tem času sta bila še dva praznika, na katera imajo ljudje zelo lepe spomine; to je Valentinovo in pust oz. fašenk.

Starejša domačinka se z veseljem spominja dogodka iz svojega otroštva: »Na Valentinovo se ftičeki ženijo! Fčosih je bijo še sneg. Drügi den so nas deco starši norili: »Ite gledat deca, fčera so se ftičeki ženili, če so van kej püstili!« Starši so nan na kakšen lešjakof grm ali pa na takše ogroje iz gabra, špaleri smo jin rekli, nastavili kakšen krofl, pa domoče kekse. Deca smo šli po špaleri, pa iskali!«

Tudi drugi domačini imajo podobne spomine na ta praznik: »Zmislím se, ka je eno leto tokšni vekí sneg bio, ka me je atek neso do daril. Reko mi je: »Hodi gledat, kak bele srake s šiurci skočejo, vrane igrojo, celo noč sem ne spo, takšno čifketaje je bilo, ka so pekli. Hodi gledat, kej so ti nastavili!« Mati so nastavili malo pret, ka ne bi kakšni močki pa ftiči pojeli. In to smo nejšli tak lepo med vejami okrašeni papir, narezani, svakojačko pecivo,...to je bilo bojše kak ne vem kej! Gnes je to proznik mlodih, den zaljubljencof, negda pa so se samo ftičeki ženili, pa so deci püstili nekej od gostüvaja, deca smo se že tak veselili!«

»Gdo se na Valentinovo ftičeki ženijo, f krep papir zavijejo kekse pa jih obesijo na drevje pa na grmovje. Is finega papira, belega ali rdečega, so napravili takše šalice, notri pa djali kekse pa pecivo. To sta napravila atek pa mamika. Obesila sta jih na mejah, na ogroji, ali pa na zdenci, ka jih močki ne bi dosegli. Bele srake so zaron skokale okoli keksof, ka so kühale na ftičjen gostüvaji. Atek so mi zaron rekli: »Stani, zej do se gostüvejščari razišli, muzikoši še igrojo, pa küharce še so!« Tak sen skočila, ka bi še lahko odejo s sobom vlekla, samo ka mi nebi kdo drügi pojo pa odneso.«

Drug dan, ki so ga ljudje v tem času z veseljem pričakovali, je bil fašenk. Na Humu sicer ni bogate tradicije šemljenja, ohranilo pa se je nekaj drobcev duhovne kulture tega dneva.

»Ploh vlečejo tam, ki se je v vesi ne nibena diklina oženila. Te pa so prišli z drüge vesi sen, pa so meli okinčeni vos, bili so čehi pa dikline, na sredini voza so meli vekki kotoč ka se je vrtio, gori pa se je sneha vrtela, slomnata sneha. Šli so k nekej hižam, na konci pa k Novokovim. Tam so se najeli, gospodar Vančo pa je zaigro.«

»En starejši možokar z vesi je okoli sebe zebra eno por mlodih čehof, ka so šli od hiže do hiže. Predstovlali so fašenske oroče. Meli so plüg pa zvunce, oblečeni so bili kak navodni maškori, neso meli lorf, za plüg je drža tisti starejši možokar. Malo so zapopevali kakšno popefko, te pa so šli dale. Kej so dobili, so pri eni hiži pojeli. Dikline so se ne obločile v maškore.«

Pri Novakovih pa je bila navada, da so na fašenk pripravljali posebno jed – šunknudl. To so palačinke, nadevane ena na drugo, vmes pa plasti orehov, kisle smetane, rozin in drobtin. To so nato spekli in razrezali kot torto. Zraven so skuhalo še kompot iz suhih češenj, ki so mu dodali cimet, klinčke, sladkor in malo vina. K temu kompotu se lahko ponudijo tudi krofi.

Na Humu je bilo tudi v navadi, da so »na fašenk küran dali jesti v obroč, ka so bole fküip nesle, pa gnoj so vlekli med brejde, ka k hiži ne bi prišla kakša nevola«; ta dan se je moralo tudi »liščoje od jejc okoli hroma potrositi, ka lisice ne bi prišle k hromi po küre, pa pret suncon se more djati lalofka, svinski gobec, kühat, zato ka gre virstvo napre, ka tüdi svija z gobcon napre rovle«.

Na pustni večer so se maškori zbrali pri neki hiši ter ob dobri jedači in pijači plesali do polnoči. Takrat je k Novakovemu Vanču, ki je igral na harmoniko, pristopil gospodar in mu dejal: »Vonč, zej pa ne več igrati! Pepelnica je nastopila!« Vesela družčina se je razšla. »Drügi den se nesmijo več krofli jesti pa ne meso. Če je keru kej fkro, je fkro, pa je ne staršon povedo. Te je drügi den nejbole meso bilo dobro, gda ga ne bi smejo jesti. Tak so pač decal!« Včasih je februarja tako močno snežilo »kak da bi sneg z vejačo meto dol«. Če je bilo proti koncu meseca že topleje, pa so pričeli cveteti kopačeki oz. norice.

Proti koncu zime je katero leto že primanjkovalo hrane in krme za živali, zato so ljudje rekli: »O zej pa je Pavlovo (sv. Pavel, 6. februar), Pavel je priša za živino krme vogat!«. Na ta dan so torej ljudje pogledali, koliko krme za živali še imajo, in če je bo zadostovalo do začetka krmljenja z zeleno pašo.

V tednih pred pustom je bilo nekoč tudi veliko porok. Iz bogate dediščine šeg ob poroki na tem območju je izluščenih le nekaj: »Gostüvejščari so meli püšlce s krep papira, ženih pa sneha pa iz rožmarina. Sneha je v ženihof šopek na skrivej dola malo serkove metle, tak, ka se je ne vidlo. Negda so rekli, ka je te ona mela moč pa glovno besedo pri hiži. Gda pride ženih po sneho na jeni dom, ga ona more prva viditi skrita za oknon in skos jedvin poročni prstan, te de mela glovno reč pri hiži. Gda so šli f cerkef je mogla sneha paziti, ka je prva stopila prek cerkvenega praga, te je lahko rodila. Gostüvejšnčari so negda nemesto turte prnesli okinčano štrüco ali bosman. Spečeni je bijo z bojšega belega krüšnega tisto, spleteni pa iz več kit. Štrüca je bila na gostüvaji po ponoči na licitaciji. Pozafčjn je sprašüva starešina ka kej na štrüci pomeni. Kite so pomenile brozde na jivi. Okoli štüce je bija asparagos. Na štrüci so bili trije püšlci is papirnatih roš pa tri sveče, ka so pomenili vero, upaje pa ljubezen. Na štrüci so bili tudi ftičeki iz krühovega testa, keru »f senci popevlejo Bogi na čast«. Štrüca je začetek pa pojedek! To je most iz ledičnega v zakonski stan!«

Ljudje so že nestrpno pričakovali **pomlad**, zlasti še, če je bila zima dolga, mrzla in snežena. Včasih je trajala še do začetka marca, kar potrjuje tudi znani pregovor: »*Matija (sv. Matija, 24. februar) led razbija, če ga ni, pa ga naredi.*«

Kljub temu pa ni bilo dobro, če je vreme kar naenkrat postalo toplo in se je narava prehitro prebudila in pričela rasti. Ljudje so poznali posledice takšne nagle vremenske spremembe, ki so jih izrazili v pregovoru: »Če za Gregorjevo (sv. Gregor, 12. marca) breskve cvetijo, trije eno pojejo!«; lepo vreme okrog Gregorjevega je torej pomenilo slabo letino, saj je narava prehitro oživila. Takšno vreme, kot je okoli Gregorjevega, bi naj ostalo štirideset dni, kar zatrjujeta tudi naslednja pregovora: »*Merc je pes, april pa ves, pa še mejnika poll!*« in »*Kakšno je vreme na Mantrnikovo (10. marca, 40. mučencev), takšno de ostalo 40 dni.*« Če je v tem času že grmelo, to ni bilo dobro znamenje, saj so ljudje poznali pregovor: »Če na siiihi les grmi, de dosti ogja!«, torej bo poleti veliko grmenja, strel in požarov.

Sv. Jožef goduje 19. marca. To je kar precej pogosto ime, po domače pa so Jožefom rekli kar Joža ali Jožek. Tudi na Humu je bilo nekež Jožekof, ki so si na ta praznik *odslužovali godovno*. Da je bilo praznovanje bolj veselo, sta večer pred godovnim dnevom na slavljenčevem domu zaigrala tudi domača muzikosa, Franc Majcen, ki je igral harmoniko in Martin Štampar na klarinet. Seveda sta igrala tudi na druge godovne dneve, igranje pa so si lahko privoščili le premožnejši. Nekdo se spominja: »*Igrala sta pred vojsko. Bilo sta veseljoka. Fse furme sta naštimovala. Znejšla sta se. Pa je ne bilo tak lahko, če je bilo morti doma kej narobe, na gostiji pa je moga družbo gor držati. Včasik si ne dobre vole, pa bi moga pokozati tisto veselo stron. Igrala sta na gostivaji, če si kdo godovno odslužovle, pa tüdi pri kakšen deli, pri tistih, kerl mojo malo več za delati pa tüdi peneze, drgači pa se je pri deli kej zapelo pa kašne štorije so si pravili.*«

Otroci so nestrpno pričakovali **25. marec**, praznik **Gospodovega oznanjenja Mariji**. To je bil zapovedan praznik, ki so ga ljudje počastili s prisotnostjo pri sveti maši, otroci pa so lahko tega dne začeli hoditi bos: »*Marija 25. merca zemlo odklene, ka smo deca lahko bos hodili. Kak smo bli veseli, magari je mrzlo bilo, pa smo bili veseli, ka smo lahko bos skokali! Negda smo bol bos hodili. Te so rekli: »Deca, pret ne, Marija zemlo odklene, te bote bos!« Do te smo še nekej meli na nogah, potli pa smo resen hodili sploh bos, bos, bos. Negda smo meli ftrjene potplate!*«

To je bil tudi postni čas, čas priprave na največji krščanski praznik Gospodovega vstajenja – **veliko noč**. V spominu ljudi je ostalo precej lepih spominov na ta del leta: »*F postnem cejti smo bol postne jedi jeli. Molili smo, kak je bija cejt pa kak smo fkiup bili. Pret obedom smo skos molili: »Blagoslovi večni Oče, svoje dare ino nas, kere bomo zdej zavžili. Sveti Oče vse potrebno daj nam vsem, vselej se nas usmili, po Jezusi, Kristusi, Gospodi našem. Amen.*« Če je bijo cejt smo zmolili še Oče naš, pa Zravo Marijo, če ne, smo se samo prekrižali pa začeli jesti. F postnen cejti smo več molili tüdi rožni venec. Mola se je tüdi pri mrliči, pa v adventi. Na coetno nedelo smo nesli k žegnovaji presmec. Ž jega smo potli oskübili nekej zelenja pa ga dali živimi za zdravje, nekej vejic pa so oča fteknili na živo. F postnen cejti se je tüdi fse spucalo f hiži pa okoli je. Fsako leto se je hiža preštrihala vüni pa notri, dostikrot tüdi hlef pa gospodarsko poslopje. Pragl so se zribali, pa ilovnata tla f hiži so se zravnala pa zaribala. Tüdi dvor se je spuco pa zmejo, če je ne blato bilo. Nesmo meli dosti, za red pa čistočo pa se je skrbelo. Gospodije rečejo: »Za svetke se še fsakša mivača veseli!« Oprali so se tüdi prtiki na stenah pa na kasli.«

Poštrakova Rozika se tega časa spominja takole: »Moj atek so bili kak nekši domoči krojoč, zato so moški pa čehi k jemo pred vüzmon donesli kakšne hlače, ka so jih spucali, rob gor prišili pa speglali. Pa lase so jin tüdi zrezali za svetke. Mati so se fčosik kregali, ka mo je ne cejta ostalo, ka bi kej doma okoli hiže napravio. Oni pa nič. Lidje so jih radi meli: »Stric, vi te nan losi zrezali, pa hlače te mi speglali!« Dečki so se pedinili. Fsoki je rad bija lep za vüzen ali pa že pret za žegen pa za fstajeje. Dečki so se radi pobaharili. Tüdi starejši moški so bli radi lepi za svetke. Ženske so se bol same zrihtale!«

Ženske so imele v teh dneh pred veliko nočjo res veliko opravkov s pripravami na praznik, predvsem s pripravo velikonočni jedi. Korpa, v kateri so nesli jedi k blagoslovu, je bila od prejšnje velike noči zamotana v bel papir, da šibje ne bi postalo rjavo, in shranjena na podstrešju. Pred veliko nočjo so jo zopet prinesli s podstrešja in jo temeljito skefali s serkovoje kefoj in jo posušili, da je bila še bolj bela. Gospodinja je zjutraj na veliko soboto skuhala klobase, pečenko ali hamico. Kateri kos mesa bodo nesli k žegnu, so določili že na kolinah in ga do takrat dali v slani-jak ali tünko. Skopala je tudi hren, jajca pa je skuhala v čebulnih olupkih. Spekla je tudi navaden črn kruh, le da mu je dodala več ržene moke, da je ostal dlje časa svež. Korpo je pokrila z belim platnenim, doma našitim prtom. K blagoslovu ga je nesla gospodinja ali starejša hčerka, otroci pa so šli zraven. Velikonočne jedi je prišel blagoslovit duhovnik iz Ormoža. Od križa do križa ali od kapele do kapele, kjer je bil blagoslov, ga je s konjsko vprego vozil neki domačin. Na Humu je bil blagoslov pri Ivanoševem križu, pri Praprotnjakovi kapeli na Krčevini, ki je ledin-sko ime za del Huma, pozneje pa tudi v humski cerkvi svetega Janeza Krstnika. V bližini Huma je bil blagoslov tudi pri kapeli v Loperšicah, pri dveh kapelah v Frankovcih, v Pušencih pa pri križu in dveh kapelah. Križe in kapele so pred praznikom uredili: prebelili so kapelo, porezali ograjo, ki je rasla okoli kapele ali križa, notranjost kapele ali razpelo pa so okrasili z novim vencem ali rožami iz papirja. Pomembnost in odnos do praznika se vidi tudi po tem, da so ljudje rekli: »Če neš šo k spovidi, neš žegna jo!« Ko so korpo z velikonočnimi jedili prinesli od blagoslova, so jo dali v hladnen prostor: »Bok ne dej, ka bi jeli f soboto! Korpa more ostoti pri miri pa na hladnen!« Žegen so jedli šele drugi dan, na velikonočno jutro, med mašama, ko se je pri jedi zbrala cela družina.

Na Humu se starejši domačini radi spominjajo velikonočnih praznikov tudi zaradi kurjenja kresa¹² zvečer na velikonočno soboto: »Pred vüzmom smo kürili bokle¹³. Na veko soboto večer smo šli k fstajeji f cerkev v Ormoš. Božji grob se je napravijo že na veki petek, f cerkvi je bija na veko soboto, večer pa se je že šlo k fstajeji. Te pa smo šli domo od fstajeja, te pa so se po bregih na hrvaški pa na naši stroni že vidle bokle. Te pa smo hitro domo šli, če smo meli kakšo vizmenico. Reklo se je: »Te pa hitro gremo vizmenke vüžgat, ka de se še naša daleč vidla!« Vizmenica so rekli tistemo, ke so lahko na kresi skürili: kakšo koruzije, šibje, rožje od brejd, pa takšo. Fse to smo že pret f toti namen devali na küp, ka se je te vidlo, ka smo mi tüdi kürili vizmenice. Pa pri cerkvi na Humi so tüdi

¹² Plameni velikonočnega kresa na simboličen način oznanjajo zmago pomladi nad zimo in – v prene-senem pomenu – Kristusovo zmago nad smrtjo in v slavo Kristusovemu trpljenju (N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 1/2, str. 145 in 209.).

¹³ Jeseni ali nekaj tednov pred veliko nočjo je skupina fantov v gozdu izkopala nekaj borovih panjev, ki so jih shranili na suhem prostoru. Na veliko soboto so jih odnesli na daleč vidno mesto, kjer so jih postavili v ravno vrsto ali v obliki križa in jih prižgali, ko se je zmrčilo. Tej skupini velikonočnih ognjev (vsak panj je bil položen na kos stare pločevine ali na ogrodje iz treh, štirih navskriž postav-ljenih palic) so ljudje rekli bokla ali bakla. Op. avtorice.

bokle kūrili. Bili smo ponosni, ka lahko kūrimo, ka je bija driigi den veki svetek. Polek vizmenke so pokali z malimi škotlami. To je ne dugo gorelo, največ eno vüro. Vizmenico so fsmi radi prišli gledat. Kūrili smo malo fkrej, ne preveč bližik hiže, ka je bila slomnata streha, smo pazili, ka je ne veter piho, pa ka je ne iskrija neslo. To se je moglo fse paziti!«

Spomladi so poleg narave oživali tudi ljudje in živali. Med domačini se je ohranilo kar nekaj pregovorov, rekov in lastnih izkušenj o tem obdobju leta: »Aprilska luža, Ivejnska (24. junija, Rojstva Janeza Krstnika) süša!« pa »April deževen, kmet ne bo reven!« April more biti bolj moker. Aprila začne šuma zeleneti, ftičeki so prišli, kukafca, hupkač pa lastovice. Gda prvikrot čüješ, ka kukafca zapopevle, te moreš meti peneze v žepi. Če jih nemaš, te jih nigdor nemaš! Pa hupkača ne smeš na tešče čüiti. To je Božja risnica! To pa sen se jas prepričala, če te hupkač fkoni, ka si ti na tešče, gda ga prvič na spomlud čüješ, enkrat f tisten leti de ti fhlače vujšlo. To je živa risnica! Hupkač je tüdi Loprški patron: »Lopršice slavna vesi, to ni kaka mala stvar, tam kokot je le na lesi, drugač hupkač gospodar!« Hum pa ma za patrona ruso. Na gostivaji moreš meti sobo obvezno svojega patrona, te pa ton, Bog ne dej, če ti ga je of fkro, te je hüdo, te si mogo pločati! Frankofci mojo za patrona žabo: »Še f Frankofcih ni preslabo, lepo žaba nam reglja, kakor kaka stara baba, ki pač drugega ne zna.« Pušinci majo za patrona kujso pušensko, ki fse kosti pohrusta, Obrž ma müho na lanci, Središče pa sloko pišče. Lidje so tüdi rekli, ka lastovice ne smeš pret čüiti kak viditi, te so te ženske obrekovale, če pa si jo pret vido kak čüjo, te pa ti nemrejo nič!«

Znan spomladanski svetnik je **sv. Jurij**, ki goduje **23. aprila**. Starejši domačini, ki so bili takrat učenci humske šole, se spominjajo, da je učitelj na Jurjevo med poukom nekaj učencem naročil, da so šli v bližnji gozd in nalomili gabrovih in bukovih vej, ki najprej ozelenijo, da so jih prinesli v šolo. Potem so z njimi okrasili oz. naredili plašč dvema ali trem učencem, ki so se potem kot Zeleni Jurij pokazali in zaplesali drugim vrstnikom¹⁴.

V spominu jim je ostala tudi pesem, ki govori o njem in so jo prepevali, ko so obstopili Zelenega Jurija:

»Jurij zeleni se z mavrico paše,
srečno, veselo, selo bo naše.
Jurij zeleni, ne hodi drugam,
polne so kašče, poln je naš hram.«

Meseca maja ali *mejnika*, kot mu v prleškem narečju pravijo domačini, so bile pri tistih kapelah in križih, kjer je bil blagoslov velikonočnih jedi, šmarnice; to je majniška pobožnost v čast Mariji, ki so se je udeležili predvsem otroci in nekaj odraslih. Ljudje imajo lepe spomine na prepevanje majniških Marijinih pesmi in na druženje ob šmarnični pobožnosti, ki je bila takrat le ob nedeljah in praznikih.

Maja je tudi cerkveni praznik **vnebohod**, ki mu na Humu rečejo *križovo*, ljudje pa so ga počastili z obiskom svete maše v Ormož. Pri nekaterih hišah je bilo tudi v navadi, da so na *križovo* vedno jedli meso, saj je bilo drugače na mizi le poredko:

¹⁴ O tem običaju piše tudi N. Kuret: »Jurjevanje je bilo menda že zamrlo, toda nekaj let pred drugo svetovno vojno ga je učiteljstvo med mladino spet poživilo. ... Ohranjena je vera, da prinaša jurjevski obhod dobro letino (N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, str. 266.).

Slika 2: Praznovanje Zelenega Jurija pred podružnično cerkvijo Sv. Janeza na Humu. Fotografirano v letih pred začetkom druge svetovne vojne. Original hrani Ana Hari v Humu pri Ormožu

»Na križovo pa moremo meso jesti, te ftič ftiča kole, samo ka meso je! To so stori lidje rekli!«

Kmalu pa vnebohodu je bil že naslednji cerkveni praznik – **binkošti**: »Kristos se je vzdigno med apostoli pa šo, ka so samo plamenčke vidli. Potli pa je Svetega Duha poslo na binkošti. Lidje so tüdi rekli: »Boš mogo iti na fünkište k meši, ka veli de ti soeti Düh pamet rasvetio.« Če je kdo, gdagot kej narobe reko, so mo skos tak rekli. Toti den se je ne delalo, držali so še drügi den na binkoštni pondelek.«

Spomladi, ko je bilo že topleje, se je ob večerih na Humu slišalo tudi fantovsko petje. Zbralo se je nekaj fantov, ki so šli po vasi in prepevali, predvsem pri hišah, kjer so bila mlada, za poroko godna dekleta, ki so odprla okna in jih poslušala. Domačinka se z smehom na ustih spominja: »S sestro svi večer pri okni poslušali, kak so dečki popevali. Sestra je že bila diklina, of, ka se jemi je dopola, pa je popeva z ovimi, pa še te malo ne. Meli sve odprto okno, pa so nama dečki skoz okno pod odejo djali enega ježa. Te pa so se vüni tak smijoli, pa čakali, kej bo. Hec so napravili. Pa neje zamere bilo. Ja, negda se je na Humi dosta popevalo! Radi so popevali starejši, mlodi, fsi! Ki je eden začeo, če so koč kej malo ki fküip bili, tan so fsi kcoj popevali. Na Humi so bili negda veseli lidje. Med soboj so si pomagali, neje bilo škodoželnosti. Razlike med malimi pa vekimi kmeti so se ne vidle, tüdi do vencrlof so bli ne vzvišeni. Bilo je neko sožitje. Med soboj so se ženili kmetje, želori pa vencrli. Neje bilo sovročta, to je moglo biti nekej hüdega, da je bilo. Negda so bili lidje bol odprti eden do drügega, bol, bol, bol! Bol složni. Zamerlivosti nega ne bilo, ne bilo! Of ti je pač nazej takšo drgoč povedo. Dolgoletnih zamer nega bilo, ali pa

zlo retke. Of ti je šo drgoč pomogat! Hudobije, ka bi ti smrt želeja, skoro neje bilo. Enkrat je prišlo do smrti zaradi meje, pa še te je nesreča bila.«

Kaj vse so včasih uspičili mladi fantje pove tudi naslednje pričevanje: »Če so dečki iz Huma ponoči dobili kerega dečka z druige vesi, ka je hodijo k diklini v jihovo ves, je doba tisti reveš kazen. Zgodilo se je, ka je mogo celo noč enega domočega dečka s Huma voziti f toligah, tijan do Središča ali do Ormoža za kaštigo, ka je hodijo v druigo ves k diklini. Nobeden je ne vüpo vuji, se je zno, ka so bili poleg ovega, ka ga je poleg dobijo, tüdi druigi pejdoši, pa ka de bit ali pa de ga toti naharijo!«

Kljub napornemu vasovanju so morali mladi fantje pomagati tudi pri raznih kmečkih opravilih. Eno izmed takšnih opravil, ki je zahtevalo mnogo delovnih rok, je bila košnja. Konec maja ali v začetku junija je bil čas košnje sena. Kosci so začeli kositi že zgodaj zjutraj. Če je pri delu kdo zaostajal, so rekli: »Kosa je rjava, kosec pa za vraga!« Kako pomemben je bil za neko družino dan, ko so opravljali kakšno večje delo, kot je npr. košnja oziroma sušenje sena, lepo pove naslednje pričevanje: »Tisti den, gda smo pri hiži delali kakšno večjo delo, so mati na mizi naredli šopek ali v vazo dali le kakšo rožiko. S ten so hteli povedati, ka je pri hiži tisti den tak kak en svetek. Nekšo rožiko so nastavili na mizo, ka je bila pozornost malo, ka je ne bija čisto navoden den, če smo sišili! Seno se je pokosilo do Ivejnske nedele, te pa so se že spomijali: »Joj, zej pa so že ječmeni, Ivejnska nedela je, ze pa že ječmena žet, pa kosit!« Fčosik so bile za Ivejnsko nedelo že ječmena rastave, to se je kosilo pa stavilo sküip v rastave. Te pa do Jakoplovega, te pa že pšenica pa žito se je želo. Eden ovemi smo si pomogali; lidje grejo pomogat kosit zej to, zej pa ovo. Odkraja so želi s srpi, malo kasne pa že kosili s kosami, potli pa so že mašinihi pa mlatili na bencinske mašine.«

Iz zgornjega pričevanja je vidno, kako pomemben majnik oz. praznik je bila za Humčane **Ivejnska nedela** oz. praznovanje rojstva Janeza Krstnika, ki je **24. junija**. Janezu Krstniku je namreč posvečena cerkev¹⁵ na Humu, zato je vsako leto v nedeljo, ki je najbližja omenjenemu prazniku, žeganje. To je za Humčane osrednji praznik v letu, zato s ponosom pripovedujejo o njem: »Ivejnska nedela je tradicionalni praznik. Fsi lidje tü okoli grejo gor. Pred podnon je slavnostna meša pa precesija. Poleg našega župnika pa kaplona, pridejo tüdi duhovniki is sosednih far. Tisti den še posebej lepo zvonijo f klenk. Med vojsko so bili f humski cerkvi trije zvoni. Lidje so na Ivejnsko nedelo čuli, kak da bi zvonili peli: »F Humi sami kamenari¹⁶, f Humi sami lumpi, lumpi, lumpi, f Humi sami kamenari, f Humi sami lumpi, lumpi, lumpi, lumpi, lumpi, f Humi sami kamenari, f Humi sami lumpi, lumpi, lumpi, lumpi, lumpi, lumpi...« Precesija gre okoli po Humi. Fsaka ves naredi svoj oltor: enega Loperšice, enega Frankofci, Hum pa more napraviti en oltor pa še cirkvo okinčiti. Tote tri vesi majo oltore prek. Pri postajah se

¹⁵ Cerkev Janeza Krstnika je nastala na kraju kapele. Je podružnica ormoške župnije sv. Jakoba. Zgradil jo je ormoški graščak Ladislav Pethe leta 1611 v tradicionalnem postgotškem slogu. Zvonik pred zahodno fasado je prizidek iz 1. polovice 18. stoletja, obok v ladji in zakristiji pa sta iz začetka 19. stoletja. Do takrat je bilo okoli cerkve pokopališče, a ga je nadomestilo sedanje, ležeče na južnem obronku Huma. Cerkev, sestavljena iz ladje in ožjega in nižjega, 3/8 sklenjenega prezbiterija, hrani neogotsko opremo s konca 19. stoletja, ki je nadomestila prejšnje baočne oltarje (Ormož in okolica, Vodnik, Ormož, 1990, 56-58 in Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, Ormož, 1998, str. 47-48.).

¹⁶ Na severnem pobočju humskega griča je bil še v obdobju med svetovnjima vojnama in tudi med njo delujoč kamnolom litavskega apnenca. V njem so delali mnogi domačini, ki jim je bil to dodaten ali pa edini vir zaslužka. Delavcem so rekli *kamenari*. Op. avtorice.

Slika 3: Delavci - kamenari v kamnolomu litavskega apnenca na Humu. Fotografirano v letih pred drugo svetovno vojno. Original hrani Ana Hari na Humu pri Ormožu

moli pa blagoslovla pola pa gorice okoli. Igrala je tudi pleh muzika is Ormoža. Bila je navoda, ka so na Ivejnsko nedelo domačini povobili tudi svoje sorodnike. Dopodne so šli k meši pa na precesijo, te pa domu na obit. Po obedi pa je bila navoda, ka so fsi šli na gasilsko veselico, ka so jo pripravili gasilci s Huma, Loperšič pa Frankovec. Veselica je bila f Korenovi šumi, po domoče smo jih meli za Puklafcove iz Frankovec, ali pa v Loperšicah v gasilskem domu. Na toti den je bija na enen travniki pod Humon, tan gi je zdenec, tudi ringlšpil. Deca pa mladina so se šli to vozit. Tak se je slavila Ivejnska nedela. Junija je bilo. To se je tak držalo.«

Čez en mesec, natančneje **25. julija**, ko goduje **sv. Jakob**, pa je žeganje oz. proščeje v farni cerkvi v Ormožu. Humčani so seveda šli tudi na to žeganje, ki so mu rekli *Jakoplejnska nedela* in je bila v nedeljo, ki je najbližja prazniku sv. Jakoba. V nedeljo je bila slavnostna sveta maša, okrog cerkve pa je bilo nekaj kramarskih stojnic. Žeganje se je nadaljevalo tudi v ponedeljek, ko je bil *Jakoplejnski sejem*: »Na *Jakoplejnski pondelek* je bijo sejem. Po celen Ormoži je bilo puno krame, suhe robe, živine, šoštari so odovali šolje, šnejderi obleko, bilo je ovo, ovo, fse, fse, fse! Sejmi so bili fsakih nekej mescof.¹⁷ Vmes so si lidje našparali nekej penes, ka so lahko kúpili zobače, krpele, rešeta, redose, šolje, zimske súkje pa takšo. Negda so rekli: »Fsi gremo na sejem gledat, kúpili bomo bole malo, samo kakše zobače, pa krpele pa kej takšnega kej nujno nučamo. Deca so po navodi dobili malo navodnih klobos, ka so jih tan odovali za dvo dinara, reklo se jin je havlasi enin pa prdokšove klobose, ka so jih kúpili pri ormoškima mesoroma Havlasi ali pa pri Dokši. Kcoj smo dobili še eno zemlo, če pa sta atek pa mamika ne mela penes, te pa sta jo med deco razdelila na več delof.«

¹⁷ V Ormožu sta bila še dva sejma: Martinov novembra in v petek pred cvetno nedeljo. Op. avtorice.

Okoli sv. Jakoba se je v vinogradu zadnjikrat škropilo in vršičkalo oz. štucalo. Ljudje so rekli, da mora biti do Jakobovega v vinogradu povezano, če ne »de nan Jakob hlopec v rit meto«! Vezali so s slamo, ki so jo dali čez rogovilo, ki so ji rekli hlapec, vozelj pa so naredili z leseno palčko oz. nekakšno iglo, ki so ji rekli klinec. Na nekaterih drugih vinogradniških območjih v Sloveniji so morala biti ta opravila v vinogradu narejena že do 2. julija, ko je praznik Marijinega obiskanja (pri Elizabeti), ki mu na Humu pravijo *Žetvenska Marija*. Na ta dan je morala biti namreč trta očiščena vseh pesticidov, odvečnih cvetov in podobnega, da so se pokazali samo čisti grozdi. Tako lepi morajo biti, ko da se »odpravljajo k maši«. ¹⁸ Tudi na Humu so ljudje rekli, da »gre toti den grozdje k meši, zato dopodne ne smeš iti v gorice!« Na ta dan so domačini peš romali na Ptujsko goro, da bi vinograde priporočali božjemu in s posebnim zaupanjem tudi Marijinemu varstvu. ¹⁹ Na Ptujski gori je bilo v navadi, da so šli romarji po kolenih okoli oltarja. Starejša domačinka se spominja: »Tan pri Mariji so pot plaščon lidje fseh forb pa narodnosti. ²⁰ Tan je bija tisti del zida ali oltora pod Marijinim plaščon moker, kaplice so bile, to je moja iskušja, ka če si tan potegna z ropčekon pa se ž jin zbrisa po glovi, te je ne bolela glova. Mene je nigdor ne bolela! To je bila kak ena zdravilna voda!«

Priljubljena romarska pot je bila tudi na sosednjo Hrvaško, kamor so romali čez goro Ivejnsčico k Mariji Bistrički.

V poletnem času je bilo teba opraviti tudi nekatera druga dela: »Na Marjeto (sv. Marjeta, 20. julij) je treba tudi letno šeloto sejati, te so za brotvo grmi. Jakoplova (sv. Jakob, 25. julij) pa Aninska (sv. Ana, 26. julij) repa, ka so jo na tota dvo dneva sejali, se rada ne kiiha. Mogli so jo sejati na Prčjunkolo (Porcijunkula, 2. avgust), ali pa na keru ženski den ²¹ ali pa do Lovrenca (sv. Lovrenc, 10. avgust): »Do Lovrenca je že skrejni cejt repo posejati!« so rekli stori lidje.«

V začetku meseca, natančneje 5. julija, godujeta tudi sv. Ciril in Metod. Zanju so ljudje rekli, da »si rada sama god obhajata, ka je te rado grmelo«.

Nevihta v ljudeh vzbuja strah in nemir. Pred naravnimi silami so se čutili nemočne, zato so se pred njimi hoteli zavarovati ali jih odgnati s čarnimi ali magičnimi sredstvi, ki so se prepletala z molitvijo in zaupanjem v Boga: »Gda je grmilo smo molili. Mati so burkle ali pa greblico pa veslico hitili prek praga na štenge križon kražon, pa na kasli prižgali svečo žegnano, ka ne bi tresnolo fkučo. Fsi smo molili, gda je strašno treskalo. To je bila stora šega, tak so storci delali. Zmislim se tudi, ka je pri sosidovih tresnolo na telovo, pa jin je fse zgorelo. Tak so lidje potli rekli, ka je bila kazen Božja. Za svetke se je negda ne delalo!«

Bolj kakor strele in groma se kmet boji toče, ki ga pripravi ob kruh. Odkod toča? Na to vprašanje preprosti človek ni iskal odgovora v naravnih postavah, ki jih ni poznal. ²² Kot magično sredstvo proti toči so ljudje videli v zvonjenju, zato je takoj, ko so zaslutili nevarnost toče, v zvoniku humske cerkve začelo zvoniti: »Če od Murske Sobote pride svetel oblok, te de šla toča ali pa de treskalo. Negda je zvonila mati

¹⁸ N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 1/2, str. 498.

¹⁹ N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 1/2, str. 498–499.

²⁰ Pod Marijinim plaščem so upodobljeni verniki vseh stanov, med njimi tudi nekaj zgodovinskih osebnosti, npr. kasnejši cesar Sigismund IV. Luksemburški. Op. avtorice.

²¹ »Ženski dnevi« so sredo, sobota in nedelja. Op. avtorice.

²² N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 1/2, str. 490.

od zодje mežnarce, potli pa jo je nasledila ona. Liden se je mežnarca zdela korejžna, ka se je f türmi obesila na vože pa zvonila, pa je treskalo, lahko bi tüdi v jo! Fčosik se je zgodilo tüdi kej smešnega, ka so se lidje potli smijoli. Enkrat se je po priprovlalo na točo. Zbirali so se hüidi obloki, te pa je mežnarca bežala zvonit, rekli smo, ka »je šla zvonit na megle«. Župnik pa je meo glih te tüdi verouk na Humi, pa jo je vidio kak una strašno biži. Te pa ji je reko: »Joj gospa Julijana, saj še ni sile, saj še mate čas!«, ona pa mo je rekla nazej: »Jebenti B..., če pa je oblok že tü!«.

Ko je grmelo in se bliskalo, so ljudje rekli, da »se moreš skriti pod redos, ka strela ne ve, kon more vudrti«.

Ljudje so vreme napovedovali tudi z opazovanjem živali, oblakov in tudi predmetov. Rekli so: »Če lastavice visoko lečejo, de lepo vreme, če pa nizko, te pa de deš! Pa če so bli hobodi joko hüidi, ka so živino pikali na paši, so rekli: »Joj, bode deš prišo, kak so hobodi hüidi!« Z malega obloka, ka je bija tak kak ena riüha, pa je pret ne deš šo, se je naenkrat vlelo, tak ka je bilo momentalno fse v vodi. Rekli smo, ka se je oblok ftrgo. To se je čüidakrot zgodilo. Sünce je sijalo, te pa je priša en malički oblok tak kak riüha, te pa je eno viüro tak šlo, ali toča ali deš, taka smo enkrat doli v trovnikih meli novile, otovo, ka smo jo viün vložili do kolen v vodi. Je bilo fse skos pisnivo. Negda so tüdi rekli, če so kosa, srp ali vile rjovi grotali: »Jezoš, zütra pa de deš, kak so vile rjove!« Teko vlage je bilo v liüfti. Tü pod Humon je tüdi en falat rimske ceste, ka je šla od Ormoža pa skos Püšnce pa pod Humon, pa napre proti Središči. Fčosik je bilo kameje mokro. To je živec, kamen je bijo, kak da bi švico, cesta je bila mokra. Lidje so rekli: »Bode vej deš prišo, cesta švica!« To so kmetje fse opazovali pa so si vreme napovidovali. Med soboj so si to pravili. Moški bol to opazüvlejo. Male opaske, pa so jin fse nekej pomenile! Narava jin je kozala, po naravi so se orienterali!«

Visoko poletje je bilo tudi čas žetve. V še ne preveč oddaljeni preteklosti je bila žetev na večjih kmečkih posestvih slovesno opravilo, ki so ga obhajali bolj kot praznik kakor pa kot delo. Žetev je bila tudi obredno opravilo, zato je zahtevalo spoštljivo vedenje.²²

Na Humu je veliko obrednih in magičnih značilnosti, povezanih z žetvijo, že opuščenih in pozabljenih, ohranil pa se je spomin na pletenje žitnega venca iz zadnjega požetega žitnega snopa: »Pšenica se je žela s srpi, kasneje pa že s koso. Gda so končali, so se skoro fsi žjoči odpravili proti dumi, nekaj pa se jih je skrilo za kakšo rastavo. Tan so na skrivej spleli venec iz klasja. Spleli so ga brez špage. Jemle se samo en klasek, zato je venec ploščat. Fčosik so ga spleli tüdi na vozi, gda so se domo ž jive pelali. Gda so šli večer domo k večerji, so ga nesli gospodiji. Eden ji ga je mogo djati na glavo, tak ka ga neje vidla. Mogo je paziti, ka ga je ne vidla, se je že mela priprovleno vodo, ka bi ga polela. Mogo je biti hiter, ka ga je gor djo, pa viüjšo. Te pa je že bija priprovleni taler pogoč. Gda pa so mašnilo, te pa je neše ša k gospodiji po tisti venček. Djali so ga v redos, na srdino pa še liter vina. Te pa so venec pa vino v redosi prnesli do mašina, ka so ga malo oščrbili pa ščelili. To je bilo lepo za viditi, gda je ovi prneso venček pa pijačo v redosi. Pri mašini so fsi malo pili. Potli so venec nesli nazej k gospodiji, ka si ga je skronila. Pri enih hižah so mele gospodije na steni v veži, na hodniki ali f prikleti obešene venčke od fseh žetev. Venčki so ponos fsoke gospodije. Samo ne bilo pri fsaki hiži toga, bol na vekih kmetijah.«

²² N. Kuret, PLS, Ljbljana, 1989, 1/2, str.453-454.

Med domačini se je ohranilo še nekaj drobcev vraževerja in zaupanja v Božjo pomoč, ki se je v preteklosti močno prepletalo in oblikovalo duhovno kulturo domačinov.

»Stori lidje so joko držali tote vrože, kej se lahko, pa kej se ne sme. Rekli so: »Če greš kon, pa ti črni moček pot preteče, te nemaš takše sreče!« To so storci rekli. Ali pa, če je vrana naredla: »kra, kra«, negda veni več vran bilo kak zej, ne se je smela tak dreti, te so rekli: »Bog ti dej pšenični klos, meni pa dober glos!« S ten so jo nekaj zavrnoli, ka ne bi kvora bilo. Rekli so, ka je nekaj ne dobro bilo, če ti je ona pela: »kvor, kvor, kvor, kra, kra, kra!« Pa če so pelali s krovjo fprego po cesti, pa je pred vozom neše prečka cesto, so tak hüdi bili: »Uh, toti! Ka je zej glih mogo prek iti! Pa nemo se prehitili!« To je ne bilo dobro znameje, če je kdo pred jimi prečka cesto, so rekli stori. Ali pa smo nalagali krmo, pa ker smo odzaja zobačkali, zodjega si ne smeo z zobačami gor hititi, ka so rekli: »Ne, toga ne delej, te mo prehitili! Te de se vos prehitio, prevrno!« Zodjo zobačko si mogo z rokami gor vrči ali pa z rasohami, Bog ne dej z zobačami!«

Domačinka se tudi spominja: »Naš oča so tüdi joko držali, ka gda smo šli kon, ka smo bli deca že na vozi, pa krave vprežene, ka je pred jimi po tleh z bičon nareda kriš. Kongot smo se pelali, pret kak smo s krovjo fprego šli z dvorišča, je pret kravami nareda kriš. Ka se ne bi kej hüdega zgodilo. Gda pa smo oroli, ka sen že jas kre oče z bičon šla, bila sen še bol mala, gda sva bla fertik, so z otiko²⁴ po zodji brozdi naredli kriš, ka je pomenilo blagoslovljeno oranje pa konec totega dela. Po konci dela na polji so tüdi rekli: »Bog blagoslovi naše delo, da bi dober uspeh imelo!« Gda pa so mati ali pa oča načeli koloč krüha, so po spodji stroni skos naredli kriš.«

Domačini pripovedujejo, da so vsako leto pridelali vsaj toliko, da niso bili lačni. Težje je bilo le v letih, ko jim je pridelek oklestila toča ali pa ga je vzela pozeba: »Teko je sploh zraslo, ka je nekej bilo. Lidje so rekli, ka je sploh bojša bila letina od süše kak mokra. Slapše je bilo, gda je bilo dosti deža pa joko mokro. Te je fse zgnililo. Süšno leto blo bojšo, či glih je bilo bol skormno, meje pridelka. Rekli so celo, da »seden süšnih let preživi eno mokro«, tak je bilo eno mokro leto slabo.«

Lepi spomini so se ohranili tudi na pašo: »Deca smo na vojki pasli krave. Nesmo mogli fkrej od živine, ka bi si pekli kromper, pa koruzo. Pasli smo popodne, gda smo prišli is škole, pa f počitnicah, ali pa eno viuro pret kak smo šli f školo, ka se je začela komej ob devetih. Deca smo si na paši peli, dostikrot smo si kej zmišlovali, nove melodije. Pasli smo samo domoča deca, neje bilo cejta, ka bi se potepali. Pasli smo tüdi sviije. Stalno smo mogli kej pomogati doma staršon, pa nologo delati, pa poštevanko smo se vičili. Fčosik smo se fseeno kej šli. Na paši smo si delali »pogače«: is slif smo djali košice, te pa smo jih naložili na robček pa fsoki od svoje strani jeli. Delali smo si tüdi nekše »grode«; meli smo faloček zemle, gor pa nekšo palco. Enemi smo oči dol zvezali. Te pa smo tisto palco nesli, eden jo je negi skrio. Ovemi smo odvezali oči, te pa je mogo nejti tisto palco. Če jo je nejšo, je mogo ovi dale iskati, ka jo je skrijo. To smo se fčosik šli. Palca je bila »grad«. Fčosik si je ker naredo tüdi žveglo is skorje, ka je ibovo vejo ogülo.«

15. avgusta je bil tudi velik Marijin praznik – **velika maša** Nekateri domačini so na ta dan z vlakom romali v Maribor, kjer so se v stolni cerkvi udeležili slovesne maše, ostali pa so šli k maši v Ormož. Na ta dan navadno niso hodili na obiske, narejeno pa je moralo biti eno pomembno delo: »Sploh se je reklo, ka se more

²⁴ Otika je strgalo na lesenem držalu, rabi za odstranjevanje prsti in plevela z lemeža, noža in deske pri plugu (Slovenski etnološki leksikon, 2004. str.396).

na večo mešo klopotec postaviti! Na Humi je bilo le nekež klopotcof. Meli so štiri perutnice, metlo, macleke, fšosik ma ker plehnato desko ali pa drveno. Eni so meli glos bole na debelo, drugi pa na tenko. Ob veči meši se že zno, ka se bliža jesen pa brotva. Na večo mešo se je stavio klopotec, te pa do Mihala (sv. Mihael, 29. september) nič! Pa küri so se na toti den zaprle f kobačo, ka so ne mogle zobati!«

Čez tri tedne, 8. septembra, je praznik Marijinega rojstva ali **mala maša**. Poletje se je začelo nagibati k jeseni, kar so domačini izrazili tudi v dveh pregovorih: »Mala maša za sukno vpraša!« in »Keri za malo mašo kosi, za pečjo suši!« Pomemben vremenjak je bil tudi sv. Egidij, ki goduje en teden prej, 1. septembra. Verjetno so dolgoletne izkušnje pokazale, da se je vreme v začetku septembra rado za daljši čas ustalilo, zato so s praznikom tega svetnika povezani tudi pregovori o vremenu: »Kakšen je Egidijof den, takša je cela jesen!« in »Kak Egidijof den stane, tak cel mesec ostane!« Ljudje so bili izredno dobri opazovalci vseh sprememb v naravi, ki so nakazale, kakšno bo vreme v prihodnje: »To so joko držali storci, kakšo je vreme na sv. Egidija. Pa kak se je Ivejnsica vidla: »Joj, Ivejnsica mo kapo, bode deš šo!« Če je bila »daleč« so rekli: »Joj, Ivejnsica je še daleč, nede deš šo!« Joko so držali tüdi luno kak je: »Če je na mladega deš, te je celi prvi krajec slabo vreme, če je mladega lepo vreme, te ostone lepo vreme fse do pune lune. Če mo mesec šejn večer, de zütra veter piho, za tri dni pa je deš bio.« Rastavice so se sišile na jivi, pa je prišo kmečki jüüg, pa se je fse lepo posüšilo. Lidje so rekli: »Bode kmečki jüüg piho, pa de mo sever gverovo!« Topel veter je piha, potli pa je bijo deš. Gda pa je mras prišo, je listje dol opalo, ka so ga zobočkali. To so lidje fse čakali, kej de narava dola. Storci so po vremeni fse gledali, košjo, žetef, pa drugi delo!«

Vse to dokazuje, kako je bil kmečki človek odvisen od narave, kako pozorno jo je opazoval in imel do nje spoštljiv odnos. Poleg tega pa je sebe in svoje delo vseskozi izročal v božje roke in prosil za blagoslov. Vidni izraz tega izročanja in prošnje so bila tudi številna romanja, ki so bila razpršena skozi vse leto. Poleg že prej omenjenih, so domačini s Huma, 14. septembra, na praznik povišanja Svetega križa, romali tudi v Križovljane na Hrvaško, ki so sosednja župnija preko Drave.

Septembra je bil čas pospravljanja kmečkih pridelkov: trganje fižola, kopanje krompirja, proti koncu meseca pa že trganje koruze in žetev ajde. Kašno leto pa so bile okoli sv. Mihaela že trgatve.

Po pripovedovanju domačinov so bili na Humu manjši vinogradi, katerih lastniki so bili večinoma kmetje oz. želarji iz domače in iz sosednjih vasi. Nekaj lastnikov je živelo tudi v Ormožu, lastnik vinograda, ob katerem stoji lep vinogradniški dvorec iz sredine 19. stoletja, pa je stanoval v Varaždinu. Vinogradi so nanizani po slemenu humskega griča, ki se na vrhu razcepi v dve smeri. Nad vinogradi, ob cesti, ki pelje po vrhu slemena, so stale vinske kleti²⁵, viničarije²⁶ in

²⁵ Klet je enocelična stavba, narejena iz hrastovih brun, z ilovnatimi tlemi in pokrita s slamnato streho. Na Humu ji rečejo tudi *pivnica* ali *ključaja*. Imeli so jo predvsem želarji in manjši kmetje; po pripovedovanju domačinov so se želarji od kmetov »razlikovali« predvsem po tem, da so imeli manj zemlje in so za delo imeli samo krave, ne pa tudi konjev. V kleti je bilo prostora za dva ali tri 300-litrške vinske sode – *polovjoke* in orodje, ki so ga rabili pri obdelavi vinograda. Op. avtorice.

²⁶ Viničarija oz. *vencičija* je bila hiša, ki je bila v lasti lastnika vinograda, poleg katerega je stala. V njej je stanoval viničar oz. *vencičl* z družino, ki je bil z lastnikom vinograda v deputatnem razmerju; v zameno za stanovanje in košček zemlje mu je obdeloval vinograd. Viničarija je imela poleg skromnega stanovanjskega dela še manjši hlev za živino in gospodarsko poslopje. Op. avtorice.

hiše želarjev²⁷, na vrhu pa že prej omenjeno vaško jedro z mežnarijo, šolskim poslopjem, cerkvijo in Ftičarjevo hišo. Razen kleti so bile vse hiše naseljene. Družine so bile številčne, k živahnemu utripu v kraju je prispevala tudi šola, v nedeljo pa tudi sveta maša.

Še posebej živahno je bilo ob času trgatve, ki se je največkrat začel konec septembra, največji razmah trgatve pa je bil »med obema Terezijama« (1. oktobra, Terezija Deteta Jezusa, 15. oktobra, Terezija Avilska).

Že kakšen teden pred začetkom **trgatve oz. brotve** so se začele priprave nanjo. Na Humu je bilo le okrog osem stiskalnic za grozdje, ki ji tukaj rečejo *preša*. Lastnikov vinogradov je bilo precej več, zato so se le-ti morali z imetnikom *preše* vnaprej dogovoriti, kdaj je *preša* prosta, da so za tisti dan naprosili trgače in brentarje, ki jim v prleškem narečju rečejo *broči* in *piitari*. V Frankovcih je živel neki Mihal, ki je imel na Humu vinograd, v katerem je rasla večinoma samorodna trta - *šmarnica*, ki je bila običajno zrela kakšen teden ali dva prej kot ostale žlahtne sorte vinske trte. Ko je prišel prosit za prešo, je vedno dejal: »*Dober dan! Prišel je Mihal, šmarnica je zrela, bode jo bral!*»²⁸ *Jas sen prišo preše prosit!*«

Trgatev je za vsakega lastnika vinograda praznik, predvsem, ako se obeta obilna in kvalitetna letina, zato se domačini s posebnim veseljem in spoštovanjem spominjajo trgatve: »*F cejti brotve je bilo na Humi živahno. Driüga dela so ne bla tak važna. Lastnik je že vnapre naprosa broče, ker so mo zapstoj pomagali. Bročof se je ne polčalo! Sosidi pa sorodniki so pomagali brati. Broči so huškali pa popevali, pa reklo se je bročon: »Füčkejte, ka te meje pozobali!*« *Pret brotvoj je nihče ne smejo zobati. Deci so rekli: »Kača je notri!*« *Gda so deca med goricami po poti šli f školo ali pa domo, je učitel sta gori pred školo: »Bog ne dej, ka bi kej ftrgali!*« *Gda pa je bilo obrono, te pa so deci rekli: »Zej pa ite, če te kej nejšli!*« *Te pa so šli po goricah paperkovat. Gda so pobrali, te je bila tüdi navoda, ka so napijovali trs, tak, ka je virt ali pa eden od bročof vrezu rozgo, pa na jo jagodo natekno, pa reko: »Bog ti dej teko let, keko kaplic, teko let! Driügo leto pa še več!*« *ali pa: »Bog nam požegnej! Driügo leto še nan več nale, keko je bilo kaplic, teko nej je driügo leto polovjokof!*« *Fsoki je malo po svoje reko.*« Po dobrem obedu so se broči razšli, *prešari* pa so ostali na *preši* še dolgo v noč.

Če je bila trgatve obilna je gospodar rekel: »*Teko sen pridela!*«, če pa je bila skromna pa: »*Eh, teko mi je Bog da!*« Hum slovi po dobrem vinu, največji sloves pa je imelo vino iz vinogradov *f Smoli*, ki je ledinsko ime za enega izmed slemen na Humu.

Oktobra in v začetku novembra je bil čas spravila še zadnjih njivskih pridelkov. Pomembno opravilo je bilo trganje koruze in puljenje repe; koruzo so doma ob večerih sami ali pa s pomočjo sosedov zličkali oz. *skožihali*. *Kožihaja* so se vsi veselili, saj so si ga spremenili v vesel dogodek, poln smeha, norčij, petja in pripovedovanja zgodb. Tako je potekalo tudi obrezovanje repe. Repne liste so nato napeljali še na vrvico in jih potem obešali pod kap, da so jih pozneje skuhati za hrano prašičem. Starejši ljudje so ob takih družabnih dogodkih mlade tudi kaj poučevali ali pa jih spraševali, med drugim tudi to ugancko: »*Znoš, ker i svetniki so*

²⁷ Glej opombo pod številko 24. Op. avtorice.

²⁸ Tudi med drugimi ljudmi je bil razširjen pregovor: »*Prišel je svet' Mihal, grozdje je zrelo, bode ga bral!*« ki si ga je omenjeni Mihal sebi v prid malo priredil. Op. avtorice.

Slika 4: Trgatev – brotva na Humu. Fotografirano v obdobju med obema svetovnjima vojnama. Original hrani Ana Hari na Humu pri Ormožu

še ne v nebesih?«, »Ja ker ti te?«, »Sveti Dominik še je doma, sveti Luka še luka, sveti Gregor pa gre gor!«

Ljudi je k delu priganjalo vedno hladnejše vreme, kar so izrazili tudi v nekaj pregovorih: »Sveti Gal (sv. Gal, 16. oktober) je rit odo, ka je drva küpjo!«, torej je bil že skrajni čas za pripravo drv za prihajajočo zimo. »Sveta Urša (sv. Uršula, 21. oktober) mrzla rit, sveti Simon, Juda (sv. Simon in Juda, 28. oktober) repo pip!« »Če je na Uršino lepo vreme, te prasica v sühen listji spi!«; to je pomenilo, da so, če je bilo na praznik sv. Uršule lepo vreme, ljudje v naslednjih dneh lahko v gozdu v lepem vremenu grabljali oz. zobočkali steljo za živino.

Poljski pridelki so bili v tem času skoraj pospravljeni, njive pa preorane in posejane z ozimnimi žiti in pripravljene na prezimovanje. Ljudje so si oddahnili od napornega dela.

Tudi narava se je zaradi izčrpanosti počasi pripravljala na zimski počitek.

V ta čas umirjanja ljudi in narave je postavljen tudi praznik spomina na umrle.

Čeprav je **praznik vseh svetih** (vsi sveti, 1. november) po svoji vsebini praznik zmagoslavja, praznik veselja nad množico pravičnih, ki gledajo božjo slavo, ga vendar prekriva otožna misel na rajne, na verne duše, ki še trpijo v vicah, in ki se jih spominjamo naslednji dan.²⁹

²⁹ N. Kuret, PLS, Ljubljana 1989, 2/2, str. 93.

Sedanje pokopališče pri podružnični cerkvi na Humu leži na jugozahodni strani Huma. Pred letom 1788 so umrle pokopavali okoli cerkve.³⁰ Domačini vedo povedati, da je sedanje humsko pokopališče na prostoru, kjer je bila nekoč Štamparova šuma.³¹

Na Humu je bilo v navadi, da so domačini uredili svoje grobove že nekaj dni pred *fsemi svetniki*, kot pravijo prazniku vseh svetih. Okrasili so jih z doma vzgojenimi krizantemami, ki jim pravijo *oktobršnice*. Grob so okrasili tako, da so cvetove na krajših pecljih, enega poleg drugega, vtikali v zemljo. Z različnimi barvami so ustvarili razne like, križ in podobno. Na sam praznik so na grobu prižgali nekaj navadnih belih sveč. Dopoldan so šli k maši v Ormož, popoldan pa je prišel na humsko pokopališče duhovnik, kjer je opravil praznični obred in blagoslovil vse rajne, ki počivajo na tem pokopališču. Nekateri domačini, predvsem mlajši, so na pokopališče prišli tudi zvečer, kjer so se v skupinski molitvi še enkrat spomnili vseh rajnih in prižgali ugasle sveče.

Drugi dan je praznik vernih duš (verne duše, 2. november), ki mu ljudje rečejo *düšjovo*. Včasih je bila na *düšjovo* maša za verne duše na Humu, drugače pa so šli k maši v Ormož. Na ta dan so prišli na obisk tudi sorodniki, ki so obiskali grobove svojcev, domači pa so jih pogostili z »boljšo« hrano in *hejdinskimi pogačami*.

Čez nekaj dni, 6. novembra, goduje sv. Lenart. Med domačini se je z njim v zvezi ohranil rek, ki so ga izrekli, če je kdo zaostajal pri delu; če je nekdo ali skupina ljudi zaostajala npr. pri kopanju ali okapanju na njivi, so jih tisti, ki so bili spredaj, spraševali: »Ka je, če tebi (*van*) Lenart griške nosi, ka si (*ste*) odzaja?«³²

Kmalu za sv. Lenartom, **11. novembra**, goduje za vinogradniška območja zelo pomemben in med ljudmi priljubljen svetnik, **sv. Martin**, ki v teh krajih mošt spremeni v vino. Kljub bogatemu duhovnemu izročilu ob tem godovnjaku pa so pričevanja domačinov s Huma o Martinovem zelo skromna. Na Humu so se moški dogovorili, da večer pred Martinovim »grejo vina čakati«. Zbrali so se pri enem domačinu–vinogradniku, nato pa skupaj šli po Humu od vinske kleti do kleti, »šli so eden k ovemi po vrhi f pivnice«. V vsaki kleti so poskusili vino iz nekaj sodov. Šege oz. obreda »blagoslov vina« niso uprizarjali.

Konec meseca, 25. novembra, goduje sv. Katarina, za katero na Humu rečejo: »Hitro zej delejmo, sv. Katarina bode belega koja dojahala!« Ob koncu meseca je včasih že zapadel sneg, ki ga simbolično nakazuje beli konj, na katerem bi naj prijahala sv. Katarina, zato so se domačini vzpodbujali k delu: »Zej pa hitro, ki je še kej za nareti: razklati drva, zvoziti gnoj na jive, sprašiti...!«

God **sv. Katarine** torej na neki način pomeni konec letnega delovnega ciklusa na polju oz. na zemlji. Zaključijo se dela zunaj hiše, prične se zimski del leta. V

³⁰ Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije, Maribor, 1916, str. 160.

³¹ Po pripovedovanju domačinov so bili Štamparovi doma v Frankovcih, nekdo iz njihove družine pa je bil muzikoš. Op. avtorice.

³² Mogoče bi si ta izrek oz. hudomušno vprašanje lahko razlagali tako, da tisti, ki so od zadaj, čakajo nekaj (hruške), česar tisto leto več ne bodo dobili (zaostajajo zastonj), mogoče pa je mišljeno, da čakajo, da jim bo kdo (sv. Lenart?) prinesel suhe hruške, ki so jih poleti nasušili za zimo? Ta rek bi lahko bil povezan tudi s samim imenom svetnika Len-art, torej, če jim leni Lenart tako počasi nosi hruške, da zaostajajo? Op. avtorice.

prazničnem letu oz. v cerkvenem koledarskem letu pa je to začetek adventega časa in s tem zunanje in duhovne priprave na božič oz. Jezusovo rojstvo.

Ker je bilo delo zunaj hiše v glavnem končano, so imeli več časa, da so tako kot pred veliko nočjo, kolikor je pač vreme dopuščalo, pospravili in počistili svoje domove. V duhovnem smislu so se na božič pripravljali tako, da so ob večerih pogosteje molili rožni venec, zjutraj pa je kdo iz družine zjutraj šel k zornicam.

V začetku zadnjega meseca v letu, 4. decembra, goduje sv. Barbara. Tako kot marsikje drugje po vzhodnem Štajerskem in Prekmurju je tudi na območju Huma znana šega, ki »z njeno svetniško postavo in z njenim legendnim izročilom nima nobene zveze«. ³² Na god sv. Barbare so zjutraj moški in otroci šli »po Barbari«: »Po Barbari so negda hodili, ne od hiže do hiže, kon je pač keri šo. Rekli so: »Jas gren po Barbari!« Če so prišli k hiži deca so rekli: »Dobro jítro, sv. Barbara!« skrili so se pod mizo ali klop, te pa želeli: »Čüda picekof, čüda rečekof, čüda jejc, čüda penes, čüda krüha pa malo dece!« Moški so se potli več ne skrili pod mizo. Dobili so malo šnopsa, deca pa kakšen sühi sod, pa kašen penes.«

Na Barbarino so pri nekaterih hišah v majhno plitvo posodico dali kalit pšenico, da je do božiča vzknila in ozelenela in so jo dali k jaslicam ali kar vanje. ³³

Naslednji večer je bil Miklavžev večer oz. *Miklošovo* (sv. Miklavž, 6. december). Starši, ki so imeli manjše otroke, so včasih komu »primernemu« rekli: »Ti, obleči se malo, pa naše postraši!« **Miklavž** je v spremstvu parklja, včasih tudi angela, šel k hišam, kamor so ga povabili. Škof in angel sta skupaj vstopila v hišo, parkelj pa je počakal zunaj. Če so starši namignili, da otroci niso bili pridni, je parkelj zunaj malo zaropotal z verigo. Otroci so morali Miklavžu kaj zapeti pa zmoliti, nato pa so dobili skromna darila, kakšno jabolko, orehe ali suho sadje.

Čez dva dni, 8. decembra, je praznik brezmadežnega spočetja Device Marije, ki so ga ljudje počastili z obiskom svete maše.

Dolge zimske večere, v katerih so *česali perje*, luščili kašo in bučnice, prebirali fižol in podobno, so si ljudje krajšali na mnoge načine. Poleg petja in pripovedovanja zgodb, je včasih kdo izmed prisotnih tudi kaj na glas prebral: »Negda so lidje ob večerih dosta šteli. Sploh so nekše cejtinge bile pri hiži, Domovina pa kej tokega, ene smo sploh meli naročene, ka smo malo znali, ka se ki godi, pa Mohorjeve knige smo meli. Mati so tüdi čudakrot deci šteli, ka so radi poslüšali deca mala. To smo znali, ka Amerika negi je. Tan je fse dobro. Tan veli se med cidi, pa penes je puno. Lidje so pravili: »Te mo šli v Ameriko, tan je fsega, penes, fse dobro!« To smo te znali, ka je negi Amerika, pa tan Izrael, pa tiste Svete dežele, to smo znali. F školi pa je bio globos. Pa groffe so bili, to smo se vičili, pa tlačani so mogli grofon desetino dati. Ena je bio nejbojši red, potli za dve leti pa pet! Ja, pa sveto pismo je bilo pri hiži. Pred božičon pa pred viüzmom se takšega kej prešteje.«

Na Humu je bila navada, da so na **božični večer, 24. decembra**, v glavnem bivalnem prostoru, ki so mu rekli *hiža*, v kotu lesenega stropa pritrdili smrekovo

³² N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 2/2 str. 217.

³³ Po smislu šege ljudje ne vprašujejo. Drže se je iz navade, pa tudi zato, ker jim je mlado zelenje v hiši všeč. Pa vendar tu in tam verujejo, da bo letina prihodnje leto obilnejša, če žito vsejejo za Barbaro (N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 2/2, str. 284.); več o tej šegi je zapisano v prej citirani knjigi. Op. avtorice.

vejico oz. venčiko: »Venčiko ali betlehem smo lepo okinčili. Dol so visili orehi pozlačeni, rožike papirnate, keksi, cigaretli, na konci pa rožika is papira. Jaslice so bile f koti na polički. Neje bilo figuric, samo kakšna slika, potli pa že meh pa kakšna ofčika. F hiži smo meli na špago obešeno tüdi jaboko, ka se je gor pa doj premikalo nad mizo, gda si dveri odprjo. Indi so meli tüdi Svetega Düha v podobi goloba. Gda smo prišli od ponočke is Ormoža, te smo mogli f štali oponoči vso živino zbiditi. Po štali smo poružili, ka so te znale krave pa fsa živina, ka smo od ponočke prišli: »Bog dej tol svete punočke!«

Dan po božiču, 26. decembra, ko goduje sveti Štefan, so hlev blagoslovili še z vodo in s soljo, ki so ju na ta dan nesli v cerkev k blagoslovu.

Že naslednji dan, 27. decembra, na god svetega Janeza Evangelista, so nesli k blagoslovu tudi vino, s katerim so potem »poškropili gorice, ka bi bole rodile, pa fsaki je Oče naš zmolijo.«

Otroci so se veselili frižeksuna,³⁵ to je praznika nedolžnih otrok, ki je 28. decembra. Po vasi so se odpravili že zgodaj zjutraj. Dobro so vedeli, pri katerih hišah so dobrodošli in pri katerih ne. Domačim so želeli: »Friški bote, zdravi bote!« oni pa so jih v zahvalo obdarovali z jabolki, suhimi hruškami, orehi in še kakšno dobroto.

V tednu med božičem in novim letom so imeli, če je bilo mrzlo vreme, pri mnogih hišah tudi koline. Na ta domači praznik so ostali veseli spomini: »Kdo smo meli koline, je bijo veki svetek! Delale so se tri vrste čurk: prosene pa hejdinske bele pa krvove. Če ga ne blo posode, ka bi devali kašnate klobose notri, je keru prišo z metloj pa reko: »Zmesti moremo, ka mo klobose doj devali!« V veko črivo so naredli salamo za vüzen. F sredino so djali svinski jezik, okoli pa meso kak za f klobose. To se potli pozelha. Ritntok se reče toti salami in so jo za vüzen nesli k žegni. Gospodija more, gda so koline, čüidakrot zmetati po hiži; večkrat je tisti den zmetala, več blo gudekof. Nekoga so skos poslali k sosidon »po mero za klobose«; naredli so kloboso, ka so f štünfo nabasali slamo ali pa pleve, pa naredli čim večji obroč. Te pa so tistega poslali k sosidi »po mero«. Poslali so skos malo hempastega, ka je ne zno, ka so se te potli smejoli ž jega! Nejbliže soside pa sorodnike so povobili na večerjo. Reklo se je, ka se »je od repnine pa do glavine«, fsokega malo. Fskemo se je domo dola tüdi čurka pa hrtelna. Mesor dobi hamico, fčosik tüdi pečenko. Fčosik so flinko ali pizdico od gudike komi za hec zamotali, pa mo jo dali domo. Se je ne bijo nihče hüt, če bi mo glih smrdela. Negda so bili za hece, nič blo ne zamere. Ka got bi keremo naprava, pa ne blo zamere. Gveralo, če se je!«

Na starega leta dan, 31. decembra, so se v ormoški cerkvi »tržili stoli«; v župnijski cerkvi so imeli bogatejši ljudje, predvsem meščani in nekaj večjih kmetov iz okoliških vasi, kupljene stole oz. svoj sedež v cerkvi. Revnejši so morali stati. Ko je lastnik umrl, je šel njegov stol oz. sedež na licitacijo in ga je kupil tisti, ki je ponudil več denarja. Pozneje se je to spremenilo in je po smrti ostal v najemu njegove družine. Na ta dan se je pobirala tudi »stolnina«; lastniki stolov oz. sedežev so morali vsako leto plačati določeno vsoto denarja, da so lahko potem celo leto pri maši sedeli na njem.

³⁵ Frižeksun na Humu rečejo prazniku nedolžnih otrok oz. pametivi. Izraz je popačenka treh nemških besed oz. voščila v nemškem jeziku in ga otroci voščijo ljudem, ko na ta dan hodijo od hiše do hiše, in sicer: »Frisch und gesund!«, kar bi v slovenčini lahko rekli nekako takole: »Ostanite sveži oz. vitalni, mladostni in zdravi!« Op. avtorice.

Med domačini je ostal medel spomin, da je »okrog novega leta strašilo«, ne spomnijo pa se, zakaj.³⁶ Spomnili so se le zgodbe, ki so si jo storci nekoč v tem času pripovedovali: »Dvo prijatelja sta si oblubila, ker i de pret vhmjrjo, ka de ovemi, ka de še žif, prišo pravit, kak je na oven sveti. Te pa je eden med jima vhmjrjo, te pa se je ovemi prijatelji, ka je še živo, zgloso pod oknon pa mo reko: »Neje tak, kak si ti reko, pa neje tak, kak sen jas reko! Samo nigdor več toga nikomo ne oblubi, ka bi mo priša pravit, kak je na oven sveti. To je hüdo.« Zgodbo so si po svoje tudi razložili: »Tak so to te negda rekli: »Ja, toti pa je hodio nazej! To je hüdo!« Tisti je hodio nazej, ker i je bio za živleja hudoben ali kej. Rekli so, ka so iskali pomoči. Fčosik so rekli: »Foj, toti je hodio še, toti je pomoči isko, ka je bijo hüdi hüdi grešnik, ka je f hüden vhmjrjo!« No tak kak smo, eni smo boljši, eni slapši. Te so rekli: »Toti je tak naravnost f pekel šo, ovi pa je tüdi ne provi cejt do mešnika prišo, pa je v vical.« Keri pa je te joko bio pobožen, pa je tak šo vej v nebesa ali pa v vice, ke še se je mogo malo pokoriti. To so te negda pravili, ka je gori sv. Peter, ka je ne fsokega püstio v nebesa, ker je ne meo dosta dobrih del, ka so meli tom »odprte knige«. Peter mo ton knigo pa pogledne, keko moš dobrih del! Še ena cerkvena pesem je: »Tam odprte knjige so, z njih se dela vsa bero, vsaka ura vsaki čas, vsaki človek, vsak kristjan....« Tota pesem se poje na pogrebi. Ker je ne meo dosta dobrih del, je ne mogo gor priti, tisti veli v vical ostone. To so se stori lidje spomijali.«

Ko so za nekoga zagotovo vedeli, da se mu bliža smrtna ura, so ljudje rekli: »Of vodo nosi!« Ko je umrl, pa so rekli: »Toti pa je ne dugo nosijo vode!« Kako »dolgo je nekdo nosil vodo«, so mislili na čas, ki je pretekel med smrtjo dveh ljudi, ki so ju pokopali na humskem pokopališču. Če sta dva umrla drug za drugim, so rekli: »Toti pa je meo zdenec pri vogli, pa je ne dugo vode nosijo!«. Včasih pa so rekli tudi: »Toti pa je nosa vodo v rešeti, ka je nič ne mogo donesti!«

Ljudje na Humu verjamejo, da sova napoveduje smrt: »Gdo sova popevle, to verjen, sen grah liušila, pa tü na grüški: »Huhu, huhu, huhu!« Sen rekla: »Ka pa zej? Hodi nekan! Ze pa de nehče vhmjrjo! Ka pa si se zej ti sen sprovila popevat?« Ne smeš je tirati! Zaponte si, nehče de vhmjrjo!«

Mrlič je ležal na parah v domači hiši. Po večerni molitvi rožnega venca so ob njem bedeli mlajši ljudje, da so si domači lahko malo dopočili. Včasih pa se je bedenje pri mrliču spremenilo v zabaven večer: »Pri mrliču so si gučali fse furme, ka je nišče ne domo vüpo, tak ga je bilo stroh! Neso si gučali istih stvari, skos je neše zna nove storije. Ženske so si Bogeca tolale, moški pa so se kortali. Pa tak so rihtara bili, ka so tüdi fčosik kakšega mrtveca doj hitili! Negda je mrlič dvo dni ležo v domoči hiži. Te pa se je zgodilo, ka ga je že tak gnalo, ka so se mo roke, ka jih je meo v molitef sklejene, razklenole. Te pa je počilo, ka so lokti v trügo rüknoli. Te pa so ble vrota premale pa prevooske! Fčosik so leteli po štirih! Ta ka so šteli tirštoke vün zmetati, kak so eden po oven bežali! Fse furme se je godilo.«

Na Humu je bila tudi navada, da so **umrlemu** v slovo napisali pesem, ki so mu jo zapeli ob slovesu od domače hiše ali na pokopališču ob odprtem grobu: »Gda je gdo vhmjrjo, te je bio v vesi eden takšen, ka mo je napiso popefko, žalostinko, ka so mo

³⁶ O dediščini »dvanajsternih noči«, to je o skrivnostnem času okoli zimskega kresa, ki po izročilu obsega dvanajst dni, dneve od božiča do sv. Treh kraljev, ko se vračajo rajniki, ko se odvija divja jaga in še kaj, je za Slovence podrobno napisal Niko Kuret v knjigi Praznično leto Slovencev, 1989, 2/2, str. 358–381. Op. avtorice.

jo na pogrebi popevali. Besedilo je bilo o jegoven živleji. Melodijo so si sposodili od kere store ljudske popefke. Peli so jo tisti, ker so jo pomagali naštoderati, potli pa že cerkveni pefci. Nafčili so se jo tisti dvo večara, ka je mrlič ležo na parah. To je bilo namesto govora. Govora nega bilo. Samo župnik. Mloidin pa storin se je f slovo popevalo. Domoči so si potli toto besedilo shronili za spomin.«

Tudi besedila teh žalostink so delček krajevne zgodovine. Vsaka govori o delčku življenjske zgodbe nekega domačina, ki je umrl in je za vedno s seboj odnesel svojo življenjsko zgodbo. Nekaj drobcev teh zgodb se je na srečo ohranilo tudi v spominu še živečih Humčanov in nam pomagajo, da si ustvarimo čim resničnejšo, čeprav precej okrnjeno, podobo bogate dediščine načina življenja oz. duhovne kulture na Humu v izbranem obdobju, ki je osrednja tema pričujočega članka.

Na koncu članka, katerega osrednja tema je že prej omenjena duhovna kultura, sledita še dve poglavji, ki prav tako govorita o delčku duhovne kulture na Humu, to je o ljudskem znanju o zdravljenju ljudi in živali ter zgodbe o humskih »coprncah«.

Kak so na Humi skübli zobe, pa zvin navezali, pa bradavice dol molili in druge oblike ljudske medicine

Bogastvo duhovne kulture nekega kraja se kaže tudi v ljudskem znanju o zdravlstvu, tj. o zdravljenju ljudi in živali. Na Humu je še danes živ spomin na to, kako so si nekoč pomagali, če je zbolel človek ali domača žival.

Ljudje se spominjajo: *»Doma so bili kak eni vroči, toti je bol kej zno o kravah, za živino kej pomagati, ovi pa liden. Neje bilo teko živinozdravnikof, pa doktorof, pa ne je bilo teko penez. Pomagali smo si sami, kak smo vedli pa znali.«*

Kadar gre za zdravje, so se ljudje že od nekdaj zatekali tudi k čarodejnim sredstvom, k magiji. »Čarodejna medicina« naj bi v ljudski medicini pri Slovencih zavzemala kar 40% vsega ljudskega zravilstva.³⁷ Te ugotovitve deloma potrjujejo tudi pričevanja domačinov s Huma.

Ženske so rojevale doma. Porodnica je potrebovala pomoč, ki ji jo je dajala vaška ali ljudska babica. Bili sta dve ali tri ženske, ki so jim ljudje rekli *hebenka*³⁸: *»Hebati pomeni pomagati. Hebenka je pomagala pri porodi. Negda se je tüdi drgači reklo: »Si hebo? Si pomogo?« V mežnariji je stanüvala Štebih Ana. Bila je hebenka. Mela je svojo družino. Neje bila kmečka, zvonit je hodla. Hebenka je bila tüdi Novakova Milika. Če je bija teški porod, te so šli po doktora v Središče. Bija je doktor Heiss. Dojaha je na belen koji. Hebenka je lahko pomagala samo »do Nemčije«, potli pa ne več, te so mogle priti ove pomogat, ka so ble viüčene.«*

³⁷ N. Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 2/2, str. 375.

³⁸ Hebenka pomeni porodničarka oz. babica, ki pomaga pri porodu, hebati pa (nekomu) pomagati; etimološko bi si ta izraz lahko razložili tako, da najverjetneje izhaja iz nemškega glagola *helfen*, kar pomeni pomagati, vendar so ga domačini malo spremenili oz. »poslovenili« in glagolu dodali slovensko končnico; tako je postalo prleško narečje bogatejše še za eno nemško popačenko. Op. avtorice.

Krče pri dojenčku so некоč lajšali z domačim zdravilom; v možnarju so zdrobili kumino in iz nje skuhali čaj, ki so ga dali piti dojenčku. To je bila travniška kumina, na Humu ji pravijo *kimin* in so jo nabrali vsakokrat, preden so šli kosit. Doma so jo imeli vedno na zalogi.

Pripravljali so tudi čaj iz sleza, ki so ga uporabljali za zdravljenje dihalnih poti, proti kašlju in pri prehladu. Na grmu glog so nabirali liste in cvetove in iz njih kuhali čaj pri srčnih obolenjih. Priljubljen je bil tudi čaj iz kamiličnih cvetov, akacije, lipce, bezga, šentjanževke, rmana in mete. Za čaj so nabirali tudi materino dušico – *babjo dišico*, ki je zdravilna za pljuča, s čajem pa so umivali tudi lončene posode za kisanje mleka – *dükle*, saj je veljalo, da »*dükle s tistin vhlmiti, ka se raskužijo, pa te se je bole vrhje delalo*«.

»Lujza Krčovejnska je mozala deco, ka so meli gliste z nadružganin češjekon. Te pa je mozala na sencih, Bog ne dej drgači, kak od gori dol, drgači bi gliste zadüšile malega, potli pa pod noson, pod bradoj, po guti, po rokah, na prsiah v jarči, pa okoli popka. Mali je zospo, pa mo je minolo. Proti glistan so mali deci dovali tüdi nadružgani češjek v mleki. Mleko je protistrup. Češjek v mleki je hüdo za piti, za fsako stvor so negda vedli zdravilo, kak ovo napraviti, kak ovo...«

»Negda je ne bilo dosti čebeljokof. Koše so meli, pa ne dosti. Sosed je meja dvo koša, dvo roja. Keri ga je ne mejo duma, ga je küpijo pri nekom f Frankofcih, ka majo ga deca f čaji, če so betežni. Če so bli prehlajeni, so mati deci na pak papir namazali goveji ali pa ofčji loj ali svinsko most, te pa pipir djali na golo kožo na prsa, ka je bila most ali loj doj obrjena, ka je notri odišo, potli je bijo papir sühi, ka je loj priša skos kožo na prsiah. Pa je minolo. Starejši lidje pa so pili žganičof čaj, če so bli prehlajeni.«

Na Humu je v tem obdobju živel Ivan Novak, ki so mu starejši domačini rekli *Novokof Vanč*, mlajši pa stric *Vanč*. Bil je nekakšna »vaška legenda«; bil je *muzikoš*, saj je igral harmoniko, (z ženo sta mnogo koncev tedna preživela na porokah, on kot *muzikoš*, ona kot kuharica), doma je imel drevesnico, čebelnjak, nabiral je gobe, lovil rake, bil je *vroč*, *skiübo* je zobe in še marsikaj.

K njemu so prihajali ljudje od blizu in daleč. Ženske so ga prosile: »*Joj, Vanč, če bi vi nan bradavice zmolili dol! Krava ma dosti bradavic po vimeni. Kak se to zmoli?*« »*Vzemi cviren, pa teko batof naredi, keko mo krava bradavic, te pa s cvirnon zbriši po bradavicah pa ga zakopli pod kop slonnate strehe, ki se stekata kapnici z dveh streh! Nihče te ne sme viditi. Pa tisto mesto pod kopon si z nečin doj pokri!*« Podobno je *Vanč* bradavice *zmola dol* tudi, če so jih imeli ljudje kje po telesu, predvsem po rokah. Tisti, ki je imel bradavice, je moral vsako bradavico navezati s sukancem in ga nato tako navozlanega sneti in ga zakopati pod kap. Nekdo pravi: »*Babe pa so te to ver-vale, hasnilo je. Vozle so mo donesle.*« *Vanč* pa je ob »bolniku« govoril: »*Hokus, pokus, kurjus, furjus, švarce kace hilf! Bolje gledaš, manje vidiš!*« Če je koga zanimalo, kdaj bodo bradavice izginile, mu je odgovoril: »*Gda de toti cviren sprhnejo.*«

Ljudje so verjeli, da bradavice zginijo tudi takrat, če v krušno peč, ko se kuri, vržejo pest graha. Domačinka se spominja: »*Bradavice zginejo, če kürijo v krüšno peč, pa v peč vržejo f pešici šako graha ali pa teko, keko je meja gdo bradavic. Risnica! To so naša mati delali. Zginola je! Gda so f peči kürili, so grah notri hitili. Potli pa si pogledno. Ne se je znalo gdo. Enkrat si preštimo, ka jih nega, ka jih nemaš več!*«

Vanč je bil tudi vaški zobor. *Vančova* vnukinja pripoveduje: »*Fsaki cejt je nehče prišo pa prosijo: »Stric Vanč, bote mi zob zmeknoli?!*« *Te pa je to zglednolo tak: »Ja boš se te malo gutno?« Vanč je donesa štampri žganice, te so šli viin, bolnik se je naslona k*

sohi brejde, Vančova žena ga je odzodi prijela za vüha, ka je pri miri bija, nega blo injekcije, samo tisti štamprli žganice je bija, te pa mo je tisti zob zmekna. Te pa je bija en Ivanošof Matjoš, pa je priša, ka bi mo Vanč skübo zob. Pa je reka Vanč: »Toti zob pa ti je tak zdraf, totega ti jas ne bon skübo.« Matjoš pa nazej: »Ne, ne, žena Katika je rekla, ka je toti zanič!« »Toti je dober!« opet reče Vanč, Matjoš pa ne popisti. Vanč mo nazodje zmekne zob. Drugi den pa pride Matjoš nazej k Vanči pa provi: »Vanč, Katika je ne mela praf!« te pa mo je Vanč mogo zneknotti še drugi, betežni, zob. Vanč je meja dvojne klešče, rjove kak tristo vragof, rok je tüdi ne meja nigdar preveč čistih, ka je fse z rokami dela: orehe zelene belio, pa od globoj, ka jih je skos bro.«

Tako so torej na Humu bradavice zmolili dol pa zobe skübli.

Poleg tega, da je Vanč veljal za vaškega vroča, so k Novakovim v tem obdobju domačini in meščani iz Ormoža zelo radi prihajali tudi zaradi glasbe: »Vanč, zaigraj malo!« so mnogokrat prosili Vanča, ki jim je vselej z veseljem ustregel. Igral je ob kakšnem delu, kjer je bilo potrebno večje število rok, kot je na primer jeseni kožühaje, obrezovaje repe in podobno ter ob nedeljskih popoldnevih, ko so k njim peš prišli meščani iz Ormoža. Poleg muzike so k njim prihajali tudi zaradi hejdiških pogoč, ki jih je spekla Vančova žena, ki je bila izvrstna kuharica, v slanijski posušenih rib in rakov. Predvsem slednji so šli meščanom še posebej v slast. Vančova hčerka se spominja: »Gospoda iz Ormoža je v nedelo popodne peš prišla k nan. Po pešpoti, ka je šla bole ob Drovi kak cesta, so hodili tri četrt vüre. Prišli sta ena ali dve družini, so bili bol družinski prijatelji. Pod brejdami je bila veka miza pa klop. Atek so celo noč f potoki Rakovjak lovili rake. Fčosik sen jemi celo noč svetila s smoljokon, ka je vida z roko segnotti globoko v lükjo. Bilo je teko rakof, ka so se rivali. Rak ma dobro rdečo meso samo v repi pa f škorjah. Tüdi moj moš Franček Novokof je rake nosio ormoški grofici pa grofi. S sosidi so se skoro posvadili, ka so oni tüdi šteli nositi rake grofici. Grof pa grofica sta stalno zbijala ceno. Htela sta viditi, kak pa gi se lovijo raki. Franček jidva je enkrat pelo po tistih lükjah na Libaji, gi nega rakof. Reka jima je: »Vidite zej, kak se to žmetno nalovi?!« Od te napre Frančeki nesta več zbijala cene za rake.«

K Doriki v Loperšice pa so se ljudje zatekali po pomoč, če so si zvilii gleženj. To je bila nekoč zelo pogosta poškodba. Dorika je »znola zvin navezati«: za zdravljenje je rabila laneni sukanec, ki je moral biti napreden v kvatrnem tednu.³⁹ V roke je vzela dva enako dolga dela sukanca in z njima delala nekakšne vozle. Na koncu ji je v rokah ostal en krajši in en daljši konec. To je pomenilo, da je bil gleženj v resnici zvinjen, in je s tem sukancem potem prevezala nogo pod gležnjem. Poškodba oz. bolečina bi naj kmalu prenehala. Domačinka se spominja, da je imela njena mama vedno na zalogi laneni sukanec, ki je bil napreden v kvatrnem tednu. Bil je tanko napreden, da je bil še močnejši kot običajni,⁴⁰ saj so z njim šivali posteljnino, vreče in podobno. Zvin gležnja so poleg »navezovanja z lanenim sukancem« zdravili tudi tako, da so nanj dali oblogo iz korena gomoljastega gabeza.⁴¹ Enako oblogo so uporabljali tudi pri udarninah. Ljudje so verjeli, da

³⁹ V času, ko je bila preja na vrsti, pratika oznanja dvoje kvatrnih tednov: zimske kvatre so predpisane v tretjem tednu v adventu, spomladanske pa v tednu po prvi pustni nedelji. Posebno prepovedano pa je bilo presti ob večerih pred kvatrnimi dnevi (N.Kuret, PLS, Ljubljana, 1989, 2/2, str. 513).

⁴⁰ Dva sukanca so kasneje na kolovratu še enkrat nasukali skupaj, da je bil močnejši. Op. avtorice.

⁴¹ Gomoljasti gabez je dlakava rastlina z jajčastimi listi in bledo rumenimi ali rdečimi cveti (SSKJ).

pomaga le, če je koren izkopan v času med malo in veliko mašo. Tudi te korene so imeli vedno na zalogi.

Ljudje so imeli pogosto tudi *nogo gor ofnana* – odprto nogo. To so bile hude bolečine, ki so si jih lajšali tako, da so si na rano položili doma narejeno laneno platno, saj je veljalo, da je »*domočo laneno plotno gnojenje viin vleklo*«. Rano so si tako zaščitili tudi pred zunanjimi infekcijami, obenem pa je platno rano hladilo.

Na rane, gnojne tvore in mozolje so polagali tudi oblogo iz nastrgane borove smole, ki so jo nanesli s pomočjo lanenega platna, na rane so polagali list svežega zelja pa tudi oblogo iz domače skute. Oblogo iz skute so na rani pustili do drugega dne, potem so jo sneli. Veljalo je: »*Kiure more gor pozobati!*«. Skute namreč niso zavrgli, temveč so jo *hitili* kuram, da so jo pozobale.

Če se je komu na očesu naredil ječmenček, so ga »*želi s srpon*«; pred očesom so z roko delali gibe, kakor da bi želi in ob tem govorili: »*Ječmen žjen, ječmen žjen, ječmen žjen!*« Mislili so, da se jim je ječmenček naredil zato, ker so se »*zemerili keru babi*«.

Če je kdo zbolel za zlatenico, so rekli, da »*se mo je zlotenca razlela*«. Med domačini se je ohranil spomin, kako so jo zdravili: »*Zorta si mrkefco, pa si se v mrkefco posco. Toto mrkefco si f črni kühji obeso pod strop, gda je tista voda zginola, se posišila, te se je zlotenca fkiup sprovila. Če si ne vrvo, je nič ne hasnilo. Mogo si vroati. F ten je bila moč, ka si vrvo.*«

Če se je komu naredil mozolj, pa so skuhalo laneno seme, ki so mu dodali malo ržene moke. To zmes so kot obliž dali na mozolj, ki se je predril, saj je »*rženo seme viin potegnilo celi stržen*«.

Ljudje so se pogosto poškodovali tudi pri delu: »*To se fsoki den zmislín: če se je kdo vrezó, si je ne raskužo, te se je posco gor, ka se je krf stovila. Če pa si ne mejo vode, te pa si oset zmenca med prsti ali pa žiljak pa na rano stisna, ka se je krf stovila. Kaple so se stavile, pa si dale žeo.*«

Ljudje, moški in ženske, so pogosto umirali za jetiko oz. tuberkulozo. Dolgo so kašljali in hirali. Domači so jim bolezen lajšali z domačimi zdravili in čaji, ko je bolezen že napredovala, pa so bili sprejeti tudi v bolnišnico v Ormožu, ki so jo vodile sestre nemškega križniškega reda. Za tuberkulozo je zbolel tudi neki moški iz Frankovec: »*Bio je strašno betežen s plüčami. Za vhmrti. Doktorí so mo rekli: »Tak te že vrak jemle, že krf viin pluvleš, tak si betežen. Jetiko moš, nemamo ti kej pomogati.« Pa so lidje meli antreso od nekega mazača v Medžimurji, pa so lidje vervali f tote. Te so ti mazači nekej rekli, ka doktor ne ve. S ten so slüžili mazači. Tisti mazač je totega s Frankovec skrega, ki je tak dugo hoda, potli pa mo je reka: »Deset dni pij svojo vodo, en den en štampri, drügi den dvo ... Fskokrot čiduže več. Gda boš do totih štampriof priša, malo požmeri. To je solena voda, drügo nič. Od desetega dneva pa moreš doj iti: devet, osen...« Je zdravijo. Pa se je strašne starosti fčako. Pa so to lidje znali!*«

Ljudje so imeli spoštljiv odnos do živali, saj so bili od njih eksistenčno odvisni; dajale so jim hrano in zaslužek, krave, voli in konji pa so jim pomagali tudi pri delu in transportu. Tako kot ljudje so tudi živali zbolevale in jim je bilo treba pomagati. Za čim so živali zbolevale in kako so jim ljudje pomagali, pojasnjujejo naslednje pripovedi domačinov.

»*Večkrat so ble težave pri telitvi, pa če je krave napijalo, če so se prenajele kakše detelce. Kasneje smo imeli že trokare, ka smo kravan prebodnili vamp, ka smo jin sápo viin*

spüistili. Gudeke smo sami reševali, če prasica neje mogla soma skotiti. Spomnin se, ka sen bila mala, pa mi je mama rekla: »Hodi, ti moš malo roko!« Te pa se zmislín kak deca, pa sen te resen segnila notri, te pa sen začüdeno rekla: »Jezoš, če pa je to gudek!« Vüin sen ga potegnila za rep. To se tak zmislín.«

»V Frankofcih je živíjo en moški, Medik se je píso. Zdravíjo je živíno. Pa enkrat pride k nan, ka je krava ne mogla preživati. Eno vüiho je príslna na kravin vamp, potli pa píta: »Mote zobl pa laneno predívo?« Mamíka mo je donesla obojó. Te pa je za orih zoblá ovíja s predívon, atek so kravo prijeli za jezik, Medik pa je zobl kravi porína v žrelo, ka je požrila. Po tísten je bila žedna. Moreš jí dátí vodo za píti. To jí je preživáje gor pognálo, mogla je prežveknóti. Šestnejstkrot jí je moglo gor pognáti, prežveknóti pa je mogla štíríndvejsetkrot. Koj je ne prežvekovaléc, samo ofca pa govedo. Toti zobl jí je pomoga, ka je začela prežvekováti, gor se jí je rígnolo, gor pognálo, vzpodbudílo refléks prežvekovánja. Ne sméš jí dátí nové hrane. Nejpřet more prežvekáti storo hrano. Lídje so sploh opázováli živíno. Če je krava mela síhi nos ali nosnícó (skos jó more metí vlážno, rosnáto), te je nekej narobe s preživájom. Túdí jestí jí je ne díšálo. Če je ne dvo dní prežvekovála, je bílo že narobe. Te jó morejó zdrávítí. Te so jí naredlí tote kroglice íz zoblá, ka jíh je krava pojela. Decí pa so rekli: »Ja tí velí moš čas, tí velí sedí f štáli, tí moš čas pázítí pa šteti, kekókrat de rígnola pa prežveknóla.« Túdí gda so ná jíví oróli, so móglí počákáti, ka sí je krava fsáke teko cejta malo počínóla, ka je v míri preživála.«

Ko so majhne prašícke odstávlí od materínega mleka, so postáli glistávi. To so ljúdje ugotóvlí po tem, ker níso ímel zasukanéga repa, temvéč ravnéga. Zdrávlí so jíh tako, dá so jíh skuháli česen ín jíh ga dáli v hrano, dá so ga lážje pojedlí. Túdí krave ín konjí so ímeli gliste. Skuháli so jíh čaj íz slezá alí vratíča alí pa so jíh dáli obojó žvečíti kar surovo.

V Koračícáh pří Loperšícáh je rástíščé volčje jagode, kí so jó uporabljáli, če so ímele žívalí úší. Jagode so skuháli ín s to tekočínó namázáli žívalí. Ná gobec so jíh přvezáli nagobčník, dá se níso lízale, ker je rástlína strupená.

Domačínka práví: »Čüda, čüda je tega. Kmetíjstvo je celo grotálo ná ten: »Tak pá tak, pá tak, pá tak!« Zdrávílo se je po večíní fse doma.«

Pómen ín ódnos ljúdi dó žívalí se káže túdi v tem, dá so moški vsáko léto ná prázník svetéga Antóna Puščávníka, kí ga práznujémo 17. janúarjá ín slóví kot varuh ín příprošnjík zá zdrávje živíne, romáli v Sredíščé ob Drávi, kjer je v kapelí Žalostné Matere bóžje, kí stójí v sredíščú vási, ná enem ízmed dvéh stránskíh óltárjev sílka sv. Antóna Puščávníka.⁴² Domačíní se še spómínjájo, dá so ná óltárju před sílko dárovalí klobase alí kakšen kos mesa. Ná tá dán so romáli túdi v sósednjó žúpnijó Kog, kjer je v žúpnijskí cerkví sv. Bolfenka še v óbdojú med svetóvníma vojnáma stál stránskí óltár, kí je bíl pósvéčen sv. Antónu Puščávníku. To je bílo edínó románje k téj cerkví, znáno dáleč náokrog, sáj so romárjí peš příhájalí od blízú ín dáleč, s slovenské ín hrváške stráni. Tam so se údeležíli slóvesné máše, med kátéro je bíl blágóslóv domáčíh žívalí.

⁴² F. Kovačič, Trg Središče, Krajepis in zgodovina, Maribor, 1910, str. 45.

Kak so ove ženske na Humi coprale pa hasek jemole

Starejši ljudje na Humu še danes verjamejo, da so na Humu še nedavno tega živele *coprnice*:

»Fsoka ves je svoje *coprnice* poznala. Na Humi je bilo več žensk, za kere so lidje rekli, ka so jemole hasek. Hodile so ob mladen meseci. Drgači so bile navodne ženske. Tote ženske so mele svoje družine, one so htele meti prirastek, tebi pa je bilo odvezeto. Ene so na hrbti nosile tudi koš. Kadile so fejfe, nega še bilo cigaretlof. Druge ženske ne kadijo.« Na to spominja tudi pesem:

Tobak je žlahtna trava, je slajša kakor med,
po njem ne boli glava, če ga kadiš sto let.

Ena baba vse prevzame, tri fejfe ga skadi,
tobak pa jo prevzame, za plot jo zavali.

Fuj pišek že frfoče, tri šprahe govori,
al baba tan posrana, za ploton obleži.

Ljudje se spominjajo neke ženske, ki je pogosto hodila med koruzo, pa »nekej po svoje delala, pa fejfo kadila«. Otroci, ki so v bližini pasli krave, so vohali tobak in rekli: »Hop, že po babica po koruzi fejfo kadijo!«

O »coprnicah« se je na Humu med domačini ohranilo bogato ustno izročilo. Starejši še sedaj radi pripovedujejo tovrstne zgodbe, ki so jih v svoji mladosti slišali od svojih staršev ali drugih ljudi, ko so si jih pripovedovali ob kakšnem skupinskem delu, ob bedenju pri mrliču ali ob kaki drugi priložnosti. Veliko jih je na žalost tudi delno ali v celoti pozabljenih, mnoge pa so domačini odnesli s seboj v grob. Kljub temu, so jih starejši domačini za vzorec natresli še pred nedavnim in z njimi osvetlili tovrstno dediščino svojih prednikov s Huma in njegove najbližje okolice, ki se vsebinsko⁴³ ni veliko razlikovala od tiste v sosednjih pokrajinah, dodali so jim le lokalne značilnosti, osebe in narečje.

Coprnice so ljudem *jemale hasek ob mladen mesci*. Domačini se spominjajo, da so takrat tudi »kurili kresove«; tudi če ni bilo ničesar za skuriti, so v hiši ali okoli nje poiskali nekaj, da so zakurili vsaj majhen ogenj. Tudi ti kresovi so na neki način povečali skrivnostnost teh dni.

Nekega večera se je mlad domačin vračal iz Ormoža, kjer je bil pri nekem mizarju za vajenca, proti domu. Njegova sestra se spominja: »Spomijan se, gda je večer priša domo, ka se je naslona na dveri v zodji hiži pa reka, ka ne gre več delat. Mati je stola pri šporheti pa ga je pitala, zakej ne. Vseja se je na stol, bija je ves bleđi. Te pa je povedo, ka gda je priša na Humi na križopot, je začēja pihati takšen veter, ka se je f Štamparovi šumi pri cintori veje trlo, pa fse je pokalo. Pa je šo, pa šo, pa pride do cintorovih vrot, pa vidi, ka od totnkomre proti vekemi križi gre bela precesija lidi, fse tak rovno, neso

⁴³ S tem mislim na nekatere stalnice, ki jih najdemo tudi v tovrstnih pripovedih v drugih pokrajinah, kot npr. *coprnice* hodijo ob *mladem mesci*, zbirajo se na križpotju, opolnoči, kadijo *fejfo*, tisti, ki jih je »videl«, vedno zatrjuje, da ni bil pijan, *hasek* jim vzamejo tako, da za njimi vlijejo vodo in podobno. Op. avtorice.

nič meli glof. Pa pridejo malo bliže, te pa se obrnejo. Gda je priša malo dale, pa je veter heja. Brat je leto dni ne vüpo hoditi po tisti poti do Ormoža. Hodijo je po Sudečoven bregi, pa doj pri Zidariči, pa tan prek.«

Ista domačinka se spominja tudi zgodbe, ki ji jo je pripovedoval njen oče: »Atek so radi hodili v gorice po pijačo f klet, ka ne ga blo pivnice f stori hiži. Materi so rekli: »Mati, jas gren po en glažek, bon nan doneso!« Te pa je enkrat po šo, gda pa je prišo nazej, pa je materi reka: »No, zej de ti lepše, zej nen tak hitro v gorice šo!« »Ka pa te je zej?« »Tan sen srečo!« »Ja koga si srečo?« »Ja tisto, ka je fejfo kadila! Pa sen se poklonio. Pa nič.« Te pa so atek toto še večkrat srečali. Se so znali, kero so srečali. Pa so materi ne povedali. Negda so rekli, ka se moreš te zmisлити na den, na ime tistega dneva, ka ji vzemeš moč, te nema moči. Če je bija tisti den, gda si jo sreča četrtek, moreš reči: »Ja, četrtek je gnes!« Ja, tak so rekli, te ji s ten moč vzemeš!«

Neka domačinka se je spomnila še ene pripovedi o svojem dedku, ki je srečal coprnice: »Dedek je ša k svojem brati f Pavlovski Vrh na brotvo. Gda je ša domo, je ne bija pijan. Vida jih je ob potoki. Živele so ne daleč fkrej od jega. Stava se je, pa jih gleda. Fse je pozna. Tüdi one so ga vidle. Gučala so samo: »Gut, gut, gut, ... gut, gut, gut.« Dedek se je ne vüpo premeknoti. Bija je ves trdi. One so ga prepoznale. Boja se je, ka bi mo kej zacoprane. Rekle so mo: »Če boš nas izdo, bomo te f sunčni proh spremenole!« Domo je prišo s takšnim strohom, pa trepeto je. Žena ga je pitala, zakej trepeče, on pa nič. Gda so ove tri ženske že fse tri vhmrlle, te je kumer vüpo povedati ženi, ka se mo je tisto noč zgodilo.«

V bližini Huma pa je živela tudi starejša ženska, ki je hodila na Hum na težačko delo; na Humu je imela v najemu majhen košček njive, en ogon, ki ga je odslužila z dvema, tremi dnevi dela pri lastniku njive. Preden je šla na njivo, se je večkrat oglasila tudi pri neki hiši in brez pozdrava vstopila v vežo, kjer si je v vedru zajela lonček vode in ga spila. Gospodinja ji je rekla: »Vrag ti je v materi, ka ne bi mogli reči dober den. Tak ste žedni, ka nemrete nejč dober den reči?« Ljudje so verjeli, da ti je s pitjem za tisti dan vzela hasek. Veljalo pa je tudi, da si »coprnici« lahko vzeja hasek tudi ti, če si za njo vlil vodo. Tako je naredila tudi gospodinja; za njo je vlila vedro vode, da je le-ta zmočila rob njenega nabranega krila. Prišla je še večkrat. Nekoč si je zopet sama vzela vodo, v sosednji sobi pa je spala mala dekllica. Dekličina mama se spominja: »Te pa je naenkrat mali vzela slepi cecek, ga obleznola pa ji ga dola nazej v vüsta! Bila sen šokirana, ka lütska ženska, ka jo mojo za coprnco, oblezne cecek pa ga do mojemi diteti v vüsta! Za joj sen biünila vodo, ka sen ji vzela hasek. Se je bila sirota, furt je nosila dve gibe, pa koš na hrbti, pa hiža ji je zgorela.« Nato je še nadaljevala: »Te pa so storci toto šego meli, moja mamika tüdi, ka gda si koga vidio, gda je kera baba šla pa dvori, ob mloden mesci, ka bi ti hasek, korist vzela, ali pri svijah ali pri kravah ali pri čen, ka so eno šeflo vode zgrabili pa rekli: »To zej moš!«, so ne pu joj vleli, so za joj vleli vodo. Ka ne bi mela haska. Tote ženske so stalno okoli hodile, pa si nekej iskale pa prosile, ka so lahko k hiši prišle: kotel za žgajaro, pa rožmarinke – jaboke za štrükel pa razno orodje. Se si ne vüpo reči ne, če jo mojo za coprnco, še resen mi lahko kej zacopraš!«

Pri neki hiši so imeli majhnega fantička, ki je zaostajal v rasti in je bil po telesu neobičajno porasel. Ženske v vasi so rekle: »Zacoprane so ga! Mogli te ga vročiti, mogli te ga vročiti!« Pri družini, kjer so imeli tega fantička, pa je odraščala tudi neka dekllica, ki je rekla: »Bon ga jos začela zdraviti! Samo tisti den de »ova« nekej prišla fehtat, pa ji ne smete dati.« Fantkova sestra nadaljuje: »Te pa so mogli meti malo

slame s slomnate strehe, ka so s tistin zakürili f kriüšni peči, pa s treh far vodo, to pa je tü v Libaji, pa jo zagrabit za vodoj, f smeri kon teče. Te pa so mogli malega f toti vodi skopati. Gda so ga kopali pa so ne smeli tiste ženske, coprnce, notri spistiti. Te pa so ga kopali. Pa je že poružila. Tista, ka ga je kopala, pa je že znola, pa se je zadrila: »Ne, mi gnes malega vročimo, mi gnes nikoga notri ne spistimo, nič, nič, nič!« Ova pa si je prišla krampa posojvat, ka bi nekej okopala. Neso je notri spustili. Te pa je baba negi tak tulila proti domi prek grabe, ka je ne mogla nič dosegnoti. Pa so rekli potli, ka je pač držalo. Ka je čehek začēja bojši biti pa rasti!«

Tudi fantičkova mati je menda še mnogo kasnje zatrjevala: »Tota je sploh hodla. Tota nan je jemola! To je živa risnica! To je bilo in je bilo!«

V spominu domačinov so ostale tudi naslednje pripovedi:

»Čehi z vesi so negda ponoči hodili diklinan popevat pod okno. Šli so od hiže do hiže, gi so bile ledične dikline. Pa pricejtno sodje so jin nosili: jaboke, grozdje pa grüške, ka so nakrali, to so diklinan nesli. Te pa so na krišpotji na Humi oponoči skos eno žensko srečali. Se so jo poznali. Kon je hodla? Ka je tan hodla? Skos so jo vidli!«

»Te pa je na bregi bila ena hiža, fsega puno so meli. Gazdarca pa je ponoči skos nekan odišla. Te pa je sluškinja to opazila, pa neje razmila, zakoj gospodija vsoko večer nekan odide, pa so meli fsega puno. Te pa je ponoči ne spola, pa je pazila na gospodijo. Gospodija je rekla: »Frk v beli grad!« Gospodija bi nej odletela, skočila v beli grad, tan je bogastvo pa fse lepo. Sluškinja pa je mislila, ka je gospodija rekla: »Frk v beli grah!« te pa je tüdi ona tak rekla. Te pa je opola v nekši grah, v nekši veki polovojok, ka bi se lahko zadišila pa je ne vün mogla. Te so jo nejšli. To je istina. To so se lidje fse spomijali, ka je keru doživijo!«

»Te pa sta bilo dvo takša malička, moš pa žena, tan prek Hum sta živela pa lončora sta bilo. Stora dvo sta hodila stalno k zornican f cerkef v Ormoš, mesec dni pred božičon, v adventi. Kakša got zima je bila, ova dvo sta šla že ob štirih zaron k zornican. Te pa sta enkrat od enih vekih štol na Humi f smeri cintora zaglednola celi sprevod, vütro ob štirih, ka je že bilo malo svetlo! Obedvo! Pa sta ne bilo pijana! Pa dobra gazda! Pa delovna! Pa sta vidla, ka so ne meli glof, pa fsak je desko na glovi neso. Bres glof so šli! To so hodili mrtveci. Te pa sta ne mogla stopiti ne napre, ne nazej, pa iti v Ormoš k meši. Bilo sta fsa trda. Samo, le sta bilo dvo, ka sta si korejžo delala. Gda pa so tisti bres glof odlišli na cintor, te je fse zginolo. Na cintori nega nigi bilo, fsi so zginoli toti, ka so deske nesli s totih Erhatičovih štol. Te pa sta en cejt čakala, potli pa sta šla dale, ka nema mija meše zamüdila. In sta potli rekla: »To je bilo pa nema trte mrte!« To se je zgodilo pred vojsko.«

»Ena ženska prek Huma pa je mela takšo šego, ka je, gda je šla v nedelo s cirkve, šla magari en meter okoli drüгих do tiste ženske, kero je mela na piki, ka se je pohejsnola pojoj, ka joj je hasek vzela. Ova si je mislila, ka si je hasek vzela, pa je sirota bila. Samo to so pač gučali od coprnc.«

Coprnce so jemole hasek tudi pri živini. Ljudje so verjeli, da so imele prste vmes coprnce, če mali prašiči niso rasli ali pa so krave krf dojile. Bili so prepričani, da če so »komi fsi gudeki pocrkali, je to ova zacoprjala, sploh so na nekoga krivodo metali!«

Domačinka pripoveduje: »Mamika pa atek sta ob mloden meseci doj vezala s trjon vrotu na štali pri kravah, ka bi se coprnce opikale. Pa so mamika ateki enkrat rekli: »Ti, krave po krf dojijo! Je že po coprncu bila tü!« Pred deco se je to ne gučalo, ka ne bi napre pravili. One so to še dale delale. Še dale so hodile k kravan, pa nihče je ne zno, zakej krave krf dojijo. Eni so pač vervali f to, one pa so ostale sirote še napre.«

O tem, kako so coprnice jemale hasek pri živini, govori tudi naslednja pripoved: »Živa je neki mlinar, ka je meja kravo. Pa je ne bilo vrhja, pa nič, nič, nič! Neša mo je reka, kak more: düklo more strliti s puško. Te pa je düklo streljo, ton pa je tista oseba, ka je hasek jemola, tüdi kravo posla, pa je tista krava takoj fkiup opola. To so potli rekli, ka je s tistin strelon te moč vzeo. Te so sosidi znali to, ka je tista hodla okoli, ka so jo poleg dobili, ka je na vojke dojila, ka je mela puno, oni pa so nič ne meli!«

Zgodbe o coprnice na Humu zaključuje razmišljanje domačinov o teh ženskah: »To se je pač godilo pri enih hižah na Humi, ka so ene ženske takšo šego mele, pa ka so hodile okoli. Če se je mogla pohejsnoti. Hasek so tote ženske jemole, kak je kera kon trofila. Ova je mislila, ka de bol bogata, pa več fsega mela. To so fse tote ženske tak mislile. Fsi so rekli, ka je coprnca, ka se lahko obogati, nacopra sebi f korist. Fsi so bli prepričani, ka jin moč jemle, v risnici pa je bila reveš. To so mele f sebi tote ženske. Ene so mele družine. Ob mloden meseci pa so pač mele svoje dneve. Samo ob mloden meseci so to začijale. Lidje se jih neso bojali, samo znali so, ka po hodijo okoli pa coprajo, ka je mlod mesec. Lidje so rekli: »Zej do po okoli hodile!« Ene so hodile k driigin na težačko delo. Lidje so se jih ne izogibali, samo znali so, ka tota nekej.... To so pač mele f sebi. Ali so od storcof herbale? Lidje so rekli: »Ja, se je jena mati tüdi bila! Coprništvo gre iz roda v rod. To jo je mati nafčila!« Kak je to na jihovo vero fplivalo? Kak če bi živele dvojno živleje. To so pač lidje verovali.«

Sklepne misli

Članek temelji na pripovedih domačinov s Huma in njegove okolice. Povezane v celoto nam dajejo podobo o načinu življenja oz. o duhovni kulturi na območju Huma in sosednjih vasi v obdobju med svetovnjima vojnama. Pričajo o bogati duhovni kulturi pa tudi o medsosedskih odnosih na tem območju. Predvsem duhovna kultura je z začetkom druge svetovne vojne začela postopoma izgubljati dotedanjo podobo oz. bogastvo, saj je za način življenja pomenila prelomnico tako v materialnem, socialnem in duhovnem smislu.

Informatorji, ki so pripovedovali zgodbe, vključene v pričujoči članek, so bili v tistem obdobju še otroci oz. fantje in dekleta. Nekaterih zgodb oz. dogodkov, o katerih so pripovedovali, sami niso doživeli, ampak so jih slišali od staršev ali koga drugega, zato so zgodbe včasih ohranjene le v segmentih ali pa so se določeni podatki, ki bi dogodek temeljiteje označili, izgubili ali pozabili.

V prvem delu pričujočega članka, ki sledi poteku leta, opazimo, kako dobro so ljudje poznali potek koledarskega in cerkvenega leta, po katerima se je zgledoval delovni cikel na kmetiji. Mnogi domačini se spomnjajo, da sta bila nekoč pratika in koledar vedno na mizi ali kašni polički, saj sta bila pomemben vir informacij in napotkov glede vremena, dela na kmetiji, gospodinjskih nasvetov in podobnega. V njiju so našli tudi napotke za zdravljenje ljudi in živali, o katerih govori naslednje poglavje in so jih dopolnili z ljudskim znanjem in izkušnjami. Osrednji del članka zaključuje poglavje o ženskah s Huma, ki so jemole hasek in so s svojim načinom življenja, ki se je precej razlikoval od življenja ostalih, na svoj način obogetile in zaznamovale življenje na Humu.

Duhovna kultura Humčanov, ki je predstavljena v tem članku, seveda ni popolna, vendar daje slutiti podobo oz. stanje, kakršno je bilo v resnici. Zaradi časovne omejenosti sem obiskala veliko premalo domačinov, kot bi bilo potrebno in bi si sama želela. Vsak, ki je doživel obravnavano obdobje, bi namreč k tej podobi dodal še svoje spomine na takratni čas, ki bi obogatili podobo takratnega načina življenja oz. duhovne kulture na Humu in v njegovi najbližji okolici.

Upam, da bom drugim starejšim domačinom, ki bodo brali članek in jih nisem utegnila povprašati o njihovi zgodbi, obudila vsaj lepe spomine na minule čase, ko so bili ljudje tesneje povezani z naravo in so jo z zanimanjem opazovali, predvsem vremenske pokazatelje, ko so pogosto brskali po pratiki in koledarju in načrtovali delo za naslednjih nekaj dni, ko so sami zdravili živali, ker so bili veterinarji redki pa tudi denarja zanje niso imeli, pa tudi na *tiste ženske, ka so ob mladem mesci hasek jemole*, saj vse to sestavlja neponovljivo in edinstveno sliko načina življenja v tem delu Prlekije.

Toplo se zahvaljujem vsem informatorjem, ki so me prijazno sprejeli in si vzeli čas za pogovor. Posebej se zahvaljujem Marjeti, ki mi je priskrbela prve podatke o informatorjih in me usmerila do njih, Anici, ki je bila moja informatorka in me je spremljala tudi do nekaterih informatorjev ter bila moja »vodička« po Humu, in Roziki, s katero sva v njeni topli kuhinji preživeli veliko prijetnih in zanimivih uric ter »se spomijali, kak je bilo negda na Humi pa v bližjih vaseh«.

INFORMATORJI

- JAVŠOVEC, Ana, Hum pri Ormožu 58, roj. 1952, delavka
KRAMBERGER, Marjeta, Godeninci 12 a, roj. 1974, vrtnarka – cvetličarka
MIŠKO, Ljudmila, Hum pri Ormožu 103, roj. 1924, gospodinja
NOVAK, Slavica, Hum pri Ormožu 48, roj. 1928, gospodinja
POŠTRAK, Rozika, Loperšice 33, roj. 1918, gospodinja
RATEK, Ana, Hum pri Ormožu 70, roj. 1952, upravni administrativni tehnik
ŽNIDARIČ, Albin, ŽU Ormož, roj. 1951, duhovnik križniškega reda, župnik v Ormožu

VIRI IN LITERATURA

- Baš, Angelos, 1980: Predgovor. Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana.
Ciglencečki, Marjeta (et. al.), 1990: Ormož in okolica. Vodnik, Ormož.
Curk, Jože (et. al.), 1998: Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož. Ormož.
ETSEO – Vprašalnice. Zvezek IX, X in XI. Izdala Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, Ljubljana, 1977 in 1978.
Kremenšek, Slavko, 1973: Obča etnologija. Ljubljana.
Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937.
Krajevni leksikon Slovenije, Milan Orožen Adamič, Drago Perko, Drago Kladnik, Ljubljana, 1995.
Kuret, Niko, 1989: Praznično leto Slovencev (PLS). Prva in druga knjiga, Ljubljana.
Pokopališča pri cerkvah Lavantinske škofije, Maribor, 1916.
Slovenski etnološki leksikon, uredil Anglelos Baš s sodelavci uredniških odborov, Ljubljana, 2004.
SSKJ, glavni uredniški odbor Anton Bajec (et. al.), SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, 1994.

Die Geisteskultur auf dem Gebiet von Hum bei Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Artikel bearbeitet die Geisteskultur auf dem Gebiet von Hum bei Ormož und den Nachbardörfern in der Zeit zwischen dem 1. und dem 2. Weltkrieg. Der Kern spricht über den Verlauf des Lebens- und Arbeitszyklus und des Kirchenjahres, die eng miteinander verbunden sind, die Einheimischen bereicherten sie mit lokalen Besonderheiten. Es fängt mit dem Neujahrstag an, für den die Sitte der Verzierung der Quelle bekannt ist, sie fährt mit dem Feiern der Kalenderfeiertage (z. B. Lichtmess am 2. Februar) und der Arbeitsverrichtungen zu dieser Jahreszeit (die Schälung der Kürbiskerne, das Schälen des Mais, die Sortierung der Bohnen und ähnliches) fort. Dem Winter folgen der Frühling, der Sommer und der Herbst, die auf ähnliche Weise erforscht und dargestellt sind; in jeder Jahreszeit traten einzelne Bauernarbeiten hervor, die von den Menschen in Verbindung gebracht wurden, womit eine reiche Geisteskultur erschaffen werden konnte, die sich in vielen Bräuchen und Sitten widerspiegelt. Die Einheimischen waren sehr gute Beobachter von Natur, Wetter und Wettererscheinungen, die sich über eine längere Zeit in bestimmten Jahres- oder Monatepochen ausprägten. Der einfacheren Übersichtlichkeit und Orientierung wegen, haben sie die Wettermerkmale mit den Heiligen, die zu jener Zeit ihren Namenstag haben, verbunden. So entstand ein reicher Nachlass von Sprichwörtern und Bauernregeln über das Wetter und die Wettererscheinungen, nach den sich der Arbeitszyklus auf dem Bauernhof orientiert hat. Am Ende sind noch zwei Kapitel beigefügt, die über die Volksmedizin sprechen, bzw. über das Heilen von Menschen und Tieren und über die »Hexen« auf Hum. Der Artikel basiert auf mündlicher Überlieferung von Einheimischen der älteren Generation, die in der erwähnten Zeit lebten und die im Artikel vorgestellte bunte Mischung der Geisteskultur als Kinder oder Jugendliche am eigenen Leib erfahren haben. Der Artikel ist verstärkt durch schriftliche Quellen und mit anderen Gebieten verglichen.

Delovanje ormoške knjižnice v obdobju

1967-2007

Jože Denko, *Drava* (olje)

Foto: B. Prelog

Šavora, Milica, prof. zgodovine in geografije
SI-2270 Ormož, Skolibrova 8

UDK 027.004.14(497.4 Ormož)

Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 698–714

Članek opisuje delovanje ormoške splošne knjižnice v obdobju od 1985 do 2003. Prikazani so različni elementi poslovanja knjižnice: struktura in obseg knjižnične zbirke, prirast gradiva, struktura članov, izposoja gradiva na dom in obisk uporabnikov. V prispevku govorimo o prostorski razporeditvi knjižničnega gradiva in opremljenosti knjižnice ter zbirkah gradiva zunaj matične ustanove.

KLJUČNE BESEDE: knjižnice, Ormož, statistični podatki, knjižnične zbirke, prirast gradiva, izposoja, kategorije članov, knjižnična gradiva, opremljenost knjižnic, koleksijske zbirke

Šavora, Milica, Professor of History and Geography
SI-2270 Ormož, Skolibrova ulica 8

UDK 027.004.14(497.4 Ormož)

Activities of the Ormož library during 1985–2003

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 698–714

The article presents the work of the Ormož public library in the years 1985 to 2003. Different elements of the library's operation are presented: the structure and volume of the library collection, material growth, members' structure and the loan of library materials for home use and user visits. The article also discusses the spatial arrangement of the library items and the interior design as well as collections outside this central institution.

KEY WORDS: libraries, Ormož, statistics, library collections, material growth, loan, member categories, library material, interior design of libraries, sample collections.

Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003

1. Uvod

Prikaz delovanja ormoške knjižnice v obdobju od 1985 do 2003 temelji na analizi podatkov, ki jih zbira Državna matična služba za knjižničarstvo.¹ Statistični podatki so zbrani v letnih statističnih poročilih, ki jih vsako leto izpolnjuje tudi ormoška knjižnica. Navedeni podatki so v nekaterih letih precej pomanjkljivi. Manjkajoče podatke v prispevku označujemo s pomišljajem (–). Pred analizo delovanja knjižnice namenimo najprej pozornost zgodovinskemu razvoju knjižnične dejavnosti v ormoški občini.

Začetek javnega knjižničarstva v Ormožu sega v leto 1868, v čas, ko so (kot tudi drugod na Slovenskem) z namenom ohraniti in utrditi narodno zavest ustanovili Narodno čitalnico. Poleg Ormožanov je bilo nekaj članov ormoške čitalnice tudi iz okoliških krajev. V obdobju od 1884 do 1899 je delovala v prostorih, ki so bili od leta 1892 v lasti Ormoške posojilnice.² Stavbo so zaradi raznih uradov in zavodov, ki so delovali v njej, označevali kot »Narodni dom«.³ Čitalnice so vključevale različno dejavnost: pevske zборе, dramske skupine, pripravljale so proslave in razne slovesnosti, veselice in druga družabna srečanja. V čitalnicah so prebirali časnike in knjige. Nekateri izmed njih so imele tudi knjižnice. Žal za ormoško čitalnico ni znano, koliko knjig je imela, znan pa je podatek o številu članov iz leta 1884, ko je bilo včlanjenih 47 oseb.⁴ Leta 1906 je Čitalnica odprla svoja vrata tudi nečlanom in postala javna ljudska knjižnica.⁵ Pozneje so ustanavljali bralna društva dejansko po vseh krajih sedanje občine, npr. Edinost v Središču ob Dravi. Tudi v času med obema vojnama številni kraji v občini niso bili prikrajšani za knjižnično dejavnost, saj so delovale razne društvene in učiteljske knjižnice. Čas po vojni je bil čas obnove tudi za knjižnice. Leta 1951 je delovalo na območju občine 12 ljudskih in sindikalnih knjižnic, leta 1965 so knjižnice delovale le še v 5 večjih krajih. Žal ugotavljamo, da se je iz desetletja v desetletje število knjižnic in pozneje izposojevališč edine v osemdesetih letih v občini še delujoče

¹ Deluje v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Zbira številne podatke o knjižnični zbirki, prirastu gradiva, izposoji, prireditvah, opremi knjižnic, knjižničnih delavcih in drugih kazalcih delovanja knjižnic.

² I. Geršak, Ormoški spomini, Ljubljana, 1902, str. 29.

³ Stavba je danes na Ptujski cesti 12. Dolgo časa je bil v njej sedež uprave »Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož«. Danes so v njej Kmetijska zadruga Ormož in inšpektorati ministrstev.

⁴ N. Vaupotič, Od čitalniške do splošnoizobraževalne knjižnice, v: Ormož skozi stoletja II, Ormož, 1983, str. 219.

⁵ Gl. op. 4, str. 221.

knjižnice drastično zmanjševalo vse do pred nekaj let, ko razen v občinskem središču v nobenem kraju občine ni več razvitega javnega knjižničarstva, namenjenega vsem občanom.

Skozi ves ta pester zgodovinski razvoj, še posebej v zadnjih desetletjih, se je vloga splošne knjižnice dopolnila. Če je imela še pred dvema desetletjema naloge zbiranja, hranjenja, obdelovanja gradiva in dajanja tega gradiva na razpolago uporabnikom ter je bila namenjena splošnemu izobraževanju, informiranju, razširjanju znanstvenih spoznanj, kulturni vzgoji in delovanju ter zadovoljevanju kulturnih potreb občanov, je danes njena vloga precej širša. V današnji informacijski družbi je instrument nenehnega vseživljenjskega izobraževanja, je pomemben dejavnik pri oblikovanju človekove zavesti, njegove kreativnosti in želje po vedenju; je informacijsko središče, tudi točka, kjer se občani družijo.⁶ Je torej središče učenja, ustvarjanja, informiranja, domišljije, druženja v lokalni skupnosti in globalnem svetu. Odprta je vsem segmentom družbe pod enakimi pogoji; na razpolago je različnim skupinam prebivalstva – od najmlajših otrok, šolarjev, študentov, odraslih, ki želijo prebrati le kakšnega izmed razvedrilnih romanov, do tistih, ki se nenehno izobražujejo in iščejo še tako zahtevne informacije. Namenjena je tudi upokojencem, brezposelnim in ne nazadnje invalidom. Slednjim bi morali v prihodnje bolj urediti dostop. Knjižnica opravlja funkcije splošne knjižnice in spada v skupino 60 osrednjih knjižnic. 24,68% vseh prebivalcev Slovenije uporablja storitve slovenskih splošnih knjižnic.⁷

Knjižnica deluje na območju Občine Ormož, ki je imela konec leta 2003 17.769 prebivalcev.⁸ Aktivnih članov⁹ knjižnice je bilo ob koncu leta 2003 2.425, kar predstavlja 13,65% prebivalstva občine. Do leta 1992 je ormoška knjižnica delovala v sestavi takratne Delavske univerze Ormož. Leta 1992 je postala samostojen zavod. Z odlokom konec leta 1994 je dobila tudi sedanje ime – Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož.

2. Organizacija in dejavnost knjižnice

Dejavnost znotraj ustanove bi lahko razdelili med dve službi. Strokovno in tehnično-upravno. Strokovno delo je porazdeljeno med nabavo in obdelavo ter delo z uporabniki. Cilj nabave in obdelave je pridobivanje knjižničnega gradiva, ki ga uporabniki potrebujejo, ob najugodnejših pogojih dobaviteljev in obdelava v čim krajšem času, od takrat, ko je gradivo prispelo v knjižnico in je dostopno uporabnikom. Knjižnično gradivo se je v obravnavanem obdobju nabavljalo pri več dobaviteljih. Eden največjih je bila vseskozi knjigarna Mladinska knjiga iz Ptuj¹⁰ (današnja Bukvica). V letu 2003 je nabavna služba, ki jo vodi direktorica,¹¹ gradivo nabavljala pri najugodnejšem ponudniku. Cilj drugega segmenta

⁶ C. Gabron-Vuk, Strateški načrt 2004-2007, str. 4.

⁷ S. Novljan, Splošne knjižnice, Poročilo za leto 2002, Ljubljana, 2003, pril.

⁸ Podatki o splošni knjižnici. Poročilo za leto 2003, str. 1.

⁹ Člani, ki so v tekočem letu vsaj enkrat obiskali knjižnico.

¹⁰ Poročilo 1988.

¹¹ Ga. Cirila Gabron-Vuk.

strokovne službe, dela z uporabniki, so učinkovito posredovanje informacij, racionalni postopki izposoje in zagotovitev dobrega počutja uporabnikov v knjižničnih prostorih. Knjižnica posreduje uporabnikom informacije iz lokalnih in tujih virov, izposoja gradivo na dom in v čitalnico, si za uporabnike medknjižnično izposoja gradivo iz drugih slovenskih knjižnic ter tudi medknjižnično izposoja lastno gradivo drugim knjižnicam.

Dolgoročno pomembna je pedagoška funkcija, ki obsega organiziranje in izvajanje izobraževanja uporabnikov. Knjižnica organizira bibliopedagoške ure za predšolsko in šolsko mladino in uvaja v iskanje informacij po računalniško vodenem knjižničnem katalogu – OPAC-u¹² odrasle uporabnike. Razen domoznanske zbirke je celotno gradivo dostopno v prostem pristopu, zato je pomembna tudi nadzorna funkcija, ki obsega urejanje gradiva v prostem pristopu in informiranje o lokaciji gradiva. Omenimo naj, da se je preselila knjižnica v ormoški grad leta 1995, sedanje prostorske zmogljivosti pa je dobila šele v letu 2000. Ureditvev knjižnične zbirke po prostorih se je velikokrat spreminjala, kar je večkrat izzvalo nezadovoljstvo pri uporabnikih. Dosledno se je začelo urejati gradivo v sedanjih prostorih po sistemu UDK¹³ šele v letu 2003. Revidiral in dopolnil se je lokalni postavitveni šifrant, na novo je knjižnica postavila določena gradiva in jih opremila z novimi nalepkami. Pri urejanju zaloge je postavila novo referenčno zbirko,¹⁴ jo opremila z rdečimi nalepkami, tako da tudi uporabnik sam opazi, da je gradivo možno pregledovati le v čitalnici.¹⁵

Knjižnično gradivo je razporejeno na oddelku za mladino in odrasle, ki delujeta v prvem nadstropju ter v čitalnici v pritličju gradu. Znotraj mladinskega oddelka so trije prostori, v katerih je najprej mladinsko leposlovje (razvrščeno po literarni zvrsti in tematiki), sledi prostor z otroškimi slikanicami, ki so razporejene po naslovu knjig, in z zbirko avdio kaset. V tem prostoru je tudi igralnica z novejšo zbirko igrač in didaktičnih iger ter periodični tisk za cicibane. Zadnji na mladinskem oddelku je prostor s poučnimi knjigami. Zbirka je urejena po UDK sistemu. Tu stojijo tudi police s serijskimi publikacijami za mladino. Prvi na odraslem oddelku je prostor, kjer so referenčna zbirka, sledi soba z leposlovjem. V njej je gradivo urejeno po literarnih zvrsteh, znotraj teh pa po abecedi avtorjev del. Zadnji na odraslem oddelku je prostor s strokovno in poljudnoznanstveno literaturo. Tukaj je gradivo razporejeno po posameznih strokah, kot si sledijo po UDK sistemu, znotraj teh pa po abecedi avtorjev. Po posameznih prostorih so razmeščene čitalniške mize in stoli. Čitalnica, v kateri je zbirka časnikov in časopisov za odrasle, je v pritličju. V njej je še fonoteka z zbirko glasbenih zgoščenk, DVD zgoščenk in CD-ROMOV. V pritličju sta tudi prostor, kjer domuje domoznanska zbirka, in prostor za katalogizacijo novega gradiva. Knjižnica ima dva avtomatizirana izposojevalna pulta – v čitalnici in v prvem nadstropju,

¹² OPAC – Javno dostopni katalog, v katerem najdemo podatke o gradivih vseh knjižnic članic COBISS- a v Sloveniji.

¹³ Univerzalna decimalna klasifikacija. Vse človeško znanje je zajeto v 9 skupin.

¹⁴ Zbirka virov, ki so organizirani in napisani tako, da so primerni za preprosto in hitro uporabo ter vsebujejo iskane informacije (npr. slovarji, enciklopedije, priručniki, biografski leksikoni), in tudi virov, ki uporabniku povedo, kje informacije lahko najde (npr. kazala, bibliografije).

¹⁵ C. Gabron-Vuk, Letno poročilo za leto 2003.

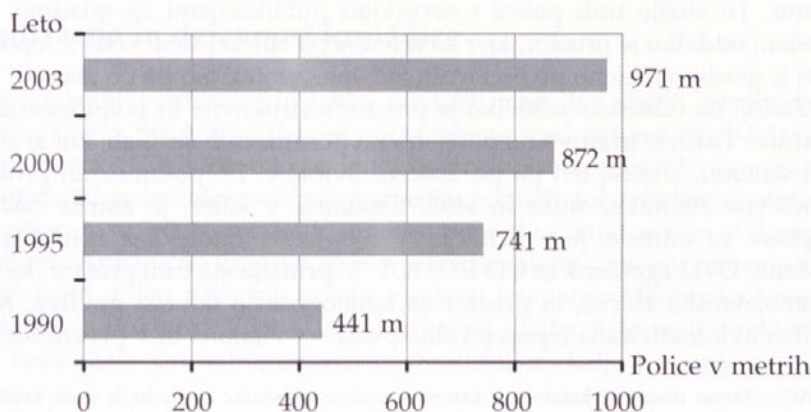
kjer je poleg izposoje urejena tudi videoteka. Tu sta tudi dve e-točki, ki omogočata brezplačen dostop do interneta tudi nečlanom knjižnice.

3. Prostor in oprema

Prostorske težave so eden izmed najbolj perečih problemov, s katerimi se srečujejo knjižnice povsod po svetu. Ormoška knjižnica ni nobena izjema, prav nasprotno. Skozi zgodovino je neštetokrat morala seliti svoj knjižnični fond in loviti še tako okrnjene prostorske standarde.

Kot v svojem članku prostorske težave nazorno opisuje ga. Nežka Vaupotič,¹⁶ tudi za obravnavano obdobje lahko rečemo, da je minilo precej časa, da so se v mestu našli in uredili primerni prostori za knjižnično dejavnost.

V letu 1985 je imela knjižnica sedež v prostorih v Vrazovi ulici 12. Dejavnost se je odvijala na 95 m² površine. Omenjenega leta je prostore prizadela poplava, zato se je knjižnica začasno preselila v prostore Doma kulture v Ormožu, kjer je delovala le na 20 m² površine. Aprila 1986 se je ponovno preselila v nove adaptirane prostore na Vrazovi 12, kjer je razpolagala z 260 m². V juliju 1986 je bila prvič v svoji zgodovini v celoti opremljena s standardno opremo za knjižnice. Z normalnim delom začne knjižnica po odprtju septembra 1986. V pritličju je bil oddelek za odrasle, v prvem nadstropju pa oddelek za mladino.¹⁷ Selitev v grad je bila izpeljana v letu 1995. Iz prejšnjih 260 m² so knjižnični prostori v letu 1995 obsegali že 420 m² površine. V letu 1997 se je površina povečala še za 100 m², od takrat posluje knjižnica na 520 m². Sledi še zadnja prostorska sprememba v letu 2000, ko v zameno za prostor, v katerem je danes sejna dvorana občinskega sveta, knjižnica dobi prostora v pritličju. Hitro povečevanje knjižnične zbirke je narekovalo tudi večanje števila knjižničnih polic.¹⁸

Graf 1: Število knjižničnih polic

¹⁶ Gl. op. 4, str. 226.

¹⁷ Poročilo o delu splošno – izobraževalne knjižnice Ormož v letu 1986.

¹⁸ Eden izmed podatkov, ki ga zbira Državna matična služba za knjižničarstvo.

Informacijsko tehnologijo so v slovenske knjižnice začeli uvajati sredi osemdesetih let. Prva računalniško opremljena knjižnica je bila Univerzitetna knjižnica Maribor, ki je v septembru 1983 dobila linijo za interaktivno povezavo z Računalniškim centrom Univerze v Mariboru.¹⁹

V ormoški knjižnici je bil razvoj veliko počasnejši, saj je prvo računalniško opremo dobila šele v letu 1993. To sta bila 2 osebna računalnika in 1 tiskalnik. Uporabljala sta se pri obdelavi monografskih publikacij, ki so jih v tem letu obdelovali v programski opremi Molj 2.0. V letu 1995 so postali v knjižnici bogatejši še za 2 nekoliko zmogljivejša računalnika (486 DX-4) in 2 tiskalnika (Fujitsu DL 700). Nameščen je bil tudi modem in s tem omogočena uporaba interneta. Knjižnica je začela prehajati tudi na uporabo nove programske opreme COBISS.²⁰ V letu 1995 so bili dobavljeni še 4 terminali (VT 510) in čitalnik črtne kode. Računalniška oprema, s katero je razpolagala pred uvedbo avtomatizirane izposoje v letu 1997, je bila: 5 osebnih računalnikov (3 PC 486, 2 PC 386), 4 terminali in 4 tiskalniki. V letu 1999 je bilo v knjižnici 5 osebnih računalnikov, od teh sta bila 2 namenjena uporabnikom (na enem je bila možna uporaba interneta) in 4 terminali. V letu 2001 je število računalniške opreme za uporabnike in strokovne delavce ostalo nespremenjeno. Uporabnikom je šele v letu 2002 na voljo nov osebni računalnik z medmrežjem.

Knjižnica je aktivna članica COBISS-a od leta 1995, pospešeno pa knjižno gradivo računalniško v COBISS-u obdeluje od leta 1996. Leta 1995 je bilo v lokalnem katalogu okrog 10.500 zapisov, leta 1996 16.920 in leta 2000 32.087 naslovov. V letu 2001 se je obseg naslovov v lokalnem katalogu povečal na 35.356 naslovov, konec leta 2003 pa na 40.125 naslovov gradiva, kar predstavlja 91,5%²¹ celotne knjižnične zbirke. Računalniško neobdelana sta še tujejezična literatura in pa gradivo, ki se hrani v arhivu knjižnice. Teh tujejezičnih knjig ni še v vzajemnem katalogu, zato je obdelava tega gradiva dolgotrajna. Knjižničar, ki obdeluje to gradivo, mora imeti posebno licenco. Od leta 2000 ima knjižnica tudi svojo spletno stran (<http://www.orm.sik.si>), ki jo sproti posodablja od leta 2002. Za hitrejšo iskanje informacij s področja prava je pridobila knjižnica v letu 2003 uporabniško geslo za bazo podatkov IUS INFO.

4. Knjižnična zbirka in prirast gradiva v obdobju 1985-2003

Osnovna značilnost obravnavanega obdobja je povečevanje knjižnične zbirke. Manjšo rast opazimo le v letih, ko je bil večji odpis gradiva, npr. v letu 1985.

¹⁹ I. Sapač, *Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do 2002*, v: 100 let Univerzitetne knjižnice Maribor: 1903-2002 : jubilejni zbornik, str. 46.

²⁰ COBISS – Kooperativni online bibliografski sistemi in servisi. Programski sistem, ki ga lahko uporabljajo vse slovenske knjižnice. Razvitih je več segmentov: vzajemna katalogizacija, v kateri bibliografski zapis za določeno publikacijo kreira le ena knjižnica, ostale pa potem ta zapis kopirajo in dopolnijo s podatki o zalogi; izposoja; izpisi; Opac - katalogi in baze podatkov. Zadnja verzija sistema COBISS3 omogoča tudi posodobljeno medknjižnično izposajo in nabavo.

²¹ Podatki o splošni knjižnici. Poročilo za leto 2003, str. 3.

Takrat je bilo zaradi poplave uničenih in odpisanih 1.456 knjig, delno poškodovanih pa še 1.371 knjig, vendar so se te lahko še naprej izposojale. Drugi večji odpis je bil v letu 1999. Preobremenitev prostorov in pomanjkanje polic sta narekovala tudi odpise gradiva v letih 2001 in 2002. Težave so predvsem na oddelku s strokovno literaturo, katerega zbirka se je v obravnavanem obdobju močno povečala. Ravno odpis gradiv, ki se jih ne izposoja, bo zaradi prostorskih preobremenitev nujno potreben tudi v prihodnje. Omenimo še, da je bil dejanski obrat gradiva v letu 1997 0,9, kar je le 31% standarda. Za ilustracijo povejmo, da imajo tudi okoliške knjižnice precej nizek obrat knjig (Ljutomer 1,1, Lenart 1,0, Gornja Radgona 1,0, nekoliko višjega ima Ptuj 1,9 – 62% doseganje standarda). Veliko večji obrat je v ljubljanskih knjižnicah. Le-te in še knjižnici v Kočevju in Slovenj Gradcu presegajo predpisani standard.²²

PREGLEDNICA 1: *Knjižnična zbirka v obdobju 1985-2003 (število enot)*

	KNJIŽNIČNA ZBIRKA			ODPIS GRADIVA			SKUPAJ
	knjige, brošure	serijske publikacije	neknjižno gradivo	knjige, brošure	serijske publikacije	neknjižno gradivo	
1985	18.124	-	-	1547	-	-	18.124
1986	19.776	47	-	0	0	0	19.776
1987	21.901	51	97	2	0	0	21.625
1988	23.361	50	15	0	0	0	25.365
1989	25.840	67	67	55	0	0	26.041
1990	27.175	72	186	54	0	0	27.361
1991	31.185	62	491	0	12	0	31.726
1992	33.239	109	788	2	6	8	34.136
1993	36.337	115	1.255	-	42	-	37.665
1994	39.304	172	1.965	9	16	16	41.441
1995	41.801	285	2.418	1	27	87	44.350
1996	44.926	389	2.872	1	25	6	48.187
1997	47.558	492	3.228	65	25	13	51.278
1998	50.350	616	3.661	54	10	333	54.294
1999	50.973	714	3.984	2.974	36	1	54.957
2000	53.113	893	4.883	0	5	0	59.518
2001	54.331	483	5.284	1.195	43	65	60.729
2002	48.940*	594	5.246*	1278	25	41	63.626
2003	54.253*	1.036	5.954*	198	68	10	66.936

Vir: Poročila in podatki o delu knjižnice.

*Zajeto je le gradivo, ki je računalniško obdelano.

²² Splošno izobraževalne knjižnice. Poročilo za leto 1997, Ljubljana 2000, str. 62.

V preučevanem obdobju je še posebej zanimivo gibanje zbirke neknjižnega gradiva. Prvo neknjižno gradivo je začela knjižnica nabavljati v drugi polovici osemdesetih let. Najstarejši sta bili zbirki magnetofonskih plošč in avdio kaset. V letu 1987 je knjižnica kupila 25 kaset. Pri pregledu inventarnih knjig ugotovimo, da so prve didaktične igre v knjižnici že od leta 1984. Številčno se zbirka igrač opazno poveča v letu 1990. Veliko igrač je bilo nabavljenih še v letih 1994 in 1996. Igrače so edino neknjižno gradivo, ki se ne izposoja na dom. Leta 1987 razpolaga knjižnica z radiem in gramofonom. Struktura neknjižnega gradiva se konec osemdesetih let spremeni. Novo je kartografsko, notno in multimedijsko gradivo. Hiter tehnološki razvoj konec prejšnjega stoletja pripelje v knjižnice nove medije. V letu 1990 začne tudi knjižnica v Ormožu nabavljati prve videokasete, v istem letu nabavi tudi TV-sprejemnik in videorekorder. Zbirka neknjižnega gradiva se v letu 1992 dopolni s prvimi 19 glasbenimi zgoščenkami in prvimi CD-ROM-i. Od leta 2000 si uporabniki lahko izposojajo tudi DVD-je. Iz preglednice 1 lahko razberemo, da se je v obravnavanem obdobju zbirka neknjižnega gradiva najbolj povečala. Do leta 1990 zanemarljiva zbirka se je številčno najbolj okrepila v letu 2000, ko je bilo kupljenih 899 novih enot. Indeks rasti je bil še posebej velik do leta 1995. V letih od 1990 do 2003 se je zbirka povečala kar 32 krat, celotna knjižnična zbirka za 2,4 krat.

4.1 Prirast gradiva

Knjižnično gradivo se v knjižnici pridobiva največ z nakupi, nekaj malega je tudi darov. V letu 2003 je bilo podarjenih 200 enot gradiv, kar predstavlja 5,9% prirasta celotne zbirke. V začetku obravnavanega obdobja, pa vse do leta 1989, je knjižnica nabavljala največ leposlovnih knjig, v obdobju od 1990 do 1993 pri nabavi močno prevladuje neleposlovna literatura (strokovno in poljudnoznanstveno gradivo). V letih 1994, 1995 in 1996 se nabavlja ponovno največ leposlovja. Po letu 1996 pa nabava neleposlovja močno prevlada nad leposlovnim gradivom. Tako je bilo v zadnjem petletnem obdobju nabavljenih 11.633 enot neleposlovnega gradiva in le 6.891 leposlovnih enot knjižničnega gradiva, kar predstavlja 37,2% celotne nabave. To je nekako blizu priporočil Državne matične službe za knjižničarstvo. Ta priporoča 60% delež neleposlovnega gradiva. Če pogledamo celoten prirast, je največ knjižnega gradiva kupila knjižnica v letih 1991 in 2002. Tega leta v prirastu gradiva beležimo tudi največje povečanje gradiva, namenjenega odraslim bralcem. Pri pregledu namembnosti novo nabavljene ga gradiva (preglednica 2) ugotovimo, da se je v vseh letih, razen v letu 1996, kupovalo veliko več gradiva za odrasle. Omenimo še, da bi bil odstotek naslovov, namenjenih mladim bralcem, še nižji, saj se mladini namenjeno gradivo kupuje v več izvodih. V obdobju zadnjih petih let je bilo tako nabavljenih 9.608 enot knjižnega gradiva, namenjenega odraslim bralcem in 4.623 enot knjig in brošur, ki jih bodo vzeli v roke mladi uporabniki.

Poglejmo tudi prirast gradiva po UDK skupinah v letu 2003 in zastopanost posameznih strokovnih področij v celotni knjižnični zbirki. (Preglednica 3).

PREGLEDNICA 2: *Prirast knjižničnega gradiva v obdobju 1985-2003*

	KNJIGE, BROŠURE			NEKNJI- ŽNO GRADIVO	SERIJ- SKE PUBLI- KACIJE	VSO GRADIVO		
	Skupaj	Za mladino	Za odrasle			LEPO- SLOVJE	NELEPO- SLOVJE	Skupaj
1985	1.427	-	-	-	-	-	-	1.427
1986	1.807	-	-	-	30	1.072	580	1.837
1987	2.127	-	-	25	6	1.217	910	2.158
1988	1.437	-	-	15	63	808	641	1.515
1989	2.420	-	-	53	61	1.230	1.190	2.540
1990	2.937	-	-	119	5	1.426	1.511	3.061
1991	3.597	644	2.953	165	62	1.637	2.187	3.824
1992	2.281	668	1.613	291	53	1.110	1.507	2.631
1993	3.098	873	2.225	467	115	1.799	1.881	3.680
1994	2.976	1.324	1.650	726	115	1.975	1.842	3.817
1995	2.497	1.178	1.319	437	140	1.770	1.304	3.074
1996	3.071	1.754	1.317	729	129	2.235	1.749	3.984
1997	2.727	1.110	1.617	369	128	1.470	1.745	3.224
1998	2.950	-	-	433	134	-	-	-
1999	2.883	858	2.025	657	98	1.311	2.327	3.638
2000	2.854	944	1.910	899	184	1.292	2.645	3.937
2001	2.409	1.031	1.378	446	268	1.200	1.923	3.123
2002	3.559	1.038	2.521	509	173	1.842	2.399	4.241
2003	2.526	752	1.774	699	373	1.246	2.339	3.585

Vir: Poročila in podatki o delu knjižnice.

PREGLEDNICA 3: *Knjižnična zbirka in prirast enot po UDK v letu 2003*

	0 Splošno	1 Filozofija psihologija	2 Verstvo	3 Družboslo- vne vede	5 Naravoslo- vne ved	6 Tehnične vede	7 Umetnost
Zbirka	1.096	2.075	808	4.851	3.147	5.399	7.683
2003	140	128	44	394	154	335	738

	80/81 Jezikoslovje	82.01 Literarna teorija	82 Leposlovje	9 Zgodovina geografija	Skupaj
Zbirka	1.896	643	27.368	6.277	61.243
2003	131	31	1.246	244	3.585

Vir: Poročila in podatki o knjižnici.

Iz preglednice 3 razberemo, da ima največji delež v knjižnični zbirki (44,7%) in tudi pri prirastu gradiva v letu 2003 (34,8%) leposlovje. Od strokovnega oziroma poljudno-znanstvenega gradiva je najbolj zastopano področje umetnosti – skupina 7 z 12,5%, sledi skupina 9 z arheologijo, domoznanstvom, geografijo,

biografijami in zgodovino (10,2%). Veliko gradiva je tudi s področja tehničnih ved in medicine – skupina 6 z 8,8%. Bogata je zbirka gradiva, ki zastopa družbene vede oz. skupino 3 s 7,9% deležem. Matematiko in druge naravoslovne vede najdemo v skupini 5 s 5,1% deležem. 3,4% gradiva celotne knjižnične zbirke so s področja filozofije in psihologije (skupina 1). Manjši delež gradiva knjižnice pripada jezikoslovju (3%), znanosti (1,8%) in verstvu (1,3%) oziroma skupinam 80/81, 0 in 2. Tudi v letu 2003 je pri nabavi novega gradiva opazen podoben trend. Od strokovnega gradiva je bilo nabavljenega največ gradiva s področja umetnosti, sledijo družbene in tehnične vede, zgodovina in geografija. Nakupljenih je bilo tudi veliko novih enciklopedij. Trend povečevanja deleža neleposlovnega gradiva v celotni nabavi zadnjih nekaj let se kaže v celotni knjižnični zbirki.

5. Članstvo in delo z uporabniki knjižnice

Mejnik pri izposoji gradiva je leto 1997, ko je bila tudi v ormoški knjižnici uvedena avtomatizirana izposoja. Do omenjenega leta se je vodila ročna evidenca članov. V letu 1997 je bila ročna evidenca prenešana v računalniško vodeno. Vpisne številke članov so ostale nespremenjene. Do konca leta 2003 je bilo v

PREGLEDNICA 4: Število članov

	NOVOVPISANI ČLANI	MLADINA	ODRASLI	VSI ČLANI SKUPAJ	AKTIVNI ČLANI
1985	86	48	38	2.938	-
1986	177	121	56	3.115	750
1987	180	122	58	3.295	921
1988	195	147	48	3.490	848
1989	151	102	49	3.641	1.000
1990	113	61	52	3.754	1.073
1991	80	44	36	3.834	1.153
1992	236	146	90	4.070	1.389
1993	177	94	83	4.251	-
1994	201	104	97	4.452	-
1995	398	297	101	4.850	-
1996	221	124	97	5.071	-
1997	348*	315	119	5.419	-
1998	298	-	-	5.707	-
1999	299	133	166	6.006	1.984
2000	319	157	162	6.327	2.173
2001	309	160	149	6.642	2.311
2002	263	114	149	6.880	2.554
2003	258	132	126	7.154	2.425

Vir: Poročila in podatki o knjižnici.

* Podatek je višji zaradi prenosa že vpisanih članov v računalniško člansko evidenco.

knjižnico včlanjenih 7.154 članov. Seveda so podatki o aktivnih članih povsem drugačni. Število aktivnih članov se je najbolj povečalo v zadnjih petih letih. Največje je bilo v letu 2002, ko opazimo glede na minulo leto tudi največji indeks rasti (110). Največ novih članov beleži knjižnica v letu 1995. Višja vpisa članov sta bila tudi v letih 2001 in 2002.

Poglejmo si še strukturo aktivnih članov in onih, ki so postali člani leta 2003. Med aktivnimi člani pri odraslih je največ zaposlenih – 32,7%. Drugi najbolj zastopani so dijaki z 29,3% deležem. Razmerje med odraslimi in mladimi člani je 66 : 34 v korist odraslih. Tudi med novimi člani se je v letu 2003 odločilo za članstvo največ osnovnošolcev med mladino in zaposlenih med odraslimi uporabniki.

PREGLEDNICA 5: *Struktura članstva po kategorijah*

	ODRASLI					
	Dijaki	Študenti	Zaposleni	Nezaposleni	Upokojenci	Skupaj
aktivni	449	365	501	143	72	1530
2003	39	22	40	16	9	126

MLADINA		
Prešolska mladina	Osnovnošolska mladina	Skupaj
96	689	785
39	93	132

Vir: Poročila in podatki o knjižnici.

5.1 Izposoja gradiva na dom

Eno izmed primarnih poslanstev splošnih knjižnic je izposoja gradiva na dom. Kot tudi z drugimi že obravnavanimi kazalci uspešnosti poslovanja knjižnice ugotovimo, tudi pri izposoji gradiva, da je ta močno porasla. Število izposojenih enot knjižničnega gradiva se je v proučevanem obdobju povečalo za 5,5 krat, celotna knjižnična zbirka za 3,7 krat. Iz že napisanega lahko sklepamo, da je največji porast pri izposoji gradiva na dom beležen pri neknjižnem gradivu. Delež izposojenega neknjižnega gradiva v letu 2003 znaša kar 27,3%. Za 6 krat se je povečala izposoja knjižnega gradiva za mlade uporabnike. Nekoliko nižji je porast izposoje knjig in brošur, namenjenih odraslim. V obravnavanem obdobju se izposoja knjižnega gradiva poveča za 4 krat. Prvi večji porast izposoje gradiva na dom beležimo v prvih letih osamosvojitve. Še posebej velik indeks rasti glede na prejšnje leto je bil leta 1993. Precej se poveča izposoja vsega gradiva tudi v letu 1995. Največje število gradiva je knjižnica izposodila svojim uporabnikom na dom v letu 2000. Po letu 2000 opazimo rahel upad števila izposojenih enot. Vzrok za upad je omejitev števila izposojenega gradiva posameznemu uporabniku na 10 enot. Člani rok vrnitve izposojenemu gradivu lahko tudi podaljšajo. Izbirajo lahko med klasičnim podaljševanjem ob obisku v knjižnici, 24-urnem podaljševanjem preko telefonskega odzivnika, klasičnim podaljševanjem preko telefona v času poslovanja in podaljševanjem preko OPAC-a po internetu. Gradivo iščejo danes uporabniki po računalniško vodenem katalogu OPAC. Če je

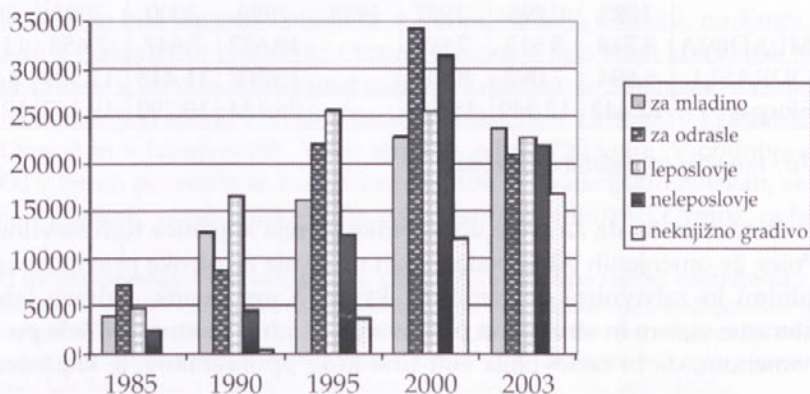
gradivo dostopno, lahko preverijo že doma po internetu ali na terminalu oziroma računalniku v knjižnici. V knjižnici sta še klasičen listkovni abecedno imenski katalog in naslovni katalog. V njem so podatki o gradivu do leta 1995. Le peščica uporabnikov še uporablja omenjena kataloga.

PREGLEDNICA 6: *Izposoja gradiva na dom*

	IZPOSOJA, KNJIGE, BROŠURE					Izposoja neknjižnega gradiva	Izposoja vsega gradiva
	Za mladino	Za odrasle	Lepo- slovje	Nelepo- slovje	Skupaj		
1985	3.966	7.226	4.813*	2.448*	11.192	-	11.192
1986	-	-	-	-	10.980	-	10.980
1987	-	-	13.703	1.839	15.542	-	15.542
1988	9.917	7.294	13.606	2.605	17.211	0	17.211
1989	10.950	8.991	15.918	4.023	19.941	0	19.941
1990	12.753	8.724	16.570	4.501	21.477	406	21.827
1991	12.884	8.894	17.423	4.068	21.491	287	21.778
1992	10.509	11.589	16.049	5.778	21.827	271	22.098
1993	13.895	14.792	20.361	8.326	28.687	1.420	30.530
1994	13.445	17.841	21.574	9.712	31.286	3.122	35.100
1995	16.145	22.055	25.659	12.541	38.200	3.671	42.241
1996	17.735	24.713	25.849	16.599	42.448	2.259	45.688
1997	11.678	25.485	18.992	18.171	37.163	1.767	39.123
1998	-	-	-	-	-	8.262	34.415
1999	15.514	35.955	23.978	27.491	51.469	8.587	60.505
2000	22.843	34.283	25.627	31.499	57.126	12.147	69.659
2001	26.451	24.616	25.717	25.350	51.067	13.506	69.425
2002	25.573	21.687	22.765	24.495	47.260	18.703	66.156
2003	23.788	20.968	22.793	21.963	44.756	16.812	61.580

Vir: Poročila in podatki o knjižnici.

* Naveden je le podatek za odrasle bralce.

Graf 2: *Izposoja gradiva na dom*

Gradiva, ki jih knjižnica v lastnem fondu nima, si je mogoče izposoditi preko medknjižnične izposoje. V obravnavanem obdobju si je knjižnica za svoje člane medknjižnično izposojala gradivo iz drugih slovenskih knjižnic, v zadnjih letih pa tudi sama večkrat izposodi gradivo drugim knjižnicam. Prve štiri medknjižnične izposoje so bile zabeležene v letu 1988.²³ V naslednjih letih se je medknjižnična izposoja povečevala, še posebej v zadnjem petletnem obdobju. V letu 2003 beležimo 52 medbibliotečnih izposoj. Večji delež gradiva je knjižnica izposodila drugim slovenskim knjižnicam, kar priča v prid dejstvu, da je knjižnična zbirka bogata tudi z gradivi, ki jih drugod nimajo.

5.2 Obisk knjižnice

Eden izmed kazateljev pri nabavi novega gradiva je tudi struktura obiskovalcev knjižnice. Iz preglednice 7 razberemo, da je med obiskovalci, ki so si izposodili knjižno gradivo na dom, v prvih osmih letih preučevanega obdobja prevladujoča mladina. V obdobju od 1993 do 2001 je največ obiska med odraslimi bralci, v zadnjih dveh letih pa ponovno beležimo večji obisk med mladimi uporabniki. Po obisku je bilo za knjižnico najuspešnejše leto 1999. Indeks rasti je bil glede na prejšnje leto najvišji v letih 1987 (136) in 1997 (131). Najvišji indeks rasti pri obisku mladine beležimo v letu 2002, ko je bil ta, glede na prejšnje leto, večji kar za 46%. Žal se je tisto leto zmanjšal obisk odraslih uporabnikov za 26%. Če pogledamo celotno obdobje, ugotovimo, da se je obisk povečal za več kot štirikrat, celotna knjižnična zbirka za 3,7 krat.

PREGLIEDNICA 7: *Obiskovalci (število članov, ki so si izposodili gradivo na dom)*

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
MLADINA	2.311	2.096	3.075	3.282	4.296	4.363	3.426	4.360	4.867	4.686
ODRASLI	2.253	1.829	2.260	2.798	2.999	3.002	2.474	3.771	5.206	5.773
Skupaj	4.510	3.925	5.335	6.080	7.295	7.365	5.900	8.131	10.073	10.459

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
MLADINA	5.748	5.512	7.602	-	10.627	7.847	7.658	11.156	10.193
ODRASLI	6.694	7.082	8.912	-	15.507	11.443	11.509	8.508	8.116
Skupaj	12.442	12.549	16.514	-	26.134	19.290	19.167	19.664	18.309

Vir: Poročila in podatki o knjižnici.

Omenimo še, da za svoje uporabnike prireja knjižnica tudi številne prireditve. Poleg že omenjenih bibliopedagoških ur izvaja za otroke pravljicne ure z ustvarjalnimi in zabavnimi delavnicami, kvize in ure ugank. Odrasli lahko obiščejo literarne večere in strokovna predavanja, ki jih je znatno več šele po letu 2002. Z namenom, da bi zadovoljila čim širši krog uporabnikov, je knjižnica velikokrat

²³ Gl. op. 10, str. 5.

spremenila delovni čas. Ne glede na kadrovsko zasedbo²⁴ se je zmanjševal oziroma povečeval fond ur, ko je knjižnica odprla vrata uporabnikom. V letih 1987 in 1988 je bila knjižnica odprta 30 ur tedensko, v letu 1989 se je odpiralni čas povečal za 2 uri. V letu 1991 so bila vrata uporabnikom odprta 36 ur tedensko. Največ ur tedensko je knjižnica poslovala za uporabnike v letu 1992, in to kar 45 ur. V obdobju od leta 1993 do 1996 je bila knjižnica odprta 39 ur. Za eno uro se je odpiralni čas podaljšal v naslednjih letih. Povsem svojevrsten delovni čas je imela knjižnica v obdobju od leta 2000 do 2003, ko je za uporabnike poslovala med 11. in 17. uro, tedensko 33 ur. V letu 2003 se je odpiralni čas znova povečal na 38 ur.

6. Kolekcije knjižničnega gradiva zunaj matične ustanove

V uvodu članka zasledimo, da je bila javna knjižnična mreža razvita v številnih krajih občine. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je delovala le še Knjižnica Ormož, ki pa je organizirala izposojajo knjig iz svoje zbirke v številnih krajevnih izposojevališčih. V letu 1985 je imela Knjižnica Ormož še potujočo knjižnično zbirko na osmih krajih:

- pri KUD Velika Nedelja (izbor 100 knjig),
- v Ivanjkovcih (izbor 110 knjig, ki je bil postavljen že v letu 1981),
- v Obrežu (izbor 131 knjig prav tako iz leta 1981),
- pri Sv. Tomažu (izbor 100 knjig iz leta 1981, 1985 so jih dopolnili s še 115 knjigami),
- na Kogu, kjer so decembra 1985 odprli novo knjižnico, v kateri je med drugim tudi izbor 100 knjig iz ormoške knjižnice,
- v tovarni Optyl (264 knjig),
- v obratu Droge v Središču ob Dravi (204 knjige) in
- v Psihiatrični bolnišnici Ormož, kjer so si v letu 1985 prvič izposodili 152 knjig.²⁵

Tako je bilo v letu 1985 zunaj prostorov matične knjižnice 1.128 knjig. Posamezna izposojevališča zaradi neurejenosti prostorov velikokrat niso delovala. V letu 1991 so bila izposojevališča še v Veliki Nedelji, Obrežu, na Kogu, v Ivanjkovcih in v Psihiatrični bolnišnici Ormož. Skupaj je bilo v teh kolekcijah 843 knjig.²⁶ Leta 1995 se je število zbirk zunaj matične knjižnice še zmanjšalo na vsega 5. Ostajajo: 2 kolekcijski zbirki v Veliki Nedelji, kolekcija v Obrežu, v Psihiatrični bolnišnici Ormož in v Ivanjkovcih. V teh zbirkah je bilo 730 knjig. V obdobju od 1996 do 2000 v letnih poročilih še zasledimo podatke o kolekcijskih zbirkah, vendar izposoja v zbirkah, razen zbirke knjig v Psihiatrični bolnišnici Ormož, ni bila

²⁴ Do leta 1992 sta bili zaposleni 2 višji knjižničarki, v letu 1993 se dodatno zaposli knjižničarka s V. stopnjo izobrazbe, v letu 1995 so zaposleni višja knjižničarka in 2 knjižničarja s srednješolsko izobrazbo. Nove kadrovske okrepitve pridejo v letu 1996. V letu 1999 najdemo med strokovnimi delavci bibliotekarko, višjo knjižničarko in knjižničarja. V letu 2002 se zaposlita še 2 nova strokovna delavca. Konec leta 2003 so tako v knjižnici zaposleni 4 bibliotekarji in višja knjižničarka.

²⁵ Poročilo o delu Knjižnice Ormož za leto 1985, str. 2.

²⁶ Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1991, str. 10.

možna. Tako stanje ostaja nespremenjeno do leta 2002, ko v novem Domu starejših občanov uredi knjižnica zbirko 400 enot knjižničnega gradiva. Ta zbirka se občasno še dopolnjuje.

Za obravnavano obdobje je značilno, da se je število kolekcijskih zbirk zunaj matične knjižnice močno zmanjševalo. V zadnjih letih v nobenem kraju zunaj Ormoža ni več možna izposoja knjižničnega gradiva. Ker na območju občine ni organizirana bibliobusna mreža, so tako številni manj mobilni prebivalci prikrajšani za knjižnične storitve.

Sklepne misli

Obdobje od leta 1985 do 2003 je za ormoško knjižnico čas precejšnih sprememb. Od občinske matične knjižnice z zanemarljivim fondom gradiva v letu 1985 se v zadnjih letih spreminja v sodobno osrednjo splošno knjižnico in v sodobno informacijsko središče, kjer je nujna zagotoviti uporabnikom dostop do informacij in publikacij, in to ne le iz lastne zbirke. Bogata knjižnična zbirka, ki se je v obravnavanem obdobju povečala za 3,7 krat, ponuja gradiva občanom Občine Ormož in prebivalcem okoliških občin. Trend rasti je bil prisoten skoraj v vseh segmentih prikaza poslovanja knjižnice. Številni novi mediji spreminjajo strukturo zbirke. Posebno veliko rast doživlja zbirka neknjižnega gradiva. Sočasno se iz leta v leto veča tudi delež strokovnega oziroma poljudnoznanstvenega gradiva, upada pa delež leposlovja. Kot v drugih slovenskih splošnih knjižnicah opažamo tudi v ormoški močno povečanje izposoje gradiva na dom. Ta se je v obdobju od leta 1985 do 2003 povečala za 5,5 krat. Iz leta v leto raste tudi delež izposojenega neknjižnega gradiva. V letu 2003 je znašal že 27,3 %. Močno se je povečevala tudi izposoja knjižnega gradiva, namenjenega mladim uporabnikom vse do zadnjih dveh let, ko beležijo že rahel upad. Knjižnica privablja uporabnike tudi z raznovrstnimi prireditvami, kot so npr. bibliopedagoške in pravljicne ure, literarni večeri in predavanja. V preučevanem obdobju se je knjižnica srečevala s prostorskimi težavami, ki jih je rešila s selitvijo v ormoški grad. Številne selitve gradiva znotraj prostorov se zaključujejo z dosledno strokovno ureditvijo gradiva znotraj posameznih prostorov. Žal pa ostaja javna knjižnična mreža dejavna le v občinskem središču, saj so izposojevališča v večjih krajih občine postopno zaprli, ostajata le dve manjši kolekciji. Ureditev izposojevališč drugod postaja zagotovo eden največjih izzivov delovanja knjižnice v naslednjih letih.

VIRI IN LITERATURA

- Ambrožič, Melita, 2005: Informacijski viri pri projektnem in raziskovalnem delu. V: Informacijsko opismenjevanje. Priručnik za delo z informacijskimi viri, Ljubljana.
- Gabron-Vuk, Cirila, Strateški načrt 2004-2007, fond: Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož
- Gabron-Vuk, Cirila, Letno poročilo za leto 2003, fond: Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož.
- Geršak, Ivan, 1903: Ormoški spomini. Ob petindvajsetletnici Ormoške posojilnice in tridesetletnici svojega beležništva v Ormožu, Ljubljana.
- Novljan, Silva, 2002: Splošne knjižnice. Poročilo za leto 2001. Ljubljana.
- Novljan, Silva, 2003: Splošne knjižnice. Poročilo za leto 2002, Ljubljana.
- Novljan, Silva, 1997: Slovenske splošnoizobraževalne knjižnice. Poročilo za leto 1996, Ljubljana.
- Novljan, Silva, 2000: Splošnoizobraževalne knjižnice. Poročilo za leto 1998, Ljubljana.
- Novljan, Silva, 2001: Splošnoizobraževalne knjižnice. Poročilo za leto 2000, Ljubljana.
- Sapač, Irena, 2003: Mejniki v razvoju Univerzitetne knjižnice Maribor od leta 1903 do 2002. V: 100 let Univerzitetne knjižnice Maribor 1903-2003: jubilejni zbornik, Maribor, str. 26-70.
- Splošnoizobraževalne knjižnice. Poročilo za leto 1997, Ljubljana 2000.
- Vaupotič Nežka, 1983: Od čitalniške do splošnoizobraževalne knjižnice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož, str. 219-231.
- Spodaj navedena poročila in podatke hrani Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož.
- Poročilo o delu Knjižnice Ormož za leto 1985.
- Poročilo o delu Splošno izobraževalne knjižnice Ormož v letu 1986.
- Poročilo o delu splošnoizobraževalne knjižnice 1987.
- Vprašalnik za verifikacijo splošnoizobraževalnih knjižnic v Sloveniji 1988.
- Poročilo 1988.
- Poročilo o delu splošnoizobraževalne knjižnice 1989.
- Poročilo o delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1990.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1991.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1992.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1993.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1994.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1995.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1996.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1997.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1998.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 1999.
- Podatki o pogojih dela in delu splošnoizobraževalne knjižnice v letu 2000.
- Podatki o splošni knjižnici. Poročilo za leto 2001.
- Podatki o splošni knjižnici. Poročilo za leto 2002.
- Podatki o splošni knjižnici. Poročilo za leto 2003.

Die Tätigkeit der Bibliothek von Ormož in den Jahren 1985–2003

ZUSAMMENFASSUNG

Die Epoche von 1985 bis 2003 ist für die Bibliothek von Ormož eine Zeit beträchtlicher Veränderungen. Von der gemeindlichen Stammbibliothek mit einem unbeträchtlichem Materialfond im Jahre 1985 verwandelte sie sich in den letzten Jahren in eine moderne Zentralbibliothek und eine moderne Informationszentrale, um, wo es notwendig ist, den Benutzern den Zugang zu den Publikationen und Informationen zu ermöglichen, und das nicht nur aus der eigenen Sammlung. Die umfangreiche Bibliothekssammlung, die sich in der erwähnten Epoche um 3,7mal vergrößert hat, bietet die Materialien den Bürgern der Gemeinde Ormož, sowie den Bürgern anderer Nachbargemeinden an. Der Wachstumstrend wurde in fast allen Segmenten der Darstellung der Bibliothekstätigkeit präsent. Zahlreiche neue Medien verändern die Sammlungsstruktur. Ein außerordentliches Wachstum erlebt die Sammlung von ungedruckten Materialien. Zeitgleich steigt vom Jahr zu Jahr der Anteil der Fach- bzw. populärwissenschaftlichen Materialien, es fällt der Belletristikanteil. Ähnlich wie in den anderen slowenischen Allgemeinbibliotheken verzeichnen wir auch in Ormož die Steigerung der Ausleihen für zu Hause. Diese stieg in den Jahren 1985 bis 2003 um 5,5mal. Von Jahr zu Jahr steigt auch die Zahl der ausgeliehenen ungedruckten Materialien. Im Jahr 2003 betrug der Anteil bereits 27,3 %. Stark stieg auch die Ausleihung der gedruckten Materialien, bestimmt für jüngere Leser bis zum Jahr 2001, wo bereits ein leichter Abfall verzeichnet wird. Die Bibliothek lockt die Besucher auch mit diversen Veranstaltungen an, wie z. B. Bibliopädagogische- und Märchenstunden, Literaturabende und Vorlesungen. In der bearbeiteten Epoche hat sich die Bibliothek mit räumlichen Problemen auseinander gesetzt, die mit der Umsiedlung in die Burg gelöst waren. Die zahlreichen Übersiedlungen des Materials innerhalb der Bibliotheksräume führten zu einer konsequenten fachlichen Gliederung der Materialien innerhalb der einzelnen Räume. Leider bleibt das Bibliotheksnetz nur im Gemeindezentrum tätig, da die Ausleihstellen in größeren Orten der Gemeinde stufenweise geschlossen wurden, es bleiben bloß zwei kleinere Kollektionen bestehen. Die Anordnung der Ausleihstellen außerhalb des Zentralraumes ist gewiss die bedeutendste Herausforderung für die Bibliothekstätigkeit in den folgenden Jahren.

Božidar Rajč

Jože Foltin, *Krajina* (olje)

Foto: B. Prelog

Belec, Robert, univ. dipl. zg., bibliotekar–dokumentalist
Knjižnica Franca Ksavra Meška Ormož
SI-2270 Ormož, Kolodvorska 9

UDK 929 Raič B.: 398(497.4):323(497.4)

Božidar Raič

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 716–739

Božidar (Matija) Raič (Reich), narodni buditelj, jezikoslovec, politik in publicist, rojen 9. februarja 1827 kmečkim staršem Juriju in Katarini na Žvabu (župnija Sv. Tomaž), umrl 6. junija 1886 v Ljubljani, pokopan v grobnici Pisateljskega društva na Navju.

KLJUČNE BESEDE: Božidar Raič, duhovnik, jezikoslovec, ljudski zbiralec, narodni buditelj, politik, publicist, ljudski govornik

Belec, Robert, BA, Historian
Franc Ksaver Meško Library Ormož
SI-2270 Ormož, Kolodvorska ulica 9

UDK 929 Raič B.: 398(497.4):323(497.4)

Božidar Raič

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 716–739

Božidar (Matija) Raič (Reich), a progressive national thinker, philologist politician, and publicist, born 9th of February 1827 to peasant parents Jurij and Katarina in Žvab (in the parish of Sv. Tomaž), died 6th of June 1886 in Ljubljana, and was buried in the vault of the Writers' Society in Navje.

KEY WORDS: Božidar Raič, priest, philologist, national collector, progressive national thinker, politician, publicist, popular speaker.

Božidar Raič

Božidar Raič se je rodil 9. februarja 1827 na Žvabu (hišna številka 5, danes 34) v župniji svetega Tomaža. Bil je prvorojenec očeta Jurija in matere Katarine (roj. Serc), ki sta bila nagornjaka.¹ Imel je tudi tri mlajše sestre, od katerih sta ga Treza in Ana preživeli. Narodno šolo je obiskoval pri Sv. Tomažu, kjer je tedaj učil neki Filipič, ki je bil za tisti čas zelo dobro izobražen.² Božidarja je oče Jurij poslal leta 1838 na latinske šole v Varaždin. Na njegovo odločitev je verjetno vplival nasvet bratranca Mihe Raiča iz Stanovna, ki je bil duhovnik.³ Gimnazije so imele šest razredov, sedmi in osmi razred, ki se je imenoval »philosophia«, pa je bil navadno na univerzi. V Varaždinu, kjer je z odliko končal prvih šest razredov, je svoje krstno ime Matija Rajh zaradi po njegovem preveč nemške oblike poslovenil v Božidar Raič. Veliko štajerskih Slovencev se je v njegovem času šolalo na varaždinski gimnaziji; tukaj so prišli v stik z ilirsko idejo, ki se je prijela tudi Božidarja Raiča. Jeseni 1844 se je odpravil v Zagreb študirat filozofijo, ki jo je leta 1846 dokončal. Leta 1846 je stopil Raič v graško semenišče in ga v letu 1850 tudi končal. 31. julija 1850 ga je sekovski škof posvetil v duhovnika, 28. septembra 1850 pa ga je konzistorij imenoval za »supernumerarius«⁴ v župniji sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. V Ljutomeru mu je bil nadrejeni duhovnik in dekan Franc Cvetko, o katerem v biografiji Oroslava Cafa pravi: »Fr. Cvetko, najboljši in najizvrstnejši govornik, kar sem jih dosle poznal.«⁵ Od aprila 1851 je Raič kaplanoval v Slivnici pri Mariboru, kjer se je seznanil z Oroslavom Cafom, znanim jezikoslovcem. Vsak četrtek ga je Raič obiskoval v Framu, kjer ga je Caf uvajal v skrivnosti jezikoslovja in primerjalnega jezikoslovja. Njegov zvesti učenec je ostal tudi po odhodu na mariborsko gimnazijo v letu 1853.⁶ Na mariborski gimnaziji je poživil in razširil pouk slovenščine, uvedel pouk starocerkvenoslovanščine in dosegel v dobi Bachovega absolutizma edinstveno koncesijo, da se je slovenščina na mariborski gimnaziji začela poučevati slovensko.⁷ Pedagoška služba na mariborski gimnaziji mu je bila zaradi preveč radikalnih narodno agitacijskih dejanj odvzeta. Leta 1860 je bil nastavljen za kaplana in nato župnika pri Sv. Barbari v Halozah, kar ga je oddaljilo od kulturnih žarišč, ni pa v njem

¹ Nagornjak tudi gornik je oznaka za lastnika manjše vinogradniške posesti.

² Slovan, št. 14, 15. julij 1886, Raičevo biografijo za Slovana je napisal Božidarjev nečak Anton Raič, rojen 19. apr. 1845 pri Mali Nedelji.

³ Slovan, št. 14, 15. jul. 1886.

⁴ »Supernumerarius« ž. lat. izraz, v Raičevih časih je bilo duhovnikov več kot župnij, zato so morali duhovniki čakati, da dobijo svojo župnijo in so iz kaplanov postali župniki (Raič v 60. letih).

⁵ Letopis Matice slovenske, leto 1878, str. 73.

⁶ Letopis Matice slovenske, leto 1888, biografija Božidarja Raiča, ki jo je napisal dr. Karel Glaser, str. 5.

⁷ Slovenski biografski leksikon, zvezek 9-10, str. 9-13.

pogasilo rodoljubnega ognja. Vso svojo skrb je posvetil blaginji haloškega ljudstva, zbližal ga je s kulturo, ubranil pred navali kapitalizma, ga nacionalno prebudil in ga rešil socialnega in narodnega izginotja. Raič je bil človek širših slovanskih obzorij, ki svoje dejavnosti ni mogel lokalizirati v ozke pokrajinske okvire. Kot Ilirec, ki so ga navdušila južnoslovanska narodnoosvobodilna gibanja, se je pridružil silam, ki so pri Slovencih zasledovale enak namen. Izdelal si je splošnoslovenski narodnopolitični koncept. V časopisu »Naprej« je bil z Levstikom boj za narodno šolstvo. Njegovi članki kažejo, da gre za organizatorja v vseslovenskem obsegu. Pridružil se je akcijam za kulturno afirmacijo slovenstva, ustanavljal je narodna društva, prirejal prireditve družabne, kulturne in politične narave, skliceval je prve slovenske politične shode – taborje, kjer je z zgovornostjo Demostena⁸ ljudstvu odpiral oči, poučeval ga je o krivicah, ki se mu gode, in o pravicah, ki mu pripadajo. Začel je boj proti absolutizmu cerkvene oblasti, ki predstavlja prvi odpor rastočemu klerikalizmu na Slovenskem. Polagal je temelje slovenski liberalni stranki. V začetku 70. let je stopil na čelo političnega boja Mladoslavencev. Ker v 70. in 80. prirejanje taborov ni bilo več mogoče, je organiziral proslave ob obletnicah narodno zaslužnih mož. Raznarodovanje na slovenskih mejah je skušal preprečiti z osebnim narodnoagitacijskim delom na terenu. Posebno skrb je posvetil Prekmurju, saj je bil eden izmed prvih Slovencev na tej strani Mure, ki si je zastavil cilj, da Prekmurce vključi v slovensko narodno-

Božidarja Raiča rojstni dom.

Slika 1: Rojstna hiša Božidarja Raiča.
Ivan Geršak, Ormoški spomini, Ljubljana, 1902

⁸ Demosten – največji grški govornik v antični Grčiji.

Slika 2: Spominska plošča na rojstni hiši Božidarja Raiča na Žvabu 34, postavljena je bila ob stoletnici rojstva.

Foto: Avtor prispevka

kulturno sceno. Po smrti Mihaela Hermana (1883) ga je ormoška Sloga predlagala za poslanca v državnem zboru na Dunaju. Leta 1884 je bil izvoljen v državni zbor in nato še v deželni zbor v Gradcu. Leta 1886 je zbolel za legarjem⁹ in je 6. junija 1886 umrl v Ljubljani. Pokopan je v grobnici Pisateljskega društva na Navju.

Orjaška telesna konstitucija je skrivala v sebi tudi velike duševne sile. Raič jih je razvil pretežno v narodno-kulturno in politično delo ter mu posvetil tudi svoje zasebno življenje. Kot rodoljub je posebej za tisto dobo najplemenitejša stremjenja Slovencev po kulturni in politični osamosvojitvi.¹⁰

Jezikoslovno delo

Na Raičevo slovensko in slovansko usmeritev je poleg domačega govora vplivala še slovensko čuteča okolica Male Nedelje, ki je bila po zaslugi Kremplovega rodoljubnega dela ena prvih nacionalno ozavešenih pokrajin. Zavestno odločitve h kulturnopolitičnim težnjam slovanstva pa mu je posredovalo šolanje v Varaždinu (1838-1844), ki sovpada s časom največjega razmaha Gajevega ilirizma.

⁹ Legar- (iz nemščine Lagerkrankheit taboriščna bolezen), tifus.

¹⁰ Slovenski biografski leksikon, zvezek 9-10, str 9.

V tej smeri je krepila njegovega duha preporodna tradicija štajerskih rodoljubov Štefana Modrinjaka, Franca Cvetka, Mihaela Jaklina, Petra Dajnka in Janeza Šmigoca ter ilirsko-propagandna dejavnost Stanka Vraza, posebno pa generacija graških študentov, zbrana okrog Jakoba Razlaga. Graška družba, v kateri je doraščal, se je izživljala pretežno v filologiji. Kollarjev duh, ki je vel iz Zagreba, je njeno zanimanje vklepal v širše slovansko obzorje, ki se mu je mogla približati samo z intenzivnim študijem slovanskih jezikov. Razgibano slovanofilsko življenje starejše generacije slovanskih rodoljubov v Gradcu – Josipa Muršca, Davorina Trstenjaka, Ivana Macuna, Stanka Vraza, Franca Miklošiča in Oroslava Cafa, ki se je kazalo v hlastnem študiju slovanskih jezikov ter ilirskem jezikovnem eksperimentiranju, je pritegnilo tudi Razlagovo generacijo. Najbližji literarni vzornik tej družbi je bil Vraz, ki je Razlagovo generacijo idejno pridobil in organiziral. Leta 1849 se je Raič z Vrazom osebno seznanil, ko ga je obiskal na domu njegove sestre. Ob tej priliki mu je Vraz polagal na srce delo za narod in boj za njegove pravice.¹¹

V skladu s Kollarjevim naukom, da mora slovanski pisatelj poznati štiri osnovne slovanske jezike, se je Raič v graškem bogoslovju lotil študija slovanskih jezikov. Preučeval je Kopitarja, Miklošiča, Schleicherja, Boppa in se pripravljajal na jezikoslovno delo, h kateremu ga je nagnila filološka dejavnost vzhodnoštajerskih rojakov Miklošiča in Cafa. Leta 1848 je v beograjskem časopisu objavil svoj prvi spis. V tretjem letniku bogoslovja je v ilirščini napisal »Besednik slavensko-nemački ili dijački« slovar iz latinščine izpeljanih slovanskih osebnih imen. Leta 1851 je v Zagrebu izdal rusko slovnico češkega profesorja Vaceslava Hanke, ki jo je predelal v ilirščino (»Temelji ruskega jezika«)¹².

Razlag je leta 1851 začel izdajati almanah »Zora«, kjer je v prvi številki Raič objavil ljudsko pravljico »Erbosadjan«¹³. Jezik pravljice je štokavščina z neznatno primesjo Razlagove ilirščine. Snov pravljice je Raič vzel iz ljudstva, saj je ime povezano z vsebino pravljice, verjetno jo je slišal v panonskem svetu slovenske zemlje. Ob prebiranju pravljice pa se vidi, da Raič pisateljskega daru ni imel, kar se vidi tudi, da se pisanja ni lotil niti takrat, ko je leposlovnim piscem ponujal teme iz slovenske zgodovine. Leta 1859 je objavil Raič v Bleiweisovih Novicah dve ljudski pravljici.¹⁴ Prva nosi naslov »Neman in Belana«, druga pa »Balin«. Obe pravljici sta prvič zabeleženi v Raičevi obnovi, sta vsebinsko ljudski in sta oblikovani v knjižni jezik. Raiču je dal pobudo za zbiranje ljudskega blaga Stanko Vraz, leta 1859 pa se je odzval na Miklošičev poziv k zbiranju ljudskega blaga.

Po prihodu v Slivnico je Raič postal Cafov sosed in filološki učenec, zato se je pridružil Razlagovi struji, ki je zagovarjala neposredno zlitje slovanskih jezikov v enega skupnega. Vseslovanščini se je poskušal približati preko starocerkvene slovanščine, ker je menil, da ima klasičnim jezikom podobno slovnico. V drugem letniku Zore¹⁵ je objavil »Uvod v slovnico vseslavenskojo« poskus na osnovi staro-

¹¹ Anton Raič, Božidar Raič, Slovan III., 1886, str. 342.

¹² Glej opombo št. 8.

¹³ Zora, 1852, str. 44-57.

¹⁴ Novice, 1859, str. 21, str. 68;

¹⁵ Zora – jugoslavenski zabavnik, 1853, str. 23-44.

cerkvenoslovanščine ustvariti enoten vseslovanski jezik. Raič je sestavil črkopis in morfološke osnove novemu jeziku, obdelal je samostalnik, pridevnik in zaimek, Caf pa v istem letniku Zore glagol.

Vendar je bil njegov poskus vpeljave vseslovanščine že vnaprej obsojen na neuspeh, saj se je boj za individualnost slovenščine kot samostojnega literarnega jezika že končal. Leta 1853 je nastopil službo učitelja na mariborski gimnaziji, kar ga je prestavilo z meglenih vseslovanskih utvar na domača tla realnih vseslovenskih potreb. Otresel se je vseslovanskih filoloških skušnjav, kljub temu pa je idejo ilirizma zagovarjal do smrti. V trenutkih, ko je občutil posebno nevaren germanizacijski val ali ko so politične razmere ogrožale slovenski nacionalni obstoj, je podvomil v obstanek slovenske kulture in spregledal celo uspehe lastnega jezikoslovnega dela na področju reformiranja slovenskega knjižnega jezika. K ilirizmu ga je nagibala tudi geografska in sociološka gravitacija njegove ožje domovine na Hrvaško, od subjektivnih vzrokov pa trmoglavo vztrajanje pri narečno obarvanem književnem jeziku, ki mu je v njegovi slovstveno malo zahtevni književni potrebi sicer zadoščal, a ga je na drugi strani zaradi idealistične zaverovanosti v prioriteto panonskega govora (teorija o panonski domovini starocerkvenoslovanščine) od kulturno močnejšega slovenskega središča izoliral in mu zastrl pogled v njegovo življenjsko moč. V svojem spisu »K. Havliček Borowsky«¹⁶ spozna Raič nesmisel sestavljanja vseslovanskega jezika, »ker že posamna pokolenja javljajo lepo razcvetšo slovstva, katerim ne kanijo slobe dati«, zavzema pa se za jezikovno-kulturno individualnost po Kollarju določenih štirih »osnovnih slovenskih narečij« in v ta namen propagira postopno jezikovno približevanje južnoslovenskih jezikov: »Ponosno naznanjam, ka mi Slovenci, ako bodemo napredovali v razvoji svojega jezika in slovstva, kakor se je zagnalo po pravi kolomiji (tu ima v mislih razmah slovenskega leposlovja v 50. in 60. letih) dotle doženemo, ka se za 20 let ne bode videl razloček med slovenščino in hrvaščino.«

Raič se je zamislil o jezikovni združitvi s Srbohrvati oklepal še leta 1880, saj jo je javno povedal na proslavi sedemdesetletnice Vrazovega rojstva. Tako je hrvaškim gostom naznanil, da so se slovenski pisatelji in rodoljubi odločili sprejeti srbohrvaški književni jezik za strogo znanstvene stvari, »ker tako odpira se nam večje občinstvo in širša domovina... Znanstvene knjige pišimo v srbohrvaščini, spisi prostemu narodu namenjeni pa se naj pišo slovenski.«¹⁷ Jezikovno dualistični princip je sprožil Raič leta 1868 v zadevi znanstvenega slovarja, kjer predlaga, naj se slovar napiše v hrvaščini, za slovensko ljudstvo pa naj se sestavi splošni znanstveni slovar v malem.¹⁸

Božidarja Raiča so Kopitarjeve in Miklošičeve starocerkvenoslovske študije s svojo panonsko osnovo pripravile, da si je izdelal program reforme slovenskega knjižnega jezika na starocerkvenoslovenski in panonski osnovi. V letu 1856 se je lotil kritike Bleiweisovih in Miklošičevih šolskih beril, ki jo je objavil v Novicah¹⁹ pod naslovom »Pretres slovenskih beril za 3., 4., 5. in 6. gimnazijski razred«.

¹⁶ Slovenski narod, leto 1869, štev. 67.

¹⁷ Slovenski narod, leto 1880, štev. 234.

¹⁸ Slovenski narod, leto 1868, štev. 99.

¹⁹ Novice, 1856, str. 102-143.

Filološke spise je Raič objavljaj tudi v Vestniku, v celovškem Kresu in v Letopisu Matice slovenske. V spisu določa rabo posameznih besed na osnovi staro-cerkvenoslovanščine. Kljub temu da ga je etimologiziranje in vnašanje panonizmov včasih zaneslo predaleč, pa je uvedel številne pozitivne jezikovne reforme, ki so bile sprejete v slovenski knjižni jezik: vzhod (prej izhod), varuh (prej varh), onkraj (prej unkraj), gnezdo (prej gnjezdo), tuj (prej ptuj), kmalu (prej kmalo), pomiloščen (prej pomilosten), deroč (prej dereč), blagega (prej blazega) itd.²⁰

Raič se je boril, da bi se pri nas opravljali cerkveni obredi in pele svete maše v slovenščini, vendar mu je pri tem močno nasprotoval škof dr. I. M. Stepischnegg. Vizitacijska poročila o duhovnem stanju župnije je Raič edini v mariborski škofiji pisal v slovenščini.²¹ Zato ga je štajersko namestništvo v Gradcu 17. oktobra 1873 obsodilo na 100 goldinarjev globe „Wegen eigenmächtig in slovenischen Sprache vorgenommener Matrikenführung“. Raič se je 31. oktobra 1873 pritožil pri notranjem ministrstvu, a je to njegovo pritožbo zavrglo in mu naložilo plačilo globe ter 11 gld. 38 kr. stroškov. Ukazano mu je bilo, da mora pisati vizitacijska poročila v nemščini, če ne, bo nastavljen nekdo, ki bo na njegove stroške pisal vizitacijska poročila v nemščini.²² A Raič se ni ustrašil in je vizitacije še naprej pisal v slovenščini.²³

Uvajanje narečnih lokalizmov in etimološko rešeto sta bili sredstvo v procesu čiščenja jezika in v sklepanju jezikovnega kompromisa. Zdrav jezikovni čut je sčasoma opustil vse, kar je bilo odmaknjeno ljudski govorici, to velja tudi za Raičeve jezikovne ekstreme, ki so s tem organski razvoj jezika sicer zaustavljale, medtem ko je na drugi strani jezik očistil tujk in tako pripomogel k njegovi avtonomnosti.

Poljudnoznanstveni spisi

Raičevo zanimanje je zelo pritegnila tudi zgodovina. Pobudo zanjo je dobil že doma, saj se je z zgodovino vneto ukvarjal njegov malonedeljski sosed Anton Krempf. Ljubezen do zgodovine mu je krepila romantika, ki je panslavistični ideji skušala najti ustrezno zgodovinsko podlago. K temu ga je vzpodbujala historio-grafska dejavnost Davorina Trstenjaka, njegova psevdozgodovinska dognanja o slavni slovanski preteklosti, ki so se ujemala s panonsko hipotezo Kopitarja in Miklošiča. Leta 1853 je v Razlagovi Zori objavil poljudno-znanstveni spis »Ciril in Metod, prvaja veroučitelja slovenskaja«²⁴. Tu Raič povzame Trstenjakov psevdozgodovinski nazor, da so slovanska plemena že v rimskih časih bivala ob Muri, Donavi, Dravi in Savi. V istem letniku Zora je tudi Raičev zgodovinski sestavek »Črtica o vserskoj carevine«²⁵. V njem podaja postanek, razvoj in obseg ruskega carstva in poziva k učenju ruščine. Dr. Karel Glaser pravi, da so se za ta članek

²⁰ Slovenski biografski leksikon, zvezek 9-10, str. 10.

²¹ ŠAM, Vizitacijska poročila iz let 1865, 1871, 1877, 1883, Vizitacije, škatle št. 8., 9., 10., 11.

²² Ivan Geršak: Ormoški spomini, Ljubljana, 1902.

²³ Glej opombo št. 18.

²⁴ Zora, leto 1853, str. 80-102.

²⁵ Zora, leto 1853, str. 153-157.

štajerski rodoljubi zelo ogrevali.²⁶ Jezik obeh spisov je Raičev vseslovanski filološki eksperiment, ki naj bi dokazal, da se v znanstveni literaturi obnese. Leta 1867 zasledimo v Letopisu Matice slovenske Raičevo »Drobtinčico o omiki z ozirom na slovenske učenjake«²⁷. Poljudnoznanstvena črtica, v kateri razpravlja o omiki nasploh in o prosveti, kot nositeljici omike. V članku govori o šolstvu in prosveti na Slovenskem. Ugotavlja, da so slovenski narod vsi, ki so imeli nadoblast nad njim, zatirali, zato se zmeraj še posebej poteguje za slovensko šolstvo. Poleg tega spisa objavi tudi prispevek z naslovom »Modrišče«²⁸, v katerem govori o ustanovitvi Jugoslovanske akademije v Zagrebu. Razlaga pojem akademije (besedo sloveni z modriščem) ter podaja zgodovinski razvoj akademij od početja pri Grkih pa do današnjega časa. Leta 1873 so Janez Majciger, Maks Pleteršnik in Božidar Raič v založbi Matice slovenske izdali samostojno knjigo z naslovom »Slovanstvo«. Raič je na Šumanovo pobudo napisal obširno razpravo »Bolgari«. Zato je pri sebi dalj časa zadrževal Bolgara Suknarova. Raič v svojem precej obširnem delu opisuje zemljepisni položaj, prebivalstvo, gospodarstvo, narodopisje in zgodovino Bolgarije, v obrisih očrta tudi bolgarski jezik.

K poljudno-znanstvenim spisom spadajo tudi Raičeve biografije. Prvo delo s tega področja, objavljeno v Razlagovi Zori, je biografija slovanskih bratov Cirila in Metoda, ki pa ni samostojno delo, bolj priredba. Prvo njegovo samostojno delo te vrste je biografija Antona Krempla, ki jo je objavil v Slovenskem gospodarju²⁹, 1869. leta pa še v Letopisu Matice slovenske. V uvodu govori o neuspešnih poskusih Dajnka in Meteljka ustvariti Slovencem nov pravopis. Nato se na široko razpiše o življenju Antona Krempla, poudarja njegovo pogumno narodno prebudno dejavnost, dotakne se tudi Kremplovega pesništva. Tu omenja Prešernov epigram Krempljnu (»Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje, Duh preonemčeni slab, voljni so kremplji bili«.), s katerim se strinja, pripominja pa, »da je Krempl ljudstvu vcepil več narodnega duha kot Prešeren po svojih žalostinkah«. Kljub temu je Raič Prešerna visoko cenil. Na koncu obravnava Kremplovo zgodovinsko delo »Dogodivščine štajerske zemle«, ki je Kremplu v času absolutizma ohranilo spomin enega prvih štajerskih narodnjakov. Naslednjo biografijo je napisal svojemu filološkemu mentorju Oroslavu Cafu.³⁰ V Cafovi biografiji uvodoma našteva štajerske narodnjake in slovstvene delavce ter njihove zasluge za rast slovenskega knjižnega jezika. Oroslava Cafa uvršča takoj za Miklošičem. Caf je bil strasten jezikoslovec, poliglot, prvi, ki je pri sestavi slovarja upošteval vsa slovanska narečja (tudi do tedaj neupoštevano prekmursko). Posebno vneto je zbiral narodno blago in raziskoval narečja. Raič in Caf sta se veliko sestajala in tako do Cafove smrti (1874) ohranila prijateljske stike. Raičeve biografije skrivajo tendenco vzpodbujati slovensko inteligenco za kulturno in narodno buditeljsko delo.

²⁶ Dr. Karel Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva.

²⁷ Letopis matice slovenske, leto 1867, str. 63.

²⁸ Letopis matice slovenske, leto 1867, str. 66.

²⁹ Slovenski gospodar, leto 1867, št. 32, 37 in Letopis Matice slovenske, leto 1869, str. 86.

³⁰ Letopis Matice slovenske, leto 1878, str. 187.

Kulturno-organizatorično delo

Raič je veliko energije vložil v delovanje raznih kulturnih ustanov, še najbolj Matice slovenske. Matica slovenska, kakor se je spočetka imenovala, je bila na pobudo mariborskih rodoljubov (še zlasti Raiča) ustanovljena leta 1864 s prostovoljnimi prispevki izobražencev, trgovcev in podjetnikov z namenom, da bi v slovenskem jeziku tiskala zahtevnejša dela z najrazličnejših področij, dvigovala raven izobraženosti in znanja ter ustvarjala slovensko terminologijo za različne stroke. Takratna Avstrija je podpirala ustanavljanje tovrstnih družb, o čemer priča osebni prispevek Franca Jožefa za njeno ustanovitev (v znesku 500 goldinarjev). Raičevo delo za Slovensko Matico je obširnejše kot delo za Mohorjevo družbo. Ocenimo ga lahko kot poizkus vplivati na zaspano prvaško (Krajnska) vodstvo, da ustanova izpolni program, ki so ji ga ob ustanovitvi začrtali štajerski narodnjaki. Kot eden redkih matičinih odbornikov se je Raič v polni meri zavedal pomembnosti narodnovzgojne ustanove, kakršna naj bi bila Slovenska Matica. Poleg požrtvovalnega agitacijskega dela (pridobivanje članov, posebno med duhovništvom, poverjeniško delo, širjenje uspešnih Matičinih publikacij) se je za napredek društva boril z bojevitimi programatičnimi članki, s pogumno in odkrito kritiko ter z objavljanjem svojih poljudnoznanstvenih prispevkov v Letopisu Matice slovenske.

Leta 1863 je Raič javno predlagal, naj namesto misijonom v tujino vlagajo Slovenci svoj denar za svoje narodne potrebe.³¹ Mislil je konkretno na Matico slovensko. V zvezi z Matico nam je ohranil Raič edini literarnozgodovinski podatek o potovanju ruskega slavista Ivana Aksakova po Slovenskem 1860 in o njegovem prizadevanju, da navduši Slovence za ustanovitev Matice³². Razen tega Raičevega dopisa nam o vlogi enega prvih pobudnikov za ustanovitev Matice slovenske naša kulturna zgodovina ničesar ne poroča. Začetni vznesenosti pa je pri Raiču kmalu sledilo spoznanje, da Matičina znanstvena in literarna bilanca ne ustreza pričakovanju, ki ga je vanjo polagal ob ustanovitvi. V Novicah 1867 ugotavlja upadanje Matičine kulturne moči³³. Matičine odbornike obdolži nedelavnosti. »Sveta naloga teh častnikov je, na vso moč se potezati za razvoj in razšir slovenskega slovstva, vrh tega pa so tudi sami dolžni delati,... in drznem se povedati, ne za plačilo,... nego iz čiste ljubezni za Matico, za zboljšek slovenskih slovstvenih razmer. Kdor nosi od naroda čast, treba mu je nositi tudi trhe, ktere nalaga zavod, inachi bi lipovi bogovi tudi spolnili mesto v posvečenih gajevih,... Vsak odbornik mora delati, to je pisavati, ali pa, če se pisek spotiče, tvorno roko pomočnico prožiti,... Kako more roj napredovati, če bučelice matici strd odnašajo, namesto da bi prinašale!« Ker Raič ni bil zadovoljen z delom Matice, se je ogreval za ustanovitev nove Matice.³⁴ Na drugem občnem zboru Matice slovenske 27. septembra 1866 je dr. Josip Vošnjak napovedal originalno knjigo »Slovenski Štajar«, ki da jo bodo pripravili štajerski pisatelji. Ker je hotela zajeti

³¹ Novice, leto 1863, str. 180.

³² Slovenec, leto 1865, št. 3.

³³ Novice, leto 1867, str. 286.

³⁴ Novice, leto 1868, str. 273.

vsa področja narodnega življenja, se je delo piscem zavleklo. Knjiga je postala predmet dolgotrajnih polemik na sejah matičinega odbora. Raič se je lotil poglavja »Duševne razmere štajerskih Slovencev«. V naši kulturni zgodovini vlada mnenje, da ga ni dokončal. Vošnjak pa v odgovoru na napad Novičarjev izpove, da Raičev sestavek Duševne razmere z njegovim vred že štiri leta leži v matičinih predalih³⁵, zato je dopustna domneva, da so ga prvaki zatajili. Prvi del »Slovenskega Štajarja« je izšel 1868, tretji del pa 1870, drugi in četrti del nista izšla. Nato od leta 1869 do 1878 Raiča ne najdemo med Matičinimi pisci zaradi spora s Staroslovenci.

V letu 1863 je Mihael Herman dal pobudo za ustanovitev ptujske Čitalnice. 27. julija 1863 je sklical zavedne Slovence iz Ptuja in okolice, da se pogovore o ustanovitvi Čitalnice. Pravila so hitro sestavili, vendar so jih v Gradcu potrdili šele maja 1864. Prvega občnega zbora 23. junija 1864 se je udeležilo 70 udov, med njimi je bil tudi Božidar Raič, ki ima nemalo zaslug za ustanovitev same Čitalnice³⁶.

Pobudnik in organizator svečanosti »narodne besede« v spomin na Antona Krempla v Bučkovcih pri Mali Nedelji je bil Božidar Raič. V dopisu Novicam³⁷ naproša Kremplove znance, naj mu pošljejo Kremplove rokopise in javljajo osebna doživetja, da se sestavi njegov življenjepis. Hkrati naj bi se postavil Kremplu nagrobni spomenik³⁸. Malonedeljske svečanosti zadeva več Raičevih dopisov v Slovenskem gospodarju in v Novicah³⁹. Leta 1867 je razpisal dve nagradi za gledališki igri, ki naj bi se igrali na Kremplovi besedi⁴⁰ pri Mali Nedelji in na Ptuju. Ker je hotel imeti snov iz domače zgodovine, jo je že v razpisu nakazal: »...drama obravnavaj slovensko zgodovino iz Samove dobe, iz časa Cirila in Metoda, prisego koroškega vojvode na knežjem kamnu pod Krnskim gradom, alo pa naj pisec izbere temo iz sodobnega narodnega življenja«. Rokopisi naj se pošiljajo njemu. V naslednjem pozivu⁴¹ razpisuje natečaj za drugo snovno določeno dramo. Haloški rodoljubi so sprejeli predlog, naj se razpiše darilo 50 goldinarjev za najboljšo igro zgodovinske vsebine, in sicer »Svetopolkova oporoka«. S svečanostjo je hotel Raič povezati še neko drugo akcijo. V dopisu Novicam⁴² poziva vse slovenske gimnazijske in realčne učitelje narodnega jezika po Hrvaškem, Srbskem in Slovenskem ter druge učenjake, da bi se 2. septembra zbrali na Ptuju, kjer bi določili slovensko slovnično terminologijo, in sicer glede na druge južnoslovanske jezike. Tudi ta Raičev namen se je izjalovil.

Kremplova beseda je bila 15. septembra 1867 v Bučkovcih na skednju Jurija Strajnašaka. Obe Remčevi zgodovinski drami »Samo, prvi slovenski kralj« in »Svetopolkova oporoka« je graško namestništvo prepovedalo igrati na Besedi. Okrajno glavarstvo v Ljutomeru je prvotno zamišljen program znatno omejilo. Po

³⁵ Slovenski Narod, št. 110.

³⁶ Spominski list septembrskih dogodkov, Ptuj, 8., 9., 10. september 1933.

³⁷ Novice, leto 1867, str. 195.

³⁸ Dr. Fran Ilešič, ČZN 1938, 3., 4. zvezek.

³⁹ Slovenski gospodar, 15. avg., 12., 19., 26. sept., 3., 17., 24. okt. 1867, Novice, 1867, 3. jul., str. 282.

⁴⁰ Beseda – čitalniška prireditve s poučnim in zabavnim programom.

⁴¹ Novice, leto 1867, str. 273.

⁴² Novice, leto 1867, 11. VII..

končani Vilharjevi igri »Župan« se je v vrsti govornikov oglasil tudi Raič. Kot poročajo Novice, je bil Raič »duša te svečanosti«. V poročilih o tej svečanosti je Raič prihodnjo besedo predlagal pri Sv. Urbanu ob 50-letnici Volkmerove smrti⁴³. Do tega pa ni prišlo. V središču Raičevega organizacijskega dela za malonedeljsko Besedo je bila agitacija za izvorno slovensko zgodovinsko dramo. Zgodovinsko snov iz prvih dob slovenske zgodovine pa je drami predpisal zato, da bi z njo ljudstvo nacionalno utrdil, ga navdušil za aktivno narodno življenje, ga politično vzbudil⁴⁴. Pobudo mu je dala razgibana dramatična dejavnost ptujske Čitalnice. Ko je opazal nenavaden narodnoprebudni učinek na odru predvajane-ga dela, je sprožil predlog za dramo, s katero je hotel doseči na malonedeljski Besedi enak namen. Pod videz kulturne prireditve je Raič skril poglobitveni cilj shoda: politično ozaveščanje ljudstva. Čeprav mu ta, na Slovenskem v tej dobi edinstveni namen v celoti ni mogel uspeti, je ljudstvo vendarle nacionalno organiza-ziral in okreplil. Zgodovinski pomen shoda pa je v tem, da je Raič ljudstvo z njim duševno pripravil za aktivno udeležbo na prvih slovenskih političnih shodih – taborih. Le-ti predstavljajo v tem kraju slovenske zemlje nadaljevanje na bučkovski besedi spočete slovenske misli.

Raič je zagovarjal izdajo slovensko-nemškega slovarja, o njem je govoril v Novicah⁴⁵ leta 1865. K prispevanju gradiva za Wolfov slovar je pozval jezikoslovce, opozoril je na prekmursko, primorsko in rezijansko narečje ter dodal, da »bi tudi hrvatski gradjanski govor, kakor se je pisal do leta 1835 bilo koristno povzeti, ker županije varaždinska, križevska in zagrebška z Medjimurjem vred spadajo v področje »slovenskega jezika«. Slovar, pravi Raič, naj obsega naše najstarejše besedne arhaizme, zabeležene v našem slovstvu. Slovensko-nemški slovar naj bi po Raiču pripravili najbolj razgledani slovenski jezikoslovci. Ker je bil slovar preširoko zasnovan, so prvaki Levstika odpustili kot urednika. Pobudo za nov začetek je sprožil septembra 1869 Raič v Slovenskem Narodu s člankom »Slovenski slog«⁴⁶. Levstika je povabil nazaj k urejanju slovarja. Pozval je sodelavce k ne preširoki zasnovi slovarja. Vprašanje slovarja je Raič sprožil še leta 1871 v članku »Umetno slovstvo«⁴⁷, vendar so o njem odločali drugi.

Idejno politično, narodno-organizatorično in buditeljsko delo

Leta 1867 se je habsburško cesarstvo razdelilo v dve polovici, na madžarsko in avstrijsko. Večinski del slovenskega ozemlja je prišel pod avstrijski del, Prekmurje pa je pripadlo Ogrski. S tem so bili Slovenci v Prekmurju ločeni od matice tako politično kot kulturno. S prekmurskim narodnostnim in kulturnim problemom se je po letu 1850 najintenzivneje ukvarjal Božidar Raič. K temu ga je pritegnilo bivanje v Ljutomeru v letu 1851. Želel je spoznati domovino stare

⁴³ Slovenski gospodar, leto 1867, 26. 9. in 3., 17. 10.

⁴⁴ Karel Hawliček Borowsky in Slovenski narod, leto 1869, št. 67.

⁴⁵ Novice, leto 1865, str. 272.

⁴⁶ Slovenski narod, 1869, 4. sept.

⁴⁷ Slovenski narod, 1871, št. 127.

slovenščine in jo kulturno in narodnostno povezati z ostalim slovenskim svetom. Prve stike s Prekmurci je navezal v Ljutomeru 1851, saj so po dr. Franu Mohoriču⁴⁸ zahajali v ljutomersko župnišče prekmurški duhovniki. Še posebej pa ga je za prekmurščino navdušil Oroslav Caf.

Raič je leta 1860 prvič prepotoval Prekmurje in nato v Levstikovem Napreju⁴⁹ objavil spis »Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru«. Spis je v celoti objavil leta 1868 v Letopisu Matice slovenske⁵⁰. V to celotno objavo je vnesel dognanja iz svojega drugega potovanja po Prekmurju leta 1866, o katerem poroča v »Listih iz Haloz«.⁵¹ Spis piše v obliki potopisa, tako kot Levstik, vmes pa vnaša svoja jezikoslovna dognanja. V Prekmurju vidi klasično področje slovenskega jezika. Na osnovi tega spremlja dogodke, ki jih srečuje, z osebno prizadetostjo, s sveto grozo prihaja v Prekmurje, za katerega pravi, da ga nikakor ne vidi ločenega od ostale Slovenije. »Hrupne Mure sopot... veže Prekmurce z nami«⁵². Od Prekmurcev se je družil z Jožefom Borovnjakom s Cankove in z ostalimi duhovniki, s katerimi se je pogovarjal o slovenskem slovstvu. V tisku odvrča avtorje od uporabe tujk, odkriva slovenske sposojenke v madžarščini. V spisu o prekmurškem šolstvu ugotavlja, da so protestantske šole strokovno in s stališča nacionalnega boja na višjem nivoju kot katoliške. Opisuje razlike med knjižno slovenščino in prekmurškim dialektom, še posebej se ozira na haloški dialekt. Piscem iz Prekmurja priporoča študij domačega dialekta in slovanskih jezikov, še posebej pa Miklošičevih del. Prekmurškim piscem priporoča opuščanje madžarskega pravopisa in uporabo knjižno slovenskega pravopisa. S tem se je Raič prvi dotaknil vprašanja prekmurškega pravopisa.⁵³

Raič se čudi delavnosti narodnih delavcev, kritizira pa madžarski šovinizem in prekmurske privrženke med njimi. Opaža pojav centralno slovenske kulturne penetracije v Prekmurju, na primer razširjanje slovenskih časopisov (Novice in Slovenski prijatelj) ter Matičinega članstva med izobraženci v Prekmurju.⁵⁴ Nje nagovarja k zbiranju narodopisnega gradiva. Ker meni, da le omika lahko reši narod raznaroditve, priporoča ustanovitev nižje gimnazije v Ljutomeru, ki naj bi bila duhovno in znanstveno središče Prekmurcev, vzhodnoštajerskih Slovencev in Medžimurcev. Predlaga tudi priključitev Prekmurja k lavantinski škofiji.

Leta 1869⁵⁵ izide razprava »Prekmurški knjižniki pa knjige«, ki ima izrazito narodno-buditeljski in organizatorični značaj. Zaradi trenutnih razmer izraža pesimizem glede narodnostnega obstoja Prekmurcev (pomanjkanje narodne zavesti pri prekmurški inteligenci). Inicijativo v narodno-kulturnem delu ima prekmurška duhovščina, ker se inteligenca pod prisilo madžarizira, le prekmurški kmečki in obrtniški živeli ohranja svoj jezik. Raičeva prizadevanja kulturne

⁴⁸ Dr. Fran Mohorič, Prekmurje in Medžimurje.

⁴⁹ Naprej, leto 1863, št. 66, 69-77.

⁵⁰ Letopis Matice slovenske, leto 1868, str. 53-78.

⁵¹ Slovenec, leto 1867, št. 47.

⁵² Pozdravna pesem Slomšku, leto 1862.

⁵³ Vilko Novak, Gajica v prekmurških tiskih, Slovenski jezik 1939.

⁵⁴ Franc Kuzmič, Božidar Raič in predstavitve Prekmurja osrednji Sloveniji, v Traditiones, Ljubljana 1995, zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, št. 24.

⁵⁵ Letopis Matice slovenske, leto 1869, str. 57.

združitve in medsebojnega zблиžanja z ostalimi slovenskimi pokrajinami so bila za 60. leta zelo napredna, vendar mu poostren madžarski nacionalistični pritisk ni omogočal najti somišljenika na prekmurskih tleh. Zato mu je pesimizem glede narodnostnega obstoja Prekmurcev narekoval nalogo, in sicer »obogatiti s prekmurščino slovenski knjižni jezik, imena in zasluge prekmurskih slovstvenikov pa zapisati v slovensko literarno zgodovino«.

Raič je poskušal jezikovno zedinjenje Prekmurcev z ostalimi Slovenci doseči z navezovanjem osebnih stikov s prekmurskimi izobraženci, jih navduševati za književno in buditeljsko delo, s pošiljanjem Matičinih publikacij bolj izobraženim Prekmurcem, prepričeval in pridobival je od slovenstva odpadle kulturne delavce in širil slovensko misel. Člane Maticice je med Prekmurci pridobil že v prvem letu njenega obstoja.⁵⁶ Raič se je vedno, ko je v Slovenskem narodu obravnaval slovenski nacionalni problem, skliceval na Prekmurce in njihove težave. Velika je tudi njegova zasluga, da so malonedeljsko Besedo obiskali Prekmurci, kakor tudi prvi slovenski tabor v Ljutomeru. Številne Štajerce, še posebej Antona Trstenjaka, prof. Frana Kovačiča in dr. Matijo Slaviča je pridobil, da so se začeli zanimati za Prekmurce in njihove življenjske probleme in seznanjali slovensko javnost z njimi. S prekmurskimi duhovniki je Raič vzdrževal tudi pisne stike. Tako sem v Pokrajinskem arhivu v Mariboru našel dve pismi župniku v Pertoči (1881, 1886), v katerih mu opisuje položaj prekmurščine med ostalimi Slovenci, ki ima po njegovem vedno več pristašev. Raič v Novicah leta 1859 (str. 300) geografsko in politično ozemlje ob bregovih Mure prvi pojmovno združi v naziv »Pomurje«. Ta izraz, ki ga Raič prvi uporabi, je Muri odvezel vlogo mejnika med pripadniki enega naroda in mu dal pomen, kakršnega Pomurje upravno-politično zavzema danes.

Kako globoko slovensko zaveden je bil Raič, se kaže iz naslednjega dogodka. Raič je bil od leta 1860 kaplan pri Sv. Barbari v Halozah, kjer je bil župni patron grof Gundacker Wurmbrand, veleposestnik na Borlu, s katerim je Raič redno občeval in zahajal na graščino igrat karte. Ko se je mesto župnika izpraznilo, je Raič prišel grofa zanj prositi. A ta mu je zaklical: »Kaj, takemu Nadslovcu (Erzslovene) naj bi dal faro!« Raiča so besede globoko užalile, želel je oditi, a ga je grof zadržal z besedami: »Vi vendar ostanete pri nas, da bomo mogli igrati karte, grofica Vas že čaka.« Raič ves večer ni prišel v dobro voljo. Zvečer se je grof od Raiča poslavljaj z besedami: »Gutte Nacht, Herr Pfarrer«, tako da je Raič vseeno dobil, kar je prišel prositi.⁵⁷

Največ energije in časa je Raič vložil v boj za uveljavljanje slovenščine na vseh področjih družbenega življenja na Slovenskem. Bachov absolutizem ga je pripeljal do spoznanja, da je treba opustiti za narodno življenje neplodno filologiziranje ter stopiti v dnevni boj za narodov obstoj. Priložnost za to je videl v razpisu ravnateljstva mariborske gimnazije za mesto učitelja slovenščine. Raič se je ponudil in bil leta 1853 tudi sprejet. Že leta 1853 poročajo Novice in Slovenska Bčela o napredovanju slovenščine v Mariboru, odkar ta predmet po odstopu Matjašiča in

⁵⁶ Vilko Novak, zbornik Slovenska krajina, 1935.

⁵⁷ Matija Murko, Spomini, Ljubljana, 1951.

Trstenjaka uči Božidar Raič.⁵⁸ Raič je uvedel pouk ilirščine v sedmem in staro-cerkvenoslovanščine v osmem razredu, za slovenščino pa je priboril po dve uri za vsak razred na teden. Kot sem že omenil, je v Novicah objavljala kritike Miklošičevih in Bleiweisovih beril. Raič napiše pod psevdonimom Sekolovski oster članek, v katerem za duhovnike predpostavlja obvladanje slovenščine. Govori o zatiranju slovenščine v bogoslovju. Posledica zgrešene šolske politike je vsesplošna nevednost, krivdo za njo pa pripiše šolskemu nadzorništvu in tistim, ki ga nastavljajo. S tem člankom je razdražil nemškutarske mariborske profesorje, ki so govorili celo o perfidiji.⁵⁹ Leta 1859 je cesar razveljavil zakon, po katerem je bil učni jezik v višjih razredih nenemških dežel nemški. Po tem odloku pošlje prosvetno ministrstvo ravnateljstvu mariborske gimnazije vprašalno anketo, ki bi naj nakazala smernice, po katerih naj bi se pouk nemščine in slovenščine na gimnaziji zadovoljivo uredil. Raič je v tem videl priložnost, da se zavzame za slovenščino. Raič v Novice⁶⁰ napiše članek, v katerem poda zgodovino zatiranja slovenščine na njej. Sestavi tudi načrt pouka na osnovi ministrskega ukrepa in zahteva pouk slovenščine kot obveznega učnega predmeta za vse učence ter da se zgodovina, verouk in prirodopis poučujejo v slovenskem jeziku. Jezikovni pouk v nižji gimnaziji naj poučujejo učitelji, ki obvladajo slovnico. Glede nasprotovanja s strani Nemcev Raič pribije: »Mi... zavernemo vsak upor kakega Neslovenca zastran uvedanja slovenskega narečja kot končnega jezika v gimnazije.« Ravnateljstvo je Raiču v privatnem pismu grozilo in zahtevalo, naj neha razpravljati o narodnih interesih v mladini dostopnih časnikih. Raič je dogodek smelo zaključil, da se ne čuti zavezanega na ravnateljevo zahtevo.⁶¹ Tudi ministrstvo je na predloge mariborskih slovenskih profesorjev odgovorilo negativno. Vendar Raič napiše še en članek, v katerem govori o zgrešenih metodah pouka slovenščine v osnovnih šolah.⁶² Nemščini v teh šolah odreka vsako upravičenost. Pouk slovenščine, kakor je potekal v Mariboru do 1860, se mu ne zdi dobra rešitev, saj se jezik ne razvija in je zgolj za občevanje nižjih slojev. Raič v članku zahteva slovensko uradovanje. Ravnateljstvo ga zaradi »prenapetih« izjav suspendira, nato pa ga po počitnicah odpustijo iz šole. Nemška šolska oblast je ignorirala vladne postavbe glede slovenščine v Mariboru. Prava sreča za Slovence je bila, da so na mariborski gimnaziji učili zavedni rodoljubi: Trstenjak, Majciger, Lipež, Matjašič, Šuman, Raič in Janko Pajk. Zavzemali so se za pravice slovenščine na šoli, borbene iniciative jim je dajal Raič, ki se je najbolj direktno boril za pravice slovenščine in priboril največ pravic.⁶³

V počitnicah 1859/60 se je Raič z Majcigerjem odpravil po Štajerski in Koroški. To potovanje opiše v devetih številkah Novic⁶⁴ pod naslovom »Potnikove misli in opazke hode iz Maribora v Maribor«. Oblika spisa je potopis po vzoru Levstikovega »Popotovanja iz Litije do Čateža«. Raič raziskuje slovenske jezikovne

⁵⁸ Slovenska Bčela, leto 1853, št. 17, str. 135.

⁵⁹ Novice, leto 1859, str. 324.

⁶⁰ Novice, leto 1860, str. 219, Slovenščina in srednje učilišče v Mariboru.

⁶¹ Karel Glaser, Letopis Matice slovenske, monografija o B. Raiču.

⁶² Novice, leto 1860, str. 236, »Narodne učilnice, kako so bile in kako bi naj bile«.

⁶³ Dr. Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje.

⁶⁴ Novice, leto 1860, str. 275, 285, 300, 309, 317, 329, 336, 345, 351.

meje in germanizatorične vplive v severozahodnem delu slovenskih dežel. Izvor potujčevanja vidi v cerkvi in šoli. Raič je eden prvih raziskovalcev ponemčevanja na Koroškem, čeprav mu neke znanstvene točnosti ni pripisovati.

Kljub izgubi službe na gimnaziji se je Raič še naprej potegoval za pravice slovenskega jezika v šoli, vendar je sedaj nadaljeval boj v publicistiki. S koncem Bachovega absolutizma in začetkom ustavne dobe v letu 1861 so zavedni slovenski rodoljubi sklenili organizirati slovensko ljudstvo in ga politično orientirati. Med njimi so bili Trdina, Levstik, Toman in Svetec na Kranjskem, Korošci Majar, Einspieler in Janežič, dunajska družba vajencev z Zarnikom na čelu, ter Štajerci, Trstenjak, Ferdo Kočever-Žavčanin, Jože Vošnjak, Radoslav Razlag, Anton Kos-Cestnikov, Janko Sernec, Matija Prelog, Andrej Dominkuš, Ivan Geršak in Božidar Raič. Še posebno pereč je bil problem na Štajerskem, saj redki izobraženci niso imeli nobene politične organizacije, nobenih političnih časnikov, nobenih društev. Tako poroča Trstenjak⁶⁵, da je bilo v Mariboru po Raičevem odhodu le dvanajst rodoljubov. Ljudstvo se ni zavedalo ustavnih pravic, meščanstvo pa je prehajalo v nemški tabor. Ferdo Kočever v seriji člankov z naslovom »Slovenske narodne potrebe«⁶⁶ začrta narodni in kulturni program. Osnovna ideja je naslonitev na jug (ilirizem). Raič je po odstavitvi s položaja profesorja in namestitvi za župnika pri Sv. Barbari v Halozah v dopisih Novicam nadaljeval pretres šolskega vprašanja. Dokazuje, da na Štajerskem ne manjka slovenskih učnih sil in te naj se zanimajo za »jugoslovansko življenje«⁶⁷. Vidi že posledice kapitalističnih odnosov med mestom in podeželjem, govori o oderuštvi ptujske mestne gospode nad haloškimi kmeti. Vzroke za to vidi v ponemčevalni šoli, saj meni, da je zaostala omika najbolj kriva, da premoženje in boljša posestva prehajajo v tuje roke.⁶⁸ V Levstikovem svobodnem glasilu Naprej je Raič objavil več člankov, ki govorijo o stanju v šolah na Štajerskem. Za tako stanje naj bi bili krivi nemškutarsko usmerjeni duhovniki, ki so imeli v rokah šolsko oblast.⁶⁹ V zadnji številki Napreja Raič v članku »Slovenskim dijakom« daje mladini didaktične in pedagoške nasvete. Uče naj se slovenščine, prirodoslovnih ved, staro-cerkvenoslovanščine in hrvaščine. Poskušajo naj se v pesmih in te pesmi naj na Besedah berejo. Na srce jim polaga ljubezen do naroda in njegovih interesov.

Raič je postal tudi eden glavnih dopisovalcev Einspielerjevega časnika Slovenec (izhajati je začel 1865). V svojih člankih zahteva enakopravnost slovenskega šolstva, širjenje narodne omike na jezikovnih mejah, vrnitev slovenskih profesorjev v domovino, slovensko uradovanje, še posebej za slovensko cerkveno uradovanje, ki ga je Slomšek dopuščal, Stepinschegg pa ne. Raič je prvi poslušal Jožefa Muršca in začel pisati matične knjige v ljudskem jeziku. Že leta 1865 so se na prvi seji Matice štajerski rodoljubi idejno diferencirali, zato so jih kranjski prvaki imeli za opozicijo (Slovenec že leta 1865 loči med »starimi« in »mladimi«)⁷⁰. Ves razkol med starimi in mladimi in še posebej Raičevo mesto med

⁶⁵ Dr. Karol Verstovšek, dr. Matija Prelog, str. 16.

⁶⁶ Novice, leto 1860.

⁶⁷ Novice, leto 1860, str. 251, 291.

⁶⁸ Novice, leto 1862, str. 409.

⁶⁹ Naprej, leto 1863, št. 27.

⁷⁰ Josip Vošnjak, Spomini I, Ljubljana 1982.

Mladoslavenci nam opiše znanstveni prispevek Jožeta Ftičarja v zborniku »Med Muro in Dravo«, ki nosi naslov »Delež Božidarja Raiča v Mladoslavenskem gibanju«, zato te tematike ne bom obravnaval.

Tabori

Ob vzpostavitvi dualizma (1867) in razdelitvi oblasti nad nenemškimi in nemadžarskimi narodi so se v štajerskih mestih že začeli kazati prvi rezultati germanizacije v mestih. Zakon z dne 15. 11. 1867 o svobodi zborovanja je odprl možnosti javnega političnega nastopanja na ljudskih taborih. Še posebej je ideja taborjenja priletela na plodna tla med štajerskimi politikami, saj so hoteli ohraniti vsaj podeželje slovensko, medtem ko so boj za mesta vedno bolj izgubljali. Ni toliko pomembno, kdo je dal pobudo za prirejanje taborov, važno je le, da so se je prvi oklenili štajerski rodoljubi. Po ugotovitvah dr. Antona Slodnjaka je Božidar Raič gibanju nadel ime »tabori«. Taborski program, ki so ga izdelali Štajerci za vso Slovenijo, je 15. 7. objavil Raič. V njem najdemo seznam taborskih zahtev in odločitev glede mesta prvega tabora. Raič priporoča slovenskim bratom na Kranjskem, Koroškem, v Primorju in Prekmurju, naj prirejajo tabore. Prvi tabor se je odvijal v Ljutomeru 9. avgusta 1868. Največ zaslug za ta tabor ima oče slovenskih taborov Valentin Zarnik. Zaradi Raičeve agitacije je prišlo na ljutomerski tabor do 700 prekmurskih Slovencev. Raič je na taboru govoril o izkoriščanju spodnještajerskih Slovencev, o vlogi šolstva na splošno prosvetno in socialno raven naroda, o zedinjenju vseh Slovencev v eno kronovino⁷¹, govoril je o potrebi ustanavljanja kmetijskih šol ter prepričeval ljudstvo o potrebi narodnega šolstva. Z željo, ljudstvu vcepiti zavest in ljubezen do slovenske domovine, je vzneseno govoril o, po Trstenjaku, zgodovini bivanja Slovencev na sedanjih tleh.⁷² »In če mi pitamo reke Dravo, Savo, Muro, če pitamo gore na Slovenskem, hribe in gomile, kdo jim je dal imena, bodo odgovorile: naši očetje. Vse nam bodo pričale, da je od starodavnih časov tukaj naš dom, ki pa so ga odvezli Nemci in Madžari in nas razcepili. Mi pa terjamo, da se zopet zedinimo.« Raič je trkal na domoljubne strune, kar je ob njegovem gromovitem glasu želo največ aplavza. Raič je govoril tudi na taboru v Žalcu 6. septembra 1868, kjer je spet govoril o vlogi šolstva v osebnem in družbenem življenju posameznika.⁷³ »Ko Raič govori o germanizatoričnem značaju in prenizkem izobrazbenem nivoju slovenskih šol, doda: »Ako bi priplaval angelj iz nebes in hotel trditi, da je tako ravnanje dobro bilo, jaz bi na ves glas povedal, to je laž«...

Svoj govorniški triumf je Raič dosegel na ormoškem taboru, ki je potekal na obletnico ljutomerskega 8. avgusta 1869, Zarnik in Vošnjak sta govorila o Zedinjeni Sloveniji, Tomšič in Razlag o slovenščini v šolah in uradih, tema Raičevega govora pa je bila vzgoja slovenske mladine.

⁷¹ Slovenski tabori, za prosto slovensko ljudstvo spisal dr. Jože Vošnjak, izdalo in založilo Slovensko politično društvo v Mariboru, Maribor 1869.

⁷² Slovenski narod, leto 1868, št. 67, članek »Slovensko«.

⁷³ Glej opombo št. 63.

*Slika 3:
Božidar Raič dne 20. 5. 1886.
Foto v: Ivan Geršak, Ormoški spomini,
Ljubljana 1902*

Srž njegovih misli je bila: »Mladino je treba nacionalno, kulturno in ekonomsko vzgajati, da bo pripravljena prevzeti krmilo samostojnega gospodarskega življenja. Za te potrebe je nujno postaviti šole na narodni podlagi, ustanoviti je potrebno gospodarske šole za moško in gospodinjske šole za žensko mladino. Če le-teh ne bo ustanovila država, jih morajo Slovenci sami. Nemce je treba zriniti z najboljših položajev. Mladini je potrebna vzgoja o domačih razmerah, treba jo je motivirati za politiko in slovstvo. Mladina se mora vzgajati tako, da dobi blago srce, razvit um in zdravo, krepko telo, pojasnjevati ji je potrebno slovensko zgodovino in jo opozarjati, kako so nas tujci razdeljene poskušali raznaroditi in ji kazati edino rešitev »Zedinjeno Slovenijo«. Mladini je treba odpirati široko slovensko obzorje in jo utrjevati v odporu do potujčevalcev naroda. Razlagati je treba, da je avstrijska država na dvoje razklana kakor drevo, razčeseno od malega vršiča do najglobšega korena po srčiki, od ktere ni upati rasti, mnogo menje pa sadu....« Posebno značilen je bil konec govora: »Mladezen!« Vem in vidim, da si navdušena za vse, kar je narodno, toda navdušenost se lahko izhladi, kakor dim, mine kakor rosa s trave, zato terjam od tebe, slovenska mladezen, da s prisego potrdiš svoje dobre nakane ter te vprašam: »Hočeš li marljiva in delavna biti na korist svojemu narodu! Reci prisegam«. Nato mu je v imenu roditeljev, prednikov in vsega slovenskega naroda mlado in staro s povzdignjenimi rokami šestkrat priseglo.⁷⁴ Slovenski narod je Raiču prisodil prvo govorniško čast tega tabora. Medtem ko govore ostalih govornikov samo omenja, prinaša Slovenski

⁷⁴ Slovenski narod, leto 1869, št. 94.

narod⁷⁵ Raičev govor v celoti. Tudi Slovenski gospodar⁷⁶ ga navdušeno pojasnjuje. Ormoški tabor je gostil tudi številne Hrvate iz okolice Varaždina, pripeljali so se na vozovih, ki so bili okrašeni s hrvaško zastavo, prav tako je prišlo veliko Ljutomerčanov, tako da je številka narasla na nekaj tisoč zborovalcev. Po govoricah govornikov so slovenski in hrvaški dijaki začeli prepevati slovenske in hrvaške pesmi, nato pa so se odpravili v ormoško čitalnico.⁷⁷

Raič v dobi sloge med Mlado- in Staroslovenci ni veliko stopal v ospredje kulturnega dogajanja. Izpostavil se je šele ob proslavi Bleiweisove sedemdesetletnice in pripomogel k rehabilitaciji »očeta slovenskega naroda«. Slovenski narod poroča, da sta Vošnjak in Raič povzdigovala idejo Zedinjene Slovenije in Jugoslavije⁷⁸. Jurčič, ki je v celoti ponatisnil Raičev govor na banketu, piše, da Raič priznava velike slavljenceve zasluge za narod.⁷⁹ Prav tako je Raič večkrat govoril, kako razumen je bil »oče« Janez Bleiweis, da se ni pustil nikdar izvoliti v državni zbor⁸⁰. Raič je imel tudi mnogokrat govore v ptujski čitalnici, tako je govoril tudi prvega marca v korist revnim Istranom. Govor je Jurčič natisnil v Listku Slovenskega naroda⁸¹. Ob eni takih priložnosti se je seznanil tudi z Matijo Murkom, s katerim sta ostala doživljenjska prijatelja.⁸² Ker je Raiču oblast že nekajkrat zavrnila organiziranje taborov, je ubral drugačno taktiko. Nastopati je začel na proslavah zgodovinsko pomembnih domačih kulturnih delavcev. Prva priložnost se mu je ponudila ob proslavi stoletnice Kopitarjevega rojstva (23. 8. 1880), na kateri je predlagal uvedbo ruščine kot obveznega predmeta ter zopet postavil zahtevo po Zedinjeni Sloveniji⁸³. Odmeven govor je imel Raič tudi na proslavi ob sedemdesetletnici rojstva Stanka Vraza (8. 9. 1880). Slovenski narod je objavil Raičev govor v celoti.⁸⁴ Na proslavi, katere se je udeležilo tudi veliko Hrvatov, sta bila dva slavnostna govornika. Za Hrvate je govoril predsednik Matice Hrvatske Ivan Kukuljević Sakcinski, aristokratski, mirni starec, za Slovence pa Božidar Raič, živi duhovnik kmečkega rodu. Raič, ki je povzdignil Vrazovo ilirsko idejo, ki je Slovence zbližala s Hrvati in Srbi, je še vedno zagovarjal pisanje znanstvenih del v srbohrvaškem jeziku, kljub temu da je priznaval prednost Prešernovemu stališču.⁸⁵ Leta 1881 je Raič želel prirediti tabor na Ptuju, program tabora je bil že izdelan, vendar so mu vsi predvideni govorniki odpovedali sodelovanje, pa tudi tabor je bil od oblasti prepovedan. Raiča so te odpovedi slovenskih poslancev zelo potrle, kar se vidi iz pisma Lavoslavu Gregorecu⁸⁶: »...o naših poslancih ... samo toliko mislim, če bodemo tako medli v nižem plastu, kakor

⁷⁵ Slovenski narod, leto 1869, št. 95.

⁷⁶ Slovenski gospodar, leto 1869, št. 33.

⁷⁷ Glej opombo št. 63.

⁷⁸ Slovenski narod, leto 1878, št. 34.

⁷⁹ Slovenski narod, leto 1878, št. 272.

⁸⁰ Matija Murko, Spomini, Ljubljana 1951, str. 35.

⁸¹ Slovenski narod, leto 1880, št. 61.

⁸² Matij Murko, Spomini, Ljubljana 1951, str. 32.

⁸³ Slovenski narod, leto 1880, št. 111.

⁸⁴ Slovenski narod, leto 1880, št. 232-234.

⁸⁵ Matija Murko, Spomini, Ljubljana 1951, str. 34.

⁸⁶ PAM, Raičevo pismo Lavoslavu Gregorecu z dne 17. 8. 1881.

oni, za deset let ne bi več mogli taborov sklicevati...«. Schulverein je na slovenskem Štajerskem imel vedno več postojank, zato Raič predlaga ustanovitev »slovenske šolske matice«, ki naj bi izdajala slovenske šolske knjige, snovala šolske knjižnice in slovenske privatne šole v mestih.⁸⁷

Raič je dal pobudo, da se priredi Modrinjakova slavnost v Središču dne 25. septembra 1881. Slavnostni govornik je bil Božidar Raič. Raič v govoru opiše položaj, v katerem so se znašli štajerski Slovenci, ter poda Modrinjakov življenjepis. V govoru razgrne sedem vzrokov za ostvaritev ideje Zedinjene Slovenije, ki pa nam razen združitve mora prinesiti še »uvedbo slovenščine kot narodnega jezika v vse šole in urade na Slovenskem«. Za konec govora Raič v opozorilo vsem nemškutarskim Slovencem zagrozi, naj se spreobrnejo, da ne bo prepozno, z Modrinjakovo mislijo: »Rjav kakti Judaš bodi, naj te pes za plotom je, med Slovence naj ne hodi, kdo prav Slovenec ne.«⁸⁸

V drugi polovici leta 1882 je Raič veliko energije vložil v pripravo Miklošičeve sedemdesetletnice. Najbolj si je prizadeval, da bi natisnili Miklošičev življenjepis in Cafov Dopolnek k Miklošičevemu slovarju. Božidarjev nečak Anton Raič v Slovanu 1886 na strani 327 trdi, da je dal Raič na svoje stroške natisniti tisoč izvodov Miklošičeve biografije, ki se je prodajala na slavnosti. Raič je na slavnosti, kakor poroča Slovenski narod⁸⁹, razvil ves slovenski narodni program. Poudarjal je idejo Zedinjene Slovenije in zahteval narodno šolstvo ter izstop slovenskih poslancev iz pozicije. Bogata korespondenca med Raičem in Ivanom Geršakom, notarjem iz Ormoža, prikazuje, da sta razvijala na Štajerskem živahno politično dejavnost, tako v okviru Slovenskega društva kot zunaj njega. Geršaku⁹⁰ poroča, da mu je Slovensko društvo program znatno prikrojilo, in zahtevalo od njega, da naj pristane nanj v obliki, v kakršni ga je objavil Slovenski gospodar.⁹¹ Iz korespondence med Raičem in Geršakom je razvidno, da sta nasproti politiki slovenskih poslancev snovala nov, radikalnejši program, ki sta ga mislila predložiti državnemu zboru. Po smrti poslanca Mihaela Hermana ga je ormoška Sloga predlagala za kandidata na nadomestnih volitvah nasproti nemškutarju Lešniku.⁹² Dr. Ivan Geršak v svojih Ormoških spominih pravi, da je ormoška »Sloga« (katoliško slovensko politično društvo, ki ga je Geršak ustanovil leta 1880) storila narodni greh, ko je s proglasitvijo Raičeve kandidature poslala najzvestejšega sina Slovenije v neenak boj. Januarja 1884 je bil izvoljen z veliko večino, čeprav se je poslanstva na vso moč branil, ker je vedel, da ga bo parlament uničil. Slovensko društvo je Raičev program precej okrnilo, vendar je tudi okrnjen vseboval precejšnje politične zahteve: slovenske osnovne šole, slovensko učiteljsiše v Mariboru, slovenske juridične stolice na graški univerzi, posebno namestništvo za slovenski del Štajerske oziroma upravno združeno Slovenijo, povezano z dalmatinskimi poslanci, odstranitev slovenščine nevesčih učiteljev in

⁸⁷ Slovenski narod, leto 1882, št. 25, 26.

⁸⁸ Slavnostni govor pri svečanosti Štefana Modrinjaka, natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani, založil Božidar Raič.

⁸⁹ Slovenski narod, leto 1882, št. 202.

⁹⁰ NUK, rokopisni oddelek, Ma 485/XXXIX, Raičevo pismo Ivanu Geršaku z dne 1. 1. 1884.

⁹¹ NUK, rokopisni oddelek, Ma 485/XXXIX, Raičevo pismo Geršaku z dne 19. 1. 1884.

⁹² Slovenski narod, leto 1884, št. 28, Slovenski gospodar, leto 1884, št. 1-2.

uradnikov, večje obdavčenje velikega kapitala.⁹³ Na izrecno zahtevo volilcev ptuj-skega okraja je avgusta 1884 prevzel tudi poslansko mesto v štajerskem deželnem zboru.⁹⁴ Volivci so ga pozivali, naj se drži starega programa Zedinjene Slovenije.⁹⁵ Že leta 1884 je vložil dve deželnozborski interpelaciji glede slovenskega šolstva.⁹⁶ V deželnem zboru je skušal govoriti slovenski, vendar so mu ostali slovenski poslanci to prepovedali, ker so se bali škandala. V državnem zboru je imel Raič govor na večernem zasedanju poslanske zbornice 21. marca 1884. Opisal je trenutni narodni položaj na Spodnjem Štajerskem (slovenski del Štajerske), ki je do Slovencev izrazito krivičen, saj jim ne zagotavlja niti po zakonu dovoljenih zahtev. Številni Nemci slovenskega jezika ne priznavajo, ker pravijo, da je na prenizki stopnji razvoja za uporabo na šolah. Vendar jim Raič pravi, da vlada sama dokazuje, da ljudstvo jezik razume, saj konfiscira številne slovenske časopise. Pravi, da je govoril na taborih, na številnih slavnostih in da ga noben poslušalec ni vprašal za pojasnilo. Kot dokaz, da je slovenščina star in izoblikovan jezik in da se izraz »Sloven, slovenski« pojavlja že v antiki, citira dele iz Kronike duhovnika Vramca (1578). V resoluciji, ki jo je Raič podal na koncu, zahteva vpeljavo slovenskega jezika kot učnega jezika na slovenskem učiteljskišću v Mariboru s šolskim letom 1884/85.⁹⁷

Raič je zopet govoril v proračunski debati državnega zbora 28. 11. 1885, kjer je opozarjal vlado na neizpolnjene obljube in prikazoval krivice do slovenskega naroda, podkrepljene z dokaznim materialom iz vseh slovenskih dežel. Raič je rekel, da bi se moral prosvetni minister posaditi na zatožno klop, ker ne izpolnjuje ustavnih določb. Prosvetni minister Conrad mu je očital, da se njegovo govorjenje ne sklada z duhovniškimi talarjem.⁹⁸ Raič ni moledoval za drobtinčarske usluge, pač pa je zahteval vse, se pravi popolno izpolnjevanje ustavnih določb, ali pa je vladi grozil s pestjo, ji klical »srečno« in obračal pogled na slovanski jug. 19. 3. 1885 je Taaffeju v zbornici zagrozil, da bodo v primeru ignoriranja slovenskih zahtev Slovenci primorani državi odreči davke in vojake.⁹⁹

Po razpustu državnega zbora 1885 je Raič ponovno kandidiral in bil v svojih okrajih soglasno izvoljen. V svojem volilnem programu je močneje naglasil zahtevo po Zedinjeni Sloveniji in združitvi slovenskih z dalmatinskimi poslanci, se pravi, da je naloga slovenskih poslancev ustanoviti jugoslovanski klub.¹⁰⁰

Usodni parlamentarni neuspeh je Raič doživel 19. marca 1886, v svojem zadnjem govoru, v razpravi o proračunu prosvetnega ministrstva. Raič se je izrekel

⁹³ Slovenski gospodar, leto 1884, št. 3, govor na 6. občnem zboru »Slovenskega društva« v Šmarjah 27. 1. 1884, Slovenski gospodar, leto 1884, št. 5.

⁹⁴ PAM, Raičevo pismo Vošnjaku z dne 30. 7. 1884 v Vošnjakovi korespondenci in ARS, Raičevo pismo Gregorecu z dne 29. 7. 1884.

⁹⁵ Slovenski narod, leto 1884, št. 196.

⁹⁶ Slovenski narod, leto 1884, št. 219, 225.

⁹⁷ NUK, Rede des Abgeordneten Mathias Raič, gehalten in der 351. (Abend) Sitzung des Abgeordnetenhauses am 21. März 1884, aus der k. k. Hof und Staatsdruckerei.

⁹⁸ Slovenski narod, leto 1885, št. 58.

⁹⁹ PAM, Raičevo pismo kaplanu Davorinu Mešku, 19. 3. 1885, neregistrirano.

¹⁰⁰ Slovenski narod, leto 1885, št. 116, 123, 127, 146.

za proračun, ker je le tako dobil pravico, da kritizira vlado. Govoril je o krivicah, ki jih Slovencem v šolah in uradih počne nemškutarska vlada. Zopet je vladi zagrozil z neplačevanjem davkov in odrekanjem vojske, če ne izpolni ustavno danih obljub. Raič je izjavil, da se korupcija širi od zgoraj, kar so Raiču zelo zamerili¹⁰¹. Raič po Šukljetovih navedbah nemščine ni obvladal najbolje. Zato si je govor napisal na velike pole in ga bral, kar pa po pravilniku ni bilo dovoljeno. Neki levičar, ki mu je njegovo govorjenje šlo v nos, ga je šel naznanit predsedniku parlamenta. Ta ga je dvakrat opozoril, tretjič pa mu je vzel besedo, kar je Raiča zelo potrlo. Zelo lepo oceno Raiča poda Šuklje v svojih Spominih: »Šuklje v svojem delu izreka negativno sodbo o slovenskih poslancih na Dunaju (očita jim politično nerazgledanost, zanemarjanje političnega študija, potikanje po dunajskih gostilnah), pravi: Enega znamenitega moža so pač imeli med seboj, a mož, dasi talent in govornik, v dunajskem parlamentu ni bil na svojem mestu in parlament ga je kmalu uničil. Božidar Raič, kako ga je bilo škoda! Morda je bil najsijajnejši govornik za prosto ljudstvo, kar sem jih sploh kdaj slišal! Ali parket ni bil zanj... Umril je vsled očitnega parlamentarnega neuspeha.«¹⁰²

Kaj je Raič pomenil za Slovence in kakšnega človeka so z njim izgubili, nam pove Vošnjak v svojih spominih: »Štajerski Slovenci smo bolj mehki, imeli smo le enega Božidarja Raiča, ki je bil, kakor Zarnik in Jurčič, mož jeklen in se ni spuščal nikakor v nobene kompromise z nasprotniki¹⁰³ (jaz sem bil zmerom za kompromise).«

Raič je bil eden tistih, v svoji dobi redkih Slovencev, ki so dejansko izpolnjevali veliko Tugomerjevo oporoko. Zato ni naključje, da je Pisateljsko društvo naročilo Raičev in Levstikov prekop ter premestitev njunih trupel v skupno rakev, kar se je zgodilo 15. maja 1888.¹⁰⁴

¹⁰¹ Slovan, leto 1886

¹⁰² Fran Šuklje: Iz mojih spominov, str. 93-4.

¹⁰³ Josip Vošnjak, Spomini II.

¹⁰⁴ ZALJ, Splošni registraturni indeks Ljubljanskega mestnega magistrata, Božidar Raič, dovoljenje za premestitev trupla leta 1888, fascikel XI/15, reg. I. fasc. 966.

VIRI

- Arhiv Republike Slovenije (ARS), Raičeva pisma Vošnjaku v Vošnjakovih korespondenci.
Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Raičeva pisma Gregorecu.
PAM, Raičeva pisma župniku v Pertoči.
PAM, Raičevo pismo kaplanu Davorinu Mešku .
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana (NUK) Raičeva pisma Ivanu Geršaku, rokopisni oddelek NUK, Ma 485/XXXIX.
NUK, Rede des Abgeordneten Mathias Raič, gehalten in der 351. (Abend) Sitzung des Abgeordnetenhauses am 21. März 1884, aus der k. k. Hof und Staatsdruckerei.
Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZALJ) Splošni registraturni indeks Ljubljanskega mestnega magistrata, 1888, fascikel XI/15, reg. I. fasc. 966.
Slavnostni govor pri svečanosti Štefana Modrinjaka, natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani, založil Božidar Raič.
Škofijski arhiv Maribor (ŠAM), Vizitacijska poročila iz let 1865, 1871, 1877, 1883, Vizitacije, škatle št. 8., 9., 10., 11.
Letopis Matice slovenske, Naprej, Novice, Ost und West, Slovenski narod, Slovenski gospodar.
Slovenska Bčela, Slovenec, Slovan, Zora - jugoslavenski zabavnik.

LITERATURA

- Geršak, Ivan, 1902: Ormoški spomini. Ljubljana.
Glaser, Karel, 1894-1898: Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana: Slovenska matica.
Ilešič, Fran, 1938. ČZN, 3., 4 zvezek.
Kovačič, Fran, 1926: Slovenska Štajerska in Prekmurje: Zgodovinski opis. Ljubljana: Matica slovenska.
Kuzmič, Franc, 1995: Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji. Traditiones, Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje, št. 24, Ljubljana.
Mohorič, Fran, 1920/1921: Prekmurje in Međimurje. Članek v ČZN, let. 16, str. 28-44.
Murko, Matija, 1952: Spomini. Ljubljana.
Novak, Vilko, 1939: Gajica v prekmurskih tiskih. Ljubljana: Slovenski jezik.
Novak, Vilko, 1935: Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja, Beltinci: Konzorcij.
Prijatelj, Ivan, 1966: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 5. knjiga. Ljubljana.
Slovenski biografski leksikon, V Ljubljani: Zadružna gospodarska banka, 1925-1991, zvezek 9 od Raab – Schmid/ uredil Alfonz Gspan s sodelovanjem uredniškega odbora, 1960, 224 str.+ pril.
Šuklje, Fran, 1929: Iz mojih spominov I. –III. del. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
Vošnjak, Josip, 1982: Spomini. Ljubljana: Slovenska matica.
Vošnjak, Jože, 1869: Slovenski tabori za prosto slovensko ljudstvo. Maribor: Izdalo in založilo Slovensko politično društvo v Mariboru.
Spominski list septembrskih dogodkov, Ptuj, 8., 9., 10. september 1933.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Wirken von Božidar Raič begann in der Epoche nach der Märzrevolution im Jahre 1848, als sich die slowenische Intelligenz, und vor allem er, das Ziel setzten, das slowenische Nationalbewusstsein zu wecken und das Volk auf die Vereinigung der slowenischen Provinzen in die homogene Einheit »Zedinjena Slovenija« vorzubereiten. Bereits in der Zeit des Bachabsolutismus begann er den Kampf für die Unabhängigkeit der slowenischen Kultur, sowohl in der Publizistik als auch im öffentlichen Leben. Als Professor am Marburger Gymnasium hat er den Slowenen zahlreiche Konzessionen erkämpft. Er kämpfte besonders um die Rechte der slowenischen Sprache sowohl in den Schulen als in den Ämtern, zuerst als Professor des Marburger Gymnasiums, danach in der Publizistik. In den 50er Jahren hat er sich als Cafs Schüler und eifriger Leser von Miklošič viel mit Philologie und Linguistik beschäftigt. Sein Leben lang vertrat er den Vraz Illirismus und ist dabei geblieben, die serbische Sprache als eine Schriftsprache anzuwenden. Es gab keinen Artikel und keine Veranstaltung, wo Raič nicht das Unrecht, das gegenüber der slowenischen Sprache seitens der Regierung, Landesherrschaft und lokaler Prominenten herrscht, erwähnte. Er war einer der wenigen, die nicht nur für ein enges Gebiet kämpften, sondern für das slowenische Volk als eine homogene Einheit. Im Sinne der nationalen Erweckung wirkte er bei der Gründung von Vereinen mit (Slovenska matica, ptujška Čitalnica, Slovensko politično društvo, Učiteljsko društvo za slovensko Štajersko,...), und organisierte weiters Kultur- und politische Veranstaltungen (malonedeljska Beseda, tabori, proslave narodno pomembnih mož, predavanja...). Er war ein echter Volksredner. Vor allem ist seine Rede auf der Volksversammlung in Ormož berühmt. Die Aufmerksamkeit von so manchem wurde von seiner Gastfreundschaft erweckt, mit der er die Lehrerschaft, Intelligenz und das Bürgertum zum Nationalbewusstsein bewegen wollte. Aus diesem Vorsatz hat er Volksfeste veranstaltet. Er hat gegen den Konservatismus der slowenischen kirchlichen Hierarchie gekämpft und war längere Zeit die Hauptfigur im Kampf zwischen den Mladoslavenci und Staroslavenci. Die Hemmer des nationalen Unabhängigkeitsdranges sah er in der kirchlichen Hierarchie und im Absolutismus. Getreu dem Leitwort, »da ubogi Slovenec nima česa obdržavati«, rief er zur Gründung einer neuen nationalen radikalen Partei auf, mit den Worten von Vošnjak: »Vse za domovino, omiko in svobodo«. Mit der Diözese Lavant führte er einen Kampf für das Slowenische bei kirchlichen Handlungen. Da die Veranstaltung von politischen Volksversammlungen in der Taaffee-Zeit nicht mehr möglich war, hat er Feste national bedeutender Persönlichkeiten organisiert, wodurch er zur Popularisierung von slowenischen Kulturgrößen beigetragen hat. Aufgrund seiner andauernden Tätigkeit wurde er vom Volk bemerkt und trotz seiner Standpunkte zum Landes- und Staatsabgeordnetem gewählt. Da er ein kompromissloser und prinzipientreuer Mensch war, hat er im Parlament nicht nachgegeben. Er hat die Verbindung zu den ostslawischen Abgeordneten und die Gründung des jugoslawischen Clubs vorgeschlagen. Als Vorsitzender des

Bezirksschulrates von Ptuj hat er versucht, den Deutschen und Deutschümlern entgegen zu treten und seine ganze Kraft dem Kampf für das nationale Schulwesen zu widmen. Er hat auf das Bedürfnis nach der Gründung von Wirtschaftsvereinen hingewiesen (posojilnice, hranilnice, banke, zadruge), als eine Grundlage bei der Sicherung der Stellung des Slowenischen Menschen. Er hat viel auch für seine heimatliche Umgebung von Haloze getan, sowohl auf dem Gebiet des Schulwesens als auch dem Gebiet der nationalen und kulturellen Bewusstmachung¹, und sie für einige Zeit vor dem deutschen Kapitaldrang ferngehalten. Sein Beitrag zur nationalen Erweckung und an der Bewusstmachung des slowenischen Volkes ist von immenser Bedeutung und kann sich mit jenem anerkannter slowenischer Größen messen, ist aber leider dem durchschnittlichen slowenischen Leser weitaus unbekannt.

¹ Österreich- Ungarns letzter Krieg 1914 – 1918, Dunaj 1931 – 1938.

Domoznanski oddelek

ORMOŽ
/5/2

9776/5/2

94(497.4 Ormož)(082)

5144513

KNJIŽNICA PTUJ

COBISS *

Domoznanski oddelek

ORMOŽ
/5/2

9776/5/2

94(497.4 Ormož)(082)

5144513

COBISS

ISBN 961-90048-2-5

9 789619 004821